LEÓN, Luis de (O.S.A.)

F. Luysii Legionensis augustiniani... Diuinorum librorum primi apud Salmanticensis interpretis explanationum in eosdem : tomus primus. -- Salmanticae : Apud Gillelmum Foquel, 1589

[16], 921, [38] p., @8, A-Z8, 2A-2Z8, 3A-3P8 ; 4°

Colofón. -- Port. con marca de imp. de Juan Fernández. -- Apostillas marginales. -- Contiene: In Canticum Canticorum triplex explanatio ; In Psalmum vigesimum sextum explanatio ; In Abaddiam Prophetam explanatio ; In Epistolam Pauli ad Galatas explanatio

1. Biblia-Comentarios 2. Biblia -Iruzkinak I. Diuinorum librorum primi apud Salmanticensis interpretis explanationum in eosdem : tomus primus II. Título

R-6464 Ejemp. falto de port., del cuaderno de [16] p. y de 448 p. del de 921 p. -- Datos tomados de CCPB, 1411. -- Enc. perg., deteriorada

F. LVYSII LEGIONENSIS AVGVSTINIANI THEOLOGIAE Doctoris, & Diuinorum librorum primi apud Salmanticenses interpretis.

IN PSALMVM VIGESIMVM SEXTVM EXPLANATIO.

ILLVSTRISSIMO D. D. GASPARI QVIROGA, S. R. E. CARDINALI, Archiepiscopo Toletano, rerum fidei supremo iudici. F. Luysius Legionensis Augustinianus. S. P. D.

RES aduersas, Quiroga Cardinalis amplissime, vulgo homines in malis ponunt, Stoici in fugiẽdis numerabãt, rectè autẽ institutaratio disciplinaq; Christiana in bonis ducit. Nõ q; acerba & amara, amara & acerba non sint: sed quòd ægris amara quæ sunt, sæpè sint salutaria, ægrotamus autem omnes; laboramusq; alij alijs animorũ morbis. Sed et sæpe accidit bonis præsertim, & Dei amatoribus viris, vt isthæc nõ solũ vtilia ipsis sint sed etiãvt acerba esse desinãt, atque adeò vt gustatu, atq; perpessu dulcia illis & iucũda reddãtur: tãta est Christi bonitas atque dulcedo erga eos, qui omnes suas spes in ipso collocãt. Quod & ipse, tametsi nullo modo is sim qui numerari seruis Dei possim, tamẽ benignè mecũ Deo, & clementissimè agẽte expertus in me sum

ſum illo meo calamitoſo, vt vulgò iudicatur, & miſero tẽpore cũ quorũdã hominũ artibus in ſuſpicionẽ læſæ fidei crimino ſe vocatus, ſemotus ab hominũ nõ ſolũ ſermone, & congreſſu, ſed etiã aſpectu per quinq; fere annos in carcere & in tenebris iacui. Ea enim tũc animi quiete atq; lætitia fruebar, quã nũc luci redditus, & amiciſſimorũ mihi hominũ conſuetudine fruẽs, ſæpe requiro. Vt mirari ſatis non poſſim, quãtus in humanis rebꝰ error, & deceptio verſetur, quãq; ab eo qꝑ ſunt, pleræq; res aliæ eſſe credãtur. Illa enim quæ mala eſſe magna oẽs putãt, & certè ipſa ꝑ ſe ſi ſpectẽtur ſunt maxima; nihil enim eorũ, quæ, vel animũ ægritudine afficiũt, vel corpori moleſtiã afferũt, ab illa abeſſe vita putãdũ eſt, ſed quæ mala creduntur maxima, ea expertus ſum voluptatibꝰ dulciſſimis eſſe plena. Neq; id totum ex eo erat, qꝑ me optimæ mẽtis meæ cõſcientia cõſolaretur, quãquãet ea me ſuſtẽtabat plurimũ: eſt enim illi⁹ magna vis, ſed cõſcientia recta, vt æquo animo feras aduerſa facit, nõ autẽ iucũda ea vt ſint, efficit. Itaq; leniebat ægritudinẽ cõſcientia, ſed quod me potiſſimũ cõſolabatur, neq; cõſolabatur ſolũ, ſed & lætitia interdum perfundebat tãta, quãtam

non queo dicere, vis quædam bonitatis Dei erat immensa, & incredibilis. Quæ de vi, ac bonitate diuina, illo, quod dico, tẽpore, dũ extare mihi eius ocij aliquẽ fructũ volo & legendo assiduè, atq; scribẽdo à molestis cogitationibus animũ auoco, in vicesimũ sextũ Dauidis Psalmũ quædã sum cõmentatus: quæ nũc cũ relegerẽ ita me affecerũt, vt ea nõ inutiliter edi posse cẽserẽ, quod itẽ alijs nõnullis visum est. Itaq; illa nũc edo. Edo autẽ, Cardinalis illustrissime, sub tuo nomine ea de causa, quòd p te profectò habeo, ea vt possim edere. Nã cũ causa, liscq; mea sæpe cognosci cœpta eius cognitione varijs rationibus intermissa, et in aliud tẽpus dilata, ita produci videretur, nemo vt vires, aut animi, aut corporis mei tãto oneri sufferturas esse speraret, tu, ea vt cognosceretur atque terminaretur æquum esse censuisti, cognouistiq; eã ipse per te, & ea cognita, atq; eiꝰ veritate perspecta & crimine, & suspicione criminis exsolutũ, libertatiq;, ac dignitati meæ pristinæ redditũ, me tandem meis, meosque mihi restituisti. Quo beneficio nullum maius in hoc genere, neque à bono viro optari debeat, neq; qui ipse bonus sit vir, possit cuiquã tribuere, à te certè nihil aliud

expe-

expectandũ fuit, qui tamet si virtutibus sis ornatus omnibus, tamẽ præ cæteris vnã iustitiã ita coluisti, & adamauisti semper, ea vt te summa integritatis laude cõmendatũ per omnes honorũ grad⁹ adid, in quo es, fastigiũ euexerit. Quò etiã mihi gratius, & honestius fuit absolui tuo iudicio, hoc est, vt ego interpretor, & vt omnes, quibus tua est nota virtus: cui autẽ ea sit ignota, quæ clarissima luce, & maximarũ rerũ administrationib⁹ sit semper versata? Itaq; eò mihi grati⁹ fuit iudicio absolui tuo, id est, iudicio, vt omnes norũt, veritate ipsa subnixo, nõ gratia alicuius eblãdito, aut expresso. Quare integritas tua innocentiæ mihi magnũ testimoniũ reddidit, eadẽq; effecit, liceat vt mihi lucis iã, atque vitæ libero vsu fruenti, huius generis quædã edere: eisq; edendis & ad te mittẽdis nõ solũ accepti abs te beneficij memorẽ me esse ostendere, sed etiã mei memoriam in te renouare. Sed alia aliàs, nunc huic libello velim pro tua humanitate des locum inter tuos libros, paruo illi quidẽ, sed quamuis paruo, tamẽ & multis nominibus tibi à me debito: & meæ in te summæ obseruantiæ omnibus fidem facturo. Vale.

IN PSALMVM VIGESIMVM SEXTVM EXPLANATIO.

QVamquam hic Psalmus apud Hebræos ανεπιγραφος est, ideſt, ſine hiſtoriæ argumento, tamẽ, quod è Græca inſcriptione colligitur, videtur ſcriptus à Dauide eſſe, quo tẽpore Saulẽ fugiebat, atq; ea occaſione potiſsimum, quòd ad ipſum Ceilæ cõmorantem cõfugiſſet Abiatharus ſacerdos eiuſdem Saulis & ipſe iram & crudelitatem declinans. Nam cũ Dogæus qui dã genere Idumæus Saulis Regis libertus ad ipſum Regẽ deuiſſet Nobe in ædibus ſummi Sacerdotis Achimelechi Dauidem verſatum, ab eodem fuiſſe adiutum, & conſilio, & armis, & cõmeatu, ira exarſiſſe Saul ſcribitur, & vt ſunt Regum in ira præcipitia conſilia, Achimelechum ipſum ad ſe accerſitum, & cum eo magnum ſacerdotũ numerum ferro interemiſſe, & vrbem Nobem, ad quam, ne ſuſpicio quidem criminis pertinebat, excindi mandaſſe etiam traditur. Hac igitur ex cæde & vrbis ruina tãta vnus cùm euaſiſſet Abiatharus Achimelechi ſummi Sacerdotis filius, & ipſe Sacerdos ſummus ad Dauidem ſe contulit ſecum deferens Ephod. Id autem fuit apud Hebræos ſacræ veſtis genus, quo ſacerdotes illorum, cùm diuina reſponſa requirebant, ſemper vtebantur. Quæ res Dauidi dubijs in rebus præſidio ac ſaluti fuit. Nam quoties conſilia ſua explicare ipſe non poterat, quòd vel imminere ſibi aliquod periculũ metuebat, vel hęrebat in rebus dubijs oblata ſibi ſacerdotis & ſacræ veſtis opportunitate vtebatur, & per Abiatharum diuinum conſulebat oraculum, eiuſque admonitu, quæ inſtabant, mala declinabat. Cuius rei

ex-

experimẽtum cœpit paulò poſt Abiathari ad ipſum aduẽ tum. Opem ferebat Dauid per ea tẽpora Ceilæ ludæorũ vrbi, cuius ex agro hoſtes Syri prædas agebant. Id cum Saul cognouiſſet Dauidis opprimendi occaſionẽ, cui rei ſemper ſtudio imminebat, eam optimam arbitratus, cõparata militum manu Ceilam verſus ire cœpit, quod cum incertis rumoribus fama ad Dauidem pertuliſſet, ſuſpicio illi obiecta eſt & metus non leuis, nùm ſe Ceilani prodituri eſſent, & Sauli tradituri. Qua de re Deum per Abiatharum conſulens cum oraculo didiciſſet fore, magnum vt vitæ periculum adiret, ſiquidem diutius Ceilæ moraretur ob Ceilanorum in ipſum perfidiam, Ceilã maturè reliquit. Igitur in ipſo aduentus Saulis & copiarũ ab ipſo comparatarum primo nuntio, atque metu, vel certè ſtatim poſtquã oraculi admonitu laqueos exuit Dauid in quos imprudens ſe induit, credibile eſt hunc Pſalmum eſſe confectum, cuius exordia gratulatione de periculo, quod Dei admonitu euaſerat, cum tacita quadam & amara hoſtium ſuorum irriſione conſtant, extrema verò in imploranda ac ſibi ampliùs concilianda Dei ope atque gratia ad ea propulſanda pericula, quæ reſtare videbat, verſantur. In quo etiam mentio quædam fit eius temporis, cum in tabernaculũ Dei ex fuga primũ ſe recepit, ibiq; delituit eo vſque quoad ſe ipſe collegit, cuius dici atque facti recens, ſcilicet, memoria adhuc in illius animo reſidebat. Cum igitur ſanctus Dauid partim lætaretur, quod oraculi admonitu præſens periculum vitauiſſet, quodque ſibi poteſtas eſſet Deum, quoties vellet, ſuo arbitratu rogandi: partim ſibi adhuc vehementer metueret ab hoſtibus ſuis, quorum quamuis impias manus effugerat, tamen eorundem cruenta odia & inſidiæ perpetuæ, quem tandem exitum habituræ ad extremum eſſent, per-

2. Reg. 23.

timeſcebat: cumque ob eam cauſam fluctuaret animo alternis & ſpei, & timoris fluctibus agitatus tandem ab ipſis experimētis fiduciam concipiens Dei auxilium ſibi nō de futurum, inanes illos, & degeneres metus coercuit, & trā quillitate animi ac ſerenitate cōſtituta lætus ac bonæ ſpei plenus in has voces prorupit. Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Quas quidem voces ita Dauid ex ſua perſona protulit, vt prophetico, quo excellebat ſpiritu, in Chriſtū Ieſum, cuius humana vita quamuis ærūnoſa & telis inimicorum obiecta, tamen ſummis Dei præſidijs communita fœliciſsimum exitum erat habitura, optimè quadrare præuiderit, & ex perſona illius præcipuè accipi voluerit In quo etiā illud intellexit formulam quandā cū Deo agendi à ſe in hoc Pſalmo præſcribi, qua cuncti ærumnoſi atque miſeri, qui in vnius Dei præſidio cōſiderent, cōmuniter vti poſsent. Quæ res nobis in cauſa fuit, vt hūc præcipuè Pſalmū interpretari vellemus, qđ eius pleraq; omnia hoc meo tēpore aptè à me, & verè vſurpari poſſe viderē. A quibuſdam enim hominibus, quos nō iniuria aliqua ipſis à me illata, ſed induſtriæ meæ opinio nōnulla mihi reddidit inimicos, inſidioſiſsimè circunuētus, & calumniis oppreſſus non ſolum priſtinis meæ vitæ bonis atque ornamētis careo, ſed etiam hoc cōmuni ſpiritu, atque libero excludor. Quo in malo, hoc vno ſolatio me conſolor, quo ex ſacrarum literarum lectione & meditatione diuinæ bonitatis afficior. Nam cum aliquid benignè & miſericorditer à Deo factum, aut cùm innocentem aliquem de inimicorum manibus liberatum in eis literis lego, aut cum Dei prouidentiam atque bonitatē Dauidem ita pleno ore prædicātem in his carminibus audio, ſuaſque in Deo omnes ſpes collocantem ipſum conſpicio, diuinæ mihi bonitatis atque prouidētiæ in animo tā tū elucet lumen, tātaque excitatur, atque exiſtit in me bo

na

na ſpes, vt minime dubitem, quin noſtris ille rebus, id eſt, veritati, cuius nunquam deſerit patrocinium, ſubuenturus aliquando tandem ſit, & magnum atque præſens auxiliũ allaturus. Qua ſpe fretus omnes huius mei caſus molestias facilè & æquo animo perfero, nonnunquãq́ue & ipſe cũ Dauide dico. Qui tribulãt me inimici mei, ipſi infirmabuntur, & cadent: illudq́ue ſæpiùs, quod in hoc ipſo carmine ſcribitur. Inſurrexerunt in me teſtes iniqui, & mẽtita eſt iniquitas ſibi: meq́ue rurſus illis verbis confirmo: quoniam pater meus & mater mea dereliquerũt me, Dominus autem aſſumpſit me: illiſq́ue maximè. Si conſiſtãt aduerſus me caſtra non timebit cor meum: ſi exurgat aduerſus me prælium in hoc ego ſperabo. Sed de nobis aliâs, nunc Dauidici carminis interpretationem aggrediamur, quod ex perſona Dauidis nobis enarrandum in primis eſt, ſic tamen, vt cùm viſum fuerit ad Chriſti perſonam propriè & ad miſerorum communem cauſam vniuerſè tractandam liberè digrediamur. Iam igitur, quid dicat, audiamus.

DOMINVS illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo?

IVR. Et tu quidem iſta ſancte Dauid: nam ſi Dominus lux tua eſt, quę tanta malorum nox poteſt irruere, quæ mẽtem tuam tenebris errorum inuoluat? Si idem ſalus, quis tibi à morte poteſt inferri timor? Si robur tibi, atque vires Deus ſuppeditat, quem contra quamuis infeſtiſs. hoſtem non cõſiſtes? imò quas hoſtium copias non delebis? Tria bona commemorat, lucem, ſalutem, robur, quibus animi vita continetur. Etenim totidem infeſtamur malis. Nam aut ignorantiæ tenebris à vero aberramus, aut animi imbecillitate & tanquam morbo à recto deficimus, aut hoſtili & externa vi impellimur ad malum. Itaq́ue noſtri Theologi beatæ vitæ conſequendæ rationem, & inſtrumẽtum

omne in his rebus positũ & collocatũ putant Primùm, si Deus nostræ menti veritatis lumẽ præferat, deinde si infusa cælesti iustitia animũ languentẽ sanet, postremò si aduersus hostiles infestationes, & insultus cõtinẽter ipse nos protegat, & robur nobis adijciat ad perseuerãdũ in bono. Atque vt isthæc Dei dona in se agnosceret sanctus Dauid, & ea cũ lætitia & gratulatione prędicaret, rebus ipsis, quas paulò ante expertus fuerat, adducebatur. Nam cũ Ceilæ in maximo vitæ discrimine versaretur, idque ignoraret ipse, Deus illi & dubitanti lumen oraculo prætulit, & periclitãti salutẽ fuga attulit, & fugienti pro arce munitissima fuit: quippè qui illum in rutissimis locis collocârit. Itaq; lumẽ ad oraculum reddirũ, salus ad declinationẽ instantis periculi, protectio ad opportunitatẽ loci editi atque muniti, in quẽ se contulerat, referenda sunt. Quibus rebus cõmemorandis cũ sibi Dauid gratulari intelligẽdus est, vt ante dixi, tum etiã cõfirmare & erigere animũ suũ ad deinceps intrepidè agendũ, & si quæ adhuc timoris vestigia in eius mente remãserant, ea huius à Deo accepti beneficij recordatione delere atque obliterare, & cum animo suo quodã modo ita loqui censendus. Quid agis anime? quid paues? quid causę habes, cur iam amplius sollicitere? est ne in quo nocere tibi hostes tui possint? nũ dolo te, aut consilio præuertent? nùm viribus aut copijs superabunt? Deus tibi lumen præfert, quid agere, à quo tibi cauere debeas per singula momenta te docet: Deus ponit pedes tuos tanquã ceruorum, & in excelsis te atque munitis locis ab incursu inimicorum tutum constituit: idem exhibet se tibi & in itinere ducem, & in fuga comitem, & in exilio sociũ: idem & in rebus dubijs consilio, & in anxijs solatio, & in formidolosis ac periculi plenis auxilio te iuuit: scis hæc ita esse, expertus ipse es, degenerem ergo & inanem timorẽ pone atque abijce: etenim tàm longè abesse debes ab eo

quàm,

quãm longè abes à periculo, à quo, quando ſalus tua Deo curæ eſt, profectò abes longiſsimè. Sed Dauid optimus vir, atque ſanctiſsimus, vt de fauore & auxilio Dei lætaretur, adducebatur ijs beneficijs, quæ paulò ante plurima atque maxima Deus in ipſum contulerat: vt verò ſperaret id ſibi perpetuum futurum, egregia quadam, qua ſe pollere apud Deum non neſciebat gratia, conſequebatur. Nos autem quicumque eiuſmodi ſumus, vt cupiditatibus deuicti noſtris Deum nobis iratum noſtra culpa reddiderimus, cùm mala inſurgere & obſidere nos incipiũt, cumque incidimus in aduerſam aliquam, & acerbam fortunam, qua ſpe niti poterimus? ad cuius auxilium confugiemus? cui ſalutem commendabimus noſtrã? quibus copijs confiſi minas, & inſultus malorum deſpiciemus? vtrũ nobis peccatoribus, & flagitioſis, & à Dei gratia noſtro peccato repulſis idem, quod homini ſanctiſsimo dicere atque iactare licebit? *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo?* Eſt ille quidem lux atque ſalus propoſita omnibus, ſed ego miſer meis peccatis me ea luce priuaui, & in denſiſsimas tenebras conieci. Adfert Deus ſalutẽ quod ad ſe attinet vniuerſis, ſed ego peccando ſalutem diuinam à me repuli, & perniciem certam mihi accerſiui. Quid ergo eſt? deficiam animo, & aduerſis ſuccumbam, meque inimicis meis vinciendum & conſtringendum tradam? minimè iſtud quidem, vt cedam atque deficiam, reſiſtam potiùs atque hoc ipſo acriùs ac vehementiùs, & precibus, & votis contẽdam: etſi mihi facultatem mea flagitia ademerunt communiter cũ Dauide dicendi, *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo?* at profectò nulla res obſtiterit, quominùs ſubmiſſè & ſuppliciter dicam, Domine eſto lux mea, eſto ſalus mea ne timeam. Quare deſperet nemo, nec ſe ab huius orationis communione excluſum quis putet: nam ſiuè gratia apud Deũ valet,

let,& potest certè idem quod Dauid verè dicere: siue gratia Dei priuatus est,& potest pœnitendo assequi idem vt dicat, quandoquidem quam certum est Deum suis pro luce in rebus turbidis,& pro salute esse, tàm exploratum esse debet eorum, qui deserta iniquitate ad hunc numerum bonorum virorum aggregare se velint, nemini aditum intercludi. Nam quí fiat, vt Deus ad bonam mentem redeũtes ab se repellat, qui viæ atque virtutis oblitos & in peccatis morantes blandissimè vocet? Vocet dixi, imò hortetur, imò illis, modo ipsum audire velint non solum delicti veniam, sed iustitiæ atque gratiæ apud se magnum gradũ, firmumq; ad benè viuendum suæ prouidentiæ præsidiũ, atque adeò post bene actam vitam opes immensas, & præ
Matt.11. „ mia sempiterna polliceatur. Venite, inquit, ad me omnes,
„ qui laboratis,& onerati estis,& ego reficiam vos: & per
Psal.144 Prophetam. Propè est Dominus omnibus inuocantibus
„ eum, in veritate. Quare si propè adest, vel certè quoniam semper propè adest ijs, qui ipsum inuocant opem paratus afferre, inuocemus audacter ipsum omnes, & cum Dauide dicamus alacriter tũ illud, Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Tùm hoc, quod statim subijcitur.

DVM appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt

QVOD Dauid dixerat à Deo salutem atque præsidiũ sibi esse paratũ, quodque ea de causa imperauerat animo suo, nullos vt hostium conatus metueret, id ne quis fortasse arbitraretur, ab inani fiducia potiùs, quàm à veritate ipsa profectum,& arrogantiùs quàm veriùs dictum esse iudicaret: argumento ducto ab ijs rebus, quas expertus ipse in se esset, probat atque confirmat, Cùm enim, inquit, aliquando hostes in me mei irruissent feri & cruoris auidi (quod vel ad illud tempus, cùm domum ad Dauidem à

Saule

Saule sunt missi satellites, qui illum cubantem obtruncarent, vel certè ad hoc, quod dicimus, fuga euasisse periculum, quod ipsi à Ceilanorum perfidia imminebat, est referendum.) Igitur, inquit, cùm odio inflammati, & sanguinis mei hauriendi cupiditate incensi sæui atque truces hostes instarent, mihique ipsi nulla expediendę salutis cõmoda ratio videretur esse reliqua, in ipso illorum ad me opprimẽdum cursu, & lethalem plagam inferendi tempo ris articulo illi spe sua frustrati miserè corruerunt, ego autem lætus euasi. Quæ huius versiculi sententia, etsi satis cõmodè expressa est in ista, qua vulgò vtimur iure probata, & cunctis Latinis editionibus antelata editione Psalmorum: tamen mirè elucet in Hebraico sermone, verbum si pro verbo reddatur, hoc videlicẽt modo. In ipso appulsu nocentium aduersus me ad edendum carnem meam hostes quidem & inimici mei in me, at ipsi impegerunt & corruerunt. Sic enim legimus inimici mei לי. cuius vocu læ hoc loco magna vis est ad irruentis, vt diximus, & iam plagam penè inferentis hostis incursum declarandum. Quod autem Græci interpretes verterunt κακῶσαντας, id est, nocentes, & Hieronymus in germana illa Psalmorum ex Hebræo traductione vertit maligni, id, quoniam Hebræũ verbum מרעים paruo punctorum vocalium discrimine, vel malefaciẽtes significat, vel amicos, fortasse aliquis hoc potiùs modo isto loco id verbum accipiat, nulloque recti sensus periculo vertat. Dum appropiant super me amici mei, vt edant carnes meas: eos vt homines Dauid simulatè appellet amicos, qui cum amici illi esse deberent, quòd ab eo multis ac magnis beneficijs affecti essent: necem tamen ei, & interitum moliebantur, quales erant Ceilani. Nam quos capitis sui periculo ab hostium incursu tutos reddebat ipse, quosque ob recens beneficium fideles futuros arbitrabatur sibi, eorum perfidia penè prodi-

tus

tus fuit. Hos igitur, atque his similes alios appellat sodales suos Dauid, omni, scilicèt, hoste nocentiores amicos: vtrosque autem, & hos fallaci specie tectos inimicos, & illos apertos & professos suos hostes Saulem, Sauliſque satellites, quos צרי, id est, oppressores suos vocat in ipso aggressu, & prædæ capiendæ articulo præda è manibus elapsa falsos spe atque delusos turpiter corruisse, cum gaudio & irrisione commemorat. Atque harum quidem rerum, quæ his duobus versiculis continentur, nimirum & periculi amicorum fraude creati, & belli per eos qui se profitebantur hostes, illati, & ad opprimendum hominē innocētem coitionis factæ ab vtriſque: ad hæc in ipso penè certaminis conflictu diuinitùs oblati præsidij, cum innocētis salute, & hostium ignominia atque ruina tanquā vestigia quædam, atque signa in ijs rebus, quæ Dauidi euenerunt, reperiuntur impressa: imago tamen vera in Christi Iesu humana, atque mortali vita sic extat, vt minimè dubitari debeat, quin eam sibi propositam habuerit Dauid, cū ista canebat. Nam vt præteream, quæ superiori versu dicūtur, proprias Christi voces videri. Etenim alij, quamuis iusti viri, de diuina luce splendoris aliquid ad se deriuant, & de immensis Dei opibus nonnullas ad se transferunt copias, & de illius infinita vita nonnihil, quod tamen ipsis satis superque sit, hauriunt & accipiunt nemini tamen ipsorum datur, ipsa vt met vita atque luce Dei viuat atque illustretur. At Christo Iesu, in quo corporaliter, vt Paulus
Coloſſ. 2. scribit, plenitudo diuinitatis inhabitat, communione quadam diuinorum bonorum, & cum Dei verbi persona humanæ naturæ ineffabili vnione, ipse Deus pro salute, pro vita, proque fortitudine est. Itaque vt hoc prætermittam propriè Christo cōpetere, vt dicat, *Dominus illuminatio mea, & salus mea quē timebo?* quis hunc alterū versiculū audit, cui nō statim in mentē venit illius noctis, in qua Dominus Iesus

sus impia Iudæorũ,& Romanorũ militũ manu cõprehen sus,atque vinctus fuit? Nã quis vnquã amici personatecfius inimicior cædisq́ue auidior fuit,quã proditor Iudas? quisue accessus,atque congressus,aut in specie magis blandus, aut re ipsa magis hostilis eo eiusdẽ Iudæ ad Christum accessu esse potuit,cũ ipsum deosculatus militibus, qui Christũ comprehensuri venerant,quibusq́; se ille ducẽ præbuerat,ea re signum dedit ad comprehendendũ: & quod erat pacis & amoris symbolũ,eo pro classico ad ineundũ prælium vsus est? Quid? nonne & hunc occultum hostem, & alios palã inuadentes inimicos sola voce Christus ita perterrefecit atque prostrauit,vt quod reliquum est huius versiculi,quodque sequitur, *Qui persequuti sunt me inimici mei, ipsi infirmati sunt,& ceciderunt*,in re gesta dici, non vaticiniũ de futura esse iure omnibus videatur? Quamquam non in illa nocte modo atque in illis tenebris hostes in se irruẽtes Christus deuicit,sed multò veriùs postera & in sequẽti die media luce, cùm ab eisdem indignissima morte affectus est,ipso illo actu moriendi,ipsoque extremo spiritu debellauit. Debellauit, inquam, tùm Iudæos funesti illius cædis satellites, & ministros: tùm Sathanam, Sathanæque addictas aëreas potestates tanti sceleris duces & authores,sicut Paulus scripsit. Spolians principatus,& potestates traduxit confidenter palam triumphans illos in semetipso. A cuius enim vita dæmones suæ tyrannidi arbitrati sunt exitium imminere, quemq́; ob eam causam interficere studuerunt,is moriẽs domos illorũ euertit,regna vastauit,imperiũ extinxit,hominesque eos, quos captos illi & constrictos tenebant,in lucẽ libertatis asseruit,ipsoq́; hostes Christus non quidẽ illos repellendo aut se contra inferendo, sed sustinendo,& telum quodammodo totum corpore recipiendo vicit,& contriuit, ipso scilicèt, illorum incursu atque impetu, probè vt naturam illius. *Colos. 2.*

Matt. 21. lius referret lapidis, quo descriptum est: Qui autem ceciderit super illum, conteretur. Nam & hæc illi nequissimo serpenti tanquam fata iam inde ab initio Deus præcinebat, cum ei dixit: Tu insidiaberis calcaneo eius, ipse autem conteret caput tuum. Colubri enim in obuium aliquem impetum interdum faciunt, & pedem ei mordent, nam altiora ore petere nequeunt: id cùm accidit, sæpè etiã euenire solet, vt is, cuius mordetur pes, calce comminuat colubro caput, quod ille nocendi causa pedi propè subiecit: ita fit, vt coluber, dum alterius lædit pedem, ipse in capite plagam accipiat, eamque accipiat ipso eodem pede quem petebat percussus, & quod primum erat, non petitus ad necem, sed petens ipse alium. Eadem igitur illi hosti, qui cum natura optima esset conditus, suaque ipse sponte prauus effectus esset serpentis astum imitatus, eiusque in se suscipiens formam lethale in nos virus infudit, euentura prædixit Deus: siquidem vnquam ausus fuisset, vel potius, quoniam futurum erat vt auderet calcaneum Christi adoriri, quod & euenit. Nam primùm, dum omnia vepera sua aduersus Christum expromit in carne Christi, & in eius humana vita lædenda, quæ infima, & terræ veluti proxima pars illius est, constitit ipsius omnis impressio: ipse autem & regno, & malè parta dignitate spoliatus in capite, vt minimũ lethalem accepit plagam. Deinde non a Christo ille circumuentus aut in certamen euocatus est: sed circumueniens ipse Christum, & impetum in illum faciens sibi pestem conciuit. Postremò victus est neque magnis copijs, neque armorum aliquo genere inaudito & nouo, sed ea ipsa re, in qua, vt sibi visus est, superior erat, eo pede, id autem est, carne ea, cui vulnus intulerat, ea vita, quam morte extinxerat, atque adeò ipso illo à se illato vulnere arq; morte malè ipse & perpetuò perijt. Nam è Christi sanctissimo corpore vulneribus conflicto immensa vis

pretio-

pretiosissimi sanguinis profluens, beatum quidem piorũ hominum populum à peccatis atque à delictis expiauit & emundauit omnibus: AEgyptios verò insequentes, hoc est, dæmonum bonis viris infesta agmina vndis illis sui sanguinis veluti obruta deleuit, & extinxit. Itaque quam antiquus ille serpens Christo molitus est necem, ea exitialis ipsi fuit, & vt scriptum est. Incidit in foueam quam fecit. Et ad Christum oppugnandum aggressus in ipsa aggressione, vt hîc dicitur, infirmatus est, atque cecidit. Sed iam ad Dauidem reuertamur.

SI consistant aduersus me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.

QVAE est ex tota superiori oratione collecta sententia, qua sanctus Dauid de eo, quòd suas res Deo curæ esse videbat, fiducia concepta asseuerat tantùm abesse ab eo, vt suorum hostium minis moueatur, vt ne, si se vndiq; obsideant atque circunstent, in timore futurus sit, etenim sibi spem addi ea re, non metum iniici. Sed quod dicitur. *In hoc ego sperabo*, ambiguum videtur, vtrum in Deo, an in ipso eodem, cuius meminit, bello spem suæ salutis cõstituat, sed hæc ambiguitas in oratione Latina est, nam in Graeco & Hebraico sermone, quod ex codicibus Græcè liquet, & Hebraicè cõscriptis nulla plani sensus tenebra, aut obscuri tãs latere [illegible] sic, בזאת אני בוטח Septuaginta porrò ἐν τούτῳ ἐγὼ ἐλπίζω, in quibus latis apparet, Dauidem hîc bellum, atque hostium castra demonstrare, & in eis ipsis hostium suorum armis spem incolumitatis suæ posuisse dicere, quo magis ex eo perspiciatur diuinæ potentiæ magnitudo. Nam profectò qui Deum piè colunt, id ab eo roboris in animo accipiunt, vt in desperatissimis suis rebus non modò non frangantur metu, sed etiam, vt ea ipsa, quæ sibi aduersa, se & inimica vidēt, pro ipsis stare, & pro instrumentis ad victoriam obtinendam sibi esse arbitren-

tur: neque temerè id, aut sine idoneo argumento, quòd sit maximè proprium magnitudinis & sapientiæ summi Dei, consilia & conatus malorum hominum in suam ipsorum perniciem conuertere: eosque capere atque irretire suis ipsorum artibus. Etenim illud est maximum victoriæ genus cùm hostes nostri ijs ipsis, quibus fidunt, & armis à nobis & artibus superantur. Quod vt planiùs intelligatur, altiùs ista nos & tanquam à capite repetamus. Duæ sunt rationes, siuè duo tempora potiùs, (nec enim plura esse possunt,) in quibus seruis suis Deus opē solitus est, & præsidium afferre. Nam aut præuertit mala atque aduersa antequam adueniant, & eorum causas præcidit, aut postea quam aduenerunt, & in seruos ipsius incumbentia eos oppressa admirabili aliqua nec opinata ratione dispellit ea & ad nihilum redigit. Quarum rationum illa prior suauior fortasse ipsa est, & optabilior ijs præsertim, qui parū adhuc in virtute profecerunt, quique nondum satis viriū collegerunt in animo suo ad malorum acreis motus fortiter perferendos. Talibus enim optandum est vitæ huius tanquam nauigationis cursum sereno cælo, marique tranquillo sine ventorum insultu, & sine iactatione conficere. At verò altera ratio potior, cùm præstabilior iudicatur esse, tùm à Deo sæpius vsurpatur: propterea quod & vtilior nobis est, & Dei gloriam illustriorē reddit. Nobis enim reflantes ventos nonnunquam, & aduersa tempora pati valdè quidem est vtile, atque conducens, vel ad animi parandam virtutem, vel ad eandem, iquidem iam parta sit, alendam, & quando interdum sopta iacet excitandam: glorioſum autem Deo, quæ superat nullo modo humanis viribus atque consilijs mala pellunt, ea, cùm se maximè corroborauerunt, maximèque exaggerata sunt, nullo negotio & tanquam nutu dispellere, & charos ipsi populos ab impijs hominibus prædæ loco habitos, è medijs ipso-

ipsorum faucibus eripere, suisque ipsos euertere & machinis, & consilijs. Quo de genere illa sunt, quæ sanctus Moses mare rubrum transgressus Deo scribitur cecinisse: vt, Dixit inimicus, persequar, & comprehendam, diuidam spolia, & implebitur anima mea. Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. Quis similis tui in fortibus Domine? quis similis tui, & faciens mirabilia? & quæ sequuntur. Nam profectò aduenientia mala antè videre, & illorum impetum auertere, aut certè ipsos malorum fontes excindere, est illud quidē ad beneficii rationem peramplum, sed ad fidem faciendam de bonitate, & potentia Dei ambiguū, & obscurum. Id enim à Deo administrari, atque fieri ita homines ipsos, de quorum agitur salute, sæpè latet, vt quoniam mali quod instabat periculum non fecerunt, quale, & quantum beneficium acceperint, nonnunquam etiā vtrum omnino acceperint, nesciant. Quòd si & ipsi malum imminere sibi aliquod aliquando cognoscant, atq; ad præcauendum id, atque virandum, aliquid ipsi operentur & faciant, itaque accidat, vt vitent, quod impendebat, malum, atque declinent: tametsi ipsi sibi re ipsa auxilio nō fuerint, tamen fuisse auxilio sibi putant, suasque partes in tuenda salute sua nonnullas fuisse gloriantur: neque pati possunt æquo animo vllo modo, vt Deus, cuius vnius cura atq; sapientia mali cursus aut impeditus est, aut aliò cōuersus, solidam istam gratiam ab ipsis ineat. Ex quo fit, vt Deus, qui & suæ gloriæ studiosissimus est, & salutis nostræ cupidissimus hanc viam auxilii ferendi minus sæpè frequētet: illud verò alterum iter sæpiùs insistat, idque adeò interdum studiosè faciat, vt obliuisci seruorum suorum nōnunquàm, & lentè ac remissè agere videatur: impios furere homines, & in bonos impotenter sæuire, ac bacchari per-

Exod. 15.

permittens, quo paulò poſt ex eiſdem illis, qui ſe iam pro victoribus inferebant, deuictis atq; mactatis, & ſeruis ſuis eis, quos periculo eripuit, maiorem cauſam lætandi, & reliquis mortalibus vniuerſis laudandi ſe, atq; celebrandi vberius argumentũ exhibeat. Sicut ſcriptum eſt. Dicturus eſt
Exod.14. Pharao ſuper filijs Iſraël, coarctati ſunt in terra, mare illos concluſit, & indurabo cor eius, & perſequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius. Quod ipſum re præſtitit: nec ex innumerabili copia exẽplorũ, quæ nobis ſuppeditant ſacræ literæ, ad id, de quo agimus, magis accommodatũ, magiſque illuſtre exemplum vllũ proferamus. Nam cùm Iudęorum populus, qui Moſe duce decedens ex AEgypto fœlicia Paleſtinæ loca, & auitas ſedes petebat, in varia pericula incidiſſet, Deo id non permittente ſolùm, ſed quodammodo agente, in ipſo periculorum, ac diſcriminis ſummo articulo præſens illi auxiliũ, atq; ſalus ſemper ab eodẽ ipſo Deo mirabiliter eſt oblata adeò, vt totum illud iter, quamuis, & ſpatijs locorum, & temporis diuturnitate longiſsimum non magis caſtris, & ſtationibus Iudæorum, quàm in ipſorum periculis auxiliorum diuinitùs collatorum notis atq; ſignis fuerit diſtinctũ. Exceſſerunt ex AEgypto, cedentes paululum q; progreſſos, & in iniquum locum adductos AEgypti Rex Pharao magnis copijs maxima celeritate collectis ipſos inſequutus eſt: hic cum neque reſiſtere inermes armatis poſſent, neq; ſe in fugam dare locorum iniquitate cõcluſi, quòd abvtroque latere vaſta ſolitudo atque montes, antè verò obſtarẽt obiectũ mare, à tergo autẽ hoſtis inſtaret, diuiſit Deus ſubitò aquas maris, viamq; per medios fluctus dedit populo ſuo: quam viam Iudæi ingreſſi, incolumes in aduerſum littus peruenerunt: AEgyptios verò, qui eadem via auſi ſunt Iudæos inſequi, diuiſæ aquæ vnà rurſum coëuntes miſerè immerſerunt. Vix mare traiecerant, cùm labora-

re

re cœperunt fame, atque eſcarum inopia: cui inopię Deus & ſtatim & copioſè ſubuenit. Nam cæleſti rore concretũ cibum ſuauiſsimum illis dedit, neque dare deſtitit, quãdiu in deſertis illis locis verſati ipſi ſunt, id eſt, per annos quadraginta. Nec multò poſt, cum aquæ penuria premerẽtur, ſcaturire è rupe fontẽ fecit. Idem rurſus ſerpentem erexit æneum, cuius aſpectu ſanarẽtur, quicumq; venenatorum ſerpentum morſu ſaucij eſſent: ſauciabãtur autẽ quotidie plurimi, magnoque cum dolore atque cruciatu vitã amittebant, quòd ea loca venenatis ſerpentibus abundarent. Sed quid ſingula perſequor, quæ cùm innumerabilia ſunt, tùm omnibus, qui diuinas literas legent, ſunt æquè atque mihi nota? Illud tantum dico, cum ijs malis ille populus premeretur, vt miſer omninò eſſe, & ærumnoſus ijs, qui procul ipſum aſpexiſſent, videri omnibus poſſet: factũ tamen eſſe Deo in ipſo tempore auxilium illi ſemper, atque opem ferente, vt non ſolùm mali expers eſſet, ſed vt etiam fœlix & beatus euaderet. Quod Eſaias vates eiſdem de rebus agens ſcripſit: Et in omni, inquit, tribulatione ſua non eſt tribulatus. *Eſai. 63.* Atqui pronum fuerat Deo paucorum dierum itinere, nulla circuitione, nullis ambagibus, nullo viæ errore laborum & periculorum expertes Iudæos in promiſſæ terræ poſſeſsionem inducere. Vtrùm igitur illorum fœlicitati inuidiſſe putandus eſt Deus, an potiùs conſuluiſſe & proſpexiſſe eorumdem ſaluti? proſpexit certè ſaluti illorum, ſuæque ſimul in eo gloriæ conſuluit. Nam dùm potentiæ ſuæ & erga illos prouidentiæ tot edit ipſiſmet ſpectantibus, & tàm illuſtria documenta, id aſſequutus profectò eſt, vt ſe deinceps illi, quod ipſorum ſalutis atque adeò pietatis totius caput erat, & ardentiori proſequerẽtur charitate, & maioribus quotidie laudibus celebrarent: qui vnus ex tota iſta prouidendi, & benefaciendi ratione maximè gratus Deo, atque optatus fructus percipitur. Id igi-

tur quia cognoſcunt,& ſperant iuſti homines,in malis,videlicèt,& aſperis ſuis rebus auxilium Dei ſibi præſto affuturũ,idcircò cùm in mala incidunt, nõ modò æquitatem animi facilè retinent,ſed etiam in medio ipſo metuendarũ & horribilium rerum tumultu maxima pace, & quiete fruuntur:& quò magis humana præſidia eos deficiunt,eò magis ſalutem ſuam eſſe Deo curæ,& celeriùs ab ipſo auxilium ſibi affuturũ credunt Itaq; animo erecti atque alacres,ſpeque optima pleni non modò ſe non dant ægritudini atque mœrori, aut humile quidquam faciunt ſupplicter,& demiſsè:ſed ne,ſi quid fortaſsis opis atque virium in ipſis eſt ad nocendum ſuis hoſtibus, eo aut vtuntur,aut vt iniuriam ſibi ab ipſis illatam alia iniuria repellere, aut omninò parem vicem illis reddere velint, animum ſuum vnquam inducunt,quin potiùs illorum impugnationẽ ſuam propugnationem,inimica ipſorum conſilia ſua eſſe præſidia arbitrãtur,vires,copias,opes illorum pro ſuis ipſi ſummis opibus ducunt ſcientes,quod Paulus ſcribit,quòd tri- *Rom. 5.*
„ bulatio patientiam operatur,patientia ſpem, ſpes autem
„ non confunditur:dicũtque & ipſi cum Dauide. *Si conſiſtãt aduerſum me caſtra,non timebit cor meum. Si exurgat aduerſum me prælium,in hoc ego ſperabo.* Sequitur.

VNAM petij à Domino,& hanc requiram,vt inhabitem in domo Domini cunctis diebus vitæ meæ,& videam voluptatem Domini,& viſitem templum eius.

VOLVPTATEM non voluntatem in emendatis vulgatæ editionis codicibus legimus, cui lectioni Hebræa,atque Græca exemplaria ſuffragantur. Viſitandi autem verbum hoc loco ex Hebraicæ vocis, cuius loco ponitur, ſignificatione interpretatum ſignificat luſtrare, & curioſè inquirere:itaque viſitare templum, quod hîc dicitur,idem eſt, quòd adyta illius omnia perluſtrare. Nam hoc deſiderat,aut certè deſiderare ſe dicit ſanctus Dauid,

atque

atque ita desiderare ardenter, vt nisi id adipiscatur, conquieturus non sit, nimirum versari semper in sanctissimo templo, & tanquam in oculis Dei, eiusque sacri atque pulcherrimi habitaculi optatissimo aspectu semper frui, & quotidiano ipso & domestico vsu nota sibi facere omnia illius quamuis arcana & interiora loca. Quæ quamuis de visibili, & in terris posito Dei tabernaculo, cuius summa erat apud Hebræos religio, dicantur à Dauide, etenim modò in illo delituerat Saulis iram fugiens: itaque vigebat in ipsius animo eius loci, qui sibi salutaris quidem modò, dulcis autem atque gratus semper anteà fuisset, maximum desiderium. Quamuis igitur hæc de tabernaculo Mosaico dicantur: tamen propriè referenda sunt ad æthereum, atque inuisibile Dei templum, & ad cælestem cum Deo viuendi rationem eam, qua cum ab hac vita discesserunt pij homines ac sancti, fruuntur, & in quam ipse Dauid incenso studio ferebatur. Nam eius rationis atque vitæ cælestis terrenum illud tabernaculum atque templum imaginem referebat. Sed quorsum hæc dicet aliquis? aut quî cum superioribus coniungantur? Optimè illa quidem inter se, aliusque ex alio versiculus tam nexus est, quàm animi affectus, qui hisce versiculis explicantur, alij nascuntur ex alijs, itaque naturam ipsa imitatur oratio. Etenim spes contraria timori est, nam timor ex opinione imminentis mali oritur, spes ex opinato futuro bono, vnde mali timor pelli nequit nisi boni futuri spe: quo fit, vt depulsi timoris commemoratio ipsa statim cogitationem nobis subijciat eius boni, cuius consequendi spe firmatus & corroboratus animus timere desijt. Quæ quemadmodum in cogitationem, & in mentem veniunt, sic etiam in oratione ponuntur, quod certè Dauid hoc loco fecit. Nam posuerat superiùs, atque affirmauerat, ne si vndique hostes ipsum ob-

ſiderent ſui, ſe in timore futurum vllo modo. Sed quæ res iſtos tibi animos facit ſancte Dauid ipſum ſi roges? quæve id fiducia iactas? Quia, inquit, nihil mihi ab inimicis poſſe noceri video. Etenim in ijs rebus ſpes omnes meas, atque fortunas conſtitui, quas mihi aduerſarij mei nunquam eripient. Nam votorum meorum, atque bonorum omnium hæc ſumma eſt. Deo ſemper aſsiſtere, ab eo nunquam diuelli, in ſplendidiſsimo cæli loco, quæ propria eius eſt ſedes, perpetuò verſari: illis cęleſtium ſpirituum ſanctiſsimis cœtibus iugiter intereſſe: viuere in luce ſemper, in gaudio, in veræ gloriæ ſempiterno ſplendore. Mihi omnis ratio, cum virtute eſt, cum pietate, cum Dei cultu: cætera in quibus caſus, & fortuna dominantur, nec ipſe valdè appeto, neque ad me planè pertinere puto: in ijs ludat fortuna vt volet, irruāt hoſtes, atque graſſentur, ſuo arbitratu prædas agant, facilè patiar me ijs ſpoliari rebus, quas neque pro meis, neque pro bonis vnquam duxi. Meum bonum, vnus Deus eſt, eiuſque diuini boni ſempiterna poſſeſsio: cuius, vel ſpem viuo, vel fructum mortuo nemo mihi hoſtis eripiet. Et ſanè duæ res ſunt, quæ bonos viros in malis atque in laboribus conſtitutos, maximè conſolantur. Vna eſt illa eorum ſpes, quam in Deo opitulatore, atque adiutore ſuo firmiter collocatā habent: de qua ſpe ſuperiore verſiculo ſatis eſt dictum. Altera quod, quæ illi pro ſuis bonis ducunt, eam naturam habent, vt in hoſtiū poteſtatē venire, aut poſſeſſoribus inuitis eripi nullo modo poſsint. Nā hoſtilis vis cum eouſque progreſſa eſt, vitam vt eripiat bonis, atque innocentibus viris, vlterius quo progrediatur non habet, id verò ſi hoſtes effecerint, ſique inuiſum ſibi bonorum ſanguinem hauſerint, non modo nihil mali illis attulerint, ſed etiam plurimum boni contulerint. Mors enim in hominibus iuſtis per ſophiſma quodammodo dicitur. Etenim viuunt tunc maximè cum primū ab his terre-

terrenis,& mortalibus excesserunt locis. Scimus, inquit Paulus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manu factam, sed æternam in cælis. Id igitur, quia boni sciunt, aut si minus quam Paulus sciunt, certè si per ipsos nō steterit, certò futurū credūt, atq; cognoscūt: erecti atq; alacres fortunæ tela nō modo despiciūt, sed nō nunquā etiam cupidè excipiūt, tanquā suæ segetē gloriæ. Quod si qui sumus, qui aduersarum rerum, vel metu terreamur adhuc, vel præsentia afflictemur, id non tam in ipsa re, quam in errore nostro esse, & idcirco nobis accidere existimare debemus: quia vel ignoramus adhuc veri rationem boni, vel in eo quod compertum habemus, fallacis huius vitæ illecebris deliniti, nondum satis altè, atque firmiter omne nostrum studium defiximus. Quare quicumque huiusmodi sumus, reuocare debemus animum ad meliorem rationem: & vt ipse se, ac sua bona cognoscat efficere. Quæ ille, cum in vna virtute, & ardenti erga Deum charitate ac pietate, ac cælestis vitæ fructu ponenda intellexerit: cumque ad ea consequenda bona, Deo in primis opem ipsi, & auxilium ferente, satis facultatum, atque virium in se inesse perspexerit: cumque eas vires atque facultates sibi inuito adimi non posse, cognouerit: profectò, & bona sua ista, in sua vnius potestate posita ab omni maleuolorum, & inuidorum hominum incursione, & iniuria esse libera iudicabit: & omnes acerbos vitæ casus contemnet: & tanquam de excelso, & munito loco, inanes hostiū suorum clamores vicisse se iam, & debellasse arbitrantiū negliget, atque ridebit: hocque Dauidis ad omnia fortunæ damna, atque tela tanquam scutum opponet. Vnā petij à Domino, & hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini cunctis diebus vitæ meæ. Nam per Deū immortalem, hostis amare quid insolescis? quid potuisse te, atq; 2. ad Cor. c. 5.

effeciſſe tantopere iactas? in quo putas nocuiſſe, aut nociturum eſſe te mihi? Omni, inquis, te dignitate ſpoliabo. At innocenter, atque integra fide actæ vitæ conſcientiam nũquam eripies. Efficiam, vt de te cuncti homines male, & loquantur, & iudicẽt. At Deus, cuius vnius ſunt incorrupta iudicia, iudicabit benè. Quamquã qui, quæſo, ſunt iſti homines, aut quot, aut quandiu iudicabunt? Quin vitam eripiam tibi. Benè profectò narras, ab inuidorum, ſcilicèt, & maleuolorum, & tui ſimilium hominum grege, ad beatos bonorum virorum cœtus me transferes. Sed ſententiæ huius verſiculi tanquam genus vidimus: nunc ſingula eius verba breuiter percurramus. *Vnam petij*. Libido atque cupiditas plura appetit, neque ſatiatur vnquam: at rectè inſtituta ratio vnum bonũ, quod & ipſum ſummum ſit bonum, deſiderat. Nam neq; bina aut plura eſſe poſſunt ſumma bona. *Petij à Domino*. Rectè à Domino, quoniã vanæ ſunt cogitationes hominum in ſe ſatis virium, atque præſidij eſſe arbitrantium, ad fœlicem, & beatam vitam: aut eam collocantium in aliquo terreno, atque interituro bono. Aliunde enim, id eſt, à Deo ea nobis petenda, & accerſenda eſt: nec ſolùm à Deo poſtulanda, ſed collocanda etiam in ſolo ipſo. *Et hanc requiram*. Omnes quidem veram ſibi fœlicitatẽ optant, plurimi etiã petũt, pauci requirunt: quãdo requirere eſt cura atque diligentia adhibita, iterum atque ſæpiùs quærere. Atqui niſi qui requirunt, ideſt, qui perſeuerantes in ſtudio virtutis inſtant, & tanquam pulſant ad oſtium diuinæ pietatis, atq; clementiæ, eam nulli conſequentur. Verè enim dictũ eſt. *Matt. 24.* Qui perſeuerauerit vſq; in finẽ, hic ſaluus erit. Sed quid Dauid requirat, audiamus. *Vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*. Plurimi ſunt, quos cum virtute verſari, & apud pietatẽ tãquam hoſpitari eo vſque delectat, quoad, ſcilicèt eorũ inteſtinæ cupiditates nimia ipſa copia obtu-

ſæ,

ſæ,atq; cõſopitæ ſilẽt in ipſis, atq; quietẽ agũt: qui ijdẽ cu piditatibus poſtea reuiuiſcẽtibus,& ex interuallo redeũti bus,adprimum earũ aſpectũ, atque vocẽ virtuti hoſpitiũ renunciãt,& ad nota ſibi iuſtra demigrant. Cõtra autẽ ſan ctus Dauid,non ad breue aliquod tempus deſiderat verſà ri cũ Deo:ſed per totam vitã perpetuò cũ illo eſſe,neque hoſpitari apud illũ,ſed in eiſdem ædibus communiter ha bitare. Intelligens nimirũ, crebros illos & alternos ad virtutẽ acceſſus atque receſſus,illaſque itiones & reditiones animi eſſe non ſolùm leuis,ſed etiã eiuſmodi, quo de ſperare non poſsis ipſum aliquando,non dico præclarum aliquid,ſed ne mediocre quidẽ,vel effecturum,vel aſſequuturum *Vt inhabitem in domo Domini*. Aptè hoc eloquitur atque verè. Sola enim beata vita iure domus dicatur: dom⁹ inquã,in qua ſtabilis ad quieſcendũ ſit,& ad ſuauiter inhabitandum ſedes. Nam cæteræ res,quas plerique inſano interdum ſtudio inſequuntur,opes dico,& voluptates,potestateſque & imperia,habent illæ quidẽ ſpeciẽ quandã boni,ſed leuem ſpeciem atque fallacẽ, itaq; alliciunt ad ſeſe amœnitate quadam eos,qui vitæ huius iter inſiſtũt, & de via feſſos ipſos,& æſtuãtes collocare tanquã in vmbra poſſunt:diu autẽ illos in quiete continere, aut requieſcendi & commorandi diutiùs apud ſe facultatem illis dare non poſſunt. Idque ita eſſe, vel illi ipſi maximè teſtificantur,qui ſtultitia atq; errore cæci,ipſumque ignorantes domicilium boni ad illa ſpecie ampla , re autem ipſa omni ſupellectile vacua diuerſoria ſe contulerunt . Notæ enim ſunt illæ iſtorum hominum voces:Quid profuit no bis ſuperbia,& diuitiarum iactantia quid contulit nobis? tranſierunt omnia illa tanquam vmbra , tanquam nuntius percurrens : cæteraque quæ in hanc ſententiam plurima lamentantur , quod vnum in omni ipſorum vita verè profectò ſunt loquuti . Veteris enim *Sapien. 5.*

domi-

domicilij atq; fallacis ſubita ruina ſemel oppreſsi, tunc planè ſenſerunt in exitium ſibi id eſſe conuerſum, quod ad requiem putauerunt fore: ſpeq; ſua ipſos miſerè fuiſſe fruſtratos. Quanquam illi ne in ipſo quidem tempore, cū requieſcere ſibi videbantur, vllum veræ tranquillitatis, atq; quietis fructum, mea quidem ſententia percipiebant. Nam quis ignorat quanti auaris ſuæ conſtēt diuitiæ? quibus ſit obnoxia moleſtijs, atq; adeo miſerijs honorū ambitio? quam nulla ſyncera, atque homine digna voluptas ſit in vita voluptaria? imò quot occultētur, & quam ſæui ſub horum ſplendore nominum tortores animorū? Quoniam ſic certè natura cōparatum eſt, vt quādiu rebus vtimur, quatenus à natura ipſa nobis conceſſum eſt illis vti, id eſt, quādiu adhibemus eas ad naturales earum vſus, intraque eum modum, qui eſt à natura præſcriptus: tandiu vt nobis illæ ſint iucundæ atque dulces: quod ſi violatis temerè, atque tranſgreſsis finibus ijs, quos natura rebus pepigit, officijſque rerum, & muneribus, & ordine naturali peruerſo, efficimus, vt altera inuadat in alterius poſſeſsiones: & ſuum ipſa officium negligens, alienum vt munus obeat, poſtulamus: vt ritè id & gnauiter obeat, nunquam profectò aſſequemur: inſuper ipſum illud amittemus naturale bonum, quod ipſi inerat: illaſque ad vſus noſtros ei à natura datas opportunitates & cōmoditates: nec minus faciemus abſurde quā, qui calceis, quos pedibus detraxiſſet, caput induere conaretur, faceret: ſi tamē tam abſurdus quiſquam eſſe, vllo vnquam modo atq; ratione poteſt Etenim is etſi plurimum operæ in eo poſuiſſet, ſeque confeciſſet multo labore: perfeciſſet ille quidem pedes, vt nudi manerent, caput tamen ipſum nihilo magis texiſſet, ipſumque amiſiſſet artis vſum: ſimiliter iſti faciunt, quicumque animum ſuum boni infinitè cupidū explere volunt, aut opibus, aut honoribus, aut voluptatibus

bus perſequendis: quique vitæ tranquillæ atque beatæ ſedem vllam ſtabilem conſtitui, in ijs rebus poſſe putãt, aut certè ſibi conſtituunt. Torquent ſe certè illi, atque diuexant: nullum tamen ſolidum conſequuntur bonum, nedũ illud ſummum quod expetunt. Itaque quod vitæ quotidiana exempla nos docent, nulli egentiores ſunt quã qui maximè diuitijs affluere putantur auari: nulli ad ſeruilem conditionem propiores, nulli qui cuncta digna, indignaq; magis perpetiantur, quam honoris atque gloriæ ſtudioſi: nemo qui maioribus doloribus non ſolùm animi, ſed etiã corporis torqueatur, quam qui velis, vt dicitur, atque remis voluptates perſequitur. Quod ob eam cauſam illis iure atque meritò accidit, quia naturæ ordine violato, quibus rebus modicè vti, ac pro viatico debuiſſent in iſto vitæ tanquam itinere, ab ijs demẽtia quadam obcæcati, ſummum ipſum bonum requirunt: & quo vti interdum poſſent, pro non incommodo diuerſorio ad animum refocillandum (quamquam qui firmiore ac vegetiore animo ſunt, ne iſta quidem diuerticula, iſtaſve refocillationes magnopere curant) ſed quo vti poſſent ad diuertendũ, eo frui volunt pro ſtabili & ſempiterno domicilio, ſedemque ſibi in eo beatæ vitæ conſtituunt. Quæ profectò beata vita, quamuis nullas alias ſedes haberet, nunquam tamen ſe pateretur collocari in huiuſmodi nugacitate inanitateq; rerum. Nam quod vnum tectum commune illi, quæ verorum bonorum perpetua dicitur eſſe poſſeſsio, eſſe poſsit, cũ ambitione, cũ auaritia, cũ voluptate, caducis, videlicèt, atque fallacibus bonis? illa certè cum virtute commoratur: in Dei pietate, atque cultu tanquam in ſanctiſsimo fano quieſcit: in cæleſti domo, & in Deo ipſo videndo, fruẽdoque ſuam habet & propriam ſedem, quam ad vnam ſedẽ nos omninò debemus omni ſtudio contendere, ſi modo quales ſemper eſſe cupimus, beati atque fœlices, tales

vnquam

vnquam futuri ſumus. Ibi enim veræ illæ opes ſunt repoſitæ, quas neq; tinea demolitur, neque fures effodiũt, aut furantur: immortales ibi honores ſunt, & incorrupta, ac nullo vnquam æuo marceſcens dulciſsima, honeſtiſsimaq; voluptas. Vnde ſequitur. *Vt videam voluptatem Domini.* Quæ vna, ſcilicet, & vera voluptas eſt, & omnium maxima voluptas, quippè quæ ex ſummi, & optatiſsimi, & omnẽ animi noſtri cupiditatem, explentis, atque ſatiantis boni conſequutione, in altiſsima pace, & lætiſsimo gaudio ſequatur. *Et viſitẽ templũ eius.* Nã his duabus rebꝰ cõtinetur abſoluta & cumulata beatitudo: Dei cõtemplatione, ſcilicèt, qua ex contemplatione oriuntur innumeræ voluptates, & cognitione templi Dei, id autẽ eſt, vniuerſi huius, quod vnum eſt templũ augutiſsimum, atque maximum. Nam hæc naturæ rerum cognitio veluti cumulus additur, viſioni illi, contemplationiq́ue Dei, in qua propriè ipſa beatitudo conſiſtit. Igitur has naturæ partes, atque rationes beati viri, in cæleſti illa & futura vita cognoſcent, eaq́ue ex cognitione capient ſummam voluptatem. Nã quod aliud puris & bene affectis animis exhibeatur gratius ſpectaculum, quam eſt hoc, quod illis à Deo exhibetur, cum de altiſsimo & maximè ſplendido loco cæli, in omnis mali experti vita ipſi conſtituti, non ſolùm, vident illa.

Defectus Solis varios, Lunæque labores
Vnde tremor terris, qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſeipſa reſidant,
Quid tantùm Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Sed multò illis maiora, ac recõditiora cognoſcunt: cauſas nimirum omnium rerum, & cuiuſq; rei principia interiora arq; propria, ipſarumq; inter ſe naturarum, atque rerũ conſenſiones, & diſſenſiones arcanas, quarum eſt, vt maximè

xime occulta,ita ad cognoſcendum maximè iucunda cauſa atque ratio:aliaque his ſimilia permulta. Sed nos inſtitutum perſequamur.

QVONIAM abſcondit me in tabernaculo ſuo,in die malorum protexit me in abſcõdito tabernaculi ſui,in petra exaltauit me.

REDDIT nunc cauſam ſuperioris ſui dicti,atq; ſententiæ,id eſt,cauſam exponit,quare tãtoperè deſideret reſidere in tabernaculo & tẽplo Dei,quod, videlicèt,expertus fuiſſet,ipſum ſibi fugienti,atq; perterrito ſalutare hoſpitiũ præbuiſſe:quod delituit in eo,quod eius,veluti, gremio receptus ſe primum confirmauit,ex magno & graui timore.Quæ dicens Dauid,intelligi à nobis voluit,non tã loqui ſe de terreno tabernaculo(quamquam & id ſemper ipſi,& cum aberat ab eo optabile, & cũ aderat gratum & amabile viſum eſt,) quam de æthereo atque cæleſti.Cuius adeundi facultatem omnibus ſanctis hominibus præuidebat aliquando tandem futuram,per illum ipſum,quem innongenteſimum propè annum , ex ſe ipſe propagaturus erat,ſibi ſimilem filium Chriſtũ Ieſum.Itaq; Dauid ad ea potiſsimũ tempora ſuas cogitationes,ſuaq; deſideria cõferebat.Nã ex eo qđ expertus fuerat ſibi malorũ vndis iactato,illud Dei terrenum tabernaculum fuiſſe portum ſalutis,facilè coniecturam faciebat,quãto in cæleſti illo, & æthereo templo omnia futura eſſent tutiora,meliora, ſuauiora.Ergo à terrenis gradum ad cæleſtia ſibi cõſtruxit, & occaſione eius beneficij quod acceperat in tabernaculo eo,quod fecit Moſes,ad aliud tabernaculũ,nõ huius creationis,ſed quod ędificationem habet ex Deo deſiderio verorum bonorum aſpirauit,mortaliq; ex vita cõſeruata immortalis,& beatæ vitæ amore inflammatus eſt. Quod autem ſequitur. *In petra exaltauit me* Id fortaſsè aliquis in eã ſententiam accipiat,vt ſe exaltatum in petra Dauid fuiſſe dicat,

dicat, id est, in loco edito atque munito, extra omne periculum positum: propterea quod posteaquam ab vrbe Ceila discesserit, ad deserta Ziphæi montis loca & præruptas, atque hostibus inaccessas rupes se contulit. Sed mihi magis placet hoc hemistichio, petræq; appellatione in arcanis literis nota significari Christū: cui sanctus Dauid acceptā referat salutem omnem, & liberationem suam. Illud nimirum diuinitùs edoctus intelligens, vnum esse Christum, per quem omnia nobis à Deo patre, & obtinenda, & petē da bona essent: cuius exemplo, instructi nos non solùm in rebus lætis agnoscere debemus Christi beneficio atq; dono, lætè nos atque fœliciter agere: sed in asperis & turbidis ad eius vnius præsidium debemus cōfugere: quod præsidium paratum cunctis est, qui ad ipsum confugiunt. Nō enim ille nos confugientes ad ipsum vnquam deseret, aut hostibus prodet: sed tuebitur potiùs, atq; defendet: quomodo solet ille semper eos, qui ipsi supplicant, tueri atque defendere. Cuius quidem defensionis, etsi plures sint rationes atque modi, tamen ex ijs omnibus rationibus, illa haud dubiè est præstantissima ratio, qua se Dauid hoc loco defensum esse prædicat, cum dicit. *Abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me.* Nam huius occultationis ea vis est, non vt Deus à nobis auferat mala, quibus opprimimur: sed vt sensum malorum in mediis malis dū versamur, nobis eripiat, noſque dolori subtrahat: non tam corporis fuga, quam animi traductione ad meliora bona, & ad ea omninò gaudia, quorum incredibilem vim immittere solet Deus, & offerre seruis suis iis, qui iniuria opprimuntur. Et quoniam diuinorū auxiliorum duo genera, seu duæ diuersæ potiùs auxilii ferendi rationes sunt, à nobis superiùs expositæ: vna cum malorum aduentus præciditur, altera cum repellitur eorum impetus: sit hæc ab vtraque diuersa ratio tertia, in qua ipsa quidem mala, ta-

metsi

metsi nos premant, non repellũtur: sed eorum mutatur efficientia, atque vis. Etenim etsi Deus semper auxilietur suis, tamen non semper eorum hostibus, aut arma detrahit, aut vires, aut facultates nocendi: quin illud sæpè permittit, mali vt in bonos sęuientes, & fortunis illos euertãt & tormentis subijciant, & denique vita priuent. Quî igitur, dicet aliquis, auxilio locus est, aut quę opitulandi ratio Deo relinquitur, eousque progressum, vbi est? Magnus sanè locus, & optima atq; Deo maximè digna opitulandi ratio. Nam ad hũc modum laborãtes suos seruos Deus suo veluti in gremio amantissimè recipit, receptosque abscõdit, idest, eos dolori subtrahit, eripiens ipsis malorum sensum, hoc est, vt iterum interpreter, efficit, vt mali morsus non sentiant. Efficit autem partim verissimis rationibus illos erudiendo: plurimum autem, & longè plurimum id efficit, eorum imbuendo sensus cælesti tanta dulcedine, vt malorum deinceps tormenta, atque ictus, non ad cruciatum illis valeant, sed ad lætitiam & voluptatem. Ita fit, vt quæ acerba alijs sunt, bonis cum in ea incidunt sint læta & voluptatis plena quod illi assequũtur, nõ sensus stupore aliquo, sed diuinæ dulcedinis abũdantia: qua corũ pleni sensus vbi sunt, nullus dolori quo se insinuet, aut vbi resideat vacuus locus relinquitur, atque, vt aquæ stilla in ignẽ immissa nõ extinguit ipsum, sed magis accendit: sic ad bonorum sensus malorum morsu accedens, atque in eos insinuare se cupiẽs dolor, illa lætissimorũ gaudiorũ quibus affluũt magnitudine, non absorbetur modo, sed quæ Dei virtus est, ex dolore voluptas efficitur. Ex quo intelligitur, quã sint boni aduersus mala omnia mirificè à Deo armati atq; protecti: quando dolor ipse simul atque accedere, ac peruellere eos incipit dolor esse desinit. Quo certè fieri nihil potest quod, vel ad leniendos bonorum animos, vel ad irridendos impiorum conatus sit acommo-

datius: ruere videlicet, illos, furere, sæuire, ignes admouere, noua excogitare supplicia, alia aliis mala addere, nullũ denique modum imponere suæ importunitati: eo porrò suo, omni labore atque conatu, non modo dolorẽ vllum non attulisse bonis, sed pro eo segetem illis atque materiam suppeditasse eximiæ cuiusdam, atque maximæ voluptatis: nec dolendi solum nullam, sed gaudendi etiam plurimas, atque maximas attulisse illis causas. Atque huius generis auxilij, & à malo liberationis cum interiorum bonorum sensu, externorum malorum sensus hebetatur, & extinguitur in ijs, quos Deus veluti occultat in atriis dulcissimis domus suæ, tanquam imago quædam fuit, quod illis tribus viris genere Hebræis in sacris literis scribitur accidisse: cum iussu Regis impij quod immanem statuã, quã erexerat, atque dedicarat, adorare nolent, vincti in rogum ardentẽ immissi sunt. Illis enim ignis vincula, quibus constricti tenebantur, ademit: ipsos verò neque vsit, neque detrimento, aut dolore affecit vllo: ita quod ad illorum perniciem comparabatur, valuit ad salutem illis & ad vinculorum dissolutionem. Sed quamuis huius rationis exẽpla aliquot extent in iis hominibus, quos instituit lex vetus: tamen hæc tota laus in mediis malis gaudendi, & ex dolore voluptatem capiẽdi, propria est Euangelii: in quo pretiosissimi Christi sanguinis pro mundo effusi, maxima viget virtus atque vis diuina. Itaque in ipsis Euangelii primordiis de Apostolis dicitur, exiisse illos gaudentes à cõcilio quod digni habiti essent, pro nomine Iesu contumeliam pati: & illa oratio ad Euangelii tempora pertinet. Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tentationes incideritis: & nostrorum, id est, cultorum Euangelicæ legis vox illa est. Non solùm autem, sed & gaudemus in tribulationibus. Nam certè ante Christi ad nos aduentum graue hominibus videbatur inopes esse, durũ ignominia

Dan. 3.

Act 5.

Rom. 5

minia affici, non ferendum dolore cruciari: itaque exiliũ nobis triſte erat, morbus moleſtus, mors acerba atque dira. At poſteaquam filius Dei naturam humanã ſecũ coniungens, miram illam cum hominibus ſocietatem coiuit, vt particeps ipſe noſtrarum miſeriarum effectus, nobis cõmunicaret bona diuinitatis ſuæ, quæ pro aduerſis habebãtur in vita, quæque homines horrere ſoliti erant mala, ſic ea condiuit, & omni tanquam felle ab eis detracto dulcia fecit, vt præter mali nomen in iis certè, qui Chriſti ſunt, quique capiti ſuo, & fide, & rectè factis adhærent, nihil iam de ſua priſtina acerbitate retineant. Neque enim fieri poterat, quin accedente natura Dei ad noſtram naturam, omnia eius mala illo diuinitatis, veluti Oceano obruta, & immerſa mala eſſe deſinerent. Itaque quæ mala noſtra culpam in ſe, atque ſcelus habent, ea Chriſtus, vt porè qui ab omni peccati labe puriſsimus eſſet, non quidem admiſit, ſed quæ nos admiſimus, in ſe ipſo luenda, & delenda ſuſcepit: cruciſque affigens ea, ſanctiſsimo ſuo cruore, quod ad ſe attinet, penitus eluit. Quæ autem doloris atque pœnæ mala ſunt, eorum omnium ſenſum atque guſtum percepit, perferreq; illa, atque ſubire voluit: quo illius guſtu detracto illis, quidquid veneni in ipſis inerat, nobiſque ad ea non ſolùm fortiter ferẽda, verũ etiã cupidè appetenda præiuit: ſicut Paulus ſcripſit de ipſo, dicens: Qui pro omnibus nobis guſtauit mortem. Ex quo etiã illa eſt mortis amara irriſio, quæ propriè ad nouæ legis tẽpus ſpectat. Abſorpta eſt mors in victoria, vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? Quod certè in mortẽ nõ magis magnificè, quam verè dici, re ipſa, atque facto magnoq; fortitudinis & memorabili exẽplo, cũ virorũ tũ fœminarũ poſt auditum in terris Chriſti nomẽ, ad mortẽ certatim conuolantium, infinita millia comprobarunt. Nũquam enim, neque tanta

Ad Heb. 2.

1. Cor. 15.

alacritate animorum, neque tam pronis, & incenſis ſtudijs ad voluntariam mortem, & acerbiſsimos cruciatus, tot martyres properarent, ſi mors illis pro morte eſſet, aut potiùs niſi ipſum mori, ipſumque cruciari dulcedine redundare, atque adeò melle illitū eſſe, illis videretur. Et certè ipſi ſæpè affirmarunt, carnificinam ipſam, cæleſtis voluptatis officinam ſibi videri: & per ardentes prunas nudis pedibus cum incedebāt, per amœna prata, & ſparſam humum roſis, ſe incedere arbitrari dixerunt. Atque vt ex infinita copia id potiſsimum proferam exemplum, Theodoretus quod ſcribit hiſtoriæ Eccleſiaſticæ grauis author, hoc quale ſit, ex eo ſatis intelligetur, quod Antiochiæ Chriſtianus quidam iuuenis dixit. Nam is, cum Iuliani imperatoris iuſſu quòd idola irriſiſſet, medio foro, magnoq; hominum conuentu virgis diutiſsimè & ſæuiſsimè cæderetur: cumque eius interea nō ſolùm eiulatus vllus nō audiretur, ſed ne gemitus quidem, cunctis qui aderant admirantibus rogatus à quodā, quî perferret dolores tātos, tam æquo, atq; adeò læto animo, reſpondiſſe fertur, nullo ſe ex plagis dolore affici cūq; inſtaret ille rurſus, & eius ipſius ſtuporis cauſam quæreret, aſsiſtere ſibi dixit, atque affirmauit, ex quo primum cædi cœptus eſſet, diuina ſpecie quemdam iuuenem fouentem ipſum, atque omnem abſtergentem dolorem. Atque idem, poſtea cum ſolui iuſſus eſſet, & abire permiſſus illo iuuene, qui ipſum comitabatur recedente ab illo ſtatim, & abeunte, grauiſsimè doluiſſe ſcribitur: quod dicebat millies mori, non ſolùm cædi virgis maluiſſe ſe, quam illo tam dulci, tamque bono comite caruiſſe. O Chriſti ſanguinis vim incredibilem: ò pietatem, & dulcedinem Dei, ò fructus virtutis vberes, dulceſque iam & iucundos, non ſolùm fructuoſos dolores. Sequitur.

Theo. eccle hiſto. lib. 3. c. 11.

Et nunc exaltabit caput meum ſuper inimicos meos.

QVOD olim, inquit, Deus fecit, vt me ab hoſtium meorum inſidijs atque manibus liberaret: idem nunc tamerſi eorum copiæ atque vires augeantur, efficiet: multo que quam antea efficiet vberius. Nã à primo vt Deus mihi bene, & vellet, & faceret ſola adducebatur bonitate ſua, at nũc quo vel cõſtantiæ rationem habeat, ſuũ in me beneficium tuebitur: nuper inſidias, & cruẽtas inimicorum meorum manus à me repulit: nũc, vt ſpero, illos ſubijciet meis pedibus: id enim valet quod dicit. *Et exaltabit caput meum ſuper inimicos meos.* Nã eo Hebræi iuſtã victoriã ſignificare ſolent, ex ipſo, ſcilicèt, habitu victoris erecti atq; ſtãtis, victis ad illius pedes interim ſuppliciter abiectis. Itaq; hoc in re militare dictũ victoriã ſignificat, in rebus luctuoſis & triſtibus lætitiam, vt in illo. Subleuauit Euilmerodab caput Ioachim: in omni denique re excellentiam in eo, quo de agitur. Ex quo ille. 4. *Reg.* 25.

Verum hæc tantum alias inter caput extulit vrbes
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Quod ſi cui placeat Dauidem hoc verſiculo fuiſſe vaticinatũ victoriam eam, quã Chriſtus adeptus eſt de peccato atque morte ſæuis & maximè nobis infeſtis hoſtibus: ſiq; dicat aliquis, Chriſtũ ipſum à Dauide caput vocari, eumq; exaltãdum eſſe dici ſuper inimicos ſuos. Hoc ſi quis velit, id mihi nõ ſolũ non diſpliceat, ſed etiam probetur vehementer: atque eo magis, quod video ſacros vates ſolere inſtituæ a ſe primo de ſuis, aut aliorum rebus geſtis orationi attexere, atq; miſcere futurarum atque magnarũ rerũ ſua vaticinia. Etenim ipſa narratione & commemoratione rerum à ſe, vel ab alijs geſtarũ, propter occultam ſimilitudinem aliquã, quã illæ res geſtæ cũ futuris rebus à Deo efficiendis magnis atque ſublimibus habent, commota ſæpè vatum mens, haurienſque diuinum maius & perfe-

ctius lumen, in medio orationis cursu eas illas videre inci pit, quod à principio non faciebat, quod cũ vatibus accidit, vt ex præsentibus, aut præteritis futura prospiciant, ea vt prospiciunt, statim effundunt, & ijs, quæ instituerant dicere attexunt, vnumque componunt & efficiunt orationis textũ ex vtroque rerum genere. Rationi porrò consentaneum est, id ipsum accidisse nunc Dauidi, de se, ac de suis inimicis canenti. Nam quoniã in sua persona, Christi personæ imaginem inesse sciebat, verosimile est ipsum cum ei sua certamina & victorias canenti, Christi ité certãtis atque vincentis species oblata atque obiecta esset, tanto affectum gaudio atque voluptate fuisse, se vt continere non potuerit, quin eius aliquam mentionem statim faceret: suoque id carmini insereret, ipsumq; carmen pulcherrimum, & per se satis cõmendabile, lætissimæ rei atq; maximæ commemoratione ista inserta, cõmendabilius efficeret. Quod si quis moueatur eo, quod Dauid dicit, Super inimicos meos, quo planè suos Dauid significat inimicos, nõ Christi, & propterea putat hîc agi de vna Dauidis exaltatione & victoria, is mea sententia decipitur. Nã quos Christus vicit inimicos, non tã sibi, quam Dauidi ipsi, atque adeò nobis omnibus vicit. Nec verò illi magis Christo aduersabantur, quam generi humano vniuerso: imò, verum si loquimur, nobis solis maximè propriè erant inimici. Nos enim soli seruiebamus peccatis, & propterea damnati à Deo fuimus, mortique addicti: dæmonesq; ob id, nostris ceruicibus imminẽtes, nos sibi subijci deberi dicebant, & certè tenebant subiectos: quæ Christũ non attinere satis apertè idem ipse Christus declarat illis verbis. Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquã. Nõ ergo dæmones nocere Christo in aliquo, aut incommodare poterant, sed cũ nostri generis inimici essent, nosque vniuersos tenerẽt miserè oppressos, illis suis armis

Ioan. 14.

armis peccato atque morte, Christus bellum illis vltro indixit, seq; à nobis oppositum aduersus illos: suũque ipse corpus eorũ telis obiecit. Ac peccati quidẽ vnũ illorũ telum ad se non admisit, tantum quæ nostro corpori infixa eiusmodi plurima erant tela, pro suis habuit, At mortis alterũ totum intra præcordia recepit. Quod sanè telum nõ tam eripuit vitam Christo, quippè cui triduo postquam mortuus est, reddita est, magnis bonis atque accessionibus cumulata: quã peccatis nostris, quæ Christus in se suscipiens ipsius peccati, veluti personam sustinebat, abolitionem attulit, & interitũ: quibus sanè extinctis, quæ ipsa tanquã fundamenta erant dominationis dæmonum, illorum in nos imperium statim corruit. Quamobrem verissimè exaltasse Deus dicitur caput nostrum, id est, Christum super inimicos nostros. Nobis enim propriè aduersabantur ij, quos Christus deuicit, eoque deuicit illos: vt quod cecinit Zacharias, De manu eorum liberati, seruiamus ipsi omnibus diebus nostris. Vnde sequitur. *Luc. 2*

CIRCVIVI, & immolabo in tabernaculo eius hostiam vociferationis, cantabo, & Psalmum dicam Domino.

QVOD vtrouis modo intelligatur superior versiculus, rectè & ordine sequitur: vt, vel pro victoria ea, quã ipse de suis hostibus cõsequi sperabat, vel ob eã, quam Christus de cõmuni omnibus inimico cõsequuturus erat, victimas Deo, & laudum carminã se redditurũ promittat.

EXAVDI Domine vocem meam, qua clamaui, miserere mei, & exaudi me.

VARIAT Dauidis animus inter spem, & metũ. Nam sicut diuinæ bonitatis, & experti amoris consideratio illũ spe erigebat, ita Saulis Regis sibi infestissimi potentia atque opes, quæ omnia quamuis tutà loca suspecta efficiebant, ipsum debilitabãt metu. Mens igitur Dauidis dubio rerum suarum statu suspensa varijs cogitationibus distrahebatur:

hebatur: quę aliàs lætæ, triſtes aliàs alternantes, & in ipſum incũbẽtes, ſæuos in illo excitabãt fluctus variorũ affectuũ. Ex varietate porrò eorũ varia itẽ oriebatur oratio. Itaque, qui hactenus nihil niſi fortiter, & elatè, & animoſè dicebat, is nunc timore perculſus, abiectus atque ſupplex ad precã dum ſe conuertit: & inter magnifica verba timor ſubitò exortus, & tanquã ex inſidijs adortus ipſum, atque inuadens, voces ab eo elicit timidas, atque ſupplices. *Audi*, inquit, *Domine vocem meam*. Sed quam vocem oro? Hactenus enim fiducia quidẽ plenas multas emiſit voces, ſupplicẽ autem, aut humilem prorſus nullã. Hic primò dici poteſt, Dauidem communẽ grauiter dolentium affectum atque morem ſequutum, ita loqui. Etenim qui graui aliquo malo, aut dolore premuntur, antequam mali eius, quod ipſos angit magnitudinem dicant, aut quas habeãt dolendi cauſas exponant, vnum illud, ſibi vt aliquid opis afferatur, ab ijs, quos auxilio ferendo aptos vident, petere iterum atq; ſæpiùs ſolent. Deinde nõ abſurdè dicatur: etſi minus ore, corde tamen atque animo, quo quamuis breui tempore multa copioſè dici poſſunt, Dauidem metuentem rebus ſuis multa precatum, ab interiore ſermone in externam hanc prorupiſſe vocem. Itaque dixiſſe. *Audi Domine vocem meam*. Nimirum eam, quam iam dudũ imo è corde emittebat. Poſtremò, vt puto, non deerit cui potiùs videatur dicendum, hoc loco Hebraicè nõ legi, qua clamaui ad te, ſed futuro tempore, qua clamabo. Ita his verbis non ſignificare à ſe petitum eſſe aliquid antea, ſed cum iamiam petere vellet, ac mox petiturus planè eſſet, eo præmunire futuræ ſuæ petitioni, & Dei aures dociles & attentas voluiſſe reddere. *Audi*, inquit. *Domine vocem meam*. Quando, ſcilicèt, ad te clamauero, votaque cordis mei ac deſideria expoſuero. Nec verò non dici debet, quam hic verſiculus cum ſuperiori cohæreat, quamque ex illo,

illo, tanquam fonte iſte riuus ducatur. Quippè ſuperiùs dixerat, ſe ſperare futurum, vt Deus ipſum exaltaret ſuper inimicos ſuos. Atqui rerum natura ferebat, vt hæc futurorum ſuorum certaminum facta ab ipſo commemoratio, deſiderium vincendi in illo excitaret, & accenderet. Deſiderio porrò timor agnatus eſt: nam quæ ipſi aſſequi multum cupimus, eorum contrarios euentus valdè timemus. Metuebat ergo interdum Dauid incertos belli euentus, Martemque communem: iſque metus è vincendi naſcebatur deſiderio: deſiderium verò ex memoria certaminũ futurorum extitit: atque ita, vt vltima primis copulemus, ſuperior verſiculus in quo certaminum Dauidis commemoratio facta eſt, hunc ſollicitudinis ac timoris plenũ edidit verſiculum. Sed pergit.

TIBI dixit cor meum, exquiſiuit te facies mea, faciem tuam Domine requiram.

COMMEMORAT ſuum erga Deum amorẽ, quò magis ipſum prouocet ad ſibi ferendam opem. Quanquã hoc ita dicit, vt ambiguum ſit, vtrum amorem intelligi velit præteritum, an futurum: id eſt, vtrùm dicat Deo, quia ſemper ante id tempus ipſum dilexerit, & ſtudioſus illius atque amans fuerit: idcircò ſe non deberi deſeri ab ipſo, & hoſtibus tradi. An promittat potiùs atq; polliceatur Deo, ſe ſi modo vnquam victoriæ compos effectus fuerit, collocaturum in ipſo omnem ſpem, atque amorem ſuũ: quale eſt illud quod Iacob vouiſſe dicitur: Si fuerit Dominus mecum in via hac, in qua ambulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum, reuerſuſque fuero proſperè in domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, & lapis iſte, quem erexi, in titulum. Sed ſiue hoc, ſiue illo modo accipiatur, vtroq; modo docet Dauid ſe non indignum eſſe, qui à Deo adiuuetur, vel ob præterita ſua erga Deum merita, vel quia illud ipſum liberari ab

hostibus suis,& à bellis & certaminibus vacare,quod desi derat,ob id præcipuè desiderat,vt deinceps quod reliquũ est vitæ vacare Deo possit,animo pacato atque tranquillo: qui vnus finis iustis hominibus est in omni vita propo situs. *Tibi*,inquit,*dixit cor meum* Speciem & tanquam imaginem animi desiderio æstuantis oratio ipsa præ se fert: & certè magnum illud desiderium vacandi Deo, & fruendi ipso,quod animo Dauidis includebatur, explicare verbis quid vellet,atque eloqui ipsum satis non sinebat. *Tibi dixit cor meum* Nec plura addit, sed rursus alio ex principio. *Ex quisiuit te facies mea*. Quod ipsum etiam inabsolutum reliquit. Tertio atque tandem. *Faciem tuam Domine requiram*. Sed quò ille minus verbis explicuit,quid fuerit loquutus cum suo animo,quidve quæsierit oculis atque mente, eo amoris sui magnitudinẽ,& quantis incenderetur & adure retur charitatis ignibus magis declarauit. Modice enim, vel intra modũ potiùs amat, qui, quod amat, quantũque amat liberè eloqui, & quamuis copiosè exornare verbis potest:ille ardet, qui exorsus dicere in medijs verbis insistit, qui abrumpit institutam orationem,qui nihil enucleatè explicat,sed confundens omnia atque permiscens, quæcumque amor illi suggerit atque dictat,quæ sunt planè innumerabilia,vno tẽpore,vnoque etiam verbo conatur eũ cta eloqui:& quamuis nihil satis explicet, eloquitur tamẽ omnia, quod Dauidi vsu venit hoc loco. Nam ista veluti reticentia, & istis quasi singultu interruptis verbis, quid, quod illi in animo esset dicere, inexplicatum, aut indictũ reliquit,*Tibi* enim inquit,*dixit cor meum*. Id autem est(vt tẽtemus ipsi modo, si tamen id assequi vnquam poterimus, plurib⁹ explicare verbis,quæ Dauid vno penè dicam verbo concluſit,) hoc itaque est,ad te vnum suspirat, tecum perpetuò loquitur, & alijs mutus cor meum ad te clamare nunquam desistit. Te ita amat,vt quo te appellet, satis

apto

apto ad ardorem ſuum explicandum nomine, non inueniat. Tu pater illi, atque adeò mihi es: tu ſalutis dux, tu lumen, tu vita, fœlicitatiſque omninò meæ princeps atque Deus ſolus tu. De te ſolo cogito ſemper: tibi vni ſupplico: canendi de te finem nullum facio. Nec ſolum te meum appetit cor: oculi etiam ipſi mei, tuam vbique faciem requirunt. Qui ſanè oculi quocumque ſe conuertũt, quòd te non vident, nihil arbitrãtur ſe vidiſſe. Sed me nullus deterrebit labor à te requirendo, tantũ ipſe nolis auerſari me, & abs te iratus repellere, quare ſequitur.

NE abſcondas faciem tuam à me, ne declines in ira à ſeruo tuo.

QVI alium auerſantur, ei cum occurrunt, faciem atq; oculos aliò conuertunt. Declarat igitur rem ex habitu, dicens: *Ne abſcondas faciem tuam à me.* Id eſt, ne me auerſeris, quæ loquendi ratio propria videtur eſſe harum literarum, in quibus etiam ſæpè ponitur facies pro auxilio, & fauore Dei. Sed cur metuebat ſanctus Dauid, ne ſe Deus mutata voluntate deſereret, homo non ſolùm de ſua erga Deũ voluntate optimè ſibi conſcius, ſed de Dei in ſe amore, tot ab eo acceptis beneficijs, apertaque eiuſdem voce & teſtificatione planè certus? Primum, quia nouerat hominis ingenium lubricum eſſe, & ad delinquendum facile. Deinde, quia noſtras nobis voluntates ita ignotas atque abditas ſciebat eſſe, vt ſæpè quid ipſi amemus atque cupiamus ſtatuere nobis cum ipſi vix poſsimus. Quapropter iure metuebat, ne quod fortè peccatum ad animum ſuum ſe inſcio irrepſiſſet, ſeque ignorantem, aut parum certè attendentem maculaſſet: quod quo magis Deum diligebat eo metuere, aut ſaltem vereri debebat magis. Niſi ſi quis illud malit, Dauidem communem expreſsiſſe motem eorum, qui aliquid ardenter cupiunt. Nam hi optandi atque precandi, ac ſingula, quæ obſta-

re

re quouis modo ſuæ cupiditati poſſunt, cauendi atque de precandi modum neſciunt. Itaque Dauid etſi ſemel iam atque iterum precatus fuerat Deum, ne ſe deſertum atque auxilio deſtitutum relinqueret, tamen ob magnitudinem deſiderij atque periculi, ſibi ipſi nequaquam ſatisfaciens eadem ſæpius repetit. Ex quo etiam ſunt quæ ſequuntur.

AVXILIVM meum fuiſti ne derelinquas me, nec dimittas me Deus ſalutis meæ.

QVO verſu verbis tantum commutatis dicit ferè eadem quæ ſuperiori: illud nouum quod allegat, quodque ad perſuadendum Deo arbitratus eſt valere plurimum. Illum, videlicèt, ſemper ante id tempus auxilium ſibi tuliſſe, quaſi ita loquatur, & ſentiat minimè diuinæ conſtantiæ atque immutabilitatis eſſe cum deſerere ad extremum, quem ſemper antea protexiſſet: neque conuenire Deo, vt breui horæ momento perdere vellet, tot ſua beneficia atque dona in ipſum Dauidem per tot annos collocata, & veluti congeſta: quod argumentum vrget adhuc. Itaque ſequitur.

QVONIAM pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem aſſumpſit me.

ID eſt, aſſumet ipſe ad ſe, quia dereliquerunt illi: nam, inquit, ſollēne Deo eſt tueri ac protegere miſeros quoſcũque viderit, & humana ope deſtitutos homines. Nam & ob eam cauſam dignatur vocari pater orphanorũ, & vindex viduarum. Tuebitur igitur, & pro ſuo me habebit, qui ita ſum nudus atq; deſertus, vt me etiã deſeruerint, quibus mea ſalus chariſsima eſſe debuerat parẽtes mei. Sed occurrit acris quęſtio, quomodo verum ſit parentes Dauidis ipſum reliquiſſe, cum conſtet non ſolum illos, ſed cognatos etiam Dauidis omnes, vt primum ei Saul apertum indixit bellum, ſtatim ipſius partes ſequutos, omnes fortunas ſuas contuliſſe in communionem, eiuſdem temporis

atque

atque periculi. Sic enim ſcriptum eſt: Abijt autem Dauid ad ſpeluncam Odolam, quod cum audiſſent fratres eius, & omnis domus patris eius: deſcenderunt ad illum. Fortaſsè hæc ſcripſit Dauid in ipſa ſua fuga, antequam ei quiſquam ſe adiunxiſſet. Itaque expõnit hîc illius temporis ſuã ſolitudinem, nec tam agit de eo quod ſibi poſtea euenit, quam rerum ſuarum præſentem ſtatum commemorat. Vel certè hæc retulit ad primum ſuæ ætatis tempus, cum à Samuele in Regem eſt inunctus. Nam cum eſſet Dauid natu minimus filiorum Iſai Bethlehemitę, cumque ipſum pater ſuus videretur negligere, quippè quem ruri amandatum, & tanquam relegatum ouium cuſtodiæ deſtinaſſet, reliquis tamen omnibus ipſius fratribus, qui vt ætate anteibant illum, ita indole animi atque corporis ſuperare ipſum videbantur prętteritis, in medio ipſorum Deus per Samuelem illum iuuenẽ, & penè puerum inunxit, quod erat futuræ regiæ dignitatis ſignum certiſsimum. Id igitur dicit, ſe, quem ſui olim dereliquerant, id eſt deſpectui & cõtemptui habuerant, vt natu minimum, à Deo qui humiles reſpicit ſuſceptum, hoc eſt, reliquis ſuis fratribus antelatũ fuiſſe: quod cum dicit cauſam reddit, eius, quod proximè dixerat: Auxilium meum tu fuiſti, idque auxilium exponit quale fuerit: nam quod Deus ipſum elegit cum negligeretur à ſuis, in eo auxilio ei fuiſſe aduerſus contemptum & deſpectionem videri potuit, Dauidi certè ita viſum fuit, idque hoc loco teſtatur. Sed audiamus quod ſequitur.

LEGEM pone mihi Domine in via tua, & dirige me in ſemitã rectam propter inimicos meos.

SICVT tuliſſe auxilium Dauidi Deus dictus eſt, quod à contemptu ſuorum vindicauit illum, ſic quod eodẽ verſu precabatur Dauid, dicens: Ne derelinquas me, ne dimittas me, quid in eo ſibi vellet, quidve peteret iſto nunc interpretatur verſu. Petebat enim, ne ſe ſubtrahens Deus ipſum

sum luce destitutum aberrare permitteret, in huius mortalitatis lubrica & plena erroribus semita, quod nunc explanat, cum dicit: *Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitam rectam.* Itaque illius versus singula hemistichia declarant subiecti singuli versus. *Legem*, inquit, *pone mihi Domine in via*. Id est, legem, quæ mihi pro duce sit ad ambulandum sine errore in mandatorum tuorum via, ita vt rectâ incedens à præscripto legis tuæ nunquam discedam. Sed quid est quod addit? *propter inimicos meos.* An minus multos, minusque sibi infestos inimicos erat habiturus Dauid, aut eua sunus erat eorũ insidias facilè: idcircò quod ipse per viã legis, & mandatorũ Dei inoffense, & neutram in partẽ declinans, graderetur? Sanè erat, nulla q; sunt arma meliora, quæque nos magis tueantur aduersus hostes nostros, atque defendant, quã custodia legis Dei, animusq; innocens, & omni flagitio, atq; peccato abstinens vita: cum contra nihil non solũ miserius, sed ne imbecillius quidem sit ijs, qui se vitiorũ seruos esse volunt. Primum, quia virtute carent, id est ipsa animi sanitate atque constantia: ex quo sicut corpora ægra, nec munus suum tueri ipsa possunt, & ad omnes offensiones valdè opportuna sunt, sic illi omnibus fortunæ telis sunt violabiles. Deinde, quia in multorum odia incurrunt necessario, multosque qui importunè se, & flagitiosè gerunt, sibi faciunt inimicos. Neque enim flagitiosa vita vlli, atque duci potest sine multorũ iniuria. Postremò quod est omniũ longè miserrimũ, quia suis ipsi vitijs ac peccatis vires quodammodo, & veluti arma, quibus ipsis noceatur, ministrãt inimicis suis. Etenim nulla re ad nobis incommodandum, vel ad nos opprimendum potiùs, neque paratiores, neque munitiores, neque magis fortes efficiantur inimici nostri, quam nostris ipsorum vitijs. Nam, quis non faueat ei, qui homines conscleratos, & odio, & ferro persequitur? aut qua in re populũ

quis

quis magis habeat, non dico approbatorem, sed impulsorem, & adiutorẽ, quam si rapacitatẽ, impudicitiã, violentiã, impietatẽ & eiusmodi labes animi atq; pestes reliquas in iudiciũ vocatas ad pœnã, & ad supplicium rapiat. Omnes enim scelus odimus, etiam illi, qui sceleſti & flagitiosi sunt, aliorũ item flagitiosè & sceleratè facta detestantur. Hoc quoniã Dauid intelligebat, tamersi vitã suam in magnũ periculum atque discrimen adductã esse videret, quod ipsum potẽtissimus obsideret inimicus, ad omnes aditus opponens se, omnesque ipsi salutis vias intercipiens: tamẽ non induxit animum petere à Deo, deuiũ vt aliquod & tutum, & suis ipsius hostibus ignotũ iter ipsi demonstraret, quo ipsorum vires posset, & arma effugere: noluitq; etiã petere, vt suas copias atque opes suppleret, vt æquatis viribus contra stare in acie ipse aduersus Saulem posset, & iusto prælio decernere: verum illud solum à Deo postulat, vt se inducat in viam legis suę, inductumq; deducat, sine aberratione, sineque prolapsione aut offensione aliqua. Nimirum intelligens hac vna ratione, se à suis aduersarijs superari posse, atq; vinci, ipsum si priùs cupiditates vicissent suæ, ideòque adiecit.

Ne tradideris me in animas tribulantium me.

ID est, ne sinas vt abs te deficiens ipse, & ignorationis humanæ lubricas vias ingressus, prolapsusque in eis atque corruens, quod aduersarij mei valdè expetunt, vulneri excipiendo nudum latus aperiam. *Ne tradideris me in animas.* Hoc est desiderijs atque libidini inimicorum meorum, ne permittas me tradi. Ex proprietate Hebraici sermonis, in quo pro desiderio nomen animæ ponitur. Quod autem meminit desiderij inimicorum suorum, quo inhiabant ipsius haurire sanguinem, eo tacitè & artificiosè in suam sententiam ipsum Deum magis adducit, id veluti argumentatus ac dicens;

æquius

æquius multo esse ac Dei bonitate dignius, ipse vt faueat suis, id est, ipsius Dauidis iusti, scilicèt, & pij hominis votis ac desiderijs, quam vt aliorum, hoc est, impiorum & sceleratorum libidini & cupiditati obsequatur. Nam quis bonus æquo animo ferat, bonos iacere mœstos, improbos verò volitare læros atque alacres? illos lugere victos, hos victores exultare? illos innocentes dimicare de vita, sceleratos & iniurios omni metu liberos formidini alijs & terrori esse? hos bonis circunfluere, illos inopes egere? illorũ denique frustrari iusta vota, horum autem impia desideria complere? eodemque pertinet quod sequitur.

INSVRREXERVNT in me testes iniqui, & mẽtita est iniquitas sibi.

NAM eo Dauid hostium suorũ personam apud Deũ in maius adducit odium, dum præter cætera illorum peccata atque mala, etiam in testimonio dicendo falsitatem illis impingit: quo, quanto eis fuerit iratior effectus Deus, tanto ipsi reddatur magis placatus atque propitius. Quanquam vix reperio, quomodo hoc ad Dauidis personam pertinere possit. Nam quando is, obsecro, legitur falsis testibus circumuentus? Aut, quis vnquam in illũ falsus esse testis scribitur? Nam Saulis quidem animum non aliorum criminationes à Dauide alienarunt: sed illius gloria belli artibus parta inuidia ipsum exulcerauit: ex quo mox odium sequutum, & ex odio necis studium, cum animo inclusa diutius contineri non possent, primum ad occultas inimicitias manere cœperunt, postremò in apertũ bellum prorupere. Et cantabant in choris, Saul cecidit mille, & Dauid decem millia. Non igitur ista satis quadrãt in Dauidis personam. Nisi fortè Dogæum delatorem hoc loco intelligi voluit: verum is Achimelecho propriè incommodauit non Dauidi. Aut nisi hoc malumus, in aula Regis Saulis fuisse aliquos, qui cum Dauidis dignitati, atque

1. *Reg.* 18.

apud

apud Regem gratiæ, ad quam ex humili breui peruenerat, inuiderent: occultè illi obtrectando ſemper & detrahendo, Saulis animum ipſum ſua ſponte non ſatis æquum in Dauidem falſis ſuſpicionibus impleuerunt, & tandē odio præcipitem egerunt. Quod quamuis non apertè ſcribatur in libris Regum, tamen ſatis poteſt colligi ex illo, quod Dauid, Sauli dixiſſe memoratur, videlicèt, Si Dominus incitat te aduerſus Dauidem placetur ſacrificio, ſi autem filij hominum ſint maledicti. Sed quoquo modo iſta ſe habeant, illud certè confitendum eſt, hunc verſum aptiſsimè poſſe intelligi de perſona Chriſti, qui nunc Dauidis ore apud Deum patrem de ijs queratur hominibus, qui ſe ſceleratè accuſarunt, & falſis criminibus obruerunt. In quo illud animaduerti omninò debet, cum Chriſtus Ieſus, cuius ex perſona hunc verſum accipimus, oppugnaretur à pluri mis, idque varijs modis. Nam alij prodiderunt illum, alij accuſarunt, alij comprehenderunt, ab alijs apertè tela in ipſum iaciebātur: clam ab alijs ſubminiſtrabantur: denique damnatus ab aliis, ab aliis cæſus, & cruci affixus fuit: & tanquam in ſcena cum fabula agitur, ſic in illa Chriſti cauſa, & poſtremò necis crudeliſsimæ actu, alii alias perſonas geſſerunt. Cùm igitur tot haberet Chriſtus, tamque varios inimicos, de reliquis omnibus ſilere ipſum, vnum verò illud genus eorum, qui in ipſum falſum teſtimonium dixerunt, nominatim accuſare: quo nos intelligeremus, innocentibus atque bonis hominibus ipſum per ſe mori, atque ab hoſte interfici non admodum acerbum eſſe: at cum falſi criminis ſpecie quæſita & obtenta, pro nocentibus habiti ad ſupplicium rapiuntur, id verò graue illis nimis & intolerandum videri. Etenim dupliciter fit, vt afficiantur pœna atque morte, boni & innoxij viri: vel ob id ipſum, quia boni ſunt, quod accidebat olim ſanctis Martyribus, qui nullum aliud ob ſcelus pœnis ſub- 1. Reg. ca. 26.

iiciebantur, niſi quod pietatis atque Chriſti fidei veri cultores eſſent: hoc verò mortis genus, boni non modo fugere aut detrectare nolunt, verum adire atque obire etiã eam mortem cupiunt, vt potè quæ eos illuſtret & eximijs gloriæ ornamentis afficiat. Itaque, vel interimuntur ob id ipſum, quia boni ſunt: vel ob verum quidem crimen falſo tamen ipſis obiectum, ſceleris damnati extinguuntur, quod eſt iniuriæ atque calamitatis genus maximum, propterea quod ad iuſtitiã extinguendã, nomen ipſum iuſtitiæ ſceleratè vſurpatur, & ſub æquitatis iuriſq; perſona tecta, atq; etiã commẽdata calũnia, in indignos graſſatur, nomineq; & armis virtutis vtitur aduerſus ipſam virtutem. Itaque ægrè valdè ferunt boni ſceleris ſibi notã inuri, aut nomen affigi, & pro ſceleratis interfici, aliàs nõ grauatè mortem oppetituri. Non enim ſolũ amittunt vitã, cuius ipſi cupiditate minimè tenentur, ſed quod chariſsimum illis eſſe debet, quales ſunt tales videri, quo ex eo apud homines gloria illuſtretur, & nomẽ Dei, id illis indigniſsimè eripitur, virtutiſque cultores in parricidarum numero ponuntur: iuris verò atq; æqui oppreſſores vindices ſcelerũ atq; miniſtri ſanctiſsimarũ legum cẽſentur, ex quo extitit etiã in diuino vate & ſanctiſsimo homine talis querimonia.

Abac. 1. Quare reſpicis contẽptores, & taces conculcãte impio iuſtiorem ſe, & facies hominis quaſi piſces maris, & quaſi reptilia non habentia ducem? & factum eſt iudicium & contradictio potentiorũ, propter hoc lacerata eſt lex, quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum. De quo cum iuſti dolent, non tam ſuã & priuatam vicem dolent, quam publicam virtutis cauſam lamentantur. Malè enim cum virtute imò peſsimè agitur, quotieſcunque id euenit, vt boni pro ſceleratis habeantur. Nam & reliquorum, qui boni eſſe ſtudent, retardantur ſtudia virtutis, & ipſi improbi inſolentiores reddantur

duntur, ipſumque adeò virtutis, nomen ſuſpectum, & inuiſum multis fit: dum ſub eo inſidias humanæ vitæ fieri, & capitalia vitia tegi nonnulli, vel credunt, vel ſuſpicãtur: tum qui ſibi ipſis vidẽtur dicatiores anſas inde ſermonis arripiunt, ad publicè atque ridiculè virtuti detrahendum. Vide, inquiunt, quo euaſit fucata illa ſimplicitas, quãtum ſceleris modeſtia, ac pudore ſuffuſus vultus ille tegebat, quid abieciſſe pro Chriſto omnia, quid auſterum vitæ genus coluiſſe prodeſt, quid vigilijs ſacris, quid ieiunijs, quid aſsiduo precandi ſtudio proficitur: ſiquidem illis ſtudijs iſta monſtra gignuntur? ita ne hoc agebatur illo ſacrarũ literarum, atq; Theologiæ diſciplinæ indefeſſo ſtudio? abeant literæ, faceſſant pietatis ſtudia. Ille viuit rectè, qui, quod ille dixit, vixit, dũ vixit bene. Huiuſmodi illi, falſa illa quidem, ſcelerata impia, quis neget? Neq; enim virtus ſui diſsimilis eſſe queat, aut ex aliorum ſermonibus naturam ſuã & ingenium muter, quamuis accuſetur criminoſè. Ita q́ue falſa omnia, attamen iſta falſa, veras interdũ & nimiũ dolendas ſtrages in caſtris virtutis edunt, verafq́ue calamitates bonis viris important: veras inquam quomodo vulgo iudicatur de bonis maliſque: nam iuſto & innocenti homini, quamuis falſis teſtibus oppreſſo, quamuiſq́ue malè pereunti, nihil mali accidit, ſi ad diuinæ examen rationis noſtra iudicia reuocemus. Nam in paucis, vt ſcriptum eſt, vexati, in multis bene diſponentur: quoniam Deus tentauit illos, & inuenit eos dignos ſe. Ergo illi quouis modo cadat alea, beati erunt atque fœlices: delatores contra & falſi teſtes, etiam eo ipſo tempore cum ſe viciſſe lætantur, ſunt infœlices, & miſeri. Neque enim ſit falſum quod ſequitur. *Sap.4.*

ET mentita eſt iniquitas ſibi.

ID eſt, aduerſum ſe mentita eſt, in ſuumq́ue ipſius caput recidet, quidquid contra innocentiam falſo cõmenta eſt.

Nam licèt conniuere interdum Deus videatur, & ſuorum obliuiſci: tamen quam à ſeipſo, bonitateque ſua diſcedere non poteſt: tam nequit non patrocinari innocentibus. Itaq; poſteaquã illos in cãpũ, & tanquã in aciẽ deductos, calũniis & impugnationibus malorũ hominũ paululum exercuit, tandem aperit & in lucẽ profert inſidioſas impiorum artes, eoſque frangit atque debilitat: aut ſi hîc, id eſt, in huius ſeculi breui vita id interdum negligit facere, in publico certè totius orbis atque omnium qui cũque vnquã fuerunt conuentu hominum cumulatè facturus eſt: quod cum fiet, mendaces, atque falſi teſtes turpiſſimis ſuorum criminum notis inuſti, pœniſque ſubiecti in odio atque infamia erunt ſempiterna: bonis verò per calumniam oppreſsis non ſolùm ſuus reſtituetur honor, ſed vita etiam immortalis & gloriæ plena reddetur. Vnde conſentaneè ſequitur.

CREDO, videre bona Domini in terra viuentium.

NAM vtcumque in hac mortali vita, & in hac terra, in qua non tam vita viuitur, quam ad acerbos fortunæ caſus ſubeundos, ſpiritus ducitur, atque propagatur, cum bonis viris actum fuerit: ſiue aduerſarios ſuos illi viceriat, ſiue ab eis victi ceciderint: certum eſt fore, vt cum ab his locis diſceſſerint in cæli regionibus fœlici fruantur, atque beata vita. Sunt qui terram viuentium hoc loco Iudæam
Eſai. 53. dici putent: quo certè nomine ab Eſaia & Ezechiele vatibus non ſemel appellatur. Appellatur autem ſic propterea quod multum præſtaret cæteris orbis regionibus ea terra eorum quæ ad vitam neceſſaria ſunt, & copia, & bonitate, atque ob id maximè ſacri vates viuentiũ terram nominarunt ipſam, quia in vna ea verus Dei retinebatur cultus, reliquis omnibus populis idola colentibus. Ab ea igitur, quia nunc exulabat Dauid, & ſperabat, quod illi pollicitus fuerat Deus, ſuum in eam glorioſum futurum redi-

reditum,eo ipſum dicere,ſperare ſe viſurum bona Domini in terra viuentium,hoc eſt,in ea terra,in qua,& quod ad vitæ copias attinet abundanter,& quod ad Dei cultū & religionem pertinet,ſanctè viuitur,ſe viſurum bona Dei, id eſt adepturum promiſſa ſibi à Deo bona,hoc eſt, vt id tertio interpreter, deletis ipſius omnibus inimicis gloria & imperio potiturum,& quod ipſe plurimi faciebat habiturū facultatem adeundi tabernaculum Dei, eiuſque ipſius laudes in eo ſuis comprehenſas carminibus decantandi. Probabiliter quidem hæc,atque adeò ad ipſam rerum geſtarum fidem verè dicuntur:ſed vt probabilia iſta ſint, tamē mihi verius apparet,terrā viuentiū hoc loco cælū ipſū dici,& eo peruenīdi ſpe ſanctū Dauidē ægritudines ſuas lenire.Nam & ipſa Iudæa,ſi quo loco terra viuentium appellatur od id appellatur maximè,quia illius pleraq́, diuini tus relata erant, ad cæleſtis patriæ ſtatum adumbrandum & ſignificandum:præterquam quod omnis illa Dauidi in patriam reſtituto promiſſa regia fœlicitas caduca erat, atque terrena, & non ſatis profectò digna, quam vates diuinus, ſanctiſsimus certè vir tanti faceret,vt eius vna ſpe, vel in medijs malis ſe beatum ac fœlicem putaret, ac diceret.Quid?quod terra viuentium ſi Hebręæ vocis numerū & ſonum reddamus, terra vitarum interpretanda eſt.Terra autem vitarum,haud dubiè auguſtius nomen eſt,quam vt vlli terrenæ regioni poſsit conuenire,aut ei ſatis aptè tribui,propterea quod hæc,quę incolimus terrena loca,quā uis & cæli clementia, & ſoli vbertate beata, mortis & morte peiorum malorum domicilia ſunt, non vitæ fœcunda loca: tantumque abſunt ab eo, vt iucundè & tranquillè viuendi, nobis varias vias dent,vt vnum hoc vitæ, quod hîc viuitur genus, mortis multo plus quam vitæ habeat, vtpotè quod non ſolùm feſtinet ad interitum, verùm etiam ſingulis horis interat: vt illa non dicam mala,

morbos, dolores, ęgritudines fortunæ acerbitates, quorum iſtæ regiones valdè ſunt quidem feraces. Illa itaque ſola regio, vitarum & ſit, & appelletur terra, in qua malorum expers vita producitur per æterna tempora: vbi qui viuunt geminam, & vtramque fœliciſsimam vitam viuunt: vbi & viget animus, & viuit corpus: animus, quia videt atque poſsidet, nullo tempore amittendum Deum, in quo vno maximè animi vita conſiſtit: corpus verò quia abeſt ab eo, non ſolum morbus, & dolor, ſed & moriendi neceſsitas omnis, atque cauſa: adeſtque rurſus, atque ineſt ei, ſumma & pulchritudo, & agilitas, quę ſunt certè eximia illa, & præclara bona Dei, quæ ſanctus Dauid, & videre cupit, & dicit ſe ſperare viſurũ in terra viuentium. Quorũ ſpe bonorũ freti ſancti homines, æquo animo præſentia mala ferunt. Et quando acrius ipſa eos vrgent ſecũ, & cũ animo ſuo ita loquũtur. Leue eſſe, & ad momẽtũ tẽporis durãs, nec tam re ipſa, quã nomine acerbũ, quidquid id eſt mali, quod patiũtur, in quo perferẽdo fortitudinẽ ſuam & pietatem erga Deũ ſpectari ab eodẽ ipſo Deo: qui paratus cũ ſit, idq; pollicitus fuerit ipſe, pro malorũ patientia, proque vita mortali, & terrena amiſſa, dare immortalẽ in cælo, atque beatã vitam, nimis angusti, nimiſq; puſilli, atque adeò abiecti animi eſſe, quæ tam paruo veneant, tam eximia bona emere non audere. Itaque ſe ipſi confirmant. Sed adſunt cateruæ impiorum, & vt ſibi videntur, callidorum hominum iſta omnia irridentium, & miſerorum hominum ſolatia appellantium, itaque dicentium. Nec vera illa eſſe, nec veroſimilia vllo modo, ſtultitiæque prorſus atque dementiæ condemnandos eſſe eos, qui, quæ vident atque ſenſibus ſuis percipiunt, neglectis, quæ nunquam ſunt, certè quæ nemo hominum dicere audeat ſe vidiſſe, ea ſequantur atque ament. Quorum aduerſus voces atque opiniones impias, quo in ſua perſona armaret

Dauid,

Dauid, atque præmuniret omnes bonos, quicumque vnquam futuri sunt, pulcherrimum hoc suum carmen, tali fine concluſit.

EXPECTA Dominum & viriliter age, & cõfortetur cor tuũ, & sustine Dominum.

QVA expolitione sermonis, & in eandem sententiam tot repetitis verbis acriorem adhortationem fecit. Ex quo etiam intelligimus, quam sit difficile stare iustos in acie fortes & inuictos, quando non solùm aduersus illos fortuna pugnat, sed etiam perditorum hominum, quorum est maxima multitudo praua iudicia insurgunt, telaque in illos omnes iaciunt: Deusque ipse interim subtrahere se se illis videtur, neque auxilij sui atque fauoris lumen ipsis prætendere. Nisi enim in magno desperationis & ad impios defectionis periculo versarentur, tam acer in adhortando Dauid, tamque vehemens profectò non fuisset. Itaque quemadmodum cum quis aduerso flumine, aut lembum remis agit, aut seipsum natatu propellit multis è littore spectantibus ipsum: si quando id accidit, vt fluctu ipso & rapiditate fluminis obrutus retrò in præceps feratur, ipsa magnitudo periculi, non solùm intentos spectatores reddit, sed etiam auxilij ferendi cupidos. itaque illud vnum certatim omnes quod possunt, ne cede, vince, supera, magnis clamoribus iterare non cessant, sic hoc loco Dauid ad omnes eos, qui in acie acriter dimicantes interea dum cunctatur Deus, seque ipse continet, grauiter sub armis laborant conuersus, eisque animum addens, ita fatur. *Expecta Dominum*, & iterum. *Viriliter age*. & tertiò. *Confortetur cor tuum*. postremò atque tandem. *Et sustine Dominum*. Et profecto, verũ si quærimus, quod bonos & innocentes homines, dum ab alijs iniuriosè premuntur, maxima sollicitudine afficit: quodque eos lædit maximè, & periculo cadendi, &

à patientia ac pietate deficiendi, propiores facit: non tam ipsa per se, quæ patiuntur mala sunt, quam illud vnũ quod infirmitate quadam ingenij, & conditionis humanæ, vel omninò non curare Deũ humana res: vel certè suas ipsorum negligere, offensumque aliquo eorũ peccato, quod ipsos latcat discessisse ab eis illum, ipsosque tradidisse inimicorũ suorũ libidini vexãdos atq; perdendos, nõ quidẽ illi planè iudicant, sed ad id vt iudicent, & rerũ ipsarum indignitate & acerbitate quas tolerãt, & ignoratione sui ea, quæ est humano generi propria, & verò opera & studio dæmonũ id maximè cupientiũ persuadere nobis, & propterea nostris cogitationibus sępè id subijcientiũ, nosque implentiũ multis huiusmodi suspicionibus inducũtur & impelluntur. Ex quo sunt illę voces. Mei autem penè moti sunt pedes: penè effusi sunt gressus mei, quia zelaui super iniquos pacem peccatorũ videns. Et rursus. Ergo sine causa iustificaui cor meũ, & laui inter innocẽtes manus meas, & fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis. Il laque Etaiæ ex persona populi Dei. Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Igitur quod illorum animos maximè discruciat, id est, quod à gratia Dei, ad cuius vnius confugerant præsidium, & in quem vnum contulerant omnes suas spes cecidisse se suspicantur. Cuius rei in Christo magnum extat exẽplum. Nón quidẽ quod ille à Deo, hoc est, à se se desertum se esse, aut omninò posse deseri, vel putauerit, vel suspicatus fuerit vnquam: sed quoniã omniũ earũ rerũ, quæ acerbæ & toleratu difficiles vidẽtur esse, sensum ad se, & affectum traduxerit. Is igitur cum in ea humili specie, quam ex nobis, pro nobis assumpsit grauissimas iniurias, & tormenta acerbissima pertulisset: ad cætera tacens, ac propè mutus, illud vnum, quod se pater suus obliuisci esset visus, questus est intenta & lamentabili voce. Deus, inquiens, Deus meus, vt quid de

Psal. 72.

Esai. 49.

reli-

reliquisti me? Quocirca, quo id acerbius ferunt iusti, eo oportuit magis, vt eos Dauid iterum atque sæpiùs adhortando adperferendum, & constanter agendum, Deumq; in primis, quamuis longas moras trahentem expectandū erigeret, atque incitatet. Quod autem sæpè iam dicimus morari Deum, & lentè agere, & vix tandem ad iustis opitulandum adduci, id non tam ex re ipsa verum esse intelligendum est, quam ex hominum opinione atque desiderijs. Nam Deus ipse, quoniam cuncta latè videt, & sapientiæ quadam immensitate omnium temporum res gestas, earumque inter ipsas consensus, atque nexus, & quid cuique conueniat, & quo quidque agi tempore, quove omitti oporteat, vno aspectu intuetur, suo quamcunque rem loco, suoque & opportuno tempore scientissimè & prudentissimè facit. At hominis exigua & angusta mens, vtpotè quæ neque tam longè, latèque prospicere, neq; vno simul tempore cogitatione tot res comprehendere, neq; si comprehēdat, inuicem conferre ipsas inter se possit, ex sua ipsius exiguitate tēpus Deo, atque modū iudicandi, & pœnas de hominibus sceleratis sumendi statuit atque præfinit, quam nostram præfinitionem atque præscriptum: quoniam Deus meliore consilio sæpè negligit atque trāsgreditur: ipsum morari, atque lento gradu incedere, videri nobis dicimus: ita quidem certè loquimur, cunctatorēque, & lentum, & procrastinatorem vocitamus illum. Atque vbi accidit, vt qui ista Deo definimus iudicandi & auxilij ferendi tempora in malis ipsi atque asperis versemur rebus, quoniam omnis & dolor corporis, & ægritudo animi dilationis est impatiens, nisi precantibus nobis, & adiuuari nos ab ipso petentibus, continuo adsit ipse Deus, & ex nostro desiderio calamitati, quā patimur, modum imponat, negligi nos ab eo arbitramur, noscque proindè miseros dicimus, nostrasque querimur & lamenta- *Matt.27.*

mur perditas & profligatas fortunas. Quare tales qui sunt, ij profectò sæpius sunt admonēdi Dauidē vt audiāt, Deūque quamuis morantē expectent atque sustineant: vt nō ex animi eorum libidine, aut ex angustijs mentis suæ, Deū vel irasci, vel deponere iram velint: vt quando ipsis auxilij ferendi tempus præterijsse videtur, ne aduenisse quidē illud, satisve adhuc esse maturū existiment, deniq;, vt cognoscant atq; considerent quid nobis expediat, quidve secus nescire sæpè nos: Deo autē ipsi cognitū id, & exploratū esse, nec segnem illum esse aut pigrum, neq; imbecillū, aut timidū, nobis vt benefacerē, aut nolit, aut nequeat, exerceri virtutem atque illustrari patientia malorum, vitia, quæ sunt labes animi aduersorum acerbitatibus elui, pro terrenis rebus & cito perituris amissis, bona diuina, & æterna reddi solere: nihil deniq; longum esse finē quod habeat, & certè quo malorum tanquā tēpestas maior, magisq; sæua fuerit, cò maiorē tranquillitatē & serenitatē futuram, sperantium in Deo & fortiter ad extremum vsque contendentiū fœliciſsimos exitus semper fuisse, denique non si ea mala quibus afficiuntur acerba ipsis & nō ferēda vidētur, Deo ipsi, cuius falli nō potest iudiciū perinde grauia videri: nomine mala prædicari, re ipsa beatæ vitæ semi-
Hiere. 3 naria esse Hieremiā vatē illud verè scripsisse. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescētia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se, ponet in puluere os suum, si fortè sit spes, dabit percutiēti se maxillam, satiabitur opprobrijs, quia non repellet in sempiternum Dñs, quia si abiecit & miserebitur secundum multitudinē miserationum suarū, non enim humiliauit ex corde suo, & abiecit filios hominum. ATQVE, vt de alijs taceā, & de me vno, qui hæc cū scribo, carceri addictus & violatæ fidei reus factus maximis premor malis, & agam, & loquar, meamque ad me ipse orationē conuertā. An quia iā men-

sis

ſis agitur quadrageſimus, ex quo inimici mei de me triũ phũ agere cœperũt,& cũ apud iudices criminando, tum apud homines vniuerſos detrahẽdo & obloquẽdo, caput meũ oppugnare nõceſſant,nullaq; interim,aut leuatio malorũ oſtenditur,aut effulget ſalutis ſpes,idcircò animũ ipſe deſpondeã,& Deũ non allaturũ innocentiæ auxiliũ putem? Abſit à me,abſit perſuaſio tã impia. Nunquã ego pater ſanctiſsime,ne ſi omnia mala irruant in me, aut minus bene de te iudicabo,aut oculos meos abs te,aut ſpẽ dimouebo. Nunquam de te ſentiam, niſi quæ de optimo atq; indulgẽtiſsimo patre, æquũ eſt ſentiri atque credi. Nã vt eorũ nũc obliuiſci beneficiorum velim,quæ ſuperioribus annis multa atque magna in me cõtuliſti,hoc ipſum, quo premor, quod meũ nũc angit animũ,in quo ſeuerè mecũ videris agere & irati,atque offenſi perſonã ſuſtines,totum ab eximio quodã amore tuo erga me fateor eſſe profectũ. Nã quẽ exitũ vita erat habitura mea,quo non progreſſura impunitate ipſa corroborata,nimia mea audacia peccãdi, ſi me in ea,quã inſtituerã ꝓgrèdi via ſiuiſſes? aut niſi mihi effrænato & cæco,& in præceps ruenti frænum iniecisſes timoris tui? Deliqui, fateor,multa miſer in te,plurima in me,in reliquos homines multa peccaui:inteſtinæ cupiditates meæ ſupergreſſæ caput meum, arcem animi hoſtib⁹ tradiderunt:proditus ſum à me ipſo. Et cum tu puerũ me antequã terrenis curis inficerer ad religioſum vitæ genus, ideſt,ad te vocauiſſes,iuuenẽ rerũ optimarũ ſtudio inflãmaſſes,& iã adulta ætate virũ donis tuis cumulaſſes,& magnis,&plurimis,pro tot ac tãtis beneficiis malã ipſe gratiã tibi retuli:nec ſolũ ingratus tibi fui, ſed etiã qđ in me fuit, mihi ipſi exitialis. Nã quid aliud ꝓmerui,quã vt ſceleris dãnat⁹,pœniſq; addict⁹ me obrueres ſempiterna obliuione? Sed,quę te cõpulit tua bonitas,vt mihi puero nihil dũ de te merito olĩ faceres bene,eadẽ impulit,vt errãti mihi nũc

&

& in ſcelus ruenti,& tua ſanctiſsima iuſſa ingratè aſpernā-
ti,ſeueriori pœna metum incuteres.Quoad licuit, & quo
ad fieri potuit benignum te mihi,& indulgentem exhibui
ſti . At vbi me iſta tua indulgentia abuti vidiſti, eaq; ma-
gis indies corrumpi , malumque quotidie ſerpere latiùs,
medicamentum morbo ſanando quod eſſet aptum mor-
dax,atque acre adhibuiſti,ratio agẽdi variata eſt,non com
mutata benefaciendi voluntas . Nunquam enim inimici
mei aduerſum me tantum potuiſſent,niſi tu conatu illo-
rum iniuſto abuti velles ad meam ſalutem. Nam , quid in
meos mores minus cadit quam infidelitas? quid ve magis
à me alienũ,quã à rectæ fidei integritate deficere, qui ſem
per optarim,vel capitis,atque fortunarum omnium peri-
culo ipſam tueri? Sed quo magis eſſet perſpicuum,tuo po
tiùs quam hominum conſilio rem iſtam geri:idcircò nũc
illo lædor,quod ſi res ritè expendatur,erat infirmiſsimum
ad lædendum,& qua parte videbar aduerſus hoſtiles appe
titiones maximè munitus & tutus,ab ea nunc parte om-
nia illorum tela nudo latere excipio.Falſis aliorum crimi
nationibus vera peccata mea in me punis,& cum inſimu-
lari me ſinis eius criminis,quod nunquam commiſi, pœ-
nas à me exigis,ob ea peccata,quæ admiſi:& aliorum iniu
ſta actione iuſtè,tu,imò piè & amanter corrupto vitiis ani
mo meo , ne funditus interirem ferrum atque ignes ad-
hibes. Iam numen tuum pater agnoſco,iam mihi totus diſ
pliceo,& quod te miſer offendi,doleo, atque diſcrucior:
ignoſce pie,ac iam tandem placatum redde te mihi:idem
amor qui impoſuit,iam tibi detrahat ſeueritatis iſtam per
ſonam:hactenus aliorum mendaciis ad meam ſalutẽ abu
ſus es,iam ſaluo me,ac tibi reddito veritas ipſa, ſibi vt pa-
trocineris ſuo quodammodo iure abs te poſtulat:vindica
tum eſt in me atque ſæuitum , pro eo quantum comme-
rui ſanè parum,at pro tua placabili,& in tuos indulgenti

natu-

natura ferè ſatis, iam tuum erit opitulari laboranti innocentię. Recordare Domine filiorum Edom in die Hieruſalem, qui dicunt exinanite, exinanire, vſque ad fundamẽtum in ea. Quãquam ego illos vlciſci non cupio, eos laqueos mihi quos tetenderunt, exuere opto, ſemper illos miſericordia potiùs, quam odio dignos duxi: eoſque, qui iniuriam mihi fecerunt, me qui iniuriam ab ipſis illatam ſuſtineo, eſſe magis miſeros iudico. Sint illi per me fœlices, atque ampli, nihil obſto: vt mihi ab illorum calumnijs libero liceat, quam purè erga te fidem ſeruaui, eius fidei apud homines bonam exiſtimationem integram retinere, id verò ſuppliciter poſtulo. Auxilium tu mihi fuiſti à iuuenture mea, nunc cum maximè deficit virtus mea, ne derelinquas me. Eſto lux denſis tenebris malorum oppreſſo, eſto ſalus de fama, & de fortunis omnibus dimicanti, diſſipa conſilia impia, & cæleſti immiſſo lumine detege mendacia atque fraudes: meque his eripe malis, ereptumque meis, ideſt, tuis famulis redde: & à mortis locis vindica me ad vitæ regionem. Quod ſi minus hoc mihi, tuæ certè id naturæ debes, debes bonitati, debes fidei, debes clementiæ, mihi namq; certum eſt inſtare apud te precibus ſemper: tuas patiẽtiſsimas aures meis querelis obtundere nõ quieſcet pupilla oculi mei, & quamuis ſæpè repulſus, ſæpiùs clamabo. Domine vim patior, reſponde pro me, dabis inſtanti, quod denegas peccatori, idque cum dabis plurimorum, qui mea cauſa laborant, grata ora in tuas laudes reſolues, qui vnus ſempiterna laude dignus es verè vnus, & verè trinus Deus: Amen. Pſal 136.

FRA-

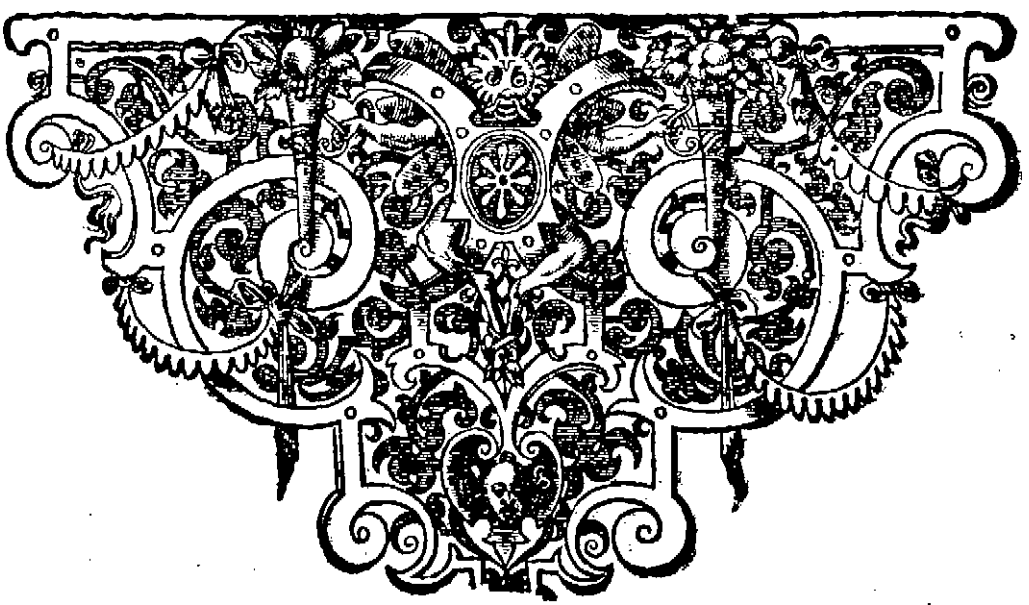

F. LVYSII LEGIONENSIS AVGVSTINIANI, THEOLOGIAE *Doctoris, & Diuinorum librorum primi apud Salmanticenſes interpretis.*

IN ABDIAM PROPHETAM EXPLANATIO.

ILLVSTRISSIMO D. D. PETRO PORTOCARRERO EPISCOPO Calagurritano F. Luyſius Legionenſis Auguſtinianus. S. P. D.

ITSI non erat mihi in animo ea edere, quæ auditoribus meis, ijs, quibus interpretor ſacros libros, de ſcripto dictare ſoleo, quòd in hoc genere multa dantur imperitis auditorum auribus, neque ſelecta neque limata ſatis: tamen edi deberi admonitus ſum ab hominibus ſtudioſis mei, qui mihi ſæpè dixerunt, viderem, ne mihi eueniret in his ſcriptis idem, quod iam pridem in illis euenisſet, quæ de Theologicis dictaſſem quæſtionibus. Illa enim ſcripta, dum ipſe in eorum editione cunctor, pudoris atque æquitatis oblitos ſuo nomine edidiſſe alios. In quo, quod illis valde indignum, & minime ferendum videbatur, aliorum nomine mea edi, parum certè me mouit, quòd vtrùm meo, an aliorum edantur mea nomine, non admodum referre, aut ad me per-

pertinere iudicem. Nam quod ab homine Christiano in his rebus quærendum est, vt Ecclesiæ pro sua virili parte prosit, vel priuatim, vel publicè, id, si quid in meis scriptis est eius generis, quod alicui possit esse vtile, quocunq; illa edãtur nomine, assequor. Laudis autẽ apud homines fructũ, qui ex eo ad me peruenturus erat, (si tamen peruenturus erat aliquis) nec ipse curo, nec homini modesto, & in Christiana disciplina educato curandum existimo. Itaque non eo commotus sum, quòd aliorũ nomine mea ederentur: sed quòd variè corrupta, & multis contaminata ederentur modis, eo sum inductus, vt mea, qualia qualia sunt à me edi integra, quàm ab alijs corrupta mallem. Nam plagiarij isti, vt plagium celent, quæ edunt, ea inuertunt: quæ autem inuertunt, deteriora reddũt: nec solum eos iniuria afficiunt, quorum res surripiunt, sed etiam publicè cur. Etis obsunt, dum eas è bonis malas faciunt. Igitur sententiã de nõ edendo mutaui meam: idq; in eo spectaui, non ne mea ab alijs sed ne integra corruptè, distincta perturbatè, plana ederentur confuse. Itaque illa edere statui, edoq; nunc ex eis duo non tam συνταγματα, *quàm* υπομνήματα *in Abdiam,*

& in Pauli ad Galatas Epistolam, reliqua mox editurus. Hæc qualia sint, docti iudicabunt. Mihi nihil meorũ satis probatur. Conatum tamen esse me non diffiteor lumen inferre rebus obscuris & inuolutis. Sed si minus per se placebunt, placere, credo, cunctis poterunt, tuo Petre clarissime, cõmendata nomine, cuius summa est, apud omnes quibus notus es, excellenti virtuti tuæ, ac summæ generis nobilitati debita gratia, & authoritas. Quare ea ad te mitto, quo neminem habeo, neque cui magis debeam, neque quem pluris faciam, neque cuius in nomine libentius acquiescam, neque denique quem sperem meis scriptis maiori vel præsidio vel ornamento futurum. Quæ me spes certè non fallet. Vale.

PRO-

PROPHETIA ABDIAE.

IN PROPHETIS, quos minores vocant, quòd eorum ſcripta ad Eſaiæ & Ieremiæ, atq; Ezechielis ſcriptorũ magnitudinem relata, perexigua ſint, Abdias & eſt vnus, & ordine quartus, & libri paruitate omnium minimus. Vaticinatus enim eſt aduerſus Edom: eamq; vaticinationem ſuam paucis verſibus comprehenſam literis prodidit. Sed vt breue ſit quod ſcripſit Abdias, tamen pro ſatis longo id haberi debet: tũ propter earum rerum, quas ſcribit, magnitudinẽ: tum propter ſcribendi rationem obſcuram, & inuolutam. Quis autem fuerit Abdias, aut quo tempore vixerit, video non ſatis conſtare. Nam ſunt qui dicant eum fuiſſe genere Idumæum, religione Iudæum. Quod ſi verum eſt, quæri poteſt, quare vir Idumęus vaticinatus ſit contra Idumæos? Ad quod reſpondendũ eſt, id factum videri, vt Idumæi fidem haberẽt ei vaticinationi, cuius authorẽ eſſe viderent non aliquem Iudæum, id eſt, generis cũ Iudæis cognatione cõiunctum (vniuerſos enim Iudæos illi pro inimicis, & ob eã cauſam pro ſuſpectis habebant) ſed Idumæum, (hoc eſt) conſiliem ſuum, ſibiq; affinem, atque omnia bona ipſis cupientem. Deporro Hieronymus Hebræorum Doctores ſequutus affirmat eſſe eum Abdiam, qui in libris Regum Regis Achabi res adminiſtraſſe dicitur: de quo etiam memora- 3. Reg.

tur, Iezabele Prophetas Domini ad necem quærente, è
3. Reg. media cæde eripuisse centum Prophetas, eosque duabus in speluncis inclusos, quinquagenos in singulis, & suis sumptibus aluisse & summa diligentia occultasse. Quæ sententia si obtineat perspicuum erit Abdiam sub Rege Achab, aut paulò post eius mortem, ætate certè Eliæ, aut Elisei, hæc scripta edidisse. Sed sunt nonnulli, quibus ista non placeant, quique è sacris literis contrarium eius sententiæ euinci posse contendant: quòd dicant, ex iis colligi anno ducentesimo à morte Achab hunc esset editum librum: idque tali argumento confirmant. Constat Abdiam his scriptis accusare Idumæos, quòd Iudæorum hostes in bello iuuerint, quodque coniunctis suis cum illorum copiis, Iudæis magnam cladem intulerint: manifestum autem est è Regum libris ante Achaz Regis Iudæorum tempora, (ad quem ab Achabo Israelitarum rege, vt minimùm ducenti numerantur anni) Idumæos aut bellum non intulisse Iudæis, aut in bello inferiores fuisse semper: ipso autem Achaz apud Iudæos regnante, primum prosperè aduersus ipsos pugnasse, eorumque vastata regione, multisque ipsorum occisis, magnaque abacta præda, maximam cladem intulisse illis. Ergo consequens est de illa clade ista dici. Ex quo rursus sequitur, aut ipso huius cladis tempore, aut certè post id tempus hunc esse editum librum, hoc est, Abdiam vixisse, atque scripsisse Achaz Iudæorum regis temporibus, id est, multò post Achabi Israelitarum regis tempora. Hæc illi quidem. Quæ tamen facillimè refelluntur. Nam primùm falsum est, vt inferiùs manifestè docebo hæc pertinere ad id bellum, quod aduersus Achaz Idumæi simul cum Syris & Palæstinis gesserunt. Deinde, vt maximè pertinerent, cur quæso id bellum etiam antequam gereretur, diuino vati notum non fuerit, vt necesse

sit

ſit Abdiam, ſiquidem ei notum id fuit, bello iam geſto ſcripſiſſe? Non enim, ſi eius belli cauſa in eas calamitates inciderunt Idumæi, quas denunciat Abdias, ideircò ante eam denuntiationem gerendum id bellum fuit. Prophetæ enim diuino illuſtrati lumine, non ſolùm ex cauſis antegreſsis futura proſpiciunt, ſed ſæpè etiam & cauſas, & effectus cauſarum, id eſt, & peccata hominum euentura, & diuinas ob ea peccata animaduerſiones futuras multò antea quam euenĭant, cognoſcunt. Sed hæc tenebris vetuſtatis premuntur, nec ignorata nocent. Illud ſciri dignum, quòd Hieronymus & Hieronymum ſequutus Lyranus dixerunt: ſi Abdias Achabi œconomus, vti diximus, fuit, ipſum officij viris ſanctis atque Prophetis exhibiti præmium accepiſſe donum Prophetiæ: Dignum videlicet pro ſuis meritis præmium, vt qui Prophetis vitam dederit, ipſe eximius efficeretur Propheta: Deo ſcilicet iam tunc præſtante & exoluente fidem eius promiſſi, quod multo poſt ore Chriſti promiſit apud Matthæum, qua dicitur. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet. Nam profectò, qualis eſt is, cui quis ſtudet, aut ad quem ſe adiungit, talis quiſque vt plurimum euadit in vtramque partem, quod his exemplis fiet planum. Moſes enim, vt in Exodo ſcribitur, ex aſſuetudine colloquendi cum Deo ſimilis Deo quodammodo effectus, toto ore radios diuini luminis emittebat. Et vt eſt in Regum primo libro, Saul Rex in Prophetarum cuneum cùm incidiſſet, numine ſtatim correptus prophetauit & ipſe. Et de Solomone in tertio Regum ſcribitur, quòd ſe implicuiſſet mulierum Idola colentium amoribus, & ipſum Idola coli cenſuiſſe. Iudæis certè in Exodo, & alibi pluries præcipitur, ne connubia ineant, aut quidquam commercij habeant cum aliarum religionum hominibus, quòd è com-

Mat. 10.

„ *Exodi.*

„ *1. Reg.*

„ *3. Reg.*

„

mercio necessitudo, & è necessitudine oritura esset si-
1. Cor. 5. militudo morum. Nam vt aptè ad hanc sententiam scribit Paulus. Modicum fermentum totam massam corrumpit, & corrumpunt bonos mores colloquia praua, & è contrario, sanctificatus est vir infidelis propter vxorem fidelem. Quibus consonat, quod in Ecclesiastico
Eccl. 13. dicitur. Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea, & qui communicauerit superbo induet superbiam. Igitur Abdias, quòd officiosus atque pius fuerit in viros Prophetas, donatus & ipse est spiritu prophetiæ: & ex commercio, quod habuit cum sanctis viris euasit illis similis, sanctus, videlicet, vir, & eximius Propheta.

Sed expositò quis fuerit Abdias, exponendum sequitur quod & quale sit huius propheriæ argumentum, id est, quæri præterea debet in quos propriè inuehitur, & quasi dirigit aciem huius suæ prædictionis Abdias. Quæ profectò res difficilem explicationem habet. Nam quamuis contra Edom se dicat scribere, tamen sunt nonnulli, quibus non sine magna causa videtur ista ad Edom non propriè pertinere, id est, non pertinere ad Esau fratris Iacobi posteros, sed figuratè Edomis nomine alios significari homines propter aliquam rem, quæ ipsis cum Idumæis, vel in religione, vel in moribus communis esset, sic nominatos. Nec qui ista sentiunt vniusmodi sententiam sequuntur, sed alij alio loquuntur modo. Hebræi quidam Doctores in Edom hoc loco Romanos intelligi volunt, quos propter duas causas sic nominatos esse dicunt, vna, quòd imitentur Edom odio aduersus Iudæos. Nam Edom, id est, Esau magno semper odio prosequutus est Iacob fratrem germanum suum, & posteri Esau Idumæi posteris Iacob, id est, Iudæis semper fuerunt infensi: altera quia, vt ipsi docent, Romani ab Idumæis ortum, & genus ducũt.

Tra-

Traditur enim in Hebræorum annalibus AEneam, ad quem Romani generis sui originem referunt fuisse Idumæum, eumque ab Idumæa per AEgyptum & Lybiam deuenisse in Italiam. Nec solùm hanc vaticinationem, sed vniuersa ferè, quæ à Ieremia, Ezechiele, Esaia vatibus dicuntur aduersus Edom, ea de Romanis literatè dici confirmant. Itaque & illud Esaiæ, Onus Duma, quę est Edom, aut ab Edonis posteritate culta regio Idumææ, aduocant in auxilium huius suæ sententiæ, eoque vtuntur pro firmo argumento, quòd ita asserant commutatis paululum literis ratione quadam scribendi arcana, & his literis familiari Duma idem esse quod Roma. At Burgensis vir præstans eruditione, & iudicio, cùm hæc tùm illa, quæ Esaias in tricesimoquarto capite scribit, censet literatè dici aduersus Iudæos, ad quos ipse nomen Edom transfert non immeritò. Nam sicut olim Esau inimicitias capitales quoad vixit exercuit cum Israhele suo fratre germano, nec solùm exercuit ipse, sed quasi hæreditarium, & legitimum ad Idumæos posteros suos transmisit, vt Israelitas odio quidem semper, armis vero persequerentur quoad possent, sic Iudæi infideles fideles Iudæos, & ab his propagatas gentium Ecclesias, & omninò Christianorum gentem, Christumque ipsum quamuis gentilem suum, non solùm maledictis incessunt, sed etiam extinctum cupiunt. Rupertus Abbas eadem quæ Burgensis, scribit, similiterque arbitratur Abdiam inuehi in Iudæos Ecclesiæ hostes, & ob id Edom rectè nominatos. Porrò qui figuram in hoc nomine non agnoscunt, sed id appellari propriè censent pro Idumæis posteris Esau, quique de illis interpretantur hæc scripta vniuersa, & hi in duas sententias diuisi sunt. Nam cum iis omnibus inter ipsos conueniat hac vaticinatione prædici Idumæos fore excindendos, alii ipsorum

Ier. 49. *Ezec. 34.* *Esa. 21.* *Esai. 34.*

existimant id de illis prædici, propterea quod Syrorum, & Palæstinorum auxiliares fuerunt contra Iudæos : alij quòd Chaldæis duce Nabuzardam vastantibus Hierosolymas opem tulerunt. Nam quin vtriusque Idumæi fuerint auxilio, Syris regnante Achaz, Chaldæis, quo tempore vrbs euersa est, & templum incensum, dubitari non potest. De primo enim suprà demonstratum est è libris Paralipomenon, & Regum. De altero autem, vt prætermittam dicere quàm eius fiat aperta significatio in Ieremiæ, & Ezechielis scriptis, quod esse manifestius testimonium potest eo, quod Dauid ponit in Psalmo, vbi ex persona populi à Chaldæis in captiuitatem abdu-
Psal. 136. cti conuersa ad Deum oratione sic dicitur. Recordare Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea. Ergo vtroque tempore Idumæi Iudæorum adiuncti hostibus ipsos valde oppresserunt. Verùm vt mihi dubium, & spissum esset, quo de genere Abdias ageret proprio, an figurato, quosve Idumæos nominaret, eos ne qui propriè tales sunt, an qui nominantur tales nomine ob aliquam similitudinem ad ipsos translato : itaque vt de isto dubitarem, tamen dubitare non possem, quin & verosimilior eorum sententia sit, qui genus figuratum sequuntur, & opinio vtraque eorum, qui proprium tuentur, sit commentitia atque falsa.

Et vt ordiamur à priori sententia, falsum planè est, has comminationes, atque prædictiones ad illud esse referendas bellum, quod Syris ducibus Idumæi aduersus Iudæos gesserunt. Primùm quoniam in his scriptis mentio fit Hierusalem, non solùm ab Idumæis obsessæ, sed etiam captæ, atque direptæ : & eorum ea in re, vel animi acerbitas, vel odij immanitas quanta fuerit refertur : eiusque ob facti culpam fore dicitur, Deus vt

ipsos

ipsos deleret. Propter interfectionem, inquit, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. Quæ autem interfectio, ista, & cædes, atque iniquitas fuerit è vestigio declaratur. In die, cùm stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis. Ergo quod vrbis captæ atque direptæ tempore hostibus Iudæorum auxilio venerunt Idumæi, idcircò & ipsi prædicuntur delendi. Atqui constat tempore Achaz Syrum vrbem nunquam cepisse: subegit ille quidem armis, vique cepit, & in suam potestatem redegit Iudæorum ditionis nonnullas vrbes, Bethsames, Aialon, & Gaderoth, Socho quoque & Thannam, vt in lib. Paralipomenon scribitur: vrbemque Ailam Syrus Iudæis ereptam Idumæis tradidit incolendam, vt in Regũ Iudæorum commemoratur historia: qua etiam dicitur in historia, admouisse eundem castra ad vrbem regiam, eamque obsedisse, non tamen ipsam cepisse, sed ab ea potius discessisse re infecta. Ex quo manifeste conficitur hîc non accusari Idumæos de eo bello, quod simul cum Syris regi Iudæorum Achaz intulerunt, quo in bello, vt liquet, Hierusalem capta non fuit, quando constat de eo accusari, quòd Hierosolymas vi captas crudeliter diripuerunt, captiuosque abduxerunt ipsarum ciues. Deinde hîc inter alia prædicitur nunquam postea futurum, vt Hierusalem in potestatem Idumæorum veniret: neque euenturum vllo postea tempore, vt vrbe à se vel ab alijs capta, ipsi aut in eam ingrederentur, aut eius diriperent domos, aut cædem ciuium in ea facerent, aut eorum alicui fugam intercluderent, sic enim scribitur. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum: neque despicies & tu in malis eius, in die vastationis illius 2. Par. ca. 28. 4. Reg. c. 16.

& non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis eius: neque stabis in exitibus, vt interficias eos, qui fugiũt, & non concludes reliquos eius in die tribulationis. Quod si verè euenit, vt euenire necesse fuit, quando id Deus, qui falli nequit, euenturum prædixit, ista dici propter ea, quæ Idumæi, Syriquerege Achaz aduersus Iudæos gesserunt, nullo modo potest esse verum, cum ex supradictis apertissimè constet post id omninò bellum Idumæos quando Hierosolymas capiebant, & euertebant Chaldæi, auxiliatos fuisse illis: nec auxiliatos fuisse modo, sed & cohortatos esse, solo vt ipsas æquarent, nullique vt ciuium ætati parcerent: captæque tunc vrbi, atque direptæ constat superbè insultasse Idumæos.

Atque his satis refellatur prior illa sententia, quibus nihil minus efficacia sunt ea argumenta, quibus improbatur posterior. Nam si Idumæi quod Hierosolymas Chaldæis ducibus euerterunt, dicuntur postea extinguendi, quæro à quibus sint extinguendi? Ab eisdem Chaldæis, dicunt, qui debellatis Iudæis, victricia arma in Idumæos verterunt. At primum id nullius idonei scriptoris voce, atque testimonio firmatur, sed pro arbitrio eorum fingitur, qui nisi id commenti fuerint explanationis fuæ exitum non inueniant. Deinde non est probabile, operæ egregiè ab Idumæis in bello nauatæ tàm malam illis retulisse gratiam Chaldæos prudentes homines. Postremò, vt demus probabile esse, nam è Ieremiæ nonnullis verbis videtur posse id quodãmodo colligi, post euersam à Chaldæis vrbem, & Iudæorum deletam rempublicam Chaldæos, Idumæosque aliqua de re inter se dissentientes tandem ad arma veniisse, itaque vt demus verum id esse, quî verum sit Idumæos tunc in æternum perijsse, id est, occidione occisos fuisse à Chaldæis ita vt nominis ipsorum memoria interiret, nulla certè reipublicæ

facies

facies ipſis amplius maneret, quod hîc futurum prædicitur Cum conſtet poſt illa vrbis euerſæ à Chaldæis tempora, ad id vſque temporis, cum à Romanis iterum euerſa eſt, Idumæos patrio in ſolo, non ſolùm vixiſſe incolumes, ſed etiam præſtitiſſe virtute, atque armis? Nam Darij Hiſtaſpis iuſſu, quem poſt excidium Hieroſolymorum regnaſſe certum eſt (fecit enim is poteſtatem Iudæis, vt & templi opus Cyri regis tempore inſtitutum, poſteaque intermiſſum abſoluerent, & vrbis dirutæ muros erigerent) huius igitur iuſſu Idumæi Iudæis à Babylone reuerſis reddidiſſe à Ioſepho dicuntur, id Iudęæ regionis agri, quod ipſi Iudæis Babylonem in captiuitatem abductis, regionem cultoribus ingreſsi vacuam ſuo arbitratu occuparunt. Ex quo intelligitur poſt vaſtatam à Chaldæis Iudæam, Idumæos, nō ſolùm non fuiſſe deletos, ſed fuiſſe Iudęæ regionis bona parte, nouaque imperij acceſsione vel Chaldæorum permiſſu, vel occupatione ipſorum met, nemine, qui ipſos impediret, relicto, locupletatos, atque auctos. Nec multo poſt ijdem in acie contra Iudam Machabæum Iudæorum ducem ſemel, atque iterum ſteterunt, vt docet idem Ioſephus. Superari illi quidem in eo prędio fuerunt à Iudæis, ſed quòd ſuperati tunc, & prælio victi fuerunt, id pro argumento eſt, ante id tempus eiuſmodi illos fuiſſe, vt & alios bello aggredi poſſent, & de principatu contendere auderent cum hominibus bellicoſis. Sed nec à Iuda Machabæo eorum fuit extinctum genus. Nam quod idē Ioſephus teſtatur, Hyrcanus Pontifex poſtea illos vicit, victoſq; & ſub iugū miſſos, coegit vt patrio relicto more Iudæorū ritu ſe circuncidi paterentur. Eos deinde Pōpeius ab imperio Iudæorū exemit, & ſuis viuere permiſit legibus, quod idē Ioſephus ſcribit. Cū enim Alexander Ariſtobuli filius ex Aſamonæorum genere in Iudæa Rex ſimul & Pontifex, adiūctis ditioni ſuæ Syris, & Phœnicibus, atque

que Idumæis regni sui pomeria latè extendisset, eo mortuo, atque Alexandra etiam eius vxore vita functa eorum filijs Hyrcano, & Aristobulo quidquid pater, atque maiores ipsorum adiecerant illorum regno Pompeius belli iure ademit, ademptumque aut attribuit Syriæ prouinciæ, aut pristinæ libertati restituit. Nec illo solùm tempore Idumæorum vigebant opes nomenque, sed ex eo deinceps in maiori gloria fuit. Antipater enim filius Antipæ Idumęus genere, atque dux Idumææ, vt Iosephus scribit, è Cipro item Idumæa vxore sua Herodem magnum sustulit, qui à Romanis Iudæorum creatus rex eam potestatem tanquam legitimam ad suos transmisit posteros. Itaque quandiu res stetit Iudæorum publica Herodis posteri, hoc est, Idumæi, illi vel omninò vel maxima ex parte præfuerunt. Ac denique ipsomet tempore, quo à Romanis est excisa Hierusalem, Idumæorum adeò florebant res, adeoque & viris ipsi pollebant, & armis vt ad viginti, & eo amplius Idumæorum armatorum millia ducibus Ioanne, & Iacobo Sosæ filijs, Iosephus scribat auxilio veniisse Zelotis contra Annani & reliquorum factionem. Quæ si vera sunt, vt certè sunt, necesse est ea esse cõmentitia atque falsa, quæ de deletis Idumæis à Babylonijs, ij, quos supra dixi, confingunt. Aut enim illos bello nunquam appetiuerunt Babylonij, aut si quando appetiuerunt, atque vicerunt, tamen neque solum vertere coegerunt ipsos, neque rem eorum publicam deleuerunt. Quod si cui parum firma Iosephi videatur authoritas, quã quam immeritò id quidem videatur, est enim vt si quis alius scriptor probatus ac locuples, sed vt quis Iosephum reijciat, nùm reiiciat idem atque contemnat vel rerum à Machabæis gestarum sacra monumenta, vel Danielis vaticinationum librum diuinum? Atqui in Machabæorum primo libro ducentesimo ferè anno postquam Hierosolymas,

lib. 1. ca. 5.

lymas Babylonij cepere, postque ipsorum imperium à Medis, Medorum à Græcis euersum Idumæorum reipublicæ atque gentis magna mentio fit. Daniel verò nonne etiam scribit futurum vt Antiochus Epiphanes, qui regnauit in Syria post Alexandrum Magnum vita functum anno trigesimo suprà centesimum, hoc est, post prioris templi excidium annis plus ducentis, omnibus à se Asiæ regionis gentibus superatis vnis abstineat Idumæis & Moabitis, & Amonitis? Sic enim scripsit. Et introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæ autem solæ saluabuntur de manu eius, Edom, & Moab, & principium filiorum Amon. At non essent Idumæi, à quibus bello lacessendis abstinuisset Antiochus, eos si ante ducentos annos deleuissent Chaldæi. Sed, vt cætera desint, illa certè vaticinatio Isaac, cuius Moses verba in Genesi refert, profecto euincat, non solùm non fuisse extinctos à Chaldæis Idumæos, sed ne Iudæis quidem à Romanis euersis, ipsos fore euertendos. Nam is diuino inflatus spiritu, & in futurum longè prospiciens Esau filio suo, qui est Edō, sic benè precatus dicitur. Viues in gladio, & fratri tuo seruies, tempusque veniet cum excutias, & soluas iugum eius de ceruicibus tuis. Quæ si prædictio vera est, vt esse est necesse, dici profecto debet, quamuis Idumæi per interualla temporum varias fortunæ fuerint experti vices, tamen futurum ad extremum vt ipsi excusso seruitutis iugo, ac Iudæis oppressis, & regno atque libertate spoliatis rem suam recuperent publicam. Quî igitur conueniat eos deletos omninò dici, tanto antequam postrema mala subirent Iudæi, quos superuicturos ipsis, nec superuicturos modo, sed seruientibus illis ipsos futuros liberos vates sacri, vt apparet, testentur? Sed cur tam multa ego, cum id commenti de Idumæis armis Chaldæorum extinctis ipsemet Abdias abundè refellat. Nam Idumæi

Danie. 11.

Gene. 27.

ij, de

ij, de quibus agit Abdias à Iudæis, non à Chaldæis prædicuntur delendi. Sic enim scribitur. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendetur in eis, & deuorabit eos, & non erunt reliquiæ domus Esau. Ex quo vtrumque intelligitur, & fingi pro libidine, quæ de Idumæis à Chaldæis occisis dicuntur, & hos in quos Abdias inuehitur per metaphoram Idumæos dici. Nam propriè Idumæi, quod è supra dictis colligitur, quandiu stetit respublica Iudæorum, tandiu & ipsi steterunt, eosque Iudæi, etsi sæpius bello superarunt, tamen nũquam ita deleuerunt, vt ad vnum omnes cæderent, nec certè ita vt rem illorum publicam atque nomen extinguerent, aut omnes eorum reliquias, vti hic Abdias dicit, abolerent. Agit igitur de figuratè Idumæis. Sed hoc testimonium nonnulli, quoniam se eo premi vident, callida interpretatione eludere conantur. Aiunt enim reliquias nullas remanere dici, non quòd nulli omnino remanserint, sed quòd pauci, ijque imbelles relicti fuerint: idque moris esse sacræ Scripturæ, isto quotiescunque modo loquitur nõ vniuersum genus deletum docere velle, sed significare ad summam redactum paucitatem. Quæ res nobis diligentius examinanda est, ne qua errori isti latebra in hac falsa interpretatione remaneat. Falsum enim est ista orationis formula in sacris literis, non ad vnum omnes deletos esse doceri: idque planum faciam omnibus ijs productis locis, quibus ea vtuntur sacræ literæ, Iosue decimo de excidio

Iosu. 10. „ Maceda. Eadem die Macedam quoque cepit Iosue, & per
„ cussit in ore gladij, regemq; illius interfecit, & omnes ha-
„ bitatores eius, non dimisit in ea saltem paruas reliquias. Id
„ autẽ quid esset vt intelligeretur, adiecit, sicut fecit regi Ieri-

Iosu. 7. co. Constat autem ex septimo Iericunte euersa, ne vni saltem parsum fuisse, ijs exceptis, quos Dominus ob ipsorum beneuolum in Iudæos animum nominatim excepit.

Nam

Nam ſic ſcriptum eſt. Ceperuntque ciuitatem, & interfecerunt omnia quæ erant in ea, à viro vſque ad mulierem, ab infante vſque ad ſenem, boues quoque & oues & aſinos in ore gladij percuſſerunt. Rurſus de Lebna in eodem capite decimo: percuſſeruntque vrbem in ore gladij, & omnes habitatores eius: nec dimiſerunt in ea vllas reliquias. Et de Hebron ſimiliter in eodem. Cepitque & percuſsit in ore gladii, regem quoque eius, & omnia oppida regionis illius, vniuerſaſque animas, quæ in ea fuerunt commoratæ, non reliquit in ea vllas reliquias, ſicut fecerat in Eglon, ſic fecit in Hebron, cuncta quæ in ea reperit conſumens gladio. Et de Dabir. Cepit eam atque vaſtauit, regem quoque eius, atque omnia per circuitum oppida percuſsit in ore gladij, non dimiſit in ea vllas reliquias, ſicut fecerat Hebron, & Lebna & regibus eius, ſic fecit Dabir, & regi illius. Percuſsit Ioſue omnem terram montana, & meridiana, atque campeſtria, & Aſedoth cum regibus ſuis: non dimiſit in eis vllas reliquias, ſed omne, quod ſpirare poterat, interfecit, ſicut præceperat ei Dominus Deus Iſrael. Et capite vndecimo de regibus à Ioſue ſuperatis ad aquas Meron. Itaque percuſsit omnes, vt nullas dimitteret ex eis reliquias. Et de Aſor. Percuſsitque omnes qui ibi morabantur, non dimiſit in ea vllas reliquias, ſed vſque ad internecionem vniuerſa vaſtauit. Rogo vtrum iis ſignificetur ne vnum quidem relictum, an ſecus? Si ne vnum, vinco quod volo: ſin ſecus, nonnullis ergo parſum eſt. Quomodo ergo ijs qui pepercerunt, Deus parſit? aut quomodo non ſtatim ſeuerè in illos animaduertit, qui ad Iericuntem parcere Hacamo noluit, quòd ſibi de anathemate veſtem coccineam reſeruauerit, quiq; in Saulē tam acerbus fuit, quòd abſtinuerit à cæde Agag Amalechitarum regis? Quod ipſum confirmari ſic poteſt. Nam poſt enumeratas

Ioſu. 10.

Ioſu. 11.

vrbes

„ vrbes quas cepit atque euertit Ioſue, ſtatim ſcriptura ſub-
„ iũgit. Sicut præceperat Dominus Moyſi ſeruo ſuo, ita præ-
„ cepit Moyſes Ioſue & ille vniuerſa compleuit. Id ergo fa-
ctum eſſe dicitur in earum vrbium excidio, quod Deus
Moyſi præcepit vt faceret. Præcepit autem Moyſi Deus
Deut. 7. „ quidẽ Cum tradiderit, inquit, eas Dominus Deus tuus tibi,
„ percuties eas vſque ad internecionem, id eſt, vt Hebraicè
„ habetur, הרם תחרים ergo nullas reliquias dimittere eſt id fa-
cere, quod Dominus verbo הרם fieri præcepit. At חרם
in quibus dicitur, de ijs ne vnum excipere licet, vti patet in
Reg. 1. ca. Saule, cui Samuel ſic locutus ſcribitur. Miſit te Dominus
15. in viam, & ait, vade & interfice peccatores Amalech, &
pugnabis contra eum vſque ad internecionem. Quare er-
go non audiſti vocem Domini, ſed verſus ad prędam, &c.
Nam pro internecione Latino Hebraicè eſt הרם. Igitur
quia præceptum illi erat, vt הרם in Amalech exerceret,
idcircò Sauli ne vni Amalechitarum regi licuit parcere.
Et certè quanta ſit huius vocabuli vis, quod initio eiuſdẽ
„ capitis ſcriptum extat, declarat. Nunc ergò, inquit, vade
„ & percute Amalech & demolire vniuerſa eius, nõ parcas
„ ei, & non concupiſcas ex rebus ipſius aliquid, ſed interfice
„ à viro vſque ad mulierem, & paruulum, atque lactentem,
„ bouem & ouem, camellum & aſinum. Nam hæc vniuer-
ſa vno verbo הרם poſtea complexus eſt. Herem igitur
nullius excipiendi locum dat, ſed vniuerſos ſine vlla exce-
ptione complectitur: & Herem, vti demonſtratũ eſt, exe
cutioni mandabatur à Ioſue, quando nullas reliquias di-
ctus eſt reliquiſſe. Non ergò paucos è multis, ſed omninò
nullos relictos ſacræ literæ docere volunt, cum his verbis
vtuntur. Ad hæc, quod nouus iſte interpres non negat, re-
liquiarum vocabulum in his literis paucos è multis ſignifi
Eſa 10. „ cat. Nam cum Eſaias ſcribit. Si numerus filiorum Iſrael
Rom. 9. „ fuerit ſicut arena, quæ eſt in littore maris, reliquiæ ſaluæ
fient

fiēt, quid aliud dicit quàm ex immensa Iudęorū multitudine reliquos futuros paucos, qui Christi religionē sequātur. Igitur si pauci, cumè multis remanent ij nominantur reliquiæ, profecto sequitur, quæ scriptura nullas reliquias supereſſe dicit, eam ne paucos quidem supereſſe affirmare. Quod autem ex scriptura testimonium isti citant, suæ quod putant fauere sententiæ, id eam certè conuellit. Nam quia in libris Regum scribitur de Iehu, percussisse ipsum omnes qui reliqui erant de domo Achab in Iezrael, & vniuersos optimates eius & notos & sacerdotes, donec non remanerent ex eo reliquiæ: & quia ex eisdem libris constat, quo tempore ista scribebantur, Ochoziam & eius fratres Achabi Gentiles cæsos non fuisse, ex eo effici putant hac orationis formula sacras vti literas, non vt vniuersum genus funditus extinctū esse significent, sed vt doceant ad maximam paucitatem redactum. Nec vident non simpliciter dici Gentiles Achabi omnibus in locis à Iehu deletos esse, sed in Iezraele vrbe nominatim, qua in vrbe nemo qui de Achabi familia esset Iehu ferrum effugit. Itaque post illa subiungitur. Et surrexit, inquit scilicet Iehu profectus è Iezraele & venit in Samariam, cumque veniſſet ad Cameram pastorum in via inuenit fratres Ochoziæ regis, dixitq; ad eos qui nam estis vos? qui respōderunt, fratres Ochoziæ regis sumus, & descendimus ad salutandos filios regis & filios reginę. Qui ait, comprehendite eos viuos, quos cum comprehendiſſent viuos, iugulauerunt eos in cisterna, iuxta Cameram quadraginta duos viros, & non reliquit ex eis quēquam. Et paulo infrà, Et duxit in Samariā, & percussit omnes qui reliqui fuerāt de Achab in Samaria vsque ad vnū, iuxta verbum Domini. E quibus colligitur, quod historiæ Regum author suprà posuerat de domo Achabi nullas reliquias remansisse, id intellexisse in Iezraele, qua de mētio-

4 *Reg.* 10.

nē faciebat: nā Samariæ alijſq; in locis remāſerunt, eaſq; Iehu poſtea deleuit. Quare qui iſto abutūtur teſtimonio, eo ſi aliquid volūt effici neceſſe eſt doceant fuiſſe in Iezraele Achabi gentilē aliquē, quē Iehu ferro nō interemerit, aut ſi hoc docere nequeunt, vt certè nequeunt, veritati locū dent, ac liberè fateantur rē cōmentitiā imbelli præſidio à ſe fuiſſe munitam. At illud validius ſtatim quod addunt, ſic enim ſcribunt, velint nolint oportet admittant hāc interpretationē noſtram, qui Idumæos infideles, & Eccleſiæ hoſtes interpretātur. Dicāt enim nobis, & tēpus indicent quando infideles ita deleti ſunt vt ne vnus quidē reliquus fuerit. Ridiculè. Quaſi qui figuratū ſequūtur & inducunt genus vaticinationē iſtā ad exitū iam peruenisſe dicāt, ac nō potius affirmēt pertinere eā vſq; ad mundi, atque tēporis finē, quo in fine omnes ad vnū impij de medio ſublati ſempiterno in carcere detrudēdi ſunt, vti inter catholicos conſtat. Itaq; de illis Abdias rectè atq; verè, & nō erunt reliquiæ domus Eſau, quoniā vniuerſos vna abolebit atque interimet dies. Et vt demus iſtis quod volunt reliquias nullas ſupereſſe dici, quando pauci ſunt & imbelles qui remanent, quî docebunt Idumæos vnquā à Iudæis ad eam paucitatē redactos, quādo, vt è ſuprà dictis colligitur, Iudæi neque ſolum vertere coegerunt ipſos, neque rem eorum publicam delere, aut extinguere nomen potuerunt.

Igitur vt ad inſtitutā redeamus rē, ſi neq; Syrū bellū in his Abdiæ vaticinationibus, neq; Chaldaicū verſatur: ſiq; id de quo Idumæi in his ſcriptis accuſantur ad neutrū poteſt referri bellū: ſiq; ex eo cōſtat id nomē trāſlatè vſurpari, qui, quęſo, ſint iſti ad quos id transfert Abdias? Multi ſanè multa. Itaq; varietas ſentētiarū rē ſua ſpōte dubiā, obſcurā magis, & explicatu difficilē reddūt. Nā nulla earū ſentētiarū eſt, in quā non aptè cadat aliquid eorū, quæ hîc ſcribit Abdias: nulla rurſus, cui tota hæc vaticinatio integrè cōueniat.

niat. Nulla, quæ nõ aliquid ſatis commodè interpretetur. Nulla, quæ vniuerſa, niſi magna vi adhibita, ad ſuos ſenſus accõmodet. Quare, vt quod ſentio melius explicẽ, quædã neceſſario altius repetã, hinc ducto principio. Res nota eſt quædã in ſacris literis, vel gentiũ, vel populorũ, vel etiã ſingulorũ hominũ propria nomina ſolere poni, non ſolũ pro ijs rebus, quas propriè ſignificant, ſed etiã pro alijs, ad quas ſignificãdas propter aliquã ſimilitudinẽ trãsferũtur. Sic Iſraelis nomẽ ſignificat illud quidẽ propriè Iacobum Abrahami nepotẽ, Iudęoſque, qui ad Iacobũ genus ſuum referunt: ſed tranſlatè pro ijs hominibus poni ſolet qui veram religionẽ colunt, & quorũ erga Deum pietas inſignis eſt. Vtriuſque autẽ huius nominis vſus atque ſignificationis, vnus Eſaiæ locus clara exẽpla ſuppediret, is nimirũ locus, in quo ſic ſcripſit. Nõ me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael, non mihi obtuliſti arietẽ holocauſti tui, nec victimis tuis glorificaſti me: non te ſeruire feci in oblatione, neq; laborẽ tibi præbui in thure, nõ emiſti mihi argento calamũ, & adipe victimarũ tuarũ non inebriaſti me: verũtamẽ ſeruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborẽ in iniquitatibus tuis. Ego ſum, ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorũ non recordabor. Reduc me in memoriã, & iudicemur ſimul, narra ſi quid habes vt iuſtificeris. Pater tuus primus peccauit, & interpretes tui præuaricati ſunt in me, & contaminaui principes ſanctos, dedi ad internecionẽ Iacob, & Iſraël in blaſphemiam. Nam certè Iſraelis propriè dictus populus Deũ coluit ſacrificijs ſuis, atque victimis, earũque victimarũ varia genera, varioſque & ſacros ipſarum offerẽdarum ritus Deus illi præſcripſit populo multis verbis ſanè quã accuratè. Ex quo ſequitur, quem Iſaias Iſraelem vocat, non eſſe propriè Iſraelem, ſed talem nominari, atq; dici ab ipſo eũ populum, quẽ in Chriſtum fides, atq; *Eſai. 45.*

Ll a religio

religio è omnibus collegit gentibus. Quæ quidē gentes sacrificia sua, victimasq;, & quidquid operatæ sunt, dijs operatæ sunt falsis. Itaq; Deus illi iure atque verè. Non me invocasti Iacob, neq; laborasti in me Israel. Nullū enim laborē subijt veri Dei colēdi causa populus gentiū, quippe qui ne cognosceret quidē, qui esset verus Deus. Nec solū non exhibuit Deo debitū ipsi cultū, sed exhibuit idolis, hoc est, falsis diis. Idque cōmemorat Deus, vt ex eo magnitudinē sui erga illū populum amoris magis ostendat. Nullis enim ab ipso cultus, aut delinitus obsequiis, contra potius multis irritatus iniurijs vsque eò dilexit illū, vsque eò se in illū præbuit humanū, & ignoscentē, nō solùm vt à peccatorū dura seruitute atq; tyrannide ipsum liberare vellet: sed vt eius liberandi causa semet ipse addiceret in seruitutē, vitā subiens supra quā dici potest ærūnosam, & miserā, verūntamen, inquit, seruire me feciſti in peccatis tuis. Nec solū se deiecit, sed etiā abiecit à se atque repulit, quo fidei aditus latius pateret gentibus, eos ipsos, quos præcipuè charos habuerat, & à quibus, qua homo est, genus ducebat Iudæos. Qua de re ait. Et cōtaminaui principes sanctos, dedi ad internecionem Iacob, & Israël in blasphemiam. Quod certè iā intelligi debet dici de propriè Israële, quē Deus loco mouit, quo locus vacaret gentibus introire cupienti bus in euangelium. Nā, vt Paulus scripsit, cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentiū intraret. Quod autē de vocabulo Israël diximus, idē dici potest de Iudæi vocabulo, ipsum trāsferri ad eos, qui verè fideles sunt, quāuis non sint orti à Iudæis parentibus, vt liquet ex illo. Qui in abscondito Iudæus est. Et Ioannes in Apocalypsi, ex isto huius vocis translato vsu, negat Iudæos eos aut esse, aut deberi dici, qui quamuis natura Iudæi essent, animorū tamen studijs auersi erant à Christo. Sic enim scribit, dicūt se esse Iudæos, & non sunt, sed synagoga sathanæ. Babylonis

Rom. 11.

Roma. 2.

Apoc. 2.

lonis item vocabulum, non solùm regię Chaldæorum vrbis proprium est nomen, sed sępè etiam translatum, aut pro vrbe Roma ponitur, aut pro genere impiorum vniuerso. Sic Petrus. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone collecta. Et in Apocalypsi varijs in locis id nomen interdum hoc, interdum illo modo transfertur. Similiter in illo Esaiæ. Audite verbum Domini principes Sodomorũ, percipite auribus legem Dei populus Gomorrhæ. Sodomæ atque Gomorrhæ nomina ad significandos sunt trãslata Iudæos, propterea quod Sodomæis atque Gomorrhæis essent moribus similes. Idem deniq; ipsum vsu sæpè venit in his vocabulis Edom, atque Idumæus, quæ quin in sacris transferantur literis ad alia neque genere neque naturæ vllo fœdere coniuncta cum Idumæis, dubitet nemo, qui modo eas literas vel summis labijs attigerit.

1. Petr. 5. Apoc. 14. 16. 17. 18. * Esai. 1. " " "

Sed hæc cum ita sint, aduerti prætereà debet, quamuis dubium nemini sit, quin Edonis vocabulum non parum sæpè translatè ponatur: tamen pro quo ponatur quando transfertur, statuere nõ esse facile propter opinionum de ea re varietatẽ. Nam vt cõstat ex ijs quæ suprà retulimus, non videtur idem omnibus. Burgensis existimat hæc nomina figuratè posita significare Iudæos infideles. Hebræi Doctores ea transferũt ad Romanos: Diuus Hieronymus varius est, interdum enim ijs Iudæos significari dicit, interdum ea ad Hæreticos transfert: est vbi ad carnem, id est, ad carnis libidines, quæ aduersantur rationi. Quare id certè, si fieri modo possit, è sacris ipsis literis, in quibus ista ponuntur nomina, & ex earum literarum loquendi vsu præcipuè indagemus. Constat autem in his literis ea nomina translatè poni in illo Esaiæ. Quis est iste, qui venit de Edõ, tinctis vestibus de Bosra? constatque rursus patrum ferè omnium testimonio ad significandas omnes orbis nationes verę religioni inimicas, omnesque potestates aduersas

" Esai. 63.

ea ab Esaia effetrãsiata. Nam inducit Christum propheta bello sibi subiicientem eas potestates, seque cædendis hostibus cruentantem, ac deinde bello iam cõfecto & è prælio reuertẽtem fausta illa acclamatione prosequitur. Nam sic intelligi illa deberi ex ipsa probatur sacra scriptura, in qua ipsemet vates, dum exponit quid illud Edom, atque Bosra sit, vnde Christus vestibus maculatis sanguine veni
" re dicitur, sic scribit ex ipsius Christi persona. Torcular cal
" cauí solus, & è gentibus non est vir mecũ. Et rursus. Cõcul
" cauí populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatio
" ne mea. Et iterũ. Cõculcaui eos in ira mea, & aspersus est
" sanguis eorũ super vestimenta mea. Torcular verò istud,
" istiq; populi à Christo, vt dicitur, cõculcati qui sint, apertè
Apoc. 19. declarat Ioãnes in Apocalypsi, quo in loco multa præclarè scribit de hac ipsa de omnibus verę Religioni inimicis gẽtib° Christi victoria. Nã illa Ioãnis ad ista Esaię respiciũt,
" & planè cũ illis concinunt. Ioannes enim inter alia sic. Et
" vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super eũ vocaba-
" tur fidelis, & verax, & paulo infrà. Et vestit° erat veste aspersa sanguine, quod Esaias dixit tinctis vestibus de Bosra. Et
" rursus, & ipse vocabatur verbum Dei, & de ore eius proce
" debat gladius acutus, & in ipso percussit gentes, & ipse re-
" get eas in virga ferrea, & ipse calcat torcular vini furoris Do
" mini. Pro quo Esaias numeris tãtũ & personis cõmutatis
" in eandẽ planè sententiã. Torcular calcaui solus & è genti
" bus nõ est vir mecum, calcaui eos in ira mea, & cõculcaui eos in indignatione mea. Ergo Edõ in illo Esaiæ eos significat populos, quos idẽ dicit conculcatos à Christo fuisse. Isti autẽ populi Ioanne interpretante sunt omnes gentes euangelio inimicæ, & infestæ. Ex quo concluditur Edom illo Isaiæ loco vbi figuratè & metaphoricè ponitur id significari, quod est inimicũ euangelio. In quã sententiam cũ Hieronymo atq; glossa veteres ferè omnes conueniunt.

Atque,

Atque, vt mihi quidē videtur, eadem ſignificant iſta Edonis, Idumæorumque nomina & in illo alio eiuſdem prophetæ loco, vbi ſic dicitur, Victima Domini in Boſra, & interfectio magna in Edom. Nam fatentur omnes figuratè illo in loco ea vocabula poni. Et quamuis nonnullis rectè placeat infideles Iudæos eis ſignificari vocabulis, tamen ſi ſolos eos ſignificari ea oratione, atq; notari volunt, placet nō rectè. Verū enim eſt quod mihi videri dixi, ijs omnē impurū ſignificari cœtū, & quidquid religioni aduerſatur nō vno propriè in populo, ſed in omnibus cōmuniter gētib⁹. Nā proximè præceſſerat. Indignatio Domini ſuper omnes gētes, & furor ſuper omnē militiā eorū, & cōplicabūtur ſicut liber cæli, & omnis militia eorū defluet ſicut defluit foliū à vinea. Quæ, vt cōſtat, de omnibus dicūtur orbis nationibus tādē interituris aliquādo: at his illa ſubiūgūtur, cōſtat ergo omnes illas, quibus Deus iratus dicitur, gētes vno Edō contineri. Vocātur porrò vniuerſæ Deo inimicæ gentes Edō propter duas rationes, vna q̄ ſicut Edō homo audax, atq; turbulētus odio proſequutus eſt fratrē ſuū Iacob placido atq; miti ingenio prēditū & poſteri Edō & ipſi homines nequā, & idolorū cultores aduerſati ſēper ſunt poſteris Iacob verę religionis cultoribus: ſic impiorū multitudō pijs ſemper infeſta fuit. Altera quòd Edonis vocabulū, quod Hebręis à rubedine ducitur, ex etymo interpretatū rubrū, aut ſanguineū ſignificat. Rectū autē eſt, & rationi valdè cōſonū, vt impij quicūq; ſunt, rubri eſſe, ſanguineq; infecti dicātur: tū quia ſanguini id eſt, affectib⁹ obſequūtur, qui è ſanguine exiſtūt, quib⁹ nihil eſſe poteſt vel perturbatius vel prauius: tū quia quēadmodū pios naſci è ſanguine ſacræ literæ negant, ſicut ſcriptum eſt. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, qui non ex ſanguinibus neque ex voluptate carnis, ſed ex Deo nati ſunt: ſic conſentaneum rationi eſt vt impij omnem ſui ortus originem ad

„ Eſai. 34.

„ Ibidem.

„ Ioa. 1.

carnem referãt & ad ſanguinem: Edomque, & ſint, & appellentur, id eſt, appellentur rubri, & toti è ſanguine coaliti. Quæ etiam, vt opinor, cauſa eſt, quare in arcano ſacrarũ literarum ſermone albus color ſanctitati tribuatur, & puritati; contra rubeus impuritati, & flagitio. Nã certè puritatis atque innocẽtię ſignificationẽ habet illud, quod de Chriſto Ioãnes ſcribit in Apocalypſi, cũ ipſum, in albo equo in ſidentẽ inducit, & habere dicit caput, capitiſq; capillos cãdidos inſtar lanæ atq; niuis. Et de ſanctis atq; bonis viris, eadẽ vt ſignificetur vitę ipſorũ innocentia, arq; mundities in ipſomet libro pluribus locis ſcribitur incedere ipſos candida amictos veſte. Itaque Chriſtus de illis. Ambulabunt mecũ in albis, quia digni ſunt. Contra autem meretrix illa mulier, cuius idẽ Ioannes in eodẽ meminit libro, quę́que ſine dubio ſuſtineret impiorũ perſonã, amictu induta purpureo inducitur, & ſedens in beſtia coccinea Et certè vtrum que ſimul ſatis cõfirmetur illo vno Eſaię verſiculo, in quo ſic vates ſcribit. Si fuerint peccata veſtra, vt coccinũ, quaſi nix dealbabũtur; & ſi fuerint rubra quaſi vermiculus, quaſi lana alba erunt. Nam vt impuriſsima ſignificaret ſcelera, rubri coloris adhibuit ſimilitudinẽ, atq; nomẽ: vt autẽ declararet innocentiã & ſanctitatẽ eximiã, niuis, lanæq; eſt vſus nominibus. Nec ſolũ ſanguineus color additus, aut attributus alicui ſceleris eſt ſignũ in ipſo exiſtentis, ſed ſanguis etiã ipſe ſine adiunctione nominatus, ſcelus graue ſæpè ſignificat, vt in illo Dauidis. Libera me de ſanguinib⁹ & in Oſeę illo. Sanguis ſanguinẽ tetigit, & in alijs eiuſmodi. E quibus omnibus & liquet, Edonis nomẽ cum tranſlatè ponitur ad impiorum Eccleſiam ſignificandam trãsferri: & cauſa etiã quare ad id trãsferatur colligitur. Itaque quẽ admodũ circũciſio & præputium, duo ſcilicet nomina ſacris valdè familiaria literis, duo gentiũ genera, in quibus humanũ diuiditur genus cõtinent, atq; ſignificant, piorum & impio-

Apoc. 19
Apoc. 1.
Apo. 3. 4. 6. 7.
Apo. 17.
Eſai. 1.
Pſal. 50.
Oſee. 4.

& impiorũ;sic Edonis,atq; Israelis vocabula vniuersas orbis nationes comprehendunt diuisas eisdem duobus generibus. Nam Israel omnes dicuntur boni: contra Edom omnes mali,atq;improbi. Qui quidem improbi aduersus bonos inexorabile bellum semper gerunt, mutuoq; sibi istæ duæ factiones hominũ aduersantur: quomodo olim duo illi priuati homines Israel,& Edom pueri adhuc,immo antequam essent in lucem editi,atq; adeò ipsomet tẽpore, quando ambo materno claudebantur vtero,inter se depugnabant,cum ipsorummet, tum suorum posterorum certamina futura indicantes. Vnde & matri eorum diuinitus responsum scribitur. Duæ gentes sunt in vtero tuo,& duo populi ex ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. „ Gen. c. „ 25. „

Quibus sic constitutis, est & hoc aduertendum, proprium esse literarum sanctarum,vt narrandis,atq;recẽsendis quibusdam gestis rebus, quæ quomodo commemorantur euenisse, ita planè euenerunt, maiora quædam & sublimiora alia,non quidẽ adhuc gesta, sed futuro gerenda tempore,ijs tamen quæ gesta narrantur similia, significent,atq; prædicant. Quæ,ex vnis rebus præteritis & commemoratis,aliarum rerum post futurarum prædictio, allegoria rerum vocari non ineptè solet his literis propria,ab illaq; distincta,quæ è duobus aut pluribus verbis trãslatè positis,èq; perpetua metaphora efficitur, quæ rhetorum est,& linguis communis omnibus. Nam, quod exempli causa dictum sit, narrant Abrahamum duos suscepisse filios, alterum è Sara ingenua,alterum è Agar ancilla:nec cum id narrant nos fallunt:sustulit enim Abraham eos liberos ex eis fœminis, è quibus sustulisse ipsum eos sacræ literæ dicunt:sed id dum dicunt aliud nobis maius significant. Duo enim prædicunt testamenta, duosq; populos pertinentes quenq; ad suum testamentum,quomodo Ga- *Gene. 16. 21.*

Galat. 4. latis id interpretatus est Paulus. Nec solùm ijs quæ præterierunt rebus, dum earum historiam rerum sacræ literæ texunt, res significant alias post futuras, & eis ipsis rebus, quas narrant persimiles; sed sæpè etiam dum in vnius, aut plurium rerum longo post tempore futurarum prædictione versantur, aliarum item rerum similium quidem illarum, quas præseferunt prædicere, re verò ipsa maiorum atq; meliorum prædictionem commiscent. In quo illud sacris vatibus accidit, vt eum primò suæ orationis ingressu instituissent aliquid futurum dicere, quod tamen ipsum imaginem contineret alterius maioris rei item futuræ ab ipsa rerum inter ipsas similitudine admoniti, atq; ex eo illustrati quodam maiore lumine videre incipiant, quod à principio non videbant, maiora scilicet, & sublimiora illa quæ in minoribus tanquã in imagine continebantur inclusa. Nec solùm videre incipiant, sed etiam priorum intermissa prædictione rerum ad hæc ipsa posteriora prædicenda sermonem suum sæpe conuertant, miscentq; ea inter se ad eum modum, vt difficilè distingui atq; discerni possint, ex quo obscuritas existit maxima in eorum scriptis. Quod quale sit his declaretur exemplis. Cõstat Christi imaginem Solomonem gestasse. Huius itaq; futurum ortum, omnemq; eius rationem vitę Natham vates cum Dauidi prædiceret, inter prædicendum altius mente sublatus, ad eum, cuius is, de quo agebat, erat futurus imago, ideſt, ad Christum, & ipsum Dauidis futurum filium, & mentem totam suam, & orationem conuertit. Itaq; de sempiterno Christi regno quædam vaticinatus est, quæ de Solomone verè dici non queant, sic inquiens. Et stabiliam thronum eius vsq; in sempiternum. Nam dubitari non po-

Lib. 1. c. 22. test quin eo loco vati propositum fuerit de Solomone vaticinari. Nam ipsemet Dauid in libris Paralipomenon huius

huius meminit vaticinationis, & eam refert ad Solomonem quem ex Berſabea ſuſcepit. Sed quamuis Solomonem Berſabeum ſibi à primo vates propoſuit, tamen in eo alium Solomonem cum vidiſſet meliorem, & de illo aliquid, quod ad ipſum propriè pertineret, planè loquutus eſt. Idem accidit & ipſi Dauidi in Pſalmis quadrageſimo quarto & ſeptuageſimoprimo, quos quamuis pſalmos ipſe panxerit de Solomone, tamen in eis multa prædixit quæ ſoli Chriſto conueniant: itaq; in Solomone, non de Solomone loquutus eſt, ſed de eo potius, de quo vt cogitaret atq; meminiſſet propoſitus ad dicendum Solomon ipſi cauſam attulerat. Quare Diuus Hieronymus de hoc ipſo hæc planè ſcribit. Pſalmi quadrageſimusquartus & ſeptuageſimusprimus pacifici titulo prænotantur, qui tametſi ad prophetiam Chriſti & Eccleſiæ pertinentes fœlicitatem & vires Solomonis excedunt, tamen ſecundum hiſtoriam ſuper Solomone conſcripti ſunt. Similiter quoniam Cyrus Perſarum Rex is, qui Iudæos captiuos, & apud Chaldæos exulantes è ſeruitute redemit, quadam ex parte præ ſe tulit imaginem Chriſti, idcirco Eſaias cum de illo, quædam vaticinari cœpiſſet in capite quadrageſimoquinto, ipſa rerum ſimilitudine admonitus, & lumine maiore illuſtratus in media oratione ſe ad Chriſtum conuertens in has voces prorupit. Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum, & aperiatur terra, & germinet ſaluatorem, & " iuſtitia oriatur ſimul, ego Dominus creaui eum. " Quæ, quis ſanus dixerit, de vno homine impio & " idolorum cultore, qualis Cyrus fuit, dici à tanto vate " potuiſſe? Nec aliud eſt quod Daniel, & ipſe ſummus vates fecit, cum ſcriberet de Antiocho Epiphane. Antiochus enim is, vt eſt omniũ veterum Theologorũ opinio, " Antichriſti perſonã ſuſtinuit. Daniel ergo cum de illo cœ-

Pſal. 44. & 71.

Hiero. in prol. Eccl.

Eſai. 45.

piſſet

pisset scribere post multa, quæ de illius ingenio, deq; ad regnũ ascensu, deq; regni administrandi ratione, deq; innato eius odio in Iudæos prædixit, ad extremum in ipso Antiocho Antichristũ prospiciens, & ad eũ suæ mentis aciẽ, atq; adeò omnes cogitationes cõuertens, multa subiecit ab Antiochi persona, suprà quam dici potest aliena. In his igitur, & id genus alijs scriptis, in quibus duarum rerum inter se similium: quarum vna sit maior, altera minor continetur prædictio, qui vnam, aut vniusmodi perpetuam sententiam inesse putant, aut quasi insit, sic ea interpretantur scripta, haud dubiè falluntur. Varia enim est, & multiplex eorum scriptorum sententiæ ratio, nec insistunt semper, & perseuerant vsq; ad extremum vates in his scriptis, in eo quod dicere instituũt: neq; tenore atq; filo vno vltima primis, & media vtrisq; cõiungunt: sed personis subinde atq; rebus variatis, & nullis sæpè adhibitis signis, quibus ad quas res quidq; proprie pertineat dignosci possit, permixtim, atque vno orationis textu quædam dicunt ijs rebus, de quibus agitur propria, quædam vniuersis communia. Itaq; ea cum legis, animum necesse est vehementer intendas, vt quid de quaq; dicatur re sine errore cognoscas. Nam vt ipsæ res sint inter se similes, tamen non eousq; similes sunt, vt omni ex parte, omnibusq; modis conueniãt. Nec enim fieri vllo modo potest, quin quæ duæ res diuersæ sunt & distinctæ, earum rerum vtriq; non insit aliquid, quod cuiusq; earum sit proprium & suum. Igitur pro eo quod in natura ipsarum rerum est, sic quæ de eis habetur rebus oratio, atq; prædictio est à nobis interpretãda. Quẽ admodum enim in duabus rebus ad prædicendum propositis aliquid semper est, ita alterutri earum proprium, vt neutri sit cõmune cum altera, aliquidq; inẽ quod vtriq; cõmune sit, ex quo & similes inter se sunt, & in vna continetur imago, atq; sustinetur alterius: sic in ijs sermonibus

nibus,quos illis de rebus habēt ſacri Prophetæ intelligi debet non vniuerſas eorum ſermonum partes communiter pertinere ad vtramq;, ſed eſſe quaſdam ſingularum proprias,quaſdam ambabus rebus communes. Illa enim in quibus hæ duæ res mutuò conueniunt,& ex quibus ſimilitudinis atq; imaginis ratio inter ipſas exiſtit,prædici de ea rũ vna non poſſunt,quin de altera etiã prædici cenſeantur, quatenus certè id ſimilitudinis ratio permittit. In quo video falſum fuiſſe quendam non ignobilem harum literarum interpretem cenſentem quæ de eiuſmodi rebus dicũtur,qua res quædam ſunt, neq; mutuo inter ſe conferuntur,vtriſq;oportere eſſe communia,quæ verò quà vna earum rerum eſt ſignum alterius,ea ſolũ dici de ea re,cuius altera eſt ſignum. Contra enim verius cenſuiſſet,de ſigno qua tale eſt nihil poſſe dici,quod non idem ipſi ſigno congrueret. Eo enim ſignum habetur, quia id ipſum cuius dicitur eſſe ſignum ſimilitudine refert; taleq; ipſum eſt natura ſua,& tam ſimile alteri rei, vt ex eo pro eius rei ſigno ſit habitum:neceſſeq; ideo ſit vt quidquid in eo, quod ſignificatur ineſſe conſpicitur,eius in ſigno, ſiquidem eius rei ſignum eſt,extet imago aliqua. Quare quæ de ea dicuntur re, quæ eſt ſignum alterius, cùm de ea dicuntur qua ſignũ eſt,non ſolum in eam cadunt eique verè competunt, ſed priùs etiam de illa dici cenſentur: non quod magis in illa inſint, ſed quod ab ipſa fiat gradus ad aſcendendũ ad id quod ſimile ipſi eſt, quod tamen quia maius ipſum eſt atq; ſublimius, idcirco quæ in ſigno prius ineſſe viſa ſunt, ea in ipſo meliora reperiuntur, atq; maiora. Itaq; multum certè is ſcriptor lapſus eſt, nec minus eo turpiter Caietanus, quamuis ratione diuerſa: omnẽ enim hanc diſtinctionẽ rerum & vaticinationum tollit, nec miſcere vates plures & diuerſas res putat,aut in vnam eas prædictionem conijcere. Sed qua de re à principio inſtitue- *In Pſal 1. & act. 2.*

ſtituerunt dicere, eam ad extremum exequi illos dicit nuſquam filo interrupto. Itaque ait, cuius Pſalmi vel vnus verſiculus de Chriſto propriè dicatur, eius Pſalmi, vniuerſa de Chriſto interpretari deberi. Quod ſi in Dauidis rebus, aut memorandis, aut prædicendis rurſus alius Pſalmus in aliqua ſui parte verſetur, eum totum ob id pertinere ad Dauidem, Quem errorem, non ſolum veterum Theologorum in ſacras literas interpretationes, ſed etiam quemadmodum demonſtratum eſt, res ipſa refellit. Quare ſtatui pro certo debet in eis vaticinationibus, quæ prædictionem ſimul continent, duarum rerum quarum vna ſit typus alterius, quædam dici quæ ſoli typo conueniant, & ea non dici de typo qua tale eſt: quædam rurſus dici conferenda ſolum in eam rem, quæ typo ſignificatur, & ea ſimiliter de illa re dici, non quatenus per typum ipſa adumbratur, ſed per occaſionem, aut digreſsionem propheticam, vatibus mentem, atque orationem ſuam ab vnius rei commemoratione transferentibus ad alterius rei commemorationem: quædam poſtremò dici, quæ vtrique aptè competant rei, alteri vt typo, alteri vt ei, quæ per typum exprimitur: quæque dicuntur iſto modo, ea proculdubio de typo dici, qua talis eſt, eſſe cenſenda. E quibus omnibus, vt opinor, liquere iam poteſt, quibus de rebus Abdias propriè differat, & ad quas gentes hæc ipſius vaticinatio pertineat: cuius declarandi, atque explicandi cauſa ſuperiora diximus ferè omnia. Dico enim ipſum ſimul aduerſus vtrumque vaticinari Edom, proprium, & figuratum, hoc eſt, aduerſus Idumæos poſteros Eſau, & aduerſus impios vniuerſos: & vtrorumque varias calamitates, & ad extremum miſerandum interitum dico ipſum prædicere; ſed ita diuiſa ratione, vt nonnulla prius dicat, quæ ad propriè Idumæos pertineant, deinde alius

tius ſublatus,ac maiori illuſtratus lumine regnum Chriſti futurum, atque eius magnitudinem, & potentiam proſpiciens & ab ὑποθέσει ad θέσιν orationem transferens ſuã multa vaticinetur aduerſus figuratè Idumæos, quos interituros prædicit, magno cum ipſorum dolore, & Iſraelitarũ, id eſt,bonorũ lætitia.Bonos porrò impijs occidione occiſis in optimarum rerum maxima copia vitam ducturos fœliciſsimam ſæculis ſempiternis, Chriſtumque tandem nemine,qui detrectare eius in ſe imperium, aut qui ſe contra opponere audeat relicto,pronuntiat regnaturum plenè,& perpetuò. Quod iam bona ex parte effectum eſt, perficietur autem integrè in fine ſæculi, quando,vt Paulus ſcribit, Chriſtus euacuauerit omnes principatus & poteſtates. Atque hæc mea eſt ſententia ſatis, vt apparet,vera & ad ſacra vatum ſcripta enodanda,ſatis,vt mihi videtur accommodata. Sed quid refert videri mihi, ſunt enim alij,quibus falſa videtur. Itaque quidam modo magna ſui fiducia literis prodidit. Quia, inquit,de ijs agit Idumæis Abdias,contra quos Eſaias, Ieremias,Ezechiel, Ioel,Amos,& Malachias vates ſcripſerunt, quos conſtat in Edomitas, qui propriè tales ſunt, ſcripſiſſe. Quaſi ego aut Abdiam de veris Idumæis interdum agere negẽ, aut perſpicuum ſit, quos citat vates, nuſquam attigiſſe figuratos. Certè omnes illi de vtriſque planè agunt, & modo in veros,modo in figuratos inuehũtur:itaque ex vtroque ſuas vaticinationes contexunt. At hoc eſt inquit, in ſenſu hiſtorico ab hiſtoria recedere. Imò non recedere ab hiſtoria,ſed ipſam variare,hoc eſt, ex vna earum, quæ vati ad dicendũ propoſitæ ſunt perſona,aut gẽte ad aliã perſonã aut gentẽ trãſilire. Sed iura ſenſuũ ſacræ ſcripturæ hæc ratio violat,& fines cõfundit. Imò ſe intra vnius hiſtoriæ ſenſum cõtinet, nec alterius cuiuſquam intelligentiæ fines inuadit. Nõ enim quòd ad eos ad quos Idumæo 1. Cor. 15.

rum

rum nomen transferimus, quædam huius vaticinationis propriè pertinere affirmamus, idcircò allegoricum sensum inducimus, aut cum historia allegorias miscemus. Allegoria enim hæc in nomine est, non in re ipsa, estq; ea ab historia, historicoque sensu non aliena: nam historia verbis, cum propriis, tum translatis conscribitur. At si hæc ratio vatum scripta exponendi admittatur, Idumæorum exempli gratia, vocabulo, vel Persas significatos dicemus vel Iudæos, vel pro nostro arbitratu quid uis aliud. Si causa subest, dicemus rectè, sin pro libidine, praue. At hic nulla subest causa. Imo subest maxima, vti ex ijs, quæ diximus, constat. At quis credat Abdiam duas simul gentes, quas ambas vno significet nomine, vnam propriè, translatè alteram in suam vaticinationem conijcere, & ab vna digredi ad aliam, & rursus ab ea ad priorem regredi? Quis? Qui diligenter in vatum scriptis versatus erit: qui, quæ sit vaticinationum ratio atque vis, satis intelliget: qui sciet multa atque varia & cum locis diuersa, tum diuisa temporibus vatum cogitationibus vno & eodem tempore subijci: qui denique eorum dicendi morem satis calluerit. Nonne Esaias isto loquitur modo Nonne Zacharias in 1. in 12. in 13. & 14. historiam sæpè verborum velat allegorijs? Verum, inquit, artificium olet hoc genus, illud autē alterum, quod semel institutum argumentum ad extremum exequitur simplicius, & verius videtur. Theodorus quidam ita censebat, quem Sixti, & Ecclesiæ iudicia dānarunt. Quare si hoc scribēdi genus sacri vates vt suū & proprium asciscunt, sique id Ecclesia Origeni suffragata probauit, nos exequamur institutum argumentum, illos autem sua adamare sinamus. Itaque iam huius vaticinationis singulas partes, singulaque verba exponamus.

VI.

VISIO Abdiæ.

D. Hieronymus in prologo eorũ cõmentariorum quos edidit in Naum pro pheta, significare videtur, Prophetas, cum aduersus aliquam, vel ciuitatem, vel gentem vaticinantur, suas vaticinationes solere appellare onus: sicq; eas inscribere. Onus Babylonis, on⁹ Tyri: vt & ipse in quẽ cõmentabatur Naũ fecit dicens, onus Niniue, quia scribebat in Niniué. Ex quo quis fortasse merito dubitet, quare Abdias hãc vaticinationẽ suã, qua tota in Idumæos inuehitur nõ appellarit onus, sed visionis ei nomen indiderit. Cui quæstioni D Hiero. ita hoc loco respondet, vt dicat, quãuis ista dicãtur in Idumæos, tamen onus non debuisse dici, proptereà quod Edõ nõ sit alienus à Iudæis, neq; cõtineatur in exteris gentibus, sed ad Iacobum, & ad eius familiã pertinere videatur, quod illius frater germanus fuerit. In quo ille significat Prophetas ijs, quę contra Iudæos vaticinantur, etiã tristibus & luctuosis onus nomen non indere. Quod haud scio vtrùm sit rectè obseruatum. Nã apud Esaiam certè, onus vallis visionis dicitur, quod perspicuum est dici aduersus Hierosolymitas Iudæos. Quare ipse Hieronymus isti suæ sententiæ non satis, vt videtur, cõfisus secundo, id, quod probabilius esse puto, respõdet, non esse scriptum visio Edom, sic enim si scriptum esset, locus esset quæstioni, quare scriberetur visio & non onus, cũ de interitu Edonis, & de illius ageretur casu acerbo, atque lugubri: sed esse scriptum visio Abdiæ, quod perspicuum est, pro vatum scribendi consuetudine, rectè dici potuisse. Nam quæ vaticinationes onera sunt Edom, eæ sunt visiones Abdiæ. Itaque ad eos relatæ contra quos dicuntur, onera sunt, ad illum verò, eas qui scribit & videt sunt visiones. Vident enim prophetæ, quæ aliis euentura sunt mala. Quod & in ipso Naum videre licet,

nam quod initio onus vocauit Niniue,id paulò poſt, ſui met qui videbat rationem habens, viſionem appellauit ſic dicens. Onus Niniue,liber viſionis Naum. Præter hæc, poteſt etiam tertio dici,& vt mihi videtur,rectè atque verè. Iſta quamuis aduerſus Edom dici videantur,& ſpecie luctuoſa ſint atque triſtia, non dici onus tamen,quia ipſis,contra quos dici videntur re ipſa futura erant ſalutaria atque læta. Nam infideles eos,atque impios,qui Edonis ſignificati nomine à Chriſto prædicuntur defendi,ita Chriſtus ſuperauit,& vicit,vt in maxima eorum parte, ipſis incolumibus,atque ſaluis permanentibus impietatem tantum extingueret,atque aboleret ipſorum:hoc eſt,vicit in ipſis mala,quæ inerant,quæque ipſos miſerè oppreſſos tenebant,& ab impietate morteque ad lucem Euāgelij eos, & ad fœlicem vitam traduxit.

VISIO Abdiæ.

Sed cur obſecro ſuas vaticinationes viſiones nominãt ferè omnes Prophetæ,etiam quãdo nulla viſa cõnumerant, ſed audita tantum referunt,vt hic refert Abdias? Atque quo magis pateat,quam id iure quæratur, debet aduerti,ſacros vates, vt ea quæ futura ſunt,& videre ipſi, & prædicere nobis poſsint duab⁹ rebus diuinitus deberi inſtrui:primò imaginibus earum rerũ,quas viſuri ſunt:Deinde lumine maiore quodam, quo eas imagines videre, & de eis ſine errore poſsint iudicare, & quantum ad imagines attinet,(imagines autem nomino quidquid animis vatum obijci poteſt apprehẽdendum,vt in eo id quod eſt futurum inſpiciant,ſiuè ſpecies id noua ſit,ſiuè veterum ſpecierum nouus ordo, ſiue ſonorum atque vocum imagines)itaque,quod ad imagines attinet,aduertendum eſt earum plura eſſe, atque varia genera,eo quod non ſemper pellantur vatum mentes vnius generis imaginibus. Nam

S. Tho. 22. q. 173. ar. 2.

ſunt,

ſunt, qui viſis per quietem mouentur ad cognoſcenda futura; ſunt qui vigilantes ea vident, ſed per imagines externè ipſis obiectas ſic vt percipere oculis eas poſsint. Vt Daniel in aduerſo pariete quædam diuinitus deſcripta vidit nomina, quibus intellexit prædici Regni Babyloniorum interitum. Sunt quibus internè imagines occurrant, quique eis imaginibus, quamuis oculis clauſis multa clarè videant, longè poſtea futura, quales imagines pleræque earum fuerunt, quæ obiectæ fuerunt Danieli, quæque Eſaiæ, Ieremiæque & Ezechieli prophetæ ſunt viſæ. Et certè vniuerſa illa, quæ Ioannes in Apocalypſi vidit ad hoc vnum imaginum genus pertinent. Sunt denique quibus imago nulla neque internè, neque externè obijcitur, aut occurrit, itaque nihil ipſi vident, cognoſcunt autem ea, quæ futura prædicunt, eo quòd ea futura audiant ab eo qui cum ita interius, & in animo ipſorum loquuntur, ac ſi palàm exteriuſque cum ipſo congreſsi ſermones mutuos conferrent. Quæ vniuerſa, quamuis partibus varia & multiplicia, tamen tribus tantum generibus comprehenſa ſic ea nominant ſacræ literæ, ſomnium, viſionem, loquutionem, ſiue ſermonem, vt liquere ex illo poteſt, quod in libro Numerorum ſcribitur. Siquis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum, at non talis ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea eſt fideliſsimus, ore enim ad os loquar ei. *Num. 12.*

Ex quo ſequitur omnem illuſtrationem propheticam vel ad ſomnium, vel ad viſionem, vel ad ſermonem reduci, tametſi Ieremias ſomnij tantum, atque viſionis mentionem fecerit in vigeſimotertio. Propheta inquiens, apud quem eſt ſomnium narret ſomnium, & apud quem eſt verbum meum *Iere 23.*

narret verbum, id, opinor, ſequutus quod verbi vocabulo, cuius ſignificatio tam latè apud Hebræos patet, duo poſteriora genera, viſionem ſermonemque cõprehendi conſuerit. Porrò inter hæc ſomnium infimum eſt, viſio medium obtinet locum, ſermo autem ad altiſsimum prophetiæ genus, atque ſimpliciſsimum pertinet. Ex quo & Moyſes, quicum ore ad os, & non per viſionem aut ſomnium Deus loquutus dicitur, & Dauid Rex, qui de ſe ſic, vt ſcribitur, cecinit, Mihi loquutus eſt fortis Iſrael ſicut lux auro- 2. Reg. 23.
ræ oriente Sole mane abſque nubibus rutilat: præſta-
" te atque eminere inter omnes prophetas putantur.
" Sed quoniam illuſtrari per quietem à Deo vates ſolere diximus, idque illuſtrationis genus appellauimus ſomnium, nequis ſubeſſe error poſsit in nomine, illud adijcimus, quod & ante nos rectè, vt mihi quidem videtur, tradiderunt nonnulli: quoties in ſacris literis legimus in ſomnia diuinitus immiſſa aliquibus fuiſſe, eos quibus immiſſa illa ſunt, non ſtatim pro Prophetis habendos eſſe. Nam & cum Labam, & cum Achimelech congreſſus Deus dicitur per quietem in Geneſi, quorum tamen, vt conſtat, neuter Propheta fuit: ſed hoc diſcerni poſſe inſomnia vatum à cæteris, quod cum vate Deus loqui per ſomnium dicitur, cum alijs verò, quos vates non efficit, tamerſi inſomnia immittat illis, non loqui Deus dicitur, ſed venire potiùs ſcribitur per ſomnium ad illos. Itaque eos, ad quos per ſomnium Deus venit, non illuſtrari prophetico lumine, neque arcani quidquam, aut poſt futuri illis oſtendi, ſed de priuata aliqua ipſorum re, ac de eo quod ipſi vel facere, vel cauere debeant, admoneri. Contra quibuſcum Deus per ſomnium loquitur, aut loqui dicitur, eos magno imbui lumine, vereq; vates eſſe atq; dici. Quæ idcircò à nobis cõmemorata ſunt,

vt

vt ex his perſpiciatur quam ob cauſam quæratur, cur Abdias, qui nullam neque externam, neque interiorem imaginem ſe vidiſſe conſcripſerit, ſuæ tamen vaticinationi viſionis nomen indiderit. Nam cum ſit vaticinationis vnũ genus quod appellatur viſio, quodque obiectu imaginum conſtat: alterum autem quod nominatur loquutio, quod in eo ſine adhibita imagine Deus cum propheta ſermones conferat, ad hoc certè genus poſterius imaginibus vacuum hæc Abdiæ ſcripta debuiſſe videbantur referri.

Ad hoc igitur reſpondendum primò eſt, Quamuis vnũ prophetiæ genus propriè appelletur viſio: tamen in vniuerſum omne genus prophetiæ viſionem appellari, & poſſe, & ſolere propter certitudinem rerum, quas prædicunt prophetæ. Nam è ſenſibus viſus eſt, qui falli minus poteſt, vnde & fideles oculos appellat poeta, eo quod minimè fallant: propheticæ autem cognitioni & prædictioni falſum ſubeſſe nequit, ex quo merito prophetia omnis oculis cõparatur, viſioq; dicitur cuiuſuis illa ſit generis. Itaq; prophetas omnes nullo diſcrimine videntes dici ſolitos ſacræ literæ tradunt. Præterea etiam dicatur, id prophetiæ genus quod nominatur loquutio, quamuis ſic nominetur, viſione tamen conſtare ipſum, ac propterea eo etiam nomine, rectè poſſe cenſeri. Nam præclarè D. Baſilius, vox, inquit, Dei eſt diuerſi generis ab eis vocibus, quę in audiendi ſenſum cadunt: fit enim cum mens hominum, quos ille ſuam percipere vocem vult, viſione quadam informatur haud ferè aliter, quam in ſomnijs accidit; nam vt in ijs ſecundum quietem animus noſter, quorundam veluti verborum memoria imbuitur, non pulſo aere externo, neq; voce vlla illapſa in ſenſum audiendi, ſed ipſa mente notis quibuſdam rerum inſignata, informataq; talem exiſtimandum eſt Dei eſſe

I. *Reg. c. 9*

Pſal. 28.

vocem quam audire memorantur Prophetæ. Postremò etiam dici potest pro visione, quod noster vertit interpres, esse Hazon in Hebraico, nomen ductum à verbo חזה Haza, quod prospicere propriè significat, & in eo verè dicitur, quod longè antequam eueniat euenturum videtur. Ex quo vaticinationes rectè dici visiones, idest, præuisiones, &, si ita loqui licet, prospicientias, quod siue insomnio, siue imaginum obiectu, siue sermone interiori illustretur propheta, tamen posteaquam illustratus est, certè iam præscit, atque præuidet futura ea de quibus est edoctus diuinitus. Et certè si visio, ex Hebræo interpretatum verbo est prouisio, id est, anticipata visio eorum, quæ post multum sunt euentura tēporis, ex eo iam reddi causa potest, quare prophetæ non omnes vaticinationes suas, sed earum aliquas inscribant visiones. Illas enim præcipuè isto nomine inscribunt in quibus vaticinantur de Christo, aut de eo quod ad Christum, atque ad Christi Ecclesiam pertineat: quod ab ætate eorum id tempus in quo istæ res futuræ erant maximè omnium distaret. Est enim id tempus vltimum atque nouissimum, itaque appellatur in sacris literis, vt apparet in illo, quod ad Hebræos scribitur. Nouissimè autē in diebus istis loquutus est nobis in filio: cuius vim verbi atque vsum ad eas vaticinationes, quæ de Christo sunt, notandas accommodatum expressit D. Paulus cum ad Hebræos de ijs Patribus, qui tempore Mosaycæ legis vixerunt, & de Christi rebus scribit. Sed à longè eas aspicientes, & salutantes. Similiterque Balaam vates in illo. Videbo illum, sed non modo, intuebor illum, sed non propè, orietur stella ex Iacob. Quare quod supra diximus, quodque pluribus etiam confirmauimus argumentis, his scriptis Abdiam nō tam Idumæorum casus varios prædicere, quàm eorum, qui figuratè

Hebr. 1.

Heb. 11.

Num 24.

ratè Idumæi sunt, id est, impiorū omniū exponere, quos vniuersos Christ⁹ ad extremū deleturus est, vt ex hoc ipso quod modo dicimus, verum esse probetur. Est enim visio vaticinatio hæc, id est, prouisio, id est, rerū à Christo gerendarum aduersus infideles atq; impios, longè antequā gerantur cognitio atque prædictio. Ergo inquit.

Visio Abdiæ. Hæc dicit Dominus ad Edom.

Vt conciliet authoritatem vaticinationi suæ, vtque se ostendat non furore percitum, sed à Deo inflatū ista scribere, ea Deo ascribit in ipso statim orationis initio. *Hæc* inquit *dicit Dominus*, quo etiam auditores commouet ad audiendum attētè. Nec enim Dei sermones qui sunt, aut negligi possunt, aut languido animo audiri debent. Valetq; præterea hoc ad exemplum, quod imitentur omnes, qui docendi exercent munus, vt ea semper tradant atq; populos doceant, nō quæ ipsi sibi finxerūt pro sua libidine, sed quæ hauserūt ex doctrina, atq; ex scriptis diuinis. Nā qui contrà faciunt, graue scelus concipiunt: Primò quia sub specie verbi Dei sua figmenta inuehūt, in quo ipsi verbo faciunt grauē iniuriam. Deinde quia suam rē, & non Christi agunt, Christi ministros se esse professi. Postremò quia populos, quos erudiēdos suscipiūt, magis cæcos reddunt. Itaq; grauiter in hos inuehitur Deus per Iere. in cap. 14. & 23. & præcipuè per Ezech. in 13. qui inter alia plura & hæc dicit. Vidēt vana & diuināt mendaciū dicētes, ait Dñs, cū Dñs non miserit eos. Et paucis interpositis. Ecce ego ad vos, dicit Dñs Deus, & erit manus mea super Prophetas, qui vidēt vana & diuināt mēdaciū: in cōcilio populi mei nō erunt, & in scriptura domus Israel non scribentur, neque in terram Israel ingredientur, & scietis quia ego Dominus Deus. Quod autem sequitur. *Ad Edom* eo dicitur, vt significetur, ad quos hæc prophetia pertineat. In quo aduerti certè debet pro, *ad* Latino non poni in Hebræo

Iere 14. & 23. & Ezec. 13.

עַל quod eſt ſuper, aut aduerſus, aut contra, ſed poni partí culam לְ itaq; verti vtrouis modo poſſe, ad Edō, vel de Edom; idque in bonam partem ſolere accipi, vt in titulis
Pſal.71. Pſalmorum apparet, & præcipuè in 71. qui inſcribitur Solomoni, quaſi tu dicas. Pſalmus in gratiā Solomonis ſcriptus. Quod idcircò à me notatur, vt ex eo magis intelligatur verum eſſe quod dixi, iſta quamuis in ſpeciem acerba & lugubria, re tamē eſſe læta & fœlicia, neque magis contra Edom dicta, quàm pro Edom eſſe accipienda: eius enim impietatis gratus, & optādus interitus, & ad melioris vitæ frugem eiuſdem conuerſio fœlix his figuris verborum atque ſententiarum prædicitur. *Ad Edom*, de Edō qui ſit, ſuperius ſatis multa diximus, quibus addi nunc de-
Num.24. bet nouem Prophetas de Edonis loquutos fuiſſe rebus.
Pſal.59. Primus Balaam, cuius eſt in libro numerorum prædictio.
& 107. Poſt hūc Dauid in Pſal.59. & 107. eū ſequutus eſt Abdias,
Eſai.54. cui Eſaias ſucceſsit in quinquageſimoquarto Eſaiæ. Ioel
Ioel.c.3. in 3. Poſtea Amos in capitibus 1. & 2. Septimus fuit Iere
Amos. 1. mias in capite quadrageſimonono. Octauus Ezechiel in
& 2. vigeſimoquinto, & trigeſimoprimo & trigeſimoquin-
Ier.c.45. to. Nonus & vltimus Malachias in primo. Quod ar-
Ezec.25. gumento eſt myſterium aliquod latere, idque minime
& 31.35. contemnendum in iſta Edonis voce, & omnino aliquid
Malac.c. in ea ſubeſſe altius, quam quod Edom vocabulum ac-
1. ceptum ſignificat. Nam de propriè Edom cauſa non erat, quare in ſacris literis tàm accuratè & tàm multis ageretur, cum præcipuè maximus earum literarū ſcopus Chriſtus ſit, & ea ſola quę ad Chriſtū quoquo modo pertineāt. Quod ſi verus Edom non fuit à tam multis vatibus tā copioſè ſcribēdus, ſequitur profecto eorū Prophetarū ſcripta iſta, maxima ex parte ad figuratè Idumæos eſſe referēda, quod & ſupra poſui verū mihi videri, & nunc certè verū eſſe facile pſuadeo mihi vel hoc vno argumēto. Sequitur.

Au-

Auditum audiuimus à Domino, & legatũ ad gentes miſit. Surgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium. Ecce paruulũ dedi te in gentibus, contemptibilis tu es valdè.

Quidam quò magis perſpicua hęc oratio reddatur cum ſuperiori illam oratione coniungunt, atque ita copulant, vt duobus ſuperioris orationis membris, duo item huius orationis membra reſpondeant, ſingula ſingulis, & priora prioribus, hoc videlicet modo. *Viſio Abdiæ*, cui ſtatim adiungunt, *auditum audiuimus à Domino & legatum ad gentes miſit. Surgite & conſurgamus aduerſus eum in prælium.* Quod hoc ipſum ſit, quod ſe vidiſſe dicit Abdias, nimirum Dominũ loquentem, ſuumque ad gentes legatum mittentem, eas vt excitaret ad bellum Idumæis inferendum: ipſumque legatum excitantem eas his vocibus. *Surgite & conſurgamus aduerſus eum in prælium.* Poſt quæ illa ſuperiora ponunt. *Hæc dicit Dominus ad Edom.* quibus adnectunt. *Ecce paruulum dedi te in gentibus*, quæque poſtea ſequuntur, quaſi hæc illa ſint quæ ad Edom Dominum dicere ſcribit. Ergò ſanctus propheta primò explicat quid ipſe audierit ac viderit. Deinde ad Idumæos ex perſona Dei conuerſa oratione grauem eorum interitum atque vaſtationem prænunciat: in quo rectum ille quidem & reliquis vatibus familiarem docẽdi ordinem ſequitur, vt ſcilicet ſcripturus ea, quæ erant euentura Idumæis, fontes prius vnde iſta manarent, exponeret, id eſt, declararet vnius Dei nutu atque conſilio cuncta immitti. Nã quãuis, earum quidẽ rerum quæ ad beatam vitam cõſequendã ſpectant nulla ferè ſit cuius Deus doctrinam in ſacris literis non incluſerit, tamen ſunt quædam ſumma veluti capita eius doctrinæ, in quæ tanquam in ſcopum omnis earum literarum inſtitutio dirigitur. Eorum porrò vnum eſt, ac pręcipuum caput docere nihil in rebus humanis caſu fieri, ſed diuino nutu cuncta regi, & quod Amos ſcripſit, non eſſe malum in ciuitate quod nõ faciat *Amos. 3.*

faciat Dominus. Quã ob causam scriptores sacri quotiescunque id scribere atque commemorare volũt, quod vel priuatim alicui homini, vel publicè aut vni genti aut vniuerso hominum generi accidit, eius rei, atque euẽtus omne consilium ad Deum prius referunt: ipsumque inducũt tanquam deliberantem de eo, & de consilij sententia tandem fieri iubentem. Sic in libri Iob capite primo & secundo, re prius perspecta Deus dicitur fecisse potestatem Sathanæ vt Iobum malis afficeret: sic etiam apud Esaiam. quinto, Deus inducitur decernẽs dare Iudęos in interitũ & euertere regiam ipsorum vrbem. Et apud Ieremiam in primo quiddam commemoratur huic nõ dissimile. Sic certè in tertio Reg. libro propheta Micheas prędicturus fore, vt Rex Israelis malè in Syria pugnaret, Deum de infœlici eius pugnæ exitu agentem, & qui decepto vana spe Regi persuaderet pugnam vt inire vellet, quærentem aliquem, atq; mittentem inducit. Quod idem Abdias secutus hanc denuntiationẽ, & prædictionem rerum aduersarũ, quæ erant euenturæ Idumæis, orsus est à decreto & iussione Dei: & quasi esset ei imago ipsius aliqua, atq; species obiecta, quasique vidisset ipsum vocantẽ ad se aliquẽ, eiq; negotiũ dantẽ, vt profectus ad gentes eas studio belli aduersus Idumęos accenderet: quasiq; eum legatũ ad gentes accedentẽ, mandataque Dei exponentẽ ipsis, illasque cohortantẽ ad certamen vidisset, ita inquit. *Auditum audiuimus à Domino & legatum ad gentes misit*, &c. Quod perinde est ac si pluribus verbis dixisset. Audiui Dominũ vocantem, vocabat autem vnum aliquem, qui mandata sua contra Edom ad gentes perferret: tandemque vnum misit è suis. Is porro à Deo missus, gentes ad quas mittebatur cõueniens, eas cohortari cœpit his vocibus. *Surgite, & surgamus aduersus eum in prælium. Auditum audiuimus à Domino.* Auditum Hebræis interdum significat id, quod Latinis doctri-

Iobi. & 2. Esai. 5. Iere. 1. Reg. 3. ca. 22.

doctrina, ideò sic dicta quòd auribus percipiatur à discente. Quomodo id nomen accipitur in illo Esaiæ. Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum. Inter dū sumitur pro verbo quocunque atque voce, aut sermone, quo audiēdi sensus pulsatur, vt in illo Esaiæ in quinquagesimo tertio. Quis credidit auditui nostro, id est, quis habebit fidem nostræ orationi. Quo etiam modo, vt mihi videtur, Abdias, *Auditum*, inquit, *audiuimus à Domino*, id est, audiuimus palàm loquentem Dominum & eius sermonis ac verborum sonus ad nostras aures peruenit, vnde consentaneè statim adiungitur. *Et legatum misit ad gentes.* Quasi ita dicat, & sentiat. Audiuimus Dominum dicentem se velle delere Idumæos: eaque de causa legatum suum mittentē ad gentes, eas vt excitaret aduersus illos. Quod autē dicunt, *audiuimus*, multitudinis numero id nō parū multi scriptores dictum à Propheta putāt, vt significaret nō à se vno id fuisse auditū, sed à pluribus. Nam vt supra dicebam, maxima prophetarū pars has Idumçorū clades præuidit.

Esai. 28.

Esaiæ. 53.

Quod si aliquis quærat hic legatus à quo sit missus. Quamuis quidam vir valde mihi probatus, eximièque ipse doctus sic arbitretur non hic dici legatum aliquem à Deo esse missum, sed ipsas potius gentes scribi vltro citroque legatis missis inuicem conspirasse in Idumæorum perniciem: tamen pro certo habeo legatum aliquem à Deo missum esse Abdiam dicere: non enim is dicit gentes legatos misisse inter se, sed ad gentes potius legatum fuisse missum scribit, missum verò à quo nisi à Deo debeat intelligi? At quisnam iste quæso legatus sit, qui à Deo, vt opinamur, dicitur missus? nam de eo non codē modo omnes scribunt. Lyranus legatum dici putat motionem ipsam & impulsum Dei, quo gentes interius incitabantur ad bellū. Dionysius angelū aliquē siue bonū siue malū eius rei efficiēdæ causa à Deo missum scribit: nā

eorum

eorum ministerijs vti Deus solet ad eiusmodi res perficiē
Psalm. 77 das, sicut scriptum est. Et immissiones per angelos malos.
Porrò Hieronymus, Glossa, Beda, Rupertus in huius legati nomine Christum intelligunt. Nam, & is angelus, id est,
Esai 9. nuntius ab Esaia appellatur: & desideratus cunctis genti-
Aggai. 2. bus dicitur apud Aggęum, vt ob id ad gentes missus meritò dici possit. Quod si damus Abdiam hæc scribere cōtra figuratè Idumęos, rectè profectò cōueniat, vt legatus, qui missus dicitur ad gentes in eos excitandas, sit Christus. Nā is eò in mundum venit, bellum vt diabolo & eius mēbris
1. Ioa. c. 3. inferret, &, quomodo de ipso dicitur in Epistola Ioānis, vt dissolueret diaboli opera: idemque & per se ipse, & per Apostolos suos omnes cohortatus est gētes, vt quod Idumæum in se esset extinguerent, id est, vt impietatem deponerent, bellumque inferrent superstitioni, idololatriæ: deniq; prauis cupiditatibus vniuersis, quibus figuratus Edō continetur, ex quo & de se ipse apud Lucam in duodeci-
Luce. 12. mo dicit. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi
Matt. 10. vt ardeat: & iterum apud Matth. in decimo: Non veni pacem mittere in terram, sed gladium, &c. Porrò quod sequitur. *Surgite & consurgamus aduersus eum in prælium.* Id accipi potest dupliciter, vno modo, quasi in eo sit & legati ad hortatio, & gentium responsio, qua profitentur Dei iussis se parere velle, vt & legatus ad bellum excitet gentes, & excitatæ gentes belli studijs accensæ sese mutuo cohortentur ad prælium: adhortatio quidem legati in illo, *Surgite*, Responsio gentium vocem & imperium legati sequētium in illo. *Surgamus aduersus eum in prælium* Altero modo quasi ex persona gentium, qui se mutuo ad bellum cohortantur vtrumque dicatur, *Surgite*, scilicet, *Et consurgamus aduersus eum*. Sed prior ratio mihi magis probatur: atque eò magis, quò video plura posse ex ea elici quæ ad exemplū vitę degendę & ad mores componendos conducant. Primò

mò enim elicitur, omne benè operandi initium ſemper à Deo duci deberi. Nam prius eſt vt ille, eia age, ſurgite, dicat, quam vt velle nos ſurgere dicamus ipſi. Ad quod illud Ieremiæ pertinet, Cõuerte nos Domine & conuertemur ad te, quod & Paulus in eãdem ſententiam in priori ad Corinthios ſcribit. Nemo poteſt dicere Dominus Ieſus niſi in Spiritu ſancto. Deindè promptitudinis in obtemperando monenti, aut vocanti Deo exemplum mirum in eo extat. Nam vt legatus, *Surgite*, intonuit, gentes illas ad nauandam ſtrenuam in bello operam vocans, è veſtigio illæ nihil cũctatæ reſpondent, *Surgamus aduerſus eum in prælium*. Cuius etiam promptitudinis & illud eſt, quod apud Eſaiam ſcribitur, Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem nõ contradico, retrorſum non abij. Illudque Ieremiæ in trigeſimoprimo. Poſtquam conuertiſti me egi pœnitentiã & poſtquam oſtenditti mihi, percuſsi fœmur meum. Sed & illa animalia, quorum Ezechiel vates in primo meminit in hac ipſa alacritate & obediendi promptitudine excellunt, quocunque enim illa ferebat ſpiritus, eò greſſum ipſa dirigebant ſuum, neque retro reuerſa vnquam dicuntur eſſe cum ambularent, id eſt, cum incitarentur ad progrediendum, nũquam retro retuliſſe pedem, vt vxor Loth retulit, quæ quia ducem ſequuta angelũ reſpexit retro, in ſtatuã ſalis ad exemplũ ſempiternæ pœnę eſſe conuerſa dicitur. Quare ſatius ſit aliorum exemplum ſequi, & Dauidem dicentem audire. Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundũ diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri, probauerunt & viderunt opera mea. Nam certè quod ad Hebræos Paulus ex re ruſtica ſimilitudinem ducẽs ſcribit, ad hanc ipſam duritiam animi vocantem Deum ſequi nolentis coarguendam ſpectat: eſtque id ſane metuendũ. Nam inquit, terra enim ſæpè venientem ſuper ſe bibens

Ieremi. 31.
1. ad cor. 12.
„ *Eſai. 50.*
„ *Iere. 31.*
„ *Eze. 1.*
Gene. 19.
„ *Pſal. 94*
ad Heb. 6

im-

imbrē,& generans herbā opportunā illis quibus colitur, benedictionem accipit à Deo, proferens autem ſpinas, & tribulos reproba eſt, & maledicto proxima, cuius conſūmatio in cōbuſtionē. Poſtremo hîc videre licet, quomodo Deo nullo modo obſiſti poſsit quandocūque indignationes ſuæ aduerſus aliquā magnitudinē expromere ſtatuit, quomodoq; omnia præſto ſint, & tanquā ad manum irato illi parata. Nā quamuis irā ſuam Deus multum cohibeat: quamuiſq; de improbis pœnas meritas ſerò repetat: tamen vbi ſemel eas ſtatuit repetere, & executioni mandare vult, quāuis ſero ſententiā à ſe latā ea vi eam mandat, nihil vt eo fieri poſsit celerius. Etenim vt in hoc loco cōſpicitur ad vnā illam vocē. *Surgite*, omnes ſtatim cōmotæ gētes magna cōſenſione animorū aduerſus Edō arma ceperūt. Cui ſimile eſt & illud, quod accidit, quādo terras aquę inundârunt, de quo memoratur in Geneſi. Cū enim Deus ne terras aquis immergeret, etſi peccatis prouocabatur hominū, eas vt immergere quāuis ſubitò cuperet, diē ex die duxiſſet, tandē poſtquam ſemel id facere ſtatuit, vt primū maturū eius rei efficiēdę tēpus adeſſe vidit, quid ait ſcriptu
Gene.7. „ ra? Quid? Et ruptæ ſunt omnes fontes abyſsi magnę, & ca-
„ taractæ cęli apertæ ſunt: & facta eſt pluuia ſuper terrā qua-
„ draginta diebus & quadraginta noctibus: hoc eſt, vt interpretor, nuſquam ceſſauit, nullam moram interpoſuit, nihilque eorum, quæ ad homines, quamuis citò delendos neceſſaria erant, omiſit. Sed nuſquam, vt puto, hæc vis iræ Dei temporis momento cuncta vaſtantis me-
Eſai.5. lius deſcribitur, quam in illo Eſaiæ, vbi ad excindendos Iudæos, vel Romanorum militum, vel Chaldæorum copias Deus vocat, ſic enim ſcribit. Et leuabit ſignum in nationibus procul, id eſt, vexillum leuabit quomodo duces quando delectus habent, leuare ſolent. At illi viſo vexillo fortaſſe hærebunt dubij. Quin, inquit, ſybil-

labit

labit ad eum de finibus terræ, hoc eſt, vexillo in altum ſublato tanquam præconis voce coget ad militiam quos voluerit, ſybillo vocabit, & docebit aduerſus quos arma capturi ſint. At tot gentes, tot præcipuè terrarum ſpatijs diuiſæ ſybillo cõmoueri quî poterunt? vſque eò ſanè, nullam vt ſibi moram interponendã putẽt. Ecce feſtinus, inquit, velociter veniet. Sed venientes conficiet itineris longitudo ipſa, nihil ſane minus. Non eſt, inquit, deficiens neque laborans in eis, ſed vt omnes valeant, tamen non ſtatim vt aderunt prælium committent: curabunt corpora longiſsimi itineris labore feſſa: induciæ intercedent aliquæ. Quin. Non dormitabit, inquit, neque „
dormiet, neque ſoluetur cingulum renum eius: neque rũ- „
petur corrigia calceamenti illius: Quaſi dicat, ne illud quidem tempus, aut à certamine immune, aut à periculo vacuum futurum erit, quod in exuenda veſte conſumitur. At deerunt illis arma? imo ſuppetent, & ad dimicandi „
vſum non ſolùm apta, ſed parata iam atque prompta. Sa- „
gittæ, inquit, eius acutæ, & omnes arcus eius extenti. At „
ſi minus milites, equi tamen conficientur itinere? At, in- „
quit, vngula equorum eius vt ſilex, & rotæ eius quaſi impetus tempeſtatis. At, vt robore virium & induſtria animi
præſtent, tamen animo leni erunt, & ad ignoſcendum pa- „
rato? At, inquit, rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leo „
num, frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur, & „
non erit qui eruat. Quo quid quæſo ad iræ Dei ad vlciſcẽ- „
dum promptæ ſummam ſignificandam vim dici potuit, „
aut vberius, aut melius? Rectè itaque in Eccleſiaſtico ſcri- *Eccleſ. 5.*
bitur, ne dixeris miſeratio Domini magna eſt, multitudinis peccatorum meorum miſerabitur, miſericordia enim & ira ab illo citò proximant, & in peccatores reſpicit ira illius valdè enim horrẽdum eſt, vt Paulus ſcribit *Ad Heb.*
in manus Dei viuentis incidere,

Audi-

Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes misit. Surgite, surgamus aduersus eum in prælium.

Deus puniturus Edom, mirum est quot & quanta moliatur prius, vt appareat ipsum non sua sponte, sed coactum quodammodo ad puniendum accedere: primò enim vocasse legatum dicitur, deindè mandata eidem dedisse, quæ perferret ad gentes, ad hæc exposuisse ea ipsis legatū: postremò commotas gentes iussis diuinis parere se velle dixisse. Nec tamen inter hæc vlla illatæ pœnæ fit mentio. Nam certè quod quotidie experimur, longanimis est Dominus, & multum misericors. Et sicut quando semel excãduit, atque eius ira efferbuit, omnia momento temporis miscet: sic, quoniam natura sua infinitè bonus est, cohibet quoad fieri potest, atque coercet iram suam, seque ipse cõtinet vsque eò, vt conniuere sæpe ad peccata nostra, & remisse, atque lentè agere videatur. Itaque omnes nobis ignoscendi occasiones arripit, omniaque agit, quibus intelligit homines in viam posse reuocari, minatur, rogat: promissis sollicitat: aduersis premit: pœnæ sumẽdæ tempora differt: magna ad resipiscendum temporis spatia concedit: denique nihil prætermittit eorũ, quæ sui erga nos animi lenitatem ostendunt. Nam est consentaneum naturæ ipsius, non solum vt benefaciat vniuersis, sed etiam vt offensus, atque læsus facilè ijs, qui se læserunt, placetur. Nec enim, aliter rerũ stare posset vniuersitas: quia si iracũdus, & facilè irritabilis esset Deus, id est, si esset ad irascendũ, & suppliciũ sumẽdũ prõptus breui deleret vniuersa. Itaq; merito appellatur misericors, & miserator & præstabilis super malitia, & misericordiæ suæ, atq; longanimitatis beneficia vsque ad mille generationes pertinere faciens, pœnã autem non solùm tardè repetens, sed & intra angustos cancellos, intraque parua spatia concludens. Qua de re recte illè quidem, sed pereleganter Dauid scripsit in quodam

dam Psalmo sic dicens. Quoniam ira in indignatione eius & vita in voluntate eius. Ira, inquit, id est, pœna est illi in indignatione, hoc est, ingrata illi est atque molesta, quòd inuitus quodammodo, & ipsa propè necessitate constrictus eam inferat: at vita, id est, fœlicitas atque salus nostra in voluntate eius, id est, gratæ illi sunt atque charæ. Quod vt magis explanaret, adiecit. Ad vesperũ demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Res enim aduersas quæ cum aduenium, mœrorem & luctum afferunt, demoratur ad vesperum, vtpote qui reijciat eas in maximè sera tẽpora: at lætitiam, id est, læta atque secunda, quæ quos inuisunt, lętos atque hilares reddunt ad matutinum, summo scilicet mane, summoque curat studio. Et certè huius suę longanimitatis atque patientiæ magnum dedit Deus documentũ illo tempore, quando terras aquæ inundarunt. Vniuerso enim hominum genere vitijs contaminato, atque perdito, non solùm sententiam ferre distulit per multa sęcula, sed cum eam iam tulisset ac promulgasset, exequutus non est, antequam iterum atque sæpius homines admoneret, si quomodo impendentis exitij metu illos reuocare ad sanitatem posset. Itaque centum annis, antequã terras aquis obrueret, vt in oculis omniũ arca exædificaretur, prędicit quę, vt prędarè dicit Chrysostomus. homines quotidie admonebat eius exitij, quod imminebat. Quid illa quæ euersurus Sodomam Deus fecisse legitur? nonne & ipsa expressa continent documenta huius patientiæ atque longanimitatis diuinę quã dico? Se velle explorare dixit, quæ clamor quidã varius ad suas aures pertulerat: exploraturus descendit: cũ Abrahamo postea cõgressus rem omnem cum illo communicauit: rogatus ab ipso eadem de re semel iterum tertio atque sæpius ad rogatum semper respondit, seque detineri ab ipso æquo animo passus est, apertè vt moram animaduersionis quærere videretur. Nam hæc quidẽ cer-

tè nõ eius erant, qui arderet ſtudio vindictæ, ſed qui cũcta retur potiùs, ac nolens quodammodo duceretur; itaque tergiuerſari cuperet quo ad poſſet, & in aliud eã tẽpus differre. Sed iã eò reuertamur vnde digreſsi ſumus. Sequitur.

Ecce paruulũ dedi te, contemptibilis tu es valde, ſuperbia cordis tui extulit te habitantem in ſciſſuris petrarum.

Poſtquam ea expoſuit quæ Deum vidit facere atque dicere, iam ad Edom conuertens orationem ſuam, ipſum, & obiurgat, & denũtiatione malorum, quæ illi euentura erant perterrefacit. P*aruulum*, inquit, *dedi te in gentibus*. Quod quidam ſic exponũt: paruulum dedi tè, id eſt, dabo te paruulum, & contemptibilem, id eſt, deijciã te ab eo honoris gradu in quo es, & ad ſtatum infimum atque miſerum redigam, tum propter alia tua ſcelera, tum præcipuè propter cordis tui ſuperbiam, qua elatus es non tolùm ſupra conditionem tuam, ſed omninò ſuprà id quod homini fas erat. Itaque dedi, pro, dabo, accipiunt, præteritũ tẽpus pro futuro tempore more ſacris vatibus familiari propter ſummam certitudinem earum rerum, quas futuras prædicunt. Alij inter quos eſt. D. Hieron. & quorum mihi magis probatur ſententia, id dictum eſſe volunt, non tam ad ſignificandum futurum, vt Idumæi propter elationem animi, deijciendi eſſent ab eo dignitatis gradu, in quo erant, quàm ad declarandam & magis amplificandam eorum hominum inſolentiam, qui cum exigui numero eſſent, nec vlla re præcipuè atq; arte præſtarent, hoc eſt, cum ſuperbiendi cauſam haberent nullam, haberent autem plurimas & iuſtiſsimas cauſas humiliter de ſe atque modeſtè ſentiendi, tamen ſuperbirent vſq; eò, ſe vt à nullo ſuperari poſſe putarent. Quæ res in Edõ proprie dictũ, id eſt, in Idumæos veros atq; Germanos optimè quadrat. Nã ij, vt docet Hieronymus, ad alias vicinas ipſis gẽtes collati inferiores illis erant, & numero hominũ &

re-

regionis, quam incolebant, magnitudine, & vrbium frequentia. Nam tota illorum regio montibus Seir continebatur, id est, finibus peranguſtis, ſicut ſcriptum eſt, tranſibi „ *Deut.2.*
tis per terminos fratrum veſtrorum qui habitant in Seir „
& timebunt vos: videte ergò diligẽter, ne moueamini cõ- „
tra eos, nec enim dabo vobis de terra eorum quantum po „
teſt vnius pedis calcare veſtigium, quia in poſſeſsionem. „
Eſau dedi mõtes Seir. Itaque peranguſtę regionis loca inco „
lebant, eratq; ipſorum proportione ſuæ regionis non nimis numeroſus populus maximè ad alias finitimas ipſis gẽtes comparatus, ex quo fiebat, vt à cæteris cõtemneretur, & ob id cunctorum prædæ & direptioni pateret: itaq; nõ à Chaldæis ſolũ, ſed & ante Chaldæorũ aduentũ à Dauide, reliquiſq; Iudæorum regibus, & poſt deletos Chaldæos à Machabæis ſæpe victi ſunt, & in ſeruitutẽ redacti, vt ſuprà docuimus, verè vt de eo dicatur populo, quod his ſcribit Abdias, *Ecce paruulus es, & cõtẽptibilis tu es valde.* Idq; eò magis quod ante hanc vaticinationẽ, & omnino ante tempora Abdiæ, Dauid Idumæos bello propè deletos ad poſtremã miſeriã redegerit. Nã, vt in libris Regũ ſcribitur Ioab dux 3. *Re.c.11*
copiarum Dauidis eius iuſſu quidquid erat virilis ſexus in Idumæa interemit, ex quo factus eſt cõtemptibilis Edõ, id eſt, ad ſummã hominũ paucitatẽ per Dauidem redactus.

Sed ſi hæc præcipuè intelligenda ſunt de figuratè Idumæis, vt mihi quidẽ, quẽadmodũ ſuprà dixi, videtur, dubitari iure poſsit, qua ratione id cadat in eas gẽtes, quæ veræ religioni atq; pietati reſiſtũt: quarũ ſemper fuit & maxima, & viribus maximè multitudo præſtans. *Ecce paruulum dedi te, contemptibilis tu es valde.* id eſt, quæri poteſt quî ea multitudo impiorum exigua dici poſsit, & contemptu atque deſpectione digniſsima? nam bonos atque pios homines à malis & ſceleratis hominibus, id eſt, à figuratè Idumæis vinci & numero & viribus per-

Eccl.1. ſpicuum certè eſt vel Sapiẽtis teſtimonio, quà dicit. Stultorum infinitus eſt numerus. Sed & Paulus id quod eſt Idumæum, id eſt, quod euangelicæ doctrinæ aduerſum eſt, & inimicum ſplendidis ipſum & magnificis inſignit nominibus, maximas illi vires & copias, & in rebus agendis
1. ad Cor. ſummam tribuens gnauitatem, vt in illo prioris ad Corin.
1. „ Videte fratres vocationem veſtram, quoniam non multi ſapientes, aut multi potentes, ſed infirma mundi elegit
2. ad Cor. Deus, vt fortia quæque confundat, & in illo. Arma militiæ
10. „ noſtræ potentia Deo ad deſtructionem munitionum, cõ ſilia deſtruentes, & omnem altitudinem ſe extollentem
Epheſ.6 „ aduerſus Deum, & potiſsimum in illo ad Epheſios. Non
„ eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed
„ aduerſus principes & poteſtates, & aduerſus mundi re-
„ ctores tenebrarum harum contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus. Ad hoc primo dici poſsit populos veræ religioni contrarios, id eſt, impios & idolorum cultores, quos omnes Edonis vocabulo figuratè complectimur, dici poſſe paruulos, contemptuque dignos habita ratione initiorum ſuorum. Nam certè qui omnium potentiſsimi inter ipſos habiti ſunt, ij à tenui principio exordium duxerunt, & vt in vno iſtorum populo, cæterorum eiuſdem generis populorum longè potentiſsimo exemplum ponamus, conſtat Romanos omnium poſtea gentium victores ac dominos duxiſſe ortum ab exiguis obſcuriſque principijs, vt enim Liuius, & Dionyſius tradit Halycarnaſeus, hiſtoriæ Romanæ ſcriptores luculenti, ciuitatem Romanam conſtituerunt paſtores primùm, & Siculi quidam barbari, deinde Aborigines, & ipſi ſatis obſcurum genus hominum: ac poſtremo Pelaſgi quidam Græcis quibuſdam, & ipſis obſcuris commixti. Quod idem & de alijs populis, qui poſtea viribus & potentia præſtiterunt, quin verè dici poſsit, non dubito:

in ſa-

in ſacris certe literis Antichriſtus caput impiorum omnium, id eſt, figuratè Idumęorum princeps & caput paruus initio & pertenuis futurus ſcribitur. Nam ſic apud Da nielem vatem de illo. Conſiderabam cornua eius (nimirum quartæ beſtiæ, quæ omnium maxime formidabilis erat) & ecce aliud cornu paruulum ortum eſt de medio eorum, & tria de cornibus primis euulſa ſunt à facie eius, & de Antiocho, qui vt patres veteres docent, perſonam Antichriſti ſuſtinuit, idem vates ſcripſit. De vno autem ex eis. Egreſſum eſt cornu vnum modicum, & factum eſt grande contra Meridiem & contra Orientem, & contra fortitudinem: & magnificatum eſt vſque ad fortitudinem cæli, & deiecit de fortitudine & de ſtellis eius & conculcauit eas. Ex quo apertè colligitur initia & exordia impiorum eorum quos ſignificat figuratus Edom, ſemper extitiſſe parua & ob eam cauſam eorum conuentum iure paruulum nominari. Præterea dicatur horum conuentum hominum, quamuis ſpecie magnum & ſplendidum & florentem opibus atque copijs, re tamen ipſa perexiguum, eſſe atque contemnendum, itaque verè nominari poſſe: contra atque accidit bonorum hominum atque piorum conuentibus. Nam illi quidem ſecundum externam ſpeciem deſpicabiles, & contemptu digni videntur, re tamen ipſa & ſecundum interioris animi diuitias, quibus abundant, magni omninò & admirandi ſunt. Quare ex ipſorũ perſona in Canticis dicitur. Nigra ſum ſed formoſa filiæ Hieruſalem, ſicut tabernacula Cedar, & ſicut pelles Solomonis. Et Paulus in poſteriori ad Corinthios de vniuerſis iuſtis ſcribit. Portamus theſaurum in vaſis fictilibus. Quod idem tanquam in imagine expreſſum in illo apparet, quod Deus fœderis tabernaculum ea præcepit vt conficeretur ratione, vt quamuis res omninò maximas, & pretioſiſsimas intra ſe contineret arcam Dei veſtitam

„ *Dani.7.*

„ *Dan. 8.*

„ *Can. 1.*

2. ad Cor. 4.

auro, propitiatorium item aureum, cherubinoſque etiã ex auro factos: tamen externè cõtegeretur ſagis è caprarũ pilis cõtextis. Itaque quod apparebat, quod obijciebatur oculis vile erat, & incultum: diuinum autem & cæleſte, quod includebatur intus. Sed & Iacob, quando domo paterna profugus in Meſopotamiã tendebat & nocte aliquãdo in ipſo itinere oppreſſus quieti ſe in cãpo dedit, illuſtre exemplum eſt huius, quod dicimus. Nam profectò ſiquis illum ſic cubantem aſpexiſſet externè quidem nihil præter iuuenem vidiſſet extorrem atque inopem nullo comitatu, vno armatum baculo, fuſum humi, ſub dio carpentẽ ſomnos, propuluinari habentẽ capiti ſuppoſitũ prædurũ lapidẽ: at ille ipſe quamuis ſpecie deſertus atque inops, qualis & quantus erat interius? hauriebat enim animo ex Deo cæleſtes imagines, numine replebatur diuino, ſenſibuſq; conſopitis corporis mente cęlũ, ac cæli ciues contemplabatur: videbat enim ſcalam ad cælum vſque pertingentẽ, & qua cælum parte ſcala attingebat apertũ cælum ipſum, aclumine diuino circunfuſum hiatum, ex eoque egreſſos angelos gradus ſcalæ prementes: ijſque in terram deſcendentes, rurſuſque aſcendentes à terra, vſque ad ſcalæ caput, quo in capite hærere Deus videbatur ipſi. Tales certè iuſti ſunt, magni interiùs, atque admirabiles, exteriùs verò humiles & abiecti, ac vix vllo pretio digni. Contra improbi ſpecie tenus magni: re, & veritate viles, & contemnendi. Itaque de vno illorum dicitur in Apocalypſi. Dicis quia diues ſum & locupletatus & nullius egeo, & neſcis quia tu es miſer & miſerabilis, & pauper & cæcus & nudus. Nec aliò ſpectat illud Pſalmi. Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros libani, nam hæc ad ſpeciem externam pertinent, interius autem quomodo? & tranſiui, inquit, & ecce non erat, nec inuentus eſt locus eius: quo nõ ſolum id ſignificat fœlicitatẽ ipſorum

Apo. 3. „ „ „ Pſal. 36. „ „ „

rum tandem in nihilum redigendam esse, sed innuit etiam ne ipso quidem tempore quo florere videtur esse ipsam aliquid, aut alicuius momenti. Itaque Solomon in Prouerbijs, impudicam illã quam inducit mulierẽ, quæ improbę cupiditatis personã sustinet, ita describit, vt sub specie blãda & venusta, teterrima occultet mala. Fauus, inquit, stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima illi amara vt absynthiũ. Et in Apocalypsi, illa meretrix, quæ in bestia coccinea insidere dicitur, quæq; cõuentum omniũ impiorũ significat, quod ad externã speciẽ attinet, regio vestitu, magnificè ornata, poculũ aureũ manu tenere scribitur: sed vt intelligeretur, quid sub illo splendore lateret, id poculũ plenum fuisse cõmemoratur felle, diritate abominatione & immunditia. Quod idẽ, & in illa statua, quã per quietẽ Nabuchdonosor rex Chaldęorũ vidit, mirificè expressum est Nã primũ certè cõstat omnẽ vim tyrãnidis, omnẽque in alios dominãdi cupiditatẽ, & quidquid superbum, & insolens atq; per vim sese alijs imponens vsquã fuit, ea omninò statua significatũ esse atq; prædictũ, ergo ea cũ supernè aurea fuerit, tãdem in testã desiuisse dicitur. Quod illis vt accidat multis de causis est necesse. Nã improbi qui sunt, primò carẽt gratia & charitate Dei, quę sũt veræ animorũ diuitiæ, quò fit, vt sint egentissimi. Deinde suis cupiditatib⁹ tãquã mãcipia viliſsima seruiũt, animũq; cuius erat dominatũ in alios exercere sesib⁹ subijciũt, quo abiectius est nihil. Postremò tales euadũt, qualia ea sunt ad quæ studia sua, & amorẽ adiũgunt: eorum autẽ quibus improbi student & quæ pro summis bonis ducũt, ea natura est, vt in fronte prẽniteant, in recessu nihil pretio dignũ habeant. Itaq; & ipsi eorũ cultores foris quidẽ magni videntur esse, intus verò omni bono sunt vacui. De quo perelegãter Dauid. Os habẽt, & nõloquẽtur: oculos habẽt, & nõ videbunt, id est, ea quæ pro Dijs perditi homines colunt *Prouer. 5.* *Apoc. 17.* *Psal. 113.*

quamuis viuere, atque vigere videantur, re vera inanima ac ſenſus expertia ſunt, hoc eſt, quamuis magna appareãt, nihil veri, aut boni in ſe continent. Ex quo id exiſtit, vt ſimiles illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis, id eſt, ſequitur, vt qui ea colunt, eorum item naturam, & imaginem induant, ſintque longè alij ab eo, quod hominibus videntur eſſe, ex quo ſtulti omnes, id eſt, flagitioſi vniuerſi ab Stoicis meritò nominantur ſerui, quãuis ſint Reges. Et de illis, qui dùm ſuis cupiditatibus obſequuntur, vitæ diſcrimina ſæpe ſubeunt, verè dixit Poeta, ò toties ſerui: ſacræ ſine dubio literæ qui aut idola colunt, aut vitijs & cupiditatibus ſeruiunt, & ſe flagitijs contaminant, eos pro nihilo ducunt: nominibuſque notant, quæ nihil ipſis vilius eſſe poſſe ſignificent.

Deut. 32. Qua de re Moyſes in cantico dicit. Ipſi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt me in vanitatibus ſuis: & ego prouocabo eos in eo, qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos. Quo loco populum gentium tametſi potentia & externis copijs atque ſplẽdore præſtantem, tamen quòd veram religionẽ non coleret, quòdq; illius hoſtis eſſet, non populum & gentem ſultã vocat. Et Chriſtus in Luca in parabola de ijs, qui inuitati ſunt ad cõuiuiũ, populos gentiũ ob eãdẽ cauſam cæcos &

Luc. 14. claudos appellat. Ite, inquit, cito in plateas & vicos ciuitatis & pauperes, ac debiles, cæcos, & claudos introducite huc. Sic enim, quamuis ipſi ſibi magni viderentur, nominauit gẽtiles, & idolorũ cultores eos, quos repudiatis Iudęis admiſſurus erat ad fidẽ. E quib⁹ omnibus liquet verè Abdiã in hoc exordio vaticinationis ſuæ de Edone, id eſt, de impiorũ cõuentu cõuerſo ad eos ſermone, dixiſſe. *Ecce paruulũ dedi te in gentibus, cõtẽptibilis tu es valde.* Sed addit, *ſuperbia tua extulit te habitantem in ſciſſuris petrarum*, id eſt, quãuis paruulus ſis, & deſpici dignus, tamẽ ſuperbè de te ſẽtis:

Itaque

Itaque vt oſtenderet quanta eſſet Idumæorum elatio atque ſuperbia, prius poſuit, quam nullam ſuperbiendi cauſam haberent. Nam is demum eximiè ſuperbus eſt, nō qui ab ijs bonis, quæ in ſe habet, ad id inducitur, vt plus iuſto abroget ſibi, ſed qui vilitatis ſuæ optimè ſibi conſcius, nō ſolū ſe modeſtè nō gerit, ſed etiam quò magis à natura, à fortuna, à veritate deprimitur, eò ſe erigit ipſe magis. Itaq; quod præceſſit, *Ecce paruulum dedi te*, id pertinet ad amplificandum quod ſequitur. *Superbia cordis tui extulit te*, quaſi ita dixiſſet. Quāuis ego deieci te, atque depreſsi elationis tuæ optimè conſcius, tamē ſuperauit illa conatus meos, nullumque tantum fuit pondus, ipſam quod poſſet deprimere: itaque ſuprà ſtetit, ſeque in altum efferēs, te ſecum vnà vaniſsimè extulit. Sed pro extulit Chaldaica ſic habet paraphraſis, impietas cordis tui ſeduxit te: & certè verbū, quod pro eo in Hebræo eſt, paruo punctorum diſcrimine, & efferre ſignificat, & ſeducere: & Idumæi à ſuperbia profecti in impietatem inciderunt, vt ſtatim dicemus, quod ſecutus eſt Paraphraſtes. Nam aduerti profectò debet, quòd Abdias ſuperbos fuiſſe Idumæos dicat, quodque illorum animi elationem coarguat, non eò dicere vt ſignifice propriè ob eā cauſam, id eſt, ob eam animi elationē à Deo delēdos eſſe: culpam enim ob quam propriè Deus Idumæos deleuit, infra exponit, qua dicit, propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confuſio, ſed cum illi ob id ſcelus in ſuos gentiles admiſſum extremo ſupplicio digni eſſent, idque Deus palàm teſtaretur futurum, vt ob eam cauſam acerbas pœnas darent: cumque ſe tueri ipſi ac defendere viribus non poſſent ſuis, quòd nec numero, nec copijs præſtarent: tamen vſque eò ſuperbiebant, vt nec metus Dei, nec ſuarū imbecillitas rerum, nec verò mens conſcia ſibi ſceleris in fratrem admiſsi, timorem illis incuteret, aut futurum per

ſuaderet,eos vt alij armis ſuperarent. Idque Abdias ſignificat dicens. *Superbia cordis tui extulit te*. non tàm docens propter ſuperbiam illos delendos eſſe, quàm ſignificans à ſuperbia fieri,vt ipſi arbitrarentur ac ſibi perſuaderent, qui ipſos delere poſſet eſſe neminem:tametſi imbecillita tẽ ſuarũ virtũ non ignorarẽt, & Dei voces minarũ plenas audirent, & ſceleris admiſsi conſcientia ipſos argueret. Itaque ex ſuperbia extitit in illis contumacia & contemptus minarũ Dei,& ex contemptu impietas, vt delendos ſe non crederent,quamuis id Deus prædiceret futurũ eſſe. Quod ſi aliquis roget quî fieri potuerit,vt qui tot modis admonerentur,vt metuentes rebus ſuis modeſtè ſe ac demiſsè gererent,tã ſuperbi euaſiſſent:is ſciat quoſdam dixiſſe ipſos bellis aliquando compulſos ſuas reliquiſſe ſedes,& ad alienas demigraſſe,poſteà verò earum gentiũ,ad quas demigrarant imperium obtinuiſſe,& in eos dominatos eſſe:& ea re elatos contempſiſſe minas Dei. Sed hæc ſententia nec vera per ſe eſt,nullo certe idoneo aut argumento,aut teſtimonio probatur,& ab huius loci ſententia eſt prorſus aliena. Nam,vt mihi videtur,Abdias apertè explicat,quæ res Idumæos extulerit dicens. *Habitantem in ſciſſuris petrarum*. Nam quoniam Idumæorum regio montibus frequentabatur,habitabantq; ipſi ardua eorum mõtium,& prærupta loca,ad quæ loca hoſti acceſſus non patebat, idcircò loci fiducia contẽnebant diuinorũ vatum de futura ipſorũ clade prædictiones & minas. Ergo ſuperbia cordis extulit Idumæum habitantem in ſciſſuris petrarum, ideſt extulit eum, eo quòd ardua incoleret loca & quæ difficilem acceſſum haberent. Quod, quæ ſequuntur, adhuc magis declarant. Sequitur enim. *Exaltantem ſolium tuum*. Nam id ad verbum Hebraicè. *Præ celſitudine ſolij tui*. Quaſi dicat Abdias:in ſuperbiam elatus es, ò Edom idcircò quia ſedem tuam habeas ſitam in edito loco, nam

eo

eo fretus eos, qui de tuo futuro interitu vaticinantur, irrides, censes enim fieri non posse, non solum vt quis te à tuis munitionibus detrahat, sed vt ad eas te inuito quisquam accedat. Quare sequitur. *Qui dicis in corde tuo quis detrahet me in terram?* id est, quis me deturbet è locis editis & munitis quæ teneo? nam hoc errore persuasus Edom, minas negligebat Dei, ac securus degebat: in hunc autem errorem incidit inductus à superbia sua, superbiebat vero, cum alioqui contemptu valde dignus esset, partim propter vrbiū, quas obtinebat, munitionē: partim quòd natura superbus esset, ac sibi plus iusto arrogaret: idque illa. *Propter superbiam cordis tui*, satis apertè indicarunt. Nam sine dubio quòd superbus quis sit, id non tam ab externa causa efficitur, quam ab ipsius cordis vitio manat. Nam tametsi nonnulla sint, quæ sollicitare inani æstimatione sui nostrum animum possunt, & elatiorem ipsum efficere, quales diuitiæ sunt, & copiæ, & secunda fortuna, tamen ea omnia imbecilla sunt, & infirma ad efferendum ipsum, quando ipse sua sponte ad superbiam propensus non est. Omnibus enim, qui modo aduertere animum velint, notum omninò est, nihil esse in his bonis efferre quod hominis possit animum, nisi ipse per se animus vacuus bono sit, & ob id leuis, & inanis, & ad se efferendum facilis. Itaque superbiæ malum potissimum è cordis vitio manat, quod vitium ipsi cordi innatum est & insertū, certè ductum atq; contractum fuit, ipsique adhæsit ex primo illo peccandi initio, quod ab hominibus est factū quādo peccauimus in Adā, in quo continebamur inclusi omnes: tumor enim quidam vitiosus ipsi tunc additus est elatio superba, ex quo redditus est sui amans, & turpiter tumens, sibiq; omnia arrogare cupiens. Itaq; nascitur statim atque quis in lucem editus est, corruptus iis vitiis. Nam à

tumore

tumore quodam, & ab immodico excellentiæ appetitu, id primum peccatum exordium ſumpſit. Nam excellentiæ diuinæ conſequendæ cupiditate, atque ſpe primi generis humani parentes ad peccādum inducti ſunt, quod illis pollicitus fuerat ſerpens, vt in Geneſi ſcribitur, ſimilitudi
Gene.2. nē Dei adepturos ipſos cum inſigni cognitione, atq; ſciētia, itaq; primò cor hominis ſuperbia tumuit, ex quo deinceps cæteris malis, atque vitijs peruium factum eſt. Nam quēadmodum cum ad ſanitatem & ad animi iuſtitiam aliquis reſtituitur, primùm ipſa iuſtitia in animum ingreſſa hominis, ipſum exiguitatis ſuæ admonet ac modeſtum reddit, & exinde reliquis virtutibus ornat, quæ tanquam è fonte oriuntur ex illa honeſta affectione animi: ſic quando primò peccatur elatione quadam cor inficitur, vtpote quod ſui iuris eſſe cupiat, nec ſubijci diuinis legibus velit, corde autē ſic affecto reliqua deinceps omnia in ipſo pullulant vitia. Nam, vt ſcriptū eſt in Matthęo. De corde exeunt cogitationes prauæ, interius enim inflatus hominis animus, id eſt, animus corruptus immodico amore ſui, ſtatim extra ſe totus effunditur ſtudio captandi terrena hæc, & externè prænitentia bona, quibus ſuperbia vitæ conſtat: qua in effuſione & ad externa iſta bona adſequenda nixu, atque conatu nullum vitium non con-
Eccle.10. trahit. Qua de re Sapiens figuratè & pereleganter ſcripſit. Cor ſapiētis eſſe in dextera eius, cor autem ſtultorum in eorum ſiniſtra quod ſtulti, id eſt praui, atque impii (nā ſacræ literæ ſtultitiæ nomen niſi in prauitate & iniuſtitia & impietate non ponunt, is enim propriè ſtultus eſt, qui quæ vna maximè res ad ipſius curationē pertinet, eius cō ſequendæ rationem aut ignorat, aut negligit) Igitur impii quoniam vitioſè tument in hæc externa ſe proiiciunt bona ſpecie tenus magna, & obid tumidis & inflatis animis, quorum vnum ſtudium eſt admirationes ſui in alios efficere,

efficere conuenientia atque apta, & ob eandem cauſam ſiniſtra, vt ſic loquar, bona, certè ſiniſtrę vocabulo in ſactis ſignificari ſolita literis, vt Auguſtinus ſcribit. Et quoniam quaſi hęreditario quodam iure à primo Adam tumorem, atque elationem animi ducimus, idcircò Adam ſecundus, qui eo ad nos venit, vt mala quibus humanum genus infecit ille, deleret: ipſe in Matthæo nos adhortatur his verbis. Diſcite, inquit à me, quia mitis ſum & humilis corde. Et inter eas res, quas qui fecerit aut adeptus fuerit, beatus futurus eſt, vt Chriſtus pronũtiat, prima omniũ eſt cordis humilitas, quod ea ſit tanquã fundamentũ reliquorũ bonorum. Beati, inquit, pauperes ſpiritu, paupertas autem ſpiritus, vt Augu. vere tradit, humilitas cordis eſt. Ergo Idumæi quòd eorum eſſet inane cor, ſuperbia affecti ſunt: ſuperbia autem in ipſorum animis dominatum tenens, illos ſecuros reddidit: nam è ſuperbia ſecuritas, ſtatim oritur, qui enim ſibi omnia tribuit, quiq; de ſe magnificè ſentit, omnem humilem cogitationem reijciens neminem talem ac tantum eſſe, ſibi qui nocere poſsit exiſtimat. Quod non ineleganti ſimilitudine ab Eccleſiaſtico exprimitur, qua dicit. Sicut perdix adducitur in caueam, & ſicut caprea in laqueum, ſic & cor ſuperborum. Perdix enim atq; caprea dum nihil ſibi metuunt, laqueos induunt, & quando maximè ſe ſecurè agere putant, tunc in exitium ſe præcipitant: ſic & ſuperbi ab ipſa ſuperbia dementes redditi, quoniam animum non inducunt ſe vt cogitent vlli mortalium inferiores eſſe, vel quando maxima ipſorum ceruicibus mala impendent, tunc maximè ſecuri ſunt: cuius ſecuritatis à ſuperbia profectæ teſtes ſunt iſtæ voces. *Et dixiſti in corde tuo, quis detrahet me in terram?* id eſt, talis cum ſim, qualis mihi eſſe videor ex omni parte munitus, quis mihi quæſo noceat, aut de eo dignitatis, quem teneo, gradu dejciat? Sed hæc de Edom propriè dicto. *Eccleſiaſ.*

De

De figurato autem & metaphorico quærat aliquis, quæ nam ſint iſtæ ſciſſuræ petrarum, iſtaq́; loca edita & excelſa, in quibus quòd habitet ſuperbus effectus aduerſæ fortunę minas contēnat. Rupertus Abbas, ſciſſuras petrarum, quibus figuratè Idumæi efferuntur, atque cōfidunt, intelligit eſſe maiorū ſtēmata, & imagines. Nam petræ nomē in arcanis literis ad maiores, à quibus genus quis ducit, ſignificandos ſæpè transfertur, vt in Eſai. illo. Attendite ad petrā vnde exciſi eſtis. Statim enim Propheta declarat qua de petra loquatur, itaque ait. Attendite ad Abrahā patrem veſtrum & ad Saram quæ peperit vos. Ducitur enim metaphora à lapicidinis, è quibus ducuntur lapides, vt è parentibus filii: quibus in lapicidinis nonnulli homines maximo iudicii errore ſeducti, conſtituunt totius veræ dignitatis atque ſplendoris ſedē atque domicilium, vſque eò vt quòd à claris parentibus ortum ducant, ipſi omnibus vitiorum maculis cooperti, claros ſe eſſe & illuſtres putent: nec ſolùm confidunt turpitudinem ſuam iis in latebris maiorum abditam tegere, ſed ſplendeſcere ex eo etiam velint, itaque tumeant, vt præ ſe cunctos deſpiciāt. Dionyſius opiniones animi falſas, mentiſque errores, ſciſſuras petrarum figuratè dici arbitratur, quòd eis opinionibus atque erroribus ſuperborum animus in varias partes diuidatur: diſtrahunt enim flagitioſorum mentes cupiditates variæ à falſis ipſorū opinionibus ortę atque ductæ. Nā de his eſt illud Oſeæ. Diuiſum eſt cor eorū. Qua ex diuiſione ab errorū multitudine & diuerſitate profecta naſcitur, vt qui tales ſunt ſe ignorēt, & ob id ſibi ipſis ita placeāt, vt ſibi male eſſe poſſe non credāt. Gloſſema, quod ordinariū vocāt, ſciſſuris petræ ſignificari dicit ſenſus ipſos corporis, in quibus mali habitant, omnis enim illorū ratio eſt cum corpore, cuius bonis qui præſtant magnos ſe eſſe atque beatos putant. Verùm vt tranſlationis ratio ex hiſto-

Eſai. 51.

Oſeæ.

riæ

riæ ſentētia ducatur. & vt vtriuſq; explanationis trāſlatæ, & propriæ ſenſus inter ſe melius conueniant, ac ſibi mutuò reſpondeant, rectius in ea quidem ſententia dicetur, quoniam ſciſſuræ petrarum literatè & ſine metaphora, ſunt ardua illa loca manu & natura munita, in quibus qui habitabant Idumæi, locorū magis difficultate quam vlla ſuarum virium fiducia ſperabant ſe ſaluos futuros: ideò eas ſciſſuras quando ad figuratum transferuntur Edō bona externa tranſlatè ſignificare. Nam figuratè Idumæi, id eſt, homines flagitioſi atque impii, nō virtute aliqua quæ in ipſis ſit, ſed iſtorum bonorum ſplendore atque ſpecie, quibus circumfluunt, ſe efferunt, eiſque quia fidunt nihil aduerſi metuunt, vt apparet in illo, de quo apud Lucam fit mentio, qui quod eius fundus vberes fruges edidit, fati atque exitii, quod ipſi impēdebat ſecurus, cū animo ſuo, ita loquutus dicitur. Anima mea multa bona habes repoſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe & epulare. Et certè Regius Pſaltes in Pſalmo, impios propter iſtas copias ſuperbos effici docet. Nam cum expoſuiſſet eorum hominum in ſumma rerum omnium affluentia, nunquam reflante fortuna tranquillam vitam, mox quid ex ea vita ſequeretur adiecit dicens. Ideò tenuit illos ſuperbia, cooperti ſunt iniquitate & impietate ſua: & ſimiliter in libro Sapientiæ, impii illi, quos in inferno loco poſitos Sapiens lamentantes inducit, quoniam ex copia iſtorum bonorum ſuperbia naſcitur, vtrumque coniungunt dicentes. Quid profuit nobis ſuperbia? & diuitiarum iactantia, quid profuit nobis? & Ezechiel vates eodem modo, peccata Sodomorum exponens, ſuperbiam coniungit cum iſtorum bonorum affluentia atque copia. Nam inquit. Peccatum Sodomorum ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia. Et apertiſsimè ſimul atque aptiſ-

" Luc. 12.
"
"
" Pſal. 72.
"
" Sap. 5.
Ezec. 16.
"

aptiſsimè D. Ioan. externa iſta bona eò quod ſuperbiam alant, ſuperbiam ipſa appellauit in hunc modum ſcribens. Omne quod eſt in mundo, aut eſt concupiſcentia carnis, aut concupiſcentia oculorum, aut ſuperbia vitæ. Ex quo rurſus intelligi poteſt, vitium ſuperbiæ quam ſit abſurdum vitium, quamque ab hominum natura rationeq; alienum. Nam ſuperbire eſt, quòd excellere quis putet, præferre cæteris, bona autem iſta à quibus ſuperbia fouetur, & gignitur extra eos ipſos ſunt, qui de illis ſuperbiunt: nec ſolùm illos bonos non reddunt, ſed ſæpè prauos efficiunt: nec modo non ſunt in ipſis, ſed neque penes ipſos ſæpe manent, ſunt enim nō in ipſorū manu & poteſtate poſita iſta bona, ſed in arbitrio fortunæ conſtituta. Eſt autem per abſurdum, qui nullius pretij ipſe in ſe ſit, quique nulla virtute excellat, nullis animi, id eſt, nullis ſuis atque proprijs ornamentis abunder, ſe magnum ducere ac cæteris præferri velle, quòd ea bona habeat, quæ nemo certè quamuis ea domi recondita, & ſeris concluſa & omni cuſtodia aſſeruata diligentiſsimè habeat, polliceri ſibi certè poſsit ſe diutius habiturum. Homo porrò ipſe natura infimus eſt & imbecillis. Itaque nullum vitium eſt, quod magis quam ſuperbia, cum eius natura, atque ratione pugnet. Qua de re verè Sapiens ſcripſit. Non eſt creata naturæ hominum ſuperbia, nec iracundia nationi mulierum. Quibus verbis id dicit non conuenire vt qui homo ſit ſuperbus exiſtat: elationis enim vitium cum hominis natura nullo modo quadrare. Quod dum affirmat, cōfirmat, & ijs ipſis verbis, quibus id aſſerit, verum eſſe docet ducto argumento ex antitheſi ea quæ ſubeſt ſine dubio in his verbis. Nā in ſuperbiæ vocabulo, in Hebraico certe, גאוה, celſitudinis ſignificatio quædam ineſt, & in hominis voce, hoc eſt in Adam fragile quidam & humile & terrenum ſignificatur. Quî autem conueniat, vt qui humilis ſit & fragilis,

Ioan.

Eccle. 10.

gilis, pro excelso atque magno gerat se, & vt ambiat superiorem locum, qui non solùm in terra iaceat, sed è terra atque luto constet. & similiter in eo quod sequitur. & iracundia nationi mulierum eadem prope affirmatur, ex eodem loco ducto argumento. Nationem enim mulierum appellat ortos è mulieribus homines: mulieris porrò vocabulum in sacris literis, pro mulierum ingenio atque natura, quod est debile ac molle significat: malè autem cohæret iracundia atque elatio cum summa fragilitate, & mollitudine. Quod si hominem natura ipsa ad modestiam finxit & ad submissionē inuitat, ijs efferri ipsum rebus, quæ extra naturam ipsius sunt, quęq; ipsius esse nullo modo possunt, quis nō videt quā sit turpe & absurdū? Illud certè necesse est, qui in his bonis confidunt, quiq; se quod ea possi deāt bona, nō solùm magnos putāt, sed ab omni aduersæ fortunæ incursu liberos futuros credunt, eos vt aliquādo sua fallat atque eludat spes. Quare iure ad omnis generis Idumæos Abdias. *Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.* Quoniam fidentiores erant redditi Idumæi, quòd loca obtinerent ardua, & accessu difficilia, quoniamq; ea fiducia contemnebant interminationes Dei: Ideò rectè vates dicit illa loca, quamuis ardua & munita ipsis præsidio non futura: nec solùm illa nullum præsidium allatura ipsis dicit, sed & affirmat, ne si munitiora & excelsiora essent, salutaria futura. Quoniam nulla res est: nec tàm remota, vt ad eam potestas summa Dei non pertineat: nec tàm ardua, vt ad eam non ascendat: nec tàm difficilis, vt eam non facillimè efficiat, sicut scriptum est. Quò ibo à spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo: & habitauero in extremis maris. Et Iob in vigesimo. Si ascenderit vsque ad cælum superbia eius, *Psal.* 138. „ „ „ *Iob.* 20.

» & caput eius nubes rerigerit, quasi sterquillinium in fine
Esai.23. » perdetur. Et Esai. in 23 Dñs exercituũ cogitauit hoc, vt de-
» traheret omnẽ superbiã glorię & ad ignominiã deduceret
» omnes inclytos terræ. Itaq; Deus, cũ in omnes qui peccãt
animaduertit, tùm præcipuè vires suas exerit in superbos,
Iacob.4. » quia vt Iacobus scripsit. Deus superbis resistit, ad quod ar-
gumentum & ista pertinent. *Si exaltatus fueris vt aquila, inde detrahamte.* Id autem est, quò superbior ipse fueris, & quò magis tuarũ rerum fiducia te extuleris, eò certior tibi à me interitus aderit. Nam in superbos præcipuo odio feror.

Si exaltatus fueris vt aquila, inde detrahamte. Quã ritè pœnã admensus est culpę, detrahã, inquit te, non autem aut morbo, aut egestate conficiam. Nam detrahere, est deturbare, ac præcipitẽ dare è sublimi loco. Itaq; elationi deiectionẽ & præcipitium opposuit. Nam morbi nisi cõtrarijs medicamentis depelli rectè nõ possunt. Deus certè in puniẽdo eam perpetuò rationẽ seruat, vt contraria adhibeat contrarijs. Sic dives ille epulo, in Luca, quòd crapula deliquis-
Luc. 16. set, siti cruciatur. Quòd inhumanè Lazari inopię misertus non esset, frustrà eius opẽ implorat. Sic apud Danielẽ Na-
Dani.4. buchdonosorus Chaldæorũ rex quòd suis viribus tribuisset, quòd in vniuersis dominaretur hominibus, hominis speciẽ exutus, & pro fera habit' inter feras versatus est. Sic
Gen.3. etiã Adã quòd cupiditate scientiæ consequẽdę peccasset, vsq; eò ignarus effectus est, suam vt nuditatẽ arbitraretur aduersus cæli iniurias arborum foliis posse tegi. Sic & illi, qui turrim in campo Senaar ædificare conati sunt: de quibus memoratur in Genesi, quod vno animo omnes con-
Gen. spirarunt aduersus Deum, dissensionis inter se mutuę atq; dissidii pœna affecti sunt consentanea. Quod & in Edõ, vt apparet seruatur. Denuntiatur enim illi, quoniã se ipse supra modum, & quasi si essent aquila in altum extulerat, futurũ, vt è sublimi loco ad infimũ deuoluatur, quod ipsum mirè Hebræa exprimunt, verbum si pro verbo reddatur,

hoc

hoc modo: *Si te ascendere feceris sicut aquila, & inter sidera posueris nidum tuum, inde ego descendere te faciam.*

Sed quomodo, quæret aliquis, inter sidera collocet Edō sedem suam, vt inde sit detrahēdus in terrā. Primum dico, id dici ὑπερβολικῶς non quòd futurū sit, aut quòd fieri omninò possit, sed vt intelligatur ne si fieret, eo satis Idumæos cauisse saluti suæ. Deindè hęc ideò sic dicūtur, quò magis demōstretur, & humanæ mētis elatio, & diuinæ potētię facultas atq; vis. Deus enim vel eos qui volatu aquilā superant, quique altiùs subuehuntur, nubilaque transcendunt, cælumque, atque sidera contingunt vertice, de cælo detrahet, & præcipitabit, atque in terram allidet arbitratu suo. Homines autem elati atque superbi etiam æthereis audent se inferre sedibus, nam vt verè Lyricus.

Nihil mortalibus arduum est,
Cælum ipsum petimus stultitia.

Nihil arduū est, pro fiducia videlicet sui & superba opinione viriū suarū. Quod ipsum ex arrogantia hominibus insitū studiū eò contendendi, quò peruenire non possunt, expressit Deus in Genesi dicēs. Ecce vnus est populus, cœperuntq; hoc facere, neq; desistent à cogitationibus suis, donec eas opere cōpleant. Deniq; aquilę, atq; siderum, idest, rerum altissimarū & loco maximè tuto positarū mentionem idcircò fecit hoc loco, in quo Idumæorum futuram cladē prædicit, vt intelligeremus quando quis euectus est ad altissimū dignitatis gradū, quandoq; aut vnius populi, aut gētis vniuersæ respublica ad summum fœlicitatis peruenit, relabi continuò ipsam, & referri retro, ac propriorem ruinæ esse. *Si inter sidera posueris nidum tuū inde detraham te.* id est, quando premere altissimum gradū cœperis, tunc te præcipitē in interitū dabo. Nam vt corpora quando habitiora sunt, facilius in morbū incidunt: sic humanę sortis fœlicitas vbi nimiū creuit, de repēte deficere solet, quod & Dauid indicat dicens. Vidi impium superexaltatum, *Gen. 11.* *Psal. 36.*

» & eleuatum ſicut cedros Libani, & tranſiui, & ecce non
» erat & non eſt inuentus locus eius: & Eliphaz apud Iobũ.
Iob. 5. » Ego vidi ſtultum firma radice, id eſt, in altum ſublatum, &
» ea potentia ſubnixum, vt non videretur caſurus: & male-
dixi pulchritudini eius ſtatim, id eſt, ſtatim atque illum ad
ſummum aſcendiſſe gradum vidi, intellexi non procul
ipſum ab interitu abeſſe, itaque futurum prædixi. Et ideo
è veſtigio, quaſi qui vaticinaretur futura, & non quaſi qui
» imprecaretur mala, ſubiungit. Longè fient filij eius à ſalu-
» te, & conterentur in porta, & non erit qui eruat. & cætera
quæ in eandem ſententiam ſequũtur. Sunt præterea non-
nulli, qui hæc de Aquila, & de ſede poſita inter ſidera ex-
plicant iſto modo. Romanos ab Idumæis genus ducere
pro certo Iudæos affirmare. Tradere enim eorũ plurimos
AEneæ, non illo Phrygio, ſed Idumęo duce, in Latium ve
nientis, eam Italiæ occupaſſe orã, in qua Roma poſtea con-
dita fuit: Dicunt ergò Abdiam his verbis ſignificare velle,
non modo in Idumæa, quamuis locorum natura ſatis mu
nita, Idumæos prædæ & direptioni futuros hoſtibus ſuis,
ſed eo etiam tempore quando Romani nominati, cunctis
gentibus ſub iugum miſsis vniuerſo orbi imperare cœpe-
rint, fore, vt Deus ipſos á culmine imperij detractos ad ter
ram allidat, & in nihilum tandem redigat. Porrò quod
Aquilæ atque ſiderum mentionem fecit Abdias, eò ſatis
euinci eam vaticinationem ad Romanos pertinere: con-
ſtare enim Romanorum inſigne eſſe Aquilam: ipſoſque
nominis & imperij gloria ad cælum vſque peruenisſe: ita-
que Virgilium de ijs dicere in ſeptimo.

Qui ſanguine noſtrum nomen ad aſtra ferant.

Et alio in loco.

Imperium mundo, famam qui terminet aſtris?

Eſſe igitur ſic interpretanda iſta verba. Si exaltatus fueris
vt Aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidũ tuũ, inde detrahã

te.

te. Id est. ò Edom, qui quòd præruptas incolis rupes, vsq; eo Dei cõminationes nõ times, vt quãuis neque numero hominũ valeas, neq; viribus præstes, tamẽ speres te tutũ futurũ: vt te tua spes fallit, vt te ipse decipis: prædico enim tibi, atq; certò cõfirmo non solũ fore, vt inimici tui te patrio in solo superẽt, qđ est factu facillimũ, sed etiã futurũ, vt quãdo exaltatus fueris vt Aquila. i. vt quãdo tuas Aquilas Romanus cognominatus vniuerso intuleris mũdo, & militaria signa tua victor per omnes circũtuleris terras, imperiũq; orbis adeptus fueris, ad sidera vsq;, & gloria, & potẽtia, & fama rerũ gestarũ sublatus ijdẽ inimici tui, Deo duce, te ex isto potẽtiæ culmine detrahãt, & ad terrã allisũ proterãt, atq; cõculcẽt. Quod & magna ex parte idẽ euenisse cõstat & dubitandũ nõ est, quin futurũ omnino sit, vt prædictũ est fore, in Danie. & in Ioan. *Si exaltatus fueris vt Aquila, & inter sidera posueris nidũ tuũ, inde detrahãte.* Aquilæ vocabulũ pro aquilarũ natura atq; ratione ad arcanas & varias significationes in sacris literis trahitur. Nã primò nidulari aquilæ in altissimis & tutissimis locis solẽt, ex quo id nomẽ sæpè trãsfertur ad eos significãdos homines, qui & in sublimi dignitatis gradu versantur, & q̃ in eo versentur, noceri sibi posse nõ putãt, vt in hoc loco, & in alio Iere. huic nõ dissimili. Ad hæc, quod etiã ex his intelligitur literis, aquilæ cũ senuerũt plumas exuunt, ac plumescũt de integro, quare fortunæ in melius cõmutationẽ, & fœlicitatem post ærũnas, aquilæ nomẽ in his literis significat, vt ex illo Psalmi liquet, qua dicitur. Renouabitur vt aquilæ iuuẽtus tua. Prẽterea tribuitur aquilæ volatus velocitas, ex quo qđ magna celeritate vẽturũ prædicitur, id aquilæ volatu significari solet, vt in Deutero. in cap. 27. Addu cet (inquit Moyses) Dñs super te gentẽ de lõginquo, & de extremis terræ in similitudinẽ aquilæ volãtis. Et Ierem. in quarto. Velociores aquilis equi illius. Itẽ non solũ præstãt

Dan. 7.
Apoc. 18.
Iere. 49.
Psal. 102
Deut. 27.
Iere. 4.

aquilæ velocitate volatus, ſed ſe etiam volatu in ſublime tollunt pręter aues cęteras,& nubium tractus ſuperant:de
Iob.39. quo in lib.Iob ita ſcribitur.Nunquid ad præceptum tuum volabit aquila? quo fit, vt ex ea ducatur ſimilitudo ad eos homines notandos, qui ſe ſuprà cæteros mortales ſuſtollunt,vel ſuperbia animi, vel etiam rerum humanarũ deſpectione atq; contẽptu,ideſt, quod res humanas infrà ſe poſitas eſſe iudicẽt,eaſq; contemnãt atq; deſpiciant,ad quod
Ezec.1. pertinet Ezechi.allegoria illa. Facies aquilæ deſuper eorũ quatuor, vt eã interpretatur Grego.viri enim ſpirituales, & qui mẽte cęlum obeũt, aquilæ ſignificãtur nominibus,
Eſai.40. quod & Eſai.facit in illo. Qui ſperãt in Domino mutabũt fortitudinẽ,aſſument pennas ſicut aquilę,quod ijs ſcilicet pennis in altũ ſublati, ętherea atq; cęleſtia loca petãt. Deinde ſunt rapaces atq; voraces aquilę:quapropter ſacræ literæ earũ nomen transferunt ad eos ſignificãdos,qui rapina viuunt,& lucra vndecunq; captãt.vt in illo quod in libro
Prou.30. Prouer.ſcribitur.Comedãt eum filij aquilæ,nã filios aquilæ Solomon nominat rapaces & lucri auidos homines, quales ſunt prætoris cohors, tabelliones, viatores, aduocati,omniſq; huiuſmodi forẽſis turba. Nec eſt ab hac alie-
Deut.24. nũ ſententia,quod Moſes in Deute.aquilarum carnes veſcas eſſe noluit,eſumq; earum ſuis interdixit: nam præterquam quod propriè in eo carnes aquilæ à cibo,& à ſacrificio remouit, figuratè etiam docuit, vt neq; ipſi rapaces ſimus, neque Deo offeramus aut illi grata futura & accepta putemus,quæ quis per fraudẽ atq; rapinã quærit. Denique aquilis tribuitur principatus & imperiũ in aues reliquas. Quare etiã transferri earum nomen ſolet ad imperium in alios, & ad regiam ſignificandã poteſtatem. quomodo in
Ezec.17. Ezech. Rex Chaldęus,aquilę ſymbolo exprimitur,& apud eũdem AEgyptiorum etiã imperium notatur aquilæ nomine, & vt opinor,in Apocalyp. ſi appellationem aquilæ

demus

demus accipi iſto modo, inuolutæ & obſcuriſsimæ ſignificationis viſio ea, quæ in. 12. refertur capite, rectè explicetur. Refert enim Ioan. Sole circunfuſam & vterũ gerẽtem quandam mulierem à ſe viſam maſculũ peperiſſe, tũ Michaelem vt ſibi videbatur, bellũ intuliſſe draconi quo in bello ſuperatum atq; victum draconẽ, atq; è cælo deturbatum viſum eſſe inſidiari velle mulieri puerperæ, quare ei mulieri datas à Deo fuiſſe aquilæ duas alas, eaſq; permagnas, quibus ſublata ipſa aduolare poſſet in locum ſuum. Nam certè in hac muliere allegoricè imago eſt eccleſiæ, & eorum conuentus hominum qui à primo iuſto homine ad vſq; mundi finem iuſti fuerunt futurive ſunt: ea autem eccleſia ideo dicitur enixa eſſe maſculum, quia ex ea, & in ea Chriſtus editus eſt, homo inter homines, recturus inimicos ſuos in virga ferrea. Quod item de illo multò ante Dauid prædixerat in Pſal. 2. Is ſublatus eſt ad thronũ Dei, & eo ſublato ſtatim cõmiſſum eſt inter angelos præliũ. Nam ſtatim atq; aſcendit in cælum ipſe, & cœptũ eſt diuulgari euangeliũ bellum illatũ draconi fuiſſe intelligitur. Deſeri enim cœptus eſt cultus eius is, quẽ ei in idolis homines exhibebãt. & idolorũ templa dirui cœpere, ipſo tamẽ dracone aduerſante, & multũ contra nitente, quod ſibi eripi doleret per tot ſęcula ab hominib⁹ ipſi cultus exhibitus. Qua re cũ ille pro ſe ageret, & dominatũ quem inuaſerat retinere omninò vellet, eaq; de cauſa odio inflãmaret aduerſus exoriẽs euangeliũ Iudæos, cõtra autẽ Michael cuſtos eccleſiæ, & illi repugnaret, & euãgelij ſubleuaret præcones, cohortũ eſt inter ipſos, vt ſcribitur, bellum. Quo in bello ſuperatus draco atq; victus q̃ morte Chriſti effectũ erat, nullũ vt iã amplius ius haberet in homines, executioni mandatũ eſt euãgelij negotiũ, de cæloq; hoc eſt, de imperio, & de eo dominatu, quẽ retinere cupiebat, deturbatus eſt ad terrã. i. deuolutus ad magnas miſerias, vilis fact⁹ eſt & ignobilis, & vſq; eo contẽptioni omnium expoſitus, vt maledictis ipſum quiuis inceſſere, & pede proterere auderet. Itaq; eo ſuperato euangeliũ diuulgari cœptũ eſt ſecũdo ſucceſſu: quod ægerrimè ferẽs draco, quod iure non potuit vi obtinere aggreſſus, Imperatorũ Romanorũ gentiumq; omniũ animos cõmouit aduerſus fideles, eorũ vt abolere nomen cuncti cuperent, certè vt quã plurimos eorũ extinguerent. Quo tẽpore datæ ſunt, vt ſcribitur, mulieri illi,

Apoc. 12.

Pſal. 2.

Eccleſiaſ.

ideſt, Eccleſiæ aquilæ duæ alæ permagnæ, vt eis alis draconis vim deuitare poſſet, quia cõceſſum Eccleſiæ tunc fuit imperiũ terrenũ Cõſtãtino orbis Romani dño Chriſtianã religionẽ amplexo, ex quo deinceps quiſequuti ſunt Imperatores, atq; orbis Dñi, Chriſtũ omnes coluerũt: quo effectũ eſt, vt draco amplius nõ poſſet vi agere aduerſus Eccleſiã ijs munitã alis atq; præſidijs: quæ alæ idcò eſſe dicuntur aquilæ, quia aquila vt diximus imperiũ & præcipuè Romanũ ſignificat, quod imperiũ ad Eccleſiã peruenit, quando eius imperii rectores & adminiſtratores Eccleſiæ partes cœperũt eſſe. Sũt porrò alæ illæ geminæ, quia id imperiũ domicilia duo habuit Romæ & Bizãtio: quorũ vtrũq; quandiu Romani ſteterũt, obtinuerũt Chriſtiani reges. Ergò his ſublata alis fugit, vt dicitur, in deſertũ Eccleſia, quia eorũ principũ ſtudio atq; decretis ad Eccleſiæ fidẽ ſe cõtulerũt vniuerſæ gẽtes ante id tẽpus omni veræ religionis atque virtutis cultura vacuæ, & ob id deſerti & inculti agri appellationibus & ſimilitudinibus ſignificari ſoliæ in literis ſacris, vt apud Eſaiam in pluribus locis. Quæ cũ explanatione atq; ſentẽtia optime quæ in eo Apocalypſis loco ſequuntur, cohærent, pertinẽt enim vniuerſa ad eas calamitates ſignificãdas, quas Dei permiſſu, Mahometanæ perfidiæ authore turpia docẽte, Turcis cuncta ferro vaſtantibus, Antichriſto in omnes debacchãte crudeliter, draco Eccleſiæ partim iã intulit partim eſt illaturus. Sed iã eò redeamus vnde digreſſi ſumus. Sequitur enim.

Eſai. 21. 44. 45.

Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctẽ quomodo cõticuiſſes? nõne furati eſſent ſufficiẽtia ſibi? Si vindemiatores introiſſent ad te, numquid ſaltim racemum reliquiſſent tibi? Quomodo ſcrutati ſunt Eſau inueſtigauerunt abſcondita eius?

Dixerat Idumæos quãuis ad ſummum orbis imperiũ euectos & inter ſidera collocatos, tandem ſuperãdos aliquãdo eſſe. Et ab eo dignitatis culmine deiiciendos: nũc

ex-

exponit atque prædicit, quæ eius deiectionis atque ruinæ ratio, quique sit futurus modus. Nam victores victis hactenus interdum parcunt, vt libertate tantum spoliantes eos, de cætero permittant illis res suas vt habeant, interdum ne id illis relinquũt, sed facultatibus mulctãt & captiuos eos ducunt, ac seruitutem seruire cogunt: interdum vero longius furore progressi, vita ipsa priuant eos & occisione occidunt, ac penitus eorum gentem atque nomẽ excindunt. Ergo quoniam prædixerat in potestatem hostium Idumæos venturos, ne in hostium clementia aliqua spei latebra ipsis relinqueretur, addit nunc, qua quis pessima conditione, atque miserrima victus esse potest, ea ipsos apud victores futuros, hoc est, mortem ad vnum omnes subituros miseram & acerbam, memoria nominis atque gentis ipsorum penitus extincta atque deleta. Idque vt declaret duas adhibet similitudines à contrario collatas, vnam ab ijs ductam, qui in aliorum domos noctu inuadunt vt eas expilent: alteram ab ijs qui vindemiæ tempore botros vuarum legunt. Nam nocturni fures, & ædium expilatores, non semper diripiunt vniuersa quæ domi recondita sunt, sed quędam furantur, quędam intacta dominis relinquunt. At erga te inquit, ò Edom, non isto modo se gerẽt hostes tui, & furibus nocentiores erũt, & ijs, qui vindemiam exercent, magis auari, ne vnum quidem botrum tibi relinquent, nullius vitæ parcent, cuncta vastabunt, & excindent. Quod idem euenturum ipsis aperta magis & perspicua ratione vaticinatus est Malachias, sic dicens. *Malac. 1.* „ Quod si dixerit Idumæa, destructi sumus, sed reuertentes „ ædificabimus quæ destructa sunt, hæc dicit Dominus „ exercituum, isti ædificabunt, & ego destruam, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsque in æternum. *Si fures* ergo inquit *introijssent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses?* id est, grandem in-

iuriam tibi factam putasses & voce atque clamoribus testatus esses dolorem tuum, fures si domum tuam noctu compilassent, subticetur autē collatio & redditio similitudinis, & ea legentibus subijcienda relinquitur isto modo, nimirum, at nūc securè agis neque clamorem vllum edis, aut saltem metu contraheris inuadendus ab hoste, qui te multò sæuiùs atque crudelius malis afficiet quam quisquam expilator aut fur. *Nonne* (inquit) *furati essent sufficientia sibi?* id est, si in tuam irrupissent latrones domum, certè furati essent, non cūcta, sed ea quibus egerent ipsi surripuissent, clamasses tamen ipse ac vociferatus esses; at isti quos minimè ipse metuis hostes tui, & à quibus tibi vt caueas animum non potes inducere, vita te spoliabunt atque fortunis omnibus. *& si vindemiatores introissent ad te, nunquid saltim racemum reliquissent tibi?* Id est, certè reliquissent pro illorum more & officio: at hi hostes ne vuæ acinum relinquēt. Itaque Abdias imagine ista miseri & calamitosi Idumæorum interitus, quā cum ista diceret animo hauriebat commotus, & quasi stupefactus acerbitate spectaculi non sine humanitatis sensu quodā ab Idumæis, ad quos loquebatur, ad rem ipsam orationem conuertens exclamat, & quò vehementior oratio esset, adhibet interrogationē & dicit. *Quomodo scrutati sunt, inuestigauerūt abscōdita eius?* Quasi pluribus ita. At te Esau quomodo scrutati sunt? id est, quomodo scrutaturi sunt, præteritum pro futuro more prophetico. Quomodo ergo te scrutaturi sunt hostes tui scilicet? quomodo inuestigaturi abscondita tua: nū fortasse eo modo, quo vindemiatores aut fures? minimè istuc quidem, inquit, sed longè diuersa ratione, nihil imperuestigatum, nihil intactum, nihil non quàm pessimè potest, affectum relinquent. Abscondita autem, quæ dicit, pro latibulis accipienda sunt, vt ex Hebraica voce, quæ hoc ponitur loco conficitur: latibula porrò vocat penetralia & maximè

ximè interiores receſſus, in quos qui ad necem quærũtur occultandi ſui cauſa ſe conijcere ſolent, quæ latibula ad vnum omnia hoſtis, vt ſcribitur, ſcrutaturus erat, vt intelligatur ex eo ſimul, & ipſius hoſtis immani accenſa odio ſumma diligentia, & Idumæorum miſera ſors, quibus ne in vili & abſtruſo loco latere licuerit. Ex quo rurſus conficitur, prædici futurum, vt Idumæi ad vnum omnes intereant. Atque hac ratione videntur mihi iſta verba exponi poſſe ſimpliciſsimè ac proinde veriſsimè: quãquã video alios alias ſequi rationes, quas nunc minimè referam: nec enim neceſſe eſt, ſua cuiq; vt libet, ratio probetur, tantum hoc addam, illud. *Quomodo contacuiſſes.* exponi poſſe aliter nõ incõmodè. Nã pro latino cõſtituiſſes דמיתה, quod in Hebræo eſt, pro ratione punctorũ videtur ductum, non à דמם verbo quod tacere ſignificat, ſed à דמה quod pro aſſimilari ſæpius poni ſolet; Itaque nonnulli ſic vertũt hoc loco. *Quomodo aſsimilatus eſſes.* eo videlicet ſenſu, vt vates Edonẽ roget, quomodo ſe affici crederet à furibus ijs, qui illi inuolaſſent res ſuas, nũ vſque eò ſæuos ac rapaces exiſtimaret vllos futuros fures, ipſum vt omnino nudarent rebus ſuis? Sed certe vtrũq; verbũ poni interdũ pro deficere atq; extingui notius eſt ijs qui Hebraicè norunt, quã vt nobis pluribꝰ ſit cõprobãdũ. Quare D. Hieronymus vtrouis modo legerit, rectè, & pro cõſuetudine ſacri ſermonis figuratè, cõticuiſſes, pro defeciſſes cõuertit. Nã tacere in ſacris literis atq; ſilere, & ea quę extincta ſunt, ſileãt, pro extingui ſæpè ponũtur, & pro deficere, quod probẽt multis exẽplis Iob Nũc dormiens ſilerẽ, id eſt, extinctus quiete frue- „ *Iob* 3.
rer. Ieremias Dñs Deꝰ noſter ſilere nos fecit, ideſt, tenet nos „ *Ier.* 8.
oppreſſos grauicalamitate. Idẽq; rurſus. Ergo ſilẽs contice „ *Ier.* 48.
ſces, ſequeturq; te gladius, ideſt, deficies & ferro perẽptꝰ ia „
cebis. Amos. Et ſtridebũt cardines tẽpli in die illa, dicit Dñs „ *Amo.* 8.
Deꝰ, multi morientur & in omni loco proijcietur ſilẽtiũ. In „

Pſal-

Psal 95. Psalmo nonagesimoquinto. Nisi quia Dominus adiuuit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. Nam Hebraicè, pro, in inferno, est in silentio, quoniam sileret, hoc est, extinctus, vt scribit, esset, ipsi nisi Dominus auxilio fuisset. Igitur & in hoc loco conticescere pro deficere, pro que extingui positum videri debet vsitato scripturarum more: eòque dato, mirificè constabit suus sensus Prophetæ. Dicit enim. *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quo modo conticuisses?* id est. Num conticuisses? hoc est defecisses ne idcircò aut excissus penitus & extinctus esses? minime istuc, inquit, & rationem eius statim subijcit, dicens. *Nonne furati essent sufficientia sibi?* Quasi dicat, & sentiat futurum, vt, quamuis eum spoliarent latrones non tamen interficerent, aut vsque eò nudarent rebus suis, nihil vt reliqui facerent: sciret tamen fures, quam hostes humanius acturos cum ipso: illos relicturos ipsi plura, hosne vitæ parcituros ipsius. Porrò vtrouis modo ista interpretemur verba: constat eis verbis vtrocumque modo interpretatis postremã prædici Idumæorum cladẽ. At in vtros Idumæos ista cõferenda sint quærat aliquis, in eos ne qui propriè Idumæi nominantur, an in eos potiùs qui figuratè dicuntur esse? Qui docẽt has vaticinationes ad ea spectare tempora, quãdo, vt ipsi dicunt, Babylonij post Hierosolymas euersas, amore in odium cõuerso, bello persequuti sunt Idumæos, ij non habent quomodo in Idumæos propriè dictos ista, quæ postremam ipsorum cladem portendunt, conferre possint: cùm, vt retrò ostendimus, constet Idumæos post euersos Chaldæos vsque ad Titi Romanorum Imperatoris viguisse tempora. Quare dici necesse est, hanc prędictionem non vno aut altero prælio, in quo malè pugnatum ab Idumæis esset, circumscribi deberi, neque eius intra tam arctos cancellos vim atque sententiam concludi: neque fore, vt ab vna aliqua nominatim natione essent superandi

di Idumæi,hac vaticinatione definitè atque propriè prædici,ſed ſpectare ipſam & pertinere ad vniuerſa illa, quæ fœliciter cõtra ipſos eorum hoſtes geſſerunt, eo vſq; quo ad eos funditus exciderunt. Quo poſito dici debet, hæc verba vtriſque poſſe conuenire Idumæis, propriè dictis, quia iſto quidẽ tẽpore, vt nõnullis videtur ita extincti vt atque deleti vniuerſi ſunt, vt eorum gentis nullum veſtigium appareat:figuratè autem ſic nominatis, quia licet viuant adhuc improbi,atque vigeant, tamen futurum eſt vt ad vnum omnes intereant: quãdo Chriſtus omnibus ſuis deletis hoſtibus ſibi plenè vniuerſa ſubiecerit. Nam oportere illum regnare donec ponat inimicos ſuos ſcabellum pedum ſuorum,vt Paulus ſcribit,& vt in Pſalmo prædicitur. Deficient peccatores à terra & impij,ita vt non ſint. Nam quamuis impij victuri ſint etiam poſt mortẽ, tamẽ viuent in cruciatum, & pœnam vinculis ſempiternis cõſtricti. *Quomodo ſcrutati ſunt Edõ, perueſtigauerunt omnia abſcõdita eius?* Vt ſcelus atq; vitioſitas vbi ſemel in hominis animo dominari cœpit tanquam flãma populatur vniuerſa? *Scrutati ſunt*, inquit, *Edom perueſtigauerũt omnia abſcõdita eius.* In omnes enim hominis partes irrumpit peccati labes: in omnes animi quamuis interiores latebras vim ſuam inſinuat,cuncta peruadit:itaq; vniuerſa lædit atq; corrumpit, nullam vt hominis partem intaminatã,aut non etiã maximis affectam malis relinquat. Menti enim tenebras offundit:voluntates ſtudio peſsimarum rerum accẽdit:memorię obliuionem rerum cæleſtium inducit: ſenſus corporis ipſos turpiſsimis cupiditatibus inflammatos reddit indomitos:&,quod caput eſt,Dei animũ à nobis atque beneuolentiam alienat. Itaque nullum eſt tam malum,tamque dirum nomen, quod non poſsit in peccatum cadere, ex quo ipſum ſacræ literæ omnium malarum rerũ notãt nominibus. Nam & mortem appellant, & tenebras vocant & ſe-

„ 1. *ad Co.* 5. „ *Pſa.* 103.

& ſepulcrum, & ſeruitutem, & contagionem, atque labem, tùm diſsidium, inimicitias, captiuitatem, & exilium nominant, & ſiquid aliud eſt in vita, quod habeatur aſperum, id omne in peccatum illæ conferunt. Quod idē magis adhuc explicant, quæ ſequuntur.

Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui: illuſerunt tibi, inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ, qui comedebant tecum: ponent inſidias ſubter te, Id eſt. Non ſolùm hoſtes tui perſequuntur te, ſed & amici prodent: quæ cùm dicit, rationem reddit eius quod ſuperius dixerat, *Inueſtigauerunt abſconditа tua*. Nam hoſtibus ignota eſſent ea loca, in quæ ſe coniiciebant in latebras Idumæi vitæ ſeruandæ cauſa, niſi ea docuiſſent & patefeciſſent ij, quibus nota erant cūcta, propterea quod familiariter verſarentur cum illis. Hos igitur viros appellat fœderis: ſicque quodammodo dicit: illi ipſi, quibus cum fœderis ſocietate coniunctus eras, illi quorum fretus auxilio tuorū impetus hoſtiū non ſuſtinere modò, ſed frāgere etiam poſſe credebas, illi, quo maiori ex eo dolore afficiaris, additamentum calamitatis tuæ ſe coniungēt cum hoſtibus tuis. Nam vt eſt ſcriptum
Pſal. 54. „ in Pſalmo. Si inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſ-
„ ſem vtique, tu autem homo vnanimis dux meus & notus
„ meus. Eæ enim plagæ præcipuè dolorem faciunt, quas abijs accipimus de quibus bene meriti ſumus: *Vſque ad terminum emiſerunt*, dictum eſt eiuſmodi præterita pro futuris more prophetico eſſe poſita. *Emiſerunt*, emittent, *illuſerunt*, illudent, *inualuerunt*, inualeſcent. Sed emitti ad terminum vſque, quod dicit, quam quæſo vim habet? Dionyſius ita exponit. *Vſque ad terminum emiſerunt te*. id eſt, extra proprios fines eiecerunt. Alij, vſque ad fines hoſtium tuorum te abeūtem in captiuitatem proſequuti ſunt amici tui, ficto ſcilicet officio, nam re ipſa de tuo lætabantur malo. Alij. Non vni alicui parti ſed regioni toti tuæ vaſtitatem

tatem inducent, ò Edom amici tui. Chaldaicus vero Paraphraſtes, à termino, inquit, in exiliũ deportabũt te omnes fœderati tui. Et certè vtrumq; veroſimile eſt accidiſſe Idumæis vt, & hoſtes eorũ totam regionem depopularentur, & ipſi pulſi patrio & natali ſolo mitterentur in exiliũ, ſed & גבול pro quo noſter terminum poſuit, non ſolum limites agrorum atque fines ſignificat, ſed ſæpè etiã, agrum atque regionẽ totã, & hoc Hebraicè: nam in Chaldaico ſermone pro theſauro atq; diuitijs poni ſolet. Quod ſi dam°, nõ malè cõſtabit ſuus ſenſus prophetę, dicet enim indicio eorum, quibuſcum Idumæi fœdere coniuncti erant, hoſtes Idumæorum ad eos theſauros peruẽtutos, quos reconditos ipſi & humi defoſſos habebant. Iuxta quẽ ſenſum עד *vſque ad terminum*, coniungi debet cum ſuperiori verſiculo, quod etiam adnotauit Hieronymus, vt hoc interpretetur illud. *Inueſtigauerunt abſcondita tua*, & ἐξιχνιασῶς, vſque ad terminum, id eſt, ea nimirum dico perueſtigaſſe latibula, in quæ veſtras ſeruandi cauſa diuitias intuliſtis, idque valde ἀκριβῶς, profecto dicit, ac pro eo quod fieri ſolet. Nam belli & obſidionis tempore obſeſſi res ſibi chariores defodiunt, ne capta vrbe in hoſtium poteſtatem veniant, cui valde conſentaneum eſt, quod adiungitur, *illuſerunt tibi*. Nam qui iſta defodiunt ſuæ libertatis futurę ſpem, aut certè libertate recuperata vitæ deinceps degendæ ſubſidium, in eis rebus conſtituunt, quæ eos ludit ſpes, ſi quando id accidit vt victores eas inueniant, atque effodiant res. Sed addit. *Inualuerunt ſuper te viri pacis tuæ.* expolitio eſt, & eiuſdem repetitio ſententiæ, verbis paululum commutatis, & ad rem amplificandam conducit: & ad idem exornationis genus pertinent, quæ è veſtigio ſequuntur. *Qui comedebant tecum ponent inſidias ſubter te.* Repetit enim idem: itaque vnam ſententiam variat tribus modis, quo ſignificet ſe non ſine graui dolore, quem

ex præ-

ex præuisa & futura Idumæorum clade animo capit ista profari. Nam miserentis & de alterius malo dolentis est sine dubio, id cum commemoratur aut dicitur variare verbis atque repetere, vt Dauid fecit in luctu. Quis mihi det vt moriar pro te fili mi Absalon, Absalon fili mi: & in carmine quo Ionathæ & Saulis interitum deflet. Quomodo ceciderunt fortes in prælio Ionathas in excelsis suis interfectus est? Et mox. Quomodo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica? Itaque qui dolent eadem repetunt, nec id sine orationis incremento quodam, quomodo fit in hoc loco. Nam primò fœderatos dixit, deindè quod cõiũctius est, viros pacis, postremò quod magis est familiare & domesticum, qui comedebant tecum, id est, vnius mensæ ac domus communione coniunctos. Nam fœdus ad externos, pax ad amicos, communio vnius mensæ ad domesticos pertinet, & si graue est & acerbum ab externis fœdere tamen coniunctis prodi? quid ab amicis? quid à domesticis? Quod etiã clarius perspiciatur ex Hebraica oratione, quæ in hoc loco non solũ expolitione & repetitione exornatur, sed quædam habet præcisa, & inabsoluta, & quasi interrupta singultu, quemadmodum solet fieri in dolore. Nam pro quo posuit Latinus. *Qui comedebant tecum, ponent insidias subter te*, id ad verbũ est in Hebræo. *Panem tuum ponẽt languorem tibi.*

2. *Reg.* c. 18. „ 2. *Reg.* 1. „ „ „

Sed quod propriè Idumæis euenturum prædicitur, id metaphoricè Idumæis, id est, omnibus improbis planè semper contingit, illuduntur enim illi, produntur, insidiosè circumueniuntur à viris pacis ipsorum, ab ijs ipsis quibus cum fœdus malè pepigerunt, hoc est, à rebus quarum præcipuo studio & amore tenẽtur præcipitantur sæpè in interitum. Studet pecuniæ quis, quòd eius possessione se aduersus mala satis munitum fore credit, non dico quas curas suscipiat eius colligendæ causa, & quos subeat

beat labores, illud dico, quod omnes passim videmus, diuitibus & copiosis hominibus, ob id ipsum quòd essent diuites circuentis ab alijs opes suas ipsis exitio sępè fuisse. De ijs enim certe Paulus ob hanc ipsam causam scribit. Qui volunt diuites fieri incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & in desideria multa, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & Iacobus Apostolus & argentum vestrum eruginabitur, & erugo eius in testimonium, vobis, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizatis vobis iram in nouissimis diebus. Rursus alius voluptatem persequitur, eoque se modo iucundè victurē carpit sed accidit, vt dū voluptates immodicè carpit grauissimos morbos cōtrahat, qui illi omnē vitæ fructū eripiunt, & omne gaudium contaminant. Quod item alijs similiter euenit, produntur enim omnes, atque illuduntur à viris pacis ipsorum. Ex quo meritò Eliphaz apud Iobū. Panis (inquit) eius in vtero eius vertetur in fel aspidum intrinsecus. Panis eius, id est, quæ quis nimis amat, & quibus se alit, vitamque producere sperat, ea illi pestem afferent: & iterum. Cum satiatus fuerit arctabitur, & æstuabit: & omnis dolor irruet super eum. Cum satiatus fuerit (inquit) id est, satietas ipsa & copia rerum quas amat, exitialis ipsi est futura. Et certè, quod Esaias atque Ezechiel vates scribunt, de AEgypto esse tanquam baculum arundineum, qui manus eorum qui innitantur ipsi perforet atque laceret, id aptè transferatur ad ea omnia, à quibus flagitiosi homines salutem sibi dari & fœlicitatem sperant, & quibuscum amoris fœdere colligari sunt & cōiuncti. Itaque quod in libris Regum memoratur accidisse Absaloni quando cæsariæ, atque capillis ijs, quos studiosè colebat, & quorū pulchritudine atque copia habebatur insignis, de quercu suspensus ob id telis inimicorum confossus est. idem accidet flagitiosis omnibus, sua enim studia

1. ad Tim. 6.

Iob. 20.

Esai. 36. Ezech. 29.

2. Reg. ca. 18.

Esai.3. illos, suique amores ad interitum ducunt, quod & Esaias
" non obscurè significat dicens. Dicite iusto quoniam be-
" nè, quoniam fructum adinuentionum suarum comedet,
" væ impróbo in malum, retributio enim manuum eius
" fiet ei. Non enim solùm affirmat pœnas daturum im-
probum, sed & pœnas, quas sua sibi manu ipse inferet,
id est, pœnas ab ipsismet, quibus studet rebus ortas at-
que profectas. Ex quo exitit discrimen illud iustorum
ab impijs, de quo in diuinis literis tam sæpe fit mentio:
de ijs enim qui Deo fidunt fore vt nunquam confun-
dantur scribitur, contra eos ad extremum confundi de-
beri dicitur, qui in ijs terræ bonis spem salutis consti-
Psal.30 „ tuunt: ad illos pertinet illud Psalmi, In te Domine spe-
Psal.34 „ raui non confundar in æternum. item illud: qui sustinent
Esai.1. „ te non confundentur. De ijs autem Esaias scribit. Confun
" dentur ab idolis quibus sacrificauerunt, & erubescetis su-
" per hortos quos elegeratis. Nam confundi est ab eo de-
seri atque ludi in quem quis præsidium collocauerat vi-
tæ suæ. Deus porrò nunquã suos deserit, res autem istæ
terrenæ eos, qui se immodice diligunt, ad extremum
non solum deserunt, sed maximis malis afficiunt: ob
idque non fugaces modo illæ sunt, sed fallaces appel-
lari solent atque pestiferæ. *Illuserunt te* (inquit) *omnes viri fœ-
deris tui.* Viros fœderis quod attinet ad figuratè Idumæos
appellat adhortatores ad flagitia, & socios in crimi-
ne, quales illi sunt quos in Prouerbijs Solomon sic
Prou.1. „ loquentes inducit. Veni nobiscum insidiemur sangui-
ni, abscondamus tendicula contra innocentem Et in-
" frà, sortem mitte nobiscum, marsupium vnum sit
" omnium nostrum. Viri autem pacis sunt bona ista
" terrena, cum quibus impij quod eorum amore cun-
cta faciant, pacem habere dicuntur, vt in Ecclesiastici
Eccl.41. illo. O mors, quam amara est memoria tua homini

pa-

pacem habenti in ſubſtantijs ſuis, comedentes vero, vnà nobiſcum dicuntur ſenſus ipſi corporis noſtri, & reliquæ animæ ſentientis facultates, quod eas ipſi alimus, fouemuſque magna diligentia atque cura. Hæc ergò vniuerſa per ſcelus atque flagitium ab hominibus immodicè culta tandem conſpirant in illorum perniciem: nam fœderati atque ſocij eis illudunt, quoniam ad extremum illos deſerunt, nulla enim ſocietas improborum inter ipſos ſatis fida eſſe poteſt. Externa autem bona inualeſcunt aduerſus ipſos, quoniam in miſeram ſeruitutem eos redigunt cupiditate ſui ſenſus, inſidias ponunt ſubter ipſos, quoniam ſuis blanditijs mẽti illorum tenebras offundunt, eoſque dementes reddũt. Quare rectè ſequitur. *Non eſt prudentia in eo.* Quod ex ijs quæ Idumæis euentura dicta ſunt ſatis conficitur, & in vtroſque Idumæos rectè confertur. Nam veri Idumæi ſi ſaperent, non minus à fœderatis, quàm ab hoſtibus cauerent ſibi: figuratè autem & metaphoricè dicti, ideſt, improbi, niſi nimis cæci atque dementes eſſent, ſpẽ ſuam nunquam poſuiſſent in iſtis terrenis bonis, quæ & parua eſſe noſcuntur & inania & doloris potiùs efficientia quàm voluptatis: itaque ſani ſi eſſent, nũquam ſe ab ijs decipi atque ludi ſiuiſſent. Quare merito Abdias, Nõ eſt (inquid) prudentia in eo. Sed ſequitur.

Nunquid non in die illa dicit Dominus perdam ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau?

Quod idem Ieremias ferè eiſdem verbis prædicit: „ Ierem. Nunquid (inquit) non vltra eſt ſapientia in Theman, „ periit conſilium à filijs, inutilis facta eſt ſapientia eorum: ſed Lyranus, vt hunc explicet locum, Idumæos fingit deditos fuiſſe Aſtrologiæ, & eiuſmodi ſuperſtitioſis artibus, quibus futura cognoſci poſſe homines putãt, ijs tamen artibus neque imminentem ipſis calamita-

tem peruidiſſe illos neque effugere vllo modo potuiſſe, & ob id vanam fuiſſe dici & inutilem omnem ipſorum in diuinando peritiam. Sed hoc Lyra, vel de ſuo finxit capite, vel è fabulis Rabbinorũ accepit. At vt hoc commenti ſit ſimile, tamen illud & probabile ipſum eſt, & à plurimis traditum Idumæos calliditate, & prudentia plurimũ præſtitiſſe, ſicut & ipſe Eſau, à quo genus ducebant ſcribitur in Geneſi fuiſſe homo induſtrius, & animi viribus, atque corporis præſtans. Idumæi certe per figuram ſic nominati, omniſque improborum natio in generatione ſua, vt apud Matthæum ſcribitur, prudentiæ artibus eminent. Ergo cum bellum conſilio atque virtute geratur, (Nam de cõſilio in Prouerbijs ſcribitur. Cogitationes cõ ſilijs roborantur, & gubernaculis tractanda ſunt bella: & in libris Regum Dauid conſilijs Achitophelis opprimi ſe in bello poſſe metuebat, de virtute autem quam neceſſaria ſit bello rectè gerendo res eſt manifeſta: itaque ſacra ſcriptura viros fortes vaſa bellica nominant) Ergo cũ virtute atque conſilio adminiſtretur res bellica, Idumæi quòd vtraque re pollerent, facilè ſibi perſuadebant in omni belli diſcrimine atque certamine ſe ſuperiores futuros: vt igitur has fiduciæ anſas illis Deus præcideret, & vt ipſis oſtenderet, quæ aduerſus eos vaticinatus fuerat, ad exitium omninò perduci deberi, nunc affirmat ſe id effecturũ ijs remouendis rebus, quæ tueri illos poterant, & inimicam ab ipſis arcere vim, hoc eſt, affirmat ſe erepturum illis prudentiam, & fortitudinem: conſilium atque virtutem, quibus potiſsimùm rebus bella fœlici ſucceſſu geruntur. Nam Deus quoniam vniuerſa ſuauiter temperat & cum moderatione ſumma agit, & pro ratione naturæ eius, quod efficere ſtudet, media adhibet conſentanea atque apta, idcircò quos populos pro meritis ipſorum bello ab alijs populis ſuperari decernit, &

Pro. 20.

2. Reg 19.

2. Reg. 1.

quos

quos aliorum vult dominationis subijcere, ijs consilium & animi atque corporis robur eripit, id est, ipsas belli gerē di artes remouet, & tanquam neruos belli præcidit. Sic enim apud Esaiam prophetam, quòd Deus Hierosolymas delere vellet: quòdque id vates futurum affirmaret, istis eas militiæ artibus, ac belli gerendi subsidijs prius nudandas prędicit. Ecce inquit, dominator Dominus exercituū „ *Esai.3.*
auferet à Hierusalem, & à Iudæa validum & fortem & cō- „
siliarium & sapientem, &c. Et dabo pueros principes „
eorum, & effœminati dominabuntur eis. Cui simile est „
quod noster vates dicit hoc loco, *Nunquid non in die illa, di-* „
cit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau. Nam his verbis affirmat futurū vt eripiat Idumæis Deus mentem atque consilium, quo mala sua neque venientia præuideant, neque instantia effugere valeant. Sed eloquitur id præcisse, plenè enim ita dixisset. Sed fortasse, quod dico, vestrorum cum hostium virtute, tum sociorū proditione vos perituros non creditis, quòd cōsilio valere existimatis vos, & sapientiæ vestrę fiducia nitimini, quasi mihi difficile sit effusis errorum maximis tenebris vos orbare consilio: orbabo certè vos, atque ita inopes consilij reddam, vt ne vestigium eius in vobis vllum appareat, vt nihil vobis fieri possit dementius. *Perdam*, inquit, *sapientes de Idumæa & prudentiam de monte Esau.* De monte, dicit, quòd Idumæa monte Seir potissimum cōtineretur. Chaldaicus autem pro monte magnam arcē posuit Esau, quod ad arcem Capitolinam Romæ constitutam in monte Tarpeio referunt ij, qui in Esau significari Romanos affirmāt oriundos ab Idumæis. Nam ea arx publici totius orbis cōsilij domicilium quondam fuit ex quo etiam Capitolium nominatum est, vt Liuius scribit, quòd cum illius fundamenta foderentur, hominis capite inuēto prædictum fuisset à vatibus caput eum locum imperij atque consilij futurum. *Li.1.Dec.*

turum. Cuius tamen Capitolinę arcis, hoc est, senatus Romani omnium amplissimi atque sapientissimi, qui in ea arce sæpius cogebatur, consilia eo vsque reddidit stulta Deus, vt eis potissimum consilijs eius arcis atque imperij euersa sit magnitudo & maiestas: quāuis de ea quasi sempiterna futura, optimus ille quidē Poeta, sed non optimus augur scripserit.

——————*Et Capitoli immobile saxum.*

Atque hæc veris Idumæis ita euenerunt: figuratè verò sic nominatis dubitandum non est, quin eueniat similiter. de eis enim, sic Paulus scribit. Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentum reprobabo. Et rursus. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? facit autem eam atque reddit stultam, & quando ipsos parat extinguere: & quando non ipsosmet sed impietatem in ipsis extinguit eos cum ad veram religionem traducit: efficit enim tunc, vt depositio sensu carnis suæ, vt loquitur Paulus, in obsequium fidei mentem suam captiuam redigant, id est efficit, vt quę ipsis antea sapientissimè prouisa, atque constituta videbantur esse, ea damnent atque repudient: contra autem crucem, paupertatem, cruciatum, ignominiam, quæ non solum ipsi fugiebāt antea, sed & pro stultis habebant, eos qui non item fugissent, ea magnis esse fœcunda bonis cognoscant, eaque sequantur ardenter & cupidè. Nam cum Deus delere omninò illos decernit, alia ratione mētē ipsis eripit: efficit enim vt mala sua aut præuidere nō possint, aut certè vt in eorum inci dāt laqueos, eosque induāt, iis ipsis rationibus atq; viis quibus vitare illos atq; exuere posse credebāt. Qua de re apud Iob. 5. Iobū scribitur. Qui apprehendit sapiētes in astutia eorum, „ & consilium prauorum dissipat, per diem incurrent tene- „ bras, & quasi in nocte sic palpabūt in meridie. Præterquā „ quòd, vt Stoici vere disputant, omnes improbi sunt stulti: ipsi

1. Corin. 1.

ipſi certe ſe inſenſatos atque mentis & conſilij inopes eſſe dicunt in libro Sapientię? Nos inſenſati vitam illorum exiſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore: ergò errauimus à via veritatis, & iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol intelligentiæ non eſt ortus nobis. Sed videamus quod ſequitur. „ Sap. 5.

Et timebunt fortes tui à meridie, vt intereat vir de monte Eſau.

Dixerat futurum vt Deus Idumæis conſilium atque prudentiam eriperet: nunc dicit futurum vt fortiſsimi quique ipſorum animo trepidarent, id eſt, futurum vt ſimul & cõſilium amitterent, & eorum animi robur remitteretur. Nam ijs amiſsis rebus, quibus ſine bellum non geritur, conſequens erat ipſos prædæ futuros ſuis hoſtibus. *Et timebunt* (inquit) *fortes tui*, id eſt, vos vniuerſos timor corripiet, à maiori ducto argumento. Nam ſi pectora fortiũ timor peruadit atque occupat, quæ trepidatio vulgi futura eſt? Pro timebunt, verbum quod eſt in Hebræo, propriè eam animi conſternationem ſignificat, in qua præ metu neque mens neque manus ſuum officium faciunt, ſed concidit, & quaſi contritus iacet homo totus nullo modo compos ſui, quales ſunt ii terrores, quos Græci θαμβους vocant: ex quo Chaldæus pro timebunt hoc loco, conterentur poſuit, aut conſternabuntur, Itaque dicit Idumæorum fortiſsimos vſque eo ſuæ fortitudinis oblitos dubiis trepidaturos in rebus, vt præ metu non ſint apud ſe. *Et timebunt fortes tui*, ſuam habent verba ſingula vim, vt ex eo magis diuinæ virtutis aduerſus Idumæos magnitudo oſtendatur. Nam ſicut timere hoc loco, nõ quouis timore percelli eſt, ſed eo quimentẽ ſuo omnino loco mouet: ſic fortes hîc nõ vtcũq; accipiẽdi ſunt dici, ſed inſigniter fortes & cũ corporis viribus, tùm animi virtute præſtãtes. Nã Hebraicũ גבורים Guiborim eximios

& heroicæ virtutis homines apud Hebræos significat. Sed in eo quod additur, *à meridie*, videtur inesse nodus: nã Hebræa adverbum sic. *Et consternabuntur fortes tui Theman.* Theman porro cuiusdam nepotis Esau proprium nomen est: nam Esau ex Ada vxore sustulit filium Eliphaz appellatũ; qui & ipse genuit filium nomine Theman, vt in Genesi dicitur, cui Theman, eiusque soboli, regione ea, quam obtinuit Esau, in varias Toparchias diuisa contigit vna earũ, quæ ipsa ob id dicta est ducatus aut millenarius, Theman, vt in eodem scribitur libro: ex quo Theman per Synedochen accipi possit pro vniuersa Idumæorum vel regione vel gente, & quoniam ea regio ad meridiem adiacet terræ sanctæ, hinc est vt & cæli plaga meridiana & venti flãtes ab ea cæli regione, vt sunt Auster & Africus, Hebræis Theman appellentur, quomodo & nos regionibus cæli, atque ventis sæpè nomina earum prouinciarum atque gẽtium imponimus, quæ ad eas cæli partes spectant. Hæc ergò vox multiplicis atque variæ significationis est. Itaque significat vnum è nepotibus Esau, partem eam Idumeæ, quam is obtinuit imperio, & qua figura ponitur pars pro toto, Idumæam sæpè vniuersam, tum mundi meridianam plagam, ventos deinde ab ea mundi plaga qui spirant: qua ex varietate significationis interpretationum est orta varietas. Nam noster pro mundi plaga id accipit, itaque vertit à meridie, sequutus, vt videtur, Paraphrastem Chaldaicum, qui & ipse similiter interpretatus est. Et conterentur *fortes tui habitantes ad meridiem* Græci verò interpretes id pro viri proprio nomine accipiunt, conuertuntque ita, καὶ φοβηθήσονται οἱ πολεμισταὶ σου ἐκ Θεμαν. eo videlicet nomine significantes Themanitas, hoc est, vel posteros Themã, vel eius Toparchiæ quæ illi obtigit incolas. Quos interpretes in hoc plures alij sequuntur interpretes: vtraque autem interpretatio, quando & vox anceps est advtrã

Gene. 36.

que

que, & in vtraque rectus ineſt ſenſus, iure, quantum ego ſentio admittatur. Quod enim noſter à meridie conuertit, ſic accipi certè debet, fortes tui, à meridie, ſcilicet, nobis Palæſtinis obiecti, vehementer timebunt. Nam quod quidam, è quorum numero Lyranus eſt, quo ſententiam enodent, quam præ ſe ferre Latina videntur verba comminiſcuntur à meridie Chaldæos in Idumæam irruptionem feciſſe, eoque trepidaturos Idumæos dici à meridie, nullo video confici poſſe idoneo argumento, ſed exiſtimo ab illis pro re nata & ex præſenti vſu confingi. Itaque noſtra ſic, vti diximus, explanetur tranſlatio. Græcorum verò interpretum ſic, vt vel dicant propriè Themanitas, qui vt dignitate, ita virtutis opinione Idumæos reliquos anteibant, vt qui à primogenito Eſau genus ducerent, trepidaturos ad hoſtium aduentum, vel certè per figuram fore ſignificêt, vt fortiſsimi quique Idumæorum debilitentur timore. Quod idem quotidie eueniat figuratè Idumæis. Nam quandocumque aliqua impendit, aut in eos ingruit calamitas, qui præſtare cæteris, & opibus videntur, & dignitate & honoris gradu è veſtigio dant manus, ſeq; à malis vinci permittunt, conſternanturque prorſus animo, quòd ea in diſcrimẽ & in periculũ vocari videãt, quorum ipſi ope credebant, ſe immunes fore ab omni periculo. Nam quod in Pſalmo quodam, ſimilitudine ducta ab eo quod accidit cum fulgurat, atque tonat ſcribitur, id propriè pertinet ad ſignificandas in rebus aduerſis conſternationes eorum, qui vt ſcelere, ita dignitatis gradu cæteris præſtant. Vox Dei, inquit, confringentis Cedros, » confringet Dominus Cedros Libani. Sicut enim tonante » Deo & fulgura eiaculante quæ maximè eminent, tangi de cælo ſæpiſsime ſolent, & vt ſcribit Poeta. *Pſal.*

Ille flagrantis
Aut Athon aut Rodopen aut alta ceraunia cælo

Deijcit, ingeminant Austri & densissimus imber.

Sic in flagitiosis atque improbis, vt quisque illorũ altissimum dignitatis gradum tenet, ita dubijs in rebus maxime trepidat. Et quomodo scribit Ecclesiastes à senectute nostrum affici corpus, cum inquit: Et nutabũt viri fortissimi & excelsa quoque timebunt: quibus verbis figuratè significat præ senio nutare senibus genua solere, eaque appellat viros fortissimos, & quasi timeat, sic tremore eorundem moueri caput, excelsa quod vocat: eodem modo in republica, quæ & ipsa corpus quoddam est, quæ incidunt aduersa potissimum eos terrent, qui præcipuas eius partes atque maximas gerunt. Sed addit. *Vt intereat vir de monte Esau.* In quo causam reddit eius, quod dixerat, *& timebunt fortes tui à meridie*: quasi sic dicat, idcircò Deus fortissimum quemque pauore afficiet, & consilio, atque prudentia nudabit, *vt intereat vir de monte Esau*, ideſt, vt cum timidi fortibus, stulti prudentibus pares esse nequeant, in bello vniuersa superentur. Nam illud ויר, pro, quisque, positum est ex proprietate Hebraici sermonis, vt sæpè alibi poni solet, & ponitur in illo Ezechielis cum dicitur. Viri in brachio suo furit in te, vt effunderent sanguinem tuum, id est, quisque pro virili sua parte dedit operam, vt sanguinem tuum effunderet. Quare vt intereat vir de monte Esau, quod hic dicitur, vt intereant Idumæi ad vnum omnes quasi si esset dictum, sic accipi debet. Sed & alicui videri possit per ἐξοχὴν virum esse nominatum, sensus vt sit. Timebunt fortes qui sunt apud te, ex quo id certè sequetur, vt non solum promiscuum vulgus & ignobile, sed & clari atque principes viri ferro interempti occidant. Nam certè Hebraicè pro Latino, vir, ponitur איש His, quo nomine significare Hebræi solent & præstantes viros & claros, vt in capite Prouerbio-

Eccle. 12.

Ezec. 22.

biorum octauo. & in Psalmo quarto perspicitur. Sequitur. *Prouer.8. Psal.4.*

Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio, & peribis in æternum. Illud, *Propter interfectionem*, in Hebræo codice, & in Græcorum interpretum versione, & in Chaldaica Paraphrasi coniungitur cum superiori versiculo, hoc videlicet modo atque sensu. *Vt intereat vir de monte Esau propter interfectionem*. Id autem est. Omnes interibunt, ea erit cædes quam hostes Idumæorum in ipsos edent. In eo verò, quod sequitur, *Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob*, causa redditur propter quam Deus tam seuerè animaduersurus sit in Idumæos. Nempe iustus ille est, nec animaduertit in quenquam, nisi prius magnis eius ipsius, in quem animaduertit, prouocetur ad animaduertendum sceleribus. Ergò ob eam causam, vt prædicitur, sunt euertendi Idumæi, atque opibus, & vita spoliandi, quia impij fuerunt, aut, ad vatis ætatem ratione relata, futuri erant in fratrem suum Iacob, id est, in Iudæos genus à Iacobo ducentes: à Iacobo inquam germano fratre Esau, à quo ipsi Idumæi genus ducebant. Itaque quod ad duos fratres germanos Idumæi atque Iudæi ortum sui generis & initium referunt, ideò & ipsi inter se appellantur fratres pro consuetudine loquendi scripturarum sanctarum: At quando quæso Idumæi fuerunt impii in Iudæos? semper illi quidem odio atq; inuidentia prosecuti sunt ipsos, ad omnes occasiones imminētes, quibus illis quoquomodo nocere possent, sed prçcipuè suam in illos exprompserūt maleuolentiam, quando Chaldæi, Hierosolymorum vrbē ceperunt: penè enim sæuius atque crudelius quàm victores Chaldæi eo tempore Idumæi oppresserunt Iudęos. Acuebant enim Chaldæos, vt in Psalmo quodā scribitur, Edonitæ dicentes. Exinanite exinanite vsq; ad fundamentum in ea. *Psal.136.*

in ea. Qua de impietate nunc agitur. Eius enim causa punitos à Deo fuisse ex ijs, quæ infrà dicemus, cõstabit. Nam cum iniquum est & sceleratum in quenquam esse iniurium, tum in calamitosos & miseros, ipso calamitatis ipsorum tempore aliquem se esse velle iniuriæ inferentem, est supra quam dici potest inhumanum & impium. Deo certè id ingratissimum est. Quare seueriſsimè in eos vindicare solet, qui vsque eo inhumano, atque fero animo prædi ti sunt, eos vt aliorum calamitas atque iniuria dolore non solum non afficiat, sed etiam odio inflammet.

Psal. 68. Vnde merito Psaltes. Quoniam, inquit, quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt: appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum, & non intrent in iustitiam tuam Domine. Et si, vt Iacobus scribit: iudicium sine misericordia ei, qui non fe-

Iacob. cit misericordiam, qua non erunt pœna digni, qui non solùm calamitosorum miserati non sunt, sed & auxerunt, atque amplificauerunt calamitates ipsorum? Ex quo de ijs

Amos. 1. ipsis Idumæis Amos vates scribit. Super tribus sceleribus
„ Edom, & super quartum non conuertam eum, eo quòd
„ persecutus fuerit gladio fratrem suum, & violauerit miseri-
„ cordiam suam, & tenuerit vltra furorem suum: quasi sic ex persona loquatur Dei. Cæteris tuis peccatis ò Edom ignosci à me potest: at isti tuo impietatis & immisericordiæ sceleri haud facile ignoscam: violasti namque misericordiam & tenuisti vltra furorẽ tuum. Nam est quatenus progredi quis odio atque ira possit, si minus honestè, tamen ita vt venia possit concedi illi, vt si in inimicum armatum & repugnantem ferare, at in iacentem, atque notum: tum supplicem eundem atque metuentem sibi vlterius tendere odijs, ac porrò sæuire, id nullo humanitatis iure permittitur. Sed iuuat videre quàm bellè veris Idumæis cum figuratis conueniat, quamque totius explana-

tionis

tionis atque ſententię ordo conſonet inter ſe. Nam quem admodum veri Idumæi, tametſi idolorum cultores erant, & veræ religionis ignari, ex quo erat conſequens multis eos eſſe contaminatos peccatis, tamen ob ea ſolum prædicũtur delendi, quæ impiè & immiſericorditer erga ſuos fratres fecerũt: Sic in Idumæos figuratè ſic nominatos, id eſt, in flagitioſos atque improbos vniuerſos ſempiternæ pœnæ ſententia ferenda eſt, quia in fratres ſuos miſeros & egentes miſericordes nõ fuerunt: Sic enim in Matthæo *Matt.25.* loquitur Chriſtus. Tunc dicet illis qui à ſiniſtris ſunt. Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius: eſuriui & non dediſtis mihi manducare: ſitiui & non dediſtis mihi potum: hoſpes eram & non colle giſtis me: nudus, & non operuiſtis me. *Propter iniquitatem* (inquit) *in fratrem tuum Iacob.* In ſingulis verbis amplificandi quædam vis ineſt. Non ſolum, inquit, immiſericors fuiſti in calamitoſum, ſed iniquus & iniurius, nec ſolum iniurius fuiſti in calamitoſum aliquem, ſed in calamitoſum fratrem, id eſt, in eum, quocum eras generis cognatione coniunctus, & quem propterea à fouere debuiſſes omnibus humanitatis officiis. *Propter iniquitatem*, pro iniquitate חמס hamaz, quod in Hebræo eſt, propriè ſignificat, id iniuriæ in alterum genus, in quo adhibetur aperta vis, nulla metus ratione habita: diciturque de eo, quod geritur violenter, & per quandam Tyrannidem, quæ quo iure, quaq; iniuria diripit vniuerſa, quod nõ ſolùm grauiſsimum peccatum eſt, ſed etiam peccatorum tanquam culmen, ad quod cum ſiuè priuatus aliquis, ſiuè tota reſpub. peruenit, credendum eſt vitijs computruiſſe penitus, nihilque aut ſani habere, aut integri. Atq; quemadmodum accidit corporibus quando aut ſenio confecta, aut morbi vi ita affecta ſunt, vt per omnes eorum partes vis mali peruaſerit, vt humores, è quibus ipſa conſtant rupto eo, quo rempe-

raban-

rabantur & continebantur, fœdere, alij in alios inuadant, seq; inuicē populētur, ex quo paulo post, mors in homine sequitur: Sic cū homines ad id flagitij peruenerunt, vt cōculcato iure atq; legibus, alii in alios grassentur, nō procul absunt ab interitu. Ex quo fit vt Deus, qui alioqui in animaduertēdo lētus haberi solet, In hoc genus flagitii vehemēter ac maturè vindicet, quod his exemplis manifestum fiet. Quādo vniuersum hominū genus aquis delere decreuit hoc potissimū peccati genere ad delendū inductus est,
Gen. 19. vt in Genesi scribitur. Et dixit Dñs ad Noe, finis vniuersæ carnis venit corā me, quoniam repleta est omnis terra Hamaz. Et in eodē libro. Angeli Sodomā à Deo missi, eas vt vrbes incēdio subuerterēt, non prius ignē iniecerunt, quā Sodomitæ hospites violare per vim aggressi, re ipsa docuerūt apud ipsos Hamaz vigere, id est, demonstrarūt peruenisse se ad id quod in flagitiis summū est. Tales ergo Idumæi dicuntur fuisse, vtpote qui, non immisericordes modo se exhibuerunt Iudæis, sed etiam iniurios, eo præcipuè genere iniuriæ, in quo aperta vis & direptio inesset. Inuaserunt enim nec diuinum numen, nec humanum ius veriti, suos cognatos Iudæos, qui quod belli calamitatibus fracti, & debilitati erāt, nec opis aliquid in se habebant ad tuendum se, illorū inimicā vim arcere non poterant. Ergò quia tales illi erāt, id circò debita pœna statim affecti sunt. Qua de pœna nūc dicitur. *Operiet te confusio, & peribis in æternum.* Atque hæc veri Idumęi. Porrò qui propriè populum Dei diripiunt, & apertè grassantur in ipsum, ij sanè sunt, quos per figuram dicimus Idumęos. Semper enim pii impiis prędę fuerunt. Nam quemadmodum piorum atq; bonorū hominū propria est modestia, & iuris obseruātia: sic scelerati atq; impii prę se ferunt insolentia, & tyrannide, quam cū in homines vniuersos exercent, tū pręcipuè illā exercere aucnt aduersus bonos & pios. Itaq; omnia se consequu

tos

tos putãt, quotiescunq; illis facultas datur exprimẽdi sui animi sæuitiã in aliquẽ bonum & innocentẽ virum, id est, gaudent sæuitiã exprompsisse suã in eos, in quos minimè omniũ debuissent expromere multis de causis. Primò quia humiles sunt: turpe porrò, & magno viro non dignũ, sæuire in iacentes atq; humiles. Deinde quia nemini opponũt se, neq; aliorum obstãt cõmodis, quippe qui bona ista terrena, quibus improbi studẽt, vsq; eo negligant, vt ne pro bonis quidem ea habeant. Postremò quia in cõmuni cum ctis prosunt, prodesse certè cupiunt, idq; in omni sua vita agũt, vt suis dispendiis aliorũ compedia augeãt, saluremq; promoueãt & incolumitatẽ aliorũ. Itaq; improbi probis inimici sunt, adeò, vt vtrorumq; cæ videantur partes esse, improborum, vt iniuriã bonis inferant, bonorũ, vt æquo id animo perferant. Quod vt intelligatur bonorũ tãquam partes esse, mala tolerare atq; pati, sacræ literæ iis eos sæpè appellãt nominibus, quę apertè significẽt malis perferẽdis tãquam natos & expositos bonos aliorum iniuriis patere semper: contra improbos sic nominãt, vt è nomine appareat illatores iniuriarũ eos esse. Boni enim primò appellãtur cõpediti, quòd obseruantia legũ diuinarũ quasi vinculis quibusdã constricti teneãtur, nec cõmouere se audeãt, aut mali aliquid in eos qui se lædunt moliri. Sic in Psal. eos vocat Dauid. Intret, inquit, in cõspectu tuo gemitus cõpeditorũ. Deinde vocãtur minimi, quod se nemini præferãt, vt in Matt. Quod vni ex minimis meis feciſtis. Ité dicũtur contẽptibiles, quod sint malorũ ludibrijs expositi. De quo Paul⁹ scribit. Contẽptibilia mũdi elegit De⁹. Ad hęc nominãtur purgamẽta & sordes mũdi huius, q̃ eos nõ solũ despiciãt improbi, sed de medio tollere velint, quomodo se Paul⁹ nominat inquiẽs. Tanquã purgamẽta huius mũdi facti sum⁹, omniũ q̃ipsema vsq; adhuc. Postremò, vt omnia semel cõprehendã, de illis sic Paulus scribit. Sãcti ludibria

„ *Psal. 78*

„ *Mat. 25*

„ „ „

„ *1. Cor. 4*

„

& ver-

„ & verbera experti, insuper & vincula & carceres, lapidati
„ sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui
Psal 118. sunt. Contra impii, & superbi nominantur, quod omnia
Eccl 3. & sibi arrogent, vt apparet in Psalm. & in Ecclesiastico, & in
4. cantico Virginis: & vocantur Tauri, & Vnicornes pro-
Luc. 1. pter ferociam nullis cohibitam legibus, vt eos non semel
Esai 34 vocant Esaias atque Dauid: & appellantur, propter can-
Psalm 21 dem immanitatis vim, atque sæuitiam Leones, vt eos Iob
Psal. 67. sæpe nominat. Ex quo concluditur piorum esse iniuriam
Iob. 4. pati, improborum inferre, improbosque ipsos, cum ad summum improbitatis ascenderunt gradum, maximè iniurios cuadere & in eo gradu quando sunt, ruinæ proprio res factos & suppliciis maturos à Deo præcipitari in interitum: ideoq; dici, *Et operiet te confusio, & peribis in æternum.*

Duæ sunt huius pœnæ partes, quam dicuntur subituri Idumæi, confusio, & excidium sempiternum, quibus pœnis non afficiuntur nisi ij, quorum est desperata salus. Et quod ad confusionis nomen attinet sciri debet, id interdum pro ignominia, & turpitudine poni: interdum pro pudore, qui ex ignominia, aut certè ex ignominiæ timore oritur: interdum pro iis quæ afferunt ignominiam, qualia sunt flagitia, atque scelera. De primo dicitur in Ecclesia-
Eccle. 3. „ stico: Ne glorieris in contumelia patris tui, non enim est
„ tibi gloria, sed confusio, id est, ignominia De altero in eo-
Eccle. 4. „ dem libro. Est confusio adducens peccatum, & est confu-
„ sio adducens gloriam & gratiam. Confusio autem quæ gratiam conciliat non dubium est, quin sit pudor, de quo
Eccle. 41. 42. idem scriptor multa in eodem scribit libro. De tertio re-
Ad Philip. 3. ctè illud accipiatur, quod Paul. ad Philippenses scribit, de
Iudæ. 1. ijs loquens qui cum se peccatis maximè coinquinauerũt, tum maximè sibi placẽt. Nam, inquit, qui gloriantur cum malefecerint, & gloria in confusione ipsorum: & quod Iud. Apost. in cap. 1. de ijs dicit, qui vt mancipia libidini-

bus

bus ſeruiunt, deſpumare ipſos ſuas cõfuſiones. Et quidem Hebraicum בושה Buſſa, pro quo noſter hoc loco confuſionem poſuit, explicari non poteſt vno Latino verbo, nam complectitur hæc quæ diximus vniuerſa. Nam ſunt Hebræis duo verba literis nonnihil diſsimilia, ſed ſono atque ſignificatione propè eadem: vtrunque enim conculcare ſignificat, ſed alterum ad corpus pertinet, alterum ad animum propriè refertur. Buſſa porrò nomen ab eo deducitur verbo, cuius ſignificationis vis propriè ad animum ſpectat, & ſignificat animum eo modo affici, quo corpus, quando pedibus conculcatur afficitur. Nam vt id loco motum, & ad terram alliſum proteritur, ac pro vili habitum turpe redditur, puluereque & luto fœdatur: ſic Buſſa ſignificat, aliquo malo, in animum nec opinatò irruente, deiectionem ipſius, & conſternationem cum ignominia, & pudore, & maxima quadam deſpectione coniunctam, vt pote, in qua ipſe animus ſuomet iudicio conuictus vſque eo ſe turpem, atque fœdum reputat, vt oculos attollere non audeat. Hæc igitur ſiuè confuſio animi à nobis, ſiue pudor, ſiue abiectio ſuimet, ſiue fœditas & turpitudo nominetur, eſt propria improborum pœna, & ſine dubio acerbiſsima pœna. Vnde D. Ioan. in Apocalyp: eius potiſsimum pœnæ metu nos à flagitiis deterret, ſic dicens. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, vt nõ appareat cõfuſio nuditatis tuæ. Et Dauid etiam in Pſalm. id vt omnium grauiſsimum malum ſceleratis imprecatur ſcribens. Induantur confuſione & reuerentia qui maligna loquũtur ſuper me. Cuius pœnæ ex eo in improbis tãta exiſtit acerbitas, quia cauſæ è quibus ea confuſio oriri ſolet, ſunt in improbis maximæ. Oritur enim è flagitio, atq; ſcelere, quibus plena eſt omnis ipſorũ actio atq; vita: ad hæc auget in ipſis eum pudoris cruciatum, quòd deluſas ſuas ſpes ab iis in quibus eas collocarant, conſpiciunt: quodq;

Apoc. 3.

Pſal. 34

non solùm vident illa salutem non attulisse sibi, aut malo rum aliquam leuationē, sed pro breui & falso gaudio perniciem conciliasse potius & sempiternos cruciatus cō piciunt. Itaque spe sua falsi pudoreque pleni, dolori se atque miseriæ conculcandos & proterendos permittunt, illaq; dicunt, quæ ex eorum persona Sapiens scribit: Trāsierunt omnia illa tāquam vmbra, & tanquā nuntius præcurrens, & tanquam nauis quæ pertransit fluctuātem aquam. Nec solùm hæc propria est improborū pœna, sed etiam est pro ipsorū factis, atq; flagitiis valde digna pœna. Nam, vt diximus, improbi homines iidē arrogantes sunt atq; superbi: quare decet, vt in infimo cōstituti loco, mœrore oppressi & turpitudine cooperti, & flagitiorum suorum spe frustrati, & irrisi præ pudore erigere se non audeant. Quod autem non dixit irruet in te, aut apprehendet te confusio, sed operiet te potiùs, consultò ipsum feciſſe puto, quo significaret in improbis omnia futura pudoris atque confusionis plena: quocumq; enim se illi vertant, aut quacunq; circunferant oculos, nihil visuri sunt, quod nō ipsos confusione pudoreque afficiat. Atque hæc de cōfusione, quæ vna pars est improborū supplicij. In altera vero de qua dicitur. *Et peribis in æternum*, aduertere oportet, pro peribis in Hebræo esse verbum, quod propriè excindere significat: excisi autem dici ab Hebræis eos, qui vel in calamitates graues incidunt, vt Iob, sese, & Iere. Moab, propter istam causam excissos appellant: vel qui omninò extinguuntur, & vitam cum morte commutant, vt ex Esai. & ex Paul. ad Galatas liceat colligere. Ex quo fit illis verbis. *Et peribis in æternum*, significari futurum, vt Idumæi aut in grauem aliquam, & perdiuturnam calamitatem incidant, aut vt intereant perpetuò: vtrumque autem rectè illis conueniat, si modo sua cuique illorum generi pars assignetur. Veri enim Idumæi patria euersa solo natali pulsi, &

Sapi. 5.

Iob. 19. Iere 48. Esai. 53. Ad Galat. 5.

ſi, & in exilium miſsi atque in ſeruitutem abacti, ea in calamitate, è qua nunquam emergant, futuri prædicuntur: figurati verò dicuntur ſubituri interitum ſempiternum. Vtrouis autem modo hoc ſiuè calamitatis, ſiuè mortis malum accipiatur, conſtat perpetuum futurum. ex quo intelligitur propriè id pertinere ad ſignificanda ea ſupplicia, quibus homines ſummo imbuti ſcelere affici ſolent. Nam quin etiam aduerſæ res graues ſæpè calamitates iuſtis importent dubitandum non eſt: de illis quidem certè, & de eorum vita fortunæ telis ſemper expoſita, nec expoſita ſolùm, ſed confixa ſæpè ab ipſis atque confoſſa, vt verè Aug. docuit, ſapiens ſcribit, iuſtum hominem ſepties in die cadere, quod ſepties, hoc eſt, ſæpiſsimè incidat in calamitates grauiſsimas. Sed vt hoc verum ſit, tamē hoc inter probos intereſt, atq; improbos, quòd probi non opprimuntur malis, improbi malis ſuccumbūt. Itaq; mala probos paululū vexant, in ſceleratos verò, atq; improbos, vbi ſemel eos depreſſerunt, ſemper incumbunt. De probis canit Dauid. Multæ tribulationes iuſtorū, & de omnibus iis liberauit eos Dominus: & alibi. Si ceciderit non collidetur, quia Dominus ſupponit manum ſuam. Et de probis ſimul atque improbis Solomō. Septies in die cadit iuſtus & reſurget: impij autem corruent in malum. Vnde etiam probi vita amiſſa reliquias ſui ſuperſtites habere in ſacris dicuntur literis, propterea quòd nunquam ita occidant, vt mors, aut eorum extinguat virtutem, aut claritatem obſcuret, aut vitam ita finiat, vt reditum illis intercludat ad immortalem & fœliciorem vitam: Contra autem de improbis dicitur, nullas illos relinquere ſui reliquias poſt funus, quod cadunt non ſurrecturi, quodque excutere à ſe ea mala non poſſunt, quæ ſemel incubuerunt in ipſos. Vtrunque itaque diſertè Dauid. De iuſtis. Cuſtodi innocentiam, & vide

Aug. li. 11. de ciui. c. 31.

„ *Pſal. 33.*
„ *Pſal. 36.*
„
„
„

Pſal 36.

æquitatem, quoniã sunt reliquiæ homini pacifico. De improbis. Iniusti autem disperibunt, simul reliquiæ impiorũ interibunt. De iustis Ieremias. Si non reliquiæ tuæ in bonum. Et Iob allegoricè in eandem sentẽtiam. Si absorbuerit eum, & dicet, non noui te, hęc est lętitia viæ eius, vt rursus de terra alii germinent. Nam vt arbor, inquit, quę altissimè radices egit, si quãdo id accidat, vt eam euellat quis, aut certè ferro detondeat, lætiora edit & vberiora germina: Sic vir iustus excissus pullulat, & mortuus nõ extinguitur, & calamitate ipsa atque ærumnis maior efficitur, quale est, quod elegantissimè Lyricus.

Ier. 15.
Iob. 38.

Duris vt ilex tonsa bipennibus
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes, animumque ferro.
Merses profundo, pulchrior euenit:
Luci êre, multa proruet integrum
Cum laude victorem.

Iob. 21. De impiis vero idem Iob. Nonne succissa est erectio eorum, & reliquias eorum deuorabit ignis. Et Esaias. Et perdam Babylonis nomen, & reliquias & germen, & progeniem, dicit Dominus: & paulo infra Abdias ipse, & non erunt reliquiæ Esau. Sed pergamus ad reliqua.

Esa. 14.

In die cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortes, tu eras quasi vnus ex eis: & non despicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lætaberis super filios Iuda. Mirus est huius orationis ordo, atque textus, & maximè obseruatione dignus ad nonnulla sacræ scripturę obscura loca facilius intelligẽda. Etenim superior versiculus. *Propter iniquitatẽ in fratrẽ tuũ Iacob operiet te cõfusio, & peris in æternũ.* Duo continet, vnũ Idumæos iniurios fuisse in cognatos suos Iudæos: alterũ ob eã causã omninò esse delendos.

lendos. Ad ea igitur duo magis explananda tres versus pertinent, qui sequuntur. Primus enim versus sequens explanat priorem partem superioris versiculi, eam scilicet, *Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob*: Exponit enim atque explicat quanta ista fuerit iniquitas, quam exercuerunt Idumæi in Iudæos. Duo autem versiculi reliqui explanant, atque exponunt illud posterius, *Peribis in æternum & operiet te confusio*. Itaque totam hanc orationem sic liceat construere. *Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob in die cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortes, tu eras vnus ex eis.* Et mox, *& operiet te confusio & peribis in æternum, & non despicies in die fratris tui in die peregrinationis eius*, quæ versibus continentur duodecimo & decimotertio. Nam est id moris sanctarum literarum, vt earum nonnullis in locis mihi obseruasse videor, vt positis prius sine causæ redditione duabus simul, aut tribus sententijs, mox ordine quodã subiiciant aut explanationes, aut probationes, aut causas earum singularum singulas suo ordine, non expresso tamen quæ probationes quibus sententiis respondeant. Ex quo nonnunquam maxima existit obscuritas. Qua ex obseruatione exponi potest, & illustrari apud Lucam perobscurus locus, quà Christus aduersus Pharisæos sic dicit. Profecto testificamini, & consentitis operibus patrum vestrorum. (nam sic esse legendum, & eam esse huius loci germanam vulgatę editionis lectionem, & non vt legi vulgò solet, Testificamini quod consentitis, constat non solùm è Græcis codicibus, sed è vulgatæ editionis textu, qui est in emendatissimis Bibliis Complutensibus atque Regijs.) Ergò, inquit Lucas, siue potius Christus apud Lucam. Testificamini, & consentitis operibus patrum vestrorum. Et subiicit è vestigio. Quoniam ipsi eos occiderunt, vos autem. *Luc. 11.*

autem ædificatis eorũ ſepulchra. Propterea ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apoſtolos, & ex illis occident, & perſequentur. Quæ verba eo obſcura & ad intelligendum difficilia videntur eſſe, quod eius quod dixit. Et conſentitis operibus patrum veſtrorum, pro cauſa vt videtur reddit quod ſtatim ſubiicit, quoniam ipſi eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra. Nam ex eo quòd Iudæi ædificarent monumenta Prophetarum eorum, quos ipſorum interfecerunt maiores, nulla concludi ratione poſsit ipſos approbare, quod ad eas cædes attinet, facta maiorum ſuorum, ſed improbare ea potius colligitur, quando eos ſepulchri proſequebantur honore, quos maiores ſui ignominia dignos duxerunt, atque adeò morte affecerunt. Qua in re expedienda mirum eſt, quomodo ſe nonnulli torqueant, ea comminiſcentes, quæ nemo fortaſſe ſanus admiſerit. At ea res expedietur facilè, ſi modo, id quod dixi, obſeruemus. Nam in illo, teſtificamini, & conſentitis operibus patrum veſtrorum, quamuis præciſe, & tacitis quibuſdam verbis poſito, duo diuerſa affirmantur: Primùm ipſos Iudæorum Sacerdotes, & Phariſæos fateri atque teſtificari ab iis ſe eſſe progenitos, à quibus veteres fuerunt occiſi Prophetæ, ea enim vis eſt illius verbi, teſtificamini. Nam addi debet, Teſtificamini ducere vos genus ab illis. Et ita legi-
Matth.23 tur in Matthæo, in vigeſimotertio. Teſtificamini quod eſtis filij eorum qui prophetas occiderunt. Alterum, quod affirmatur, eſt factis ipſos conſentire eum patribus ſuis, hoc eſt, imitari exempla maiorum occidendo Prophetas. Harum igitur duarum ſententiarum nudè prius poſitarum probationes, Diuus Lucas protinus ſubiicit, & prioris quidem prius, hoc modo. Nam illud teſtificari Iudæos ſe eſſe natos ab iis, qui interemerunt Prophetas, confirmat ſic dicens, quoniam illi eos occide-

ciderunt, & vos eorum monumenta ædificatis, quo illorum ſcilicet vobis placetis manes, nequam irani conceperunt aduerſus maiores veſtros, à quibus ſunt interfecti, eam in vos effundant: quod nihil aliud eſt, quam fateri à quibus illi occiſi ſunt, ab eiſdem vos fuiſſe progenitos. Illud porrò alterum quod in eadem oratione ſubiũgitur conſentire illos factis cum maioribus ſuis, & ſimiliter atque illi graſſati ſunt in Prophetas, & ipſos graſſari confirmat non illis quidem verbis, quoniam illi eos occiderunt & vos eorum monumenta ædificatis. Nihil enim afferre poſſet, quod eius conſenſionis & approbationis minus faceret fidem, ſed illis, quæ è veſtigio ſequuntur, propterea ſapientia Dei dixit. Mittam ad illos Prophetas & Apoſtolos, & ex illis occident & perſequentur: id eſt, confirmat id quod dixerat imitari eos exempla maiorum à teſtimonio, quoniam eſſet ab Spiritu ſancto prædictum fore, vt illius ætatis Iudæi mortem illaturi eſſent multis ſanctiſsimis viris, mores imitati ſuorum, qui & ipſi impiè & immaniter interemerunt Prophetas. Itaque ſi ſingulis quæ in principio propoſita ſunt ſingulas probationes poſt ſubiectas reddamus, diſcuſsis omnibus tenebris, ſuus illi orationi ſenſus conſtabit. Sed ad noſtrum redeamus.

In die, inquit, cum ſtares aduerſus eum. Enumerat iniuriæ ab Idumæis illatæ ſingulas partes, vt eo magis ipſam amplificet, quod enim vno penè verbo poſuerat Idumæos propter iniquitatẽ, quã exercuerunt in Iudæos fratres ſuos eſſe delendos, id pluribus mox explicat verbis. *Propter iniquitatem*, inquit. Sed quãnam iniquitatẽ? *Quã operatus eſt*, inquit, *quãdo capiebãt alieni exercitum eius, & extranei ingrediebãtur portas eius, & ſuper Hieruſalem mittebant ſortem.* id eſt, quam certè in eũ eo exercuiſti tẽpore, quãdo illius miſereri debuiſſes maximè, id eſt, quãdo illũ inimici hoſtiliter diripiebãt. *In die cũ ſtares aduerſus eũ.* Rupert⁹ abbas exiſtimat Abdiã his verbis

ſignificare expeditionem Idumæorum in Iudæos, rege Ioſaphat, de qua in libris Paralipomenon fit mẽtio, qua ſcribitur. Amonitas & Moabitas coniunctis armis cum Idumæis, magnaque militum comparata manu, ſtudio Hieroſolymorum vrbis & nominis Iudæorum delendi irrupiſſe in Iudæam, ſed repulſos virtute Dei. Sed hoc dicitur ſine dubio non rectè. Primò quia in ea expeditione Idumęi & eorum ſocii nullam cladem ſcribũtur intuliſſe Iudæis: ipſi potius maxima clade affecti fuiſſe dicuntur: hic vero magnæ cuiuſdam cladis opera & auxilio Idumæorum Iudæis illatæ mentio fit. Quod apertè illa indicant. *Quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Hieruſalem mittebant ſortem*: Deinde, quia, vt infrà dicetur, huius Idumæorum impietatis, atque ſceleris cauſa dicitur futurum, vt eos ſic Deus debilitet & ad nihilum redigat, vt deinceps nemini auxilio eſſe aduerſus Iudæos poſsint. Conſtat autem multo poſt illa tempora Ioſaphat, tempore, ſcilicet, Sedechiæ Iudæorum regis Idumæos auxilio fuiſſe, Chaldęis vrbem euertentibus, vt iam demoſtrauimus: igitur hæc nullo modo intelligi poſſunt de illa Amonitarum in Iudæam expeditione, de qua Ruperto Abbati videtur. Quare Dionyſius ad id tempus iſta pertinere putat, quando rex Iudæorum Ioachim in Babylonem ductus eſt captiuus, octauo regni Nabuchdonoſoris anno, de quo in quarto libro hiſtoriæ Regum fit mentio. Quo tempore dicit Dionyſius Idumæos auxiliatos fuiſſe Chaldæis, eoque dici in die cum ſtares aduerſus eum, quando alieni, id eſt Chaldæi capiebant exercitum eius: nimirum Ioachimum & omnes viros militares cum eo, & ingrediebantur portas eius, ſcilicet, vrbis Hieroſolymorum. Cui ſententiæ Lyranus etiam aſſentire videtur, quamquam ad extremum nõ perſtat. Sed neque probari ea ſententia vllo modo poteſt, tum quia eo tempore

Paral. 2. c. 20.

Reg. 4. cap 24.

pore vrbs Hieruſalē, vt in libris hiſtoriæ Regum ſcribitur, direpta atque exuſta non fuit: at hic Idumæi ſimul cum Iudæorum hoſtibus eam diripuiſſe, & ſortiti fuiſſe prædam dicuntur: tum quia, vti diximus, prædicitur infrà futurum, vt Idumæi deinceps non ſint nocituri Iudæis, nec de eorū gauiſuri ruina, & conſtat anno duodecimo poſt captum Ioachimum, vrbem à Chaldęis captam & direptam, & ſolo fuiſſe æquatam, Idumæis ſuppetias ferētibus, vt memoratur in Pſalmo, & vt è Ieremiæ libris pluribus locis colligitur. Quare dici neceſſe eſt de eo quando vrbs eſt euerſa à Chaldæis intelligi iſta deberi, qua in euerſione Idumęi Chaldęis egregiam nauarunt operam, armaque contra Iudæos tulerunt. Quanta porrò Idumæorum in eo inhumanitas fuerit & impietas, hac vaticinatione explicatur. Eſt enim valde inhumanum eorum qui miſeri ſunt, non ſolùm non miſereri, ſed de eo etiam quod iniuria ipſis fiat, lætari: nec lætari modo, ſed amplificare eam etiam, & eos qui inferunt acuere & accendere, eiſque authores eſſe ne qua in re victis parcant, aut ſe ab humanitate vinci permittant. Quæ ſententia meritò probatur Hieronymo. Sed vtcumque hæc ad veros Idumæos pertineant, tamen dubitari non poteſt, quin accōmodari vniuerſa rectiſsimè poſſint iis Idumæis, quibus id nomen figuratè tribuimus. Nā his verbis primò ſignificatur Iudæorū, atque gētium acerbitas aduerſus orientem Eccleſiam. Nam ſacerdotes Iudæorum primùm, imperatores autem Romani poſtea ſumma vi Chriſtianorum nomen atque religionem extinguere conati ſunt. Itaque illa. *In die cum ſtares aduerſus fratrem tuum*, & cætera quæ ſequuntur, varios eorum Idumæorum in Eccleſiam inſultus, multiplices appetitiones, tormentorum ſæuiſsima genera, nocendi artes innumeras, exilia, vincula, virgas, ſecures, quibus innoxias Chriſtianorum ceruices ſubiecerunt, figuratè ſignifi- *Pſal.* 136.

cant, & ob eam causam, idest, ob immane istud scelus Romanorum imperij, quod hic futurum prædicitur, concidit magnitudo. Præterea hæc eadem significant id omne, quod aduersus pios impij moliuntur, ac faciunt. Semper enim improbi calamitati, & exitio fuerũt probis & sanctis viris, eosque semper perdere atque delere studuerunt, aut si id minus potuerunt, illud certè efficere semper conati sunt, molestijs inferendis, vt acerbam illis vitam redderent: quemadmodum Esau Iacobo, & Idumæi semper fuerunt infesti Iudæis. Et certè quod hic dicitur. *In die cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius*, id quotidianis exemplis demõstratur. Nam etsi improbi semper aduersentur probis, tamen nunquam æquè acerbi, atque sæui sunt, atque cum eos in malis constitutos vident: eorum enim mala, non solum illos ad misericordiam non flectunt, sed odio inflamant aduersus ipsos: itaque accenduntur studio nocendi, vt nisi eorum miserias augeant, sibi satisfactum non putent. Quorum ingenia quòd Dauid probè cognosset, in Psalmo dicebat. Qui tribulant me exultabunt, si motus fuero. Et alibi. Et aduersum me lætati sunt, & conuenerunt: congregata sunt super me flagella. In quos etiam illa sunt Solomonis. Qui despicit pauperem contumeliam irrogat factori eius, & qui ruina lætatur alterius: non erit impunitus. Sed videamus quod sequitur.

Psal. 12.
Psal 34.
Proue. 14

Et non despicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lætaberis super filios Iuda in die perditionis eorum, & non magnificabis os tuum in die angustiæ, neque ingredieris portas populi mei in die ruinæ eorum, nec despicies tu in malis eius in die vastitatis illius, & non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis illius, neque stabis in exitibus vt interficias eos qui fugerint, & non concludes reliquos eius in die vastationis. Enume-

rat

rat per congeriem omnia ea, quæ victores vrbe capta faciũt. Sed expẽdamus prius ſingula verba, vt eorum ſenſus poſterius facilius enodemus. *Et non deſpicies in die fratris tui.* Deſpicere aut videre, proprietate iſtarum literarum, interdum accipitur pro lætari, aut voluptatem capere de aliorum miſeriis, & pro explere atque ſatiare vindicta oculos atque animum, vt apparet in illo Pſalmi. Cum perierint peccatores, videbis, id eſt, lætaberis. Nã eſt quatenus iuſti lætari poſſunt de malorum interitu, quod eo, & gloria illuſtretur Dei, & pij, quos illi iniuſtè opprimebãt, vindicentur in libertatem, & ſimiliter in alio Pſalmo. Retributionem peccatorum videbis, id eſt, lætaberis, quod peccatoribus pro meritis pœna reddetur: quod ita deberi intelligi ipſe Dauid interpretatus eſt alibi dicẽs. Lętabitur iuſtus cum viderit vindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris, id enim eſt lætari, quod videre, quo etiã modo accipi debet hoc loco, *Et non deſpicies in die fratris tui*: id eſt, non iam eueniet vt voluptatem deinceps vllam poſsis capere de calamitate fratrum tuorum: idque explanat quod ſequitur. Nam ſubiicit. *Et non lætaberis ſuper filios Iuda.* Sed addit. *Et non magnificabis os tuum in die angustiæ*, id eſt, non inſultabis in illorum miſerias, nec eos amarè irridebis. Nam id ſignificat magnificari os ex habitu atque oris geſtu, quo, qui in miſeros inſultant, vtuntur: diducunt enim os, atque dilatant, buccaſque inflant, qui calamitoſis illudunt: vt apparet in illis, qui in Chriſtum cruci affixum inſultantes dicebant, vah, qui deſtruis templum Dei. Illud enim, vah, niſi diducto & inflato ore proferri nullo pacto poteſt, vt & ipſe Dauid docet in Pſalmo, vbi huius loquendi modi & vim, & cauſam explicat dicens. Dilatauerunt ſuper me os ſuum, & ſtatim ἐξηγητικῶς, dicentes mihi, euge euge. Illud enim irridentis, euge, oris dilatatione nominatum eſt. Nam habent

" Pſal. 36.

" Pſal. 90.

" Pſal. 34

habent hoc sacræ literæ suum quodammodo & proprium, vt quasdam res non suis nominibus nominent, sed ijs verbis significent, quibus significatur is habitus atque oris gestus, qui eis rebus aut more, aut natura debetur, quando quis eas, aut agit res, aut commemorat Et vt de ore nunc dicam, prout oris habitus, atque gestus varij sunt, ita eius nomen sumitur in sacris literis ad varia significanda, quorum nonnulla exponam doctrinæ causa. Cum quis magnis de rebus orationem habet, aut etiam cum ira excitatus in aliquem fertur rabidus, aperto latius ore id ferè facit: ex quo aperire os, aut apertum eum tenere significat in his literis, interdum eloqui res magni momenti: vt in illo. Aperiens os suum docebat eos. & in illo. Aperiam *Matt. 5.* in parabolis os meũ. Interdum habere odio aliquem, & in *Deu. 24.* ipsum inimicè ferri, vt in illo psalmi. Aperuerunt super me *Psal. 21.* os suũ, sicut leo rapiẽs & rugiẽs. Præterea, qui criminis alicuius ita conuincitur, vt dicendo nõ possit contra niti pudore suffusus os claudit manu sæpè, aut digito supra posito. Quare ponere manum super os in his literis significare solet criminis conuinci, ac pudore affici, vt in illo. videbũt *Mich. 7.* gẽtes. & cõfundentur: ponent manum suam super os suũ. Ad hæc lugentis est, & eius qui suam miseriam agnoscens diuinam implorat opem, sese ad solum allidere, & terræ os admouere, vt Iobus fecisse dicitur suorum filiorum mortis audito nuntio: ex quo in sacris literis, ponere in puluere os, poni solet ad significandam ingentem calamitatis vim. & in calamitate opis diuinæ implorandæ studiũ *Thrẽ. 3.* summũ, vt liquet ex illo. Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se suprà se: ponet in puluere os suum si forte sit spes. Ex hac igitur ratione loquendi, & hoc exitit quod aduersus Idumæos scribit Abdias. *Et non magnificabis os tuũ.* idest, nõ iã inflato ore, labijsque diductis Iudæorum mi-

miſerijs inſultabis, quoniam illudentiũ alteri atque inſultantium is oris habitus eſſe ſolet. Sequitur. *Nec ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum*, portam populi, id eſt, vrbis portam quod fit expugnata vrbe, atque capta. *Nec deſpicies in malis eius in die vaſtitatis illius*, id eſt, cum vrbe capta ſingulas domos milites diripient. Nam eo tempore multa fiunt, ſupra quam dici poteſt, flagitioſè & crudeliter. *Et nõ emitteris aduerſus exercitum eius in die vaſtitatis illius*. Nam vrbis amplius tuendæ ſpe amiſſa præſidiarij milites, cæteriq; ciues, quacunque poſſunt, fuga elabuntur, contra quos victores leuis armaturæ equitatum ſæpe mittũt. Quamquã id ſic etiam verti poteſt. *Et non extendes manum ad opes eius in die direptionis eorum*, id eſt, direpta vrbe, nihil ex præda ad te perueniet: quod ſequutus Chaldæus ſic vertit. *Nec extendiſti manum tuam ad eas facultates in die excidij eius*. Sed pergit, *Nec ſtabis in exitibus viarum, vt interficias eos qui fugiunt*, Pro exitibus, verbum quod eſt in Hebræo ſignificat fractiones: fractiones autem in rupibus & in terræ abſceſſu dicuntur hiatus quidam, & cauernæ ad latendum accõmodatę, Hiſpanè, quiebras. Ergò ſuperato vrbis, aut dirupto muro, hoſtibuſque ipſam vrbem ingreſsis, multi mortis metu in huiuſmodi cauernas abdunt ſe, quas obſidere ſolent hoſtes, vt eo confugientes trucident. *Et nõ concludes reliquos in die tribulationis*. Nam multis interfectis capiuntur alij ſerui victorũ futuri, quos victores ipſi concluſos victos tenent. Atque hæc quod ad verba attinet.

Quantum vero ad eorundem verborũ atque totius orationis ſententiam pertinet, ſciri debet, non vnius eſſe eam modi. Nam Paraphraſtes Chaldaicus omnia iſta futura præteriti temporis verbis vertit, & inſuper addit cauſalem particulam iſto modo. *Quia vidiſti in die fratris tui, & quia lætatus es, & quia multa magnificè loquutus es*. Quomodo reddit cauſam propheta, vel quare Edom periturus eſſet, quod ſu

prà

prà versu ab isto secundo futurum prædixerat: vel certè quare dixisset versu proximè superiori. *Quando mittebant super Hierusalem sortem tu eras vnus ex eis*, nimirum, *quia vidisti in die fratris tui, & quia lætatus es de ruina eius*, & quæ sequuntur cætera. Alij vniuersa futura ista, despicies, lætaberis, magnificabis, pro his imperatiuis accipiunt, ne aspicias, ne læteris, ne magnificeris, quod à consuetudine istarum literarum alienum non est, eaque cum superioribus isto modo coniungunt. *Quando mittebant sortem super Hierusalem, tu eras quasi vnus ex eis*. Cum tamen Dominus sic præcepisset tibi, ne aspicias, neve læteris in die fratris tui, id est in ruina proximi tui, & eius præcipuè proximi, qui sanguine tibi & cognatione coniunctus esset. Quibus verbis, si modo hæc est eorum verborum sententia, non prædicitur aliquid contra Idumæos, sed eorum in Iudæos iniquitas magis amplificatur diuini commemoratione præcepti, quod Idumæi Iudæorum elati odio contempserunt atque violarunt. Alij porrò ea futura eius esse modi dicunt, qui à Grammaticis nonnullis inducitur, & potentialis vocatur, quique, vt videtur, præter alios est necessario inducendus, quo significatur, quid in eo de quo agitur deceat, fierive possit: quomodo, non despicies, quod scribit Abdias, hanc habet vim, non debuisses despicere, lætari non debuisses, non decuisset insultare in afflictos, & similiter cætera: quale est illud Poetæ.

Nam te nec sperent tartara Regem
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido

Nec sperent, id est, sperare non debent. Et certè isto mo-
Psal 134. do accipiatur, quod in Psalmo quodam scribitur. Os habent & non loquentur: oculos habent & non videbunt, id est, non poterunt neque videre, neque loqui, quãuis au-
Gene. 20. res habeant atque oculos. Et in Genesi quodam in loco,

pro

pro eo quod nos, Quæ non debuisti facere feciſti nobis, in Hebræo ad verbum ſic legitur. Quæ nō fient, feciſti nobis: non fient, id eſt, fieri non debent: & ſic nō vaticinatur his verbis propheta aduerſus Edō, ſed obiurgat ipſum potiùs quod humanitatis oblitus ea aduerſus Iudæos fecerit, quę nulla certè humanitatis ratio fieri permittit, & creſcit oratio per ſingula mēbra, omnibuſq; ſui partibus per augmentū ſcelus Idumęorū amplificat. Quaſi ſic dicas: humanum non fuit, vt calamitatē fratris tui oculis lætis aſpiceres, aut ſi hoc dabas odio, certè os tuū, quod inhumanius eſt, magnificare non debuiſſes in illum, aut ſi & hoc tibi licere voluiſti, ingredi non deberes vrbem quando ea diripiebatur ab hoſtibus, nec haurire oculis illud tam tetrum & tam crudele ſpectaculum: fuit enim id multò inhumanius: aut ſi & hoc placuit, tamen intercepiſſe fugientes, trucidaſſe latitantes, id eſt, adiunxiſſe te ſocium hoſtibus, in omni illorum immanitate & facinore, cuius quæſo fuit animi? Quis ve bonus id pati poſsit? Quis ferre? Sed quamuis verum ſit futura interdum iſto modo in ſacris accipi literis, in hoc loco ita accipi debere non puto, nec iſtas huius loci explanationes vllo modo probo, aut admitto. Primùm quia veteres ferè omnes, quorum ſenſus ratio præcipuè habenda eſt, cenſent in hac oratione alicuius rei futuræ prædictionem ineſſe. Sic Hieronymus, ſic Theodoretus, ſic abbas Rupertus, ſic vtraque gloſſa, & minores Alij, Dionyſius atque Lyranus. Deindè quia in ijs explanationibus, quas ſuprà retulimus futura verba accipiuntur pro præteritis, quod Auguſtinus in concione quadam dubitat, vtrùm in ſacris literis fiat: & quidem quamuis id ſæpè fiat, quando Hebræi pro ſua loquendi ratione particulam, Vau, verbis adiungunt, tamen eam cum non addunt, neque ἀνάμεσα, neque re, perrarò futura verba mutantur. Poſtremò quia quæ ſequuntur demon-

Auguſt in Pſal. 103. Concione. 2.

demonſtrant, iis ſignificatas verbis eſſe futuras Idumæorum miſerias. Nam ſtatim poſt illa, *Et non concludes reliquos eius in die tribulationis* ſequitur *Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes, quemadmodum feciſti fiet tibi*, id eſt, quoniã paulò poſt futurum eſt, vt Deus pœnas repetat de omnibus gentibus, inter quas & tu pœnas daturus es pro ſceleris, quod admiſiſti ratione: idcircò conſumptus bellis, non is eris de cætero, qui vlli mortalium, nedum Iudæis fratribus tuis, moleſtiam exhibere poſsis: Itaque idcirco non iam amplius deſpicies in die fratris tui, nec os tuum magnificabis in illum. Ergò ſi quia Edom ſupplicio afficiendus eſt & propè ad nihilum redigendus, ideò de illo dicitur, futurum vt deinceps non deſpiciat nec voluptatem capiat de eo quòd in malis verſentur Iudæi, ſi quando iterum acciderit, vt illi in malis verſentur, perſpicuũ ſanè eſt ea verba ad id pertinere, & ſpectare tempus quando meritas pœnas Edom ſubiturus eſt, id eſt, ſpectare ad tempus futurum, & vt inquit Hieronymus, " hæc verba ſignificant, cum interierit vir de monte Eſau, " & operuerit eum æterna confuſio, nequaquam faciet " quod fecit ante contra germanum: non enim deſpiciet " videns fratrem ſuum ire captiuum, nec lætabitur ſuper " filios Iuda, & ideo illa non faciet, quia ſimilia patietur. " Itaque huius orationis verba coniungi debent, quomodo ſupra dixi, cum illa ſuperioris verſus parte. *Et operiet* " *te confuſio, & peribis in æternum*, & quod iſtis eſt conſentaneum atque conſequens, *Non deſpicies in die fratris tui*, & cætera quæ ſequuntur, quemadmodum etiam Abbas Rupertus docuit coniungi deberi.

Sed hac recepta atque probata ſententia, dubitatio ſtatim oritur quomodo verum ſit, quod hîc futurũ prædicitur, Idumæos non futuros moleſtos in reliquũ tempus Iudæis, nec de eorũ calamitatibus amplius gaudiũ captu-

ros

ros, quod ipsis implicitis suis malis vacaturum non esset, res vt aliorum curarent: cum, post illa Hierosolymorum vrbis à Chaldæis euersæ tempora, & Idumęorum viguerit respublica, & Iudæi ab eo tempore ad id vsque tempus, quando in potestatem Romanorum venerunt, à suis hostibus sæpius appetiti primũ ab Antiocho, deinde à Pompeio, præterea à Casio, demum à Vespasiano atque Tito maxima pertulerint mala, spectatoribus Idumæis? Quod vsque eo verum est, vt affirment ex Iosepho nonnulli, Romanis vrbem obsidentibus atque vastantibus Idumæos auxilio veniisse. Hunc nodum glossa ordinaria hac ratione dissoluit. Affirmat Chaldæos post captum à se Iechoniam Iudæorum Regem, & in Babylonem abductum, antequam vndecimo post anno arma iterum caperent in Iudæos, quando vrbem penitus exciderunt, illo medio tempore bellum Idumæis intulisse, eosque occidione occidisse. Sed hæc ratio admitti non potest. Primò quia vt supra demonstratum est, Idumæi non fuerunt deleti à Chaldæis ante Hierosolymas excisas sub Sedechia, quin ipsi eas exciderunt adiuncti Chaldæis: quod non solùm ex Psalmo centesimo tricesimo sexto liquet, sed aliquando etiam apertius colligitur, ex eo quòd in » Threnis Ieremias scribit, quà dicit. Gaude & lætare filia » Edom, quæ habitas in terra Hus, ad te quoque perueniet » calix, inebriaberis, atque nudaberis. Nam ista Ieremias » scripsit tempore Sedechiæ vrbe iam à Chaldæis euersa, & Iudæis in captiuitatem abductis: quare, quia Idumæi operam nauarunt Chaldæis in vrbe diruenda, & capienda, idcircò & ipsi dicuntur iræ Dei amarissimum hausturi poculum, id est, subituri sortem non dissimilem. Ad hæc quia, vt modo dicebam, post victos à Chaldæis Iudæos & Babylonem abductos, Idumæorum respublica viguit per multos annos, quibus in annis bello

lacesſiti, ſæpius malè pugnauerunt Iudæi. Itaque ſuperati à ſuis hoſtibus fuerunt, atque direpti: eaque illorum mala Idumæi non ſolùm hauſerant oculis, ſed & quod in ipſis fuit, amplificarunt ſemper & maiora fecerunt. Quare fortaſſe non nemo dicat non hîc dici, Idumæos non iam amplius Iudæorum mala viſuros, aut ea non amplificaturos magis: ſæpius enim poſtea, vt dictum eſt, Iudæos viderunt Idumæi in aduerſis verſari rebus: ſed dici, quod ea viderunt, lætatiſque propterea ſunt, id eis impunè non futurum in poſterum. Itaque quod dicitur. *Non deſpicies in die fratris tui, & non lætaberis in calamitate eius, & non ingredieris portas illius, nec capies exercitum eius, nec interficies exercitum eius*, ſic explanare licebit. Non tibi impunè erit in poſterum, quòd cum frater tuus à Chaldæis hoſtibus ſpoliaretur, & captiuus abduceretur, lætatus ſis, nec lætatus modo fueris, ſed etiam ſis hortatus Chaldæos, vt quod ipſi ſua iam ſponte faciebant, tua etiam cauſa atque hortatu facerent diligentius, vt Iudæis ne victis quidem parcerent, ſed crudelitatis ſuæ in ipſos acerba exempla ederent. Et quoniam ob iſta in Iudæos tam impia facta fore Abdias dicit, vt Idumæi maximo ſupplicio afficiantur, idcircò, tam per partes omnia ſigillatim, & minutatim enumerat, quò intelligant Idumæi nihil eorum latuiſſe Deum, ſed omnia ipſum habere in numerato, & in promptu, eſſeque ea ſuo tempore ſingula ad pœnam ab ipſo, & ad ſupplicium vocanda. Sed nec hæc mihi explanatio ſatis probatur: quin verum eſſe ſine dubio puto, ſuprà quod dixi, hæc non propriè conuenire veris Idumæis, ſed de illis tantum dici, qui figuratè ſunt Idumæi: nam, vt diximus: propheta agit de vtriſq; & præcipuè de figuratis. Quare etſi dicere de veris inſtituit, tamen ſæpe ad figuratè dictos conuertit ſermonem ſuum, ipſa rerum inter ſe conſentiētium ſimilitudine inductus.

Nam

Nam in ijs vaticinationibus, quando vna re proprie prædicenda vates inducuntur ad aliam illi similem & eadem sublimiorem videndam, & prædicendam rem, multa sæpè dicunt, quæ priori rei non satis conueniant: quale est hoc quod Abdiæ nunc accidit. Nam ex impietate, quam exercuerunt Idumæi in Iudæos, quando Hierosolymas euerterunt Chaldæi, cuius in impietatis cogitatione fixus hærebat, ad ea sublatus mala cognoscenda, quæ probis improbi sunt illaturi, & vtrorunque hominum fortunæ atq; vitæ exitum videns, ad figuratè Idumæos mentem suam & orationem conuertens, eorumque prædicere fata volens, scribit. *Et non despicies in die fratris tui, nec magnificabis os tuum in die angustiæ.* Quasi ita loquatur. Quales veri Idumæi exhibuerunt se Iudæis, cum eos deuastabant Chaldæi, tales vos, qui studiorum imitatione alter estis Edom, futuri semper estis in bonorum atq; fidelium Ecclesiam, iniurij nimirum atq; impij: sed si illi veri Idumæi viderunt penitus euersos, & in captiuitatem abductos Iudæos, siq; suis hauserunt oculis gratum illud sibi spectaculum, tamẽ id vobis imitatoribus eorum nunquam continget, vt extinctam aut euersam prorsum videatis Ecclesiam: poterit illa quidem variè à vobis vexari, & certè vexabitur à vobis sæpissimè, tamen ad extremum inuicta persistet. Itaque tandem, nec despicietis in malis eius, nec lætabimini de eius vastitate, nec intrabitis portas eius, neque diripietis eam, aut vastabitis vnquam, sed illa immota manebit, & firmior indies, & vegetior reddetur, & assultus omnes vestros & impressiones cõtemnet, vos autem ad nihilum redacti tandem in sempiterna morte iacebitis. Cui est consentaneum, quod sequitur.

Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes, sicut fecisti fiet tibi, retributionem tuam conuertet in caput tuum: quomodo enim bibisti super montem sanctum meum bibent omnes gentes

iugiter, bibent & absorbebunt, & erunt quasi non sint. Nam fieri potest vt morum imitatione Idumæi, de Ecclesiæ interitu non lætentur, vel quoniam antequam finiatur Ecclesia interibunt ipsi: vel quoniam ea Ecclesiæ stabilitatis atq; durationis ratio est, vt nullo possit tempore excindi, vel certè vtroque simul, quoniam ipsi male perituri sunt, & piorum Ecclesia indies maior atque clarior futura est. Quare Abdias quo suæ vaticinationi maiorem adiungat fidem, prædicit fore vtrumque, & vt improborum conuentus tandem intereat, & vt piorum vigeat magis in singulos dies Ecclesia. De bonorum salute infrà, de malorũ interitu nunc. *Quoniam*, inquit, *iuxta est dies Domini super omnes gentes*, sed hoc loco aduertendũ est diligenter non vno simul tempore aut puncto temporis neque cõuentus impiorum interituros, neque piorum Ecclesias ascẽsuras ad suæ dignitatis fastigium, sed paulatim atque sensim, progressu ætatis, annisque se circumagentibus & illos cadere, & hos caput attollere, eo vsque quoad extremo mundi tempore omnibus impijs de medio sublatis, soli pii rerum potiantur in vita constituti æterna & fœlici. Sed quã uis ista aut impiorum miseria, aut piorum secunda fortuna longissimi temporis spatio atque lapsu, multisque sibi succedentibus sæculis perficiatur, & ad exitum perducatur, tamen sacri vates quoniam vno aspectu simul ea vniuersa videbant, quæ ipsa in se diuisis atque partitis temporibus fiunt, quomodo ea videbant, eodem ipsa modo eloquuntur alia addentes super alia, neque tempora distinguentes nec loca, sed simul omnia copulantes atque miscentes, quod & hîc Abdias facit, cùm dicit. *Quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes, sicut feci fiet tibi, retributionem tuam conuertet in caput tuum.* Omnibus enim gentibus, quæ imitantur, aut imitaturæ Edonitas vnquam sunt, postremas calamitates denuntiat: quas illæ subibunt nõ vno

omnes

omnes tempore, ſed aliæ alijs temporibus. Itaque earum impiarum & fidelibus populis infeſtarum gentium alias iam Deus gentes extinxit, alias extinguet mox, ab alijs futuro tempore pœnas meritas repetet, vniuerſaſque tandem infernis incluſas locis ſempiterno infortunio mactabit. *Quoniam inquit iuxta eſt dies Domini.* Propè eſſe ea dicit, quæ niſi multis euolutis ſæculis fieri omninò non debent, dicit autem ea eſſe propè, primò, quia ipſomet tempore, quando ea Abdias futura prædicebat, fieri cœpta erant, ex eoque tempore deinceps ſine intermiſsione efficiuntur: deinde quia ſicuti Deo ea omnia erant præſentia, ſic propheta ipſe in lumine, quo illuſtrabatur à Deo, quod eſt ad exemplum diuini luminis effictum lumen, omnia quaſi ſi inſtantia eſſent videbat: poſtremò, id fortaſſe dictum eſt ex improborum ipſorum, quos iſta mala capiunt, iudicio atque ſenſu: ijs enim mali & aduerſi quidquid aduenit, nimis cito aduenisſe videtur: & licet pro illorum improbitate, atque ſcelere nimis ſerò Deus in eos animaduertat, tamen ipſi ſua ſibi bona citò adimi, perbreuemq; eorum vſum ipſis conceſſum à Deo eſſe, & in ipſo fœlicitatis ſuæ curſu vitam ſibi celerrimè eripi dicunt, atque queruntur, vt appareret in illis, quos Sapiens ita lamentantes inducit. Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præ currens: & paucis interpoſitis verbis, & nos nati continuò deſiuimus eſſe. *Quoniam iuxta*, inquit, *eſt dies Domini*. Dies Domini, ideſt iudicij, quòd Deus vel in ſingulos homines exercebit vltimo ipſorum vitæ die, vel in vniuerſos poſtremo mundi tempore. Sic Petrus: Dies Domini ſicut fur in nocte. Et Eſai. Ecce dies Domini venit crudelis, & indignatio, & ira furoris. Nam huius vocis, Diei, varius in ſacris literis atque multiplex vſus eſt: Interdum enim vitæ cuiuſque calamitoſum tempus, hoc eſt, omne id tempo-

» *Sap. 5.*

„ *2. Pet. 3.*

„ *Eſai.*

ris ſpatium quo quis in ærumna & calamitate verſatur, dies cuiuſque dicitur, vt paulo ſuprà. *Et non deſpicies in die*
Pſal.136. *fratris tui*, & in Pſalmo ſimiliter. Recordare Domine filio-
» rum Edom in die Hieruſalem. Interdum tempus aduen-
Ioan.8. » tus Chriſti. Dies appellatur ipſius, vt apud Ioannem. Abra
» ham exultauit vt videret diem meum, vidit & gauiſus eſt.
Ioan.9. » Rurſus apud eundem. Ambulate dum dies eſt, ne vos te-
» nebræ comprehendant. Interdum etiam id ponitur pro
Pſal.38. » vitæ cuiuſque ſpatio, vt in illo Dauidis. Ecce menſura-
biles poſuiſti dies meos. Interdum pro puritate vitæ, atque candore, vt in illo, quod Paulus ad Theſſalonicen-
Theſſa.1. » ſes ſcribit. Vos filij lucis eſtis, & filij diei. Interdum dies eſt
1.Reg.c. » mors cuiuſque, & interitus, vt in Regum hiſtoria. Aut ve-
23. » niet dies ipſius & morietur. Et apud Iobum. Super die
Iob.18. » eius obſtupeſcent poſteri. Denique dies accipitur pro
» commendatione atque laude, vt apud Paulum in priori
1. ad Cor. ad Corinthios Epiſtola. Mihi autem pro minimo eſt vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui locus, quoniam paulò obſcurior ſemper eſt habitus, age de eo aliquantò latiùs diſſeramus. Non enim tanti facio, Paulus, inquit, aut quòd vos de me exiſtimetis benè, aut quòd quiſquam alius me ſuis oneret laudibus. Nam contendebant inter ſe Corinthij, ad quos Paulus ſcribit de ipſo, deque Petro, vter vtri eſſet præferendus: & cum vtrique primas omnes darent, tamen plurimi eorum Paulo priores partes deferebant, quorum de ſe honorifica iudicia dicit Paulus ſe ſpernere. Itaque iudicari poſuit, pro laudari, & diem pro commendatione, & fauore: vtrumque non nimis vſitatè, ſed tamen rectè, quod demonſtrabo: ſed ſeparatim de vtroque, & prius de iudicandi verbo dicamus, qua ſermonis proprietate, pro laudari ponatur. Nam certè Hebræis iudicari pro condemnari poni ſolet, quod obuia, & peruulgata

uulgata probant exempla. Itaque ea re nonnulli inducti arbitrantur Græci proprietatem ſermonis Paulum ſequutum, idque confirmant quod Scholiaſtes quidam Græcus Georgius ἀναχρίηται, verbum, quo verbo Paulus vſus eſt Græcis pro λοιμάζεσθαι, id eſt, approbari vſurpari ſolere dicat, ſed falſò vt puto: Hebræos potius & eorum proprietatem ſermonis Paulum imitatum exiſtimo, quod ex his liqueat. צדקה & משפט duo apud Hebræos ſunt nomina, quorum alterum Latine redditum iudicium, alterum iuſtitiã ſignificat. His nominibus illi propriè ſignificare ſolent abſolutionem & condemnationẽ iudicialis muneris duas partes, è quibus, quæ inter diſceptantes duos à iudice fertur, omnis conſtat ſententia: eadẽ enim ſententia, vnus condemnatur, alter abſoluitur. Ex his iudicium Hebræis in condemnatione ponitur, in abſolutione innocentis iuſtitia. Ex quo etiam fit, vt quoniã his duobus iuris recta dictio continetur, ideò Dauid quo declararet in Pſalmo, ius à Deo dici rectiſsimè, ſic ſcribat de ipſo. Iuſtitia & iudicium præparatio ſedis eius, id eſt, „ *Pſal. 88.*
dominatus eius atque principatus iuriſdictionis æquitate & rectitudine fundatus ſtabilitur. Nam pro meritis cuiuſque, de quoque ſententiam fert: innocentes enim mulcta ac pœna liberat, nocentes verò pro talibus habitos debito ſupplicio afficit: & in eandem ſententiam, in Geneſi. „
Et cuſtodient viam Domini, vt faciant iudicium & iuſti- „
tiam, id eſt, vt probos abſoluant, improbos iudicio con- „ *Gen. 18.*
demnẽt: & ſimiliter in Regum hiſtoria, & faciebat Dauid, „ *Reg.*
iudicium & iuſtitiam omni populo. Nam certè ius omne „
ſubuertitur, quando aut nocentes pœnas iuſtas euadunt, aut boni ſceleris condemnati in laqueos iudiciorum incidunt. Quæ vocum atque earum ſignificationis differentia, & diſtinctio accuratè ab Eſaia obſeruata eſt, & oſtenſa, quà ex perſona Dei dicit. Expectaui iudicium, „ *Eſai. 5.*

& ecce iniquitas, iuſtitiam, & ecce clamor. Nam iudicio id oppoſuit, quod eſt condemnationi contrarium : & ſimiliter iuſtitiæ oppoſuit id, quod cum abſolutione repugnat : quo docuit, in iudicio condemnationis ſignificationem ineſſe, abſolutionem autem iuſtitiæ ſignificari vocabulo. Nam pro iniquitate, quam oppoſuit iudicio, vocabulum quod in Hebræo eſt, propriè adhæſionem aut contagionem ſignificat : quo etiam fit, vt ad lepræ contagioſum ſignificandum morbum transferatur nonnunquam. Itaque ait: Expectaui futurum iudicium, id eſt, futuros vos ſcelerum vindices, & ſeueros aduerſus nocentes iudices, & ecce adhæſio, lepræ contagio, id autem eſt, & ecce non ſolùm in eorum prauè facta nō vindicatis, ſed & veſtra cum ipſis ſtudia coniungitis, atq; pari corrupti morbo, & tanquam contagione quadam infecti, ipſos imitati eſtis in ſcelere. Et rurſus ex alia parte. Expectaui, inquit, iuſtitiam, ideſt, vt inſontibus redderetur à vobis ius ſuum, & ecce clamor, & ecce inquam pro iure reddendo, ius de nouo ſubuerſum, pro iniuſtè inuſta nota delēda, de nouo inuſta iniuſtiſsimè nota : pro reſtituenda innocentiæ opinione falſis criminationibus læſa, nouis acceſsionibus per vos deterior reddita opinio : Non enim ſolùm in iudicio non abſoluiſtis innoxios, ſed & ipſos noua iniuria affeciſtis, ipſiſque fuiſtis pro additamento ad miſeriam. Nam clamor in his literis eorum eſt qui opprimuntur iniuria. Igitur Miſpath, atq; Cedaca fori atque iudiciorum verba id quod dixi ſignificant. Sed, quamuis ea ſignificent, tamen quia res finitimas ſignificant, & quæ vnà inſunt in eodem, atque vnà cohærent, pro Hebræorum proprietate ſermonis commutant inter ſe ſignificationes nonnunquam, & vnum pro altero accipitur. Nam eſt vbi iuſtitia pro condemnatione & iuſtificare pro condemnare ponatur, vt in illo Chriſti apud Lucam. Et iuſtificata eſt ſapien-

Luc. 7.

tia

tia à filijs ſuis: ſignificat enim ſe ſapientiam reprobatum iri à Iudæis legis ſapientiſsimæ filijs, hoc eſt, in legis doctrina enutritis. Et ſimiliter eſt vbi iudicium, iudicandiq; verbum, pro abſolutione & approbatione ſumitur: vt in illo Eſaiæ de Chriſto, iudicium gentibus proferet. In quo ſine dubio ſignificat Chriſtum effecturum vt homines à peccatis abſoluantur, quibus conſtricti tenẽtur, quod & mox magis explanat cum dicit. Dedite in lucem gentiũ, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de concluſione vinctum, &c. Et ſimiliter Iob, quando dicit. Abſtulit Dominus iudicium meum, id ſanè ſignificat, ſe cum pro ſua innocentia lætè deberet agere, tanquam qui conuictus impietatis, atque damnatus eſſet, ſic in ęrumnis verſari. Iuxta quem modum & Paulus in propoſito loco pro approbare, iudicare poſuit, idque poſuiſſe docet quod ſequitur. Nam inquit. Sed neq; meipſum iudico, id eſt, pro bono habeo, & addit, quo magis verbi huius ſenſum atque vſum explanet. Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Illud enim ſuperius, ſed ne meipſum iudico, interpretatus eſt iſto, ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Itaque iudicare pro iuſtificare conſtat poſuiſſe, pro Hebraici proprietate ſermonis. Atque hæc de iudicio. De diei autem vocabulo, quod pro commendatione, & approbatione diximus poni, Diuus Hieronymus in quadam ad Algaſiam epiſtola, pro conſuetudine Græci ſermonis eius, quo Cilices vtebantur, ita loqui Paulum affirmat: nam Tharſo Cilicię vrbe natum Paulum fuiſſe cõſtat. Sed quid opus eſt incerta ſequi, quãdo ſuppetũt certa? Nã Hebræi quorum ſermonis proprietates, & Græcè ſcribens Paulus ſingulis penè verbis referebat, iſto loquuntur modo. Certè dies illis fœlicitas eſt, fauor autem & approbatio atque laus inter partes fœlicitatis cenſentur. Sic enim Ieremias ſcribit. Tu es laus mea, & diem hominis non

» Eſai. 42.

» Iob. 27.

deſideraui. Quaſi ita dicat. Tuo de me domine iudicio cõtentus hominum laudes & approbationes non moror. Nec me latet alios id interpretari ſolere aliter. Theodoretus enim, ab humano die exponit, ab humanæ breuitate vitæ: alij ab eo quantum homines de bonis maliſque cognoſcunt: Alij pro eo quod ipſis placet, vocum ſignificationes ſuo fingunt arbitratu, mihi hoc ſimplicius videtur. Verum inſtituta exequamur. *Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes ſicut feciſti fiet tibi.* Hoc quidam ſic exponunt. Paulò poſt futurum eſt, vt Dominus in omnes orbis nationes animaduertat, pœnas repetiturus de ſingulis, pro cuiuſque earum ſceleribus, in quibus nationibus & tu Idumæe numeraris, itaque & tu pœnas dabis. Sed vt patebit ex ijs, quæ infrà dicemus, vnum Idumæorum nomen in hac vaticinatione verſatur, omniſque eius oratio ad ſolos Idumæos dirigitur, *Iuxta eſt*, inquit, *dies Domini ſuper omnes gentes*, id eſt, mutato numero ſuper te Edom, qui, quæ in alios operatus es eadem es paſſurus ipſe. Vocat autem Edom omnes gentes, quoniam, vt dictum eſt, hæc ſcribit de Edom figuratè ſic dicto, qui per omnes orbis nationes pertinet. *Sicut feciſti fiet tibi.* Non malè Rupertus cẽſet, hoc eã ſignificare pœnã quæ ſumitur de improbis in hac vita: illud autẽ ſuperius, *Iuxta eſt dies Domini*, ad eãpertinere, quã in futura vita dependent. Nã ferè ſic accidit, vt in hac vita, quãdo aliquos Deus punit ob ſua in alios malefacta, talibus eos afficiat malis qualia ipſi intulerũt, ſicut ſcriptũ eſt. Qui gladio interficit, gladio peribit. Rurſus, qui in captiuitatẽ duxerit, in captiuitatẽ vadet, & qui gladio occidit, oportet eũ gladio occidi. Quod & in ipſo licet videre dæmone, qui quoniam hominem ſuæ ſeruituti per fraudẽ ſubiecit, ſeruus ipſe hominum per Chriſtum effectus eſt. Sed addit ferè in eandem ſententiam. *Retributionem tuam conuertet in caput tuum.* Illud *retributionem*, poteſt accipi vno mo-

modo pro pœna peccatis ipſorum debita, quæ quia redditur pro peccatis, retributio vocatur, quomodo retributionem conuerti in caput Edom, quod hic dicitur, nihil aliud ſit, quam ipſum pœnam meritam ſubiturum. Alio modo accipi poſsit actiuè, pro ijs quæ aduerſus bonos ipſi fecerunt, quæ mala retributiones vocantur, quod & ipſa nonnullis bonorum peccatis ſint debita. Nam vt verè Chryſoſtomus illa exponens Chriſti apud Lucam, Fili recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: quod in hac vita malis iuſti afficiantur, id nonnullis illorum peccatis fit, quibus vita quamuis iuſta, non caret. Itaque id quod boni patiuntur, pro eo ad quos refertur, & iniuria eſt, & iuſta pœna. Qui infert agit iniuſtè, qui inferre permittit Deus iniuſta alterius actione ſuorum rectiſsimè peccata punit. Retributionis autem vocabulum hoc ſenſu ſolere accipi ſatis liquet ex illo. Filia Babylonis miſera, beatus qui retribuet tibi retributionem, quam retribuiſti nobis. Porrò quod dicit, *Conuertet ſuper caput tuum*, qua id dicat Hebraici proprietate ſermonis ſileri nō debet. Etenim ea ſermonis figura Hebræi ſignificant ingens ſupplicij quoddā genus. Nam quoniam caput in corpore & ſupremum locum obtinet, & eſt cunctis conſpicuum: ideò cum dicunt pœnam in alicuius caput conuerti, ſignificant magnum id eſſe & cunctis notum ſupplicium, & ob id valde ignominioſum: atque præterea cum maximorum atque chariſsimorum bonorum amiſsione, aut certè detrimento coniūctum. Ex quo etiam fit, vt in ſacris literis, cū de pœna improborum atque impiorum agitur, in eo iſta oratio vſurpetur, vt apparet in illo. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcēdet. *Pſal. 7.* Et in illo. In capite impiorum conquaſſatio. *Ier. 30.* Et certe diuina iuſtitia merito comparatum eſt, vt improbi & ſcelerati & in bonos viros iniurij pro ijs, quę occultè & per fraudem

dem contra iustos moliuntur, palàm ipsi, & apertè puniãtur, vt pro leuibus bonis, quibus studio nocendi elati, bonos spoliant, amittant ipsi bona maxima. Quà de re per-
Gene. 3. eleganter & eadem capitis seruata metaphora in Genesi dictum est ad serpentem. Tu insidiaberis calcaneo eius, & ipse conteret caput tuum. Nam quod de serpente dicitur, id ad vniuersa eius membra pertinere intelligitur: insidiãtur enim impij pijs, & occultè illis nocere student, & in pedem, id est, in res infimas, hoc est, in terrena, & caduca bona impetum faciunt: At pro eo ipsi plagam accipiunt manifestam in capite, id est, magnas ipsi res, & bona præstantissima amittunt. Addit porrò.

Sicut bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes iugiter.

Nonnulli Latini codices, bibisti, & Græcorũ interpretũ versio similiter: sed bibistis legunt numero multitudinis Hebræa & Chaldæa & plura Latina exẽplaria. Montẽ autẽ sanctũ vocat, si de veris Idumæis ista intelligi volumus, vrbem Hierusalem, quod in ea mons esset Moria, cuius in vertice montis situm erat sanctissimum Dei templum, sin autem ea intelligimus, vt intelligi certè debent, de figuratè Idumæis, mons Dei sanctus, hominum fidelium Ecclesiam, cui se semper conuentus impiorum opponunt significat. Porrò bibere in sacris literis in vtranque partem accipitur. Interdum lætari significat quoniam lætitia conui-
Esai. 65. uij comes est, quo in sensu Esaias scribit. Serui mei comedent, vos esurietis: serui mei bibent, hoc est, lætabuntur, & vos sitietis, id est, tristitia & mœrore afficiemini. Interdũ contra significat malum ebibere, atque sustinere grauissimum, vt in quarto, & septuagesimo psalmo. Hunc humi-
Psa. 74. liat, & hunc exaltat: quia calix in manu Domini, vini meri plenus mixto. Et inclinauit ex hoc in hoc. Veruntamẽ fex eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ, vo-

cum.

cum ergo ſic explicatavi, quod ad ſententiã orationis attinet, ſciri debet, non conuenire in eãdem ſententiam omnes, ſed alios aliam, itaque tres omninò diuerſas expoſitiones inducere. Quidam enim bibendi verbum quod bis in iſta oratione ponitur, in vtraque orationis parte, pro lætari accipi volunt: itaque dicũt. Sicut vos ò Idumæi bibiſtis ſuper montem ſanctũ meum, id eſt, vt lætati eſtis de meorum interitu, ſic omnes gentes bibent, hoc eſt, lætabuntur iugiter, vos cum deuaſtari, atque poſtrema clade, affici viderint, vt ſunt certè viſuri. Sic Hieronymus, interlinearis gloſſa, alijque inferioris notæ ſcriptores, vt Varablus. Dionyſius, Lyranus. Sed id apertè refellit quod ſequitur.

Bibent enim, inquit, *& abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint*, quod dici conſtat, propter mœrores & calamitates quas hauriẽt. Quare alij id verbum vtrobique pro mœrore animi & pro ſupplicio poni contendunt, & ab Idumæis ad Iudæos, hoc eſt, ab impijs ad pios ſermonem ſuum conuertiſſe Abdiam volunt, hoc modo. Scut vos ò pij qui meo in mõte, atque Eccleſia verſamini multa acerba ebibiſtis, vobis ea propinantibus impijs: eodem & ipſi modo bibent, hoc eſt, haurient, atque perferent acerbiſsima mala, eaque perferent iugiter, iugiter inquam, quoniam quæ vobis mala intulerunt illi, breui finita ſunt: quæ vero illos oppriment, grauia & perpetua erunt. Cui ſimile eſt quod in Apocalypſi aduerſus Babylonem ſcribitur. Reddite illi ſicut reddidit vobis, & duplicate illi duplicia ſecũdum opera eius, in poculo quo miſcuit vobis miſcete illi duplum. Sic Rupertus Abbas, & inferioris notę alij ſcriptores: cũ quo & illud conſonat quod Ieremias ſcribit. Si quibus nõ erat iudicium vt biberent calicem biberunt, id eſt, ſi qui amici Dei ſunt pœnas ſubeũt, tu quaſi innocẽs relinqueris? nõ eris innocens, ſed bibẽs, bibes. Alij id verbum non eodem modo vtrobique poni cenſent, ſed prius lætari eſſe, poſte-

„ Apoc. 18.
„
„
„
„
Ier. 25.

posterius cruciari atque mœreri. Sicut bibistis, inquiunt, ò gentes, id est, sicut gaudio exiliuistis super montem sanctum meum, quando eum ferro atque igne excidistis, sic, id est, proportione illatæ à vobis iniuriæ, bibent, id est, bibetis (mutat enim personam, pro consuetudine vatum) Itaque bibetis, hoc est, pœnas dabitis vos quicunque quales vecunque fueritis. Quale & illud est, quod in Apocalypsi Ioannes dicit de eisdem. Quantum lætata est, tantum date illi tormentorum & luctus. Quam ad sententiam Chaldæus Paraphrastes suam direxit interpretationem, sic vertens. Quoniam quemadmodum lætitiam cœpistis de subuersione mõtis sanctitatis meæ, sic bibent omnes populi calicẽ vltionis suæ iugiter, bibẽt certè & absorbebuntur, & erunt ac si non fuissent. Quæ mihi interpretatio probatur. In qua nemini nouum videatur idem verbum vno in versu bis positum, alias alia in significatione accipi. Est enim id diuinarum literarum vsu receptum, quod vel adnominatione fit, vel ex ambiguo, vel quomodocunque figuratè: idque ex his quæ subijciam liquere potest exemplis. In Ieremia. Virgam vigilantem ego video: bene vidisti: vigilabo ego super populum meum: vigilandi namque verbum primò positum virgam significat ex amygdalo, posterius vero, propriè, & literatè accipi debet: lusit enim vates verbo, vocis notationem sequutus. Amygdali enim nomen Hebræis à vigilando deducitur. Ioannes in quarto. Omnis qui bibet ex hac aqua sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum. Primò enim aquæ nomen ponitur propriè, secundo translatè. Idem in eodem, Iesum rogatum vt cibum caperet, sic respondisse scribit. Ego cibum habeo, quem vos nescitis, cibiq; nomen alio, quam quomodo rogatus Christus fuerat accepit. Et inibi, idem etiam ex Christi persona. Nonne vos dicitis,

Ierem. 2.

Ioan. 4.

dicitis, quod adhuc quatuor menſes ſunt & meſsis venit, ecce dico vobis leuate oculos veſtros, & videte regiones, quia albæ ſunt ad meſſem. In quo quis non videt meſsis Chriſtum luſiſſe vocabulo? Idem Ioannes in ſexto. Panis nomen intra eundem verſum nunc tranſlatè ponit, nunc propriè: & manducandi verbo ſimiliter alio atque alio modo vtitur. Chriſtus præterea apud Matthæum perſpicue. Dimitte, inquit, mortuos ſepelire mortuos ſuos. Sic ergo noſter ad maiorem rei aſſeuerationem ſubiecit in eandem ſententiam, *Bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint*, aut, vt in Hebræo dicitur. *Quaſi non fuerint*. Ex quo magis perſpicitur hic agi de figuratè Idumæis. Agitur enim cum omnibus gẽtibus & poſtremum mundi atque illarum excidium deſcribitur. Abſorbebunt, inquit, id eſt, ebibent penitus calicem iræ Dei, & erunt quaſi non ſint: talis enim impiorum hominum futurus eſt fortunarum atque vitæ exitus. Nam ſempiterno concluſi carcere, hactenus viuent, vt infœlices ſe eſſe, atque miſeros ſentire poſsint, hoc eſt, erunt perinde, ac ſi non eſſent ſequitur. *Ioan. 6.* *Matth.*

Et in mõte Sion erit ſaluatio & erit ſanctus, & poſſidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederũt, & erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flãma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccẽdẽtur in eis & deuorabũt eos & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus loquutus eſt.

Diuus Hieronymus, & qui Hieronymũ ſequuti hanc Abdiæ vaticinationem de veris, vel Idumæis, vel Iudęis intelligunt hac eius parte Iudæorũ è Babylonia reditum prędici volunt, quãdo Cyrus permiſit illis vt reuerſi in Iudęã euerſas Hieroſolymas & templum ſolo æquatum extruerent. Itaq; exponunt. *Et in monte Sion erit ſaluatio*, id eſt, vrbs Hieroſolymorum, quæ Sionis arce atq; monte potiſsimũ continetur, ad priſtinum ſuum ſtatum atque decus redibit, Iudęique in ea tranquillam degent, atque fœlicem vitam

viram salui atque incolumes. *Et erit sanctus*, id est, templū Dei sanctum iterum in ea extruetur, *Et possidebit domus Iacob eos qui se possederint*, id est, Non solum Iudæi restituentur in locum suum, sed & eos qui se oppressierunt ipsi oppriment. Quod Machabæorum tempore, vt illi dicunt, euenit. Idumæos enim primum Iudas Machabæus armis fregit, deinde Hyrcanus, & ipse Asmoneus, ita edomuit, vt sacrificare Deo Iudaico ritu coegerit, vt Iosephus scribit. Hęc illi qui ferri quidem vtcūque possent, si qua modestia hoc literis mandauit Hieronymus, simili ipsi modo literis prodidissent timidè & cunctabundè, ac suæ isti sententiæ diffidentes: nunc autem suarum rerum, vt apparet inducti, studio amoreque rem falsam ita asserunt confidenter, vt ferendi non sint. Primùm enim, quanquam iudicium istorum in hac re interdum desidero, tamen non tam offendor quòd inconsiderati sint, esse enim cuique vt lubet suo periculo licet, quàm indignor vsque eò illos Christi causæ si minus aduersari, parum certè fauere velle, vt quas hostes nostri ad Christi tempora pertinere vaticinationes fatentur, eas ipsi alio referant, & remoueant à Christo: itaq; parùm abest quin exclamem, ò indignum facinus Nam est facinus certè indignissimum homines in Ecclesiæ gremio nutritos, quorum præcipuum studium deberet esse, quacunque pateret aditus in arcanæ sacrarum literarum loca ingredi, Christumque inde elicere & in lucem proferre, non solū quia datur nolle ingredi, sed quod in ipsis est sepire id atque obstruere. Et certè hoc Solomon hoc Dauid, kimhi, commentatores Hebræi, hoc Ionathas Paraphrastes, hoc ipsemet Hebræus Doctor, quem consulebat & quem hoc in loco laudat Hieronymus, nisi de Christo interpretemur, rectè interpretari posse constantissimè negāt. Sed abeamus ab hostibus: nostri quid obsecro? siue illi veteres, qui Heroicis tēporibus Ecclesiæ vixerūt, siue ii, qui

qui ætate noſtra, aut auorum noſtrorum ſcriptis floruerunt, Lyranus, Vatablus, Montanus: nonne omnes Chriſtum, in his ſcriptis propriè contineri cognoſcunt? At opponitur nobis Hieronymus. At Hieronymus, ſi, qui eius authoritate abutuntur, attente eius ſcripta legerunt, timide & diffidenter id aſſerit. Sed opponunt Hieronymum. At vni Hieronymo nos contra opponimus Auguſtinum Theodoretum, Abbatem Rupertum, Dionyſium, innumeros alios, tot vt luminibus circunfuſus, non admodum nobis obſtet Hieronymus. Quamquam quid neceſſe eſt probationibus vti artificioſis, quando res ipſa prodit ſe & plenam ſui fidem ipſa facit? Omitto ſolenne eſſe vatibus vaticinationes ſuas rerum à Chriſto geſtarum lætiſsima cõmemoratione terminare atque claudere, à quorum inſtitutis, quando eodem inflabatur ſpiritu, Abdiam degeneraſſe non credo. Omitto res domi foriſque à Machabæis fœliciter geſtas, ipſorum met aduerſis prælijs atque cladibus fuiſſe variatas, & rerum luctuoſiſsimarum admixtu obſcuratas, & verò Herodianorum tyrannide paulo poſt conſequuta ita obrutas, vix vt apparent: omitto denique alia, quod initio horum cõmentariorum dixi, nonnè planiſsime rem iſtam euincit? Superſtitibus Iudæis, & incolumibus, atque beatis manentibus Idumæos ad vnum omnes delendos fore, apertè Abdias prædicit. Ecquãdo ergò ſi de veris Idumæis hoc ſcribit Abdias, Idumæi ad vnum omnes cæſi ſunt? ecquãdo ſic bellis afflicti, vt nõ, aut ſimul, aut paulo poſt eadem belli calamitas peruenerit ad Iudæos? Ecquando Idumæorum gens atque nomen extinctum eſt? aut ſi eos extinctos eſſe iam iſto tempore putant, ecquos florentes atque beatos Iudæos nobis oſtendant, qui Idumæorum buſtis inſultent? Cæcidit illos aliquando rex Iudæorum Dauid: at Idumæi poſtea cæciderunt Iudæos: ceperunt illo

rum vrbes atque vaſtauerunt Iudæi, ipſi etiam poſtea Chaldęo duce Hieroſolymas diruerunt: in Idumæos deinde victricia arma conuerterunt Chaldæi, in Iudæos poſtea ſuis ſedibus reſtitutos Antiochus Epiphanes deſæuit, Machabæi denique Idumæos debellarunt. Herodes Idumæus centeſimo poſt anno & Machabæorum genus extinxit, & Iudæos ſuo imperio ſubiecit, ſubiectoſque tenuit eo vſque quoad Romani Tito duce funditus Iudæorum euerterunt, & extinxerunt rempublicam: vt etſi eodem belli impetu Idumæorum res deletas fuiſſe demus, tamen dicere non poſsimus illis deletis ſuperſtare Iudęos. Quid? quod diſſertè Abdias dicit Idumæos eos, de quibus loquitur, occidione occiſum iri à Iudæis, non ne eſt palmarium? *Et erit*, inquit, *domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccendētur in eis & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Eſau.* Nam certè Idumæi ſi extincti ſunt, ſimul cum Iudæorum republica ſunt extincti, vt, & ſi concedamus extinctos eſſe Idumæos, tamen neceſſe ſit dicere non Iudæorum armis eos eſſe extinctos, ſed Romanorum potius, eomet tempore quando reſpublica Iudæorum concidit. Ecquem igitur huius vaticinationis exitum iſti verę intelligentiæ contemptores inuenient? ſed & fore, vt Iudæi Samaritas aut deleant, aut ſolum vertere cogant, eorumque ipſi ſedes occupent, teſtatur Abdias qua dicit. *Et poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ.* Eam autem regionem Iudęi ab eo tempore quando eam primum amiſerunt acti in exilium, deinceps nunquam recuperarunt, ſed Medi, & Aſsyrij coloni eam obtinuerunt ad vſque Chriſti tempora, & gentis Iudæorum excidium. Nam quod quidam dicunt Iudam Machabæum Samaritas ſuæ ditioni ſubiciſſe, falſum apparet, tantum enim viciſſe ſcribitur Nicanorem, qui milite raptim è Samaria collecto bello ipſum laceſ-

laceſſerat, ſed Nicanorem vicit, non autem Iudæorum colonias in Samariam deduxit. Itaque Iudæi nō ij ſunt, quos Abdias Samariam poſſeſſuros dicit, quando eam, vt conſtat, non poſſederunt. Et vt alia omittamus, hoc, quod dicā, id abundè demonſtrat. Nam iſthæc hoc loco promiſſa Iudęis fortunæ in melius mutatio fœliciſsimo fine terminatur & clauditur. Et *erit*, inquit, *Domino regnum*: Iudæorū autē fecūdæ res: ex eo poſtquam Machabæi arma ſumpſerunt, patriæ chariſsimæ amiſsione, & regiæ vrbis ruina, & templi auguſtiſsimi incendio, & ipſorum met miſeranda cæde, atque ſtrage terminatę ſunt. Quare, mea quidem ſententia pro certo tenendum eſt, hæc dici de Chriſti Eccleſia, cuius fœlicem progreſſum pro more prophetarum inuolutè Abdias & figuratè deſcribit, itaque inquit. Et *in monte Sion erit ſaluatio & erit ſanctus. &c*. Expoſito enim impiorum, quos Idumæos vocat, interitu, Eccleſiæ piorum fœlicitatem futuram exponit. Exponit autem non eius aliud aliàs, quaſi ea varijs & inter ſe diſtantibus eſſent futura temporibus, ſed quaſi ſe vniuerſa profuſura eſſent, & euolutura repente. Et *in monte Sion erit ſaluatio*, id eſt, pereuntibus impijs ſeruabuntur pij: atq; quēadmodū illos ira Dei paulatim conficiet, tādēque abſumet, ſic hos per ſingula ferè ſęcula ab impiorū oppugnatione ſeruatos tandē conſtituet Deus liberos ab omni dimicatione & periculo in ſtatu fœlicitatis tranquillo, & æternū permāſuro. Et *in mōte*, inquit, *Sion erit ſaluatio & erit ſanctus & poſſidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederunt, & erit domus Iacob ignis & domus Ioſeph flāma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccēdētur in eis & deuorabunt eos & nō erūt reliquiæ domus Eſau quia Dominus loquutus eſt.* Primò proponit quanta futura ſit Eccleſiæ fœlicitas, deinde exponit quibus vijs ad eam ſit peruentura, id eſt, primò vniuerſē prædicit piorum hominum gloriam, deinde eam per ſingulas par-

tes magis explicat. De primo. *Et in monte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus.* Nam his verbis fortunatus piorum ſtatus declaratur, id eſt, Eccleſiæ triumphantis ſtatus, qui eſt ſtatus maximus atque fœliciſsimus eorum, ad quos Eccleſia perueniet, tunc enim ſalutem plenè conſequetur, & ſanctitatem. Quanuis enim nunc piorum Eccleſia redempta à Chriſto ſit, & à peccati culpa mundata, tamen à peccati reliquijs, & ab ijs quæ peccatum ſequuntur, pœnis liberata nondum eſt, ſed eſt in futurum liberanda, *Et erit*, inquit, *in monte Sion ſaluatio.* Hebraicè & Chaldaicè ad verbum, *Et erit in monte Sion euaſio.* Dicitur autem futura euaſio in Sion, id eſt, in Eccleſia triumphanti: Primò quoniam qui in ea ſunt, iam huius vitæ pericula, & varia diſcrimina euaſerunt: deindè quia is vnus locus eſt quò, qui euadere iſta mala cupiunt, debent omni ſtudio contendere. Præterea quod in Sion dicitur futura ſaluatio, non ſolùm eo dicitur, vt ſignificetur eos qui in monte Sion fuerint, futuros, ſaluos, ſed quo etiam intelligatur nuſquam niſi in Sion ſaluos futuros. *Et erit ſanctus.* Chaldaicus plurali numero, *Et erunt ſancti.* ſed ſæpè accidit vt ſingularis numeri voce, plura ſignificentur quam ſignificantur plurali, ſignificatur enim vniuerſum genus de quo agitur, vt apparet in illo: ficus
Aba 3. enim non florebit, & non erit germen in vineis, mentietur opus oliuæ Nam ficus ficulneæ omnes ſunt, & oliuæ opus, vniuerſum earum genus. Quare quod dicitur, *Et erit ſanctus.* Perinde eſt ac ſi diceretur, & erit ibi omnis ſanctitas, aut quidquid ſanctum vſquam eſt, ita vt omnes qui in eo loco ſunt, ſancti ſint, & extra eum locum nemo ſit ſanctus. Quod alijs
Eſai. 60. quidem, ſed idem ſignificantibus verbis, Eſaias futurum vaticinatus eſt dicens. Et ponam viſitationem tuam

tuam pacem, & præpoſitos tuos iuſtitiam: non audietur vltra iniquitas in terra tua, vaſtitas & contritio in terminis tuis, & occupabit ſalus muros tuos, & portas tuas laudatio. Sed addit. *Et poſſidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederunt.* Exponit iam quibus Sion vijs, id eſt, quibus Eccleſia piorum rationibus aſſequutura ſit eum ſanctitatis & fœlicitatis gradum quem dixit. Ac primùm affirmat futurum, vt domus Iacob poſſideat eos, qui ſe poſſederunt: domus autem Iacob vocat Apoſtolos & reliquos fideles genus ducentes à Iudæis, qui primo Eccleſiæ tempore ad Chriſti fidem conuerſi, ſua ipſi voce gentibus vt eandem ſequerentur religionis fidem authores fuerunt. Nam fideles Iudæi gentes perduxerunt ad fidem, ſicut Eſaias vaticinatus eſt dicens. Quoniam de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem. Hi igitur Iſraelitæ fideles, in quibus & ante & poſt Chriſti aduentum dominatæ ſunt gentes, ante quando ſuæ ditioni eos ſubiecerunt, poſt quando illis quod Chriſti doctrinam diuulgarent, ſe infeſti oppoſuerunt, eoſque ferro atque igne perſequuti ſunt: Hi ergò tot modis à gentibus oppreſsi gentes, vt Abdias vaticinatur, fidei atque euangelio ſubijcient, & ad ſuum aggregabunt numerum, ita vt qui ante in eorum dominabantur corporibus, animos ipſi ſuos poſtea eorum ditioni, atque rectioni ſubmittant. Iraque iſta oratio verbi poſsidendi conſtat ambiguo vſu: non enim vtrobique eodem accipitur modo, quod ſuprà demonſtrauimus eſſe familiare prophetis. *Et poſsidebunt eos qui ſe poſſederunt.* in Hebræo ad verbum ſic. *Et poſsidebunt poſſeſsiones aut hæreditates ſuas.* Quæ ferè eandem habent ſententiam. Nam hæreditates ipſorum, hoc eſt, Apoſtolorum & eorum qui idem apoſtolicum exercent munus, vocant eos in quorum

Eſai. 3.

animis fecerunt, vt Christi dominaretur religio. Nam pollicitus fuerat Deus Iudæis fore, vt virtute Christi, id est, veris doctrinis docendis, veraque religione inferenda toti orbi imperarent. Sed pergit. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula.* Fideles Iudæi primum gentes ad fidem Christi vocare cœperunt, hos postea nonnulli è gentibus conuersi in eodem docendi, & ad Christum vocandi adiuuarunt munere. Itaque vtrorumque opera Christi fides per vniuersas orbis nationes latè propagata est, quod hæc verba significant. Nam domus Iacob ad fideles Iudæos pertinet, domus autem Ioseph è gentibus conuersos significat. Quod vt esse verum intelligatur, est aduertendum, domus Ioseph nominari eas tribus, quæ ab Ephraim & Manasse, duobus Ioseph filijs genus ducebant. Eos porrò liberos Ioseph ex fœmina AEgypto è fœmina AEgyptia, & à religione Iudæorum aliena: Iacobum vero eorum auum, vt memoratur in Genesi, quamuis matre gentili natos, pro filijs adoptasse ipsos, tunc etiam præcepisse reliquis filijs suis, vt in Palęstinæ diuisione ac sortitione, eos, non solum prædæ participes facerent, sed tantundem agri singulis darent, quantum reliqui filij sui, quorum in sortitione atque partitione ratio habenda erat, tribui sibi, suæque vellent familiæ. Quare ex hoc fieri vt istorum nomina, atque domus, quæ ambæ domus Ioseph nominantur, aptissime à vatibus transferantur ad significandas gentium Ecclesias. Nam sicut hi, quanuis in AEgypto nati & de matre AEgyptia susceptí, æquo iure cum Iacobi filijs Palæstinæ inter se partiuntur, atque diuidunt terram: sic gentes, quibus nulla generis coniũctio intercedebat cum Abraham, & qui testamentorum hospites erant, fide & religione Christi ab ipsis susceptæ in familiam Abrahæ, & in nomen

Gene. 48.

nomen,& in hæreditatem tranſierunt.Ergo, inquit, domus Iacob, id eſt,apoſtoli, & reliqui fideles Iudæi erunt ignis, & domus Ioſeph, id eſt,fideles orti è gentibus erũt flamma, & domus Eſau, id eſt,vniuerſitas impiorum atque idola colentium hominum erunt ſtipula:itaque corripiet ſtipulam flamma,atque ignis,eamq; ſic abſumet, vt nullũ eius veſtigium amplius extet.Id quod in maxima gẽtilium hominum parte iam eueniſſe videmus: Nam ab Apoſtolis apoſtoliciſque primum viris, deinde ab eis,qui è populo gentium conuerſi vita functis Apoſtolis Apoſtolici muneris curam, & laborem ſubierunt,ita eſt diſſeminata per orbis oras Chriſti fides, vt idolorum abolitus ſit & extinctus cultus. Rectè autem vocatur ignis ea vis, qua Ioſephi & Iacobi domus Idumæos ſuæ ditioni ſubijciẽt,ſic enim in euangelio eã Chriſtus appellat qua dicit. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt ardeat. *Luc. 12.* Sic autem nominatur, vt ex eo intelligatur, non ſolum quam ſit efficax iſta vis, quamque in agendo acris, ac velox: ſed etiam quomodo à paruis initijs breui ad ſummũ perueniat.Nam,vt perexiguus ignis auris leniter excitatus breui magnus efficitur,itaque latè vagatur, ei vt obſiſti non poſsit:ſic euangelij vis ignea flante Deo, ab humili ad ſummum venit,totumque ferè orbem compleuit. In quo etiam prætermitti non debet, quanto iudicio vates in hac re vſus fuerit ignis atque flammæ vocabulis, quando dicit. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma.* Nam vt ab igne oritur flamma, exorta vero latius patet quam ignis, & magis conſpicua eſt, ſic à domo Iacob, id eſt, ab ijs,qui è Iudæis ad Chriſti fidem ſunt conuerſi,geniti ſunt in fide Chriſti, ij qui genus ducunt à gentibus, id eſt, à Iacob Ioſeph, & ab igne flamma eſt exorta: ſemel verò geniti atque educti,ipſos à quibus educti ſunt multitudine ſuperant, eorum-

que fides atque religio vt flamma splendet longe latèque, vtrique autem in gentilitatem, sicut ignis in stipulam inuadentes, eam consumpserunt, & ad nihilum redegerunt. Itaque ait, *Et succendetur in eis*, iste scilicet ignis succendetur in infidelibus, *Et deuorabunt eos*, quoniam eorum infidelitatem extinguent. Nam qui aliquem alium ad fidem ex infidelitate traducit, is manducare ipsum dicitur in sacris literis, eo quod eum traijciat in Christi mysticum corpus, vt apparet in illo quod Petro visum est sibi dici. Petre surge, occide, & manduca. Quo verbo præceptum illi fuit, gentes vt euangelium doceret. Itaque fideles deuotabunt infideles, id est, illos ad fidem ab infidelitate conuertent, ex quo fiet id quod mox sequitur. *Et non erunt reliquiæ domus Esau.* Nam infidelibus & idolorum cultoribus, partim opera fidelium ad Christum conuersis, partim mirabili virtute Dei variis rationibus extinctis, atque deletis idolorum cultus ita esse desijt, vt ferè nullæ eius reliquiæ iam appareant. Sed pro eo quod noster vertit, *Et non erunt reliquiæ*, Græci verterunt, & non erit πυρόφορος quod nonnulli pro frumentario accipiunt, aut pro frumenti feraci agro. Itaque Græca Latinè sic vertunt, *Et non erit frumentarius.* Sed certè πυρόφορος, non solum frugifer, sed etiam ignifer est, veriusque videtur Græcos id vocabulum, non pro frumentario hoc loco posuisse, sed pro ignifero. Nam frumentatio, non videtur esse in hac oratione locus: Ignifer autem rectè conueniat cum superioribus. Nam quoniam vates domos Iacob & Ioseph igneas dixit futuras esse, quo significaret quanta eorum hominum, qui ad eas familias pertinerent futura esset vis in diuulgando Euangelio rectè & contentanè dicit in domo Esau neminem futurum, qui ignem ferat, hoc est, neminem in illa futurum, qui vim habeat ad resistendum

Act. 10.

dum: præterquam quòd ex iis, quæ Theodoretus in hunc commentatur locum, apertè intelligitur πυρόφορον isto in loco Græcis interpretibus non frumentariũ esse, sed igniferum: quod qui illa Theodoreti commentaria Latina fecit, non satis aduertit, itaque sensus omnes atque verba confundit. Sed & Hieronymus quamuis pro πυρόφορον frumentarium posuerit, non dissimulat Græcos interpretes igniferum posuisse. Nam πύρφορον scripsisse ipsos è nonnullorum probat sententia: πύρφορος autem haud dubiè est ignifer, quem etiam πυρόφορος significat: sed interest quòd πυρόφορος ambiguæ significationis est, πύρφορος autem vnius, vt videtur. Porrò ignifer, quod, vt nobis videtur, Græci posuerunt, variè exponi potest. Primò. Non erit ignifer in domo Esau, ideſt, non erit qui vim habeat ad resistendum, quomodo id Theodoretus exponit. Deinde. Non erit ignifer, id est, non erit superstes, hoc est, cui Esau vitæ atq; generis lampada tradat. Nam filij qui in demortuorum patrum locum succedunt, lucernæ appellari solent in his literis, quod in eis maiorum suorum luceat memoria, vt in 3. Regum. Vt remaneat lucerna Dauid seruo meo cunctis diebus coram me in Hierusalem. Et in 4. Nolui disperdere domum Iuda propter Dauid seruum meum, sicut promiserat ei, vt daret illi lucernam & filijs eius cunctis diebus. Et in libris Paralipomenon. Postremò non erit ignifer, id est, non erit vlla militaris ars, non arma, non virium robur in domo Esau. Nam πυρόφοροι in re militari olim dicti sunt, qui aciebus in procinctu stantibus & ad congrediẽdum paratis, ipsas antè ibãt acies, altera manu lauri ramos, altera lãpada præferentes, sed sequitur *Quia ita locutus est*, quo docet quòd prædicit mutari in diuersum non posse. Sequitur porrò.

3. Reg c. 11.
4. Reg. c. 8.

Et hæreditabunt australes ad Austrum sunt montem Esau, & qui in campestribus Philisthiim & possidebunt regionem Ephraim & re-

gionem Samariæ & Beniamin poſsidebit Galaad.

Hæc quidam qui Iudæorum Rabbinos, & eorum interpretandi humile genus oderunt, ita humiliter interpretantur, Rabbinitates vt omnes hoc loco ſuperēt: certè ita ſe gerāt, vt præ illis Rabbini ſublimes, & magnorum arcanorum conſcij videri poſsint. Nam cum noſtri ferè vniuerſi, hęc partim per Apoſtolos geſta eſſe aſſerant, partim gerēda affirmēt per eos qui Apoſtolorum munus obeūt, cumque omnes Hebręorum doctores ipſa rerum hic promiſſarum magnitudine admoniti, quoniam veniſſe Meſſiam negāt, per eum quem fruſtra ſperant venturum contendant implenda eſſe, Aſſamonæorū certè res geſtas minores omninò fuiſſe fateātur quam vt promiſſorum iſtorum explere magnitudinem poſsint: iſti tamen in Aſſamonæis hęrent: ex eorum factis huius vaticinationis veritatem exquirunt: ijs quæ geſſerunt illi, huius ſui promiſsi Deum exoluiſſe fidem volunt. Itaque vtriuſque Ioſephi hiſtoriarum & eorum, qui de Machabæis inſcribuntur librorum omnes forulos excutiunt: quidquid Machabæi domi foriſque benè vnquam geſſerunt, caſtella incenſa, oppida expugnata, ſpolia direpta excurſiones omnes ac propè velitationes armorum minutiſsimè colligunt: agri Iudæorū ditioni per eoſdem additi paſſus ferè numerant: vnamque ex omnibus his ſummam efficiunt, promiſsis, vt arbitrantur ipſi, huius vaticinationis æqualem, hoc eſt, humi repunt, &, vt Hieronymus ſcriptum reliquit, tamquam colubri terram comedunt. De quo etſi nos nonnulla ſuprà, tamen quò magis conſtet errare illos, age nūc pedem propiùs conferamus cum ipſis. Numerant ordine Palęſtinę regionis eas partes quas hic Abdias commemorat: & in ſingulis inſiſtentes docent, conantur docere certè, in eis à Babylone reuerſos dominatos fuiſſe Iudęos. Ac de monte Eſau, hoc eſt de Idumæa, quam veniſſe illi in poteſta-

teſtatem Iudæorum volunt, ſuprà ſatis reſponſum eſt. De Palæſtinis autem, quòd dicunt extare Ezechielis vaticinium, quo prædicitur fore vt eorum regiones obtinerent reuerſi à Chaldæa Iudæi, nimis certè falluntur. Non enim Ezechiel Palæſtinos ſubijciendos prædicit nominatim Iudæis, ſed omninò delendos dicit. Quod autem delendi dicantur Palæſtini, non ideò ſequitur fore vt Aſſamonæi delerent illos, aut vt eos ſuæ ditioni ſubijcerẽt. Potuit Nabuchdonoſorus, potuerunt Chaldęi, quod & fecerunt vti vaticinatus eſt Ieremias. Nam is poculum illud vino furoris plenum etiam Palæſtinis bibendum porrexit: & apertè prædixit fore, vt ante reſtitutam Iudæis libertatem ſuorum peccatorum Palæſtini pœnas luerent vaſtati à Chaldæis. In regione etiam Ephraim, & regione Samariæ Iudæis aſſerenda ſimili in errore verſantur. Nã quod conſtat Galilæam poſſeſſam à Iudæis, & quod ſortis Ephraim nonnullas vrbes Machabæis ducibus ſuperarunt, vt Ioſephus Gorionis ſcribit, decem tribubus attributam terram vniuerſam in Machabæorum veniſſe poteſtatem efficiũt falſo, & ridiculè. Primùm enim Ioſephi Gorionis, cui omnes norunt in hiſtoria quãta ſit habenda fides, illos mouere authoritas non debuit. Deinde vt Galilæa, & Ephrainitarum ſortis pars aliqua Machabæorum ceſſerit imperio, quî quæſo ſequitur decem tribuum ſortẽ ceſsiſſe vniuerſam? Quantula enim eius ſortis portio Galilæa fuit? Quod autem iidem dicunt è primo Machabæorum libro liquere filios Iſrael totam Galaad recuperaſſe, id certè non liquet. Nam bellum intuliſſe Galaaditis, quòd Iudæos qui apud ipſos verſabantur per iniuriam opprimerent, Machabæus Iudas ſcribitur, & eorum expugnaſſe vrbes aliquot, & Iudæos qui in eis morabantur periculo liberatos in Iudæam reuerti feciſſe: redegiſſe autem eam regionem in ſuam poteſtatem, aut in ea dominatum ipſum eſſe, id nuſ- *Iere. 25.*

quam

quam ſcribitur. Et congregauit, inquit, Iudas vniuerſos
» Iſraelitas, qui erant in Galaad à minimo vſque ad ma-
» ximum & vxores eorum, & natos, & vaſa, & exercitum
» magnum valde, vt venirent in terrã Iuda. Certè ſi Galaad
» parere ſibi Machabęus feciſſet, tutò verſari in ea Iudęi poſ
ſent. Itaq; cauſa non eſſet, quare ſolũ verterent, atque alio
cõmigrarent Iudæi. Sed aliud eſt Machabæum Iudam ex
curſionem facere in Galaad, aliud eam ſubijcere ditioni
ſuæ, quas iſti res, ſua vt ſomnia defendant, valde inconſi-
derate confundunt. In Chananæorum autẽ terra, & in to
ta illa ora & tractu maritimo, in quo vrbes, Dor, Cæſarea
Palæſtinæ, Ptholemais, Tyrus, Sarepta, Sydon, cum eas
iſti vrbes ab Aſſamonæis bello captas, & ſuo imperio ad-
iunctas adſeuerant, etiam falluntur. Nec enim ſi Macha-
1. Mac. 5. bæus Iudas, vt in libro primo Machabæorum ſcribitur,
Ioppitarum & Iamitarũ naues, atque portus incendit, &
eos qui in naualibus erãt ferro interemit, idcircò in pote-
ſtatem redegiſſe ſuam eas vrbes, aut ſuo imperio dicen-
dus eſt adiunxiſſe. Vltus ille quidem eſt Iudæorum quo-
rundam cædem, quos Ioppitæ per dolum mari immerſe-
runt, atq; hactenus bello progreſſus, vt in portus illorum
inuaderet, non autem vt aut eas vrbes caperet, aut captas
præſidiis Iudæorum firmaret. Nec ſi Ioſephus Gerionis
ſcribit Tyrum & Sydonem expugnatas fuiſſe ab Hyrcani
filio Ariſtobulo, fides in eo illi magis habenda eſt, quam
in eo quod de Gothis Hiſpania ab Annibale pulſis com-
memorat. Itaque tam vano ſcriptori qui fidunt, ij mihi, vt
videtur, de ſua æſtimatione laborant parùm. Ijdem etiam
turpiter peccant, cum affirmant Iudæos quia poſt recupe-
ratam libertatem in pleriſque Palæſtinis regionis vrbibus
habitauerint, ideò eas poſſediſſe, aut hæreditaſſe debere
dici, vt Abdias ſcribit. Quaſi nihil interſit vtrum habites,
an poſſideas locum aliquem. Aut quaſi ſerui nõ vna cum
domi-

dominis habitent. Aut denique quaſi fuerit vllus in orbe locus, quē non incoluerint Iudæi. Dic ergo illos hæreditaſſe orbem totū, quia in omni orbis loco pedē poſuerūt. Non ſatis ergò eſt inhabitaſſe dici, ſed dominatos eſſe docere eſt neceſſe, quod iſti nunquam docebunt. Nam teſtimonia quæ proferunt, ea pro nobis faciunt. Nam teſtificantur in Iāmia, & in Ioppe, & in Galaaditide Iudæos, qui erant, non ſolum rerum non potitos, ſed ne ęquo quidem iure cū reliquis vſos ciuibus, nec ciues fuiſſe, ſed peregrinos. Nec Sophoniæ de Palæſtinis vaticinatio, qua dicit fore vt funiculus maris ſit, funiculus eius qui remanſerit de domo Iuda, id vllo modo confirmat. Primò quia nō dicit fore vt Iudæi à Chaldæa reuerſi in Palæſtina dominentur, ſed vt greges paſcant in Palæſtinæ locis maritimis ij qui remāſerint de domo Iuda. Certè Chaldæus, & Iudęos euertit, & Palæſtinæ maritimis locis paulo poſt vaſtitatē intulit, vti Ieremiæ vaticinatio demōſtrat: potuit ergo accidere vt ij Iudæi, quos Chaldæus in Iudæa ad terram colendā voluit remanere, reliqua multitudine in captiuitatē abducta ſuos greges in Aſcalonis atque Gazę vacuis habitatore locis pauerint aliquādo, quod futurum eſſe Sophonias præuidit. Deinde, quia ea vaticinatio, quod nemo prudēs inficietur, tota figurata eſt. Idolorum enim cultores tranſlatè Palæſtinos, atque Moabitas nominat, quemadmodum affirmat Hieronymus dicens. Nunc ad Lxx. interpretes reuertamur, cogamuſque Iudæos qui tantum ſequuntur hiſtoriā, exponere nobis, quando Moab & filij Amon facti ſunt quaſi Sodoma, & Gomorrha & quaſi acerui ſalis, & deſertæ vſque in æternum? Debent monſtrare ſulphureas pluuias, vineas, terram in cineres, fauillamq; conuerſam, mare ſupra de puteis quondam ſalis, quod nunc mortuum dicitur, inundaſſe: quando eos diripuerint Iudæi: quando reſiduæ gentes Iſraeliticæ poſſederint eos. "

" *Hier. in* " *Soph. c. 2*

Aut

„ Aut quæ indignatio Domini est pro blasphemia & contu
„ meliis attenuare, & disperdere eos, nō Moab, & Amō, sed
„ vniuersam terram, vt adorēt eum singuli de loco suo om-
„ nes insulę gētium? quod magis pro beneficio tribuet blas-
„ phemantibus, vt ab errore redeant ad salutem. Quod si vo
„ luerint dicere post egressionem de Babylone has gentes
„ populo Israel fuisse subiectas, primùm authoritatē postu-
„ labimus scripturarum, vnde hoc factum probent: deinde
„ cum minimè potuerint demōstrare, cōcedemus eis ex su-
„ perfluo atq; dicemus. Esto accidisse quod dicitis, quæ iu-
„ stitia Dei esset blasphemasse auos, & exprobrasse atauos,
„ & postea nepotibus redditum. Cum vtique illa sententia,
„ qua antea dicebatur in lege, peccata patrum in filios in ter
„ tia, & in quarta generatione restitui, per Ezechielem solu-
Ezech. 20 „ ta sit. Viuo ego, dicit Dominus, nequaquam dicetur hæc
„ parabola, sed anima quæ peccauerit ipsa morietur. Et si-
„ mul animaduerte parabolam esse quod dictum est: nec
„ id sonare quod in superficie literæ proferunt. Quod si in-
„ iustum est nepotibus reddere, quod deliquerint aui, quan
„ to iniustius pro stultitia Iudæorum hoc ipsum sperare in
„ consummatione mundi fieri, quando non Christus eo-
„ rum, vt putant, sed est venturus Antichristus. Sicubi enim
„ arctati fuerint in historia, vt doceant completum esse
„ quod dictum est, statim transiliunt ad futura Christi tem-
„ pora, & omnia quæ non possunt exponere, post multa
„ sæcula sibi repromittunt, & dicunt, & Moab, & filios
„ Ammon, & AEgyptum, & Philisthiim, & Idumæam, quæ
„ nunc insultant Iudæis, eo tempore puniendas. Interroge-
„ mus ergo eos, quare has potissimū gentes Deus puniat, &
„ nō totum orbem, in quo Iudæi longè lateq; dispersi sunt?
„ Si enim meretur Moab corripi Iudæis insultās, & filij Am
„ mon, & reliquæ gentes in circuitu, quare Gallia non cor-
„ ripitur? quare Britānias in comminatione non ponit? cur

Hispa-

Hiſpaniæ ea pœna alienæ ſunt? quam ob cauſam de Italia nihil dicitur? de Africa cur tacetur? Et vt ſemel dicam cum totus orbis Iudæos captiuos teneat, quid ſolæ gentes tantum commiſere flagitij, quæ in circuitu eius ſunt, vt ſolæ potiſsimum nominẽtur. Hæc Hieronymus. Quibus apertè docet Moabitarum à Sophonia & Palæſtinorum nomina figuratè eſſe vſurpata, quæ etſi propriè illæ in Iudæos, tamen æquè valent in iſtos, qui hoc quidem in argumento deteriores ſunt, & humiliores Iudæis. Sed referunt ſe tandem ad Hyrcanum Aſſamonæum, & ad Herodem magnum, quos vt ſcribit Ioſephus, conſtat Iudæis imperitaſſe, & regni ſui fines, circũuicinis aliquot deuictis gentibus latius protuliſſe. Itaque inclinata iam acie hoc ſe præſidio firmant, vt mea opinio fert, parum firmo. Nam quod Hyrcanus adiecit imperio Iudæorum, id paucis poſt annis Pompeius illis detraxit, vti ex Ioſepho docuimus: Herodes autem magnus Idumæus genere Aſſamonæorum regia & ſacerdotali ſtirpe penè deleta in regnum Iudæorum inuaſit, nec vindex libertatis illorum fuit, ſed oppreſſor reipublicæ. Quare in illum hæc vaticinatio non cadit. Nec enim de illo verè. *Et erit domus Iacobignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Eſau.* Et rurſus. *Et hæreditabunt ij, qui ad Auſtrum ſunt montem Eſau.* Itemque. *Et aſcendent ſaluatores in montem Sion, iudicare montem Eſau.* Nam quo quæſo modo Herodes Sionitis ſalutem attulit, quibus calamitati fuit, vtpote qui eos ſibi, hoc eſt alienigenæ contra ipſorum inſtituta atque mores ſeruire coegerit? Aut quo pacto eo tempore montem Eſau mons Sion iudicabat, quando rex Idumæus Sionem ditione premebat? Sed demus iudicaſſe: demus quàm latè volunt, Iudæos Alexandri Hyrcani, & Herodis temporibus imperium protuliſſe: at quan-

Li. 13 *c.* 23.

quandiu id quæso imperium penes illos fuit? Quæ enim Hyrcani & Alexandri victoriis parta fuere, ea intra paucos annos Pompeius belli iure adempta priſtinæ libertati reſtituit. Herodis autem regnum ipſo vita functo & Iudæa in prouinciã redacta imminutũ fuit bona ex parte. Quid igitur attinet id iactare regnũ, ſtatim quod occidit, quod in ipſo conatu cecidit, quod intra initia extinctum fuit? Sed do viguiſſe diutius: quæro quam immunes Iudæi vixerunt eo ipſo tempore? quã ſui iuris? quam ab aliorũ regũ imperio liberi? nonne Aſiæ regibus, nonne AEgyptiis, nonne Romanis ſeruiebant? tributa pendebant? Conſulat qui volet Ioſephi hiſtoriarum libros: & Machabæorum volumina: & Iudæorum reipublicæ ſtatum in eis deſcriptum ab eo tempore, quando Iudas Machabæus ſumptis armis publicæ libertatis vindex eſſe cœpit, ad id vſque tempus quando Romani euerterunt Hieroſolymas contempletur, oculis intuebitur Iudæos calamitatis habuiſſe plurimum, fœlicitatis parum, reſpiraſſe à miſerijs nonnunquam, ſed in eaſdem, aut etiam grauiores paulò poſt incidiſſe: denique tales non fuiſſe quales futuros illos eſſe vaticinatur Abdias. Nam hîc ad votum cumulata fœliciſsimè omnia prædicit futura: illos autem nemo prudens rerum æſtimator fuiſſe fœlices dixerit: lætas enim ac ſecundas illorum res, mox conſequuta triſtia & luctuoſa obſcurabant. Nec ſolum illæ res iſta promiſſa non explebant, ſed nec cum fortuna aliarum gentium, quæ rerum vnquam potitæ ſunt, vllo modo conferri poterant. Et enim quales illæ aut quantulæ ad Romanorum dominationem collatæ? ſed omitto Romanos: omitto Græcorum, Aſſyriorum, Chaldæorum clariſsima imperia: obſcuriora, & minora confero. Athenienſes in reliquos Græcos: Lacedæmonij in eoſdem latius, quam Iudæi ſub Aſſamonæis, & fœlicius regnarunt. At Abdias quid? *Et erit*, inquit,

Domino

Domino regnum. Ergo id vos Domini regnum nominabitis, quo nullum fuit in terris neque tempore breuius, neque regionum ſpatiis anguſtius, quodq; toties in fortunæ tela & acerbiſsimas calamitates incurrit? Ecquid habet id regnum Deo dignum quod ſit? quod cum iſto nomine quadret? quod cum tanta Abdiæ prædicatione cõueniat? Pudet me cæcitatis iſtorum, qui rem apud ſacros vates clariſsimam, Dei regnum quod ſit, non intelligant. Nam certè vel hæc vna vox illos, ni ſua nimis adamarent, in viam poſſet rectæ interpretationis inducere. Nemo enim cui modo ſit iudicij aliquid, dubitet quin quod Daniel prædixit à Deo regnum ſuſcitandum, oppreſſurum quod eſſet atque deletu rum cuncta regna, ipſum ſemper manſurum, idem Abdias regnũ nominet in hac ſuæ prædictionis clauſula dicẽs. *Et erit Domino regnum.* Quod procul dubio Chriſtus Ieſus diuina ſua virtute nobis regnum peperit, non Aſſamonæi conſtituerunt armis ſuis. Sed ad inſtitutũ nos referamus.

Dixerat per quos diuulgandum erat Euangelium, & idolorum euertendus cultus, nunc prædicit quibus in locis euulgandum id eſſet, id eſt, prædicit quas orbis terræ partes poſſeſſuri ſint veræ religionis cultores, eaſque partes atque regiones nominatim recenſet, dicens. *Et hereditabunt ij qui ad Auſtrum ſunt.* Quæ quo melius intelligantur, eſt aduertendum, Iudæam à Meridie habere Idumæos, ab Occidente regiones Philiſthinorum, ab Ortu Galaad, ab Aquilone Samariam. Itaque ab his quatuor mundi plagis obſidebatur Iudæa à gentibus ſibi inimicis, id eſt, vndequaque illam circumſedebant inimici ſui. Nam Idumæi à Meridie, à Septemtrione Syri & Samaritæ, ab Oriente Moabitæ, & ab Occaſu Philiſthæi imminebant Iudæis. Quare Abdias his memorandis gentibus atque regionibus, quarum ſingulæ obſidebant à ſua

mundi plaga Iudæos, vaticinatur futurum, vt Iudæi fideles doctrina Euangelij in quatuor dominentur mundi cardinibus, & victricia fidei arma vndiquaque circunferant, quod & eueniſſe videmus. Nam primo diſſeminarunt doctrinam fidei in locis vicinis Iudææ, eorumque locorum incolas Euangelio vt obedirent fecerunt, & hoc eſt quod hic dicitur. *Et hæreditabunt, ij qui ad Auſtrum, montem Eſau*, id eſt, Doctores & Euangelij præcones qui ad Auſtrum pergent, fidei Chriſtianæ ſubiicient montem Eſau, id eſt, eos omnes qui ad eam mundi pertinent plagam. *Et qui in campeſtribus*, id eſt, qui Occaſum verſus pergent, *Hæreditabunt*, id eſt, ſubijcient ſibi Philiſthijm, id eſt gentes eam incolentes orbis partem: *Et poſſidebunt regionem Ephraim & Samariæ*, id eſt, ijdem Doctores ab infidelitate conuertent omnes homines Aquilonem verſus. *Et Beniamin poſſidebit Galaad*, id eſt, mundi plagam Orientalem. Hac ergo diuulgatione, & tanquam prima aggreſsione & impreſſione Euangelii hoſtes, id eſt, infideles circumuicini victi ſunt, ſed eam alia ſequuta eſt, quæ in gentes magis remotas inuaſit. Nam poſtquam in Iudæa, & in vicinis Iudææ locis Chriſtum diuulgauerunt Apoſtoli, & cæteri Euangelii Doctores iidem diuiſi à ſe inuicem, & in varias mundi oras alius alio diſperſi, Euangelii nuntium attulerunt Aſiæ, & Europæ propè vniuerſæ, quæ fuit altera diuulgatio Euangelii, vſque ad extremas orbis Romani pertinens oras. Qua de diuulgatione ſecunda eſt quod mox ſequitur.

Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael omnia loca Chananæorum vſque ad Sareptam.

Tranſmigrationem exercitus filiorum Iſrael vocat Apoſtolos & reliquos Iſraelitas fideles viros, qui à Domino

mino in omnes terrarum oras missi sunt ad Euangelium diuulgandum. Nam quoniam ad oras missi sunt magnis terrarum spatiis à sua ipsorum patria diuisas, transmigrasse dicuntur, & eorum cœtus transmigratio appellatur. Fuisse autem illos missos constat ex illo Marci. Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ. Et apud Esaiam ex persona Domini dicitur. Mittam ex eis qui saluati fuerunt ad gentes in mari, in Africam & Lydiam, & Græciam & Italiam & ad insulas longè, & annuntiabunt gloriam meam gentibus. Et in Actis Apostolorum fideles, quod eos Hierosolymis ignis atque ferro persequerentur Iudæi, cædesque quotidie fierent, Hierosolymis atque Iudæa relictis in varias terrarum partes dispersi dicuntur fuisse. Hæc ergo, inquit, transmigratio, hoc est, fideles Israelitæ propter ea, quæ diximus, in alias terras dispersi, & demigrantes. *Possidebunt omnia loca Chananæorum.* Quod nonnulli sic. *Omnia loca Chananæorum*, id est, omnia ea loca ad quæ se contulerunt Chananæi, quando eos Iudæi è suis sedibus expulerunt, id est, orbem terrarum totum isti Israelitæ & Iudæi veræ religioni subiectum in suam redigent potestatem. Nam qui hæc dicunt, etiam tradunt Chananæos armis Iudæorum territos natali relicto solo alias sedes sibi alius alio quæsisse, perque omnia ferè terrarum loca sparsos atque dissipatos fuisse. Alii nomen Chananæorum hoc loco figuratè accipiunt, pro idolorum cultoribus vniuersis, quòd sicut Chananæos Iudæi è patriis sedibus expulerunt, sic idolorum cultores cesserunt Dei veri cultoribus. Alii id interpretantur sic. Et *transmigratio exercitus huius*, id est, Apostoli & fideles ea incolentes loca, quæ quondam obtinuerũt Chananæi, ab iis, modo suis, antea Chananęorũ locis per vim à Iudęis infidelibus pulsi, & alio demigrare coacti, simulque à Deo

„ *Mar. 16*
„ *Esa. 66.*
„ *Act. 8.*

missi ad Euangelicæ semen doctrinæ latè spargendum, peruenient Sareptam vsque, id est, vsque ad extremas orbis oras, vt statim dicemus. Cui certè expositioni multum fauent Hebraica, in quibus ad verbum sic legimus. *Et transmigratio exercitus huius filiorum Israel, qui Chananæorum, vsque ad Sareptam.* Qui Chananæorum inquit, id est, qui ea incolebant modo loca, quæ olim tenuerunt Chananæi. Nec aliò spectat Chaldaica paraphrasis, quæ sic. *Transmigratio populi huius filiorum Israel, qui sunt in terra Chananæorum vsque ad Sareptam*, scilicet peruenient. Duæ porrò dicuntur fuisse Sareptæ, vna in regione Sydoniorum, quæ Sydoniorum Sarepta appellatur viduæ illius fœminę quę Eliam Prophetam pauit munificentia nobilitata: Altera in Gallia, vt Hebræi tradunt, prouincia, ex quo & Gallia ipsa Sarepta, hoc est, Sarphat, ab eis appellatur, de qua Sarepta est quod hic dicitur. Sareptæ autem vocabulo συνεδοχικῶς significatur Gallia tota, ad quam vaticinatur Abdias forè vt perueniat doctrina Euangelij, id est, vt perueniat vsque ad orbis fines, quòd à Iudæa occasum versus tendentibus vltima occurrat Gallia Prouincia. Et certè quando fideles Iudæi metu infidelium Iudæorum coacti Hierosolymorum vrbe cesserunt, Massiliam in Narbonensi Gallia delati sunt: Itaque Galliæ Christum annuntiarunt. Ergò cum vsque ad Galliam peruenturos dicit Euangelij præcones, vsque ad vltimas Occidentis oras, & ob id per Synecdochen ad vltimos totius orbis Romani limites vaticinatur peruenturos. Sequitur autem.

Et transmigratio Hierusalem quæ in Bosphoro est possidebit ciuitates Austri.

Omnem cursum diuulgationis Euangelij tribus præcipuè constare partibus, vel ex illa colligitur Christi parabola, quam

quam Matth. de nuptiis retulit, & de vocatis ad nuptiale conuiuiū. Nam ea tota tribus vocationibus constat, siuè ter solùm in ea, qui conuiuio interesse deberent, vt adessent, inuitati sunt, atque vocati. Primò enim vocati dicuntur ij, quibus iam antea per seruos suos Triclinij magister fore vt vocarentur prædixerat. Secundo loco ij vocati sunt & in Triclinium introducti, quos per vrbis vias atq; plateas vagos atque palantes iidem serui inuenerunt. Tertio & vltimo loco, non vocati modo, sed vt in Triclinium etiam ingrederentur, & accumberent coacti sunt ij, qui extra vrbem per agros vagabantur, quique ruri vitam degebant. Constat autem inter omnes ea parabola significatam à Christo esse omnium hominum, non Iudæorum tantum, sed illorum etiam, qui quouis essent propagati patre, ad Ecclesiæ accubitum, & ad Euangelij epulas vocationem & inuitationem. Itaque quòd primò vocati sunt, qui antea inuitati fuisse dicuntur, quodque ij venire recusarunt vocati, eo manifestè monstratur, primò Euangelium diuulgatum fuisse Iudæis, quibus antea tam sæpè pollicitus fuerat Deus fore vt inuitarentur, Iudæos autem quamuis inuitatos, atque vocatos, tamen non induxisse animum, vt fidei Christi assensum præbere vellent. Quod autem postea vocati sunt, qui versabantur in vijs, eo significatum est fore vt Euangelium relictis, qui ipsum respuebant Iudæis, diuulgaretur omnibus iis gentibus, quæ intra vrbem, hoc est, intra orbem Romanum degebant. Quòd verò demum itum est extra vrbem, & omnes qui ruri erāt vi in Triclinium immissi sunt, eo declarauit Christus futurum, vt vltimo mundi tempore, quidam extra orbem Romanum egressi, progressique vltra notas, & semper pro vltimis habitas mundi metas alium orbē inuenirent, agrestibus cultum & planè feris hominibus, quos ipsi homines partim vi, partim doctrina ingredi in Ecclesiam fa-

cerent,& à feritate,& immanitate,cultuque idolorum vaniſsimo ad manſuetudinem paulatim & ad vitæ magis humanum cultum emollirent: denique efficerent, huius vt cæleſtis conuiuij participes eſſe vellent. De prima igitur atque altera Euãgelij diuulgatione, hoc eſt, de Iudæorum primo, ac deinde de gentium earum, quæ intra Romanum habitabant orbem vocatione, & inuitatione ſuperiora vaticinatus eſt Abdias, vt diximus. De tertia vero atque vltima iſta ſunt. *Et tranſmigratio Hieruſalem, quæ in Boſphoro poſsidebit ciuitates Auſtri.* Quæ vt explicemus, quædam neceſſe eſt, vt altius repetamus. Ac principio ſtatuere pro certo debemus, quamuis ſuperioris æui omnem hiſtoriam euoluamus, tamen nos reperturos non eſſe aliquid, quod vel maius ſit, vel magis præter omnium opinionem, & expectationem acciderit, quàm id quod patrum noſtrorum ætate accidit, cum nouus, & hoc Romano non minor, ſed latior fortaſſe atque maior orbis, ab Hiſpanis, vaſtiſsimo enauigato mari, repertus eſt. Alias enim terras eſſe præter eas, quas colebamus præſertim tam ſpatioſas atque latas nemo putabat, & vt ſuſpicaretur aliquis, tamen incoli eas, & frequentari ab hominibus poſſe nemo credebat: maximè autem nouum & admiratione dignum viſum eſt, tam frequenter eas habitatas propter infinitam hominum, quos gignunt atque alunt multitudinem, tot ſæculis latere potuiſſe, ipſoſque earum incolas per tot annos in tantis iacuiſſe vitiorum tenebris vt vix tandem, lumini Euangelii, vt ad eas introire poſſet, aditum ſit patefactum. Itaque memorabile fuit alium reperiri orbem ſuperioribus à nemine cognitum ſæculis: mirum Euangelii doctrinam, cuius clariſsimus ſonus ad aures credebatur peruenisſe omnium, eius orbis incolas non modo non audiuiſſe, ſed ne rumore quidem eius afflatos vnquam

fuiſſe:

fuiſſe : mirum denique poſt tot ſæcula ad eos eſſe delatam, & vt delata eſt, ſic à maxima eorum parte ſuſceptam, eius vt ſuaſu, à maioribus acceptas religiones deſererent, & fera corda cultu pietatis mitigari ſinerent : ſeque totos incredibili ſtudio ad Chriſtianæ vitæ mores traducerent. Quæ quoniam res maximæ omninò ſunt, & ad eccleſiæ rationes & Euangelici curſus atque progreſſus hiſtoriam ſic expectant, vt cognoſci ſatis ea, iis ignoratis, non poſsit, dici profectò debet, ſacros olim vates, quorum aut omne, aut præcipuum ſtudium fuit, eccleſiæ Chriſti ſingula momenta vaticinationibus comprehenſa ſuis nobis cognoſcenda conſcribere, non ſiluiſſe de tantis rebus, quales hæ ſunt quas præſcripſimus. Quî enim conueniat, qui minores alias, quod ad eccleſiæ cauſam pertinerent, prædixerunt res, eos nullum verbum facere, ſed mutos ſe exhibere voluiſſe in eo, quod haud ſcio an ſit omnium, quæ in eccleſia acciderunt longè memorabile & maximum ? Fecerunt ergo iſtarum rerum mentionem, eaſque ſuarum vaticinationum inuolucris incluſas, literiſque conſignatas poſteris prodiderunt, non ante cognoſcendas à nobis, quàm ipſi rerum euentus, tanquam illato lumine, duces nobis eſſent ad ingrediendum in eorum ſinuoſa & tenebris obſita ſcripta. Nam quî fieri poterat, vt qui alium eſſe orbem nondum ipſi cognoſcerent, in Euangelium Chriſti, quod iam olim totum orbem doctrinis imbuiſſe & præceptis credebatur ſuis : nunc poſt tot euoluta tempora diuulgandum iri in alio orbe dici ab his crederent ? Ergo eam rem ſine dubio inſeruerunt ſuis ſcriptis Prophetæ. In quo, vt mihi videtur, præcipuus fuit Eſaias, cuius de hoc vaticinationes, quoniam

cognoſci dignæ ſunt, & à nemine quod ſciam hactenus in hanc ſententiam ſunt expoſitæ, primùm vt eas ille ſcribit, ſic referam, deindè ſic exponam, quomodo illas oportere exponi iudico, nulli alterius ſententiæ præiudicans. Eſaias enim in decimo octauo de iſta re ſcribens, ſic inquit. Væ terræ cymbalo alarum, & quæ ſequuntur. Quo in capite, qui in id commentantur qua de re agat ſtatuere vix poſſunt: itaque alij aliud ſequuntur, & ſinguli ſuas pro dunt ſententias: tantum in eo conueniunt omnes eo capite nihil eſſe, aut difficilius ad intelligendum, aut obſcurius. Et quamuis eorum nonnulli AEgyptiorum, neſcio quam cladem prædici ſuſpicentur; tamen Burgenſis eximiæ vir doctrinæ atque iudicii re ipſa in viam inductus, proximè ad veritatem acceſsit: id certè aſſequutus eſt, quo nihil certius à quoquam dici potuit eorum, qui qua ipſe vixit ætate vixerunt. Scribit enim videri ſibi eo prædici gentium quarundam ipſi ignotarum extremo mundi tempore ad fidem Chriſti conuerſionem futuram. Itaque quod iudicij atque doctrinæ fuit, id vidit, gentis ſua ipſius ætate nondum ad Chriſtum conuerſæ conuerſionem in eo prædici capite: ignorauit autem, quod ignorari ab eo neceſſe fuit, quæ nam ea futura eſſet gens nouo iſto orbe ſua ætate nondum inuento. Sed quod illi ſua ademerunt tempora, videre vt liquido poſſet quod nõdum in lucem venerat, eius nobis patefactrix, atq; magiſtra facta eſt ipſa dies. Ergo id in hoc cap. Eſaias prædicit. Nam certè, vt de eo alii vates ſiluiſſent, eius mentionem non facere Eſaiæ non fuit, vatis, vti ipſum appellat Hieronymus, Euangelici, hoc eſt, totius Euangelicæ rationis atque progreſſus diligentiſsimi & accuratiſsimi ſcriptoris, vſque cò, vt hanc ipſam ob rem, quòd remotiſsima quæque, & longiſsimo poſt futura tempore viderit, in elogio commendetur eo, quod de ipſo in Eccleſiaſtico extat, in quo inter alia ſic dicitur:

Eſai. 18.

citur. Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes Sion vsque in sempiternum. Sed nulla re id magis probetur, quàm ipsarum met rerum cum Esaiæ verbis concē tu: tam enim huius vaticinij vniuersa vel cum ijs conueniunt rebus, quæ insunt, aut Indis ijs, ad quos modo delatum est euangelium, aut Hispanis hominibus, quorum ipsi Indi & nauigatione reperti & opera sunt in fide instituti, vel cum ijs quadrant, quæ vtrique genti acciderunt, vt nihil reperiri possit, maiorem fidem quod adiungat expositioni isti, quam ipsamet tam ex omni parte, & secum ipsa, & cum Esaię verbis expositio cōsentiens. Igitur, inquit. Vę terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina AEthio pię, qui mittit in mare legatos, & in vasis papiri super aquas. Ecclę. 48. Primò Hispanos homines alloquitur, eisque mādata quædam ex persona Dei perferenda committit: deinde docet ad quos ea perferre debent, hoc est noui orbis incolas ita describit notis suis atque proprijs, eos vt conspiciendos exhibeat. Væ terræ cymbalo alarum. Hispaniā periphrasi & à coniunctis significat: terræ cymbalo alarum, id est, terræ nauigiis abundanti, aut nauigationibus arteque nauigandi celebri. Nam figuratè naues vocat alatum cymbalum: carina enim cymbalo, velum alis est simile. Itaque Græci reiecta metaphora literatè οὐαὶ γῆς πλοίων πτερύγων, id est, væ terræ nauium alatarum: alijque ex Hebræo terræ obumbranti alis, id est nauibus, & earum velis mare occupanti. Constat autem id Hispaniæ propriè conuenire, vt eius nauigijs plenum dicatur esse mare, nō solùm quòd abundet nauibus, quodque sint Hispani artis nauticæ omnium mortalium peritissimi, sed etiam quòd ad tentandum mare ratibus sint audacissimi, ita vt ex omni hominum memoria nihil celebrius repeti eorum nauigationibus possit. Nam non tantùm aditum sibi patefecerunt ad nouum inueniendum orbem, sed etiam ab Hispali Bethi-

cæ Hiſpaniæ non longè à Gadibus fretoque Herculeo nobiliſsima vrbe, Occaſum verſus ſoluentes, indeque ad Auſtrum deflexi, & per Antarcticũ mare ad Orientem Solem delati, ab eoque rurſus immenſo enauigato pelago, eò reuerſi vnde initio ſoluiſſent, circumcirca vniuerſam terram obierunt. Eos itaque Eſaias hac ambage, & tranſlatione verborum ſignificans dicit. Væ terræ cymbalo alarum. Pro væ, Hebraicæ eſt הוי Hoi, id autem interdum vocantis, interdum lamentantis eſt nota. Itaque licebit vertere. Heus terra cymbali alarum: quod ſi iſto modo accipiatur id verbum, Eſaias ex perſona Dei Hiſpanos vocat, ſicque attentos reddit ad ea intelligenda & in animo ſuo reponenda, quæ mandaturus eſt: ſin autem lamentantis id ſit, vt eſſe voluit noſter interpres, vicem Hiſpanorum acerbam vates dolet, & concatenatos, quos illi ſubeunt labores, dum ignoto, & magno mari nauigantes longiſsimi à domo alias adeunt oras, terraſque vaſtiſsimas obeunt, earumque terrarum incolas, quamuis feros, & immanes ſub iugum mittunt. Nam quamuis innumeris deuictis gentibus, permultiſque ſuæ ditioni additis prouincijs, Hiſpani & imperium latè propagaſſe, & nomen ſuum nobilitaſſe, & argenti, atque auri immenſam vim domum retuliſſe videri poſsint: tamen ſi ea conferantur cum ærumnis, quas exantlarunt, vtrum ij ſint, quibus inuidere alij, an quorum miſereri potius debeant, nemo facile ſtatuat. Certè ſi quæ auarè illi apud Indos, & inhumanè, & crudeliter planè fecerunt, ſecum quis reputet, imminere ipſis, atque adeò impendere à numine ob eas res magnum aliquod malum intelligat: itaque lamentabitur illorum vicem potius, quàm proſequetur gratulatione at-

ne atque plauſu. Igitur, Væ terræ cymbalo alarum, væ »
Hiſpaniæ, quamuis nauigijs præſtanti, Quæ eſt trans flu- »
mina AEthiopiæ. Adde nauigans, aut traijciens, aut ali-
quid ſimile Nam in Hebræo præciſè dicitur, Quæ trans
flumina AEthiopiæ. Itaque intelligi poteſt addi deberi,
nauigat, aut aliud ſimile verbum, præterquam quod
pro מעבר Meheber, Hebraico מֵעֵבֶר Mahaber legi poſſe
nonnulli dicunt, tantum punctis mutatis, id eſt, pro
præpoſitione participium verbum legendum eſſe, ſic „
que verti deberi. Væ terræ cymbalo alarum traijcien-
ti flumina AEthiopiæ. Pro AEthiopia porrò in Hebrai-
co eſt כוש Chus, eo autem ſignificant Hebræi eas om-
nes regiones, quas magnis terrarum ſpatijs Orien-
tem verſus Chus filij atque poſteri occuparunt, in qui-
bus non ſolum AEthiopia interior ſed & aliæ iuxt aſinum
Perſicum, atque vltra ipſum poſitæ, vſque ad Sinas
& noui orbis terras continentur regiones, ad quas
primi Luſitani bonæ ſpei promontorio ſuperato cir-
cumactis nauibus, & AEthiopiæ interioris littora le-
gentes maximo circumductu nauigarunt. Qui mittit »
legatos. Hoc relatiuum ſuperius antecedens terram
refert, quæ Hebraicè interdum eſt maſculini gene-
ris. Itaque ait. Heus terra arte nautica celebris, quæ
legatos per mare mittis. Legatos autem vocat eos ho-
mines, quos Caſtellæ, atque Luſitaniæ reges altero
quoque anno claſſe inſtructa mittere ſoliti erant nouæ
regionis inquirendæ cauſa. In vaſis papiri ſuper facies „
aquarum. In vaſis papiri, id eſt, nauibus. Nam olim è „
Nilotica iunco nauigia fiebant, eoque ea vaſa papiri
vocat pro Hebraicæ ſermonis conſuetudine & proprie-
tate. Sed addit.

Ite Angeli veloces ad gentem conuulſam, & „
dila-

» dilaceratam, ad populum terribilem, poſt quem non eſt
« alius, ad gentem expectantem, expectantem & concul-
» catam, cuius diripuerũt flumina terram eius. Nam Deus
poſtquam Hiſpanos proprijs ſignificatos notis ad ſe vo-
cauit, vt viſum eſt Eſaiæ, eis mandat vt nuntium ſuum, id
eſt, euangelium ad nuper reperti orbis incolas maxima ce
leritate adhibita deferant: eos verò incolas noui orbis nõ
ſuis appellat nominibus, ſed ex accidentibus pro prophe-
» tarum more exactè deſcribit. Ite Angeli veloces. Volo, in-
quit, ò Hiſpani veſtra opera Euangelium diuulgare in qui-
buſdã valde remotis, & orbi veſtro ignotis locis: vos qui-
dem rei augendæ, imperijque propagandi cauſa nemini
antea notas magno vitæ diſcrimine mari terras inquiritis:
at ego veſtro iſto audaci ſtudio atque arte vti volo ad an-
nunciandum ijs, quos mari terraque perquiritis, meum
» Euangelium. Igitur, Ite Angeli. Nam quos ego ad hoc
» munus legare ſoleo, hac appellatione atque nomine
» dignor. Ite ergo veloces ad gentem conuulſam & dilace-
» ratam, ad populum terribilem poſt quem non eſt alius, ad
» gentem expectantem, expectantem & cõculcatam, cuius
» diripuerunt flumina terram eius. Noui orbis incolas ad
» quos Hiſpani homines nauigant, ſuis ita pingit coloribus,
» vt eos propè oculis ſubiiciat. Ad gentem conuulſam, in-
quit. Nam ſic eos vocat, quòd diuiſi ſint, & multum remo-
ti à toto Romano orbe, & verò à commercio gentium re
liquarum ſeparati, atque ſecreti, vel certe conuulſi dicun-
tur propter viuendi morem varium, & agreſtem: maxima
enim ex parte nullo communis, aut vnius reipublicæ vin-
culo coniũgebantur, ſed vel per agros diſperſi ferarũ mo-
re vitam degebant, vel qui vrbes & oppida colunt, pro vr-
bium ferè numero, alii alios vitæ mores, alias religiones
alia ſequuntur inſtituta reipublicæ. Vel conuulſos eos di-
cit quaſi immẽſis terrarum ſpatiis longè latèque diffuſos.

Nam

Nam pro (conuulſam) Hebraicè eſt ממשך Memuſach, ꝙ verbum ab extendendo & protrahendo ducitur: ſunt autem, aut dici poſſunt producti Indi, vel collati ad alias gentes, vel habita ratione ipſorum inter ſe, propter cauſas quas diximus. Sed addit. Dilaceratam Nam ſic etiam eam „ gentem vocat, vel ob regionum quas incolunt ſitum, ab aliarum orbis regionum, vti diximus multum remotum, atque ſeparatum: vel certè ob corporis ipſorum habitū, atque cultum ſunt enim imberbes, lenique corpore ac pilis vacuo Itaque & verbum Hebraicum מורש Morat, proprie depilatum atque lenem ſignificat. Sequitur, ad populum terribilem. Scilicet ob incultos, atque ferinos mo „ res. Nam & humanibus carnibus veſci ſoliti erant, antequam noſtri ad eos accederent: & Idolis humano ſanguine ſacrificabant: & ad bellum procedebant ora picti coloribus horrendum in modum: iuſti porrò, atque iniuſti diſcrimen non tenebant, ac plerique eorum promiſcua & maſcula Venere palàm vtebantur. Subiungit. Poſt quē „ non eſt alius, id eſt qui vnus erat reliquus, quique vnus ſu- „ pererat ex omnibus gentibus, cui promulgaretur Euange „ lium Sed pergit, ne quis dubitandi relinquatur locus, ad „ gentem expectantem, expectantem, id eſt, multum atque „ diu à diluuii tempore ad extrema vſque mundi tempora expectantem ſalutem, & lætum Euangelii nuntium: Expectantem, inquam, non quòd ipſis antea nota aut promiſſa fuiſſet hæc ſalus per Chriſtum humano afferenda generi ſed expectantem, non tam ex ipſorum cogitationibus, nec tam ex eo quod ipſi ſentirent aut ſcirent, quam ex eo quod re ipſa euenit, quando ea ipſis ſalus oblata eſt tam ſerò, tantoque poſterius quàm aliis reliquarum regionum hominibus. Nam quibus conferendum eſt boni aliquid, ii tametſi id ipſi conferendum ſibi eſſe non ſciant, tamen quandiu ſibi non confertur, Hebraici ſermonis proprie

tate

Esai. 5. Gen. vlti. tate, expectare dicuntur ipsum, vt in Esaiæ illo. Me insulæ expectant, & in illo Geneſis vltimo. Et ipſe erit expectatio gentium. Quanquam (vt ego opinor) valde probabile eſt in omni natione atque gente extitiſſe ſemper aliquos homines à reliquorum hominum vitijs alienos, quibus Deus patefaciebat, non quidem æquè omnibus, tamen aliquo certo modo ſingulis futurum aliquem, qui humanum genus peccatis, & peccatorum pœnis obnoxium in libertatem eſſet aſſerturus. Sequitur porrò. Conculcatam, idque rectiſsimè. Dici enim conculcati Indi iure poſſunt, vel propter ingenium, & conditionem vitæ ipſorum: ſunt enim abiectiſsimi, & ingenio humili, & ad ſeruiendum nato præditi: vel certè ob terræ, quam inhabitant, ſitum ad noſtri orbis loca relatum. Sunt enim Indi Palæſtinæ regioni, qua in regione conſtitutus Esaias iſta ſcribebat, partim Antipodes, & partim Antiſij. Quare alij totum hunc locum ex Hebræo ad verbum ſic. Lineatim lineatim: ſiuè, ad perpendiculum ad perpendiculum conculcatam, id eſt, gentem contraria nobis vrgentem veſtigia, noſtriſque è regione ſubiectam pedibus Nam Hebraicum huius loci קו quau vel eſt à קוה quaua quod eſt expecto. Quod ſequutus Hieronymus expectantem conuertit: vel eſt Hebræis id ad quod fabricementarij exigunt, ædificia ne quam in partem inclinent, quod perpendiculum Latinè dicitur, quo in ſignificatu non ineptè hoc loco capiatur, vt dixi. Ait denique. Cuius diripuerunt flumina terram eius, quo omne de Indis noui iſtius orbis dubitandi cauſam ijs modo, qui Platonis Athlanticum legerint, mihi ſubſtuliſſe videtur. Quem enim nos nouum orbem nunc dicimus, eum continentem cum noſtro olim fuiſſe Plato commemorat.

morat, ſed inundatione eius maris, quod Athlanticum dictum eſt, diruptum, & ſeparatum ab orbe reliquo, deinceps non potuiſſe à noſtris adiri propter pericula nauigationis longiſsimæ: Itaque ſublato commercio paulatim in obliuionem veniſſe. Sed videamus, quod ſequitur. Omnes habitatores orbis, qui " moramini in terra cum eleuatum fuerit ſignum in " montibus videbitis, & clangorem tubæ audietis, " quia hoc dicit Dominus ad me: ego quieſcam & con- " ſiderabo in loco meo ſicut meridiana lux clara eſt, & » ſicut nubes roris in die meſsis, ante meſſem enim to- » tus effloruit & immatura perfectio germinauit, & " præſcindentur ramuſculi eius falcibus, & quæ de- » relicta fuerint abſcindentur, excutientur, & relin- » quentur ſimul auibus montium, & beſtijs terræ, & » æſtate perpetua erunt ſuper eum volucres, & om- « nes beſtiæ terræ ſuper illam hyemabunt. Poſtquam " expoſuit Eſai. mandata Dei, & à quibus, & ad quos perferenda eſſent, exequitur docere ea, quæ euentura erant, cum ea res executioni mandaretur. Ac principio dicit Hiſpanorum ad has noui orbis oras acceſſum, eorumque, qui eas oras incolunt, conuerſionem ad Chriſtum, clariſsimam futuram, & toti orbi notiſsimam, quemadmodum euenisſe videmus. Peragrauit enim gentes omnes huius nauigationis, & noui orbis inuenti fama: Et vt ſignum, in edito monte poſitum ab vniuerſis conſpicitur, vtque tubæ cum ea inſonuit, longè latèque clangor auditur: Sic nulla gens futura dicitur ad quam huius rei fama non perueniat. Omnes habitatores, inquit qui » moramini in terra, cum eleuatum fuerit ſignum in mon- » tibus, videbitis, id eſt, videbitis omnes, quæ prædico futu-

ra, quan-

ra, quando ea fient, sic clarè & apertè, atque vexillum conspicuum esse solet cunctis, quando eleuatum fuerit in montibus. Et clangorem tubæ audietis, id est, sicut clangorem tubæ quo nihil vocalius esse solet. Nam Hebraicè ad verbum sic. Omnes habitatores orbis, & morantes in terra, sicut eleuari signum in montibus videbitis, & sicut insonare tubam audietis. Sed pergit. Quia hæc dicit Dominus: ego quiescam, & considerabo de loco meo. Dixit id toto orbi notissimum futurum: Dicit nunc futurũ serò, & post multa sæculorum spatia decursa. Ego (inquit) quiescam in loco meo, id est, ego sublatus in cælum, quæ sedes mea est, & quietis locus, primùm quiescam, id est, quod ad illos, de quibus loquor, & ad salutis illorum procurationem attinet, ociosus ero, aut certè quasi si essem ociosus, ita me geram: quiescam itaque à curandis illis, eosque per multa sæcula in infidelitate, atque morum turpitudine iacere permittam. Quiescam, inquit. Nam ex habitu quo Deus inducitur, sæpè id significatur in sacris literis, facturus quod est: quiescunt autem, qui ab opere vacant. Et considerabo, id est, vbi satis quieuero, tunc considerabo, oculosque in eos coniiciam meos, eorum vt alii quando tandem miserear: idque tametsi pro hominum iudicijs serò, tamen pro re ipsa faciam maximè opportuno tempore. Hanc autem temporis opportunitatem in eo ꝙ sequitur Esaias, declarat duabus adhibitis similitudinibus. Nam inquit. Sicut lux meridiana clara est, & sicut nubes roris in die messis. Aut, vt alii in eandem sententiã ex Hebræo conuertunt. Sicut lux pura post pluuiam. Adero, inquit, & adueniam ad illos optatus & opportunus, vt post turbidum, & nebulosum mane. Sol medio in cęlo dissectis nubibus optatus nitet: aut sicut post lõgas & tristes pluuias grata aduenit aëris serenitas: & sicut messis tempore, ardentissimoq; æstu inducta nubila sunt gratissima.

Quod

Quod & euenit. Eo enim ſtatu erant earum gentium res, atque mores, quando ad eas claſsis Hiſpana appulit, nihil vt eis fieri poſſet deſperatius atque corruptius. Sed ait. Ante meſſem totus effloruit & immatura perfectio germinauit. Iam quæ illorum conuerſionis ratio fuerit, exponit. Ante meſſem. Meſsis vocabulum in ſacris literis figuratè, vel pro extremo mundi tempore poni ſolet, vel pro alicuius populi aut gentis excidio, & poſtremo interitu. Ante meſſem igitur totus iſte nouus orbis effloruit. Ante meſſem quidem, quia mundi finis breui futurus creditur, quando, ſicut Chriſtus fore prædixit, finiri mundus atque conſummari debet, vbi primum per totum orbem diuulgatum fuerit Euangelium: aut certè quia earum gentium ad Chriſtum conuerſionem conſequutum mox eſt earundem excidium. Conſtat enim poſt Hiſpanorum ad illos aduentum, eorum pleroſque deletos eſſe bello, cædibus, fame atque peſte. Totus autem effloruit, quia vno ferè tempore eius orbis cultores audita doctrina Chriſti ei aſſenſum præbuerunt. Non enim paulatim progreſſa eſt, ſed temporis momento immenſa terrarum ſpatia obijt doctrina Euangelij. Effloruit porrò quia eorum in Chriſtum fides, & ad Euangelij doctrinam conuerſio floribus potiùs, quàm fructibus comparanda eſt. Haud maturuit totus, ſed effloruit dicit. Non enim illi poſtquam ad Chriſtum conuerſi ſunt, maturos pietatis atque virtutis fructus edunt, ſed ſpecie tenus lætos atque probandos flores emittunt. Ea enim eſt eorum hominum naturæ atque ingenij ratio, atque leuitas, nullum vt egregiæ virtutis fructum, aut edant, aut edituros ſe aliquando eſſe ſpem faciant, contra atque accidit in primo tempore Eccleſiæ. Omne enim virtutum lu-

men tunc maximè emicuit. Quod idem, & ea, quæ
" ſequuntur declarant. Nam dicit. Immatura perfectio
" germinauit. Vel, vt alij ex Hebræo, vua immatura ad
" florem peruenit, hactenus enim profecerunt, vt im-
" perfectum quiddam ediderint & immaturæ vuæ ſimi-
" le. Et præſcindentur ramuſculi eius falcibus. Prædi-
cit quomodo illis tradenda ſit doctrina Euangelij, fal-
cibus inquit, præſcindentur eius ramuſculi, non ora-
tione tantum & ſuaſione, vt in principio Eccleſiæ
factum eſt, nec per inermes homines, ſed per arma-
tos vi quodammodo, atque armis tradetur. Itaque,
" Præſcindentur falcibus ramuſculi. Nam perſtat in
inſtituta vitis metaphora. Vt enim in vite quædam
falce putantur: ſic ex illis gentibus plurimæ ferro & fæ-
uitia Hiſpanorum interituræ dicuntur, & certè inter-
ierunt. Et quæ derelicta fuerint, abſcindentur. Hæc
iam ad Hiſpanos victores pertinent. Et quæ derelic-
ta fuerint, id eſt, Hiſpani derelicti. Nam eos derelic-
tos propterea vocat, quia illis imperio ceſſerunt In-
di, terramque per tot ſæcula ab ipſis poſſeſſam, &
cultam illis colendam & poſsidendam ex parte maxi-
ma reliquerunt. Et quæ derelicta, id eſt, gentes dere-
lictæ in terræ poſſeſsione, aut quibus terræ poſſeſsio,
atque dominatus relinquetur, Abſcindentur, id eſt, &
ipſi interibunt. Conſtat enim eorum Hiſpanorum, qui
ad eas ſe contulerunt terras, alios morbo abſumptos,
alios mari abſorptos, alios bellis ciuilibus occiſos,
alios alijs modis variè interemptos. Et quidem Hiſpa-
nos hoc ſignificare vocabulo, ſatis indicat verbi He-
braici, cuius id loco ponitur, propria ſignificatio.
Nam quod noſter. Quæ derelicta fuerint. ſcripſit, He-
bræis vno dicitur verbo הכטושות id autem propriè ſig-
nifi-

nificat in arbore eos ramos, qui se latè porrigunt, atque extra ordinem quodammodo vagantes reliquos longitudine superant. Itaque & ipse Hieronymus Ieremiæ quinto, pro eo, propagines vertit. Nam „ Iere. 5.
inquit, auferte propagines eius, nam non sunt do- „
mini: quo in loco Hebræa sic habent. ליהוה המה
הסירו נטישותיה כי לא Esaias igitur ducta similitudine
ab arbore patula, & quæ latè porrigit ramos suos,
homines Hispanos significat: vt enim ea arbos ramos, sic Hispania ex se genitos homines latè porrexit, id est, vsque ad remotissimas orbis oras propagauit. Qui rami atque homines tam extra ordinem reliquorum vagantes, & ab Hispania genitrice, & altrice sua vsque ad nouum orbem porrigentes se, abscindendi sunt, vt prædicit. Et relinquentur simul auibus montium & bestijs terræ, & æstate perpetua erunt super eum volucres, & omnes bestiæ terræ super illam hyemabunt & relinquetur simul, scilicet, omnes; qui cæsi cadent, tam Hispani quam Indi insepulti iacebunt, feris atque auibus dilaniandi: quomodo in bello fit cæso exercitu, quando campi omnes complentur cæsorum corporibus. Itaque ex consequentibus indicat fore, vt vtrique bello decertent inter se & vt multis prælijs commissis, cadentibus vtrinq; quam plurimis, magna strages hominum fiat, quod & euenit. Ergò, In tempore illo: quando scilicet, hæc vniuersa, quę diximus fiēt, Deferetur munus Domino exercituum, id est, plurimi à seruitute peccati ad lumen veræ fidei atque libertatis per Christum asserti, quo nullum est munus Deo gratius, deferentur ad Dominum. Deferentur inquam, à populo diuulso & dilacerato & à populo terribili, post quem non est alius à gente expe-

« tante, expectante & conculcata, cuius diripuerunt flu-
« mina terram eius, vel, vt in Hebræo ad verbum. De-
« feretur munus Domino exercituum populus protra-
« ctus & depilatus, à populo terribili ab ipso, & vltra
« gens, linea linea conculcata, cuius diripuerunt flumi-
« na terram eius. Sed quò deferetur iste populus pro mu-
« nere Domino. Ad locum inquit, nominis Domini
exercituum montem Sion. Quæ est Ecclesia Dei sine
dubio. Atque hæc Esaias. E quibus omnibus constat pri-
scis vatibus non fuisse ignotum fore, vt doctrina Christi
traderetur ijs hominibus, quibas nuperinuentas regio-
nes colunt.

Quo constituto, illud etiam aduertendum est: Pro
Bosphoro, quod noster vertit interpres, in Hebræo es-
se ספרד Sepharad: Hebræos autem eo nomine Hispaniam
nominare solere. Quod quoniam intelligo quosdam
nunc indubium reuocare velle, vocum collectorem
nescio quem, & leues quasdam coniecturas sequutos,
ideò necesse erit & hoc vindicare ab errore. Ac prin-
cipio, quid est quæso in collectore illo cur ei tanta sit
adhibenda fides? scientia rerum Hebraicarum, & co-
gnitio eorum linguæ atque sermonis? At ea minor est
quàm mediocris: Et vt esset magna, nùm esse tanta
potest, vt non dico anteferri, sed conferri vnus debeat
cum tot Hebræis doctoribus, quibus vt omnia detra-
hamus, hoctamen vnum, vt sermonis atque rerum sua-
rum, quarum in cognitione summis ingenijs noctes dies-
que versantur, summam scientiam habeant, negare cer-
te non possumus? An antiquitas? At nostra vixit ætate.
An authoritas? At quod eius alia de maximis nostræ
religionis partibus iudicia declarãt, est certè leuissima. An
probationes? At affert nullas. Leuiũ igitur est, & sui amo-
re cæcorum hominum leuissimi vnius nebulonis tan-
tum

tum dicto commotos tot & tantas authoritates ſpernere. Nam primum omnes, qui intra hos proximos quingentos annos Rabbini ſcripſerunt. Hiſpaniam Sepharat nominari tradunt. Deindè in Seder Golam magnæ authoritatis apud ipſos, & iam ante multa ſæcula conſcripto libro, Hiſpania Sepharat nominatur. Poſtremò, quod ijs, qui iudicio valent, pro ſatis magno argumento eſſe debet, Paraphraſtes Chaldæus Rabbi Ionatas Vzielis filius, qui antequam Chriſtus naſceretur ſcripſit, quique rem Chriſtianam mirabiliter iuuit, in hoc ipſo Abdiæ, quem interpretamur, loco, pro Sepharat Hiſpaniam apertè ponit: cuius iſti authoritatem, quoniam ea ſe premi vident, eleuare fruſtra conantur. Nouum enim eum ſcriptorem eſſe dicunt, certè poſteriorem Hieronymo, quando eius nuſquam mentionem faciat Hieronymus: quaſi neceſſe ſit Hieronymum vniuerſa Hebræorum ſcrinia euoluiſſe, aut quaſi non conſtet, quantum ſtudium adhibitum fuerit à Iudæis eo tempore, vt ſuas literas illum, ſuaque ſcripta celarent. Itaque & eum Iudæum, à quo Hebraicè docebatur, Hieronymus nocturnum præceptorem ſuum vocat, ob id ipſum, quòd is aliorum Iudæorum iram atque criminationes metuens, niſi noctu ventitare ad ipſum non auderet. Et certè hunc Paraphraſten antiquiſſimum ſcriptorem eſſe, & vt minimum antiquiorem Hieronymo, ex eo euinci poteſt, quod Iuſtinus martyr Hieronymo antiquior, eius paraphraſis, quam ipſe Syram nominat, meminit. Quod ſi in re, vt videtur, aperta coniecturis agere oportet, aut dēcet, leuis ne illa ſit, aut parùm probabilis coniectūra, & non potius ita vehemens vt ea vna totam iſtam cauſam contineat. Montanus qua vtitur. Docet enim ſolerti ſatis ratione, à Sepharat Heſperidam deduci Hiſpaniæ antiquum nomen.

Cui certè possumus addere, quòd in eiusmodi causis, & apud me plurimum semper valuit, & apud omnes puto valiturum, qui præstant iudicio, nullam fuisse Hebræis causam, nisi Hispania Sepharad diceretur, id ei vt nomen imponerent. Ecquid enim quis dicat illos sequutos ista finxisse? Sed vt aiunt, repugnat, & contradicit Hieronymus. Sed quo tandem ille quæso
" modo repugnat? Nos, inquit, ab Hebræo, qui nos in
" scripturis sanctis erudiuit, didicimus, Bosphorum sic vocari, & quasi Iudæus, ista, inquit, est regio, ad quam
" Adrianus captiuos transtulit. Hebræum doctorem suum
" tantum citat Hieronymus, & eius vnius vtitur autho-
" ritate.

Quæro igitur, vtrùm vni isti Hebræo ex tota Hebræorum Doctorum turba credendum esse censeant, aut in vno eo contineri omnes Hebræos credant? Nùm quia fidem illi adhibuit Hieronymus, quia in eo, cui adhiberet, neminem alium habebat, idcircò nos, qui innumeros alios, quos sequamur habemus, ijs neglectis hunc sequemur vnum? Etenim si Hebræis doctoribus fides adhibenda est multis, quàm vni, antiquissimo Paraphrasti quam posteriori nescio cui: scriptorum multitudine & celebritate nobilibus, quam obscuro & ignoto homini, qualis iste Hieronymianus doctor fuit, potius est adiungenda. Sed eum laudat in hac re, atque probat Hieronymus, cuius nobis iudicium grauissimum esse debet. Fac probasse, nam de hoc post videro. Probauit tamen, quia alium non habuit, quem sequeretur, nec enim aut Paraphrasin vidit Chaldaicam, aut reliquorum Hebræorum vniuersa scripta cognouit. Quanquam quî dici possit eam probasse sententiam, quam non sequitur, quam statim reijcit? Ipsi enim Sepharad Chaldaicum videtur esse nomen,

idem

idem ſignificans, quod Latinè terminus: Itaque tranſmigrationem quæ eſt in Sepharad, Iudæos eſſe dicit eos, qui per omnes orbis terminos diſperſi erant. Sed demus Hieronymum Rabbini ſententiam, aut probaſſe, quod certe non fecit, aut probare debuiſſe. Quid quæſo ille dicit, in quo noſtræ refragetur, aut potius in quo non ſuffragetur, & faueat ſententiæ? Sepharad, dicit, eum ſignificare locum, quem in locum Adrianus Iudæos captiuos tranſtulit. At conſtat Hiſpaniam in exilium miſſos fuiſſe ab Adriano Iudæos, idque teſtimonio Hebræi Ioſippi ſcriptoris cum primis nobilis, & qui ea ætate, quando iſta acciderunt hiſtoriam conſcripſit. Sed eum locum Boſphorum ille nominat? nominat certè, coque nomine Hiſpaniam ſignificat, idque minimè abſurdè. Nam etiam Hiſpania Boſphorus rectè appellatur propter anguſtias maris Herculeo in freto ad Calpe, & ad Herculis columnas. Dicitur enim Boſphorus vbi terras ita anguſtum mare diuidit, vt à bobe id tranſmeari poſſit: quod in mediterraneo mari tribus viſitur in locis, vno in Hiſpania ad Gades, altero prope Bizantium Thraciæ vrbem: Tertio non longe à palude Mœotide. Itaque & Hiſpaniæ pars Boſphorus Hercules rectè nominabitur, quomodo Thraciæ nominatur Boſphorus Thracius. Veriſimile autem eſt Iudæos, quod eos Adrianus, quia ad rebellandum erant proni, in Hiſpania, longiſsimè ſcilicet à Iudæa exulare voluiſſet Hiſpaniæ vltima loca, ea autem ſunt Gades atque Calpe fuiſſe iuſſos incolere: Itaque ideò illos miſſos dici atque tranſlatos in Boſphorum. Et certè non ſine arcano Dei conſilio in Hiſpaniam confluxit Iudæorũ nobilitatis pars maxima, Nã & quando Chaldæi Hieroſolymas ſolo æquarũt, magnã Iudęorũ miſerũt multitudi-

Plini. li. 6 cap. 1.

nem in Hiſpaniam, quæ Nabuchdonoſoro parebat, vt ſcribit apud Ioſephum Megaſtenes: & quando eas iterum ſubuertit Titus eodem relegauit omnem Hieroſolymita nam nobilitatem, Sacerdotes, Leuitas, Regis Dauidis omnes poſteros. Et tertiò, vt diximus, ſub Adriano eò miſſi ſunt vniuerſi. E quibus omnibus intelligitur, quæ ſit propoſitæ vaticinationis ſententia, eam enim nobis ipſe patefecit euentus: continet enim tertiam euangelij diuulgationem, quæ modo in nouo orbe per Hiſpanos fit homines. Nam inquit. *Tranſmigratio Hieruſalem quæ eſt in Boſphoro*, id eſt, fideles, qui Hiſpanias incolunt, oriundi, tum à gentibus, tum præcipuè ab ijs Iudæis, qui Hieroſolymis euerſis in Hiſpaniam demigrarunt, *Poſſidebunt ciuitates Auſtri*, id eſt, nouum orbem, qui Hiſpaniæ Auſtralis eſt, certè ſub Auſtrali plaga conſtitutus, poſsidebunt. Poſsidebunt autem quia eum & Euangelij doctrina Idolorum euerſo cultu, fidei Chriſti ſubijciēt: & armis ſuo adijcient imperio. Sequitur.

Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare mōtem Eſau. Tertia diuulgatio quam diximus, eadem eſt & vltima diuulgatio. Nam, vt liquet, è ſupra poſita Chriſti parabola, totus curſus Euangelicæ doctrinæ tantum tribus vocationibus conſtat. Itaque ea diuulgatione, quæ tertia eſt, finita, etiam finietur mundus, ſicut & à Chriſto prædictum eſt fore apud Matthæum ijs verbis. Et prædicabitur hoc Euangelium in vniuerſo mundo, & tunc veniet conſummatio. Conſummatio porrò mundi coniuncta eſt cum ſupremo illo atque magno die, quando Deus publicè de ſingulorum vita atque factis ſententiam feret. Cōſentaneè ergo poſtquā totū Euāgelij curſum prædixit, id cōtinuo addidit, quod Euangelio per omnes orbis partes diuulgato eſt euēturū, id eſt, addidit prędictionēvltimi atq; ſupremi iudicij. Et *aſcēdēt*, inquit, *ſaluatores in mōtē Sion.*

Matt. 24.

Nam

Nam hæc verba ſupremi iudicij ſignificare diem, Chaldæa declarat paraphraſis, cuius pleraque ad noſtræ fidei doctri næ confirmationem ſunt ſcripta diuinitus. Ea igitur ſic. *Et aſcendent ſaluatores in montem Sion ad iudicandam arcem magnam Eſau, & reuelabitur regnum Domini in inſtanti omnibus terræ incolis*. In inſtanti, inquit, ſic enim Chriſtus pollicitus eſt ſe venturum ad ſupremum iudicium exercendum, quà dicit. Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vſque in Occi- *Mat. 24.* dentem, ita erit & aduentus filij hominis. Et Paulus dicit " id futurum in momento & in ictu oculi. *Aſcendent*, inquit, " *Theſ. 3.* *ſaluatores in montem Sion*, id eſt, quaqua verſum per totum orbem quàm latè orbis pater, tam latè diuulgato Euangelio, ſaluatores, id eſt, Apoſtoli, reliquique ſancti aſcendent in montem Sion iudicare montem Eſau, id eſt, in loco conſpicuo & illuſtri iudicia exercebunt. Quod & Chriſtus diſertis verbis apud Matthæum promiſit fore, dicens. Vos qui ſequuti eſtis me, in regeneratione cum ſederit fi- *Matth.* lius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael Vocat autem illos ſaluatores aptiſsimè. Nam quod pro Latino Saluatore in Hebræo ponitur verbum, ab eo ducitur verbo, à quo & nomen Ieſus deductum eſt. Vocantur autem Ieſus ſancti ipſi, tùm quia officium & perſonam Chriſti tunc ſuſtinebunt: tùm quia ipſum & animi iuſtitia ſemper retulerunt & gloria, quod iuſtitiæ præmium eſt relaturi ſunt illa die: itaque futuri ſunt ſimiles Chriſto vt ex omnibus vna Chriſti veluti ſpecies atque imago reſultet. Dicuntur autem aſcenſuri. Primùm, quia reſumptis corporibus in nouam & glorioſam vitam reſurgent: deinde quia non vt antea contemptui habebuntur, aut infimum inter homines habebunt locum, ſed principem & eminentiſsimum inter omnes. Poſtremò quia impiis in terra iacentibus, ipſi in altum ſublati, loco ſublimi, atque ſplendido ius

dicent hominibus. Quo finito iudicio sequetur id quod sequitur, quodque in hoc vaticinio vltimum est. *Et erit Domino regnum.* Nam impijs damnatis, & sempiterno carceri addictis, reliqui omnes in quibus Deus dominaturus est temporibus sempiternis sancti erunt, id est, erunt Deo subiecti, cùm sua sponte, tùm perfectè atque plenè. Quare regnabit plenè Deus in omnibus, nemine, qui ipsi repugnet aut eius possit detractare regnum relicto, sicuti & 1. Cor. Paulus in priori ad Corinthios scribit, qua dicit. Oportet illum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus eius, nouissimè autem inimica destruetur mors: & paulò infra. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus, cui sit laus atque gloria per sempiterna tempora, Amen.

FRA-

FRATRIS

LVYSII LE-GIONENSIS AVGV-STINIANI, THEOLOGIAE *Doctoris, & Diuinorum librorum primi apud Salmanticenſes interpretis.*

IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS EXPLANATIO.

EPI-

EPISTOLAE ARGVMENTVM.

Plin. li. 5. c. vlti.

Galatia Asiæ minoris regio, Phrygiæ à meridiana sui parte contermina est. Hanc olim incoluerunt Galli, ex quo dicta Galatia. Itaque Galatæ à Gallis oriundi, vni ex Asianis, quorum acumē maximè prædicatur, tardiores ingenio sunt habiti. Quare Paulus eos in hac epistola insensatos appellat. Hi igitur cum Pauli suasione ab idolis ad Christum primò essent conuersi, postea quorundam Iudæorum, qui & ipsi in Christum credebant, falsa oratione inducti, sibi persuaserunt, fidem in Christum ad salutem non sufficere, sine legis Mosaycæ obseruantia. Itaque vtrumque esse necessarium, ac propterea simul coniungendum. Induxerunt autem eos in hunc errorem illi, primum Pauli authoritatem apud ipsos eleuantes, quòd dicerent ipsum neq; Apostolum à Christo missum esse, neque edoctum, atque institutum ab ipso fuisse; ac propterea ne dignum quidem esse, cui fides haberetur, in re tanta præsertim. Deinde affirmantes, Petrum, & Iacobum & Ioānem summos Apostolos in Iudæa docere, cum fide Christi legis obseruantiam coniungendam omnino esse, contra atque Paulus docebat. Postremo contendentes vnis Abrahami posteris salutem promissam esse: Quare nisi qui Abrahæ filius sit seruari neminem. Porrò in Abrahami filium, qui carne non esset eum vna Mosaycæ legis professione adoptari: Quamobrem necesse esse legem vt seruarent omnes qui se saluos vellent: ob id enim traditam esse à Deo vt seruaretur perpetuò: ex quo ipsam repudiare, aut negligere licitum esse nemini. Quibus rebus Paulus commotus, quo Galatas ab errore tam pernicioso liberaret, hanc ad ipsos scribit

ſcribit epiſtolam. In qua eadem ſeruat in docendo veſtigia, quibus deceptores illi in decipiendo inſtiterunt. Nam in priori eius parte, authoritatem ſuam, munuſque docendi ſibi à Chriſto commiſſum ab iniuria magna verborum grauitate aſſerit: in altera vero narrat, quæ Petri, atque Iacobi ea de re fuerit ſentẽtia. In tertia autem ipſam propriè cauſam ingreſſus, docet nullo modo neque neceſſe eſſe, neque omninò licere cum Chriſti fide legis obſeruantiam coniungere, quod agnationem cum Abrahamo non lex faceret, ſed fides: quòdque lex nunquam attuliſſet iuſtitiam, & tunc coruſcante iam, & vigente Euangelio certam eſſet allatura pernicië, quas duas res variè & multipliciter probat. Porrò in quarta atque vltima ad mores inſtituendos pro ſuo Paulus more orationem conuertit. Itaque ſcopus, & tanquam ſtatus huius epiſtolæ eſt, vtrùm qui in Chriſtum credunt, legem Moſaycam & ipſi obſeruare debeant: ſitque nobis omnibus lex adiungenda Euangelio. Sed iam Paulum audiamus.

CAPVT. I.

PAulus Apoſtolus, non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis, & qui mecum ſunt omnes fratres, eccleſiis Galatiæ, gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam, ſecundum voluntatem Dei, & patris noſtri, cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum, amen.

Quoniam, vt diximus quidam impoſtores Pauli, à quo fuerant Galatæ edocti, authoritati, atque ſcientiæ apud ipſos detrahebãt, quo ſic illos facilius in ſuam ſententiam pertraherent: idcircò Paulus ſtatim in hoc ſalutationis

exor-

exordio & se & munus suum quibuscunque potest modis à contemptu vindicat : ac simul iacit quædam veluti semina futuræ disputationis. Nam etsi laudare se neminem deceat, tamen quando alicuius doctoris authoritati iniustè derogatur, quo sic eius discipuli ab eo facilius auelli possint, & in errorem induci, honestè se is laudat, quod Paulus hic necessitate constrictus facit. *Paulus Apostolus*. Commendat personam, & authoritatem suam & eo se vocat Apostolum, vt Anselmus scribit. Nam etsi Apostoli vocabulum Græcum sit, quo missus aut legatus significatur, & ob id ad omnes qui legantur, aut mittuntur pertineat, tamen in sacris literis non solum munus legati significat, sed etiam dignitatis quandam prærogatiuam coniunctam cum principe potestate, tum res fidei docendi, tum leges ad religionis atque pietatis cultum spectantes ferendi, vt ex illo liquere potest, quod ab hoc ipso Paulo ad Corinthios scribitur. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos : & ad Ephesios similiter. Ipse dedit quosdam quidem Apostolos. Quo etiam modo Christus apud Lucam id nomen indidit solis duodecim, quod & postea datum fuit nonnullis alijs, vt Paulo & Barnabæ, qui in Actis Apostolorum vocantur Apostoli, & Iacobo Episcopo Hierosolymitano, quem in hac epistola Paulus Apostolum vocat : nam is Iacobus alius fuit à Iacobis Zebedæi, & Alphæi. Quare hic dum se Apostolum Paulus nominat, eo ipso monet Galatas, potius vt sibi fidem habeant quam iis, qui ipsos seduxerunt, vtpote qui neque Apostoli essent, neq; vllo modo à Deo missi. Sed addit. *Non ab hominibus neq; per hominem.* Id Diuus Thomas sic interpretatur. Non ab hominibus, id est, non à toto collegio Apostolorum, neque per hominem, id est, non ab aliquo priuatim Apostolo. Nam, inquit, qui-

1 ad Cor. c. 12. *Ephes* 4. *Luc.* 6. *Act.* 14.

quidam mittebantur à toto collegio, quidam priuatim ab eius collegij aliquo, vt Paulus aliquando Lucam, & Titum misit, docet ergo Paulus vt Diuo Thomæ videtur, se non missum esse ab Apostolis, neque priuatim neque publicè, vt qui detrahebant ipsi dicebant, sed hic nimium stricte, nã vt mihi videtur & vt commẽtaria Chrysostomi & Hieronymi probant, Paulus ijs vocibus latius vsus est, quo se à nemine missum esse testetur. *Non ab hominibus*, inquit. Ab hominibus mittuntur, qui homines suæ legationis habent præcipuos authores: per hominem autem dicuntur missi qui mittantur quidem à Deo, sed hominis alicuius ministerio, quomodo Matthias creatus est Apostolus. At Paulum neque homines fecere Apostolum, neque Deus per homines: sed ipse Deus solus illum instruxit, atq; legauit. In quo duo docet, primum esse falsum, quod pseudoapostoli de ipso sparserant missum ipsum esse ab Apostolis: Alterum se nonnullis Apostolis hac in parte esse preferendum, quòd illi per homines electi sint, vt Matthias, ipse neq; ab hominibus neque per homines. At qui verum sit Paulum ab hominibus nõ fuisse legatum, quod ipse de se testatur, cum constet ex Apostolorum historia Antiochenses presbyteros, misisse ipsum vna cum Barnaba ad docendum gentes Euangelium, manibus capitibus eorum prius de more impositis, quod erat signum collatę potestatis? Ad hoc dici debet, Antiochenses non misisse Paulum ad docendum gentes aut vllam eius rei potestatẽ illi feciſſe, sed doctos ipsos ab Spiritu sancto hoc esse Pauli munus, ad quod ipsum iam pridem legisset Deus, noluisse illum amplius detinere apud se, neque aliis negotiis atque curis implicari ipsum esse passos. Sic enim scribitur, Ministrantibus illis Domino, & ieiunantibus dixit illis Spiritus sanctus. Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos, id est, ab alijs negotiis liberos, *Act. 13.*

ros, ſinite vt id obeant munus ad quod ipſos elegi. Quare neque hominum authoritate Paulus legatus eſt, neque hominum miniſterio vſus eſt Deus vt illum legaret, quomodo ipſe de ſe teſtatur. Quod ſi aliquis quærat, ſi Paulus fuit Apoſtolus, hoc ſtricto, & præcipuo modo quem dicimus, quid cauſæ fuerit, quare non vbique id ſibi aſciſcat nomen? Pluribus enim in epiſtolis earum initio ſe Paulum tantum nominat, nō item vocat Apoſtolum, vt in epiſtola ad Philippenſes, & in vtraque ad Theſſalonicenſes, & in epiſtola ad Hebræos: ei reſpondendum eſt, id modeſtiæ cauſa à Paulo factum. Nam id ſibi non aſciuit nomen in epiſtola ad Hebræos vt Hieronymus docet, ne ſi aſciuiſſet, in eo videri poſſet ſe æquare voluiſſe Chriſto, quē in eius epiſtolæ capite quarto appellaturus erat Apoſtolum di-

Heb. 4. „ cens. Habentes ergo principem Sacerdotum, & Apoſto-
„ lum noſtræ confeſsionis Ieſum: in cæteris autē vt id vſurpare nollet nomen, eo adductus eſt, quod in earum epiſtolarum initio ad ſuum Pauli nomen, aliorum item nomina adiungebat, neque ex ſuo nomine tantum aut perſona ſcribebat, ſed etiam ex aliorum perſona, quibus quoniam Apoſtoli non conueniebat nomen, ideò ne ſe quidem Apoſtolum nominauit, aut ſibi vni tribuit, quod communiter iis quorum ex nomine ſcribebantur epiſtolæ tribui non debebat omnibus, ne ſe illis præferret. Quod ſi rurſus obijcias in vtraque ad Corinthios epiſtola, & in epiſtola ad Coloſſenſes, quas & ſuo & Timothei nomine ſcribit, etſi Timotheus eius nominis dignitate careret ſe tamen Apoſtolum nominaſſe: dici profectò debet, ideo feciſſe, quod apud vtroſque neceſſe ipſi fuerit dignitatem tueri ſuam: quod vtrique à falſis ſeducti Doctoribus, quibus fidem habere cœperant, minus quotidie dicto audientes ipſi erant. Et certò vbicumque id nomen ſibi Paulus aſci-

ſcit,

ſcit, neceſsitate aſtrictus aſciſcit. Nam præter hæc, id nomen vſurpat ſibi ad Romanos, & ad Epheſios, & ad Timotheum, & Titum ſcribens: & ad Romanos quidem & ad Epheſios, quòd illis eſſet ignotus (non enim ipſe erudierat illos) ſe Apoſtolum nominauit, ſua vt apud illos oratio pondus haberet: ad Timotheum autem, & ad Titum, quoniam eis præcepturus erat, vt conſtituerent Epiſcopos, quo conſtaret ſuæ poteſtatis eſſe id & præcipere, & facere, in ipſo ſcribendi initio ſe appellauit Apoſtolum. Quo Pauli exemplo docemur, etiam eorum quæ exercemus officiorum ac munerum honorificos titulos niſi neceſſaria de cauſa vſurpandos non eſſe. *Paulus*, ergo inquit, *Apoſtolus*. Quaſi obliquè ſeductores illos primo verbo perſtringens, atque ita ferè dicens. Apoſtolus, inquam, non ſeductor vt apud vos falſo iactatur. Ab alio miſſus ad docendum, non me ipſe impudenter ingerens, vt faciunt nonnulli: vtilitatem veſtram vt Apoſtolus quærens: non mea priuata commoda augens ſub prætextu doctrinæ. Apoſtolus inquam, vt ſequitur, non ab hominibus neque per hominem. Quod ſi Paulus arbitratus eſt authoritatem non habiturum munus ſuum, niſi oſtendiſſet ſe neque ab hominibus Apoſtolum fuiſſe lectum, neque per homines, quanti quæſo illi faciendi ſunt, aut quid de illis ſperandum, qui ipſi ſe neque à Deo, neque ab hominibus vocati Eccleſiæ adminiſtrationibus ingerunt? & quos videmus, vt inquit, Hieronymus, redempto fauore electorum in ſacerdotia ſubrogari? de quibus Ieremias veriſſimè. Non mittebam eos, & ipſi currebant: non loquebar ad eos & ipſi prophetabant. Sed addit. *Sed per Dominum Ieſum Chriſtum*. Nam niſi qui à Chriſto conſtituitur, atque præficitur, nemo rectè præeſſe poteſt: ex quo iure Paulus. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui „ *Ierem.1.23.* „ „ *Heb.4.*

vocatur à Deo tanquã Aaron. Sumit, inquit, id est, sumet, aut sumere debet pro sermonis Hebraici ἀpprietate, cuius & in Græca noui testamẽti scriptura plura extant vestigia. Pergit. *Et Deum Patrẽ qui suscitauit illũ a mortuis* Et hoc pertinere videtur ad suã authoritatẽ non tuendã modo, sed amplificandã etiam, vt Chrysost. Hieron. Anselmus, & nonnulli alij annotarũt: quòd docere videatur se Apostolum constitutum à Christo à mortuis suscitato, hoc est, in vita cõstituto malorum experti, non autẽ vt cæteri Apostoli à Christo, dũ apud nos agebat, & similẽ nobis morti ac malis obnoxiam vitã viuebat. Sed aduerti æquũ est qua prudentia Paulus & quanta cautione suam temperet orationem. Nam dixerat se electum esse neque ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, in quo docuerat Christum esse Deum, vt Hieronymus intulit contra Ebionis ac Photini hæresin Christi diuinitatem negantium, sed quoniam ex eo & ex vi particulę aduersatiuę sed, quam subiecit, colligi posse videbat non esse hominem Christũ, vt Manichæi postea dixerunt, ideò adhibuit statim medicinam subijciens. *Et per Deum Patrem qui suscitauit illum à mortuis*. Nam qui à mortuis suscitatus dicitur, is necesse est vt verus sit homo, & ita paucis verbis testificatus est Christum esse, & Deum & hominem esse. Sed etiã est aduertẽdum, cum posset Paulus alias afferre res, è quibus Christus intelligeretur esse homo, mentionem ipsum eius resurrectionis fecisse, vt futuræ disputationis semina spargeret. Nam docturus postea est eius iustitiæ qua nostri sanctificantur animi effectorem in nobis esse, non aut Mosen ipsum, aut præscriptum Mosaicis legibus vitæ degendæ modum, sed vnum Christum Iesum. In Christi autem à mortuis suscitatione, & ad nouam vitã reditu ad iustitiam præluit Deus nostram, causamq; vitæ atq; sanctitatis nostræ in illa eius noua vita constituit: illo enim ad

vitam

vitā de integro redeunte omnes quicunq; continebamur in illo, affecti eadem vita ſumus, eā vt poſtea in nobiſmet-ipſis, cum ex illo naſcimur, viueremus. De quo idē Paulus alibi ſcribit. Mortuus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationē noſtram. Itaq; de iuſtitia animi & ſanctitate dicturus, & ab vno Chriſto nos eā habere docturus, ſuſcitationis Chriſti in qua non ſolum imago vitæ animorū noſtrorū inerat, ſed & efficiens includebatur vis, mentionem intulit dicens. *Et Deū Patrem, qui ſuſcitauit illum à mortuis.* Sequitur *Et qui mecū ſunt omnes fratres.* Et his etiam maiorem fidē ſatis dictis cōciliat, vt adnotauit Chryſoſtomus, quaſi ſic dicat. Non ego ſolus hęc ſentio & ſcribo, ſed & omniū qui mecum ſunt eadē ſententia eſt: itaq; vniuerſi hæc ad vos ſcribimus. Rectè autē & conſentaneè, quos fratres vocat, eos vnà ſecū eſſe dicit, ideſt, ſentire idē quod ipſe ſentiat, & ſenſibus atq; voluntatibus cōcordare cum ipſo Nā fraternitatis ratio nō vnius aut domus, aut nominis cōmunione conſtat, ſed animorum potius concordia cōtinetur: de quo Dauid ſcribit in Pſalm. Ecce quā bonū, & quā iucundum eſt habitare fratres in vnū. Nec enim fratres aut ſunt, aut dici poſſunt, niſi vnà ſimul habitēr, id eſt, niſi vna omniū mens ſit. Sed Paulus, & qui cū Paulo ſunt fratres, ad quos quæſo ſcribunt? *Eccleſiis*, inquit, *Galatiæ*. Eccleſiis dixit numero multitudinis, quia non ad vnius tantū ciuitatis fideles, ſed ad omnes Galatiæ regionis homines ſcribebat. Nam erroris quē diximus cōtagio totam illam regionem infecerat. Eos igitur primum ſalutat ſuo more. *Gratia*, inquit, *vobis & pax à Deo patre, & Dño noſtro Ieſu Chriſto.* Rectè cenſet Chryſoſtomus Paulū his verbis cœpiſſe præmunire ad futurā diſputationē. Nā hoc perinde eſt ac ſi diceret. Gratia vobis à Deo Patre quidē, & à Dño noſtro Ieſu Chriſto, nō autē à Moyſe, aut ab eius legis obſeruātia, vt vobis quidam nitūtur perſuadere. Solus inquam Deus

Rom. 4.

Pſa. 132.

Pater, & Christus Dominus authores gratiæ sunt, quare ab eis solis peto, vt vos gratia sanctificent. *Gratia vobis & pax*. Hac salutatione ideò perpetuò Paulus in suis vtitur epistolis, quod nihil alteri precari possumus gratia, & pace melius: hæc enim duo bona omnem vitæ beatæ, & causam continent & rationem: gratia causam, rationem autem pax. Præposuit autem gratiam rectissimè quo doceret, nisi à gratia oriatur nullam esse pacem. Nam pax vberrimus est virtutis fructus: virtus autem vera sine gratia
Esa 32. » esse non potest, quare Esaias. Et erit opus iustitiæ pax,
Psal. 84. » & in Psalmo: Iustitia & pax sè osculatæ dicuntur & de im-
Psal. 13. » piis dicit Dauid. Et viam pacis non cognouerunt, quod ad pacem vna perueniatur virtute duce, quam ducem sequi impij nolunt. Ex quo semper fit vt homines flagitiosi, neque ipsi secum, neque cum alius vllam habeant pacem, vt Esaias testatur qua scribit. Non est pax impiis dicit Dominus. Secum non habent, quia suis cupiditatibus, quibus inter ipsas magna contentio est, abiectissimè seruiunt: ab aliis autem dissident, quia in contentionem ob ea quæ immodicè cupiunt bona, sæpè cum illis veniunt: ex quo oriuntur dissensiones, & inimicitiæ. Non ergo fruuntur pace nisi qui virtutem colunt: neque colit virtutem quisquam, nisi cui eius colendæ Deus per Christum gratiam atque facultatem contulit. Et ideò vera pax nemini contingit, nisi per Deum patrem, & Dominum Iesum Christum. *Per Deum Patrem*. Non sine causa est quòd Deum Patrem hoc præcipuè appellat loco, hoc est, quòd pacem eam illis precatur, quam Deus efficit pater, tacitè enim & in hoc suæ seruit sententiæ. Nam si qui gratiam efficit, Pater Deus est, sequitur quæ lex, quæque legis obseruantia Deum non vt patrem amat, sed vt Dominum metuit atque veneratur, eam gratiæ efficientem non esse, qualis

Mosay-

Mosayca lex erat, quippe quæ spiritum seruitutis, vt Paulus ad Romanos scribens loquitur, suis cultoribus, non filiorum conferebat spiritum: sic enim afficiebat eorum animos, vt Deum non tam pro Patre indulgente haberent, quam pro seuero & graui domino: contrahebatque eos metu, & in officio continebat formidine, non amore ad decus accendebat, nec erigebat, aut spe, aut desiderio cælestis hæreditatis cernendæ, vt se quasi qui cælesti essent sati semine, pro filiis gerere velle animum vnquam inducerent. Id enim est proprium Euangelij, de quo verè Paulus. Non accepistis, inquit, spiritum seruitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus Abba pater. Nam eo accepto spiritu non solum intelligimus, à Deo nos sic effuse diligi, non tantum vt qui vnicus ipsi esset longè charissimus filius, eum iterum ex nobis nasci, & pro nobis mori voluerit, sed etiam vt coniecerit nos omnes in ipso & penè vnum effecerit, quo sic ipsius, nostrique vna esset & propè eadem apud ipsum fœlicitatis conditio, idem genus, idem nomen, eadem filiorum indoles, eadem erga ipsum in nobis obseruantia atq; amor. Quare & addidit. *Et Domino Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos à præsenti sæculo nequam, secundum voluntatem Dei & patris nostri.* Nam omnis Euangelicæ legis efficacia à Christi meritorum magnitudine manat. *Qui dedit*, inquit, *semetipsum pro peccatis nostris*. Hoc dicit, primum vt doceat non sine causa authorem gratiæ atque pacis Christum nominasse: morte enim ille sua, quam de Patris voluntate pro peccatis subiit nostris id assequutus est vt posset. Deinde id ponit, vt seruiat futuræ argumentationi. Nam si lex Mosayca iustitiam conferret, nosque à peccatis expiaret, sine causa Christus pro peccatis nostris mortuus esset. Postremò sic scri-

„ *Rom.8.*

bit, vt admoneat Galatas gratitudinis erga Christum, sicque eos à Iudaismo efficacius abstrahat. Nam in vtro quæso melius & securius quis spem suam collocet, in Moyse, qui legem grauissimis mandatis plenā attulit, an in Christo, qui vitam suam atque sanguinem pro peccatis effudit nostris? aut vtrius legis cultu atque victimis verosimilius est homines sanctificari posse, Christi ne, qui seipsum pro nobis, patre volente, & approbante victimam sanctissimam in cruce obtulit, an Mosis, qui pecudum, & animalium iugulationes ad expiationem animorum instituit? *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.* Quam paucis verbis Christi in nos amoris infinitam vim complexus est. *Dedit*, inquit, id est, liberaliter donauit, nullo inductus pretio, nulla mercede, quò magis suum erga nos amorem testaretur. Etenim nulla nostra merita fuerunt, quæ prouocare Christum possent, vt nobis benefacere vellet: contra potius meriti eramus, nos vt prosequeretur odio inexpiabili. *Dedit*, inquit, quò intelligas non temerè, neque casu ipsum coniecisse se in vitæ discrimen, sed adhibuisse consilium prius, & re diligenter examinata, rationeque reperta quæ omnium esset optima, mortem oppetiuisse. Quod idem Paulus apertius ad Ephe
» sios scribit dicens. Qui dilexit nos, & tradidit semetipsum
» pro nobis, tradidit consulto, scilicet, & quasi qui curam adhibuerit, vt quod non posse fieri videbatur, vt Deus mortem obiret, fieret tamen, mortique aditus ad ipsum pateret. *Qui dedit*. At quid dedit? *Semetipsum*, inquit, vno exhauriens omnia verbo. Non aliquid sui, neque laborum, atque actionum suarum partem aliquam tantum impertitus est nobis: sed semetipsum totum. Non vitam excipio, inquit, non animi dotes diuinas, non diuinitatem ipsam, vniuersa nobis dedit, quando sua omnia ad nostram salutem retulit. Nostri enim causa

& natus

& natus est & peregrinatus in hac vita, & exsul ab ipsa fa
ctus, & iterum ad eandem redux. Nostri etiam causa cæ
lum ascendit, patriq́ue assiduus astat, pro nobis ipsum sæ
pe interpellans, neque cum se totum nobis dedit, vnius
atque singularis generis bonum nobis contulit, sed id
bonum donauit, in quo vniuersa continentur bona, vt
verè idem Paulus collegit, qua scribit. Qui etiam pro- *Rom.8.*
prio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit „
illum, quomodo non etiã cũ illo omnia nobis donauit? „
Sed addit. *Pro peccatis nostris.* Nam peccata nostra ipse à
nobis in se suscepit, nobisq́ue ipse vicissim seipsum dedit:
suscepit illa, vt quas meriti eramus ob ea peccata pœ
nas, ipse subiret: dedit autem semet, non vt ipse careret
se se, sed vt nos vnà secum coniungens suorum bono
rum participes efficeret. Sequitur.

Vt eriperet nos à præsenti sæculo nequam.

Diuus Thomas hoc ita accipit quasi eo significet Pau
lus alium effectum mortis Christi nullo modo cum su
periori coniunctum, id est, cuius peccatorum remis
sio antea commemorata, causa non fuerit, vt si scrip
sisset. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, &
præterea vt eriperet à præsenti sæculo nequam. Et pec
cata, pro quibus se dedisse Christus dicitur, ea intelligit,
quæ quis commisit antequam Christo se crederet: sæ
culum autem præsens & nequam, postea peccandi cau
sas continere arbitratur. Nam Christus sua morte & delet
peccata, quæ, antequã in ipsum crederemus admisimus,
& præterea vires addit, quibus deinceps viuere pos
simus sine crimine. Rectè hoc, atque verè. Sed simplicius
videtur vtrumq; coniungere, ita vt in altero alterius cau
sa insit: Pauluśq; dicat Christum se in mortem dedisse pro
peccatis nostris eo fine, vt illis delendis atque expiandis

nos eriperet à præſenti ſæculo nequam. Nam ſæculi vocabulum hoc loco accipi debet, non propriè pro temporis aliquo ſpatio, ſed figuratè, & per Metonymiam, aut pro ſæculi principe, aut pro ijs hominibus, quos filios ſæculi ſacræ literæ vocant, aut certè pro eorum hominum viuendi inſtituto, proque ijs legibus, quas ipſis ſuæ cupiditates indicunt: quaſque viarum difficilium appellatione Sapiens nominat dicēs ex impiorum perſona. Ambulaui
Sap. 5. mus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus. Nã quocunque id modo accipiatur veriſimè Chriſtus mortuus eſſe dicitur propter noſtra peccata, id eſt, eò mortuus, vt morte ſua peccatis & peccatorum fomite, & peccãdi mala libidine abolitis, quaſi grauiſsimo excuſſo à cervicibus noſtris iugo in libertatem nos aſſereret à grauiſsima ſeruitute, primum diaboli: nam fundamentum eius in nos dominationis, noſtra mala libido eſt, itaq; ea ſublata illius imperium ſtatim corruit. Deinde filiorum huius ſæculi: quia qui ſuas cupiditates compreſſas habet ei, vti extra omnem fortunæ aleam conſtituto, nemo nocere poteſt: poſtremò ab inſtituto vitæ ſæcularis, atque profanæ, quia ſola mala libido eſt, quæ nos ei vitæ ſeruire cogit. Nã, exempli gratia, qui mulieroſus eſt, quia cupiditati, vt in ſe dominaretur, permiſit curas ſubire, debet inimicitias ſuſcipere, pericula adire, ſumptus immenſos neceſſario facere: ſimiliter, quem cupiditas honorum atque ambitionis inflammat, is vt ſeruiat multis neceſſe habet. Ergò qui cupiditatibus vacat, huius eſt ſeruitutis expers, quæ certè ſeruitus vitã nobis acerbã reddit: vt cupiditatibus autem vacaremus Chriſtus mortuus dicitur pro peccatis noſtris, vt nos eriperet à præſenti ſæculo nequam. Nam moriendo, quod ad ſe attinet, & peccati admiſsi omnem culpam & peccandi fomenta, atque libidinem vniuerſam penitus excidit: eiſque exciſsis à dura ſeruitute ſæculi ad veram liber-

libertatē nos transtulit. Quod, antequam moreretur se facturū est pollicitus, quando eius promissi spe nos inuitabat, vt se vellemus sequi, sic dicens. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Sed & Paulus, huius libertatis magnitudinem, & diuinas vtilitates sic explicat. Nunc vero liberati à peccato, & serui facti iustitiæ, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finē vero vitam æternam, stipendium enim peccati mors. Nā malę cupiditates in animo dominantes, non solum vitam fœlicitatis & gratiæ illi eripiunt, & in interitum sempiternum pręcipitant, sed etiam dum hæc vita manet multis eū subijciunt rebus morte peioribus, illum vt curis excarnificent, & angoribus miserè cōficiant. Sed addit Paulus tandem & aliam causam, quæ Christum impulit vt mori pro nobis vellet. *Secundū*, inquit, *voluntatē Dei patris nostri*, Id est Christus passus pro nobis est, quia sic placuit cælesti patri, cui Christus fuit per omnia obediens: vt simul Christi cōmendetur erga nos charitas, & erga patrem obedientia. Pro quo hominibus impenso beneficio, quoniam illi sempiterna debetur laus, tandem subiecit. *Cui est gloria in sæcula sæculorum* Docens, quando referre Deo parem gratiā non possumus, oportere vt gratias illi semper habeamus. *In sæcula*, inquit, *sæculorum*. Hic quærit Hieronymus, quid sit sæculum, quid sæculorum sæculum, & vtrum æternitatem significet, an temporis spatium definitum, & si forte modo hoc, modo illud, qua nota dignosci possit vtrū significet. Sed quamuis certum sit sæculi vocabulo in sacris literis tempus definitum sæpè significari, neque semper vnum aut idem, quomodo latius alibi diximus: tamē quantum obseruare potuimus sæcula sęculorum, semper in ęternitate dicitur. Non enim illi male, qui qua figura Hebræi Cantica Canticorum, aut Sancta Sanctorum solēt dicere, qua id significent, quod in suo genere eximium atq;

„ *Matt.11*

„ *Rom.6.*

præstans est, eadem sæcula sęculorũ dici arbitrantur, ad significandã longissimã ex omnibus durationẽ, quę sine dubio est æternitas. Quãquã etiam possit dici per ἐξοχὴν sæcula sęculorũ id appellari tempus, quod à fine mũdi per æterna deinceps tempora producetur. Nam hoc in quo decurritvita nostra tempus, sęculum & ipsum est: at illud sæculorũ sæculum, quoniam hæc vitæ spatia atq; sæcula ad illud omnia referuntur nunquã finiendũ sæculũ. Quo in sęculo verè Deus glorioſus futur⁹ dicitur; quoniã & omnis, & ab omnibus illi tunc gloria reddetur. Itaq; ad hoc sæculum, quod à mortuorũ ſuſcitatione decurret, illud psalmi pertinet. Sit gloria Domini in sæculum, lætabitur Dominus in omnibus operibus ſuis Idẽ ſignificatur in illo. Cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuę: & regnũ illud Dei, de quo vt adueniat precamur, in hoc sęculũ incidet: ex quo liquet id esse gloriæ Dei propriũ tempus, & ob id Paulũ de Deo rectè dicere. *Cui est gloria in sæcula sæculorũ.* Quaſi planius dixiſſet. Cuius in eo sæculo, quod exactis omnib⁹ huius vitæ sæculis nunquam finiendũ ſuccedet, maximè illuſtris est futura gloria: quem tunc cuncti prędicabunt, qui illo tẽpore cũctorũ ore perpetuò laudabitur. Quod vt doceret fore ratum Paulus, Hebræa vſus perpetuæ veritatis nota inquit. *Amẽ.* Quod alij verè interpretantur, alij pro fideliter accipiunt: Græci interpretes pro eo γένοιτο ponunt, ſed vniuerſi conſentiunt Hebræos ea voce vti in eis rebus, quæ ita firmæ, ac certæ ſunt, vt in contrarium verti nullo modo poſsint, & cum Amen, dicunt, non ſolum ſignificare optare ſe, vt id, quo de agunt, certum ſit, ſed perſuaſos ſe ſine vlla dubitatione esse id omninò futurum. Atque hîc Paulus ſalutationem finit.

Pſal. 103. Matt. 19.

Sed antequam ab hoc diſcedamus loco non ab re fuerit cognoſcere Lutherum, atque alios noſtræ ætatis Hæreticos ex hoc Pauli loco reiicere ſolitos ea opera, quibus

pro

pro pœna, quæ peccatis semel remissis luenda relinquitur satis Deo facimus, veteri probatoque more, quòd dicant nihil quod vlla postea satisfactione sit eluendũ in ijs hominibus relinqui, qui meritorũ Christi semel participes sunt effecti: quando Christus, vt Paulus hic dicit, dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos à præsenti sæculo nequam. Aut enim, inquiunt, dicendũ est, Christi meritũ imbecillũ, & inefficax esse, aut si est, vt certè est, summè efficax proculdubio fatẽdũ eo vniuersa nostra peccata omnino deleta esse, & ex eo fieri necessariũ nõ esse, vt ad eius merita nostras ipsi satisfactiones addamus. Sed primò, malè id certè colligũt ex hoc Pauli loco, cũ apertè dicat Apostolus Christũ se dedisse pro nostris peccatis secundũ voluntatẽ Dei & Patris nostri: & ex eodẽ Paulo alibi constet, Deũ id velle, vt ipsi in nobismet sancti simus. Hæc est, inquit, volũtas Dei sanctificatio vestra. Ex quo colligit volũ tatis diuinæ esse, catenus vt nobis infundatur Christi satisfactio, atq; meritũ, quatenus bene ipsi eodẽ adiuuante operãdo habiles efficimur, quibus infundi possit, vt diserte idẽ Paulus scribit. Si cõplãtati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis futuri sumus. Et alio in loco. Si tamẽ cõpatimur vt glorificemur. Nam si quæ admisimus scelera, ea ociosis nobis & nihil agẽtib⁹, propter Christi meritũ remitterẽtur, non ille quidẽ nos sanctos efficeret, sed nobis impunè prauis esse cõcederet. Itaq; hoc perperã colligũt, estq; ipsum per se falsũ, essèq; demõstrat illustre illud Dauidis exẽplũ, qui quãuis Dei oraculo didicisset sibi remissũ esse peccatũ suũ: adhibuisse tamẽ preces atq; lacrymas dicit, Deique misericordiã, sibi vt id amplius remitteretur, studiosè imploraſſe, vt è Psal. quinquagesimo liquet.

1. Thes. 4.

Rom. 6.

Rom. 8.

Psal. 50.

Sed vt ista res magis explanetur, debet aduerti, ex ignoratione ei⁹ rationis, qua Chris in iustis est, & iusti in Christo esse cẽsent, & hæreticos lapsos esse, & è nostris nõnullos in

varias

varias opiniones diuiſos. Nam ea ſi cognoſceretur ratio, neque hæretici interioris iuſtitiæ ornamenta animis iuſtorum ineſſe, aut eorum eſſe aliqua apud Deum bona merita, aliquaſq; pro peccatis ſatisfactiones inficiati eſſent, neque è noſtris aliqui tam fuiſſent pertinaces in negãdo, aut homines Chriſti iuſtitia iuſtos efficit, aut hominibus iuſtis Chriſti bona merita toties addi, proprioraq; fieri, quoties ipſi benè, & honeſtè operantur. Non enim pugnant inter ſe, ſed potius mirè conſentiunt iſta. Primũ vna Chriſti ſatisfactione, atque merito omne meritum atque ſatisfactionem contineri, ab eoque pro omnium peccatis pleniſsimè ſatisfactum eſſe: & rurſus, illis, qui ad iuſtitiam trãſferuntur, ſæpius hactenus peccatum dimitti, vt neceſſe habeant pœnarum aliquid ſuſtinere: verèque ipſos & ſatisfacere, & mereri dici. Deinde homines iuſtos tales fieri, quod aliquando affecti ſint eadem ipſa, qua Chriſtus iuſtitia: & rurſus eoſdem, cum iuſti fiunt in animo ſuo hærentem habere gratiæ cæleſte donum, à Chriſti ſpiritu, qui in eorum ineſt animis, tanquam ſplendorem è ſole ortũ, & per animum latè diffuſum. Poſtremo iuſtos à primo totam Chriſti iuſtitiã pro ſua habuiſſe: & rurſus eius iuſtitiæ, atq; meritorum quotidie magis participes eſſe poſſe. Eſt enim, quo iſta intelligãtur, ea adhibẽda diſtinctio, quæ, qđ δυνάμει tale eſſe dicitur, abeo quod re ipſa, & actu tale eſt, diſtingui ſolet. Nam ſciendum eſt Chriſtum in illa nocte, quæ proximè præceſsit eam diem, quam is vixit mortalis inter mortales vltimam, quando cœnans cum diſcipulis ſuis, panemq; & vini poculũ accipiens, ea in ſuum corpus, atque ſanguinem vi verborum conuertit, in id corpus ſuum cõuertiſſe illa, quod integrè corpus ipſius eſt, id eſt, quod ex ipſo tanquam Capite, & nobis membris eius corporis conſtat. Itaque ſub illis panis, ac vini ſpeciebus, panis atque vini ſubſtantia vi ſumma Dei in id corpus cõuerſis:

& cor-

& corpus id Christi, quod propriè Christi corpus est, verè fuit, & item vniuersa, ad quę eius corporis vis peruenire potest, membra fuerunt: illud corpus re ipsa: hæc autem membra spirituali quodam modo, quo certè modo, & illius corporis membra esse censentur. Quo constituto illud item oportet adiicere, ex eo postea factum esse, vt illũ Christus panem edēs, illudque poculum hauriens, omnes nos, qui in illo ineramus pane, atque poculo, in suum ipse corpus traiecerit, ac secũ vniuersos miro modo coniunxerit: neque solum nostram ipse personam subierit, sed nosmet in se incluserit: ex eoque iam non vnus aliquis, priuatus, & singularis homo fuerit, sed quasi, qui vniuersos intra se inclusos teneret, cunctorum factus seminarium, communis omnium cœperit esse pater. Atque huic rei fuisse consequens, vt cum postera die in crucem actus ille fuit, & cum eius diei vespere fuit sepulturæ traditus, & cũ postea die ab eo die tertio oriri incipiente vitæ fuit restitutus, simul nos, quos ille omnes intra se continebat, vnà cũ illo, & eadem qua ille, affecti fuerimus tùm morte, tùm vita Quæ res à nobis in eo libro, quem inscripsimus de triplici coniunctione fidelium cum Christo, quemque Deo annuente propediem edituri sumus, copiosè explanatur. Ergò illa morte à nobis in Christo obita, omnis est in vniuersum deleta culpa atque pœna: & similiter illa adepta vita, omnis est comparata iustitia atque gloria. Sed in origine tantum comparata, atque κατ' ἐν Ἀδάμ (nam & nos Christus Ἀδάμ continebat in se, melioris nostræ originis futurus parens) nondum autem re, à nobis adepta illa fuerunt, aut in nobismetipsis perfecta: quod extare illa & perfici in nobis, nisi re ipsa ex illo oriremur prius nō poterãr. Nam cuiusque rei substantia fundamentum est cæterarũ, quæ illi insunt rerum: non enim, qui nulli in se sunt, salui in se, aut iusti esse possunt. Quamobrem, vt in nobismet ij

esse

esse incipiamus, qui in illo, in cuius virtute continebamur aliquando facti sumus, necesse est vt ipsi ex illo tanquam egressi, & in hanc lucem editi viuere ex illo incipiamus in nobismet. Quod certè ortu quodam & natiuitate cælesti fieri debet, vt pro eo quantum ex Christo esse atque viuere in nobis incœpimus, tantum ex eo bono, quod in Christo dū eramus, assequuti sumus, ad nosmet transferamus, atq; deriuem', sit q; huius derivationis, & traductionis non solū à primò effectrix, sed etiā in tota vita moderatrix ipsa natiuitas. Cuius rei clarissimū in priori Adā extat exēplum, quod nos exēplū latè exequuti sumus in eo quē dixi mus libro. Id igitur mysterium ignorantes hæretici, quia in sacris scriptoribus, quibus tota ista ratio, non solum erat cognita, sed & ante oculos quoties ad scribendum se conferebant posita, sæpe vident Christum nostram esse iustitiam dici, & eundem se de disse pro nobis scribi, vt nos ab omni iniquitate redimeret, in illo mortuos nos peccato esse, in illo similiter omnē vitam nostram latere, & eiusmodi plura, omnē salutis nostrę rationem in Christo ita esse perfectam censent: sic ad illum omnem iustitiæ rationem referunt, sicque in ipso includunt atque obserant, vt quod in nobismetipsis insit, atque hæreat, nullum eius salutis, atque iustitiæ velint apparere vestigium, nihil quod nos interius iustificet, nihil quod à nobis quāuis iustis edū, vel ad penitus abstergendā culpam, vel ad iustitiam alendam & augendam pertineat. In quo multū falluntur. Nam & illa, & eiusmodi alia omnia quæ in sacris traduntur literis, accipienda sunt dici de illa peccati morte, quam sustinuimus in Christo inclusi, & vnà in crucem acti cum ipso: & similiter ad eam ipsa eadem referenda sunt vitam iustitiæ, ad quam simul cum Christo reuocati sumus, quando ille restitutus est vitæ. Verè enim, tunc iusti effecti sumus ipsamet iustitia, qua Christus iustus est,

vt po-

vtpote qui ipsius morte mortui, eiusdemq; noua vita viui fuerimus effecti. Sed mortui & viui effecti, non ipsi planè in nobismet, (qui enim possemus, qui tunc nulli essemus?) sed, vt in Christo continebamur inclusi, viui effecti sumus id est, in nostris tāquā seminibus & in nostri origine, & in eo in quo vi ineramus vniuersa illa perfecta sunt. Ex quo, non solū nō sequitur, nos nihil indigere interiori iustitia, itaq; illa vacuos de Christo nasci, sed contra potius necessario colligitur, quia in semine, & in nostri origine affecti sumus ipsa Christi iustitia, cum deinceps è Christo nascimur, re in nobismetipsis eius iustitiæ exemplum atque vim hærere debere: quo enim baccharum semina aut colore quis, aut sapore infecerit, eundem certè referant in se saporem, atque colorē, posteabacchę è seminibus natæ: ob eā enim causam illa bona indita sunt, atq; impressa in origine nostra, vt eis similia postea in nobis ipsis hærerent & extarent: extarēt autē proportione nostræ natiuitatis ex Christo. Nam quoniā traduci ad nos, atq; deriuari bona illa, nostris, vti diximus, impressa seminibus nisi nascamur è Christo nō possunt. nascimur porrò ex illo per fidē, & per charitatis inductionē in ipsum, & per imitationē, & similitudinē morū, ita vt, & alius alio vberius nascatur, & idē alias alio, atq; vberiore modo natus censeatur è Christo, ideò fit, vt quo quis vberius ex illo natus est, id est, quo fide & charitate amplius in ipsum fertur, quoque cūdē morū honestate magis imitatur, eò magis ad se deriuet suæ origini bona indita: magisq;, quod in olitum ipsi est, dū latebat in Christo, id in eodē ipso iā de Christo nato & in lucē edito appareat, & splēdescat, è quibus sequitur vera esse, verèq; affirmari hęc vniuersa. Primū ipsamet iustitia qua Chr̄i iust⁹ est nos imbutos fuisse olim in ipso, quia inclusi in illo, eadē quæ ipse vel fecit, vel passus est, & fecimus ipsi, & passi sumus: eodēq; affecti quo ille modo, & eisdē rebus.

Deinde.

Deinde. Nos in nobiſmetipſis habere hærentem iuſtitiã, quia orti è Chriſto & in lucem educti, eo affecti modo naſcamur oportet, quomodo infecta fuerunt noſtri in ipſo ſemina. Præterea omni nos exſolutos fuiſſe per mortem Chriſti peccati culpa atque pœna, ſed exſolutos quatenus continebamur in Chriſto, quia quam Chriſtus mortem obijt, eadem à nobis eſt obita mors. Poſtremò opera honeſta, quæ ipſi ex Dei inductu facimus, non ſolum illa quibus ad naſcendum in Chriſto diſponimur, ſed & ea quibus iam ex Chriſto nati legibus ab ipſo latis paremus, ampliuſque quotidie ex illo naſcimur, fructuoſa eſſe & vtilia non tantum ad iuſtitiam de principio in nobis gignendã, ſed etiam ad augendam genitam, & ad peccati reliquias penitus eluendas: quia quod in origine noſtra geſtum eſt, extare in nobis & elucere nequit, niſi id ad animos noſtros veluti aduocent, atque introducant iſta, quæ diximus, opera. Atque hæc ritè intellecta plurimũ lucis huic epiſtolę adferent, eamq; ob cauſam illa præmiſimus. Sed iam inſtituta exequamur. Sequitur enim.

Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Chriſti in aliud Euangelium.

Salute dicta, cauſam ipſam ſtatim aggreditur ab admiratione ducens initium. Nam ſic oportuit ad illorum erroris fœditatem & magnitudinem oſtendẽdam, & ad magis commouendos Galatarum animos. Nam quos videmus abſurdè aliquid & intemperanter ſine cauſa facere, eorum amentiam ſolemus demirari: atqui ij Galatæ erãt qui nulla commoti ratione, cum ſuo maximo incommodo, à libertate Euangelij ſe vltro ad ſeruitutem legis tranſferrent. Itaque ait ſe vehementer mirari, quòd ſic tam citò aliorũ cõſilijs transferri ſe, & trãſportari ſiuiſſent ab inſtituto ſuo, non ſolũ recto, ſed ipſis valde vtili, vt pote Chriſtiana libertate pleno, ad aliud inſtitutum moleſtiſsimum

mum ipſis ſine dubio futurum. In quo duo præcipuè erāt maxima reprehenſione digna, quæ ambo in his verbis ſubindicat Paulus. Vnū quod ſe transferri paſsi ſunt in aliud Euangelium, id eſt, transferri à libertate gratiæ ad legis ſeruitutem: à Deo, qui illos ad gratiam Chriſti vocabat, ad obſeruationes Moſaycas: à viuendi honeſta & iucunda ratione, ad ſummas vitæ moleſtias: &, vt inquit quædam Gloſſa, à lætitia ad exitium. Alterum quod id tam citò fecerunt, hoc eſt, in animum ſuum tam citò induxerunt, vt aſſentiri vellent illis nouis doctrinis: quòd erat ſummæ leuitatis indicium. Nam qui cito credit leuis eſt corde, quo modo ſapiens ſcribit. Sed ſingula verba expendamus, *Sic tam cito.* Quidam alterum iſtorum redundare exiſtimant. Nam Græcè tantum eſt. οὕτως ſed verius videtur neutrum redundare, nam Græcum οὕτως vtrumque ſignificet: & Latinus interpres Græcæ vocis vtramque ſignificationem prudenter expreſsit, vt duas cauſas, quibus, vt modo diximus, leuitas Galatarum maximè declaratur, innueret. Nam illud, *Sic.* commutationis ipſum deſignat genus, id eſt, quid pro quo Galatæ leuiter cōmutaſſent, ſcilicet Euāgelium pro lege, libertatem pro ſeruitute. At illud *tam citò*, leuem eorum & præcipitem animi feſtinationem præcipuè in re tanti momenti ſubindicat. Quāquam illud, *cito*, aliter à Hieronymo, aliter à Chryſoſtomo accipitur. Hieronymus cenſet cito mutatos dici Galatas, quod Paulo poſt fidem habitā Euangelio in errorem ſint abducti. At hoc non augeret, quod Paulo propoſitum erat efficere, ſed minueret, & extenuaret illorum culpam: facilius enim ignoſcatur homini recenter ad fidē Chriſti conuerſo, quā veteri Chriſtiano, quod à vera fide defecerit, vbi id acciderit, vt alter eorū ambo ve ab ea deficiant. Quare rectius Chryſoſtomus cito defeciſſe Galatas dici credit, quòd ad primum illorum hominum, qui ipſos ſeducebant, ſermo-

Interli. Gloſſ.

Eccle. 19.

nem, ad primamque inuitationem illorum, re neque explorata, neque examinata prius, conuersi sunt ad Iudaismum sequendum, quod certè maximè reprehendendũ videtur. Atq; vt ad ὑποθέσεις ad θέσιν id est, à finita quæstione ad infinitam, à parte ad genus orationem meam transferam, iure miremur, quàm citò, id est, quàm leuibus de causis, mortales cuncti iustitia deserta, quæ vna totius beatæ vitæ rationẽ continet, ad scelus in quo summa miseria est, omnia sua studia cõuertant, quamque leui impulsu se deiji à recti studio, & à constantiæ statu patiantur, sic Iudæi maximis à Deo, & maximè recentibus beneficijs affecti, quod ad breue quoddam tempus eos liquisset Moses, ab amore Dei ingratè recedunt. Sic ijdem, cum & potentiam Dei, & beneuolam erga se voluntatem pluribus haberent exploratam exemplis, tantum paucorum & timidorum audito sermone hominum robora corporum Chananææ gentis laudantium, se abalienauerunt à Deo. Sic Dauid, homo Deo alioqui gratissimus, quod forte fortuna deambulans lauantem Bersabæam aspexit, eo subito captus vnius fœminæ amorẽ, cũ Dei amore cõmutat. Sic denique Apostolus Petrus, quamuis de se multa pollicitus, vna ancillæ voce, rogatione que perterrefactus, ac promissi immemor, de cõstantia fidei deijcitur. Sic certè homines vniuersi, quoties à Deo ad hæc deficiunt terrena & caduca bona, rebus inanissimis inducti deficiunt, leuissimèque impulsi statim corruunt: ac victi manus dant ad primos rumores belli antequam signa conferant. Ecquid enim, magis imbelle voluptatis illecebra, honorum specie, diuitiarum copia, res ipsæ, si prout sunt, expendãtur? At hæc quamuis imbecilla, tamen statim atque se ostendunt nobis, sua specie nostros perstringunt oculos, & à Deo abducunt

Exod. 32.

Num. 14.

li. 2. reg 11

cunt nos, & ad ſuas partes miſerè transferunt. Quam rem demiratus Sapiens dicebat. Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona. Duarum enim rerum omnium leuiſsimarum coniunxit nomina ad eorum, à quibus nos capi ſinimus, leuitatem ſignificandam: ea enim, faſcinationem & nugacitatem nominauit, vel potius nugaciſsimam faſcinationem: quo doceret nihil in eis ſolidi eſſe, nihil firmi, nihil dignum amari, nihil etiam quod nos ad ſe allicere magnopere poſſet, niſi turpiter, & per ſummam ignauiam ipſi nos proderemus. Itaque miratur à talibus nugis vera obſcurari bona, non quòd vlla obſcurandi vis in illis ſit, neq;, quòd nugæ iſtæ virtutis luminibus officere valeant, quæ, vt dicitur, ſplendet in tenebris, ſed quod à noſtræ mentis imbecillitate & errore id habeant vt poſsint: vt quod Paulus de Galatis propriè, id ad vniuerſos pertineat verè, dicaturque de omnibus. Miror quod ſic tam cito transferimini. *Ab eo*, inquit, *qui vos vocauit.* Quidam ſic. Ab eo ſcilicet Euangelio, atque doctrina, per quam vocati eſtis ad Chriſti gratiam ad aliud doctrinæ genus tranſportari vos ſinitis, atque traduci, id eſt, à doctrina, quæ docet per gratiam Chriſti vos liberatos à peccatis eſſe ad eam doctrinam, quæ vos ſeruitutis iugo premit. Nec verò huic expoſitioni obeſt relatiuum, (qui), quòd Euangelio non conuenit. Nam Græca ita conſcripta ſunt, vt Euangelium demonſtrare valeant. Nam illud, τοῦ καλέσαντος, ab vtroque genere duci poteſt. Alij melius ſic. *Ab eo*, id eſt, à Chriſto, qui vos in gratiam vocauit, id eſt, vocauit ad iuſtitiam gratis, hoc eſt, non modo nullo merito veſtro, ſed nullo etiam à vobis labore impenſo ad obtinendam iſtam talẽ ac tantam iuſtitiam, ipſe ſuum pro vobis fudit ſanguinem. Ita Hieronymus cui Syra ſuffragatur editio, in qua ſic. *Miror* Sap. 4.

Miror quòd tam citò conuersi fueritis à Messia illo, qui vocauit vos per gratiam suam. Et certè Græca satis commodè vertas. *Ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christo*, vt sit hyperbasis, siue vocis transgressio, quæ figura familiaris est Paulo. Plures sic potius exponunt. *Ab eo*, id est, à Deo Patre, qui vos participes esse voluit gratiæ Christi, sic Chrysostomus Theodoretus, OEcumenius. Anselm⁹ D. Thomas, minoresque alij, quę mihi explanatio rectior videtur, vt totum illud, *Ab eo qui vos vocauit in gratiã Christi*, sit periphrasis
Rom. 8 „ qua cælestis Pater describitur. Nam primum vocatio fere semper à Paulo Patri tribuitur. Ad Roma. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum ijs, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Ad Thimotheum, de
2. ad Thes. patre loquens. Qui liberauit nos, & vocauit vocatione sancta. Ad Thessalonicẽses. Nos debemus gratias agere Deo
ca. 3. „ “ semper pro vobis fratres dilecti à Deo, quod elegerit nos
“ Deus, ad quod & vocauit vos. In quo obiter aduerti de-
“ bet, quali vtatur Paulus inuersione sermonis. Nã illi, De-
“ bemus gratias agere Deo pro vobis fratres, affine, & con-
“ sentaneum erat subijcere, quia vocauit vos ad id, ad quod
“ nos elegit. At pro eo inuerso sermone dixit. Quod elege
“ rit nos, ad quod & vocauit vos. Neque id sine causa, sed vt doceret se quòd amaret illos Deus, electum ab ipso esse, qui sua voce atque doctrina eos ad iustitiã perduceret. Itaque quod electus à Deo sit, se quodammodo ipsis debere: ipsorum enim salutis causa ad id gratiæ munus electum se esse. Deinde sic melius occurritur Galatarum errori. Nam illi, vti rectè OEcumenius, suorum persuasu Doctorum credebant se legem seruando gratum facere Patri, eius scilicet latori legis. Quare rectè dixerit Paulus, ipsos legibus seruandis Mosaycis tantum abesse ab eo, vt Deo Patri gratum faciant, vt ipsum potius ab se repellant. Postremò, isto modo, vt

do, vt Chryſoſtomus dicit, eorum doctorum fraudis plenos conatus aperit. Nam illi non tam id agebant vt Galatas ad Iudaiſmum pertraherent, quàm vt ea re ipſos à Deo, & à Chriſto abducerent & ſepararent: quod enim ſtudium præſeferebant legis id agebant vt ſub eo ſtudio latentes facilius ſe inſinuarent in animos Galatarum, fidē que ſic confirmarent ſibi, quod vbi ſemel adſequuti eſſent, facile eos quò vellent perducerent: perducere autē illos ad id volebant, vt à Chriſto deficerent, ad quod, ſi ſtatim illos & aperte adhortati eſſent, illorū à ſe animos procul dubio alienaſſent. Quare Paulus vt iſtas impoſtorum inſidias retegat, & vt tam pernicioſa conſilia in lucē conſtituat, rectè hîc intelligitur de Deo Patre loqui, & ex eo id mali, quod ſubeſt detegere, atque ita planè dicere, ſe eorum non tam animi inconſtantiā, quam mentis cæcitatem & errorem valde mirari, qui quas ſibi, ſalutique ſuæ illi deceptores inſidias parent, non videant: illos enim, non id agere, vt ad Moſayce cultum legis ipſos adducāt, ſed vt abducant à Chriſto, & à Patre Chriſti ipſo Deo, cui præter cætera, & hoc deberent recens, atque maximū beneficium, quod ab idolorum cultu, à peccati ſeruitute, à tenebris ignorantiæ fædiſsimis ipſos ad Chriſti gratiam, id eſt, ad libertatem, ſplendorem bonorum ſpiritualium ſummas copias largè ipſis nullo ſuo merito exhibitas planè vocauerit. *In gratiam*, inquit, *Chriſti* Hoc bifariam exponitur, vno modo. *In gratiam*, id eſt, ad gratiam, hoc eſt, ad veniam erratorum, ad iuſtitiam animi, ad pacem & ſecum & cum alijs, denique ad amorem & familiaritatē cum Deo. Altero. *in gratiam*, id eſt, per gratiam Nam ἐν, in, aut, quod ei reſpōdet Græcum ἐν, more Hebraico ſæpè in ſacris vſurpatur literis in ſignificatione inſtrumenti. vt vel ex illo, Si percutimus in gladio, liquere poteſt. Itaq; dicat ad ſummæ fœlicitatis atque bonorum ſpem vocatos eſſe *Luc.*

Galatas per Christi gratiam, id est, propter Christi erga suum patrem diuina merita, gratis & liberaliter communicata nobis, & vt pro nostris ea habeamus concessa, & ob id gratia nominata. Galatæ itaque, vt Paulus scribit, etsi vocati à Deo essent, ad summa bona per Christi meritum, tamen malè decepti transferri se patiebantur in aliud Euangelium. At cur aliud? cum quod verum non sit, Euangelium, id est, bona annuntiatio esse non possit, & præter vnum Christi Euangelium nullum sit verum?

Ad hoc alij aliter. Diuus Thom. alio Euangelio legem veterem significatam esse arbitratur, quam impostores illi seruari oportere affirmabant nam eius legis annuntiatio, inquit Diuus Thom. bona illa fuit, quia bona quædam, ijs, qui se coluissent, pollicebatur, sed non erat planè perfecta, quomodo & ea, quæ ostentabat, imperfecta bona erant, quippe quæ essent caduca, & terrena, & ob eam causam non Euangeliũ, sed aliud Euangelium nominata est, diminutè quodammodo, vt esse intelligatur quiddam Euangelio minus. At Hieronymus: quem plerique sequuntur, aliud Euangelium nominasse Paulum dicit, id quod ab istis tradebatur de coniungenda Mosaycæ legis obseruantia cum fide. At cur Euangelium, quod falsum, & ob eam causam nuntium esset malum? Primò quia in eo annuntiabatur etiam Christus, & tradebatur, ad salutem valere, modo coniũgeretur cum lege: itaque qua parte Christi in nos dona prædicabat, Euangelium fuit, qua vero legis obseruantias adiungebat fuit aliud Euangelium, Deinde id Paulus nominauit sic, non tam ex suo sensu, aut ex rei veritate ipsa, quàm ex eorum, qui illa tradebant sermone atque sententia. Nam illi quæ docebant, Euangelium nominabant, nec Euangelium modo, sed genuinum, & maximè germanum

Cayet. & Eras. in Paraphr.

num Euangelium, quod idem esse dicerent cum eo, quod in Iudæa cæteri tradebant Apostoli, cuius rationem, aut non satis calleret Paulus, aut peruertere cuperet. Et fortasse illi non planè condemnabant Pauli doctrinam, sed præferebant suam, vtpote quæ tutior esset, & ad salutem consequendam expeditior & certior, propterea quod vtramque viam insisteret, & copularet cum fide legem, nequid quod ad iustitiam efficiendam quoquo modo valeret, ijs deesse videretur, qui se iustos esse cupiebant. Quare duas constituebant vias, & Euangelia duo. Vnum non malum, quod Paulus annuntiabat: alterum multo præstantius, & ab omni periculo, atque fraude remotius, quod, & ipse Galatis, & principes in Iudea annuntiabant Apostoli. Itaque Paulus non ex suo, sed ex illorum potius sensu locutus est, cum Euangelij nomen, eorum tribuit doctrinę. Quod & OEcumenio visum est, & Syrę editionis authori, quippe qui verterit. Ad Euangelium aliud quod quidē non est, sed prout sunt aliqui illud est, id est, tale nominatur, & habetur ab aliquibus, ijs nimirū, qui vos inducunt in assensum eius. Et quoniam Paulus ex illorum nominandi vsu, non autem ex suo, atque vero sensu, eorū doctrinam Euangelium nominauit, idcircò orationi suæ correctionem statim adhibuit, adiecitque.

Quod non est aliud, nisi sunt quidam, qui vos conturbāt, & volūt conuertere Euangelium Christi.

Quasi ita dicat, & sentiat. Deficitis ad aliud Euangelium: Euangeliū, inquā, aliud sicut ivos, magistriq; vestri ipsū appellatis, nā re ipsa nullū aliud est, sed neq; esse potest Euāgeliū: vna est enim vera doctrina, reliquę falsæ sunt, ac proinde non sunt. Et quod posset quis rogare ipsum ac dicere. Quid ergo isti sibi volunt, cum nobis aliud esse Euangeliū, idque in Iudæa annuntiari confirmant, siquidem præter eam quam tu annuntias, nulla alia ratio est tradendi

Euangelij? id occupat Paulus, atque respondet dicens. *Nisi sunt quidam qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi.* Id est. Non est quidem aliud, & aliud Euangelium: neque alia annuntiant in Iudæa Apostoli, & alia ego vobis annuntio, vt isti vobis falsò persuadent, vel damnantes meum Euangelium, vel certè præferentes suum: neque vos veram Euangelij rationem docere volunt, sed perturbare vos cupiunt, & semel perturbatos auertere à fide Christi, verũq; eius Euãgeliũ, quod vnum, atq; simplex est, euertere, & admistionẽ legis non quidem perficere, sed corrũpere, & sic tandẽ vos à Christo alienare: idque suis isti machinationibus quærunt, idque callidè agunt, vt Christi gloriam, atque nomen extinguant. Nam etsi verum erat, quod illi dicebant, Ecclesias Iudææ obseruare legalia simul cum fide Christi, tamen ex eo non efficiebatur aliud in Iudæa ab Apostolis, aliud à Paulo tradi gentibus Euangelium. Nam vtrique docebant per vnum Christum aditum ad salutem patere, & gentibus, & Iudæis: sed in Iudæa concedebant Apostoli Iudæis ad Christum conuersis, vt illo tempore quo ad Christi satis promulgaretur doctrina legalia seruarent, quòd eis assueti essent, non quòd necessaria ad salutem putarent, quo modo, vt infra dicturi sumus, illorum obseruatio Christianæ libertati contraria non erat, quod & Paulus minimè inficiabatur posse fieri à Iudæis ad Christi fidem conuersis: sed neque Paulus, neque cęteri Apostoli inducebant gentes ad obseruationẽ legalium? Nam cum eis gentes non assuessent, induci ad id non poterant, vt obseruare ea vellent, nisi edocerentur esse necessaria ad salutem, quod nemo Apostolorum docebat. Et sic vna erat omniũ Apostolorũ doctrina vnumque Euangelium. Nam neque Paulus impediebat, quin Christiani ex Iudæis legalia tunc suo arbitratu seruarent:

rent: neque Apoſtoli conuerſos è gentibus adigebant ad eorum obſeruationem. At illi ſeductores exẽplo eorum Chriſtianorum, qui in Iudæa legalia non neceſsitate, ſed quòd eis aſſueſſent, ſeruabant, Galatis perſuadebant neceſſaria ea eſſe cunctis hominibus. Quare, & eorum perturbabant animos, & Euangelium atque fidem Chriſti imbecillitatis, & infirmitatis arguebant. *Niſi*, inquit, *ſunt quidam, qui vos perturbant & volunt conuertere Euangelium Chriſti*. Perturbabat hæc impoſtorum doctrina Galatas primò, quia timorem illis incutiebat, vt editio Syra vertit, à quo Græcum ταράττειν, non abhorret: incutiebat autem timorem, partim quòd affirmabat interire eos, qui non ſeruaſſent legalia: partim quòd illis cauſa erat, vt timerent fidem habere Chriſto, ſeq; Chriſtianos effici, ne ſimul etiam onera ſeruandæ legis ſubirent. Deinde quia ex eius diſceptatione quæſtionis, vtrum lex cum Euangelio coniungi deberet, magnæ diſſenſiones inter ipſos, magnæque contentiones oriebantur: nec dubium erat, quin eorum plurimi ea de cauſa ne ſe legis laqueis implicarent, à iam data Chriſto fide diſcederent. Vnde addit. *Et volunt conuertere Euangelium Chriſti*, id eſt, ſubuertere & deſtruere, vt exponit Chryſoſtomus, vt μετάτρεψαι poſitum ſit pro κατάτρεψαι. Nã id è primo ſequebatur. Nã ex diſsẽſione ac perturbatione opinionum & animorum fiebat, vt quæ pro certiſsimis habenda erant, primum in dubiũ reuocarentur, deindè pro falſis & commentitiis haberẽtur. Quanquam alij conuertere hoc loco pro inuertere accipiunt, id eſt, pro præpoſterè vertere, quod fit cum quæ præferenda ſunt poſtponũtur: quod iſti ſeductores faciebant, vt qui in ſalute conferenda primas partes darent Moſaycæ legi, ſecundas verò Chriſti Euangelio. Nã in lege ante Chriſtum multos fuiſſe iuſtos dicebant, in Euãgelio autem iuſtum eſſe poſſe neminem, niſi qui ad Euangelij fidem legis obſeruantiam adiunge-

ret,& ſic conuertebant Euangelium, id eſt, ipſum de ſuo pellebant loco, & de eo, quod ipſi debebatur, dignitatis gradu eijciebant. Sequitur porrò.

Sed licet nos, aut angelus de cælo, Euangelizet vobis, præterquam quod Euangelizauimus vobis anathema ſit, ſicut prædiximus, & nunc iterum dico, ſi quis vobis Euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.

Dixerat illorum doctrinam non eſſe Euangelium, quamuis eam ipſi Euangelium nominarent: neque id Euangelium, quod Apoſtoli in Iudæa docebant, diuerſum eſſe ab eo quod ipſe doceret: nunc ne quis exiſtimaret cauſæ huius & controuerſiæ cardinem verſari in eo, vtrùm illorum doctrina Euãgelium nominanda eſſet, nec ne, & ne ex eo, quomodo illa nominaretur, quis crederet huius quæſtionis definitionem pendere: vtque ſciret non eſſe nominis controuerſiam, ſed de magna atque grauiter diſceptari, ſtatum cauſæ aliò transfert nec de eo agi vult, vtrum ea ſit nominanda Euangelium doctrina, ſed vtrùm ei omninò fides habenda ſit, vt vt nominetur, idque magna orationis grauitate definit ſic dicens. *Sed licet nos, aut Angelus de cælo.* Quod perinde eſt, vt ſi dicat. Sed vtcumque eam nominetis doctrinam, ſiuè Euangelium, eam, ſiuè aliud Euan-
» gelium velitis vocare, non enim laboro de nomine, quo
» vocetur cumq; modo, hoc affirmo ac definio, quidquid ab eo, quod vos docui, diuerſum quis docuerit, id omninò eſſe falſum, atque ita falſum vt anathemate feriendum ſit, ſiuè illud vobis ipſe tradam, ſiuè quiſpiam alius quiſquis is fuerit, tradiderit. *Sed licet nos.* Plures rationes ſunt propter quas Paulus ſe atque ſuam hîc immiſcuit perſonam, prima, vt, quomodo ſignificat Auguſtinus, doceret fidem Euangelij, quod tradiderat, non pendere à ſua authoritate, ſed in veritate diuina niti, quare ne ſibiquidem contraria aut diuerſa tradenti fidem habendam.

dam esse. Altera, quam Chrysostomus affert, nequis suspicaretur ab studio propriæ & inanis gloriæ effici, vt Paulus vsque eò traditæ à se doctrinæ faueret, semet execratur, si quid contra ausus fuerit docere. Tertia, quoniam illi in vulgus sparserant, non modo Apostolos in Iudæa aliud Euangelium docere, sed & ipsum Paulum alibi docuisse diuersam ab ea, quam tunc docebat doctrinam: ideò nunc scribere ne sibi credi velle, si quid diuersum vel antea docuit, vel deinceps postea docuerit. Sunt etiam qui censeant illo verbo, *Nos*, simul se & Apostolos significasse reliquos, vt modestiæ causa, & ne quis ipsum putaret aliquo liuore affici erga illos, se cum illis coniunxerit, & vnam atque eandem omnium esse causam voluerit. Quam eandem ob causam, nimirum, vt inuidentiæ atque liuoris opinionem à se auertat, adiecit, vt Chrysostomo videtur, quod sequitur. *Aut Angelus de cælo.* Non Apostolos modo, sed & cælestes Angelos, quibuscum Paulo nulla subesse poterat de principatu doctrinæ contentio, Anathemate inuoluens si quid contra docuissent. Quanquam id Hieronymo ὑπερβολικῶς dictum videtur: & certè inest in eo honesta quædam animi elatio, & grandiloquentia hyperbolica à fidei studio incitata. Denique sic debet accipi, non quod aut Apostoli, aut Angeli aliud Euangelium tradituri essent, sed quod si tradidissent, ne eis quidem, quamuis tanta præditis dignitate aut assentiendum, aut ignoscendum putet. Et vt ostendat id sibi non inconsideratè excidisse, neque se id elatum iracundia, sed iudicio scripsisse, & vt ratum id atque firmum esse doceret, iteratis ac geminatis verbis idem redintegrat dicens. *Sicut prædixi, & nunc iterum dico, si quis vobis Euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit*, id est. Vt dixi, dico iterum atque iterum.

Anſ. Hiero Gloſſ. interlin.

Sed

Sed ſunt in hoc loco duo de quibus dicere aliquanto vberius debemus. Primum de anathema, quid ſit, deinde de eo quod Paulus præter Euangelium poſſe doceri ſcribit, quaſnam doctrinas ea voce ſignificet?

Et quod ad prius attinet, aduerti debet, duo eſſe Græcis nomina ſono affinia, literis aliquanto diuerſa, Ἀνάθημα & Ἀνάθεμα. è quibus Ἀνάθημα donarium eſſe Deo in templis dicatum, quo & ornatur ipſum templum, ex quo & templa & theatra & porticus & eiuſmodi reliqua quæ vrbibus ornamenta ſunt ædificia, Ἀναθήματα etiam appellari ſolere. Ἀνάθεμα autem Paulo ſignificare, quod diris deuotum eſt, & execrabile, & ab hominum conſortio ſemouendum, eoque modo paſsim in ſacris literis accipi, omnium ſcriptorum conſenſu. Sed quæritur, vnde is vocabuli vſus ad ſacras ſcripturas manarit? De hoc aliud Hieronymo, aliud Chryſoſtomo, vt apparet, videtur. Chryſoſtomus enim quod ἀνάθεμα pro execrando & diris deuouendo ponatur, ad Græci ſermonis proprietatē refert. Sic enim in cōmentariis in nonum caput epiſtolæ ad Romanos ſcribit. Sicut „ ἀναθήματα dicuntur quæ Deo dicata ſunt, quia ea nemo au„ det attingere aut in ſuos vſus cōuertere: ſic etiā homines „ execrabiles & à communione cæterorum ſeparandos „ ἀνάθεματα dicuntur, quòd nemo cum iis ſe coniungere de„ beat, aut quidquam commune cum illis habere. Itaque Chryſoſtomo vt videtur quæ Deo dicata ſunt & quæ diris deuota, partim conueniunt quod ab vtriſque manus quiſque ſuas continere debeat, partim autem differunt, quod ab illis abſtinendum eſt, quia Deo ſacra, ab his quia eidem inuiſa ſunt. Quod idem & Iuſtinus ſcribit martyr in quæſtione orthodoxa viceſimaprima ſupra centeſimam. Hieronymus autem, quem in hoc ſequar libentius, Paulum affirmat ei nomini iſtam ſignificationem dediſſe, non ex vſu Græci ſermonis, ſed ſecundum proprietatem Hebrai-

Hebraicam Nam Hieronymo, vt opinor Græco loquendi more, ἀνάθημα, & ἀνάθεμα donariũ Deo dicatũ significat. Sed quod vel alterũ, vel vtrumq; etiam pro diris deuoto ponitur, id illi de Hebraica cõsuetudine ductum videtur. Hebræis enim vocabulum חֵרֶם significat & quod cultus gratia Deo dicatur, & in templo suspenditur, & quod ob eam causam occiditur, & absumitur, quia Deo ingratum, & inuisum est. Vtrumque è sacris literis constat, de primo in Leuitico dicitur. כלחֵרֶם, id est, omne donarium quod quis consecrauerit Domino. *Leui. 27.* De secundo in libro Iosue sic scribitur. Ne fortè ponatis castra Israel חֵרֶם, id est, ne illis interitum & perniciem creetis. *„ Iosu. 2. „ & 6.* Paulus ergo, vt est arbitratus Hieronymus, quia vno Hebraico חֵרֶם, illa duo significantur, Græco ἀνάθεμα, quod illis donarium solum est, vsus est pro Hebræo, vt non solùm donarium, sed & quod diris est deuotum significet. Atque hæc de anathema.

Eius autem, quod esse præter Euangelium Paulus dicit, difficilior explicatio est. Est enim valdè obscurũ ad intelligendum, quæ dicatur præter Euangelium doctrina. Nam si quidquid de nouo affertur, quod in sacris literis comprehensum non est, id præter Euangelium esse dicitur, omnis Ecclesiastica traditio interibit, omnes leges pontificiæ, omnia conciliorum decreta, id quod nostræ ætatis hæretici studiosè contendunt. Itaque ex isto loco argumento ducto in omnes traditiones non scriptas acriter inuehuntur, easq; vti commentitias res, & adulteratrices Christianæ doctrinæ reijciunt, præter Euãgelium eas omnes esse constare dicunt. Sed certè malè illi in hoc loco, vti & in plerisque aliis verborum Pauli sensum intelligũt. Nam Paulus non damnat traditiones Ecclesiæ, neque præter Euangelium esse intelligit, quod ad pleniorem Euangelicæ obseruantiam legis Episcopi atque Pontifices obseruari

ſeruari præcipiunt : ſed id præter Euangelium eſſe cenſet quod repugnat Euangelio quouis modo, eiuſque ſanctæ libertati : itaque illud præter, idem valet Paulo quod contra. Nam valere conſtat primum concordi ſententia veterum patrum, ſic hunc Pauli locum interpretãtium : Sic enim Ambroſius id interpretatur, ſic Chryſoſtomus, Theodoretus, OEcumenius, Anſelmus ac Thomas, ſic Auguſtinus, qui ſermone nonageſimo octauo ſuper Ioannem ſcribit. Non dixit Apoſtolus, ſi quis vobis Euangelizauerit, plus quam accepiſtis, ſed præterquam quod accepiſtis. Nam ſi illud diceret ſibi ipſe præiudicaret, qui cupiebat venire ad Theſſalonicenſes, vt ſuppleret, quæ illorum fidei defuerunt : ſed qui ſupplet, quod minus erat addit, non quod inerat tollit. Deinde è ſubiecta re & ex orationis atque argumenti circunſtantiis idem colligitur. Nam in quos quæſo hîc Paulus inuehitur? nonne in eos, qui Galatas inducebant in legem, quod dicerent paruiſſe Euangelio ad ſalutem animæ non ſufficere? Atqui hæc doctrina Euangelio aduerſatur : Quæ aduerſantur ergo traditæ à ſe doctrinæ condemnat, eaque præter Euangelium eſſe dicit, id eſt, contra Euangeliũ. Quod ſi quis dixerit illud παρα, quo Paulus vſus eſt, non ſignificare contra, ex quo fieri, vt aut Paulus imperitè loquutus fuerit, aut nos impiè vim ipſius afferamus ſcriptis : dici ſanè debet παρα Græcis ſæpè ſignificare contra, quod ex Xenophontis atque Theophilacti conſtat ſcriptis. Sic παρα νομον Græci dicunt, & παρα φυσιν, quod vel ipſe Cicero contra naturam vertit & παρ' ὁ πεφυκε, id eſt, contra quam natura comparatum eſt, Nec ſolum Græcum παρα, ſed etiam Latinum præter, ſæpè contra ſignificat optimis Latinæ linguæ ſcriptoribus. Plautus in Mercatore.

Omnia mihi hodie euenium præter ſententiam.

Id eſt, contra quam volo. Et in Andriâ Terentius.

Vt præ-

Vt præter ciuium
Morem, atque legem, & sui voluntatem patris
Tamen hanc habere studeat, cum summo probro.

Præter morem, id est, contra morem, præter voluntatem, id est, contra voluntatem, vt est author Donatus. Et idem præter opinionem dicit in Heccyra, & in ἑαυτοντιμωρούμενον præter ætatem, pro contra opinionem, & ætatem eodem donato authore & interprete. At cur ambigui vsus atque significationis voce Paulus vti voluit, cum aliæ apertiores suppeterent? vt, quò mollior est huius vocis significatio atque vis, eò magis coerceret licentiam eorum, qui in doctrina fidei nouare aliquid conarentur, hoc est, vt nihil eorum, quæ Euangelicæ veritati quouis aduersarentur modo, non comprehenderet: &, vt dicit Chrysostomus, quò doceret non solum anathema esse qui, quæ Euangelio apertè contraria essent, palam tradit, sed, & qui id labefactare conatur, quamuis occultè, atque tectè: non solùm qui eius vniuersam doctrinam euertit, sed qui quamuis minimam eius partem immutat. Sequitur.

Modo enim hominibus suadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

Perobscurus locus, & variè à variis expositus: nos itaque omnes omnium. Erasmus sic vertit. Num homines suadeo, an Deum: explanat autem sic. Num suadeo aut doceo humana, an potius ea, quæ diuinitus mihi tradita sunt? Sed id & durius culum est & parum cum superiori sententia cohærens: Caietano, suadeo, hic est confido. Nam & πείθειν confidere est vt in Matthæi illo, πεποίθειν ἐπὶ τῷ θεῷ: ergo, inquit docet Paulus qua ipse re fisus angelos anathema dicat, Deo enim confidebat, qui ipsi eã pote-

potestatem dederat, vt ne angelis quidem cederet in negotio Euangelij. Sed hanc explanationem Græca non admittunt. Nam πείθω pro confido semper datiuo iungitur, hîc autē iūgitur accusatiuo, ἀνθρώπους, inquit, πείθω, ἢ τὸν θεόν. Diuus Augustinus nouam & ipse viam ingreditur à nullo ante tentatam. Non enim putat hæc per interrogationem dici, sed per affirmationem: affirmat enim Paulus vt ipse censet, se non Deo, sed hominibus suadere. Nam, inquit,

" nemo Deo suadere potest, quia manifesta sunt illi omnia,
" sed hominibus ille bene suadet, qui non se illis placere
" vult, sed ipsam, quam suadet veritatē, quale est quod idem
2. Cor. 5. " Apostolus ad Corinthios scribit. Hominibus suademus,
" Deo manifesti sumus. sed hęc male cum superioribus. Itaque ea nemo alius præter Augustinū. Chrysostomus suadeo accepit, quasi si esset forense verbū, pro causam apud iudices ago, hoc sensu. An ego causam ago apud homines vt quidam alius Demosthenes, an potius apud Christi tribunal? certè vt si apud Christi tribunal agerem, ita dico, illi vni probare meam causam studeo, vni veritati seruio, hominum gratiam, aut approbationem nihil moror. Non enim studeo hominibus placere Alii sic, modo suadeo hominibus, an Deo? id est, num instituti mei est ista dicere hominibus, id est, hominum honoris causa, hoc est, vt hominis alicuius honori atque dignitati seruiam, an potius vt Dei gloriam quæram? certè vt quæram gloriam Dei. Nā hæc dicēs causam reddit, quare tam aspere in eos, qui secus atque ipse docuit, aliquid docuerint inuehitur, neminem excipiens, nullius personæ rationem habens. Quasi planius ita dixisset. Nec verò me quisquam miretur quòd vniuersos diris denouerim, quòd nullius indignationem meruens cunctos execratus sim: nam mei propositi non est suadere, id est, in assensum fidei mea oratione quemquam inducere eo fine vt alicui hominum gratum faciam,

faciã, ſed vt Dei atq; Chriſti gloriã illuſtrẽ. Alij minorem ambitu rẽ expediunt, quorũ ego interpretationẽ, quod cæteris ſimplicior ſit, magis probo. Accipiũt enim ſuadere pro placere, blãdiri ad gratiã loqui: quod & Græcũ πείθειν ſæpè ſignificat. Rogat ergo Galatas Paulus, nũ cũ iſta ſcribit, cũq; tãta libertate euangelij cauſam agit, exiſtimari poſsit hominibus placere velle, an potius Deo gratũ facere cupere: idq; rogat vt adulationis, ac vafriciei ſuſpicionẽ à ſe amoueat, in quã ipſum illi vocabant doctores, dicentes ad gratiam hominum cuncta loqui, ſeque & orationem ac doctrinam ſuam vertere ad ingenia & voluntates multorũ: itaq; eumdem ipſum, & Galatis noluiſſe imponere onus legis ſeruandæ, quò illis placeret, & apud Iudæos, quò item illis gratum faceret, legem ſeruari oportere dicere. Quare Paulus cum tam acriter inuectus eſſet in eos, qui contra atque ipſe docuiſſet, quidquam docerẽt, ex eo idoneum argumentum arripiens ad remouendum à ſe aſſentationis ſuſpicionem iſtam, & ad apertè oſtendendum quàm ea res à ſe aliena eſſet, id ſedulò vrget, itaque ait. Nũ igitur, qui iſta dicam, quiſque ea cum dico, Iudæorum in me odia acerbiſsima concitem, hominibus gratificari velle videor, aut gratiam ab aliquo inire? Idcòque ſubdit. *An quæro hominibus placere?* ideſt, an vobis nunc videor hominibus placere cupere? hoc certè meo facto palàm efficitur me nullius hominis gratiam quærere. *Nam*, inquit, *ſi hominibus placerẽ Chriſti ſeruus nos eſſem.* Ideſt, ſi hominibus placere cuperem, idque eſſet mihi in vita propoſitum, vt hominum fauorem quacumq; ratione poſſem colligerem, nunquam Chriſti ſeruus eſſe vellem, nũquam eius fidem, atque doctrinam ſequerer, hoc eſt, nunquam Iudaiſmum deſererem. Mallem enim Iudæis, quam vobis placere, id eſt, meis, quàm alienis, multis quã paucis, ijs quibuſcum viuebam, quam ijs, quos ne de facie quidem noueram; ijs

apud quos repoſitas habebam vitæ copioſæ, & tranquillæ degendæ omnes ſpes, quàm iis, quorum cauſa in maximis rerum difficultatibus conſtitutus, & vndiquè à malis obſeſſus vitam ſollicitam & ærumnoſam ſuſtineo. Sequitur.

Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod Euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem teſu Chriſti.

Initio diximus quadripartitam eſſe huius Epiſtolæ rationem, & in prima eius parte Paulum ſuam authoritatem & doctrinam, cui multũ illi Galatarum doctores detrahebant, ab iniuria diligenter aſſerere: ea igitur de re nunc dicere inſtituit. *Notum enim vobis facio.* Loco, enim, Græcis eſt, autem, quod hìc rectè conueniat, nam nouum argumentum, nouamq; narrationem aggreditur Quamquam & ipſum, *enim*, non male quadrabit. Nam, vt quidam dicunt, reddit Paulus cautam, quare nolit in annuntiando Euangelio hominum ſeruire voluntati, hoc eſt, nolit doctrinam ſuam flectere & accommodare ad ſingulorum libidines: quia nimirum, non ipſe illam de ſuo cõfinxit capite, vt eam ſuo arbitratu fingere valeret, atque refingere aut planè immutare, ſed accepit per reuelationem à Deo, vel certè, vt alij quidam cenſuerunt, reddit rationem, quare veritus non fuerit anathemate percutere omnes contra ſentientes, quippe à Deo accepit quod tradit. *Notum*, inquit, *vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelizatum eſt à me.* Alia eſt Euangelii doctrina, alia annuntiandi Euangelij poteſtas ea, quæ Apoſtolico munere continetur. Principio affirmauit poteſtatem docendi, id eſt, munus Apoſtolicum à Deo & non ab hominibus accepiſſe ſe. Nunc idẽ affirmat de ea doctrina quam docet, ſibi eam ab vno Chriſto eſſe traditam. *Non enim*, inquit, *eſt ſecundum hominem.* Id quidam ſic non eſt ho-

Gloſſ. ordin. & interlin.

D Thom. & Caiet.

minum

minum inuentum, aut humano ingenio excogitatum aliquid, vt aut falsi in eo quidquam sit, aut de eo dubitare quis possit, quin sit verum. Sed alii rectius. Non est secundum hominem, id est, non est mihi ab homine traditum, nemo hominum me docuit Euangelium, quomodo ego vos ipsum doceo, sed eius doctrinæ vnum Christum doctorem habui. Id enim sic intelligi deberi, quæ sequuntur declarant: ea autem sunt. *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici.* Et certè non obiiciebatur Paulo, quòd quæ ipse sibi confinxisset, Galatas docuisset, sed quòd docuisset quæ ab hominibus acceperat non satis in Euangelii doctrina versatis, cum Apostoli reliqui id à Christo accepissent. Quare non est sollicitus Paulus docere, de quo dubitabat nemo, si non confinxisse Euangelium, sed studet palàm facere se habuisse eundem magistrum in Euangelio, quem alii Apostoli habuissent. Vnde ait. *Neque ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.* Sed vtrùm ista duo accepi, & didici posuit pro eodem? Quidam prius referunt ad potestatem annuntiandi Euangelium: posterius ad cognitionem Euangelicæ doctrinæ pertinere dicunt. Quasi dicat. Non accepi Euangelium, id est, potestatem ipsum annuntiandi ab homine, sed à Christo, vt in Actis Apostolicis legitur. Non etiam didici ipsum, id est, doctrinam eius ab homine. At Hieronymus rectius, vt mihi quidem videtur, ista distinguit. Inter accipere, & discere hoc, inquit, interest, quod accipit Euangelium, cui primum insinuatur, & ad fidem eius adducitur, vt credat vera esse, quæ scripta sunt, discit autem is, qui ea, quæ in illo per parabolas, & ænigmata figurata sunt, explanata, & diserta cognoscit. Hæc porrò sic accepi hoc loco Caietanus, vt est acutus, rectè quantum ego iudico, ex eo probat, quòd illis duobus non

Aug. & Tho. Chrysost. Theodor. OEcum. & Cai.

S. Thom. Anselm. Gloss. interlin. Act. 9.

accepi, non didici, id vnum opponit Paulus, quod sequitur. *Sed per reuelationem Iesu Christi*. Nam reuelatio ad illustrationem mentis solùm, & ad animi cognitionem pertinet: ex quo fit consequens illa duo, non accepi, non didici, ad cognitionem ambo esse referenda: Vt Paulus dicat se neque quod attinet ad simplicem cognitionem rerum gestarum accepisse, neque quod pertinet ad cognitionem mysteriorum difficilium didicisse Euangelium ab homine: sed vtrumque Christum ipsi reuelasse, & res quas gesit, quasque docuit, & mysteria in eis latentia rebus. Itaque & in fide, & in Theologia edoctus à Christo fuit. *Sed per reuelationem*, inquit, *Iesu Christi*. Hieronymus hic aduertit ἀποκαλυψεως vocabulum Græcis inusitatum, & ignotum, à septuaginta interpretibus, qui Græcè de Hebræo vetus testamentum transtulerunt, fuisse confictum, quo vocis Hebraicæ גלה significationem melius exprimerent. Id quàm rectè obseruatum sit, alij iudicabunt: ego & Plutarchum & Isocratem verbo ἀποκαλυπτειν vsos inuenio, pro eo quod est detegere, & detracto velamine aliquid apertè dicere & quod ignotum erat notum facere. Sequitur.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.

Probat quod dixerat, se non accepisse Euangelium ab homine, expositione anteactæ vitæ suæ, & commemoratione sui & erga Ecclesiam odij, & erga Iudæorum religionem studij, quo nullum afferre posset argumentum efficacius. Nam, quod ait Chrysostomus, perspicuum est nulla fieri potuisse humana persuasione, atque arte, vt tam subito ex infesto hoste

fieret

fieret fidei acerrimus propugnator Paulus, niſi diuina acceſsiſſet reuelatio atque vis. Itaque quo magis oſtendat ſe virtute Chriſti ad Euangelij fidem & doctrinam tranſlatum, eo exaggerat & amplificat, quanto antea odio incenſus in eccleſiam ferretur, quantoq; ſtudio defendendæ legis arderet. *Audiſtis*, inquit, *conuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo.* Audiſtis air, quoniã de ipſo celebris fama omnes Eccleſias peruaſerat, vt nemini fideli ignotum eſſe poſſet eorum aliquid, quod ad Pauli anteactã vitam pertineret. *Conuerſationem meam.* Qualis ſcilicet ipſe eſſem, quid agerem, quarum præcipuè rerum ſtudijs tenerer. *In Iudaiſmo*, nimirum, cum in Iudæorum legibus & religionem verſarer alienus à fide Chriſti. Sed quia hoc nimis generale eſt, ſubiicit id, ex quo intelligi poſsit, de quibus ſuis rebus loquatur, & quarum meminiſſe illos velit, ſic dicens. *Quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei.* Id eſt, vt alia mea ignoraſſetis, at hoc certè cognoſtis quàm acerbus eorum hoſtis fuerim, qui in Chriſto credebant. *Supra modum*, inquit. Vel quia maioribus illos afficiebat malis, quàm vt ferendo eſſent: vel certè ſupra modũ, quia Iudæos omnes reliquos, quamuis religionis ſtudioſos, in hoc ſtudio Chriſtiani nominis extinguendi Paulus ſuperabat. Itaque non ſolum iuſſa faciebat, ſed & ipſos accendebat Synagogæ principes, & ad acrius inſequendos fideles ſollicitabat. *Et expugnabam*, inquit, *illam.* Laurentius Valla legit oppugnabam, ſed id Græcæ vocis vim minus declarat. Nam ἐπορθοῦν, vaſtare eſt, & populari, vt fit vrbe capta: & certè Paulus non oppugnabat modo, ſed & vaſtitatem, & direptionem, & excidium eccleſiæ inferebat. Hæc autem Paulus dicens tacitè argumentatur, idque bifariam. Primò ſic. At ſi, vt conſtat, totus eram in perſequendo Eccleſiam Dei, palam eſt mihi ſic affecto, nec otium fuiſſe, neque animum

Euangelij ediſcendi: nemo enim quæ odit, & delere cupit, ijs addiſcendis vacat. Secundo iſto modo. At ſi Iudaiſmi ſtudio Eccleſiam Dei perſequebar, perſpicuum eſt, quod nunc legi & Moſaycis ritibus detraho, id non fieri à me, quòd Iudæorum religionem odio habuerim aliquando, aut quòd leges fuerim auerſatus Moſaycas: Eccleſiam odiui potius, vt ſi quis alius acerrimo odio, alios in carcerem contrudens, aliorũ neci conſentiens, alios armis pellens, alios è latebris educens, in quas ſe coniecerant, de quo ſic Ananias in Actis. Domine audiui de viro hoc quã
Act. 9. „ ta mala fecerit ſanctis tuis in Hieruſalem, & hic habet po-
„ teſtatem à Pontificibus alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum. Eaque adhuc magis confirmat. *Et proficiebam*, inquit, *in Iudaiſmo ſupra omnes coætaneos meos*. Quaſi ita dixiſſet. Non ſolùm profeſsione Iudæus eram, ſed multò etiam magis amore & ſtudio, vſq; eo vt in cognitione & obſeruantia earum legum, quas à patribus accepiſſem ſic anteirem omnes coætaneos meos, vt me nemo aut obſeruantior eſſet, aut doctior. Ex quo certè efficitur primum me tunc neque voluiſſe diſcere doctrinam Euangelij, quam haberem pro impia, neque ſi vellem, potuiſſe impeditum ſtudiis meæ religionis, quibus me totum addixeram. Deinde quòd nunc Moſaycas leges & inſtituta reiicio, id me non facere, neque odio ipſarum rerum, quas à prima ætate dilexi, neque quod eas ignorem in quibus ediſcendis ætatem conſumpſi, & quarum ſcientia plurimos ſuperaui: neq; quod ſeruare eas nequeam, quas obſeruaui & diu, & ita ſtudioſe, vt earũ obſeruandarum ſummam mihi & facultatem & facilitatem parauerim. *Et proficiebam in Iudaiſmo*. Iudaiſmum hîc vocat, vt rectè colligit Auguſtinus, quod opponitur Euangelio: nam quod perſequerertur Eccleſiam, eo in Iudaiſmo profeciſſe ſe dicit. At lex Moſayca ritè intellecta non pugnat cum Euan-

Euangelio : erit ergo Iudaismus ea lex cum prauè & carnaliter intelligitur. *Supra omnes coætaneos meos*. Modestè non se natu maioribus antepositi. *In genere meo*. Id est, Iudaici generis coætaneos meos : Quasi dicat. Omnes Iudæos mihi ætate æquales studio superabam legis. Quamquam quidam hoc, *in genere meo*, cum eo, quod sequitur, iungit, isto modo. *In genere meo abundantius amulator existens paternarum mearum traditionum*. Hoc est, Inter contribules ac mei generis Iudæos eminebam studio earum seruandarum rerum, quas nostri nobis tradiderunt maiores. Sequitur. *Caietanus*

Cum autem placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt Euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni, & sanguini, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum in Damascum.

Supra probauerat se, antequam ad credendum in Christum conuerteret mentem suam, à nemine didicisse eius religionis doctrinam. Nunc docet, ne in ipso quidem conuersionis suæ ad Christum tempore se fuisse doctum ab aliquo, demonstraturus statim, nec posteaquam Christianus effectus est, doctorem habuisse, qui se Christianæ religionis doctrinam doceret, ergo inquit: Deus vocauit me, & quando ab ipso vocatus fui, ipsemet meam mentem rerum Christi illustri cognitione imbuit, atque cumpleuit, post vocationem autem neminem qui me doceret conueni, sed protinus abij in Arabiam. Quibus rebus id docet, quod ipsi docere propositum est, se scilicet toto doctore caruisse. *Cum autem*, inquit, *placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me.*

Particula vt, aut finalis hic est, & refert se ad proximè præcedens verbum vocauit, hoc sensu. Et vocauit ad id vt reuelaret filium suum in me. Quod Latinorum interpretum maximæ parti placet: aut est explosiua, & refert se ad superius verbum placuit, hoc modo: Cum autem & qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, placuit vt reuelaret filium suũ in me, in quem sensum Græca propendunt magis, in quibus ἀποκαλυψαι legimus, non εἰς ἀποκαλυψαι: tum Syra editio huic suffragatur sententiæ. Itaque Græca scholia, & Latini noui scriptores eam potius sequuntur. *Cum autem placuit ei.* id est, cum Deus sua sponte voluit, cumq; illi fuit cordi. Nam εὐδοκέω pro quo, placuit, Latinus posuit, est ita probare aliquid, gratumque habere, vt eius approbationis causa potissimum ducatur ex prona ad benefaciẽdum voluntate, quæ certe benefaciendi voluntas in Deo caput est totius nostræ fœlicitatis. Nam etsi Deus bene velit iustis, eosq; approbet propter ipsorũ bona merita ab ipsius gratia ortũ ducentia, tum primus Dei amor erga nos, primaque approbatio è qua tanquam è fonte omne nostrum deriuatur bonum, εὐδοκία est, id est, ingenuus quidam amor sola ipsius qui amat bonitate nixus, & ab ea vna profectus: quẽ nos amorem beneplacitum haud malè vocemus. Et quoniam ex hoc beneplacito, ingenuoque amore Dei omne ducitur nobis benefaciendi principium, idcirco in Christo, in quo pater benedixit nos omni benedictione in cælestibus, Deus collocasse dicitur huiusmodi εὐδοκιαν, atq; be-
Matt. 17. neplacitum. Pro eo enim quod in Matthæo legitur (Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui,) Græcè est, in quo εὐδόκησα, quasi dicat, in quo omne beneplacitum collocaui meum: propterea quod omnis mea beneuola erga alios volũtas, in huius vnius amore continetur, meaque erga singulos homines beneplacita, ex hoc vno

ortũ

ortũ ducunt beneplacito. *Qui me segregauit ex vtero matris meæ.* Id est, à Synagoga, quæ me aluit, vt placet Augustino. Sed simplicius Chrysostomus, & Græca scholia, *ab vtero*, interpretantur à primo ortu, statim atque sum in lucẽ editus, vel certè in ipsomet vtero, quando primum cœpit viuere, quale est quod in Psalm. De ventre matris meę tu es protector meus: & in alio. Alienati sint peccatores à vulua. Ab ipso ergo genitricis suæ vtero segregatũ se esse à Deo Paulus dicit, segregatum inquam, id est, non eductum ex vtero, vt quidam volunt, & in lucem productum, sed selectum & sepositum ad enuntiandum Euangelium. Nam ἀφορίζειν propriè dicitur, in ijs, quæ vt eximia & præcipua seliguntur, & ad seruanda seponuntur: quomodo selectum esse Paulum ex illo constat, quod de ipso in Apostolicis Actis scribitur. Vas electionis mihi est, vt portet nomen meum, &c. *Et vocauit me per gratiam suam.* Id est, quem à puero selegit, eundem me iam virum factum vocauit ad id obeundum munus, ad quod me selegerat: idque per gratiam suam Paulus gratiæ acceptum refert, quod vocatus sit, nec hoc solum sed quidquid vnquam benè operatus est, id totum gratiæ diuinæ tribuit. At Deus in Actis vt affirmat Chrysost. vocasse ipsum dicit, quia bonam in eo tanquam materiem vidit, è qua suo postea tempore ministrũ efficeret, idoneus qui esset tanto muneri sustinẽdo atque obeundo. Quippe alia est iustorum de se, alia Dei de iustis oratio, iusti nihil sibi tribuũt, omnia Deo accepta referunt: Deus autem vel minima eorum bona, bonorum ve initia & prædicat, & plurimi facit: illud modestiæ iustorũ est, hoc Dei in ipsos eximię benignitatis: iusti in illo animi sui submissionem commẽdant: Deus in hoc magnitudinem suæ in illos bonitatis declarat, &, quod inter se amantium proprium est, certant laudibus inter se, & vtrique in alterum mutui amoris sui causam referunt. Sic

Psalm. *Psalm.* *Act. 9.* *Act. 9.*

Luc 17. iusti apud Lucam, Serui, inquiunt, inutiles sumus, quod
Matt. 25. debuimus facere fecimus. Sic rursus Christus apud Matthæum. Venite, inquit, benedicti Patris mei, possidete regnum quod paratum vobis est ab origine mundi, sitiui & dedistis mihi bibere, & quæ sequuntur in eandem sententiam. Sed quærit hoc loco Chrysostomus, quare Deus, quem ad Apostolicum obeundum munus à prima ætate selegit, passus sit Paulum tot annis Euangelio aduersari? Ad quam tamen ipse quæstionem nihil respondet: sed responderi potest id permisisse Deum vt & ipsius potentia illustrior redderetur, & fideles ipsi magis in fide confirmarentur. Illa enim ex acerbo fidei hoste in fidei studiosum defensorem mutatio tam subita diuinæ potestatis magnũ indicium fuit: quod autem, qui hostis Euangelij antea fuerat, is postea tanto studio atque diligentia Euangelium defenderet, argumento erat id vsque eo verum esse, vt vel suos inimicos in assensum sui conuictos pertraheret. Quæ res maximè confirmatura erat fidem Euangelio credentium. Quare sequitur. *Vt reuelaret filium suum in me.*
Chrysost. Nam, vt quidam exponunt illud (*in me*) ponitur pro ex
S. Thom. me, aut pro exemplo mei. Perinde ac si dicat. Me selegit Deus ad hoc munus, & ex inimico sui studiosum fecit, vt exemplum in me bonitatis statueret suæ, vtque hoc in me edito exemplo cuncti de ipsius benignitate sibi polliceantur omnia, cum me per tot annos in impietate versatũ, nec versatũ in impietate solũ, sed etiã, pietati & verę religioni bellũ quotidie inferentẽ, ab ipso sic cõuersũ videat, nõ modo vt veritatẽ agnoscã, sed vt veritatis defen-
1. ad Tim. 1. sor sim. Quod & ipse Paulus alibi explanat sic scribẽs. Ideo misericordiam consequutus sum, vt in me primò ostenderet Christus Iesus omnẽ patientiam ad informationẽ illorum, qui crediturí sunt illi. *Vt reuelarit filium suum in me.* Alij hoc sic, in me, id est, per me, mea scilicet prædicatione at-

ne atque voce. Alij vero . *In me*, id est, mihi : nam de voce & prędicatione statim infra meminit dicens . Vt euangelizarem illum in gentibus . Quasi ita dicat. Placuit Deo filium suum mihi reuelare, non tantum vt eum ipse cognoscerem, verum etiam vt gentibus ipsum notum facerem. Neque sine causa verbum variauit, sibi reuelatum esse Christum, se autem euangelizasse ipsum dicens. Nam aliter Paulo Christi mysterium notum fuit, aliter gentibus, quibus id Paulus prædicauit. Paulo namque plenè & perfectè magno menti ipsius diuinitus infuso lumine, gentibus autem non æquè perfectè. Ac præterea Paulus Euangelizabat Christum gentibus, quia voce tantum eius vim illis annũtiabat: at verò Paulo reuelatus Christus dicitur, quia non solũ infusione cælestis luminis id assequutus est vt Christũ cognoscceret sed multò etiã magis effectione, & impressione imaginis Christi in ipso, & efficacitatis illius in se illustri experimẽto, per Christi spiritũ ipsi inditũ, & in ipso inhabitantẽ. Quare nõ sic scripsit, vt reuelaret filiũ suũ mihi, sed sic potius, vt reuelaret in me, quo doceret, nõ solũ sibi voce traditũ, neq; solum patefactũ menti suę, qui esset Christus, sed in suo etiam animo atque corpore tanquam impressum conspicuum apparere Christum, hoc est, se totum ab spiritu Christi, qui cordi ipsius infusus, & animum eius atque corpus peruadens, veterem in ipso extinguebat hominem, ita effectũ, esse & confirmatum ad imaginem Christi, vt eum in semet viuentem & agentem videret, ipsumq; cognosceret filium esse Dei, ex ijs rebus, quas experiebatur eius virtute in se effici, & non solum ex eo quod id Deus affirmasset ipsi. Igitur Paulus sic vocatus, quid? Quid? *Continuò*, inquit, *non acquieui carni, & sanguini.* Acquieui, id est, retuli, aut contuli : sic enim id verbũ hoc loco accipi debet, nã Græcũ πρὸς ανεθεμην

cuius

cui⁹ id loco ponitur hoc propriè ſignificat, vti infra initio ſecũdi capitis & ipſe Latinus vertit interpres. Sed & Syra editio ſic habet. *Nõ patefeci carni, & ſanguini.* Nã vrget Paul⁹ propoſitũ illud ſuum, à nemine hominũ Euangelij Doctrinam accepiſſe ſe. Non enim, poſtquam vocatus ſum, inquit, cauſa diſcendi Euangelij, carnem, & ſanguinem adij; ſic enim ſanctæ ſcripturæ more homines vocat, Hebræis enim homo ſanguis & caro dicitur, vt in illo. Et verbum caro factum eſt. Et in illo. Quia igitur pueri participauerunt carni & ſanguini, id eſt, quia homines erant, & ipſe participauit eiſdem. Et in illo rurſus. Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem. Et apud Matthæum denique. Caro & ſanguis non reuelauit tibi, id eſt, nemo hominum. At vtrùm homines vniuerſos, an vnum eorũ genus hac ambage Paulus ſignificat? Chryſoſtomus Petrum & Iacobum ſignificatos cenſet: Hieronymus peccatores omneis, ne bis idem, nam ſtatim ſubiungit. Nec veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos: tum & ea vocabula plerumque accipiantur in malam partem, vt in illo. Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere nõ poſſunt. Quanquam id certè non obeſt. Nam & ſæpè in bonam, & repeti idem bis ſolet per Epegeſin, maioris expoſitionis cauſa, idque Paulo familiare eſt. Itaque nonnullis Chryſoſtomi ſententia magis probatur: quod enim Paulus obſcurius dixerat Hebraica proprietate vſus, id ſtatim apertioribus verbis planum feciſſe dicunt, quaſi ita diſſiſſet. *Non contuli cum carne & ſanguine*, id eſt, *non veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos*, eos ſcilicet, qui antequam ipſe Apoſtolus crearer, Apoſtoli conſtituti fuerunt. Sed quid eſt illud *continuò*, quod dicit? Nam quidam id cum ſuperioribus iſto modo coniungunt. Continuò vt reuelauit filiũ ſuum in me, abij in Arabiam, id eſt, nulla mora interpoſita abij. Alij verius cum verbo acquieui, quod ſequitur, copu-

Ioan. 1.
Hebr. 2.
Ephe. 6.
Mat. 16.
1. Cor. 13.

lant

lant iſto ſenſu. Continuò non acquieui, hoc eſt, retuli, id eſt, Non ſtatim atque ſum conuerſus ad Chriſtum, retuli ad Apoſtolos, quidquam eorum, quæ Chriſtus aut in me feciſſet ipſe, aut per me fieri vellet. Nam certè poſt illa tempora, id eſt, poſt annos à ſua conuerſione quatuordecim, quod ipſe initio capitis ſequentis ſcribit, contulit cum Apoſtolis doctrinam ſuam. Sed hoc ipſi nunc tantũ erat propoſitũ, vt doceret, ſe antequã ab vllo doceri poſſet homine inſtituiſſe prędicare Euangelium, quo ex eo verum eſſe conſtaret, id quod initio propoſuit ſe id à nemine didiciſſe. Itaque id Syra explanat editio, in qua ſic. *Et ſtatim non patefeci, Sed*, inquit, *abij in Arabiam.* Annuntiaturus ſcilicet Euangelium, in Arabia porrò aliquandiu commoratus iterum rediit Damaſcum, inibique Euangelium annũtiare cœpit, quomodo Lucas in Apoſtolicis Actis ſcribit, quanquam is huius in Arabiam profectionis non meminit, ſed à conuerſione ſua Paulum dicit Damaſci Euangeliũ vſque eo ſtudioſè atque liberè annuntiare cœpiſſe, vt acerbiſsima in ſe Iudæorum odia excitaret. Quorum vt declinaret inſidias, quas vitæ ipſius tendebant, inſidias, poſtea Damaſco, profugerit fune demiſſus è muro: fieri autẽ potuit vt de Arabica profectione ſiluerit, quòd aut ea loca Paulus breui reliquerit, aut certè nihil in eis egerit, cõ memorandum quod eſſet, ſequitur. *Act. 9.*

Deinde poſt annos tres veni Hieroſolymam videre Petrum, & mã ſi apud eum diebus quindecim, alium Apoſtolorum vidi neminem, niſi Iacobum fratrem Domini.

Ideò declarat quantum temporis commoratus apud Petrum fuerit, vt ex eo Galatis oſtendat ſe intra tam exiguam diem non potuiſſe Fidei doctrinam à Petro diſcere. Porrò dicit neminem alium præter Iacobum viſum à ſe eſſe, vt eo occurrat ſuſpicioni dicentium, ſi minus à Petro, tamen potuiſti doceri ab aliquo alio. Et fortaſſe cauſa

quare

quare neminem Paulus vidit præter Iacobum & Petrum, ea fuit, cuius Lucas meminit loco suprà citato, quod Hierosolymis omnes fideles timerent, se cum Paulo coniungere, quod eius antiquum odium in Ecclesiam scirent, commutationem autem voluntatis in melius, aut nescirent aut suspectã haberent. Sed vt ea, quæ dixit confirmet, iusiurandum adhibet, dicens.

Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior.

Quo iusiurando, non solùm ea quæ dixit, sed & quæ statim dicturus est, confirmare voluisse est intelligendus. Itaque id ad vtraque pertinet, &, vt puto, ad ea quæ sequuntur magis, quod ea vsitata minus, confirmatione magis egerent. Quis enim fieri posse putaret, vt aut Petrus Apostolorũ columẽ adduceretur, vt simulare vellet ab eo abstinere se, à quo iudicaret non esse abstinendum, aut Paulus vir modestissimus in publico hominum & magno conuentu in os Petrum reprehenderet? Quæ tamen facta esse paulo infrà, dum causam suam agit, Paulus commemorat. Ad ea igitur quæ mox dicturus erat, nequis fingi ab illo crederet, hac obtestatione præmunit. Itaque sequitur.

Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ, eram autem ignotus Ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo.

Id est Postquam vidi Petrum, & commoratus apud illum sum dies quindecim, relictis Hierosolymis profectus sum in Syriam, & Ciliciam, in eas scilicet regiones, in quibus, qui me Euangelium doceret, erat nemo, ipse potius earum regionum homines docui, *Veni*, inquit, *in partes Syriæ, & Ciliciæ.* hæc subiecit, vt narrationis ordo magis constaret. Nam quod sequitur. *Eram autem ignotus Ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo*, non cohæret cum his, sed cum illo potius quod antecessit, nimirum: Et mansi apud Petrum diebus quindecim, alium autem Apostolorum

rum vidi neminē. Explanat enim causam, quare dū Hierosolymis fuit, cum alijs fidelibus cōgressus nō fuerit. Quia, inquit, illo tempore, quando scilicet apud Petrum diuersatus sum, eram ignotus Ecclesijs Iudęæ, id est, nemo me de facie nouerat, tantum audierant, quā olim odio prosequutus sum religionem Christi, me studiosè iā defendere: itaque quod ignotus illis essem, neque ipse illos alloquutus sum, neque me eorū alloquutus est aliquis. Quæ ideò Paulus scribit primò, vt ex eo Galatæ intelligerent ipsum, quo tempore Hierosolymis fuit, non annuntiasse Euāgeliū Iudæis, quod Pauli aduersarij falsò iactabant dicētes, ipsum seruandæ legis authorem illis fuisse. Deinde hæc scribit, vt ex eo ostendat, quomodo censet Hieronymus, se dum in Iudæa fuit à nemine potuisse doceri, quando ne agnosci quidem à Iudæis fidelibus potuit propter temporis breuitatem. *Tantum*, inquit, *in me glorificabant Deum*. Quia nimirū audiebāt me è Christi hoste effectū esse præconē Christi, glorificabant autem iure. Nam quod eorum ipsorum, qui ipsi aduersari volunt, armis atque consilijs causam suā tuetur Deus, & ad fœlicem perducit exitū, ea re suam gloriam illustrat maximè. Sed sequitur,

CAPVT. II.

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymā simul cum Barnaba, assumpto & Tito.

Exequitur instituram narrationem id semper studens, vt è rebus à se gestis, & è suæ vitæ omni cursu demonstret, neque se didicisse Euangelium ab homine, neque apud Iudæos aliquid dixisse aut fecisse, ex quo intelligi posset sentire ipsum seruandam esse legem Mosaycam. *Deinde*, inquit, *post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam simul cum Barnaba* Quærat aliquis quo ab initio hi quatuordecim numerentur anni:

anni: à conuerſione Pauli, an à primo ipſius ad Hieroſolymas aduentu? Hieronymo ab hoc videtur, quem in eo nõnulli ſequuntur, ſed pleriſque à conuerſione placet, quod & verius eſſe ex iis, quæ poſtea dicemus conſtabit. Sed maior quæſtio eſt, vtrùm hîc Pauli in Iudæam aduentus ſit is, cuius Lucas in decimoquinto libri Actorum me-
Act. 15. minit, cum Antiochenſes ipſum atque Barnabam Hieroſolymam miſerunt ad conſulendũ Apoſtolos ſuper quæſtione de ceſſatione legalium. Atq; vt ea quæſtio melius explicetur, debet aduerti in Actis Apoſtolicis dici quater Hieroſolymã veniſſe Paulum, ſemel à conuerſione ſua anno tertio, quando Damaſco profugit Iudæorum inſidias vitandi cauſa, de quo Lucas in nono. Iterum cum grandi
Act. 9. pecunia, quam Eccleſia Antiochiæ ſubſidio miſit Eccleſijs Iudææ, famis quæ ſub Claudio accidit, tẽpore, de qua
Act. 11. fit mentio in vndecimo. Tertio conſulturus Apoſtolos de quæſtione legalium, quando ipſum atque Barnabam ijdem Antiochenſes miſerunt vt dicitur in decimo quin
Act. 15. to. Quarto tandem cum illi in templo vna cum alijs oranti, Iudæorum quorundam ipſi inimicorum artibus excitato tumultu, manus iniectæ ſunt, quomodo ſcribitur in vi
Act. 21. ceſimo primo. Ergo quæritur, quod hîc ſcribit quatuordecim exactis annis aſcendiſſe Hieroſolymam ſimul cum Barnaba, is aſcenſus ad quem horum quatuor pertineat, aut vtrum ad eos omnino pertineat. Et ſatis conſtat neq; ad primum, neque ad vltimum pertinere: de tertio quando aſcendit conſulturus Apoſtolos eſt controuerſia. Nam Theodoretus pertinere cenſet, cuius ſententiæ & alios olim fuiſſe Hieronymus ſcribit, & nunc nonnullos eſſe conſtat. At Chryſoſtomus contra hunc aſcẽſum aliũ arbitratur ab illo eſſe, de quo in decimo quinto capite ſcribitur. Cui ego ſententiæ non dubito quin omnes aſſenſuri ſint, qui modo, quæ hîc Paulus cum illis, quæ in decimo

quinto

quinto scribit Lucas, exactè contulerint. Primum enim ibi dicuntur missi ab Ecclesia Antiochensi, hîc dicuntur veniſſe Spiritus sancti admonitu: deinde ibi res acta dicitur in publico Ecclesiæ concilio: hic Paulus scribit seorsim & priuatim rem contuliſſe cum Petro & cum nonnullis alijs Apostolis. Præterea ibi quæstio de cessatione legalium publicè proposita dicitur, hic nullius propositæ quæstionis mentio fit. Ad hæc, ibi quæstio proposita concilij Apostolorum decreto legitur definita, definitioque literis consignata missa Antiochiæ: hic nec definitionis neque vllius decreti, neque literarū Paulus meminit sinedubio mentionem facturus earum, quando eis nihil validius afferre poterat ad id euincendum, quod ipsi probare propositum est in hac epistola, non necesse esse leges obseruare Mosaycas, Petrumque & reliquos Apostolos ita censere. Quare pro certo habeo hunc, de quo hic Paulus scribit accessum, alium esse ab illo, de quo Lucas scribit. At si alius, vter prior, hic, an ille? Chrysostomo ille prior videtur, contra ego hunc omninò priorem puto, quod facile probo. Nam si quæ Lucas scribit, prius gesta sunt, ea potius hic aut ea sola Paulus commemoraſſet, quando eis solis commemorandis propositum, vti diximus suum plenè consequutus esset. Itaque vtrumque certum mihi est, & hunc accessum ab illo Lucæ esse alium, & esse illo priorem. Sed si alius ab illo, qui est apud Lucam tertius, vtrùm etiam alius ab eo quem idem ponit secundum? Alius fortaſſe nonnullis videatur, & omninò diuersus ab illis quatuor, quos supra commemorauí, & omninò quintus accessus. Sed opinor, is ipse est, qui apud Lucam secundus, quando Paulus atque Barnabas Antiochia Hierosolymam profecti sunt, vt pecuniam deportarent. Nam allata ea pe-

cunia Ecclesijs Iudææ fuit, quod fame premerentur, quæ viguit sub Claudio: at à conuersione Pauli ad id famis tempus ferè quatuordecim numerantur anni, vt ex Eusebij, liquet Chronico. Ex his omnibus colligo, & quidem, vt mihi videor, verisimè Paulum hanc scripsisse epistolam ante tertium illum suum in Iudæam aduentum, & omninò ante decretũ illud editũ de abrogatione Mosaycarum legũ. Nam post decretum illud editum nulla causa erat eius scribendæ, omni de legibus Mosaycis, quod ad Gentiles attinebat, dubitatione sublata. Posset enim Paulus addubitantes Galatas facile ad id decretum reijcere, & eo decreto prolato illos tumultuantes sedare, & vt literarum aliquid super hoc ad illos dare, in animum induceret suum, tamen in eis literis decreti huius vel imprimis mentionem faceret. Quî enim, id Paulus omitteret, quod vnum erat efficacissimum, ad omnem istam de legis Mosaycæ obseruatione necessaria tollendam dubitationem: quem videmus in hac epistola vniuersa colligere, quamuis minuta argumenta, quibus effici modo possit gentes ad id non teneri. Quod si quis nobis obijciat scholia quædam esse Græca, in quibus affirmetur Paulum, dum esset Romæ, epistolam scripsisse istam, hoc est, multo tempore post decretum illud editum. Dicendum est non esse illa scholia eiusmodi, vt habere illis fidem necessario quis debeat. Nec etiam me moueat, quod fortasse nonnulli dicent, non constare ex Apostolicis actis Paulum annuntiasse Euangelium Galatis ante illud decretum editum. Nam certè secus se id habere satis apertè colligitur ex eo libro, is si liber attentè legatur. Nam in eius libri capite decimoquinto post illius editionem decreti, sic legitur. Post aliquot autem dies di-

Act. 15.

xit

xit ad Barnabam Paulus, Reuertentes visitemus fratres per vniuersas ciuitates, in quibus prædicauimus verbum Domini quomodo se habeant, quod & fecerunt alius aliò profecti. Et deinde in capite decimosexto subijcitur. Cum autem pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis, & senioribus, qui erant Hierosolymis: transeuntes autem Phrygiam & Galatiæ regionem. Phrygia igitur & Galatia in ijs continentur regionibus, quibus ante id Apostolorũ decretum Paulus annũtiauerat Christi Euangelium, & quas post id decretum editum confirmauit in fide, & vt id decretum seruarent, admonuit. *Post annos*, inquit, *quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito.* Ascendi dicit, quoniam Hierusalem in loco edito sita erat. *Cum Barnaba, assumpto & Tito.* Hos assumpsit Paulus, testes vt essent eorum, quæ euenerunt, quæque mox narraturus est accidisse ipsi, neque non est aliquid quod ait, *assumpto & Tito.* Habet enim Emphasin illud, &, quasi dicat, & ipsum Titum, quamuis è Gentilismo fidelem, quamuisque incircuncisum, nõ sum veritus mecũ ad Apostolos, & reliquos è Iudaismo fideles adducere pro cõperto habens, conuersos è Gentilismo circuncidendos non esse. Sed pergit. *Ascendi autem secundum reuelationem.* Nam quamuis publicè missus est ab Antiochensibus ad deportandam pecuniam, tamen, vt eò missus conferret, quod annuntiabat Euangelium cum Apostolis, & illis doctrinæ suæ genus atque rationem exponeret, id illi non mandarant Anthiochenses, sed vt faceret Deus ipsum admonuit. Quare addit. *Et contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus.* Contuli, id est, communicaui, & quasi in sinum depo-

Act. 16.

ſui. *Cum illis*, mox exponit cum quibus, cum Petro ſcilicet, Iacoboque, & alijs nonnullis. *Euangelium quod prædico in gentibus*. Non ſimpliciter Euangelium, ſed quod propriè pertinet ad gentes, non enim cum illis contulit vniuerſam Euangelij, quam ipſe prædicabat, doctrinam, ſed eius illam partem, quæ Chriſtianos homines liberatos eſſe docet à ſeruitute legis Moſaycæ, qua de re per id temporis magna erat inter fideles diſſenſio. Contulit autem non publicè, vnde addit. *Seorſim autem ijs, qui videbantur aliquid eſſe.* Quaſi dicat. Quod dico me contuliſſe Euangelium cum illis, nolo ſic intelligi, quaſi palàm contulerim in Eccleſiæ conuentu publico: contuli quidem, ſed priuatim cum ijs ſolis, qui aliquid eſſe videbantur: Græcè τοῖς δοκοῦσιν, ſic enim Græci appellare eos ſolent, quorum eſt præſtans authoritas. At cur contulit? *Ne forte*, inquit, *in vacuum currerem aut cucurriſſem.* Ne forte, id eſt ne aliquo pacto, aut modo, *in vacuum currerem*, id eſt, ſine fructu laborarem. Quaſi ita dixiſſet. Contuli, non ideo quidem, Quod ipſe addubitarem vtrum vera mea eſſet doctrina: quî enim id poſſem, qui à Deo accepiſſe ipſam certus omninò eſſem? Sed contuli, ne niſi conferrem, authoritate careret doctrina mea apud eos, apud quos maleuoli quidam, fidem vt detraherent dictis meis, falſæ doctrinæ traditæ, & impoſturæ in docendo factæ nomine me falſò accuſabant. Itaque ex quo cognitum eſt me cõtuliſſe, probatamque ab Apoſtolis meam doctrinam eſſe, ex eo mea vox authoritatem apud illos retinere ſuam, eiſque fructuoſa eſſe cœpit. At cur non ſtatim à conuerſione ſua contulit, vt ſtatim probata cognoſceretur, eique haberetur fides omni detrahendi ipſi cauſa præciſa? Quia illo initio

nemo

nemo erat, qui Pauli doctrinæ detraheret, quique diuersa ipsum docere diceret ab ijs, quæ alij docerent, non ergo oportuit remedium adhibere nondum exorto malo: tùm quia si contulisset, quando nulla conferendi causa necessaria apparebat, contulisse putaretur discendi causa, ex quo eius doctrinæ authoritas minueretur. Sed ait. *Ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem.* Cursum vocat operam, quam in docendo ponebat, & in vacuum currere ponit, non pro eo quod est falsa docere, sed pro eo quod est frustra & sine fructu docere. Et fortassè sic loquutus est ex proprietate sermonis Hebraici, in quo currendi verbum in ijs vsurpatur rebus, quæ studiosè à nobis fiunt & cum quadam voluptate, vt in illo. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. Subindicat ergo Paulus laborem docendi voluptati sibi esse, seque in eo versari studiosè & libenter. Præter hæc Euangelij doctrina recte nominetur cursus, vtpote quæ breuissimo temporis spatio vniuersum obiens terrarum orbem ad vltimas illius oras mira celeritate peruenerit. Sed & dictum videri possit metaphora ducta à cursoribus in stadio. Nam vt illi omnes suas vires profundunt, sic Paulus in docendo nihil ad summam diligentiam sibi reliqui faciebat. Nam ista metaphora, vt videtur, delectatus sæpius ea vritur, vt in illo, sic currite vt comprehendatis. Et iterum. Sic curro non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans. Et rursus. Quia non in vacuum cucurri. Et tandem. Per patientiam curramus. Sequitur. *Psal.* 118. „ 1. *Cor.* 9. „ *Phili.* 2. „ *Heb.* 12.

Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis compulsus est circuncidi, sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in

Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent, quibus neque ad horā cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

Dixerat contulisse, non dixerat quibuscum contulerat, eos collata probasse: nunc id docet probasse ipsos non tam voce, quàm, quod firmius est, re ipsa atque facto. Non enim, passi sunt legitimo ritu circuncidi Titum è Gentilismo ad Christum conuersum. *Sed neque Titus* ait, *qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circuncidi.* Quasi dicat. Exposui Apostolis quemadmodum docerem liberas esse gentes à legitimis cæremonijs, quod si nosse cupitis, vtrùm in eo fuerim ab ipsis probatus, eorum facta cognoscite, nullo enim modo inducti sunt, Titum vt circuncidi vellent, qui genere gentilis esset. At quorsum quod sequitur? *Sed propter introductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent, quibus nec ad horam cessimus subiectioni.* Nam illa particula, sed, aduersatur dicto, itaque infert contrarium eius quod præcesserat, præcesserat autem, Titum circuncidi compulsum non esse. Significat ergo, idque recti sermonis ratio vt significet exigit, quem nollent Apostoli circuncidi propter subintroductos falsos fratres, circunciſum tamen esse, quod à vero longè abest. Hic mirum est quantum se torqueant interpretes, in re facili, illa quidem, sed illis, quod non animaduerterunt Hebraica proprietate loquū Paulum, difficillima visa. Itaque alij aliud confingunt. Quidam enim, illud, *sed*, sublatum volunt, itaque legunt. Sed neque Titus compulsus est circuncidi propter subintroductos falsos fratres, id est, ne instantibus quidem illis circuncidi compulsus est. Alij id retinent, sed negationem remouent ab eo quod sequitur: legunt enim,

Hiero & Theodore. Ambros. & quædā Latina exēplaria Hieron. tempore.

enim. Sed *propter introductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent, quibus ad horam cessimus subiectione.* Vt dicat Apostolos quidem non præcepisse Tito vt circumcideret se, quòd autem se circuncidit, nam circuncidisse se illum dicunt, id factum ne eis qui subintroierunt fratribus esset offendiculo. Alij autem vtrumque quod & oportuit, retinentes, illud sed, propter introductos falsos fratres, cum eo coniungũt quod dixerat contulisse Euangelium suum seorsum cum ijs, qui videbantur esse aliquid, vt huius priuatę collationis Paulus dicat subintroductos falsos fratres causam dedisse sibi. Augustinus porrò sic exponit, vt Titum Apostoli circuncidi noluerint, alioqui fortasse circuncidendum, eoque illos adductos esse, quòd circuncidi deberi subintroducti illi nimis contenderent, quibus iudicauerunt obtemperandum non esse. Quo in sensu illa particula (sed) extenuãdi vim habet, vt cum dicimus: percussi Petrum, sed prouocatus ab illo. Alij alias rationes cõminiscuntur, sed, vti diximus, sine causa. Nam constat id à Paulo scriptũ esse Hebraici sermonis proprietate ea, qua in priori versus parte negatio posita in posteriori à cõmuni repetitur, repetitę autẽ à communi negationis exempla sint illa. Psal. quadragesimo tertio. Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua, id est, & nõ declinasti: Psalmo nono, Hebraice adverbum. Non in finem obliuio erit pauperis & patientia pauperum peribit in finem, id est, & nõ peribit, Gen. 2. Nõ enim pluerat Dominus super terrã, & homo nõ erat qui operaretur terrã, sed fõs ascẽdebat de terra irrigãs vniuersã, terrã, id est, sed neq; fons ascẽdebat de terra: ergo & in hoc loco, qđ ait, sed propter introductos falsos fratres, ab eo qđ præcesserat. Sed neq; Titus

Caietanus.

D. Thom. Gloss. interlinearis.

Psal. 43.

Psalm. 9.

Genes. 2.

cum esset gentilis compulsus est circuncidi, negatione mutuata ac desumpta pro eo habendum est, ac si diceret, sed neque propter subintroductos falsos fratres. Nam auget quod dixerat Titum se circuncidere non esse compulsum, vsque eo enim id esse verum, vt ne instantibus vt circuncideretur & perurgentibus falsis quibusdam fratribus, qui eo se insinuauerant, in familiaritatem ipsorum vt explorarent, vtrum legitimis cæremonijs seruirent: compulsus sit circuncidi, sic certè hunc locum interpretatur Chrysostomus quod item OEcumenio & Theophilacto videtur. Chrysostomus enim scribit sic. Titum cum esset incircuncisus Apostoli
» non coegerunt circuncidi, quo maxime declararunt se
» non reprobare quæ Paulus docuisset, atque fecisset, &
» quod maius est, ne quidem aduersarijs adstantibus, id-
» que agnoscentibus adducti sunt Apostoli, vt id fieri præ
» ciperent. *Sed propter introductos falsos fratres.* falsos fratres Paulus illos vocat, quod cum se Christo studere dicerent, Christianę libertati insidias ponerēt. Quare & sub intrasse illos dicit, quo significet clanculum ad insidiandū ingressos, itaque sequitur? *Qui subintroierunt explorare libertatem nostram.* Nam in bello exploratores appellari ij solent, qui castra hostium clam ingressi ipsorum consilia, vt suis prodant, rimantur. *Libertatem*, inquit, *quam habemus in Christo Iesu.* id est, per Christum Iesum, hoc est per eius meritum atque mortem, qua nos liberauit non solum à peccato, sed etiam ab onere Mosaycæ legis seruandæ propterea quod ipso moriente eius legis omnes vmbræ esse desierunt, vel certè, *sic in Christo*, id est, in Christianismo, hoc est in ea religione, quam qui perfectè colunt plane liberi sunt: quod non solum soluti sunt legibus Mosaycis, sed etiam omni eo pœnæ timore vacui

quo

quo quidam ad honestè operandum tanquam serui inducuntur. *Vt nos in seruitutem redigerent*. ob eam causam, inquit, ingressi sunt explorare nostram libertatem, vt vbi comperissent nos obseruare nolle legitimas cęremonias, molesti instarent nobis. *Quibus*, inquit, scilicet falsis fratribus, nostrisque insidiatoribus, *nec ad horam cessimus subiectioni*, id est, noluimus ne ad breue tempus ab illis victi videri, vt illorum causa seruituti legis subiiceremur. *Vt veritas Euangelij permaneat apud vos*. Quasi dicat, non tam nostri causa, neque tam nostræ molestiæ vitandæ gratia illis obstitimus, & quamuis contendentibus, vt Titum circuncidi vellemus, non cessimus, quam propterea, vt apud vos Euangelii libertas integra, & inuiolata maneret. Nam si, vt illis faceremus gratum, passi essemus Titū circuncidi non tam ipsorum voluntati indulsisse id, quam iudicio videremur atque sententiæ assensisse. Sentiebant autem necessario illum circuncidi deberi. Itaque is error ad vos permanaret, ac seruituti legis vos inuolueret perniciose. Quā quam, & id interpretari possimus dictum cum diminutione quadam, isto modo vt libertas maneat apud vos, id est, saltem apud vos maneat. Quasi ita dicat & sentiat. Quando fieri nequit, vt qui conuersi sunt ad Christum è Iudaismo Euangelij libertate integrè frui velint, quod legitimis cæremoniis assueti, eas dediscere, aut negligere in animum non inducant suum, studiose curauimus, vt saltem apud vos Græcos ea libertas maneret nulla seruitutis infuscata labe. Sequitur.

Ab ijs autem, qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint nihil mea interest, Deus enim personam hominis non accepit) mihi enim qui videbantur esse aliquid nihil contulerunt.

Docuit Paulus ex eo quod Titum circuncidi deberi non censuissent Apostoli, quid de hac suæ doctrinæ parte sentirent, nam qui non coegerunt circuncidi Titum, gen

tes legitimis non teneri cæremoniis, quod docebat Paulus, sine dubio probarũt Nunc quid de omni sua doctrina senserint, docet, ea scilicet narrans, quę illi secum egerunt. Dicit enim eos, doctrinam ipsius cum probe cognouisset ipso eam illis planè exponente Nihil contuliſſe ipſi, id eſt, nihil de suaipsorũ adiecisse, nihil de Pauli doctrina repudiasse *Abys.* inquit, *qui videbantur esse aliquid*, id est, à præcipuis Apostolis adiecturus erat, nihil adiutus tum, sed omisit dicere, quia quædã per parenthesin interposuit, moxq; redijt ad id quod cœperat, orationis forma nonnihil immutata, dicẽs. *Ab his qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt* Interposuit autem quid? *Quales autem aliquãdo fuerint, nihil mea interest, Deus enim personam hominis non accipit*, id est, dico nihil mihi cõtuliſſe eos qui erant in pretio, eo tanè tempore quando cum illis doctrinã meam cõtuli, nam ante id tempus quales illi vel fuerint, vel habiti sint commemorare nihil attinet. Sed cur hoc Paulus, aut qua de re notare voluit Apostolos? Ambrosius, quẽ aut si quunrur, noasse scribit præteritæ ipsorũ conditionis, & status humilitatem, quasi si planius dixisset Nihil mihi contulerunt ij, qui habebantur in pretio: in pretio, inquã, habebantur tunc, nam de eo quales antea habiti sint nõ laboro. Constat enim illos minimi pretij fuisse homines, nempe illiteratos, piscatores, è media vulgi fæce, sed vt dixi, parũ id refert quales fuerint, quando Deus, qui personam hominis nõ accipit, id est, ad hæc fortunæ, aut naturæ parum attẽdit bona, facile potuit ex indoctis doctos, è cõtemptis, & humilibus, magnos, & claros facere. D. Augustin. id ad mores refert, hoc sensu. Quales olim fuerint, bonine, an praui, nihil mea refert. Suspectum me, inquit, haberi ex eo volunt quod fideles olim odio atque armis prosequutus sim, possem & ego tale aliquid obijcere & iis, qui nunc in Ecclesia habentur præcipui, sed prætermitto dicere, quoniam ad propositã disputationem

D. Tho. Lyranus, Cae.

tationē parū certè pertinet, illud pertinet, ipsos mihi cōtu lisse nihil. Chryso. & Hieron. & Græcorū pleriq; illis verbis doctrinę genus Apostolorū quo aliquādo vsi sunt, notatū putār. Quasi sic Paul. dicat. Vtrū ante id tēporis docuerint Apostoli, fideles circuncidēdos esse, secus ve nihil mea refert dicere, ipsi si quid vnquā docuerunt tale rationē Deo reddēt, qui eā ab ipsis seuerè exiget nulla ipsorū dignitatis ratione habita, nō enim hominis personam accipit. Sed vt vt antea, hoc tamen constat, quando cū illis doctrinā meā contuli, nihil ipsos aut mutasse de illa aut contra sensisse.

Sed contra cum vidissent, quod creditum est mihi Euangelium præputij, sicut, & Petro circuncisionis (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes) & cum cognouissent gratiā, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis, vt nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem, tantum vt pauperum memores essemus, quod etiam solicitus fui facere.

Antea dixerat Apostolos cognita ipsius doctrina nihil de ea demutasse: nūc dicit vsq; eo probasse illā, vt societatem inierint cū ipso inter se partiētes munus annuntiādi Euangelii. *Sed cōtra*, inquit, *cū vidissent*, illi videlicet præcipui Apostoli quibuscū doctrinā meā contuli. *Creditū mihi esse Euangelium præputij*, id est, munus docēdi gentes doctrinā Christi. *Sicut & Petro circuncisionis* Præputium & circuncisio vocabula sunt in scripturarū sermone Iudæos, atq; gētiles significantia. Cū vidissent igitur Paulo gētiles Petro Iudæos in fide instituēdos esse cōcreditos, dextras iunxerunt cū ipso paciscētes id vt quisq; munus obiret suæ curationis quod esset: mutuā tamen omnes inter se pacē & beneuolētiam seruarēt. At quomodo id viderūt, Paulo Gētiles Petro Iudæos esse cōmissos? *Quia*, inquit, *qui operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis, operatus est mihi inter gentes*, id est, quia cognouerunt mihi commissum à Deo esse docere gentes quomodo ab eodē Iudæorum docendorū Petro cōmissa

cura

cura eſt, id enim vocat, vt pleriſque placet, operari in Apoſtolatum, poteſtatem facere annuntiandi Euangelij. Non igitur facta fuit Paulo poteſtas Iudæorum docendorum. Dicet aliquis neque contra Petrus gentes docendi poteſtatem habuit. At id verum eſſe quî poſsit, cum vniuerſis Apoſtolis poteſtas facta ſit doctrinæ diſſeminandæ promiſcuè in omnes gentes? Marci vltimo, Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ, & Petrus propriè & eximiè conſtitutus à Chriſto fuerit totius Eccleſiæ paſtor & Doctor? Sed & illi propriè vt ſcribit Lucas diuinitus præceptum fuit vt gentes doceret, quando demiſſum è cælo velum vidit vario beſtiarum genere plenum, eiq́ue dictum eſt. Petre ſurge, occide, & manduca. Certè neutri illorum alteros docendi fuit adempta facultas: immo vtriq́ue in vtroſq́; fuit nominatim conceſſa. Nã & de Paulo dixiſſe Chriſtus ſcribitur. Vas electionis mihi eſt vt portet nomẽ meum coram gentibus & regibus, & filijs Iſrael. Itaque & Petrus gẽtes, & Paulus Iudæos, non ſolum docere potuit, ſed re ipſa docuit. De vtroque conſtat in Actis Apoſtolicis, de Petro in capite decimo, de Paulo autem in capitibus decimoquarto, & decimoſeptimo, & duo de viceſimo. Quare quod hic dicit, ſibi eſſe creditum Euangelium præputij, ſicut & Petro creditum fuit Euangelium circunciſionis, eo non tam ſignificat diuiſum munus à Petri munere ſibi eſſe delatum, idem enim vtrique & in eoſdem docẽdi munus delatum eſt, quam declarat, ad quam eius muneris obeundam partem ipſorum quiſq́ue aptior eſſet, & habilior, neque Paulus dicit docendi gentes poteſtatem ſibi vni eſſe factam, ſed docet ſuam operam præcipuè in docendo gentes ſpectatam eſſe, & cum fructu verſatam: idque ex eo cognoſci atque probari poſſe affirmat, quod addit. *Qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circunciſionis, operatus eſt mihi inter gentes.* Quo, vt ego ſentio ſignificat,

Mar. vlt.

Act. 9.

gnificat, ſibi munus Apoſtolicum obeunti, & apud gentes Chriſtum prædicanti, Deum ſuffragatum ipſi eſſe, vti antea Petro ad Iudæos loquenti fuiſſet auxiliatus, hoc eſt, Deum ipſius orationi atque voci cõtuliſſe efficacem vim quæ animos ingreſſa auditorum facile eos ad aſſenſum fidei pertraheret. Nam Græcè eſt ἐνεργῶν quod vim addere, atque immittere ad id quod quis obeat efficiendum potius, quam deferre munus aut magiſtratum mandare ſignificat. Contulit autem Deus ſine dubio Pauli orationi atque ſermonibus iſtam vim, quoties apud gentes dicebat: miro enim modo influebat in illarum animos. Itaque nemo illo gratior gentibus fuit: nemo quem libentius audirent: nemo cuius ſingula dicta magis probarent: nemo cui haberent maiorem fidem. Vnde & dux verbi Act. 14. 4 lyſtris appellatus eſt, & pro Mercurio habitus, vt Lucas ſcribit, pluresque vnus Paulus ad Chriſtum conuertit è gentibus quam Apoſtoli reliqui, quod non item ipſi accidebat apud Iudæos dicenti, apud quos ſpretæ Moſaycæ legis inuidia plurimum laborabat, ex quo illos auerſiſſimo à ſe animo ſemper expertus eſt, & ob id minus fructuoſa illis quam gentibus, vox eius fuit. Cõtra autem Petri induſtria in conuertendis ad Chriſtum Iudæis maximè enituit ipſo Deo id agente, & orationi eius ſemper ἐνεργήσαντι, vna enim ab illo atque altera apud Iudæos oratione habita ad fidem Chriſti conuerſi vno tempore ſunt ad octies mil Act. 3. & le Iudæi. Ergo cum Paulum viderent aptum & tanquam 4. factum ad docendas gentes, quod ex eo colligebant quod ipſo docente deſerto idolorum cultu ad noſtram religionẽ turmatim ſe conferebant gẽtiles, vti & Petro concionãti, libẽtiſſimè audiẽtes ſe præbuerũt Iudæi, Deo alteri apud alteros præcipuè cõciliante beneuolentiã & gratiã, id eſt, ἐνεργήσαντι, id ergo cũ viderent dextras, quomodo dictum eſt ſocietatis dederunt fœdere inito, vt in eo quiſq;

verſa-

verſaretur ad quod quiſque factus videbatur. Sequitur.

Cum autem veniſſet Cephas Antiochiam in faciem ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat: priusenim quam venirent quidam à Iacobo cum gentibus edebat, cum autem veniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circunciſione erant, & ſimulationi eius conſenſerunt cæteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationem. Sed cum vidiſſem, quod non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus. Si tu cum Iudeus ſis gentiliter vivis, & non Iudaice, quomodo gentes cogis Iudaizare.

Adhuc magis ſuam authoritatem confirmat. Nam docuerat ſe præcipuis Apoſtolis parem eſſe, quod lectus à Deo, & ab illis aſcitus eſſet ad idem docendi munus, iam docet ſe ſuperiorem eſſe quodammodo. Ea enim narrat quæ ſibi Antiochiæ acciderunt, quãdo Petrum in os coarguit in plurimorum conuentu. Nam Petrum quod quorundam Iudæorum offenſionem timeret, qui è Iudæa Antiochiam peruenerant ſe ſubtraxiſſe ſcribit à commercio eorum qui credebant è gentibus, qua re viſum eſſe tacitè in eam opinionem illos inducere, vt putarent Moſayca ſeruanda eſſe quando ea Petrus ſeruaret. Itaque ſe cum id animaduertiſſet multis præſentibus coarguiſſe illum ſimulationis atque timoris. Hoc quidem verba præ ſe ferunt, ſed vtrum id admitti debeat, & vtrũ fieri omnino poſsit, vt in hoc, Eccleſiæ caput Petrus, errauerit & iſta fecerit, quæ feciſſe illum Paulus ſcribit, & vtrum credi debeat, vſque eo ſuæ modeſtiæ Paulum oblitum eſſe, vt quæ ipſe fecerit ea in altero reprehendat, an potius aliquis alius ſenſus altior lateat in his verbis, magna profecto & ad diiudicandum difficilis eſt quæſtio, & quæ non ſolum veterum ſcriptorum ingenia torſerit, ſed etiam duo Eccleſiæ lumina Hieronymum & Auguſtinum inter ſe vſque eo commiſerit, vt eorum diſſenſio parum abfuerit à conuicio,

quos,

quos qui postea scripserũt sequuti, dum alius alium magis probat, & ipsi in varias sententias diuisi sunt. Omnis autem huius rei difficultas ex eo est quod videtur absurdissimum Petro affigere aut errorem, aut culpam, quod si illũ à culpa liberamus Paulum condemnare videmur, vel procacitatis qui rectè agentem obiurgauerit, vel mendacii, qui cum nõ obiurgarit, obiurgasse tamen scripserit. Quod si quis posset huius orationis sic interpretari sententiam vt & Petrum liberaret à peccato & Paulum à procacitate, & mendacio, is certè optimè interpretatus eam esset. Et quo magis pateat quam hoc sit factu difficile, ea quæ & pro Petro, & contra Petrum faciunt, proponam.

Ac principio non peccasse illum, sed rectè & prudenter fecisse quod cũ gentibus vesci noluerit, ne eos qui à Iacobo venerãt Iudæos offenderet, demõstratur primo sic. Nõ peccauit, quod Mosayca seruari oportere arbitratus sit. Nam sciebat oraculi eius, de quo in Actis, admonitu, non necesse esse seruare ea. Itaque & ipse Antiochiæ vna cum gentibus promiscuè cibum capiebat, nec peccauit quod re illa postea seruarit in gratiã eorum qui aduenerãt. Nam cum illi vtrumuis esset liberum, potuit, imo debuit Iudæorum fidelium vitare offensionẽ. Nam vt & Paulus scribit, si esca mea scandalizat fratrem meum, carnes nõ gustabo in æternum. Deinde necesse erat alterutros offendi, gẽtes quod se subtrahebat, Iudæos ni se subtraxisset. Vtris ergo potius debuit Petrus consulere? debuit certè Iudæis, quorum propriè salutem procurabat, igitur non peccauit, sed officium potius secutus est. Ad hæc. Cur quæso Antiochenses è gentibus ad Christum conuersi offendantur? an ignorare poterant Petrũ quem ante illã diẽ vna secũ victitasse viderãt, Mosaycarum legũ obseruãtiorẽ simulare se, nõ iudicio, aut q̃ censeret oportere seruari, sed indulgẽtia quadã in Iudæos paterna, & vt eorum infirmitati seruiret?

Act. 10.

1. Cor. 8.

An

An nescibant æquum esse & Christianæ debitum pietati proximorum infirmitati quoad fieri potest, consulere? ergo si causam illi cur offenderẽtur non habuerũt, eorum offensionis vitandæ gratia, Petrus negligere Iudæos non debuit. Præterea Paulus quid, nonne & ipse Iudæorum fidelium quos videbat studiosos legis esse offensionem accuratè vitauit? nonne eius rei gratia, & ipse Mosayca seruauit? aut certè simulauit seruasse? nonne ipse de se, Factus sum Iudæis Iudæus vt Iudæos lucrifacerem, ille Timotheum circuncidi fecit, quo Iudæis faceret satis: ille caput sibi Chenchris rasit more Iudaico. Idem Hierosolymis purificauit se legitimo ritu, quo se studiosum esse legis persuaderet Iudæis. Reprehendit ergo in Petro, quod in se probauit? quî credi possit? at hoc vafri esset & liuidi, & indignum probo homine, ne dum eo qui in omni virtutum genere excelluit, igitur quam longè Paulus à liuore, & detrahendi studio abest, tam certè vacat Petrus culpa atque peccato. Atque hæc Petrum defendunt. Accusant autem ea quæ de ipso Paulus scribit, quibus fidem non habere non possumus. Nam primo dicit se Petro in faciem restitisse, ergo ita se gerebat Petrus vt ei obuiam iri oporteret, male ergo se gerebat, & ob id peccabat. Deinde asserit ipsum in eo fuisse reprehensibilem, non autem fuisset nisi peccasset, ergo aut peccauit aut reprehensione dignus falso, & mendaciter dicitur. Mendacem porro Paulum dicere, vt alias possemus, hoc certè tempore, atque loco non possumus, quando non tam ipse quam sacræ mentirentur literæ, quarum hoc ipsum quod Paulus scribit, pars quædam est. Præterea, non rectè ambulasse Petrum ad veritatem Euangelij, idque se vidisse idem scribit. Quid autem est non rectè ambulare, nisi claudicare cum incedis, nisi offendere. Offendere autem in tanta re, quanta est Euangelii doctrina, nemo citra peccatum potest.

Act. 16.

Act. 18.

Act. 21.

Deni-

Deniq; cum obiurgasse illum his verbis scribit. Si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis,& non Iudaicè, quomodo cogis gentes Iudaizare? rogo vtrùm hoc illi iure,an iniuria? si iniuria deliquit Paulus grauissimè, & quod obiecit, & quod obiecisse scriptum reliquit: sin iure,magnum profectò crimen Petri fuit, quando nihil fortasse peius sit aut scelestius, quàm vt si quis alium in Iudaismum inducat. Atque hæc in vtramque partem disseruntur,quorum difficultate permoti quidam, & quòd modum non inuenirent,quo se ab his laqueis explicarent,commenti sunt aliũ quendam Cepham non Apostolum, sed è quingentis illis, quos habuisse Christus dicitur, discipulis vnum, de quo hæc Paulum scripsisse volunt:& certè Græca quædã scholia huius sententiæ authorem citant Cæsariensem Eusebium. Sed hoc commẽtitium est. Nam neq; demonstrari potest illorum aliquem vocatum Cepham, neque vt demonstraretur,ideo dicendum esset Cepham hunc,de quo Paulus esse eundem cum illo. Nam hunc Cepham Simonem esse Apostolorum principem vel ex eo apertissimè constat, quòd eum cum Ioanne & Iacobo summis Apostolis Paulus componit: quodq; eminere vsque eo ipsum dicit,vt pro columna Ecclesiæ haberetur. Quare D. Hieronymus Græcos scriptores,Origenem, Eusebium, Didymum,Theodorum,innumeros alios sequutus, vt, & Petrum à peccato, & Paulum à mendacio liberaret, scripsit quæ Paulus scribit verè illa quidem ab ipso scripta esse, re enim ipsa gesta fuerunt, sed gesta de ipsius Petri sententia, hoc est, conuenisse Paulo cum Petro, vt & Petrus se subtraheret à conuictu gentilium, quo satisfieret Iudæis, & Paulus vbi ille se subtraxisset, palàm obiurgaret ipsum, de eo quòd se subtrahebat, vt sic rursus fieret satis gentilibus. Itaque censet, quæ Paulus scribit esse aut dicta à

se, aut facta à Petro, re illa quidem dicta factaque esse, sed dicta factaque simulatè & compositò: ex eoque constare, neque Petrum, in eo quòd Iudæorum placãdorum causa fecit, ipso id occultè approbante Paulo, quidquam peccasse: neque rursus Paulum falso aliquid scripsisse, aut dixisse: Obiurgasse enim re ipsa Petrum in multorum conuentu, ipso se sic obiurgari volente, quemadmodum inter ipsos conuenerat. Confirmat autem suam hanc sententiam Hieronymus iis potissimum argumentis, quæ suprà exposita sunt, quibus & illud propriè addit, quod Paulus scribit se Petro in faciem restitisse. Nam in faciem valere ait idem, quod in speciem: sicque in sacris
2. Cor. 10. literis sæpius poni solere, vt in illo, (quæ secundum faciem sunt videtis,) id est, quæ habent ostentationem potius, quàm ipsam rem: & in illo: vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde, id est, ad eos, qui
2. Cor. 2. simulatè se gerunt. Quare non esse dubitandum, ait, quin ista per simulationem gesta sint, cum apertè Paulus dicat in faciem, id est, per speciem, & simulationem à se Petrum esse reprehensum. Atque hæc qui probant, ij, ad ea quæ contra allata sunt sic respondent. Dicunt enim, non obstare iam quod obijcitur, peccasse Petrum colligi, quoniam illi in faciem restitit Paulus: restitisse enim in faciem illi, id est, in speciem, non seriò neque verè, aut quod iudicaret ipsum malè aliquid facere, sed, vt simularet sibi id non rectè factum videri, quo sic gentes placaret. Nec etiam illud, quod scriptum à Paulo de Petro est, quia reprehensibilis erat, suæ obesse sententiæ. Primo enim Græcè reprehensum, id est, κατεγνωσμενον, non autem reprehensibilem legi: itaque Græcos commentatores legisse constare, & è Latinis Ambrosium, atque Hieronymum, reprehensum autem Petrum

trum dici, scilicet ab iis gentibus, quæ in Christum credebant, quòd, vt ipsæ interpretabantur, Iudæorum qui aduenerant, metu; vt autem se res habebat, prudenti salutariq́ue consilio, ipsarum consortia vitaret. Deinde, vt detur debere legi, reprehensibilis, vt necesse esse dari videtur, quando κατεγνωσμενος Hebraico more pro nomine eo, qui significat habitum, videri potest Paulus posuisse: sic enim Hebræi מהולל dicunt, non vt id significent, quod laudatur, sed quod laudari dignum est. Ergo vt id detur, non tamen ex eo sequi Petrum prauè fecisse aliquid, sed sequi sic visum Paulo esse, Petrum scilicet, aliquid prauè facere. Itaq́ue illum quod sic scripserit nihil mentitum esse, scripsisse enim verè & ingenuè quod videbatur sibi, sed visum ipsi falsò esse, itaque in eo fuisse deceptum. Quod porrò addit, vidisse se quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, nullo modo Petri causam grauare. Non enim de Petro id Paulum scribere, sed de Iudæis illis ad Christum conuersis, qui tamen ipsi legem nimis studiosè seruabant, & quorum offensiones vitare Petrus cupiebat: itaque dicere, se cum eos videret Iudæos, quorum causa Petrus simulabat cum gentibus se nolle congredi, non rectè viam ingredi veritatis, sed nimis morosè legitimas cæremonias retinere velle, disputasse aduersus Petrum ipsis audientibus, simulasseq́ue se in illum inuehi, vt in Petro Petri sectatores, atque studiosos doceret. Iam verò, quod scribit Petro dixisse, (si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, quomodo gentes cogis Iudaizare) dixisse certè id, vt scribit, fatentur. At non ex animo dixisse putant, aut quod ita iudicaret, à Petro gentes in Iudaismum induci, sed vt per illam simulatam reprehensionem vtriusque generis fidelium saluti consuleret.

Atque hæc de Hieronymo, quem contra Augustinus scribens affirmat nihil simulatè, aut compositò actum, sed omnia sine fuco & fallaciis: ex quo & Petrum peccasse iudicat, & Paulum vera loquutum. Et argumenta, quibus hoc diuus Augustinus confirmat, ea sunt, quorum suprà meminimus, & potissimum vrget illud: nempe, colligi ni Petrus peccauit mendaces sacras esse literas, in quibus affirmetur reprehensibilē fuisse Petrum. Etenim nisi qui in culpa sit, reprehensibilem dici neminem: mendacio autem vel vno vel semel in eis admisso literis omnem illarum authoritatem subuerti. Neque huius incidere rationis neruos, quod modo dicebam, nimirum Paulum quidem opinione sua falsum esse, verè tamen quod sibi videretur posuisse: itaque sacras literas verum dicere. Dicunt enim non qualis esset Petrus, sed qualis Paulo sit visus, cui certè reprehensione visus est dignus. Nam ex eo liquere in iudicando quidem certè, non autem in scribendo Paulum fuisse deceptum, hoc est falsum illum esse iudicem, scriptorem autem verissimum. Id, inquam, minimè obstare, quoniam Paulus non id tantum videri sibi, sed re ipsa scribit reprehensibilem fuisse. Quare nisi detur peccasse Petrum, non solum in iudicio Pauli, sed in lingua, atque in scriptura eius, quæ eadem Spiritus sancti scriptura est, inesse mendacium necesse esse. Quibus permoti scholastici ferè omnes ab Augustino stantes, Petrum peccati reum faciunt, peccati tamen leuioris, veniaque digni. Nam & si inducere in Iudaismum, quod tribuitur Petro malum, graue crimen per se esset, tamen id leue haberi debuisse in Petro dicunt, quod non prudens atque sciens faceret, sed se imprudente, atque nescientе ex eo fieret, atque sequeretur, quod bono ille quidem animo,

Epist. 97

animo, sed non nimis considerate faciebat. Quamquam, vt quod est fatear, Augustinus cum alibi, tum præcipuè hunc istius enarrans locum epistolæ, acerbius in Petrum inuehi, ipsumque dictis grauius onerare videtur. Quod animaduertentes nostræ ætatis hæretici, & in Petri facto, & in Augustini iudicio de ipso causam nacti ad detrahendum de Romanorum authoritate Pōtificum, Augustinum valde probāt, Petrum criminosissimè accusant, neque minus illum peccasse, cum hæc simulabat dicunt, quàm peccarit olim, quādo notum sibi esse Christum negauit. Quæ potissimum res omnes catholicos inflammare debet studio aliquid inueniendi, quod cum Augustini bona pace & Petrum à culpa liberet, & sacram scripturam mendacio vacare ostendat: me certè id mouit, vt tota mente in eam curam incūberem, ac pro eo quantulum facultatis in me est, id telum hæreticis è manibus extorquere conarer, & nisi me opinio fallit, videor mihi extorsisse ratione inuenta, qua & Petrum à peccato, & à mendacio Paulum libero, & præterea demonstro nihil compositò, aut per simulationem esse gestum, sed simpliciter omnia & sine fuco, atque eo planè modo quomodo hic Paulus commemorat. *Epi. 10. de Agni. christ. c. 30.*

Quod vt demonstrem aliquanto altius rem totam repetam. Nam sciendum est per Christi mortem legibus obliteratis Mosaycis, hęc duo ab vniuersis Theologis pro certis & minimè controuersis haberi. Vnum, pernicioſum ac pestiferum ex eo deinceps tempore semper habitum eas leges ea ratione seruare, quòd ad salutē animi consequendam necessariæ putarētur. Alterum, illis Apostolorū temporibus cum ipsis Apostolis, tum ipsorum discipulis, reliquisq; eius ætatis Christianis, licitum existimatū ea facere quæ Mosaycis erant præscripta legibus, quoties id aut Euāgelij postulasset causa, aut salutis aliorum & incolumitatis

ratio exegisset. Nam quamuis Augustinus atque Hieronymus non idem ambo sentiant de eo, vtrùm post Christi mortem aliquo tempore Christiano homini Mosayca seruare licuerit, eo fine vt seruaret, quamuis in eis spem salutis non poneret: Alter enim censet licuisse quandiu non satis promulgata lex Euangelica erat, non quòd salutaris earum esset obseruantia legum, sed quòd non esset mortifera. Alter vero enixius contendit post Christi mortem, ne ad punctum temporis id alicui fuisse permissum, vt Mosayca seruare posset animo ea seruandi, quamuis spem salutis suæ non collocaret in eis. Itaque quamuis ita dissideant, tamen vterque, atque adeò omnes in eo conueniunt, licuisse illa omninò ætate, atque tempore, quando id Euangelio vtile iudicabatur fore, aliquid eorum facere, quæ illa lex præcipiebat. Nam hoc Hieronymo non videtur esse tale, vt qui id faciat, dici ob id debeat Mosaycas seruare leges, quoniam non vt eas seruet facit, sed vt aliorum vtilitatibus consulat: neque ex animo seruat, sed seruare se simulat: idque omnino agit, atque cupit, non quidem, vt eius legis cultor sit, sed vt pro cultore habeatur. Augustinus verò satis esse putat, vt quis dicatur seruare legem, si ea faciat exequaturque, quæ lex ipsa præscribit, quemcunque sibi in exequendo proponat finem. Sed hæc vti diximus, non rei, sed nominis controuersia est, nam licuisse vsurpare illa eo fini, quem diximus, ambo concedunt.

Quibus sic constitutis præterea adiiciendum videtur, quemadmodum de hoc inter omnes constat, sic etiam certum esse apud omnes, eodemmet tempore, quandocunque in earum obseruatione rerum alij videbantur offendere, seruare eas non licuisse, ex eoque effici, vt quoties dubitatio incidebat, vtrùm saluti aliorum ea res profutura esset, nocitura ve, quòd ex obseruantia quidam offenderen-

derentur, ex neglectu verò alij, pro eo quod grauius existimaretur, aut pro eo quod verosimilius erat euenturum fore, aut seruare liceret, aut non seruare necesse esset. Sed & offensionis ex alterius facto (nam & hoc aduertendum est) non vnam esse, sed duplicem rationem liquet. Nam, aut ipsum factum tale natura sua est, vt iure alios offendat, aut non in ipso offensionis aliorum culpa est, sed in eorum, qui se offendi dicunt imbecillitate, & insciti a. Quod factum sua sponte ipsum alios offendit, id statim de principio vitandum est: at ex quo causam ruinæ alij sua insciti a sibi sumunt, id nos quidem postquam, aut ipsi per nos, aut ab aliis admoniti viderimus alios in eo offendere, omittere etiam debemus modo nostro fiat commodo. Igitur hoc Petri factum, quo de agimus, ritè æstimatum non erat tale, vt ipsum Antiochensibus vllam ruinæ iustam præberet causam, neque eam sumpturum ipsos Petrus præuidere, aut potuit, aut debuit. Nam cur existimaret Antiochenses sibi persuasuros se censere legalia obseruanda esse, apud quos ipse de abrogata lege toties declarasset suam sententiam, non verbis solùm, sed, quod erat testimonium efficacius, re ipsa atque opere? vtebatur enim cibis vna cum illis lege prohibitis, omnemque istum legitimum cultum in eorum oculis negligebat. Neque si eorum causa qui è Hierosolymis venerant se paulisper ab Antiochensium mensa & conuictu subtraxit, vereri Petrus debuit, ne idcirco mutasse ipsum sententiam Antiochenses putarent, sed existimare potius illos, id quod æquius erat, & cum veritate coniunctius, facilè intellecturos quid animo ipsi esset, & quod sequeretur consilium: intellecturos, inquam, ipsum eorum, qui de nouo venerant infirmitati id concedere, quod viri boni erat, & aliorum salutis studiosi, & amantis: non autem facere, quod legem vigere censeret eam,

quam esse abrogatam, quam non esse seruandam toties suo exemplo monstrasset. Id quod praui certè atque vafri esset hominis, aut, vt minimũ iudicij leuis, & parum in sententia constantis. Itaq; si Antiochẽses in facto Petri offenderunt, vt offenderunt certè, id magis ex eo euenit, quod ipsi non satis attentè rem ipsam considerarunt, quàm ex eo quòd Petrus de se malè suspicandi atque iudicandi vllam illis præbuit iustam causam. Sed nec ista Antiochensium existimatio de Petri facto, istaque animi illorũ offensio (quod etiam attendamus oportet) tota subitò extitit, aut orta est, statim atque Petrus ipsorum cõsortia vitauit, sed nata postea est, quando plures alij exemplum sequẽtes Petri ab eorum consortio se subtraxerunt. Sic enim Paulus scribit. Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Quæres tempore indiguit: non enim vnà omnes communicato consilio gentes vitandas esse censuerunt, sed alius alterius exemplum sequutus Petri simulationi adiunxit se. Itaque paulatim creuit numerus simulantium se seruare legalia, creuitque vsque eo, vt Antiochenses ab omnibus ijs Iudæis, quibuscum ante id tẽpus viuebant, se prẽter opinionem suam desertos, & vt apparebat, spretos viderent. Quæres grauiter mouit, atq; pupugit illorum animos. Tunc enim aut primum, aut certè potissimum indignari cœperunt, quod se haud dubiè sperni putarũt. Nam quod ferre à principio vtcunq; poterant propter aliorum salutem, cum se Petrus abalienauit ab ipsis, postea tã multis alijs ipsorum consortium, atq; congressum Petri exemplo vitantibus, ferre haudquaquam potuerunt, visumque est illis toleratu indignum, tùm quòd se eorum consuetudine, quos plurimi faciebant, priuari videbant: tùm quòd ignominiosum sibi esse existimabant, se pro immundis haberi à Iudæis fidelibus, aut certè quasi si

esſent

essent immundi, sic religiosè arceri ac submoueri ab ipsorum consortio. Et par est illorum aliquos abstinere voluisse à cibis gentium, & ritus seruare Iudaicos decreuisse, ne Petri, cæterorumque fidelium consuetudine diutius carerent. Quod Paulus animaduertens, & quod initio bono consilio à Petro cœptum esse sciebat, id longè in diuersum videns mutatum esse: foreque existimans, id quod res erat, vt Antiochenses, aut & ipsi Iudæi effici vellent, aut Euãgelio nuntium remitterẽt ex facto Petri, & aliorũ indignatione concepta, videnscq;, vt scribit, quod non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, illi scilicet Iudæi, qui Petri inducti exẽplo se cultores haberi legis nõ nolle fingebant, ratus vlterius dissimulandum nõ esse, sed Petrum quam primum esse admonendum, noluit ipsum occultè admonere, quod liquidò ipse cognosceret, quod ad Petri animum attinebat, & bono cõsilio fecisse ipsum, & eidem satis esse persuasum, legis obseruationẽ non esse necessariam, sed admonuit publicè coram multis, tùm vt Iudæi illi, qui se Petri exemplo subtraxerant, siqui eorum fortasse errore decepti putabant, legalia esse seruanda, admonerentur erroris sui: tùm vt fideles ex gentibus, si quã falsam ex facto Petri persuasionem induerant, eam exuerent: iis auditis, quæ ab ipso dicerentur, Petro præcipuè assentiente, atque tacente. Itaque illum liberè & palàm admonuit, nec tam ipsum Petrum coarguit, quàm in ipso reliquos increpuit Iudæos, atq; adeò docuit vniuersos, quã ad salutem animi conferendam imbecillum esset institutum Mosaycũ. Petrus porrò iustæ admonitioni se audiẽtem præbens, non amplius Antiochensium fidelium aut vitauit mensam, aut congressum exhorruit: neque perseuerauit in eo quod facere instituit, malè sine dubio facturus, si quàm grauiter in eo offenderent gentes cognoscẽs, amplius perseueraſſet.

E quibus omnibus ista sequuntur. Primò, Petrũ quod se propter Iacobitas Iudæos continuit à conuictu gentiũ fidelium non peccasse, sed officium boni pastoris, atque pij viri potius sequutum esse. Nam, vt dictum est, illo tempore ob vitandam aliorum offensionem seruare legalia licebat: & Petrus ex eo quòd seruasset ea ipse, non irritandorum fidelium Iudæorum causa, suspicari non debuit, fore, vt id fideles Antiochenses molestè ferrent, quoniam, vt supra demonstratum est, illa gentium offensio non tam ex facto Petri orta est, quàm partim ex ipsorum imbecillitate: partim ex multitudine eorum, qui Petri exemplum sequuti sunt, Petro non præuidente. Deinde sequitur. Postquam in facto Petri Antiochenses offendere cœperunt ita grauiter, vt dictum est, quamuis magis ex sua ipsorum infirmitate ea oriretur offensio, quàm ex eo quod Petrus ipsis afferebat offensionis iustam aliquam causam: tamen ex eo tempore Petrum reprehensibilem esse cœpisse, vt verè Paulus scripsit, id est, admonitione & correctione dignum fuisse ex eo tempore. Non quidem quòd peccasset in eo, quod fecerat, sed quod ex eo tempore id quod faciebat, incipiebat esse detrimentosum & noxium gentium fidelibus, quorum offensio magis vitanda Petro erat, quàm Iudæorum fidelium offensio, quia erat grauior atque nocentior. Nam Iudæi si Petrus cum gentibus cibum caperet, hactenus offenderent, vt de Petro malè iudicarent: at gentes vniuersis Iudæis cum Petro nolentibus cum illis congredi, non de Petro malè, sed de Euangelio iudicabant prauè, imbecillum id ad salutem animi conferendam esse censentes: itaque Iudæi & ipsi fieri & ad eorum ritus se transferri volebant. Quare peccaturus proculdubiò Petrus esset ex eo tempore, si agnito quantum suo illo facto noceret, perseueraſſet in eo. Nam illud Petri

factum

factum iam ex eo incipiebat esse malum, quia erat valde noxium, sed excusabat Petrum, quòd neque adhuc ipse norat, quam id noxium esset, neque de principio præuidere debuit futurum. Sequitur postremò Paulum quando Petrum admonuit habuisse admonendi & coarguendi ipsum, causam iustissimam, & ob id neque procacem in eo fuisse, neque contumeliosum vllo modo, vt quidam falsò affirmârunt. Nam, vti diximus, id gentium malum grauius quam Iudæorum erat, & ob id erat necessariò vitandum. Itaque debuit admonere Paulus Petrum de eo, quod se inscio ex ipsius sequebatur facto, & Petrus semel admonitus nisi ab incœpto destitisset, peccasset. Quæ si à nobis constituta sunt verè, vt certè videntur esse, iam liquet, & Petrum nihil peccasse, & eundem iure reprehensum aut reprehensibilem dici, meritoque ipsum à Paulo admonitum esse: & nihil ex composito gestum fuisse inter ipsos, sed omnia, quomodo à Paulo perscripta sunt, facta esse sine simulatione atque sine fuco simpliciter.

Cum autem, inquit, *venisset Petrus Antiochiam, restiti illi in faciem.* id est, publicè, atque in os. Nam & hoc id vocabulum in sacris significat literis, vt in epistola ad Corinthios, & in Actis Apostolorum perspicitur. Itaque publicè restiti, id est, oppositi me illi, ipsumque ab incœpto deterrui. *Quia reprehensibilis erat.* Græci, vt dixi, quia reprehensus erat. Syra editio, quia offendebantur in eo. Sed pro certo habeo Paulum Hebraica proprietate, pro eo quod reprehendi debet, posuisse reprehensum. Sic enim Hebræi loquuntur, itaque nostrum interpretem vertisse rectè, *Quia reprehensibilis erat*, id est, quia erat correctione & admonitione dignus, non quod in culpa esset, sed quia futurus erat, si in eo perseuerasset, quod cœperat.

2. *Corint.* cap. 10. *Act.* 23.

Nam

Nam reprehensionem hoc loco poni pro admonitione ingenua atque libera apertè testatur Chrysostomus dicēs. Quod dicitur admonitio est, sed ei Paulus speciem reprehensionis addidit propter Iudæos, sed re exposita vniuersē, mox eam per partes enarrat. Itaque ait. *Prius enim, quam venirent quidam à Iacobo cum gentibus edebat*, scilicet, Petrus edebat, id est, promiscuè, & sine delectu quibuscunque cibis vtebatur cum gentibus, & hoc faciebat Petrus sciens obliteratam esse Mosaycam legem super inducta Euangelij noua lege: faciebat autem, id, *antequam aduenirēt à Iacobo*, scilicet Hierosolymorū Episcopo, *quidam*, scilicet, fideles Iudæi, qui, vt apparet, legi Mosayçę plus iusto studebant: cuirei argumento est veniisse à Iacobo. Nam is, quod ex Actis Apostolorū colligitur, cæremonias Mosaycas studiosius seruabat. Ii igitur vbi venerunt, Petrus subtrahebat se à gentium consuetudine, neque iam vti antea, cibum capiebat cum illis. *Timens*, inquit, *eos, qui ex circumcisione erant*, id est, eos Iudæos, qui à Iacobo venerant timēs. Rectè hoc loci Chrysostomus, non timuisse Petrum sibi ait, id est, non subtraxisse se, quòd veritus esset molestos futuros Iudæos sibi, id enim indignum Petri cōstantia ea, quam semper ostendit, qua cunctis præstitit: sed timuisse ipsis Iudæis, ne laberentur, vt pater filijs solet timere. *Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi.* Id est, Iudæi Antiochenses, non autem illi modo missi à Iacobo. Qui tamen Anthiochenses Iudæi ante istorum Iacobitarum aduentum edebant & ipsi cum gentibus: sed vbi Petrum se subtrahentem viderunt, cœperunt se paulatim subducere ab illarum consuetudine, quò suum studium legis Iacobitis probarent, quos & Barnabas imitatus & ipse à conuictu gentium se abstrahebat. *Itaut & Barnabas*, inquit, *duceretur in eandem simulationem.* Barnabas autem gentium docendarū vna cum Paulo curā susceperat: Itaque pro officio

suo

ſuo agere ſolitus erat illarum cauſam, & earũ tueri libertatem. Amplificat ergo Paulus mali magnitudinem, quando Barnabam, qui gentium libertatis aſſertor erat, exemplo commotum Petri ſimulaſſe ſe cultorem legis ſcribit. Simulationem porrò id Paulus vocat, quia videri obſeruatores legis, non autem eſſe ſtudebant. *Sed*, inquit, *cum vidiſſem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Petro, &c.* Quibus verbis apertè ſignificat ſe id aliquandiu toleraſſe, id eſt, toleraſſe quandiu imbecillitati Iudæorũ ſine detrimento gentium, illos ſeruire vidit, at vbi tot ſe ſubtrahentibus Iudęis animaduertit quàm id moleſtè ferrent gentes, quàmque ad defectionem ab Euangelio ſpectaret res, tum demum intellexit illos non rectè ambulare, id eſt, illorum facta, atque conſilia noxia eſſe incipere gentibus, quas tacitè ea res ad obſeruantiam Moſaycarũ legum ducebat cum inſigni iniuria Euangelij. Id ergo cũ vidiſſet, illos ſcilicet, eorum, quæ agerentur ignaros errare non tam voluntate, quam re, quid obſecro fecit? Quid? *Dixi*, inquit, *Cephæ coram omnibus, ſi tu cum Iudæus ſis gentiliter viuis & non Iudaicè*, id eſt, ſi tu genere & inſtitutione Iudæus, tamen non Iudaicè viuis, hoc eſt, nõ ſeruas ritus Iudaicos, ſed eiſdẽ cibis veteris, quibus gentes vtuntur, *Cur gentes cogis Iudaizare?* Id eſt. Cur gentes quas neque genus, neque mos, neque ſuſcepta religio, neque maiorum aliqua authoritas legibus ſubiecit Iudaicis, Iudaizare ipſe cogis? id eſt, quare eas adigis tuo exemplo, dum religioſus legis obſeruator non ita pridem videri vis, vt & ipſæ optent Iudęos ſe eſſe, certè iudicent oportere? Quibus & quæ ſequuntur adiecit.

Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, ſcientes autẽ quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi ex fide Ieſu Chriſti, & nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis.

Nam

Nam argumentatur à maiori: si, inquit, nos, id est, si ego, & tu Petre, qui natura Iudæi sumus, id est, nati & educati in religione Mosayca, & non vt gentes, alienà veri cognitione Dei, tamen, quia intelleximus, eius legis quam à pueritia coluimus, quamuis sanctæ, & à Deo traditæ cultu, ad veram & perfectam animi iustitiam peruenirì non posse, sed id totum & petendum, & vsciandum esse à Christo veræ iustitiæ authore vnico: ideò nostra ad illum studia conuertimus, omnemque nostram spem reposuimus in ipso, vt quod lex dare nobis non potest, id ab illo accipiamus. Si hoc inquam nos in legis gremio nati & enutriti sentimus, quanto magis gentes idem facere & sentire debent, quæ cum lege nihil habuerunt commercij? Hæc nos integrè, quæ valde præcisè Paulus. Prima enim argumentationis fundamenta tantum posuit, cætera subticuit, nobisque adijcienda reliquit, quod in rebus perspicuis fieri solet, vel certè fit, quoties aliquid commoto, dicitur, & irato animo. Sequitur.

Propter quod ex operibus legis non iustificatur omnis homo.

Quæ est generalis sententia ex tota superiori oratione colli & i. Sed pergit.

Quod si quærentes iustificari in Christo inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? Absit.

Quasi dicat. Quod si quis ita existimet, prius quidem nos quòd arbitraremur iustificari per Christum posse, homines illum cœpisse colere: nunc autem re melius intellecta sententiam mutasse: inuenisse enim Christi nobis fidem, & cultum nihil valuisse ad consequendam iustitiam: non vides Petre quid consequatur. Consequitur enim, id quod cogitare nefas est, nempe Christum, qui nobis author fuit collocandæ in ipsum fidei, quique vt legis obseruationes negligeremus fecit,

huius

huius nobis attuliſſe peccati, atque erroris cauſam. Et addit.

Si enim, quæ deſtruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me conſtituo.

Id eſt, ſi enim, quæ damnani prius, atque vt inutilia neglexi, negligendaque eſſe docui, eadem nunc ſtudioſè ſeruo, ſique illis de integro pondus & authoritatem adijcio, alterutrũ vt ſequatur neceſſe eſt: vel tunc erraſſe nos quando illa pro nihilo duximus: vel nunc certè perfidiosos in Chriſtum eſſe: profeſsi enim illius fidei defenſionem, quæ fidem eneruant, colimus cæremonias Moſaycas. Sequitur porrò.

Ego enim, per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam, Chriſto confixus cruci.

Duæ cauſæ afferri poterant, quare gentes legi obedire deberẽt, vna quòd eam Deus maioribus tuliſſet ipſorum, qua ratione cũ gentibus nihil poterat profici, vt pote quibus ea lex lata non eſſet. Altera quòd niſi qui eam ſeruaſſet, nemo iuſtitiam obtineret, qua re perſuaderi gentibus poterat. Ergò hoc Paulus ſubuertit, quo ſubuerſo omnis neceſsitas ſeruandæ legis euertitur: ſubuertit autem varijs modis, quorum tres ſuprà poſuit breuiſsimis verbis comprehenſos. Nam primum argumentatus eſt ab eo quod inerat in ſua & Petri perſona, argumentatuſque eſt illo modo. Nos quamuis Iudæi in lege enutriti, Chriſtum tamen ſequuti ſumus, quia legis imbecillitatem cognouimus: ergò ſi ne nobis quidem, qui ipſam colebamus, lex contulit iuſtitiam, gentibus, quæ hoſpites teſtamentorum ſunt, quî quæſo conferet? Deindè id confirmauit ab abſurdo, quod ſequitur, ſi ſemel admittatur legem Moſaycam valere ad ſalutem. Sequitur enim Chriſtum peccati miniſtrum eſſe, quod ne cogitari quidem ſine ſummo ſcelere poteſt, ſequi autem conſtat, quan-

quando is author ſuis eſt, vt ab ſe vno, & non à lege ſalutē ſperent. Tertium denique argumentum ducebat à Petri conſtantia, id eſt, ab eo quod antea docuerat: Nam docuerat antea legem Moſaycam non eſſe obſeruatu neceſſariam, cui ſententiæ nunc ſi repugnet, aut fidem prodat, aut prius iudicium ſuum damnet, quorum neutrum cadit in tantum virum. Hæc igitur ſuprà. Nunc aliud molitur. Nam quoniam legem Moſaycam Deus tulit, & ob id aliquis diceret parendum Deo, eamque accipiendam eſſe legem, etiam ſi nullam propriè iuſtitiam conferret, id enim ipſum ſalutare eſſe Deo præcipienti parere: idcircò non contentus demonſtraſſe imbecillam eam eſſe, docet ſuperinducta Euangelij noua lege etiam eſſe abrogatam: itaque qui Chriſto adhæreſcunt nullo illius obligari vinculo. At id docet quo nam quæſo modo? Quo idem docuit ad Romanos ſcribēs, niſi quòd apertiùs ibi atque enodatius, hîc verò preſſè, & obſcurè: vtrobique tamen argumentū ducit ab ipſius legis authoritate, & ab eo quod ipſa ſancie bat. *Ego enim*, inquit, *per legem legi mortuus ſum*. Ego, in ſe ſcilicet vniuerſos, qui Chriſto nomen dederunt, id eſt, qui in eadem, qua ipſe eſſet, cauſa erant, ſignificat. Ego, inquam, id eſt, omnes nos per legem legi mortui ſumus, id eſt, defuncti ſumus cura & neceſsitate legis ſeruandæ, per legē, id eſt, ipſamet iubente lege atque ita fieri ſanciente. Vbi autem iſta legis ſanctio, atque iuſsio? Eam idē Paulus ad Romanos protulit dicens. *Rom. 7.* An ignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor, quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit. Nam quæ ſub viro eſt mulier viuente viro alligata eſt legi, ſi autem mortuus fuerit vir, ſoluta eſt à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera, ſi fuerit cum alio viro, ſi autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege, vt non ſit adultera ſi fuerit cum alio viro. Sancit ergo lex. Qui in altero dominatur, poteſtatem habere in ipſum.

ſum tandiu, quãdiu vterq; viuit, & qui ſubeſt, & qui dominatur, nã alterutro vita functo ſtatim amittere. At ex iſta legis ſanctione quid ſequitur? Quid? legi, inquit, nos eſſe mortuos, id eſt, à legis iugo & dominatione liberatos per mortem. Mortem autem vtrius quæſo, legis ne, an noſtri? ſanè noſtri ipſorum. Mortui verò nos, quando, aut quomodo? Quando Chriſtus, ſcilicet mortuus eſt, vnaq; cum ipſo. *Chriſto enim*, inquit, *confixus ſum cruci*. Nam quoniam nos in ſe continebat, & quoniam ſuſtinebat ſuorum omnium perſonam, idcircò ad mortem profectus omnes in crucem ſuſtulit vnà ſecum. Itaque illo moriente, & nos vita functi in ipſo ſumus, & ob id à dominatione legis liberamur, quòd in eos, qui vita functi ſunt, Domino imperium nullũ ſit. Sic enim, & ad Romanos ſcribens intulit. Nam poſt illa quæ ſuprà. Itaque, inquit, fratres mei, & vos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti: mortificati nimirum, id eſt, per mortem à ſeruitute legis in libertatem aſſerti, idque per corpus Chriſti, id eſt, per eam mortem, quæ in Chriſti inuadens corpus, in eos peruaſit omnes, qui in illo continebamur corpore: corpore enim illius morte affecto peccati corpus in nobis occiſum eſt. Vt ſitis alterius, inquit, qui è mortuis reſurrexit. Quaſi dicat non iam legis, cui mortui eſtis, ſed Chriſti, per quem nouam & veram vitam viuitis, vt fructificetis Deo, Deo inquam non carni, ſiquidem illa iam deſijt viuere extincta per mortem Chriſti, in quo continebatur incluſa. Antea enim cum eſſemus in carne, mirum ſcilicet non erat, ſi fructificaremus carni: paſsiones enim peccatorum, quæ per legem erant, oſtenſæ ſcilicet, & quarum cauſa lex in nobis dominabatur, operabantur in membris noſtris, hoc eſt vigebant & exrabant, & quia ipſæ vigebant, ſimiliter & legis in nobis vigebat imperium. Nam in-

genij noſtri prauitas, & ad deteriora propenſio, perturbationeſque & affectus animorum noſtrorum varij atque acres, cauſa Deo fuit legis ferendæ. Neceſſe enim erat vt hominum in peccata procliuitas legum ſeueritate vinciretur. At nunc, inquit, ſoluti ſumus à lege mortis, vel certè morientes, nam Græcè eſt, ἀποθανόντες, id eſt, quia mortui, idcircò ſoluti à lege, in qua detinebamur, vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus: & non in vetuſtate literæ, cui nimirum mortui ſumus, quia ſumus cum Chriſto confixi, & quia mortui idcircò etiam ab eius dominatione liberati: quoniam ipſamet lege id decernente, omnis in alios dominatio morte finitur eorũ, qui aut dominantur, aut ſeruiunt.

Nec me latet alios aliter hunc explanare locum, & ſuo modo ſingulos, quorum explanationes non refero, quia aliquid in eis deſidero. Sed ſi quæ illarum probandæ ſunt, duæ earum, mea ſententia ſunt præferendæ cæteris, ambæ illæ quidem Chryſoſtomi, ſed altera etiam Theodoreti. Quarum prior ſic. *Per legem legi mortuus ſum.* Id eſt, lex ipſa docet ſe ſuo functam eſſe munere: itaque nos non iam amplius ſubeſſe ipſi: docet autem quia in eius legis continetur literis poſitam illam eſſe tantiſper, dum veniret ſemen, cui benedixit Dominus. Nam prophetæ & legiſlatori futuro Moſes in Deuteronomio vt pareamus præcipit. Et Ieremias nouo teſtamento prædicit vetus conceſſurum: & Dauid in Pſalmo ſimiliter. Sacrificium, inquit, & oblationem noluiſti, aures autem aptaſti mihi: poſterior autem. *Per legem legi mortuus ſum.* Id eſt, obrutus legis onere (Nam lex præcepta accumulat: vires autem ad quæ præcipit obeunda non ſuggerit) tranſgreſſor legis extiti, itaque legi mortuus ſum, hoc eſt, incidi in mortis pœnam le-

Deut 18. *Iere. 31.*

gibus

gibus in transgressores constitutam, reus mortis, ob id quod sum transgressus, legem effectus: cui tamen trangressioni atque morti per occasionem nonnil suffragata videtur & ipsa lex. Nam vt idem Paulus ad Romanos scribit. Ego viuebam sine lege aliquando, sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Lex enim, dum prohibuit, nonnulla docuit, quæ ipsi ante legem latam fieri posse nesciebamus: aliorum autem quæ sciebamus, & quorum desiderio languidius mouebamur, quia licere putabamus, cupiditatem accendit: quod humanum ingenium propensius sit, ad ea quæ sunt interdicta. Itaque tot formis & generibus peccatorū legis indicio proditis cupiditates prohibitione irritatæ nos ad peccandum acrius sollicitare cœperunt. Atque hac occasione peccatum per legem accepit robur, nosq; occidit, vt Paulus scribit. Est ergò mori legi per legem, reum mortis effici, propter transgressionem legis, cuius transgressionis ipsa lex per occasionem author fuerit. Ex quo firmum elici argumentum potest ad id confirmandum, quod est Paulo propositum: nullam vim inesse legi ad afferendam salutem. Quid enim afferat, quæ tantum abest, ab eo vt sanet, vt etiam, quomodo diximus, per occasionem cupiditates irritet, quibus amittitur vita animi? Itaque Paulus sic tacitè arguit. Si mihi lex attulit mortem, quis speret ab ipsa vitam? Nec solum affirmat legem vitam non dare, sed etiam docet, eam à viua in Christum fide sperandam esse, sic dicens. *Vt viuam Deo, Christo confixus sum cruci*, id est. Quemadmodū lex mihi intulit mortē,

sic viua in Christū fides vitam restituit: illa dum mihi imbecillo grauia præcipit, transgressorem per occasionē effecit me, & obid etiam extinxit: at Christus me vnà secum affigens cruci, ad vitam reuocauit. Quis igitur sanus legi Mosaycæ mortis illatrici se addicere velit repudiata lege Christi, quæ vitam donat? aut, quod Galatis persuasum erat fieri oportere, quis superaddat eius obseruantias ad fidem? *Vt Deo*, inquit, *viuam, Christo confixus sum cruci.* Multa insunt in his verbis, quæ silentio præteriri non debent. Nam principio his intelligimus, eos qui colunt iustitiam, verè viuere, illos autem dici mortuos, qui leges Dei transgrediuntur. Itaque sacræ literæ homines flagitijs deditos nominant
Ephes. 2. mortuos. Ad Ephesios Paulus. Cùm essemus mortui
Ephes. 5. peccatis: & iterum. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Idque ipsa postulat ratio: vita enim cuiusque cernitur in agendo, ex quo pro eo, quod quis aut agit, aut agere omittit, vel mortuus dicitur, vel viuus censetur. Proprium autem hominis est ea agere, quæ recta ratio præscribit, cui consequens est, vt qui rationis ductum non sequuntur, qua homines sunt, mortui sint habendi. Viuunt illi quidem pro natura earum rerum, quas amant, & quarum in studijs versantur, aut Leones, aut Sues, aut Viperæ, aut id genus bruta animalia, tum quod ad hominis propriam viuendi rationem attinet, prorsus vita carent. Quæ res causa fuit, quare Petro, quando ipsum monebat Deus, vt gentes ad cælestis doctrinæ commu-
Act. 10. nionem admitteret, ostensum fuit prægrande linteum quadrupedibus atque reptilibus plenum, vt in Actis scribitur. Reptilia enim illa gentes erant peccatis deditæ, & ferarum more viuentes. Nec ob aliam causam vt puto, Saul qui per quadraginta vno minus regnauit annos,

annos, quique ſeptuagenarius mortuus eſt, in Regum libris dicitur vnius anni filius fuiſſe, quãdo in ijt regnũ, duobuſque regnaſſe annis. Quia ſcilicet tandiu vixiſſe cẽſetur, quandiu bene vixit, ex quo etiam illi impij, de quibus fit mentio in libro Sapientię, poſt multos vitæ annos in impietate conſumptos lamentantur, ac dicunt. Et nati continuò deſiuimus eſſe. Nimirum, quia turpis, & ſcelerata vita pro vita non eſt habenda. Contra autem de Abrahamo homine ſanctiſsimo in Geneſi ſcribitur, plenũ dierum mortem obijſſe ipſum. Non quòd diutiſsimè vixerit, alij enim diutius vixerunt, ſed quòd omnem ſuam vitam in ſtudijs pietatis conſumpſerit: illa enim verè vita eſt, quæ cum pietate coniuncta eſt, quam qui auerſantur atque oderunt, vt maximè ſibi videantur florere atque viuere, non viuunt certè vitam hominis, ſed pro eo ſtudio ad quod dant ſe, brutorum ſpeciem induunt alij aliorum. Ad quod fortaſſe illæ Pythagorę animarum ex alijs, in alia corpora tranſmigrationes pertineant. Non enim homo ſapientiſsimus ſibi perſuaſit futurum, vt qui hominis corpus exuiſſet animus, is poſtea bruti alicuius corpus indueret, ſed vidit pleroſque homines in hac vita, cupiditatibus duci ſuis, alios alijs, ac pro ea cupiditate, quam quiſque ſequitur, brutorum animalium ingenia imitari, & illis ſimiles habitus induere: cui erat conſequens, vt hac vita finita animus ad ea ſtudia & eos mores, quibus aſſueſſet propenſus, nec exuere eum habitum valens, quã uis abieciſſet corpus, praui effigiem quam ex corpore contraxiſſet retineret, ac pro eius prauitatis natura vel Leo habendus eſſet, vel aliud id genus animal. Nec alienum à ratione eſt, qui belluarum more prauè & turpiter viuunt, ac ſe flagitijs contaminant, cum ex hac vita diſcedunt, ignea in infernis locis induere corpora, quæ illos torqueant conformata ad earum belluarum formas,

1. Reg. c. 13

Sap. 5.

Gene. 25.

quas habitu animi ipsi referunt. Atque hoc primò, secundò autem ex eisdem verbis colligitur, vt viuat quis Deo, id est, vt viuat veram vitam, ipsum mori necesse esse, nec solùm mori, sed mori cum Christo. *Vt viuam*, inquit, *Deo Christo confixus sum cruci.* Itaque ad hanc vitam morte contenditur. Nam duplicem mortem memorant sacræ literæ, vnam bonorum, alteram malorum: vnam animi, alteram corporis: itemque vitam duplicem. Quæ ita inter se comparantur, vt vita carnis cum morte animi semper coniũcta sit, & vnà animi cum carnis morte perpetuò copuletur, ex quo efficitur, vt vita carnis mortem animi efficiat, & vita animi car-
2. Pet. c. 2 nis mortem sequatur. De hoc Petrus. vt peccatis mor-
Rom. 8. tui iustitiæ viuamus. Et ad Romanos Paulus. Si spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. De illo autem eodem in loco idem. Si secundum carnem vixeritis mo-
1. Tim. 5. riemini: Et ad Timotheum, vidua in delicijs viuens mortua est. Vnde & in sacris literis mortui bifariam dicuntur, alij cum laude, alij cum probro: homines scelerati mortui dicuntur, eorumque vituperatur mors, iusti & Deo chari etiam appellantur mortui: quia, vt
Gal. 5. inquit Paulus, carnem cum suis concupiscentijs crucifixerunt, eorumque ista mors, quæ veræ vitæ effi-
Colos. 3. ciens est, iure laudatur. Itaque Paulus de ijs. Mortui, inquit, estis, & vita vestra abscondita est cum Christo,
1. Pet. c. 3. Et Petrus. Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo mortificatos quidem carne, viuificatos autem spiritu. Comparatur itaque morte carnis vita animi: At non morte vt cumque, sed quali Christus mortuus est, id est, crucis morte, sic enim dicit. *Vt viuam Deo, Christo confixus sum cruci.* Cuius mortis ea vis est, non vt extinguatur corpus, nam cum quis cruci affigitur non statim extingui-

tur,

tur, ſed vt coerceatur & comprimatur cupiditas ac ſi clauis confixa eſſet, quomodo qui in crucem aguntur ſuorum membrorum nullum vſum habent ligno clauis affixi. Nam quo magis cupiditas alligata fuerit, eò magis ratio atque pietas elucebit. De quo Paulus ſcribit. Cum infirmior fortior ſum. Et rurſus, virtus in infirmitate perficitur. Cuius rei imaginem illa Seraphin præſeferunt, de quibus apud Ezechielem ſcribitur conuelaſſe illa faciem duabus alis, duabus item pedes, reliquis autem duabus, (nam ſenas habebant alas ſingula) volitaſſe clamantia, Sāctus, Sanctus Sāctus, Dominus Deus ſabaoth. Nā in bonis & Deo charis hominibus nihil apparet ex quo credi poſsit ipſos viuere, niſi quod volant, quodque ſanctus inclamant, id eſt, quòd ad cæleſtia ac diuina aſpirant bona, & in cælum voce, atque votis feruntur: cætera autem, pedes nimirum, in quibus terreni ſignificantur affectus, & facies in qua ſenſus inſunt, quorum nos cupiditates perturbant, ſic velata atque tecta habent, vt ne habere quidem videantur: hoc eſt, habent cruci clauis affixa, & ita impedita, & ſtudio pietatis compreſſa, vt quod ad vſum eorum attinet, perinde ſit, ac ſi non haberent, itaque affixi cruci viuunt Deo. Nec ſatis eſt affixos cruci eſſe, ſed neceſſe eſt vt ſint confixi cum Chriſto, id eſt, vnà affixi cum ipſo, hoc eſt, affixi ad exemplum illius. Quod ipſe præcepit quà dicit. Qui vult venire poſt me, tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Nam qui id non ſequitur exemplum, quamuis laboret, agit nihil. Deo enim, niſi quod Chriſto ſimile eſt, nihil gratum, atque probatum eſſe poteſt. Nā hæc eſt vis illius paterni elogij de Chriſto. Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene cōplacui. Ac ſimiliter ad hoc pertinet, quod Paulus ad Romanos lucu-

2. Cor. 12.

Ezech. 1.

Matt. 16.

Matt. 17.

lenter ſcribit, Quos præſciuit, & prædeſtinauit conformes fieri imagini filij ſui. Igitur, vt vniuerſa quæ diximus in vnam ſummam conferamus, Ad hanc animæ de qua tam multa dicimus, comparandam vitam, non ſatis eſt carne mori, nam & ipſi flagitioſi magnos ſubeunt labores, & interdum maiores quam virtutis ſtudioſi, vt conſequantur quod cupiunt. Nec etiam ſatis eſt mori crucis mortem: nam & qui pietatem falſò ſimulant, eius mortis imaginem induunt, & ſuas coercentes cupiditates imitantur piorũ vitam vſque eò, vt pro pijs habeantur. Sed neceſſe eſt mori crucis mortem ad exemplum Chriſti, eumque imitantes ita vt ipſi efficiamur verè ſimiles. Neque id adhuc ſatis eſt, ſed præterea eſt neceſſe, vt ab ipſo Chriſto ſublati in crucem & ipſi ſimus, id eſt, vt quando Chriſtus mortuus eſt, mortui nos in illo ſimus, & vna cum illo, eadem ipſa morte, qua affectus eſt Chriſtus. Nam hoc eſt, quod dicit. *Chriſto confixus ſum cruci*: Eo enim non ſolum ſignificat ſe, quomodo Chriſtus cruci affixus eſt, ſimiliter cruci eſſe confixum, ſed etiam declarat vna cum Chriſto vnam & eandem mortem obijſſe, de quo apertius alibi dicit. Si vnus pro omnibus mortuus eſt, ergo & omnes mortui ſunt. Nam, vt ſuprà dictum eſt, Chriſtus vt caput electorum, & vt is, qui omnium perſonas in ſe continebat, mortem ſuſcepit: ex quo effectum eſt, vt illius mors, noſtra item mors fuerit. Et ſicut illo moriente mortui ipſi, ſic eodem ad vitam redeunte viui effecti ſumus, ea ratione vt quando ex illo naſcimur, vtrumque ex ipſo ad nos deriuemus, mortem ſcilicet atque vitã, mortem peccati, & vitam iuſtitiæ. Diuinitus ergò Paulus tam multa tam paucis, *vt viuã*, inquit, *Deo Chriſto confixus ſum cruci*. Sed & tertio ex his intelligimus verbis ſummam Dei ſapientiam, ſummamque poteſtatis

2. Cor. 5.

eius

eius vim in hominibus liberandis, & reuocandis à morte. Quod enim fieri non posse putabatur, per mortem vitam dedit. *Vt viuam*, inquit, *Deo Christo confixus sum cruci*. Deus enim Christo in cruce mortuo, nos ad vitam restituit vniuersos. Itaque peccati potentiam, quæ summa erat, confregit, & animæ vitam, quæ recuperatu difficillima erat, restituit re, primum omnium infirmissima, nihil enim morte imbecillius, aut infirmius: deinde prorsus contraria ei, cuius efficiendi causa adhibebatur, vita enim cum morte pugnat. Quod admirans Paulus dicebat. Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium. Et ad Corinthios scribens. Quod infirmum est Dei, inquit, potentius est quam homines. Christi enim crucis imbecillitate & infirmitate ea effecit Deus & ad exitū perduxit, quę posse perduci nemo credidisset vnquam. Præclarè igitur hoc loco Chrysostomus. Hæc verba, inquit, duplex Dei declarāt miraculum, vnum quod mortuum Paulum reuocauit ad vitam, alterum quod per mortem largitus sit illi vitam. Largitus est autem illi vitam per mortem Christi, quæ & ipsa communione quadam membrorum cum capite, & mors Pauli fuit. Quibus consentanea sunt, quæ sequuntur. „ *Heb. 2.* „ *1. Cor. 1.*

Viuo autem iam non ego, sed viuit in me Christus.

Nam qui mortuus erat eo quòd vnà cum Christo esset in crucem sublatus, & qui ad vitā reuocatus fuit, eo quòd Christus ad vitam redierit, eum non solum debere Christo suam vitam, sed etiam Christi vitam viuere necesse est, hoc est Christum in ipso viuere. Nam vt Paulus ad Rom. scribit. Si complantati sumus similitudini mortis eius, & resurrectionis similes erimus. Et sicut peccati corpus morte ea, quam Christus passus est, extinctum virtute fuit, re autem in nobis extinguitur, quando effecta mortis Christi *Rom. 6.*

in animis noſtris exiſtunt: ſic vita animi vt in cauſa reuixit Chriſto ad vitam redeunte, re autem reſtituitur nobis, quando iuſtitia, quæ Chriſti reſurrectionis effectus eſt, ſe ad animos noſtros inſinuat: vnde quemadmodum in illo mortui ſumus, ſic viuimus in illo: quod ſi in illo viuimus, non tam ipſi viuimus, quàm Chriſtus in nobis viuit. Verè ergo. *Viuo*, inquit, *iam non ego, ſed viuit in me Chriſtus.* Non enim Paulus viuit, quia quæ propriæ erant Pauli, malæ ſcilicet cupiditates ipſi à puero innatæ & tanquam iure hæreditario à maioribus acceptæ non viuebant in Paulo: at viuit Chriſtus in illo, quia non ſolum gratiam illi confert ſuam, quæ eſt animi vita, ſed ſemet infundit in ipſum, eum vt agitet, atque moueat ſicut anima mouet corpus, quæ eſt Chriſtianæ pietatis ſumma perfectio, finiſque is, qui nobis in omni vita propoſitus eſſe debet. Eò enim vſque progredi debemus, quoad id aſſequamur, vt nihil noſtri viuat in nobis: ita vt, quod ad nos attinet, & ad carnis veteres ſenſus ſimus veluti mortui, ſoluſque Chriſtus in nobis viuat, & qui ex Chriſto motus extiterint: Solus Chriſtus mentem noſtram ſe dignis cognitionibus imbuat, ſolus accendat voluntates, ſolus ſenſus regat, cupiditatibuſque moderetur: vt quidquid volumus, agereve ſuſcipimus illo ciente, hoc eſt, illo non ſolùm præmonſtratore atque duce, ſed etiam impulſore, & præcipuo authore faciamus. Nam certè in quo Chriſtus viuit, is Chriſtum pro animo habet: itaque quemadmodum ab animo corpus mouetur, ita à Chriſto vniuerſa bonorum opera ortum habere debent: & vt animus dominatur in corpore, ſic Chriſtus dominatur in ſuis: & vt corpus ſpeciem, ſplendorem, dignitatem omnem ſuam ab animo mutuatur, ſic eorum, quos Chriſtus plenè ſubiecit ſibi, omnis pulchritudo & ſpecies animi ex Chriſti in ipſis manentis

nentis atque vigentis lumine & ſplendore diffunditur. Itaque idem Paulus Romanos etſi iam iuſtos & Deo gratos effectos, tamen adhortatur, vt Chriſtum induant, hoc eſt, vt ad hanc perfectionis ſummam, & tanquam arcem pietatis aſcendere, & peruenire contendant. Induimini, inquiens, Dominum Ieſum Chriſtum. Nam *Rom.13.* is Chriſtum induit, in quo nihil, quod non Chriſti ſpeciem præ ſe ferat conſpicitur, qui ſpirat Chriſtum vndiquaque, cuius in vultu, inceſſu, habitu, denique actione omni Chriſtus apparet. *Viuo autem iam non ego, ſed viuit in me Chriſtus*. Pro *autem* quidam ponunt *tamen*, quod Græcum *de*, & hoc modo verti poſsit. Paulus ergo, quamuis, inquit, Chriſto, vt dixi, cruci confixus ſum, & ſimul cum illo mortuus, viuo tamen, id eſt, non ita mortuus ſum, vt vitæ ſim expers: viuo enim, immo quo magis vnà cum Chriſto confixus ſum, eò magis viuo: aut, ſi verum eſt dicendum, non tam ego viuo quàm Chriſtus viuit in me. Nam ſicut in illo mortuus ipſe fui, ſic rurſus ille in me viuit, pro portione enim illius mortis quam dico, hæc efficitur vita. Viuere namque ea in nobis dicuntur, quæ nos ad agendum efficaciter mouent: ſi cupiditates noſtræ nos ducunt, eæ in nobis viuunt: ſi ſæculi negotia atque curæ, & eæ viuunt in nobis. Ex quo certè cognoſcitur, quare qui peccant, eos peccati ſeruos eſſe ſacræ literæ dicant, vt Chriſtus eos vocat *Ioan.8.* in illo. Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Id enim à quo quis agitatur atque mouetur, id ſine dubio principem in illo locum obtinet. Ac ſimiliter ex eo liquet, quare ijdem dicantur iterum cruci affixiſſe Chriſtum, vt de illis Paulus ſcribit quà dicit. Iterum crucifigẽtes Filium *Heb.6.* Dei. Nã ſicut Chriſtus in eis viuit, quos agitat atq; mouet: ſic in eis planè moritur, qui ſe ab eo nõ permittũt incitari atque

atque duci. *Viuo*, inquit, *iam non ego, sed viuit in me Christus.* Ergo honesta opera, quæ homines iusti faciunt, magis Christi sunt, qui in ipsis viuit, & eos ad operandum impellit, quàm ipsorummet qui operantur. Quod si Christi ea opera præcipuè sunt, procul dubio insaniũt hæretici, dum ea cælesti præmio digna esse negant. Sequitur.

Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & dedit semetipsum pro me.

Τὸ, Quod, non est coniunctio, quæ causam reddat, sed vim relatiuam habet, perinde atq; si dictum esset. Hoc quod viuo in carne, id est, hæc vita quam in carne viuo. Nam & Syra editio similiter. Et hanc vitam, inquit, quam nunc viuo in carne. Quo etiam modo accipi debet, quod
Rom. 6. ad Romanos, ponitur. Quod autem mortuus est: & quod paulo inferius subiicitur: quod autem viuit, viuit Deo: quod Græcè iis omnibus in locis habeatur non ὅτι, sed ὃ. Ergò ait. *Quod autem nunc viuo in carne.* Viuere in carne non idem semper significat. Itaque pro eius significationis varietate, variè etiam hunc locum scriptores exponũt. Viuit in carne, qui vitam hanc mortalem ducit, qui in hoc cor-
Philip. 1. pore spirat. Quomodo Paulus. Quod si viuere in carne, hic mihi fructus operis est. Viuit etiam in carne, qui carnis cupiditates sequitur, aut etiam is in quo exultant, atq; vigent. Ergò quidam priorem significationem sequuti aiunt Paulum his verbis quod præmiserat explanare. Dixerat enim primum se viuere, deinde se corrigens addiderat non se, sed Christum viuere in ipso. Quæ quoniam pugnare inter se videbantur, quomodo cohæreant explanat sic dicens. Quod autem viuo in carne, id est. Hoc quod me viuere dixi, intelligi debet in carne me viuere, hoc est, id eo dixi, quia hanc vitam mortalem viuo. Quod autem affirmaui non me viuere, sed Christum in me, id in fide filij Dei intelligẽdum est me affirmasse, id est, de ea loquutũ

vita

vita fuiſſe, quę pietate in Chriſtum comparatur & viuitur, hoc eſt, de ſpirituali vita. Sic Thomas. Alii rectius, mea quidem ſententia, in carne viuere pro carnis ſenſu moueri atque affici accipiunt, Pauliq́ue iſtum locum ſic interpretantur. Dixerat Paulus Chriſtum in ipſo viuere, ſeq́ue cruci affixum vnà cum illo eſſe, quo ſignificaſſe videri poterat ſe iam beatam vitam & omnis miſeriæ expertē viuere, qualis vita Chriſti eſt, qui viuebat in ipſo, contra atque ipſe de ſe aliis in locis ſcripſerat ærumnis grauiſsimè oppreſſum ſe eſſe dicens, & in laboribus, atq; angoribus verſatum maximis, plurimorum odiis, & infeſtatione agitatum. Quare ei ſuſpicioni vt occurrat, ſuperiorem ſententiam ſtatim corrigit. Itaque ait. *Quod autem viuo in carne.* Quaſi dicat: cum autem dico Chriſtum viuere in me, non nego me in carne viuere, id eſt, vitæ huius caſibus & miſeriis obnoxium eſſe, rerumq́; moleſtarum, & aduerſarum incurſione, quas partim ipſa ex ſe parit fragilitas naturæ noſtræ, partim inuehit aliorum improbitas, infeſtari atque premi: ſed etſi premar his vitæ malis atque infeſter, tamen viuo ipſe, meq́ue ſuſtento in fide filij Dei, quæ me res non modo à ſeruitute peccatorum atq; legis aſſeruit, neque ſolum maximis affecit animi bonis, ſed etiam ſuperiorem me conſtituit malis omnibus. Qua de re & alibi de ſe ipſe agens ſcribit. In carne ambulantes non ſecundum carnē militamus. 2 Cor. 10 Et alio in loco, quo ex loco huius loci apertiſsimè explanatur ſententia. Habemus, inquit, 2. Cor. 4. theſaurum iſtū in vaſis fictilibus, vt ſublimitas ſit virtutis Dei, & non ex nobis. Theſaurus namque vita Chriſti ea eſt, quam in ſe Paulus habebat: vas autem fictile, corpus fragile, & vita corporis, & naturæ & maleuolorum hominum iniuriis expoſita: ſublimitas verò Dei, quam appellat, fides atque pietas in filium Dei, per quam Deus in ipſo Paulo fragile illud vas aduerſus omnes huius vitæ ictus

munie-

muniebat, efficiebatque vt quod sequitur, verè diceret. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur sed non destituimur, persecutionem patimur sed non derelinquimur, humiliamur, sed non confundimur, deiicimur, sed non perimus, semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circunferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Alij porrò aliam interpretationem afferunt, non multum ab hac discrepantem. Nam illud, *In carne*, pro quamuis in carne existens, exponunt, & aiunt, quoniam Paulus dixerat se viuere in Deo, aut Christum in ipso viuere, spirituali vita scilicet: & quoniam id poterat alicui mirum videri, qui esset obsessus carne, talem posse vitam viuere, idcircò ipsum explanare nunc, quo id modo sibi contigerit: itaque dicere. *Quod autem viuo*, Id est, hoc vitæ genus, quod me viuere dico, Christo dignum atque cæleste. *In carne*. Id est, etiam nunc cum in carne verser fragilitate vitæ ac miserijs implicitus, *In fide viuo filij Dei*, id est, id certè assequor in Christum Filium Dei pietate, atque fide. Sunt & alij qui sic, *Quod autem viuo in carne*, id est, quòd non iam olim extinctus sum, pro eo atque peccatis debebatur meis, quòd spiro, quòd istam auram vitalem duco, id Christi benignitate fit, quoniam credidi in ipsum. Itaque amplificat Paulus quod dixit, Christum in ipso viuere: nam dicit, vsque eò verum esse Christum viuere in se, vt non solum vitam animi illi debeat, sed quòd spiret, quòdque istam animam ducat, eiusdem etiam dono habeat. Et addit.

Qui dilexit me, & dedit semetipsum pro me. Rectè quidam hoc loco tria commemorasse Paulum dicunt, quæ fidem in Christum nostram maximè firmam reddunt. Primum Christi diuinitatem, cum Filium Dei ipsum appellat: deinde eius in nos dilectionem, quà dicit, *Qui dilexit me:*

postre-

postremò mortem, quam nostræ salutis causa idem subiit, de quo tandem subiecit. *Et dedit semetipsum pro me.* Nam hæc certè sunt, quæ nos in Christi fide stabiliunt, quæ nostram in illum charitatem maximè accendunt, quando nobiscum reputamus ipsi ei fidere nos atque obsequi, cui primò vti Deo summa adsit facultas benefaciendi: deinde vti nostri generis amatori, minimè desit voluntas: postremò causa ingens suppetat, vtpote qui pro nobis vitam suam atque sanguinem fuderit, vt optabilis ipsi vel eo nomine nostra salus futura sit, ne si nos perierimus, inaniter ipse quodāmodo tot labores subierit. Quæ simul commemorata, atque in vnum congesta, quantam ad accendendum animos in fide & amore Christi vim habeant, ex eo potest cognosci, quòd & separatim singula ritè considerata inflammare possunt nos. Itaque sacræ literæ aliis in locis, singulis eorum vtuntur ad erigendos s animos, atque confirmandos in fide & amore [illegible] initatis allegatione faciunt in Genesi, in capite d[illegible]ieptimo. Cùm enim confirmasset Abrahamo D[illegible]us, ipsi quamuis seni & effæto ex vxore sua, item sterili prolem futuram masculam, vt fidem astrueret promissioni suæ, sic ad illum loquutus dicitur. Ego Domi nus omnipotens, ambula coram me, & esto perfectus, ponamque fœdus meum inter me & te. Et similiter ad Isaac, vt in eodem commemoratur libro, causa eius fiduciæ alendæ sic loquitur. Ego sum Deus patris tui Abraham, noli timere. Et Iacobum etiam patrio relicto solo in AEgyptum demigrantem, ne migrationem eam sibi, posterisve suis damno futuram metueret, eadem ratione confirmat, sic dicens. Ego sum fortissimus Deus patris, tui noli timere. Et in Exodo. Mosis quem ad Pharaonē AEgypti regem legabat, fidem cōfirmaturus, id imprimis adducit.

»*Gen.17.*
»
»
»
»
»*Gen.26.*
»
»
»
»*Gen.46.*
»

adducit. Nam dicit: Ego ſum Deus patris tui, Deus Abra-
Exod.3. » ham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob. Dilectionis porrò Dei
» erga nos cauſa ad eandem confirmandam & corroborā-
Eſa.49. dam fidem affertur in Eſaia, qua dicitur, ex perſona Dei.
Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt non
» miſereatur filio vteri: & ſi illa oblita fuerit, ego autem nō
» obliuiſcar tui. Subeſt autem, & dici intelligitur, quoniam
nulla mater tam tenerè ſuum filium diligit, quàm ego vos
diligo. E rebus antea geſtis, & ex operibus quę Deus homi
num cauſa fecit, argumenta ducuntur ſexcentis in locis,
Dani.9. in capite Danielis nono, & Eſaiæ ſexageſimotertio, & ſæ-
Eſa.63. piſsimè in Pſalmis.

Qui dilexit me, & dedit ſemetipſum pro me. Rectè ex hoc Chryſoſtomus iuſtos, ait, loqui ſolere, de iis rebus, quas Deus communis ſalutis cauſa pro omnibus fecerit, quaſi ipſorum ſingulorum gratia eſſent à Deo factæ. *Qui dilexit*, inquit, *me*. Atqui Chriſtus non te ſolum Paule dilexit, neque pro te vno ſe in mortem dedit. Sed id faciunt iuſti & ſancti viri, primum amoris ſui erga Deum abundantia. Nam amor non ſolum familiaritatem conciliat, ſed quod amat pro ſuo ducit, ſibiq́ue quoad eius fieri poteſt totum vendicat. Deinde id faciunt inducti quodammodo ab humili agnitione ſui. Nā quia de ſe ſubmiſſe ſentiunt, ſuam q̃; indignitatem penitius agnoſcūt, ſe indigniores omnibus putant, quos Chriſtus dilexerit: ex quo ipſum ſuā clementiam & humanitatē in ipſis diligendis maximè expromp-ſiſſe, & præcipua quadā ratione ac propria declaraſſe exiſtimant: itaque ipſis videtur ſe propriè à Deo diligi. Poſtremò id dicunt, quo declarent ſummam Chriſti erga vniuerſos homines charitatem, quæ certè tanta eſt, vt ſingulis ſua & propria ratione conſulat, itaque ſingulorum curet res, quaſi id ſolum curaret. Cuius rei ſignificandæ cauſa in Parabola de oue perdita, & ſtudioſe à paſtore quæſita,

quęsita, Christus non plures oues, sed duntaxat vnã ouem ad similitudinem contulit, eo docens labores, quos pro communi hominum salute pertulit, ita pro eorum singulis pertulisse, quasi omnium salus in vniuscuiusq; nostrum salute verteretur. *Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Aptè dilectionem copulauit cum morte. Nam morte potissimum, quàm nos eximiè diligeret, declarauit. Dilexit inquam nos, non verbo, sed re, itaq; tradidit semetipsum pro nobis, hoc est, suæ erga nos dilectionis illustrissimum exhibuit documentum.

Sed quoniã ex eo postquã enarrare illa verba Pauli cœpi. (*Per legẽ legi mortuus sum,*) varias enarratorũ interpretationes retuli, quæres interpretationis quã ipse sequerer, filũ sæpè rupit, ex eoq; fortasse obscurius effectũ est, quod explanationis illato lumine erat illustrãdum, age iterũ repetẽtes omnẽ verborũ Pauli ab eo loco sententiã paucis cõprehensam oculis subiiciamus. *Ego,* inquit, *per legẽ legi mortuus sum.* Id est, lex non illa vitã attulit, sed conciliauit mortẽ, animo quidem meo, quia me præcepti transgressorem constituit: corpori autem quia sui transgressores capite damnat. Quorum prius obliquè & per occasionem effecit, posterius directè, & per se. Quare si mortifera mihi fuit non ab ipsa, sed aliunde vita petenda est. Vnde igitur eam Paule petes? Vnde? *Vt viuam,* inquit, *Deo, Christo cõfixus sum cruci.* Id autem est. Vt assequar vitam animi, quam legis amissi occasione, vnà cum Christo affigar cruci, nam quomodo ille è morte ad vitam rediit, sic ego, si illi commoriar, vitã animæ, quæ vita Dei est, recuperabo. At hæc animi, corporis autem, quam item amisisti vitam mortis reus effectus, vnde porrò petes? *Quod autem,* inquit, *viuo in carne, in fide viuo filij Dei.* Sed cur in fide? Quia per fidem viuam vnus cum illo efficior, ex quo quæ ille passus est, & ipse videor perpessus: ille vero, & dilexit me, & tra-

didit ſemetipſum pro me, hoc eſt, eam in ſe mortem ſuſtinuit, cuius reus ipſe eram, quòd legis tranſgreſſor eſſem: & quoniam eam ſuſtinuit ille, idcircò ſubire eam ipſe non iam amplius debeo, ab omni ſcilicet eius ſubeundæ obligatione ſolutus. Igitur & quod viuo mortis ex lege reus, hanc corporis mortalem vitam, Chriſto acceptum refero: itaque vt lex me dupliciter interemit, ſic vnus Chriſtus vtram q; vitam mihi reſtituit. Sed quorſum hæc Paule? aut quid ex his colligis? Id ſcilicet quod ſtatim. Nam ſequitur.

Non abijcio gratiam Dei.

Id eſt, Ex his colligo, æquum me facere quòd frui, atque vti volo iſta Dei benignitate atq; gratia, quæ mihi duplici morte mortuo duplicẽ vitam per Chriſtũ reddit. At quonam modo quæſo iſta es gratia fruiturus? Totam, ſcilicet, ſpem meam in vno Chriſto ponam, cuius vitalem vim expertus ſum: nihil præſidij aut adiumenti à lege petã, cuius item non ſolum imbecillitatem experimento didici, ſed mortis inferendę maximam vim planè cognoui. At ſi Moſaycam legem & ipſe colens, nùm gratia Dei atque Chriſti idcircò minus frui poſſes? Haud dubiè, inquit, minus. Nam ſi aliunde quàm à gratia Chriſti aliquid ſubſidij ad ſalutem quærerem, ipſam imbecillitatis damnaſſe atque abieciſſe viderem. Itaque nõ abiicio gratiam Dei, id eſt, quia fructum eius in me ſentio, eo contentus abiicere ipſam nolo, hoc eſt, nolo legem in ſubſidium aduocare, id enim eſſet gratiam abiicere. Etenim errarem dupliciter, & quòd id negligerem, cuius vires exploratas haberem, & quod id à lege mihi dari poſtularem, cuius ipſa conferendi nullam facultatem haberet. At cur non habeat? quia vt ſequitur è veſtigio.

Si enim per legem iuſtitia, ergò Chriſtus gratis mortuus eſt. Quaſi dicat, ex eo ipſe colligo legem conferendæ iuſtitiæ facultate carere, quia quò homines iuſti efficiantur, Chriſtus

ſtus mortem oppetiit. Nam ſi eos lex iuſtos redderet, Chriſto nulla moriendi cauſa eſſet. Atque hæc hactenus.

CAPVT. III.

Inſenſati Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus?

Initio huius expoſitionis dixi Pauli ſtudium in hac epiſtola in quatuor præcipuè rebus verſari. Primò enim ſtabilire ſtudere authoritatem ſuam contra mendacia & detractiones, quibus quidam, quò facilius Galatas ab ipſo auerterent & in ſuam ipſorū ſententiā pertraherēt, eam eleuabant, atq; minuebant. Secūdò accuratè docere ſuam doctrinam minimè pugnare cum eo quòd ſummi docerent Apoſtoli. Atque his de rebus hactenus dixit. Quod autem tertio loco ipſum conari dicebam, vt argumentis euinceret legis obſeruantias ad ſalutem neceſſarias non eſſe, de eo in hoc capite agere inſtituit. Itaque ait. *O inſenſati Galatæ, quis vos fascinauit, &c.* Hactenus cum Petro loquutus fuerat, ſiuè potius ea ſcripſerat, quæ Petrum monēs ipſi dixerat in publico Eccleſiæ conuentu: nunc ad Galatas ſermonem ſuum conuertit, inquiens. *O inſenſati Galatæ.* Incipit ab obiurgatione, quæ nonnil acerbitatis habere videatur: ſed id totum refert Paulus ad eorum, quos obiurgat, ſalutem. Non enim obiurgat illos, quòd in ipſum contumelioſi eſſent, ſed quòd immemores ſalutis ſuæ à Chriſto ad Iudaiſmum deficerēt, idcircò ipſos reprehendit: id quod omnibus pro exemplo eſſe debet, ſed præcipuè Eccleſiæ paſtoribus, vt nullam obiurgationem ſua ipſorum cauſa, ſed omnes aliorum ſalutis gratia ſuſcipiant. At quomodo obiurgat? *O inſenſati*, inquit, *Galatæ.* Inſenſatos eos vocat, ſeu ſtupidos, & vecordes, ſineque mente, id enim vox Græca ſignificat, vel quòd ſtolidiores natura eſſent, vtpote à Gallis oriundi, vel certè quòd à me-

lioribus orti, delapsi erant sine causa ad peiora: quòdque sua sponte libertatem Euangelij, cuius salutarem experti erant vim, repudiarent, legis autem Mosaycæ, cuius nunquam periculum fecerant, grauissima onera studiosè subire vellent. Sed addit. *Quis vos fascinauit.* Videte Christianæ lenitatis exemplum. Nam obiurgare aggressus, statim obiurgationem temperauit. Cum enim illos à quo sint fascinati rogat, eorum erroris culpam in alios derivat: nec tàm ipsis vitio dandum, quòd errarunt significat, quàm ascribendum illorum improbitati, qui suis dolis atque fallaciis ipsos in errorem & fraudem induxerunt. Sic ille Samari-
Luc. 10. tes, de quo apud Lucam in decimo, eius curaturus vulnera, qui in latronum manus inciderat vinum oleo miscuit, id est, acerbitatem lenitate temperauit. Sed & ipse Chri-
Can. 6. stus in Canticis figuratè dicitur candidus & rubicundus, id est, è leni, atque seuero temperatus. Et ob eandem causam idem in Apocalypsi capillos candidos habere dicitur instar lanæ atque niuis, oculos autem acres & flammeos. Nam in candore eius animi significatur lenitas: flammæ autem oculorum ad seueritatē referendæ sunt. Et in Psal-
Psal. 44. mo quadragesimoquarto eidem vtrumq; tribuit Dauid, quà sic dicit. Propter veritatem & mansuetudinem de-
» ducet te mirabiliter dextera tua. vel verbum pro verbo.
» Equita super verbum veritatis, & mansuetudinis. Nam veritati, id est, iustitiæ, & seueritati mansuetudo addita salutare quoddam temperamentum efficit, iis certè qui aliis præsunt maximè necessarium. Quare equita dixit super verbum veritatis, & mansuetudinis, id est, insidetanquam equo his duabus virtutibus, ac earum iugo virtutum te duci permitte, quæ vnæ reges fœliciſsimè ducunt: te certè illæ inoffenso cursu perducent.

Quis vos fascinauit. Fascinare Latinis dicuntur, qui vel aspectu noxio, vel maleficiis atq; carminibus de sano aliquem

& in-

& incolumi naturæ ſtatu deturbant: ſed eius vis maximè extat in pueris,& in iis, quorum vires vſque eò imbecilles ſunt, vt vel ſolo aliorum aſpectu poſsint debilitari, atque lædi. Sed & eſt faſcinatio ex laudatione. Nam ſunt, qui laudando faſcinant, cuiuſmodi quaſdam familias in Africa fuiſſe Plinius tradit. Ex quo & pueri quò decori magis ſunt, & habitu corporis meliori præditi, eò magis opportuni creduntur eſſe, qui ab aliis faſcinentur: quoniam eos ſpecie ipſorum atque pulchritudine allecti laudant atque amant omnes: itaque acrius in illos obtutum oculorum figunt. Vnde & apud Theocritum, ille paſtor quòd ſibi valde videretur pulcher, ideircò ratus ſe faſcinationi patere, ter in ſinum deſpuit ſuum. Itaque inquit: *Li.7.c.2.* *Idilly.6.*

Ὡς μὴ βασκανδῶ δὲ τρὶς ἐς ἐμὸν ἔκολπον.

Quare Paulus dum rogat, à quo ſint Galatæ faſcinati, ſignificat primò vſque eò illos eſſe pueros & imbecillos, vt eos deiecerit de recto fidei ſtatu vel vnus leuiſsimorum hominum ſermo: deinde verſatos ipſos à principio cum laude fuiſſe in eo, quod à Paulo acceperant, quæ res oculos faſcinantium allexit, eis vt nocere cuperent. Præterea impoſitum fuiſſe illis per ſpeciem laudis: nam veroſimile eſt, qui Galatas ſeduxerunt, illorum pietatem in Chriſtum primum laudaſſe, atque verbis in cælum tuliſſe, addidiſſe tamen magno ſe dolore affici quòd perſpicerent legis cultu neglecto inaneis eorum labores eſſe: id eſt, fore vt nullum pietatis ſuæ fructum referrēt, quod legis cæremonias atque decreta vnà cum fide Chriſti non colerent. Poſtremò ſignificat id ipſis imprudentibus euenisse, non maxima ipſorum culpa, ſicuti & pueris accidit, quos nihil tale aut cogitantes, aut præcauentes aliorum maleficus faſcinat obtutus. Quod & ad eos homines aptè transferri poteſt, quos ſuis præſtigiis cupiditates decipiunt: ſimiliterq; de illis dici. *Quis vos faſcinauit?* Nā faſcinantur certè primo,

quia huius vitæ bonorum fallaci aſpectu læſi afficiuntur, deinde quia quàm facilè læduntur pueri, tàm ipſi imbelles atque infirmi ſunt ad his obſiſtendum rebus, & ad eorum noxiam vim repellendam, præterea quia nulli facilius iſto malo corripiuntur, quàm qui plus placent ſibi, ſeq; rectius valere putant. Poſtremò quia, vt faſcinatores laudando, ſic iſta, quæ dico, bona nocent blandiendo. Atque hæc de faſcinatione, quæ ipſa Hieronymo, & Auguſt. probantur. Porrò Græcum βασκανε, qua voce Paulus vſus eſt, & pro qua Latinus interpres (faſcinauit) poſuit, inuidere etiam ſignificat. Nam qui oculorum obtutu faſcinant, eo faſcinare creduntur, quod in eos acrius intueantur, quibus bonam inuident corporis habitudinem: ſignificat ergò Paulus, quòd pſeudoapoſtoli in errorem Galatas induxerunt, fuiſſe ex eo quod & ipſorũ virtuti, & Pauli apud ipſos gratiæ inuidiſſent. Ita Chryſoſtomus. At alius quidam præter hęc βασκαναν eſſe putat pręſtigiis imponere, quod fit, quando aut videre nobis videmur, quæ nuſquam ſunt, aut quæ ſunt propoſita ante oculos non videmus, aut non qualia ſunt videmus deluſi præſtigiis, cum qua certè ſignificatione vocabuli, rectè quæ ſequuntur conueniunt. Nam inquit.

Ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt, & in vobis crucifixus.

Id eſt. Quis vſque eo deluſit vos, quis veſtris ſic impoſuit ſenſibus, vt quem ante oculos habetis tanquam depictum Chriſtum, eum non videatis? ita enim ipſum negligitis, eum vt nunquam cognouiſſe videamini. Nam eſt præſtigii quoddam genus, quando quis ita affectus eſt, vt oculis apertis atque valentibus, quæ adſunt, quæque coram propoſita ipſi ſunt, ea non videat, quæ autem abſunt, aut quæ nuſquam certè ſunt, ea ab ſe videri putet. Quibus ſimiles erant Galatæ. Salutem non petebãt à Chriſto, cuius

tamen

tamen ſalutarem vim experti erant: petebant autem à lege, in qua eius efficiendæ nulla vis inerat. Quod in omnes eos rectè conueniat, qui ſe ſuis cupiditatibus à recto abduci permittunt, quæ enim verè bona ſunt, in ipſorum licet incurrant oculos, tamen non vident, aut, quaſi non videant, ita negligunt: quæ verò nihil minus quàm bona ſunt, ea ſibi fingunt pro bonis. Nam cum nihil neque verius ſit, neque magis perſpicuum, quàm eſſe diuinam quãdam & præpotentem naturam omnia moderantem, omnia intelligentem, quæ pro cuiuſq; merito bonis præmia diuidat, malis ſupplicia: cumque nemo non videat quàm anguſtis humanæ vitæ curriculum terminetur & concludatur ſpatiis, ad ea hebetes ſunt & cæci, nec earum cogitatio rerum, vt animos ipſorum ſubeat, permittunt: contra autem videant, aut certè ſibi videtur videre in terrenis bonis, in quibus nuſquam eſt, beatam vitam locatam atque quieſcentem: in vno cæci, in altero lyncei, ſiuè potius in vtroque præſtigiis dementes redditi. Itaq; & cæci ſimul, & peruerſè videntes ſunt: cæci quia oculis orbati ſunt iis, quibus verum diſpicitur: videntes quia viſu carnis præſtãt eo, quo falſa pro veris cernunt. Quod ipſis malum hæſit, ductum à primis parentibus, quorum quando leges Dei tranſgreſſi ſunt, ex quo mentis magnam cæcitatẽ contraxerunt, aperti dicũtur fuiſſe oculi. Similiter enim illi amiſerunt & receperunt viſum: Amiſerũt enim oculos mentis quibus pollebant ante peccatum, nam antequam peccarent de illis ſcribitur. Et vidit mulier lignum quòd eſſet pulchrum viſu & ad veſcendum ſuaue: receperunt autem alios fallaces oculos carnis & ſenſuũ, quibus in errorẽ inducti ſunt, ſicut ſcribitur, & aperti ſunt oculi eorũ: in quo multa præclarè philoſophatur Origenes. *Aperti quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt, & in vobis crucifixus.* Variè hũc locũ ſcriptores explanant, quorũ nos ſingulas ſententias expla- Gen. 3.

Hom. 17. in num. 16. in Lucã. li. 7. cõtra Celſum.

nationeſque referemus. Quanquam imprimis ſciri debet, in illo. *Et in vobis crucifixus*, illud. *Et*, redundare, quod ex Græcis & Syris codicibus intelligitur, & ex emendatis libris vulgatæ editionis: tùm & illud ſciendum eſt pro *proſcriptus*, nonnullos Latinos codices habere præſcriptus. Ergò aliqui illud prius retinentes, idque explanãtes ex vſu Latini ſermonis, in quo proſcribere damnare eſt, & proſcripti, ij, in quos abſentes capitalis ſentẽtia fertur, ſic Paulum exponũt. Ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt, ideſt, à vobis Chriſtus damnatus eſt quoniã repudiatus eſt à vobis, eſtq; idem in vobis crucifixus, quia quantũ ad vos attinet, cum illũ abnegatis ipſum iterũ crucifigitis, ita Auguſti. Alij cũ Ambroſ. propè ſimiliter, Paulũ loquentẽ inducunt, dicentemq; Galatis. Vſq; eò vos Galatæ inſenſati eſtis, & præſtigiis cæci atque dementes effecti, vt iudicio veſtro Chriſtum proſcribatis, & cruci affigatis, id eſt, iudicetis, factis certè iudicare videamini morte Chriſtum merito eſſe mulctatum, quippe qui Deum ſe eſſe profeſſus ſalutẽ non potuerit afferre ſuis. Nam qui Iudaiſmum ſuſcipere volebant conſequendæ ſalutis cauſa, reipſa affirmabant eius efficiendæ nullam in Chriſto ineſſe vim, ac proinde falſo credi Deum. At Hieronymus aliter. Proſcriptus, inquit, id eſt, ante ſcriptus per prophetas, eos ſcilicet, qui de Chriſto antequam naſceretur vaticinati ſunt. Vt dicat Apoſtolus. Adeò ne vos eſſe cæcos, vt deficiatis à Chriſto, de quo ſciatis tanto ante prophetas vaticinatos eſſe, fore vt pro vniuerſorum ſalute mortem obiret in cruce? Sed Græcorum explanatio, vt ſimplicior eſt, perinde verior videtur. Proſcribere enim aut præſcribere hoc loco è προεγραφειν, cuius loco ponitur interpretatum, coram deſcribere depingereque ſignificat. Galatas igitur Paulus reprehendit & obiurgat, quòd Chriſti ſalutis atque rationis penè obliti viderentur, cum neq; rumore obſcuro, neque

incerta

incerta fama Christum cognoſſent, ſed cū illis tradidiſſet ipſe atque explanaſſet, ita exactè, ac perſpicuè vt Christus, id eſt, Christi vniuerſa ratio veluti depicta in tabella ipſorum oculis eſſet propoſita conſpicienda. Qua ratione acriorem obiurgationem facit amplificatione ſtultitiæ Galatarum. Nam amplificat eorum ſtultitiam, dum affirmat eo vſque illos eſſe dementes, vt Christum, & oculis ipſorum penè ſubiectum, & pro ipſis eiſdem propè videntibus cruci affixum commutare pro Moſayca lege vellēt. Quod & de nobis haud iniuria diceretur, poſſetq; itē Paulus iure rogare nos, ecquis nos faſcinaſſet? ecquis oculos mētis eruiſſet nobis? qui quē ante oculos noſtros propè depictū habem⁹ Deū, cuiuſq; in nos amoris innumera documēta ſingulis propè horis in oculos noſtros incurrāt, ad eū ne reſpiciamus quidē, negligere certè ipſum, ac deſpicatui habere & omnino nō eſſe, nec humanis præeſſe rebus putare videamur. Sic Græci, vt dixi Chryſoſtomus, & OEcumenius, & Theophilatus, quorum ſententiæ Syra ſuffragatur editio, quæ ſic. Quis vos faſcinauit? ecce coram vobis quaſi pingendo depictus fuerat Ieſus Chriſtus crucifixus. Sed & in eo quod proſcriptum, aut præſcriptum illis Chriſtum eſſe dicit, palàm ſignificat doctrina Chriſti imbutos fuiſſe Galatas antequam alijs inficerētur doctrinis, quæ res plurimum valet ad illorum refutandum & coarguendum errorem. Nam ſi Galatæ, antequam eos Paulus docuiſſet, Iudaicas didiciſſent doctrinas, ſique prius quā Chriſtum coluiſſent, Moſaycis eſſent ſacris initiati, ad veterē illos redire cultum minus ſanè mirandum eſſet. Nūc autem labi in Iudaiſmum eos, quibus Chriſtus proſcriptus ſit, id eſt, traditus, atque prædicatus antequā Moſen ne rumore quidem cognoſcerent, id verò maximè mirū videri debuit. *In vobis*, inquit, *crucifixus*, id eſt, depictus, cruci affixus in vobis, hoc eſt, in oculis veſtris: vel *in vobis*, id eſt,

pro vobis ex Hebraici proprietate ſermonis in quo ב pro ל ſæpè ponitur: aut certè *in vobis crucifixus*, id eſt, in vobiſmet paſſus non abſimilia ijs, quæ pertulit, quando Iudæi ipſum in crucem egerunt. Nam Galatas, vt infrà dicetur, quod ſe Chriſti cultores profiterentur eſſe, cæteri acerbè perſequuti ſunt, quod illi malum patientiſsimè pertulerunt. Quoniam igitur Galatæ propter Chriſtum cruciati ſunt, idcircò Chriſtus dicitur cruci affixus in ipſis: valetque id ad eorum errorem magis amplificandum. Receſſerant enim à Chriſto, cuius virtutem non ſolùm optimè nouerant, ſed & propter quē & corporum cruciatus, & rei familiaris damna pertulerant. Præter hæc reſpexiſſe Paulus videri poteſt, non ſolum ad doctrinam, quæ ad Galatarum aures peruenerat, nec ad id ſolum, quod externè ipſum de Chriſto concionantem audierant, ſed ad ea etiam, vel ad ea ſola potius, quæ interius in ipſorū animis fides ſuſcepta Chriſti, & charitas diuina perfecerat: Hac enim qui ritè, atque perfectè imbuti ſunt, Chriſtum gerunt non tantum propoſitum ante oculos, ſed infixū in animo, atque ſenſibus ſuis ſic, vt Chriſti in ipſis effigies extet illuſtriſsima, quales fortaſſe fuerant Galatæ. Eos enim mox rogat Paulus, nùm ſanctum Spiritum, quo fuerunt imbuti ex auditu fidei accepiſſent, an ex obſeruantia legis Moſaycæ, ex quo apparet illos fuiſſe Spiritu imbutos. Loquitur autem, vt videtur, de illo diuini Spiritus dono conſpicuo, quo primo Eccleſiæ tempore Deus pleroſque afficiebat. Quod donum in eo, qui accepiſſet ipſum, & magna veteris hominis euerſio ſequebatur, & maxima corroboratio, maximumque incrementum eius creaturæ, quam Paulus nouam nominat: quæ in deducendo ad nos Chriſtum, inque imprimendo ipſum & adglutinando animis noſtris, illoſque ex ipſius habitu, atque imagine

gine penitus effingendo tota consistit. Itaque apparet Galatas, antequam vacillare in fide cœpissent, & labascere ad partes Mosaycas, auctos Spiritu sancto circumgestare Christum cœpisse in suo corpore, eiusque efficacitatis atque virtutis sensum cepisse. Quæ res admirationi, atque adeò stupori Paulo erat. Qui Dei in se, atque Christi inhabitãtis, ipsosque sanctificantis tantum donum degustassent, hoc est, qui penè experti essent, Christi in cruce confixi quæ esset & quanta vis ad omne cæleste & comparandum & possidendum bonum, ipso Christo quomodo cruci affixus est sic se insinuante & effundente in eorum animis: & similiter atque ipse affectus fuit, sic afficiente ipsos, ad omne ferè peccatum ineptos atque languentes: eos inquam, qui sic affecti essent, adduci vllo modo potuisse, vt sui penè obliti, alia sibi præsidia ad iustitiam putarent esse quærenda. Nec enim, mediocris is error erat, aut ex eo genere, de quo teddi possit aliqua probabilis causa, sed profectò ita magnus, ita temerè, & sine causa susceptus, vt ab eo, qui modo sui arbitrij compos esset, non crederetur posse suscipi: & videretur potius referendus in maiorem aliquam & potentiorem vim, quæ Galatarum excantasset animos, ac dementes effecisset, quam in humani animi leuitatem & inscitiam. Itaque acriter ipsos vellicat, atque pungit tanquam torpentes & stupidos, & quò erroris ipsorum magnitudinem, & animi sui de eo admirationem exprimeret, oratione ea vtitur, qua ad vtrumque significandum, & quàm ipse stuperet, & quàm illi temerè fecissent, nihil excogitari potuit vehementius. Nam & Apostrophen & cum Apostrophe exclamationem coniunxit, & interrogationem addidit, quæ in excitando

tando valet plurimum, & fascinandi verbo vsus est, malum vt significaret præter morem, atque naturam rerum incidens, inusitatum scilicet, & insperatum, & omnino grauissimum. *O insensati, inquit, Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Christus proscriptus est, in vobis crucifixus.* Meritò enim illos insensatos vocat, qui ne à suo quidem sensu admoneri se voluerint, quique voci eius, qui interius in ipsis loquebatur, se audientes præbere noluerunt, & qui quod sentiebant & penè experiebantur neglecto leuissimorum hominum oratione inducti vanissima somnia sequi maluerunt. Itaque inquit. Cum in vobis ipsis vigeret, ac penè conspiceretur Christus, eiusque mortis in vobis peccato iam propè mortuis clarissimum extaret exemplum, quis vos sic dementauit, vt eius obliuiscemini, quod sensu & penè manu prehẽsum tenebatis? itaque sequitur. *Hoc volo à vobis discere. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?*

Accedit ad confirmationem. Nam ex hoc loco argumẽtari incipit. Argumentatur autẽ primò à facillimis, & ab ijs, quæ Galatis erant valde nota, atque cognita, estque firmissimum argumentũ: qua de causa primo loco ipsum, & quasi in prima acie constituit. Galatæ Pauli persuasione ab idolorum cultu ad Christum colendum traducti, Baptismoque mũdati Spiritus Sancti donum acceperant, dabatur illo tempore id donum aperte: itaque quibus id dabatur, ij subitò & variarum accipiebant cognitionem linguarum, & vaticinabantur futura, & alia edebant planè stupenda opera, quod & ipsis vt videtur, cõtigerat Galatis cum primum Christum cœperant colere. Ex hoc igitur Paulus argumentum ducit suo more pręcisè, atque breuiter, & quò sit validius, interrogatione id quodãmodo intorquet. Itaque ait. *Hoc volo à vobis discere. Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Plenè autem sic diceret.

ret. Fide in Christum, & non Mosaycæ obseruantia legis Spiritus sancti, adsequuti estis admirabilem vim, ergo à Christo & non à lege salutem animorum vestrorum sperare debetis. Quod quoniam cõstat rectè sequi, quod proposuit confirmat. Nam statim, inquit, atque Christum coluistis, quando ne rumore quidem quidquam acceperatis de Mosis religione atque legibus, experti in vobis estis Spiritus sancti virtutem. Sic integrè, vt dixi, sed Pauli acre & ardens ingenium has moras orationis non sustinens, è tribus, quibus hæc conclusio partibus constat, nimirum, accepistis Spiritum sanctum: & non à lege, sed à Christo accepistis, ergo nõ debetis à lege sperare salutem: minorẽ expressit tantum partem, cæteras partes reticuit. *Hoc*, inquit, *volo à vobis discere* Id est, vel hoc vno, quod minimè inficiari potestis, vos conuincere volo. *Ex operibus legis*, id est, Propterea ne, quòd leges custodius Mosaycas, *accepistis Spiritum*, eximiam nimirum & manifestam Spiritus vim mira in vobis edentem opera palàm cunctis videntibus. *An potius ex auditu fidei?* id est, ob id ipsum quod assensi dicenti mihi, Christo fidem habuistis? sed pergit.

Sic stulti estis, vt cum Spiritu cœperitis, nunc carne consummamini.

Quod dicit illos Spiritu cœpisse, id intelligi dictum potest, vel quia in ipso initio suæ ad Christũ conuersionis acceperant Spiritus sancti donum ratione visibili, quomodo statim dicebam, vel quia suæ in Christum fidei atq; amoris, postquam se Christianos esse professi sunt, magnũ ediderunt documentum, grauibus ab alijs ob eam causam detrimentis affecti, quæ ipsi detrimenta atque mala quomodo viros fortes & cælesti Spiritu plenos decebat, tulerunt. Et certè vtrouis modo id accipiatur, merito eorum accusat Paulus stultitiam. Nam stultitiæ summæ fuit ad Mosaycas obseruationes salutis atque iustitiæ compa-

randæ

randæ causa deficere, qui ex quo tempore colere Christum cœperunt, liquidò cognoscebant se donatos esse, atque auctos cæleſti Spiritu, & eius virtute eo vsque corroboratos, vt nullis aut rerum temporalium damnis, aut vitæ periculis à recto abduci potuerint. Nullum enim neque certius argumentum habere illi poterant, neque manifestius ad cognoscēdum in Christum religionis obseruātia atque cultu salutarem inesse vim ad cōciliandos cū Deo hominū animos, quā quod ipsos sic affeciſſet, ac recti studiosos reddidiſſet is cultus, vt vel mortē officij tuēdi causa parati fuiſſent oppetere. *Sic*, inquit, *ſtulti eſtis*. Quod hic Latinus interpres vertit ſtultos, ſupra verterat inſenſatos, nā vtrobique ἀνόητοι Græcè legitur. *Vt cum Spiritu cœperitis carne conſummamini*. Id eſt, vt ad perficiēdam ſalutem & iuſtitiam veſtram, quæ Spiritu inſtituta eſt, putetis neceſſe eſſe addere carnales legis obſeruantias. Quaſi dicat. Cultus Dei, in quem vos Chriſti fides induxit, ſpiritualis eſt, Moſaycæ obſeruantiæ ad carnalem, & rudē cultum pertinent: nullo autem modo fieri poteſt, vt carnalis, id eſt, imperfectus, & imbecillitati noſtræ conceſſus Dei cultus, cultum ſpiritualem, id eſt, Deo & veritate dignum perficiat: contra potius fieri oportuit, vt Spiritualis fidei cultus adueniens eorum animi pietatem & iuſtitiam perficeret, quos pueros obſeruantię carnales tanquam quidam pædagogus ad virtutem inſtituiſſent. Nec verò fileri debet, quod, *conſummamini*, dixit paſsiua ſignificatione, atque voce. Id enim, fecit, vt Theodoretus ſcribit, quò ſignificaret ipſos quid paterentur ignaros more pecudum à ſeductoribus agi, circuncidi, initiari ſacris Moſaycis. Sequitur.

Tanta paſsi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa.

Supra diximus Galatas propter Chriſtiani nominis profeſ-

professionem grauia damna toleraſſe: ex eo igitur nunc aliud ducit argumentum Paulus, ſed præciſe vt prius, & per interrogationem, vt vim maiorem haberet. *Tanta*, inquit, *paſsi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa.* Ergo inquit. Si Chriſti fides ad ſalutem non ſufficit, non ſolum veri iacturam feciſtis perſuaſionibus falſis imbuti, ſed etiam ſine fructu illius fidei tuendæ cauſa maximos labores ſubijſtis. At vos ea protuliſſe ſine fructu quis credat, & vt alij falli in eo poſſent, vos certè, quorum intereſt, non decebat. Valetque hoc argumentum non ſolum ad demonſtrandum ab vno Chriſto petendam eſſe iuſtitiam, ſed etiam ad perſuadendum, vt abiecto Moſaycæ legis cultu, iterum ſua ſtudia ad vnius Chriſti cultum conuertant. Nam ex eo quòd multa pro Chriſto paſsi ſunt, paſsique eo tempore quando ſua in Chriſtum fides, vti recens nata, erat ſine dubio imbecillior, rectè ſequitur, primum illud virium robur ipſos à Chriſto accepiſſe, ac ob id ipſum vnum authorem eſſe omnis actionis iuſtæ, atque rectæ: deinde etiã colligitur illos ſtultiſsimè facere, cũ ad extremum Chriſtum deſerunt, cuius gratia tam multa paſsi ſunt à principio. Nam id cum faciunt, & prius ſuum iudicium condemnant, & ſperatum fructum amittunt, itaque eos Paulus ſic quodammodo alloquitur. Ad hæc debetis, ſi vobiſmetipſi conſtare vultis, & prius iudicium tueri veſtrum, lege repudiata Moſayca ſpes veſtras ad vnum Chriſtum conuertere. Nam quando tã multa pro illo paſsi eſtis, tunc ſatis declaraſtis ab illo vos ſperare omnia, cuius ſpei atque tolerantię vberrimos fructus, cur quæſo amittatis? Nam amiſſuros conſtat veſtro iudicio, iudicatis enim, Chriſtũ nihil prodeſſe vobis poſſe lege in ſubſidium non aduocata & aſcita. Sed quod addit, *Si tamẽ ſine cauſa*, eo addit, vt neq; ſe deſperaſſe

de

de illorum salute, neque ipsos animum debere desponde-re demonstret Docet enim non modo non intercluſum ipsis esse ad salutem regressum, sed & regressuros ipsos es-se aliquando & in viam tandem redituros persuasum si-bi prope esse: quod vbi acciderit, fore vt non sine causa il-la mala pertulerint, fructuosa enim, illis iterum ad Christũ reuersis, & perutilia futura. Ex quo intelligitur, cum quis ex iusto peccator factus ad iustitiam iterum peccato re-pudiato cõuertitur, manere ipsum sua præmia ob ea, quæ iustè, atque honestè, antequam in peccatũ laberetur, effe-cit Sed redit ad propositum argumentum, idque repeti-tione ipsa quodammodo vrget, & ad alia transiturus con cludit. Itaque ait.

Qui ergo tribuit vobis Spiritũ, & operatur virtutes in vobis, ex ope ribus legis, an ex auditu fidei?

Enallage tẽporis, tribuit pro tribuebat, scripsit: & ope-ratur pro operatus est. Quanquam ad vtrunque tempus pertinere Græca fortasse possunt. Sed tribuebat Galatis Spiritum Deus, quando illi purè in Christum credebant: nam nunc, id est, quando ista illis ad Mosen respiciẽtibus scribebat Paulus, non iam tribuebat Spiritum, neque ope rabatur virtutes. Virtutes autem vocat non eas, à quibus studiosæ proficiscuntur actiones, sed δυναμεις, vt Græcè est id est, præter rerum naturæ ordinem opera edita mirabi-liter. Qui ergo, inquit, tribuebat spiritũ vobis, & mirabi-lia opera edebat, is quæso quod ob meritum erga ipsum id faciebat vestrum? Vtrùm quia Mosis legibus obsequuti estis, an potius quoniam iis, quæ de Christo vestris sunt instillata auribus, assensum præbuistis? Cõstat, inquit, cer-tè ob habitam Christo fidem hæc vobis dona tributa esse. Sed à quo quæso tributa? Diuus Thomas, mea sententia nõ rectè, ab ipso, inquit, Apostolo. Nam exponit hoc mo-do. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, id est, ego ipse, cuius officio

officio & ſtudio, Spiritum adepti eſtis & qui tot res apud vos mirabiliter operatus ſum, nùm quod vos Moſaycis obſequeremini legibus, idcircò ea feci, an potius quod credideretis Euangelio? Itaque arbitratur aliud, & à priori diſtinctum hîc poni argumentum. Quaſi Paulus ſic dicat. Quod ſi forte vobis, ò Galatæ, de vobis metipſis nõ liquet, quo animo vel erga legem, vel erga Chriſtum affecti fueritis, cum datus eſt vobis Spiritus: at de eius animo, qui ipſum vobis dedit, id eſt, de me, cuius datus eſt miniſterio, minimè dubij eſſe poteſtis: non enim eius doni vobis miniſter fui, quod Iudæos vos eſſe voluiſtis, ſed quod mihi aſſenſi credidiſtis in Chriſtũ. Sed hæc coacta nimis, itaque vt dixi, minus vera. Nam is, de quo Paulus. Qui tribuit vobis Spiritum, non ipſe Paulus eſt, ſed Deus potius: nec nouum in his verbis inſtruit argumentum, ſed repetit ſuperius poſitum, tùm vt id, vtpote validiſsimum magis infixum in mentibus Galatarum relinquat, tùm vt molliorem tranſionem faciat ad ea, quæ mox dicturus eſt. Nam primò quidem argumentatus eſt dicens. Hoc volo à vobis diſcere, ex operibus legis Spiritum accepiſtis, an ex auditu fidei: & poſtea occaſione huius quædam inſeruit per Hyperbaton, & demum ad illud prius reuerſus, idem ipſum tantum verbis nonnil commutatis, repetijt, hæc ferè dicens. Denique, quod initio dixi, ad illud redeo, vrgereque magis id volo. Qui legi obſequimini, rogo vos, legis ne cultus Spiritum vobis dedit, atque eam indidit vim, qua nacti eſtis ſummam facultatem ad edendum opera mirabilia, an potius vtrumque fides? Certè fides id fecit. Nam Moſis legem eo ignorabatis tempore. Quo ſatis expoſito pergit ad alia, Dicit enim.

Sicut ſcriptum eſt. Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Cognoſcite ergo, quia qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abraham. Prouidens enim ſcriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Nam eſt hoc aliud ad eandem confirmandam rem argumentum ab exemplo Abrahami ductum, & ſcripturæ teſtimonio confirmatum, ſed inuolutè nimis propoſitum. Verùm id, antequam exponamus veram huius lectionem loci, conſtituamus. Nam illud, *ſcriptum eſt*, quod in pleriſque vulgatæ editionis codicibus legitur, in alijs deeſt, in editionibus autem Græca atque Syra non habetur, in quibus ſic, ſicut Abraham credidit Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Quo etiam legiſſe modo Ambroſium, & Thomam ex eorum commentarijs ſatis apparet: & certè ratio cuincit ſic legi deberi. Nam Paulus hic nullum citat teſtem, ſed adducit exemplum, & confert ſimilitudinem. Vt quod in Abraham factum dicitur, vt ex fide iuſtus effectus fuerit, & non ex operibus legis: idem fieri credatur in omnibus. At dices illud, ſicut, quid confert? nec enim ſi illa verba, ſcriptum eſt, demas, aliquid videtur eſſe reliqui, quod ei poſtea reſpondeat. Reſpõdet certè ſubintellectum aliquid, & pro Hebraici ſermonis proprietate ſupplendum, iſto nimirum modo, ſicut Abraham credidit Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam, ſic cognoſcite, quia qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abraham, hoc eſt, ſunt efficiendi iuſti eadem ratione, qua ille iuſtus effectus eſt. Nam Hebræi in ſimilitudine conferenda partes orationis eas, quæ ſimilitudinum indices, & tanquam duces ſunt, ſæpè reticent vel vnam

vel

vel ambas. Ambas vt in illo. Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo induet superbiam. Id est. Sicut qui tetigerit picem, sic qui communicauerit superbo. Et in Prouerbijs. Vnguento & varijs odoribus delectabitur cor, & bonis consilijs amici anima dulcorabitur. Vnam reticent, vt in illo. Nubes & ventus, & pluuiæ non sequentes, sic vir glorioſus, & promiſſa non complens. Igitur sic argumentatus est Paulus. Abraham iustus effectus est, quia Deo credidit, & non ex eo quòd legi, quæ lata nondum erat, est obsequutus. Ergo & omnes reliqui non Mosaycis seruandis legibus, sed fide Christi colenda iustitiam consequentur. Demõstrat autem fidem, non legem Abrahamo profuisse, quod dicatur de illo, ipsum credidisse Deo, idque reputatum ipsi esse ad iustitiam. At ex eo sequi fore vt nos similiter iusti efficiamur, docet: quia qui ex fide sunt, id est, qui Deo libenter atque certò credunt, sunt filij Abrahami. Igitur ad exemplum patris sui, & ipsi iusti efficientur. Ac idem rursus docet testimonio scripturæ, in qua Abrahamo dictum scribitur futurum, vt in ipso omnes benedicerẽtur gentes: id est, vt iusti efficerentur omnes ad exemplum ipsius. Id enim scriptura futurum videns, benedictionis illo voluit significare verbo. Igitur qui ex fide sunt benedicentur, id est efficientur iusti cum fideli Abraham, id est, ad exemplum illius, vt quorum similis fides sit, eorundem sit par ratio consequẽdæ iustitiæ: & qui fidem Abrahami imitãtes, & ob id ad idem quod ille pertinentes genus, suæ fidei ipsum veluti parentem habent, vt in credendi firmitate, in consequendæ iustitiæ ratione imitenter parentem suum.

Eccl.13.

Prou.27.

Prou.25.

Atq; hęc Paulus argumẽtatus est. Qua in argumẽtatione

multa sunt, quæ intelligentem lectorem meritò mouere possunt. Nam, vtà facillimis ordiamur: principio quæri potest, qua Paulus ratione ad confirmandum fide iustitiam acquiri Abrahami potissimum exemplo sit vius? Ad quod Chrysostomus & OEcumenius respõdẽt. Idcò ad exemplum adductum, tùm quod eius apud gentes nomen maximè celebre esset: tùm quòd Paulus videret, qui Galatis authores fuerant, vt ad cultus Mosaycos respicerent, id imprimis persuasisse illis, nisi qui in Abrahami nomen & familiam transiret, quod professione Mosaycæ religionis fieri dicebant, salutem consequi posse neminem, quod Abrahamo pollicitus fuisset Deus fore, vt in ipso omnes benedicerentur gentes. Itaque Paulus id sciens, suis vt illos armis conficeret non totum iustitiæ per fidem habitæ exemplum ab Abrahamo potissimum petit, sed ex eo ipso, quod in illo gentes benedicendæ essent, sequi docet, futurũ vt iustificarentur per fidem. Nam imitatione fidei transeunt in familiam illius. Et quia legis suspiciebant antiquitatẽ Mosaycæ, & ob id ipsum illam Galatæ Euangelicæ fidei præferebant, idcirco tacitè Paulus & artificiosè demonstrat, fidem antiquiorem esse lege, quando Abraham, qui tanto antecessit legem tempore, & fidem ipse coluerit, & fidei cultu consequutus fuerit iustitiam.

Sed prætereà quærat aliquis, cum Paulo propositum sit argumentis confirmare, fide in Christum, & non legis cultu peruenirí ad iustitiam, cur ad probationem adducat eius exemplum fidei, quam Abraham Deo habuit pollicenti ipsi, fore vt non decederet sine liberis? Quid enim illi fidei cum ea, de qua Paulus disserit, cõuenit? aut qualis hoc argumẽtum est, quia Abrahã iustus effectus dicitur, q senex liberos sperauit suscipere

Deo

Deo id ipsi affirmanti, idcirco deberi intelligi omnes futuros iustos, qui credant in Christum? Nam hanc quam dico fidem Abrahamo ad iustitiam reputatam esse, quod Paulus testimonium citat, constat ex Genesi, in cuius decimoquinto capite legimus. Sermo Domini factus est ad Abraham dicens. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur ex vtero tuo, ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, & ait illi. Suspice cælum, & numera stellas si potes. Et dixit ei. Sic erit semen tuū. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiā. Sunt quibus videtur in hoc quod dicitur Abraham credidisse Deo, fidem in Christum includi, nam habuit promissis diuinis fidem. Deus autem, vt ex oratione eius modo citata patet, pollicitus illi est, non solum liberos, sed & posterorū futuram innumerabilem multitudinem, in quibus sine dubio Christus includitur, qui non modo genere ad illum pertinuit, sed & auxit ipse infinita hominum fidelium sobole Abrahami familiā atq; genus. Itaque & ipse Paulus paulò inferius affirmat promissum à Deo esse Abrahamo, fore vt in eius semine omnes benedicerentur gentes, semenque id benedictionis in omnes & fœlicitatis cunctorum futurum caput, nullū aliud quam Christum esse idem Paulus affirmat. Nam dicit. Non in seminibus quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, qui est Christus. Sed huic sententiæ atque responsioni obstat, quòd duas promissiones re, & tempore distinctas in vnam confundit. Aliud enim promissum est, cuius Paulus hic meminit, aliud illud de semine, à quo benedictio in omnes effundi deberi dicitur, de quo infra mentionem facit. Nam hoc cuius modo meminit in capite decimoquinto libri Geneſis legitur Abrahamo factum, cum liberos non haberet,

„ *Gene.15*

Driedo de captiu. & redem. gener. hum.

Gene. 15.

Gene.22. & esset de hærede sollicitus. Atillud, vt dicitur in eiusdem libri vicesimosecundo capite, cum iam è vxore sua Sara Isaac filium suscepisset, & eum ad aram sacrificare Deo vellet: tunc enim quod se in Deum tam eximiè ostendisset pium, ipsi dictum scribitur. Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, benedicens benedicam tibi, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Itaque non solum tempore ista promissa differunt, verum etiam causa & sententia. Hic enim numerosa soboles, illic autem deriuanda ad omnes per Christum Abrahami semen benedictio promittitur. Quid? quod & ipse Paulus ad Romanos scribens hunc eundem de Abrami fide, quæ illi ad iustitiam reputata dicitur, locum pertractans, disertè docet, hac fide id solùm persuasisse sibi se quamuis effætæ ætatis senem, tamen susceperum esse carnales liberos. Nam in-

Rom.4. quit. Qui contra spem in spem credidit, vt fieret pa-
„ ter multarum gentium, secundum quod dictum est ei,
„ sic erit semen tuum sicut stellæ cæli: & non infirmatus
„ est fide, neque considerauit corpus suum emortuum,
„ cum iam ferè esset centum annorum, & emortuam
„ vuluam Saræ. Quare potius dicamus, vel istam Abrahami fidem ad exemplum adductam, quamuis non esset de Christo, neque ferretur in ipsum, tamen in ipso nixam & ob id salutarem ipsi factam, & ad iustitiæ incrementum verè illo reputatam: nixam autem in Christo, quia nitebatur in misericordia & largitate Dei erga homines: vnus autem Christus est, per quem homines Deus amat, & propter quem suæ in eos benignitatis fontes deriuat. Id si Abraham per id temporis cognoscebat, manifestum est non potuisse ipsum fidem habere Deo, de suo erga ipsum animo tam pro-

lixè

lixè & liberaliter promittenti, quin vnà fidem illam ſuam & ſpem collocaret in Chriſto, quem noſſet eius erga ſe animi atque voluntatis Dei eſſe conciliatorem: ſin autem nondum id cognoſcebat, tamen tacitè & in uolutè fiduciam ſuam conſtituebat in Chriſto, quia conſtituebat in eo, quidquid id eſſet, ipſi licet ignotum eſſet, cuius gratia Deus ſe beneficium præbebat hominibus. Vel certe dicamus hoc Paulum argumento, quomodo ipſe ſe vberius explicat ad Romanos ſcribens, id potiſsimum agere, vt doceat ante Moſayce lationem legis fuiſſe homines, qui per fidem in Deum iuſti eſſent, per fidem inquam viuentem, id eſt, cum charitate in eundemmet Deum coniunctam; ex quo ſequi & habitos fuiſſe, & habendos iuſtos eſſe, qui Deo eiuſmodi fidem habent. Habent autem & qui ea, quæ de Chriſto reſtatur atque promittitur, credunt, immo ij habent potiſsimum. Itaque licebit argumentari à minori. Si Abraham non quòd legis cultor ipſe fuerit, ſed quòd Deo ſobolem ipſi pollicenti fidem habuerit, iuſtus effectus eſt: multo verius, qui eidem fidem de Chriſto habuerunt, iuſtitiam conſequentur, omni licet Moſayce legis fuerint deſtituti præſidio.

Alia quæſtio. Paulus in hoc exemplo id, quod in augenda iuſtitia factum eſt aliquando, ſtatuit ſemper fieri in iuſtitia à principio infundenda, & ab eo, quod homini iam iuſto accidit, colligit quod de homine impio cum iuſtus efficitur, ſtatuendum ſit. Quorum tamen diuerſiſsima videtur eſſe ratio. Aliud enim eſt, aliquem ex impio iuſtum fieri, aliud qui iuſtus eſt ad altius iuſtitiæ gradum aſcendere. Quod igitur illi conſilium fuit? aut quid ſpectauit, vt

à re tam diuersa argumentum rectè posse duci censeret? Nam ducere apertissimè constat. Quod enim de Abrahamo scriptum est, quodque Paulus ad suam sententiam confirmandam adducit, reputatam illi ad iustitiam fidem esse, non reputatam vt esset iustus intelligendum est, sed vt magis iustus haberetur, & esset. Nam & ante id temporis iustus erat Abraham, & Deo pergratus. De ipso enim, antequam istam fidem liberos ipsi promittenti Deo haberet, scribitur apparuisse ipsi
Gene. 12. Deum, & vt natale solum desereret præcepisse: tùm magna eidem pollicitum esse bona, ipsumque obse-
Gene. 13. quutum statim solum vertisse. Et in capite decimotertio traditum est Pharaonem AEgypti regem grauiter increpitum à Deo, quod Abrahami vxorem apud se retineret, ab ipso audisse, quàm sibi Abrahamus gratus esset, atque charus. Quid ergo dicemus? Sanè verum esse illo loco non simpliciter ad iustitiam, sed ad maiorem iustitiam Abrahamo valuisse, quòd habuerit fidem Deo, at ex eo non sequi Paulum malè argumentatum esse. Etenim argumentatus est optimè. Nam si homo iustus, cui certè supperit vt honestè viuat, & vt legibus obsequatur rationis, nisi ageret ex fide, iustior non fieret: qui iniustus est adhuc, quique peccati nondum abiecit illud graue pondus, quo, ne quod opus præstans efficere possit, opprimitur, is quonam quæso modo sine fide per legis obseruationem ad iustitiam perueniet?

At ex hoc ipso, alia oritur quæstio implicatior. Nam si id, quod Abrahamo ad iustitiam esse reputatum dicitur, non de prima iustitia est, sed de incremento iustitiæ: igitur ex sententia Pauli ne incrementa iustitiæ nobis dãtur propter bona merita nostra, quod Catholicæ aduer-

aduersatur doctrinæ. Nam Paulus id iustitiæ incremẽtum negat Abrahamo contigisse ex operibus legis, quo etiam negasse videtur ex meritis contigisse illi, quia in Pauli sermone ex fide iustitiam dari, est dari gratis & sine meritis nostris, & dari ex operibus, est dari quia debeatur ob merita. Sic enim ad Romanos scribit. Ei autem, qui operatur merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum; ei autem, qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiã propositum gratiæ Dei. Et quidem nostræ ætatis Hæretici hoc argumento triumphant, & quasi debellatum sit episicion canunt: putant enim eo apertè confici vtramque iustitiam, primam videlicet, atque secundam nobis à Deo donari gratis, ac proinde neminem, quamuis iustum, ijs quæ benè facit, vlla iustitię aut gloriæ partẽ mereri. Quare è nostris nonnulli illis respondent isto modo. Negat Paulus Abrahamum iustitia auctum fuisse ex operibus. Annuunt. Concedit auctum ex fide. Annuunt similiter Ergo auctus gratis dicitur, nulloque suo merito. Id verò pernegant. Paulus enim, inquiunt, operibus legis auctum negat, idque verisimè, (qui enim ille nondum latam legem obseruare potuisset, vt ex eo iustior haberetur quòd illam seruasset?) sed non negat ex meritis, id enim ipsum quòd homo alioqui iustus fidem Deo habuit, magnum ipsius erga Deum meritum fuit. Quod Paulum sentire confirmant, quia proximè superius scripserat. Qui tribuit vobis spiritum, & virtutes operatur in vobis, nùm ex operibus legis, an ex auditu fidei? & è vestigio subiunxit. Sicut scriptum est quòd Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Id est, fides illi ad iustitiam imputata est, nõ legis opera. Ea igitur legitima opera docet Paulus non valere ad iustitiam, non autem negat edere nos posse bona opera, quibus mereamur incremẽtum iustitiæ. Et certè, quod

Rom. 4.

ad huius loci Paulini explicationem attinet, ista ratione omnis videtur esse sublata quæstio. Sed quoniam in epistola ad Romanos Paulus plura operū genera inutilia esse dicere ad iustitiam consequēdam videtur. Damnat enim, hoc est, inutilia fuisse docet omnia & Gentilium & Iudæorum opera, rectius cum D. Augustino dicemus, Paulum cum negat Abrahamum ex operibus esse consequutum iustitiam. Cumque ad iustitiam siue de principio consequendam siuè maiorem efficiendam opera valere negat, ea opera dicere, quæ quis suis viribus, naturæque ipsius efficit ductu & sine proprio Dei instinctu, & auxilio, siuè ratio ea fieri deberi dictet, siuè lex ipsa præscribat. Ea enim quoniam sine spiritu Dei fiunt, fiunt imperfectè, multumq; ab eo absunt, quod ad amicitiam ineūdam aut arctius contrahendam cum Deo gratum ipsi est & acceptum. Quod vt sine confusione cernatur, tria operum genera distinguenda sunt. Vnum eorum, quæ quis, quòd ea recta putat, sua sponte suisque viribus facit: alterum eorum, quæ admonitus à lege Mosayca, & ex illius præscripto, suis tamen nitens viribus efficiebat: Tertium eorum, quæ edit gratia atque fides. Duo priora iustitiam animi neque gignunt, neque alunt: Tertium autem & disponit animum, atque mirificè præparat ad iustitiæ prima semina accipienda & fouenda, & eorundem seminum augendorum & in maius promouendorum magnam habent vim atque meritum. Quod totum genus Paulus fidei vocabulo comprehendit. Itaque sentit neminem vnquam neque ex prauo iustum, neq; ex iusto magis esse iustum effectum ob ea, quæ ipse suis viribus edidisset opera, siuè ea ipse bona duceret, siuè lex facienda præscriberet, siuè suo iudicio, siuè præscripto legis ea faceret: sed ex eo quòd Deo fidem habuerint omnes, qui vnquam, aut fuerunt aut iusti futuri sunt, esse consequutos iustitiam, id est, ex fide, operi-

Aug. in Psal. 31.

operibuſque iis, quæ per charitatem efficit fides. Quæ certè opera pro eo, ad quod referuntur, & diſpoſitiones, & merita eſſe poſſunt. Ex quo rectè concluditur ſtultum eſſe ſalutem à lege petere, quod Paulo eſt propoſitum. Nec tamen ob id abiicitur aut inutile iudicatur, quod charitas atque fides edit: id enim à fide ſocia charitate profectum eſt, & cum fide vti ſurculus cum radice cõiunctum, & ob id à Paulo vno fidei nomine nominatum & comprehenſum, & ſimiliter magno ab ipſo in pretio habitum, multumque conducere iudicatum ad vtrumque, ſcilicet, ad primam, & ad ſecundam iuſtitiam. Sed pergit argumentari.

Quicunque ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim. Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea.

Mentio benedictionis ſuprà facta, maledictionis meminiſſe Paulum fecit. Dicens enim fore, vt qui Deo fidem haberent benedicerentur cum fideli Abraham, quoniam ſcriptum erat in ipſo gentes benedicendas, occurrit illi ſcriptum item eſſe, qui legibus ſubiiciebantur Moſaycis, eos obnoxios maledicto atque execrationi eſſe, eas niſi ad vnguem ſeruaſſent leges. Quod ad propoſitum ſibi argumentum aptum eſſe videns, atque conducens, ſilentio præterire noluit, ſed arripuit id ſtatim, & in ſcripta ſua retulit: itaque de integro argumentatus eſt. *Quicunque*, inquit, *ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt.* Id autem eſt, Fideles quidem ſicut Abrahamum in fide imitantur, ſic benedictionis, quæ, aut in ipſo reſediſſe, aut ex illo in ſuos deriuanda eſſe dicitur, participes erunt. Itaque fidei illius imitatoribus, benedictionem video eſſe promiſſam. At in eos, qui ex operibus legis ſunt, id eſt, in eos qui lege ſeruanda ſe eſſe iuſtos volunt, quid?

Quid?

Quid? Grauem profecto, & metuendam maledictionē intentam. Itaque tanrum abeſt, vt lege iuſti fiant, qui ſe illi ſubiici profitētur, vt ſint proximi periculo in diras execrationes incidēdi. Quod ſcripturę probat teſtimonio ducto è Deuteronomio, in quo ſcribitur, futurum maledictum qui non ad vnum omnia ſeruauerit, quæ præſcribuntur in lege. Tacet autem, idque nobis cogitandum relinquit, ſeruaſſe neminem, itaq; cunctos eſſe maledictos. Quoniam certè, quod ex vi ipſius legis, & ex eorum qui legi parere volunt facultate erat, omnes in eas maledictiones incidebant. Illi enim infirmi erant ad legitima obeunda opera, lex autem ipſa imbecilla & ægra, ad opitulandum ipſis: ex quo efficiebatur, vt profeſſores legis, idem tranſgreſſores legis omnes eſſent, & ob id execrationi & maledictis obnoxij. Non quin multi ipſorum ſanctiſsimè vixerint, eaſq; in tranſgreſſores intentas maledictiones vitauerint, (id enim non negat Paulus) verùm id vt efficere illi poſſent, à fide omnes habuerunt, & à gratia Chriſti, quæ etiam viguit antequam ipſe inter homines naſceretur homo: non autem habuerunt à ſe, aut à lege. Itaque profeſſores legis, vt diximus, quantum ex vi legis, aut ipſorum erat, tranſgreſſores erant legis, & ob id maledictioni ſubiecti: lexque ipſa non afferebat ſalutem ipſis, ſed potius dum eos præceptis onerabat, & niſi parerent maledictione afficiebat: nec tamen vt parere poſſent auxilio fulciebat, quantum ex ſe erat maledicto aſtringebat. Nam loqui Paulum ſic de lege, deque profeſſoribus legis, ideſt, non de eo, quod ipſis quoquomodo contingebat illa legis ætate atque tempore, ſed de eo quod ipſa perſe apta erat efficere, effecitque in multis, & in omnibus effectura erat, ei niſi ſic per occaſionem lædenti adiunctum aliunde eſſet quod ipſam fulciret, manifeſtiſsimè ex eo conſtat, quod legis opera opponit fidei: & eos, qui nituntur legis operibus, cum iis confert,

Deut. 27.

confert, qui fide nituntur, & inter se vtrosque committit. Quæ autem sic conferuntur, eorum vnum in altero non debet includi. Includeretur autē, si professores legis quos nominat, & quos maledicto subesse confirmat, eos intelligeret, qui à fide in Christum profecti, & eius gratia, atque spiritu muniti decurrebant ad legitima opera. Non itaque dicit neminem eorum, qui vixerunt in lege, fidei beneficio expertem maledicto euasisse, sed affirmat ex vi legis ipsius, ob causas quas diximus, neminem maledicto expertem vixisse, quin omnes, quod ad illā attinebat, obnoxios maledictis atque detestandos fuisse. Ex quo rectè concluditur id, quod propositum est Paulo concludere, Galatas nimirum, qui ipsi iam per fidem ac sine lege iustitiam consequuti essent, eius iustitiæ comparandæ causa, stultissimè nunc denuo ei velle seruire legi, quæ ne ipso quidem tempore quando maximè & præcipuè vigebat, vlli eorū apud quos ipsa vigebat, potuerit esse causa iustitiæ. Quoniam nemini sui seruandæ facultatem & potestatem concesserit: itaque omnes quod in illa fuit, iis maledictis ac pœnis inuoluit, quas grauissimas in transgressores ferebat. Vna namque, vt Paulus vbique prædicat, in Christum viua fides est, quę miseros ac de peccato languētes homines semper ad sanitatem restituit, quæque restitutos confirmauit ad sine offensione decurrendum in via legis atque mandatorum Dei. Quæ legis via fuit illis hominibus, qui Christi ortum præcesserunt proposita, non vt obeūdo ipsi eam ad iustitiæ peruenirent metam, sed vt per fidem semel effecti iustignauitatis suæ documentum in ea ederent, periculumque sui facerent, seque tantisper exercerent, dum in aliud homines & spatio breuius, & dignitate præstabilius bonorum operum inducerentur curriculum. Quod in curriculum iam inducti Galatæ, & per fidem valentes redditi ad decurrēdum in eo, quid erat, cur desertam iam illam

llam legis viam & virgultis ac ſentibus obſitam vellent ingredi, nimis niſi eſſent ſtulti, atque cæci? Nam certè euanuerant iam illæ legis operum vmbræ veritatis aduentu, vtpote quæ inſtitutæ eſſent, quando fidei Euangelicæ veritas non ſe dabat in publicum, ſed arcanis latebat incluſa adytis: inſtitutæ autem non vt iuſtos efficerent homines, ſed vt eorum, qui per illam occultam & ſacris penetralibus latentem fidem iuſti eſſent, probitatem & obedientiam docerent. Sequitur.

Quod autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt, quia iuſtus ex fide viuit: lex autem non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Pergit prætereà argumentando, & argumentatur per conceſsionem quandam. Nam inquit, Nemo quidem vnquam, qui ſoli legi niteretur, legem plenè ſeruauit, ex quo eiuſmodi omnes non iuſti effecti ſunt, ſed pœna ac ſupplicio digni ſunt conſtituti. Quod ſi ex abundanti fuiſſe aliquem dedero, qui legem plenè ſeruarit, non dabo tamen eum eſſe effectum iuſtum per legem: quia lege ſeruanda nemo apud Deum iuſtificatur. Fides enim eſt, quæ iuſtis vitam adfert, ſicut ſcribitur, iuſtum ex fide viuere: lex autem neque fidem ipſa continet, neque vitam ſimpliciter ſuis cultoribus aut promittit, aut adferre poteſt, ſed vitam hactenus vt pœnas legibus conſtitutas euadant. Nam de legitimis mandatis ſcribitur. *Qui fecerit ea, viuet in eis.* Id eſt, mortem effugiet, cuius qui leges tranſgrediuntur ſunt rei. In qua argumentatione, vt rectè Diuus Thomas aduertit, ordo rectę concluſionis inuerſus eſt: primo enim loco ponitur, quod in concluſione debebat eſſe vltimum, mox propoſitio ſubiicitur, ac deinde adhibetur aſſumptio. Sic enim concluditur. Lex non iuſtificat, quia fides iuſtificat: lex autem non eſt ex fide. At eſſet recta concluſio. Fides iuſtificat,

ſtificat, lex non eſt ex fide, non ergo iuſtificat. Hæc vniuerſe, ſed percurramus ſingula verba. Inquit. *Quod autem in lege.* Id eſt, per legem, hoc eſt, per opera, quæ lex præſcribebat. Nam legis nomine hoc loco legitima ſignificaſſe Paulum opera cõſtat, vt Auguſtinus rectè colligit, ex eo quod paulò poſt ſubiicit, qui fecerit ea, ſcilicet legis opera, viuet in eis. Legitima autem vocat opera legis præcepta vniuerſa, ſiuè quæ cæremoniarum, iudiciorumq; rationem continent, ſiuè quæ ad tabulas duas ſpectant. vt idem Auguſtinus verè tradit in libris de ſpiritu & litera. Eorum enim operum nullum genus ipſum per ſe, quamuis religioſe obſeruatum vim habebat ad conferendam iuſtitiam, ſed ea omnis ſemper inuecta eſt, & de principio animis ingenerata & infuſa per eam viuam fidem, quam interdum obſcurius, interdum diſtinctius Deo de Chriſto multa promittenti ſemper habuerunt homines. Quod autẽ Paulus addit. *Apud Deum*, ideò addit, quia legis nuda, & à fide non profecta obſeruantia apud homines quis haberi iuſtus poſsit, & illis ſuam innocentiam probare: itemque coram iudice, & apud legitimum tribunal cenſeri legis cuſtos religioſus ex ijs quiſpiam poſsit: ſed non item apud Deum, cui ſine fide per charitatem operante probatum aliquid atque gratum eſſe non poteſt. *Quia*, inquit, *iuſtus ex fide viuet.* Viuet, id eſt, iuſtus eſt, vitam habet iuſtitiæ: vel certè, vt Hieronymus arbitratur, ita potius diſtinguendum eſt. Iuſtus ex fide, id eſt, qui per fidem iuſtus eſt, viuet, id eſt, vitam ſempiternam conſequetur, vt diſtinguat iuſtum ex fide ab eo, qui per obſeruationem legis opinioni hominum, & præſidis legum iudicio dicitur eſſe iuſtus. Nam, & Auguſtinus ſcribit, eſt quædam legitima, aut legalis iuſtitia, de qua idem Paulus ad Philippenſes ſcribens, ait, ſe verſatum in lege fuiſſe ſine querela: cui etiam

iuſtitiæ

iustitiæ suum etiam erat præmium constitutũ in fructu & copia bonorum terræ, & in eorum nullo hoste perturbata possessione collocarum. *Iustus*, inquit, *ex fide viuet* Hoc ex Habachuc Paulus adducit testimonium, in quo testimonio fidei vocabulum neque solam credulitatem significat, neque solam fiduciam, sed pro vtraque simul & hîc & alibi sæpius accipitur. Causa autem eius scribendi prophetæ fuit, vt ea ratione Iudæis, quos aliquando Babyloniis seruire desituros vaticinabatur, persuaderet, vt quamuis morãtem Deum expectarent: non enim placere Deo, qui in ipso non fidunt. Itaque diem ex die ducendo, morandoque fidei ipsorum erga se fortasse periculum facturum, ac probaturum, vtrùm eo erga se animo essent, quo qui iusti viri sunt erga Deum esse solent: hoc est, minimè dubio de diuinis promissis. Nam qui fidem Deo perfectè habent, ij sine dubio vitam ex Deo habent, eique probantur ac placent. Sed quod propheta de certa re dixit, id meritò Paulus in omni eo valere vult, in quo habetur Deo fides, & in ijs præcipuè, quæ ad Christum spectant. Earum enim fides rerum cum iis coniuncta animi virtutibus, quibus sine ipsa non viuit, vnica salutis causa semper hominibus fuit. Sed cur in citando testimonio neque Græcos interpretes sequutus est, neque codices Hebræos? Nam Græci. Iustus ex fide mea viuet. Hebræi autem. Iustus ex fide sua viuet. Id enim à nonnullis quæri solet, & vt mihi videtur, sine causa: vtroque potius sequutus est, nam illa pronomina subintelligi sæpè solent. Neque refert vtrum meã, aut suam dicas, cum cõstet quæ mea erga Deum fides est, quia eam illi habeo, eandem Dei esse fidẽ, quia vt habeam ab eo accipio. Sed addit. *Lex autem non est ex fide.* Id est, non includit in se fidem. Ex quo liquet legem, & opera legis à fide in his locis distingui: hoc est ea dici legis opera quæ intra se, aut vnà secum fidem coniunctam non habent.

Haba. 2.

Sed

Sed occurrit quæstio. Qui fit verum lege fidē non contineri, cum præcipiat ipsa lex, vt vnus credatur esse Deus, sicut scriptum est. Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est. *Deut. 6.* Nam quod nōnulli dicunt, lege non contineri fidem, ideò dici, quia quæ præmia lex promittit iis, qui se colunt, sunt terrena præmia, & ex hoc bonorū genere quod oculis subiicitur, & manibus contrectatur, & in quibus nullus locus sit fidei, non satis considerate dicitur, vt mihi quidē videtur. Nam hæc in lege non repræsentabantur statim atq; quis legitimis defungebatur officiis, sed promittebantur futura, vt necesse etiam in his esset Deo fidem habere. Itaq; & in earum rerū promissionibus fides sæpè versatur, vt in ijs apparet hominibus, quorū à Paulo in epistola ad Hebræos fidei commemorantur exempla. *Heb. 11.* Quare rectius dicemus, non contineri fidem in lege dici, vel quod non quidē credentibus, sed facientibus nominatim & disertè. Vitæ præmium promittit, qui ea, inquiens, fecerit viuet in eis: vel certè nō omninò & simpliciter de lege dici fidem non continere. Continet enim illa in toto suo ambitu & in vniuersitate præceptorum suorum nōnullarum rerum credendarū præceptum, sed negari in lege Mosayca vsquā præcipi, vt credatur in Christum, vt ab eo salus animi & iustitia petatur, vt in eo spes & fiducia nostra collocetur. Nā tametsi id de Christo polliceri sibi, atque credere, vnicuiq; nō illorū modo qui sub lege vixerūt, sed omnino omniū, qui vllo vnquam fuerunt tempore, si modo se esse saluum vellet, erat necesse: tamen ea necessitas nō manabat à præceptionibus & sanctionibus legis, sed multo ante latam legem, cum primum à peccato, in quo primi homines lapsi sunt, reuocare se cœperunt, & ad spē veniæ aspirarunt, denūtiatum vniuerso hominū generi fuit, eius cōsequendæ veniæ vnicam esse à Deo apertā & munitam viam per fidem Christi, quā qui nollent ingredi salui esse nō possent.

Itaq; de ista fide suscipiēda lex nihil nominatim præcepit: esset enim superfluū legibus sanciri Mosaycis, quod à primo, & ante omnia à Deo erat accuratè sancitum: sed præcepta sua ad id retulit, vt istarum rerum salutarem fidem, quæ omnibus erat populis, atq; hominibus necessaria, in illo Iudæorum populo, propriè retineret, & excoleret ipsum partim veris de Deo opinionibus imbuendo, partim in iis exercendo cæremoniis, ac ritibus, qui earum Christi rerum quas credi necesse erat, imaginē continerent. Quare Paulus verissimè, *Lex*, inquit, *non est ex fide*, nimirum ex fide Christi. Nam etsi ad illam respicit & se totam refert, tamen eius, neq; cognitionē lex prima docuit, neq; vsum aut necessitatem in vitam induxit: & ideò vt obserues totam legem, non ex eo consequetur, vt hanc fidem possideas, quæ extra legis præceptorum versatur ambitum, & ob eādem causam, neq; iustus apud Deū eris, apud quem ratum est & firmum neminem futurum iustum sine ista in Christū vigente ac valēte fide. Et certè in lege Mosayca isto modo quē dicimus nominata, id est, nudè sumpta, & quantum ad ea solum quæ propriè ipsa præscribit, duo insunt maxima incommoda. Vnum sic seruari non posse: nam sine spiritu viuæ fidei, quo sanatur, & cōfirmatur hominis animus, lex seruari non potest. Quod vitium proximè suprà Paulus notabat in eo, quod qui ex lege essēt, hoc est, qui se profiterentur seruare legem, omnes sub maledicto esse dicebat. Id enim eo dicebat, quia eorū nemo legē seruabat, & ob id incurrebat in pœnas & maledictiones constitutas à lege. Alterum legis est incommodum, ipsam ne si sic seruaretur, (vt id ex abundanti demus fieri potuisse) habuisse vllam vim ad eos efficiendos iustos, qui se illo modo seruassent, quoniam remota fide Christi nulla vera cōstat iustitia. Quod legis vitium hoc in loco Paulus declarat, dum testimonio Prophetæ docet vitam ex fide dari,

dari, fidem autem in lege non contineri. Itaque inquit, *Sed qui fecerit ea viuet in eis*. Id est. Ea legis opera nudè sumpta, quamuis accuratè facta non conferunt vitam animi, sed id afferunt solùm, vt in eis homo viuat, id est, vt iudicio legis non moriatur: nec enim morti lex eum addicat, qui se nullo modo transgreditur. Hæc porrò verba Paulus è Leuitico citat, in quo sic. Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis. Ex quo miro ingenij acumine collegit eas leges verè vitæ efficientes non esse. Nam quoniam Moses non simpliciter scripsit, qui ea fecerit viuet, sed adiunxit in eis, acutissimè vidit propter earum obseruantiam legum non promitti vitam simpliciter, sed eam tantum, quæ inest in ipsa lege. Id est, non promitti vitam animi, quæ vna vita dicenda est, sed vitam corporis, cuius efficiendæ ideò in lege facultas inesse dicitur, quia eius auferendæ illata morte corporis in ipsa residet potestas plena. *Leui. 18.*

Quanquam aduersus hæc sunt nonnulli, qui obiiciunt. Primò apud Matthæum scribi, Christum cuidam iuueni de ipso quærenti, quibus factis vitam consequi sempiternam posset, respondisse, vt seruaret mandata. Mandata ergo legis ritè seruata hominem efficere beatum possent. Deinde, inquiunt. Quænam obsecro est ista conclusio? Viuet in eis, ergo vitam corporis tantum viuet. Nam certè in eis, quod Hebraicæ linguæ proprietate dictum est, valet per ea: quod autem quis per opera legitima, quæ obsequutus legi facit, viuere dicatur, qui sequitur ipsum vitã corporis dici victurum? nùm qui per fidẽ operatur non rectè dicetur per ea quæ ex fide edit opera viuere? Dicetur fanè: nec tamẽ ex eo sequetur id de corpore intelligi. Postremò Chaldaica paraphrasis illud viuet in eis, sic vertit, vt de vita sempiterna animi Mosen intelligat esse loquutum. Sic enim id reddidit. Quæ fa-

ciens homo viuet in eis vitam sempiternam.

Sed ad hæc respondere non est difficile. Dicimus enim rectè Paulum collegisse. Nam proculdubio, viuet in eis, valet, eam consequetur vitam, cuius conferendę vim ipsa opera habent: habent autem eius, quam promittunt. At, quam promittant ex ea, quam in transgressores mortem inferunt, satis apertè demonstrant. Itaque illud Christi, Serua mandata, de ea mandatorum obseruantia intelligendum est, quæ manat ex fide, ad quam etiam Chaldæus respexit. Quanquam hunc nodum Chrysostomus & OEcumenius alia ratione dissoluunt. Dicunt enim hoc testimonio Leuitici nolle docere Paulum vtram vitam lex obseruata cōferat, id enim Habachuc testimonio docuisse: sed notū reddere velle fidei, id est, credēdi in Christum præcepta non numerari in præceptis legis, quod Moses non qui crediderit ea, sed qui fecerit ea scriptum reliquerit. Eo enim ipsum declarasse vniuersa legis mandata ad facta referenda esse, omnesque eius præceptiones propriè in operando versari, hoc est, à lege, non quæ quis de Christo credere, sed quæ ipse debeat facere præscribi, atque præcipi. Sequitur.

Habac. 2.

Christus nos redemit à maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est. Maledictus omnis qui pendet in ligno, vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt pollicitationem spiritus accipiamus per eum.

Quid his verbis Paulus velit efficere, & quomodo eorum sententia connectenda sit cum superiorum verborū sententiis, non omnes explanatores eodē modo tradunt. Alij enim per digressionem hæc à Paulo dici existimant, vt quoniā de maledicto legis loquutus sit, eius occasione digrediatur ab eo, quod propositum sibi est, ad docendū à quo, aut per quē id maledictū irritum fuerit redditū. Alij autē de nouo Paulum in eo argumentatū putant. Alij per

occu-

occupationem ista dici arbitrantur. Alij denique maioris explicationis ac plenioris doctrinæ causa. Quæ duæ posteriores rationes mihi magis probantur. Itaque de vtraque dicam, & de priore prius. Dixerat iustitiã acquiri fide non lege, quo ea ratione Galatas ad cultum legis Mosaycæ tendentes à cursu auerteret, & ad fidem Christi reuocaret. Sed quia fortasse eorum aliquis diceret. Lex, quemadmodum tu Paule confessus es, execratur eos, qui se non seruant, illosque maledictis insequitur: igitur & nos ni obtemperamus, configet lex maledictis suis. Quî ergo nobis author es vt legem negligamus? cur à tam vtili legis cultu nos auocas. Cui tacitæ obiectioni nunc Paulus respondens, *Christus*, inquit, *nos redemit à maledicto legis*. Quasi ita dicat. Nihil est ò Galatæ, cur recusetis, Mosayca deserta lege, ad Christi fidem reuerti: non enim si legem neglexeritis, maledicta legis vos comprehendent. Nam Christus à maledicto legis eos liberat, qui se fide & amore prosequũtur. Atque hæc de priori, posterior autem ratio sic se habet. Duobus supra positis argumentis Paulus confirmauerat legem pro iustitia maledictionem inferre, nam omnem iustitiam à fide esse. Sed quæri poterat quarum rerum fides iustitiam efficeret. Igitur ad causam suam propius accedens demonstrat fidem, quæ de Christo Deo habetur, effectricem esse iustitiæ: id autem demonstrat cum docet Christum liberasse nos à maledicto legis, ipse pro nobis maledictum factus, hoc est, subiens ipse atque suo corpore eam pœnam luens, quam lex in transgressores constituit, nec pœnam solùm exoluens, sed & probra & maledictiones eas patientissimè perferens, quæ legitimè damnatos & pœna capitali affectos sequuntur. Ex quo sic quodammodo argumentatur. Lex pro iustitia maledictionem nobis attulit, Christus eam subiit vnus pro omnibus, itaque nos ab ea exemit: igitur ipsa ratio po-

ſtulat, vt ab eo vno promiſſam Abrahami poſteris benedictionem ſperemus, ideſt, ſperemus animi ſalutem atque iuſtitiam. Quod ſi Chriſtus noſtræ ſalutis author eſt, vt in Chriſtum noſtram fidem collocemus neceſſe eſt. Sicut enim quia æneus ille ſerpens, quem Moyſes fabrefecit & in altum ſuſtulit, videndumque vniuerſis propoſuit, ſanare eos poterat, quos veri ſerpentes ſuo morſu ſauciauerāt, ideò ſauciis neceſſe erat in eum intentè reſpicere, eius vt ſalutarem vim ad ſe deriuare, atque transferre ſic poſſent: ſic vt eorū, quæ pro nobis Chriſtus geſsit ac pertulit, vim deducamus ad nos neceſſe eſt, vt fide, & amore in ipſum reſpiciamus. Ea igitur ſola fides ſalutaris & iuſtitiæ effectrix eſt, quæ cum vero Chriſti amore coniuncta in eundem Chriſtum confertur. Ait igitur. *Chriſtus nos redemit à maledicto legis.* Legis maledictum duplex erat. Vnum quod ſcripto inferebat, alterum cuius incurrendi cauſam dabat. Nam execrationes atque dira in trāſgreſſores canebat, & per occaſionē, vt dictum eſt, cunctos efficiebat trāſgreſſores. De vtroq; autē maledicto vna opera Chriſtus nos liberat, id eſt, liberat à trāſgreſsione, & à trāſgreſsionis pœna. Nā Chriſti ſalus, & peccati admiſsi maculas reatūq; delet, & præterea vires homini ſuggerit, quibus valeat legi dein ceps ſatisfacere. Quod autem dicit. *Redemit nos.* Illud, nos, quidam ad Iudæos ſolum pertinere putant: ſed alij rectius ad homines vniuerſos extendunt. Nam licet Iudæis tantum lex Moſayca lata eſſet, tamen quod ad ea præcepta attinebat, quæ moralia vocantur, quod omnem morum honeſtatem contineant, quæ ipſa ad naturæ ius etiam ſpectant, ad omnes pertinebat mortales. Nec verò Moſayca tantùm lex, ſed & naturalis etiam ipſa per ſe, niſi à fide adiuuetur, eos qui ſe colunt tranſgreſſores conſtituit, peccatoque & ob id peccato debitis pœnis & maledictis inuoluit, quia ſpiritu deſtituta, abundare pecca-

peccatum facit. Sed & in eo quod ait, *Redemit*, aduerti debet. Pro eo quod redemit noster posuit, Græcè ἐξηγόρασεν esse, quod non fit nisi pretio persoluto: ex quo vult Paulus intelligi à Christo nos redemptos esse non vi, sed iure, ac summo quidem. Pretium enim, id est, peccati pœnam, cuius debitores effecti sumus, ipse persoluit. At quam pœnam? *Factus est*, inquit, *pro nobis maledictum*. Id est, De se ipse dici voluit, quod in nos propriè competebat. In quo primum videre licet quantum Deus nos amet, qui vt Petrus scribit, nos redimere voluit non corruptibilibus auro & argento, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati. Deinde perspicitur quàm exacta sit diuinæ iustitiæ ratio, quæ passa non est maledictum aliare, quàm maledicto vitari atque dissolui. In quo mirum certè est quàm ad vnguem à Christo seruata sit pro ratione eius, pro quo satis Deo faciebat, peccati in satisfaciendo forma atque modus, vt qui in ligno vincebat, quomodo canit Ecclesia, in ligno quoque vinceretur, & vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium. Et vt Elisæus propheta fœminæ Sunamitis paruum filium vita functum à morte excitaturus se ipse colligens, & ad demortui pueri corpus suum corpus accommodans, supraque ipsum incumbens, os ori applicuisse dicitur, pectusque pectori: sic Christum Deus voluit, humani generis peccato mortui singula membra contingere, hoc est, se prorsus ex eo fingere, & eius in se similitudinem omninò transferre, eademque agere, vt eum redderet vitæ, quæ ille prætermittens facere se præcipitauit in mortem: patique ipsum, quæ homo passurus esset, & morte compensare mortem, & maledictum maledicto redimere. 1. Pet. 1.

Sed tamen aduerti debet, quod hoc loco scribit Chrysostomus, non eiusdem esse generis vtrumque maledictum. Nam maledictum quod in nos competebat, & à quo liberati per Christum sumus, illud erat, quod lex in eos, qui se transgressi essent ferebat, de quo in libro Deuteronomij fit mentio. Eius autem generis maledictum subire Christus non potuit, qui vnus plenè legem seruauit, & vt ipse de se affirmat, impleuit: tãtum abest, vt illam in aliquo transgressus esset: Subijt autem aliud genus maledicti, quod in eos ferebat lex, qui in crucem agebantur, de quibus propriè dicebat maledictos esse omnes, qui pẽderent in ligno. Illud maledictũ culpam sequebatur: hoc autem erat coniunctum cum pœna, atque ex illa ferè manans, quòd probrosum & ignominiosum esset, nõ solum capite damnari, sed etiam in crucem agi, & eo supplicij genere vitam finire, quam ignominiam execratio consequebatur. Execrabantur enim merito omnes id genus mortis, quod & legum & hominum ipsorum iudicio tam insigni infamia conspersum esset. Christus itaque in crucem se agi sustinens, & execrationes eas subiens, quæ crucis consequebantur supplicium, non solum nostram culpam deleuit, sed etiam maledictis ijs nos liberauit, quæ in nos redundabant ex culpa. *Factus*, inquit, *pro nobis maledictum*. Sic enim interpretor maledictum pro nobis esse factum Christum dici, quia maledictionẽ à lege in eos latã, qui illud mortis obirẽt genus sustinuit, vt vna legali maledictione patienter à se tolerata nos liberaret ab altera legali itẽ maledictione, cui eramus propter trãsgressionẽ obnoxij.

Matth. 6.

Quanquam scio aliis videri, maledictum esse factum Christum dici, quia hostia fuit, qua peccati hominum culpa, & è culpa maledictio orta fuit expiata, eo scilicet sermonis genere, eaq; orationis figura, qua idem alibi ipsum appellat peccatum, id est, expiamentum peccati, qua dicit.

Eum

Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fe- 2. Cor. 5.
cit. Sed & alij hoc sic interpretantur, vt factus maledictio dicatur Christus, quia, quando in iudicio capitis condemnatus est, habitus est ab hominibus pro impio, & blasphemo. Sic enim apud Ioannem Iudæi dixisse referuntur. Si hic non esset malefactor, non tibi tradidissemus eum. Sed Ioan. 18.
neutra explanatio, alia alia de causa mihi satis probatur. Nã certè Paulus non videtur loqui de maledictione, quæ ex eo extitit, quod homines de Christo male opinati sunt, id est, de eo quod habitus est pro nocenti, & legum transgressore: sed de maledictione à lege in eos lata, qui agebantur in crucem. Decernebat enim lex, vt eos omnes nõ modo pro nocentibus haberẽt, sed execrarẽtur etiam, ac diris omnibus deuouerent. Quod malum execrationis atque detestationis, quod cruci affixos legitimè sequebatur, Christus profecto subijt: & sicut mortuus est pro nobis, sic etiam nostri causa isto, quẽ dico, modo effectus est maledictus? Neque id Christum non decuit, cui non solum gratum atque dulce, sed etiam prædicabile fuit omnia ferè pœnarum & dolorum genera perferre pro nobis. Nec maledictum factus est in eo solum quod expiationis hostia factus est, ad ea, quæ in nobis inerant maledicta abolenda, sed in eo etiam quod legitimis execrationibus atque diris obnoxius voluit efici, quod ex eo, quod Paulus subijcit, liquet. Subijcit enim veteris legis testimonium, quo dicitur. *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Maledictus igitur Christus habitus est ex ista censura legis, quando in ligno pependit.

At hoc testimonium quale est, aut vnde id Paulus desumpsit? Desumpsit ex Deuteronomio, in quo sic scribitur. Quando peccauerit homo, quod morte plectendum „ Deut. 21.
est, & adiudicatus morti suspensus fuerit in patibulo, non „
permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepe- „

„ lietur, quoniam maledictus à Deo est, qui pendet in li-
„ gno, & nequaquam contaminabitis terram. Cuius te-
„ stimonij verba variè explicantur. Nam & in eo quod ma-
ledictus esse suspensus dicitur, & in eo quod sepultura af-
fici præcipitur, explanatores non eadem sentiunt. Qui-
dam sic. Maledictus à Deo, id est, valde erit infamis, qui
ea morte afficietur: erat enim id mortis genus valde ig-
nominiosum apud omnes. Chaldæus Paraphrastes aliter
sensit, sic enim vertit. Sepelite illum, quia pro eo quod
peccauit coram Domino suspensus est. Ex quo apparet
maledicti vocabulum peccatum significare ipsi, & de
eius sententia, quod lex dicit maledictum esse à Deo qui
pendet in ligno, valere, quia peccârit in Deum, & le-
gem eius transgressus sit, ideò pendere: cui sententiæ
propè accedit Symmachus, qui Hieronymo referente
sic vertit. Quia propter Dei blasphemiam: suspensus est.
Alij porrò dicunt, dici maledictum à Deo, siuè apud
Deum, quia ea pœna à Iudæis non afficiebantur, nisi
qui essent Idololatræ, aut in Deum blasphemi, quæ pec-
cata imprimis detestatur, atque execratur Deus, sed cur
eos statim humo condi iubet? iustius enim erat, vt qui tã
essent scelerati, insepulti feris laniandi iacerent. Quia, vt
dicunt nonnulli, oportebat, vt qui tantum scelus in Deũ
commisissent, quique ipsi ob eam causam execrabiles
essent, statim ab oculis omnium remouerentur, quod suo
aspectu quodammodo vniuersa polluerent. Itaque ad-
iectum statim in lege pro causa esse. Et nequaquam con-
taminabitis terram: vel, vt alijs videtur, humanitati in
eo seruitum est, & ne sub prætextu religionis, crudeli-
tati indulgeretur prudentissimè cautum. Nam aliter,
dum se pios haberi homines cuperent, in impiorum
& supplicio affectorũ hominum corpora acerbius fortas-
se sæuirent, quàm humanitas pateretur. Itaque quod

scribi-

ſcribitur, quia maledictus à Deo, qui pendet in ligno, ſic interpretari licebit, eum qui in ligno pendeat ſepultura afficiendum eſſe, quamuis ſit maledictus à Deo, ſatis enim illi ſit vnum dependiſſe ſupplicium. Lyranus porrò horum ſepulturæ aliam reddit cauſam haud ſanè improbabilem. Quia, inquit, dum pendent non intermittunt homines de eorum loqui blaſphemia, cuius tamen rei memoriam aboleri magis expedit. Sunt etiam, qui putant in hac præceptione atque lege ferenda maioris alterius rei, & magis arcanæ rationem eſſe habitam, id eſt, habitam fuiſſe rationem Chriſti honoris. Nam quoniam ille cruci affigendus erat, & eam ignominiam mortis ſubiturus, aiunt conſequens fuiſſe, vt omnes qui in cruce penderent, quandiu penderent, eius ignominiæ qua Chriſtus afficiendus erat, imaginem præſeferrent, & eam quodammodo prædicarent, quod contumelioſum Chriſto erat. Quare remoueri ab oculis eorum corpora ſtatim præcipi, atque humo condi iuberi. Vnde quod dicitur, maledictus à Deo, qui pendet in ligno, Aquila & Theodotion, & nonnulli alij ita vertiſſe aſſerunt. Quia maledictio, aut ignominia, aut iniuria Dei ſuſpenſus. Sic enim dicunt. ὅτι ὕβρις θεοῦ ὁ κρεμάμενος & certè Hæbraica כִּי קְלָלַת אֱלֹהִים תָּלוּי, verbum pro verbo ſi reddantur ſonare. Quia execratio aut probrum Dei ſuſpenſus. Sed & Iudæum, qui Hieronymum Hebraicè docuit, ſic iſta verti poſſe, vt idem Hieronymus ſcribit, dixiſſe. Quia contumelioſè Deus ſuſpenſus, vt videlicet quia Deus contumelioſè ſuſpendendus erat, & quia eius contumelioſè ſuſpenſi imago extabat in ſuſpenſis in ligno, dicatur lex præcepiſſe, eos ſtatim de cruce tolli & ſepulturæ mandari. Et certè mihi dubium non eſt, quin hac in lege ſancienda Deus reſpe-

respexerit ad futuram Christi mortis rationem. Nam nisi nominatim cauisset, vt cruci affixorum corpora sepultura afficerētur, eos sine dubio insepultos reliquissent, aut igne absumpsissent Iudęi propter sontium ipsorum sceleris magnitudinem. Nam vti dictum est, hoc crucis supplicio lege apud illos tantum afficiebantur homines blasphemi & idololatræ. Quod si more receptum apud Iudęos esset, vt cruci affixorum corpora aut absumerētur igne, aut patibulo affixa relinquerentur feris volucribusque dilanianda, id etiam seruarent in Christo, quando ipsum in crucem egerunt: quæ res illius futuræ resurrectioni, aut nostræ certè de ipso persuasioni, atque certitudini magnas afferret tenebras.

Sed quærat fortasse aliquis, quod & Hieronymus quærit, cur Paulus hoc scripturæ veteris testimoniū non integrè retulit, omisit enim illud verbum à Deo. Nam, vt dictum est, in Deuteronomio, maledictus à Deo dicitur suspēsus in ligno: itaque tam in vulgata editione legitur, quā in Græcis, Hebraicis, Chaldaicisque codicibus: nec solum omisit illud, sed & de suo addidit verba illa, omnis, & in ligno, quibus carent Hebræa. Et vt de hoc posteriori dicamus prius, responderi profectò debet, quamuis desint in Hebræo illa duo verba, tamen necessario subintelligenda esse. Nam lex illa genus vniuersum comprehendebat, ex quo suspensus id esse, quod quicumque suspenditur. Et rursus cum suspensus scribitur maledictus, intelligi, suspēsus in ligno, nam de illis nominatim agebatur: præcesserat enim. Si quem suspendisti in ligno, non maneat eius cadauer in ligno. Et addit. Quia maledictio Dei suspensus, scilicet, in ligno; id enim è superioribus repeti deberi constat, quod Græci fecerunt interpretes, quos in eo Paulus sequutus est.

Sed de priori illo maior est controuersia. Nam Hieronymus

nymus eo propendit vt credat additum Hebræis codicibus, & insertum illud verbum fuisse à Iudæis studentibus ea ratione infamiam Christiano conflare nomini, quod pro Deo colere Christiani dicerentur, quem scriptura maledictũ à Deo esse affirmaret. Quod vt verosimilius astruat audacter affirmat, nusquam in scriptura quenquam à Deo maledictum dici, inueniri. Sed vt de corruptione Hebraici codicis, & de fraude Iudæorum, & eorum nocendi studio nunc sileam, hæc certè Hieronymi obseruatio vera non est. Nam aut intelligit non esse Dei cuiquam maledicere, aut si maledicat, non tamen scribi ipsum maledicere, neque cum maledicendi verbis Dei nomen vsquam coniũgi. At vtrũq; incertũ, vt videtur, quod paret. Genes. quinto capite sic scribitur loquutus Lamech. Hic consolabitur nos à laboribus manuum nostrarũ in terra, cui maledixit Dominus. Et in duodecimo. Deus ad Abrahamum se ipse profitetur maledictionis illatorem futurum. Benedicam, inquit, benedicentibus tibi, & maledicam maledicẽtibus tibi. Et in octauo idem. Neque vltra maledicam terræ propter homines, inquit, consequens ergo est antea maledixisse dici, sexcenta sunt huiusmodi in primo Regum libro, sic aduersus quosdam Dauid precatus scribitur. Maledicti sint in conspectu Domini: quod imprecatus fuisset minimè, si non esset Dei maledicere. In Numeris Balaam. Quo modo maledicam, cui non maledixit Deus? Iosue in capite sexto. Maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit, & ædificauerit ciuitatem Iericho. In quarto Regum de vno propheta Eliseo. Qui cũ respexisset, vidit eos, & maledixit eis in nomine Domini. Et rursus in Numeris. Det te Dominus in maledictionem. In Ecclesiastico porrò. Maledictus à Deo, qui exasperat matrem. Et illud Christi quod mirum est nõ occurrisse Hieronymo, quo nihil est magis neque apertum, neque obuium. Ite maledicti in ignem

„*Gene.* 5.
„
„
„*Gene.* 12
„
„
„*Gene.* 8.
„
„*Reg.* 26.
„
„
„*Num.* 23
„
„*Iosu.* 6.
„4 *Reg.* 2
„
„*Num.* 5.
„
„
„
„*Matt.* 25

æter-

æternũ. Cur enim negemus Deum in sactis literis maledicere dici, cum videamus eas ipsum maledicentem inducere? Quod autem Iudæos in hoc loco suos codices post Christi aduentũ corrupisse dicit, id nõ est verosimile. Nũ & Græcos etiam vitiarunt codices. Nam & septuaginta viri multis annis ante Christum natum sic transtulerunt: & vt vitiare vellent, quî possent tot codices tam multis locis dispersos, & quod maius est, in scrinijs Ecclesiæ clausos, & in potestate fidelium positos? Sed faciamus potuisse, quid quæso vitiasse retulit? Nùm minus est ad contumeliam Christiani nominis (si tamen in eo vlla est contumelia,) Christum à lege diuinitus lata, quàm à Deo maledictũ dici? Arqui, vt verba illa à Deo eradamus, tamen recusare non possumus, qui pependerit in ligno maledictum esse legis diuinæ vocibus atque decretis, sed quid est, cur Christũ maledictũ dici nolimus, aut id nobis, nostroque nomini ignominiosum fore putemus? quod Hieronymus fore putat. Itaque magno studio molitur ab isto legis maledicto Christum eximere, quod lex de sontibus statuat, Christus autem insons affectus supplicio fuerit fraude pontificum. A quo ipsum labore Paulus potuisset liberare, eo ipso quẽ exponebat loco, animum modo aduertisset. Nam Paulus non veretur Christum maledictionem legis subijsse fateri, diserte enim scribit. Christus nos redemit à maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Paulo autem nemo neque in loquendo cautior neque honoris Christi fuit studiosior. Ne metue ergo (vir sine dubio sanctissime) vt ignominiosum sit Christo, quod Paulus, quia glorioſum ipsi fore censebat, ei libenter affixit: neque te risus moueant Iudæorũ, quibus vt hanc causam nos irridendi detrahas, illã aliã, ob quam ijdẽ nos irrident, quod quẽ ipsi cruci affixerũt, nos pro Deo colimus, ne si posses, velles subtrahere. Illis cæcis atque miseris sit Christus contemptui, quando eis

do eis propter ipsorum impietatem non datur, vt oculos suos ad tantum contuendum lumẽ attollant. Nos conẽnãt etiam atque derideant, quibus eadem cõditione esse, qua noster dux fuit, amplũ est, & optabile. Sed si Christus cruci affixus & legis detestationi subiectus, & pro maledicto habitus, Iudæis scandalũ, & gentibus stultitia videtur, vt Paulus alibi scribit, nobis tamen est virtus Dei. Itaque id non modo non erubescimus, aut celamus, sed prædicabile & gloriæ plenum esse censemus: prædicamusque vltro ipsi, ostentamusque. Dicimus enim subijsse Christum, vt crucis contemptum, sic etiam legis maledictionem. 1. Cor. 1.

Sed locus postulat vt explicemus qua id ratione verè dicatur. Duæ rationes sunt, vt mihi videtur, quibus fit, vt id de Christo dici, atque concedi possit. Vna vt verum sit, quod Hieronymus astruit, eos solum pro maledictis à lege esse habitos, qui sontes erant, & ob admissum scelus patibulo affigebantur: tamen Christum in his censeri quadam ratione posse. Nam ob scelus in crucem actus est, scelus inquam, non quod admisit ipse, sed quod quasi admisisset ita pro suo habuit, vt pœnam ei sceleri debitam sustinuerit. Vt enim apud Esaiam scribitur, propter peccata nostra, quæ supra illum Deus posuit, eum contriuit, id est, morte affecit ignominiosa, & acerba. Ex quo & ipse Christus maledictus à Deo hactenus dicitur, quatenus Deus odit, atque execratur peccata hominum ea, quæ Christus pro suis habere voluit, eorum vt pœnam suo corpore lueret. Etenim, vt Augustinus scribit, lex eum habebat pro maledicto, quem agebant in crucem, & ea ratione qua agebant: Christum autem, cum prius nos suprà se posuisset ipse, Iudæi in crucem egerunt. Itaque persona ipsa priuata Christi, minimè per se execrabilis Esai. 52. Aug. hic & lib. 4. con. Faustum.

Deo

Deo fuit, aut vlli eius maledictioni subiecta: Eam enim cũ aliàs semper charissimam, tùm eo ipso tempore quando in cruce animam agebat gratissimam Deus habuit: sed gerebat ibi personam omnium peccatorum publicam, & quia gerebat debita peccatis omnium luebat supplicia, nostraque in ipso scelera de ligno pendentia, nosque ipsos omnibus coopertos criminibus vnà cum ipso affixos cruci, hoc est, totum veterẽ hominem iure detestabatur Deus, & seuerus ad supplicium vocabat, vnde Christus in cruce nostra ex persona sic loquutus dicitur. Longe à salute mea verba delictorum meorum. Altera ratio est. Maledictio aut execratio est, detestatioque eius, quem quis improbat & abominatur: aut infamia & ignominia in eundẽ collata: maledictusque similiter aut is dicitur, quẽ execrantur alij, aut qui apud alios infamis habetur. Si quẽ alij execrantur, Christus dicitur maledictus à Deo, non quòd Deus execratus sit illum, sed quod permiserit eum vt alij detestarentur, Hebræorũ loquẽdi more minimè ignoto: sic enim induraſſe Deus corda hominum dicitur quod ea non emolliat: sic peccare, & errare facere, non quòd in errorem aut peccatum quenquam inducat, sed quod permittat vt erret. Vel maledictus à Deo esse Christus potuit dici, quia se ita cum illo mortis tempore Deus gesisit, quasi odio ipsum haberet, ex quo voces Christi illę. *Psal.21.* *Matt.25.* Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me? Et certè opinione multorũ pro derelicto habitus est, ipsum quando in cruce suffixum viderunt, itaque dixerũt. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, sperauit in Deo, liberet eum. Quæ etiam loquendi ratio in sacris literis non est infrequens, vt Deus id dicatur facere, cuius ostentat speciem, quodque feciſſe velle prę se fert, vt in Gene si, pœnitentia ductus inducitur, quod hominẽ condiderit, non quòd re pœnituerit ipsum, (quî enim id posset?) sed quia quasi pœnituis-

nituisset, homines interemit, sin autē maledictus infamis sit & ignominiosus, id quod nonnulli illum esse volunt, verè hæc mala Deus sicuti & mortem in Christum inuexit, vt quæ nobis grauissima mala inerant, hac Christi ærū na, pius ipse & misericors aboleret. Quare sequitur. *Vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu.* In gentibus, quidam sic, in hominibus vniuersis. Nam gentes latæ significationis vocabulum homines vniuersos significat. Rectius alij in Idolorum cultoribus, quos gentiles aut gentes sacri scriptores vocant, vt sensus sit. Mala illa opprobrium, ignominiam, multorum hominum execrationes Christum libenter esse passum, vt benedictio Abrahæ, id est, quæ Abrahamo promissa est fieret, id est, peruenire etiam ad eos, qui idola colebant. Qua in re talis ordo seruatus est. Christus factus pro nobis maledictum, Iudæos quidem imprimis à maledictione ea liberauit, quam lex in eos, qui se transgrederentur ferebat: porrò illos à maledictione legis liberans, ab obligatione eiusdē seruandæ etiam exemit. Idque significat Paulus eos asserens à maledicto legis esse liberatos per Christum, quod consequens sit, maledictum, quæ legis violatæ pœna est, non incurrere, qui solutus est lege. Ergò Iudæos Christus lege primum soluit, vt deinde gentes participes esse possent benedictionis Abrahamo promissæ, id est, salutis, quæ conferebatur per Christum. Nam vt gentes in fidem intrare possent, & cum Iudæis vnum ouile conficere, necesse fuit Iudæos solui ea lege, quæ ipsos alienabat à gentibus, vsque eo, vt eam Paulus ad Ephesios scribens nominet parietem maceriæ, qui inter vtrosque constitutus eos coire non sineret. Quem parietem dirui necesse fuit, vt ex vtroque populo vnus populus coalesceret, diruitusque is à Christo est lege Mosayca ab ipso abrogata, vt sic, quæ ex ipso manat salus, perueniret ad gen-

Ephes. 2. tes. Quadere Paulus ad Ephesios luculenter scribit, sic inquiens. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietē maceriæ soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euertens, vt duos condat in semetipso, in vnum nouum hominem faciens pacem, & reconcilians ambos in vno corpore. Ergo lex abrogata est & maceriæ paries de medio sublatus, vt vnà cum Iudæis benedicerentur Gentiles. At huius benedictionis quænam quæso vis est. Id declarat quod sequitur. *Vt*, inquit, *pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.* Pollicitationem Spiritus nominat Spiritus sancti luculentum donum, quod cum fide Christi ipso pro nobis nato homine in omnes orbis nationes effundendum esse prædixerunt & promiserunt prophetæ: quo dono benedictio illa continetur Abrahami promissa semini, id est, promissa omnibus, qui Abrahami fidem imitati essent, & ideò addidit, *per fidem*, quod fides illam agnationem efficiat: per fidem, inquam, quæ Iudæis potest esse communis cum gentibus, & non per legem, quæ gentes separat à Iudæis. Quasi Paulus argumentetur hoc modo. Lex communis omnibus esse nō potest. Est enim odiosa multis vsque cò, vt quiduis esse ciuius, quàm se Iudaicis legibus obligari malint. At salus atque benedictio Abrahamo promissa pertinebat ad vniuersos. Inte, in

Genes. 21 quit, benedicentur omnes tribus terræ. Igitur non conciliatrice & tanquam sequestre lege, quam repudiant ferè omnes orbis nationes, homines efficiendi iusti sunt, sed Christi fide, ad quam vndique concursus fiunt, auctore, atque duce, sequitur.

Fratres secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dixit in seminibus quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico testa-

teſtamentum confirmatum à Deo, quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, nō irritum facit ad euacuād. ꝯ promiſſionē.

Inſtituit aliud Paulus argumentum, quo ſuum propoſitum adhuc magis confirmat, & argumentatur hoc modo. Ea de quibus homines inter ſe paciſcuntur rata atque firma manere ſolent, neque ea quis audet mutare, violare ve, igitur multo magis quæ ſemel Deus pepigit firma manebunt. Deinde Deus cum Abrahamo fœdus pepigit, ipſi futurū promittens, vt in ſemine eius, hoc eſt, in Chriſto ex illius ſtirpe naſcituro benedictio atque ſalus daretur gē tibus: legem igitur, quam poſtea tulit, populoq́ dedit Iudaico, non ideò dedit, vt per eius obſeruantiam homines conſequerentur ſalutem & benedictionem: nam ſi eo dediſſet, mutaſſet certè id, de quo cum Abrahamo pepigerat fore, vt per Chriſtum homines ſeruarentur. Id autem pepigiſſe demonſtrat Paulus promiſsi Syngrapha in mediū producta. Ea autē eſt. Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Nā ex eo manifeſtū eſt promitti ipſi fore vt nō per multos ſed per vnum è ſuis poſteris, quē Chriſtū eſſe conſtat, humanū benediceretur genus.

Hæc in ſūma Paulus argumentatur: ſed nos ſingula quibus id argumētatur verba expēdamus. *Fratres*, inquit, *ſecūdū hominē dico*. Id eſt. Vti volo exēplo ex eo, quod homines facere cēſueuerūt deſūpto: exēplū autē tale eſt. *Tamē hominis cōfirmatū teſtamē ū nemo ſpernit*. Tamē, id eſt, licet, hoc ſē ſu. Teſtamētū licet humanū ſit, hoc eſt, quāuis id ſcribant homines, qui volūtates atq; iudicia mutare ſæpè ſolēt, tamen id nemo ſpernit, ideſt, futile eſſe cēſet, omnes potius iudicāt ratū eſſe atq; firmū. Nemo enim qui modo bon⁹ atq; verax haberi vult, id mutet, aut abroget: omnes nāq; promiſsis ſtare curāt, & fidē fallere cauēt. Vel hoc modo potius. *Secūdū hominē dico*. id eſt, adfero exēplum hominū, qui quāuis eorū fides non ſit conferenda cum Deo, tamē

testamentum semel quod scripserunt non mutant, aut rescindunt, Testamentum porrò vocat pactum atque conuentum Hebraica loquendi proprietate, qua conuenta testamenta nominari solent, quod & Augustinus scripsit, quomodo id & in Genesi, & in Psalmis, & alibi sæpè poni conspicitur. Sed & Græcum διαθήκη pactum etiam interdum apud probatos significat. Igitur, inquit, quando hominum pacta firma manent, Dei conuenta rata manebunt. At quænam hæc sunt diuina conuenta, atque pacta? *Abrahæ*, inquit, *dictæ sunt promissiones* Dictæ, id est, factæ more Hebraico, vt in Euangelio, Dic vt hi duo filij mei sedeant. Factæ autem Abrahæ promissiones quæ obsecro, aut vbi? In Genesi duobus in locis. Et benedicētur in semine tuo omnes gētes: per Christum ergo sunt benedicendę. Nam subijcit, *Non dixit, in seminibus quasi in multis, sed quasi in vno, qui est Christus* At hæc probatio dupliciter peccare videtur. Primò quia semen in singulari numero sæpè pro multis ponitur. Gene. 12. & 13. & 15. Suspice cælum & numera stellas si potes, sic erit semē tuum. Deinde quia non sequitur, vt ponatur pro vno, poni pro Christo. D. Hieronymus pro ingenio eorū, ad quos Paulus agebat, non nimis exactè argumētatū ipsum fuisse dicit. Agebat enim ad Galatas crasso & pingui ingenio homines. Itaque & ipse *ου μαλα ακριβῶς* sed *τυπω* quodammodo argumentatus est, vt scribit. Sed hæc non rectè de Paulo. Quare potius dici debet, primum, vocabulum semen etiam pro vno tantum solere poni, vt in Genesi. Sed, & filium ancillæ tuæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Deinde in illa promissione id vocabulum pro vno poni. Nam etsi ex vi vocabuli non sit necesse, tamen positum esse colligi è promissionis omnibus circunstantijs. Paulum certè diuinitus edoctū id pro vno, eoq; Christo positū esse vidisse:

Aug. li. 1. locutionū in Genes.
Gene. 26.
Psal. 82.
Gene. 12. & 22.
Gene. 21.

itaque

ita que ex eo argumentatū eſſe quod Spiritu ipſum docen te verum eſſe videbat. Hoc igitur benedictionis per Chri ſtum futuræ teſtamentum, & pactum, *Lex*, inquit, *quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt non irritum fecit, ad eius cuandam promiſſionem.*

Hic occurrit acris & difficilis quæſtio de iſto annorū numero, vtrùm verum ſit, quod Paulus ſcribit. Nam vt falſum videatur primo facit quod à promiſsione, quæ facta dicitur Abrahæ in capite duodecimo Geneſis, vſque ad ingreſſum filiorum Iſrael in AEgyptum numerantur quindecim anni ſupra ducentos: Ab ingreſſu autem vſque ad exitum fluxerunt anni quadringenti & triginta, nam per tot annos commorati ſunt in AEgypto. Ab AEgypto porrò egreſsis lex data eſt: ergò à promiſsione ad legem latam ſexcenti quadraginta quinque numerantur anni. Confirmemus ſingulas partes. A promiſsione ad ingreſſum quindecim ſuprà ducentos fluxiſſe annos apertè colligitur ex Geneſis. 12. 21. 25. & 47. capitibus. Nam vt ex his locis ritè inter ſe collatis conſtat, à prima promiſsione vſque ad natum Iſaac interceſſerunt anni viginti quinque, & Iſaac ſexaginta annos natus genuit Iacob: ergo à promiſsione ad Iacob natum fluxerunt anni octoginta quinque. Iacob porrò trigeſimum ſuprà centeſimum annum agens ingreſſus AEgyptum eſt vnà cum filijs & nepotibus ſuis: colligūtur igitur à promiſsione ad ingreſſum anni quindecim ſuprà ducentos. Quod autem mora Iudęorum in AEgypto fuerit quadringẽtorum, & triginta annorū in Exodo apertè dicitur in cap. duodecimo in quo ſic. Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſerunt in AEgy- „ *Exod. 12.*
to, fuit quadringentorum & triginta annorum. Deinde in „
Geneſi in cap. 15. ſic dicitur. Scito prænoſcens, quod pere- *Gene. 15.*
grinum futurum eſt ſemen tuum in terra non ſua, & ſubij- „
ciẽt eos ſeruituti, & affligent quadringentis annis: verū- „

tamen gentem cui seruituti sunt ego iudicabo. Igitur, si in AEgypto quadringentis annis seruierunt Iudæi, plures quadringentis triginta annis interceſſerunt inter promiſſionem & legem. Ad hæc in eodem dicitur capite. Generatione quarta reuertentur huc, quo ſignificatur quatuor generationibus, id eſt, ſæculis, quorum quodque centum conſtat annis in AEgypto completis in terram Chanaan Iudæos eſſe reuerſuros. Prætereà in Actorum libro ipſemet Paulus affirmaſſe ſcribitur Iudæos quatercentũ annos moratos eſſe in AEgypto. Nam dicit. Cum eſſent incolæ in AEgypto in brachio excelſo eduxit eos, & per quadraginta annorum tempus mores eorum ſuſtinuit in deſerto, & deſtruens ſeptem gentes, in terra Chanaan ſorte diſtribuit eis terram, quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos. Nam addidit ad quadringentos AEgyptiacos, alios quadraginta annos in deſerto conſumptos, & ferè decem alios, quos bello ſubiugandis Chananæis conſumpſerant. Et certè idem videtur affirmaſſe D. Stephanus, vt in eodẽ traditur libro. Poſtremò. Sià promiſſione ad legem non plures fluxerunt anni, quam quadringenti & triginta, ſequitur Iudæos in AEgypto commoratos eſſe tantum annis quindecim ſuprà ducentos. Nam à quadringẽtorum actriginta annorũ ſumma, ducentis atque quindecim, qui à promiſſione ad ingreſſum fluxerunt, annis detractis, totidem alij fiunt reliqui, quibus tota Iudeorũ in AEgypto circũſcribitur mora. At hoc nõ eſt veroſimile. Quis enim credat ſeptuaginta homines, qui primò AEgyptũ ingreſſi dicũtur intra tẽpus tã breue ſuum adeò propagaſſe genus, vt quãdo egreſſi de AEgypto ſũt, ſexies cẽtena millia bellatorũ præter fœminas ac pueros conſecerint. Sic enim in libro Exodi ſcribitur. Profecti ſunt filij Iſrael de Rameſſe in Sochoth ſexcenta fere millia peditũ ſine paruulis ac mulieribus. Sed nec id ſolũ intra tã exiguã

Act. 13.

Act. 7.

Exod. 13

diem

diem auctos in immẽsum Hebræos concedendũ illis est, qui istũ annorũ numerũ à Paulo fixũ defendũt: sed etiam quòd prodigiosius est nobis dabũt duabus tãtũ generationibus tanta vbertate illos pullulasse, vt cãsummã confecerint. Nã ab ingressu Iacob ad Mosis egressũ duę tãtũ intercesserũt generationes, vna enim cũ Iacob auo & Leui patre Caath puer ingressus AEgyptũ in Genesi dicitur. Caath autẽ Mosis auus fuit, genuit enim Amrã, à quo Moses genitus est, vt commemoratur in Exodo. Quî ergo credi, fieri vt posit septuaginta viros vno atq; altero ortu tãtã produxisse nepotũ siluã? Nã vt demus quinquagenos singulis filios, & in singulos filios centenos nepotes, nepotes omnes filij q; millia trecẽta & quinquaginta tria ad summũ cõficient. Nã septuaginta viri quinquagies ducti, ter mille suprà quingentos efficiũt quæ est summa filiorũ, rursus ter mille quingẽti ducti centies efficiũt millia trecẽta & quinquaginta nepotũ, quibus si superior filiorũ addatur numerus, existẽt. 353000. suprà quingentos. Atque his rationibus effici posse videtur plures quam quot Paulus scripsit annos fluxisse à promissione ad legislationem vsque. *Gene. 46. Exod. 6.*

Sed ijs nõnulla obstãt. Primũ Pauli authoritas, quã sacrosanctã habeamus necesse est. Deinde annorũ, quos Mosis parẽtes atq; auivixisse dicũtur, calculus. Nã Caath auus Mosis vnà cũ Leui patre suo puer ingressus AEgyptũ dicitur, in Geneſis libro. Demus ingressũ bimũ, aut trimũ, is vixit annos. 33. supra centum. De eo enim scribitur. Anni q̃uoq; vitę Caath. 133. Porrò Caath Amrã filiũ sustulit, quẽ tamẽ extrema sua senectute sustulisse nõ est credẽdus, sed dem⁹ sustulisse vltimo vitæ suæ anno, quò magis de eo qđ intẽdimus cõstet: fluxerũt ergò ab ingressu Hebræorũ in AEgyptũ vsq; ad natũ Amrã 130. anni. Amrã autẽ, vt iiin eo dẽ scribitur loco, annos vixit centũ triginta septem, cuius filij Moses & Aaron fuerũt, quos etiã demus extrema sua *Gene. 46. Exod. 6. Exod. 6.*

senecta genitos ab ipso esse, Interceſſerunt ergo inter natiuitatem Amram & ortum Moysis anni centum triginta. Moses autem annos octoginta natus Hebræos eduxit ex AEgypto: igitur ab eorum ingressu vsque ad eorundem exitum non plures anni fluxerunt, quam quos isti tres quos diximus conficiũt numeri, id est, quam quot fluxerunt ab ingressu Caath ad natum Amram, & ab eo ad Mosis ortũ & ad eundem octogenariũ, qui omnes in vnam collecti summam vix tercentum quadraginta conficiunt. Superhoc nostra ætate quidam vir doctus censet Hebræos incoluisse AEgyptum ad quadringẽtos triginta annos, vt scriptum esse videri potest in capite duodecimo Exodi, à cuius sententia neque Augustinus Eugubinus, neque è priscis scriptoribus Cyrillus multum vt mihi videtur, absunt. Et quod Paulus in hoc loco scribit sic accipit, vt in eo quod de lege lata post quadringẽtos & triginta annos commemorat, non significet post promissionẽ Abrahamo factam, sed post ingressum Hebræorum in AEgyptum, id tempus ad latam vsque legem fluxisse. Quasi ita scripsisset. Testamentum confirmatum Abrahę à Deo, non irritum fecit, quæ post quadringentos triginta annos ab ingressu Israelis in AEgyptum facta est lex.

Exo. 7. *Gene. li. 1 Chronog.* *Exod. 12.*

At isti interpretationi, non solũ nouitas obstat, sed etiã Pauli propositum, atque mens. Id enim Paulus agit, vt doceat promissionem præcessisse, legislationem sequutam esse, & prius à posteriori abrogatum non esse. Id autem, promissionem antecessisse in oratione sua Paulus non poneret, neque ex eo, quod hic scribit, verum esse liqueret, si post ingressum, id tempus fluxisse diceret. Quî enim constat ingressum promissione esse posterius? Dicet iure aliquis, nec enim id Paule à te constitutum est. Ad hæc de ingressu nulla fit mentio, de promissione proximè statim præcessit:

qui

quî ergo posit intelligi ab ingressu, & non potius à promissione annos illos dici numerari? & si ab ingressu, cur magis ab ingressu intelligatur Iacobi, quã Abrahami, cuius proximè præcesserat nomen, cum constet & ipsum à Palæstina in AEgyptũ aliquando venisse. Itaq; illa exponẽdi Paulũ ratio, mihi vt videtur, est valde improbabilis. Nec minus quæ de spatio vitę Caath, & Amram cõminiscitur, id vt telum vitet, quo se confici videt. Scribit enim primò fieri posse, vt Caath non auus Mosis fuerit, sed tertius aut quartus auus, & vt scriptura more suo eorum reticuerit nomina, qui intercesserunt inter Caath & Amram, vt Matthæus nonnullos prætermisit nominare Christi auos in auorum Christi catalogo, & Esdras Zachariam, Addonis qui esset nepos, Addonis nominat filium. Deinde quãdo hoc ipsi dare nolimus, tamen ait Amram diutius vixisse, quàm quantum in Exodo, vt apparet, scribitur. Hoc est, vni rei commentitiæ nouum aliud commentum adiungit: idque ex eo confirmat quod Hebræi Amram numerare solent inter eos, qui vitam produxerunt longissimè. Quod autem Moyses in Exodo scribit. Et fuerunt anni vitæ Amram centum triginta septem: id præcisè ab eo scriptum esse, ac proinde addi deberi, aut quasi additum esset intelligendum dici, quando genuit Mosen. Sed mihi neutrum probatur. Non prius. Quia in libris Paralipomenon, quo loco Leuiticæ familiæ omnes ordine recensentur, hi ipsi, nec præterea alij Mosis numerantur parentes, auique. Deinde quia si plures interceßissent inter Caath, & Moysen, quàm qui in Exodo interceßisse dicũtur, non quarta generatione egressi de AEgypto Hebræi essent, id est, non quatuor hominum generationibus exactis ab eo tempore quando primum in AEgyptum venerunt, reliquissent AEgyptum, contra atque in Genesi fore prædictum erat. Nam demus Amram nepotem fuisse Caath, &

Gen. *Matt.1.* *Esd.5.* *Exod.6.* *1.Par.6.* *Gen.15.*

auum Moſis, & non, vt ſcribitur, Moſis patrem & filium Caath: igitur à Caath, quo puero Iacob AEgyptum ingreſſus eſt vſque ad Phinees Aaronis nepotem, quo item adoleſcente Iudæi ex AEgypto profecti ſunt, ſex numerantur generationes hominum: duæ ſcilicet à Caath ad Amram, ſuum vt fingimus nepotem: ab eo autem vſque ad Aaronem fratrem Moyſis item duæ, rurſuſque duæ aliæ ab ipſo ad Phinees, qui Eleazari filius fuit, & Aaronis nepos. Quibus fit, vt prius illud mihi probari non poſsit, poſterius vero multò minus. Nam præterquam quod illa interpretandi atque exponendi ſacram ſcripturam ratio nimis violenta eſt, & à conſuetudine ſermonis ſcripturarum aliena, vt liquere ex Geneſis libro poteſt, in iis locis, in quibus veterum hominum ſpatia vitæ ſcribũtur, & ſeorſum notantur certa tempora, quando filios generare cœperunt, eſt etiam eiuſmodi, vt, ne ſi detur vera eſſe, ex ea conficiatur, quod quæritur, Iudæos incoluiſſe quadringentis, ſcilicet, & triginta annis AEgyptum. Nam, vti è ſuperius ducto calculo conſtat, omnis ea ratio, atque numerario vix ad ter cẽtum annorum aut paulò maiorem ſummam peruenit. Quare verius eſt, mihi certè magis probatur, Auguſtinus quod ſcribit Pauli commotus authoritate variis in locis, à promiſsione ad legiſlationem tantum quater cẽtum & triginta annos fluxiſſe, vti Paulus hic affirmat, & moratos Hebræos in AEgypto eſſe paulo plus ducentis annis, quod item doctores Hebræi ferè omnes concedunt.

Augu. de Ciuit. lib. 16. c. 24. quæſt. ſuper Exod. Veraque gloſſ. Rupertus. Euſeb. in Chronicis

Itaque ad ea, quæ contra allata ſunt, ego ita reſpondeo. Ad primũ nego Hebræos quadragẽteſimo anno poſtquã AEgyptum venerunt diſceſsiſſe ab Aegypto. Et quod dicitur in Exodo, Habitatio autẽ filiorũ Iſrael, qua manſerunt in AEgypto, fuit quadringentorum, & triginta annorum, id Auguſtinus interpretatur dici, nõ quòd in AEgypto totum id tẽpus cõſumpſerint, ſed quòd ſeruiẽtibus in AEgypto

pto ipſis, is annorũ numerus cõpletus fuerit, quo completo atq; exacto ſeruire deſierint: & adducit pro exemplo, quod de Tharã Abrahę patre in Geneſi dicitur. Et fuerunt „ Gen. 11.
dies Tharę in Carrã quinq; & ducẽti anni: non quia in Carrã omnes acti fuerint, inquit, Auguſti. ſed quia ſunt ibi cõpleri. Quare & Græci interpretes ita verterunt. Incolatus, quẽ incoluerũt filij Iſrael in AEgypto, & in terra Chanaã ipſi & patres corũ, fuit. 430. annorũ. Et ad aliud, q̃ cõtra afferebatur, dici in Gene. ſeruituros in Ægypto per. 400. an Gen. 11.
nos, Auguſ codẽ modo reſpondet cõpletos eos annos in AEgypto eſſe, nõ actos vniuerſos. Id porrò, quod in Actis Paul. dixiſſe ſcribit. Datã Iudæis Palęſtinã poſsidendã poſt 400. annos, noſtrã nõ labefactat, ſed potiꝰ cõfirmat ſentẽtiã. Sẽtit enim Paul datã poſt 400. à promiſsione, nõ autẽ ab ingreſſu in Aegyptũ. Nec verò nõ eſt veroſimile, vti vltimo obiiciebatur loco, intra tã breue tẽporis ſpatiũ, tot homines è tã paucis eſſe propagatos. Nã etſi à Caath vſq; ad Moſen nõ ſint, niſi generationes duę, tamẽ à Caath vſq; ad eos qui vna cũ Moſe Ægypto profecti ſunt, cõſtat fluxiſſe generationes quatuor. Nam ante eã profectionẽ annis aliquot natus eſt Phinees Aaronis nepos Eleazaro patre. Et vt inter Caath & Moſen tantũ duæ intercedãt generationes, tamẽ inter reliquos, qui vnà cũ Caath AEgyptũ venerũt, & ipſorũ illos poſteros, qui in eandẽ cũ Moſe inciderũt ętatẽ, nõ neceſſe eſt duas interceſsiſſe generationes tãtũ, potuerũt intercedere plures, & verò interceſsiſſe eſt veroſimile, ex quo ille tãtus è tã paucis intra tã paucos annos ſuccreuit, & pullulauit Iſraelitarũ numerus, Deo præcipuè eius gẽtis res peculiari cura in maiꝰ ſemper promouẽte, & augẽte, quod & pollicitus fuerat facere quãdo cũ Abraham iſto modo loquutus eſt. Multiplicabo ſemẽ tuũ ſicut „ Gen. 22.
ſtellas cæli: & ſicut arenã, quę eſt in littore maris: idq; præ- „
ſtari ab ipſo cęptũ eſſe in illo Ægyptiaco incolatu teſtatur „
ſcriptu-

Exod. 1. scriptura, quà post ingressum Iacobi in Aegyptũ, sic dicit. Filij autem Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt. Nam Hebraicum שרץ, quod multiplicare noster conuertit, de fœtura piscium propriè dicitur, itaque ebullire in morem piscium significat. Pisces porrò multiplices fœtus edunt. Quare & alij verterũt Vermium more scaturiebant aucti in immensum. Sequitur.

Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione, Abrahæ autem per promissionem donauit Deus.

Nonnulli hoc cum superiori argumento confundunt, sed rectius mea quidem sententia faciunt, qui hoc à superiori argumento distinguunt. Suprà argumentabatur, quę homines inter se paciscuntur rata & firma manent, ergò quæ cum Abrahamo Deus pepigit, ea postea, quando legem tulit, non immutauit. At pepigit futurum, vt omnes orbis nationes sanctificarentur per Christum: Christus ergo, & non Mosayca lex est qui sanctificat. Nunc ita argumentatur. Deus simpliciter, nullaque conditione addita, quæ ad nostra spectaret opera, aut quæ ex vllius legis obseruatione penderet, Abrahamo promisit fore vt homines iusti efficerentur per Christum, ergo lex non eo inducta & lata fuit, vt homines iustos efficeret, aliter non simpliciter & absolutè promisisset Deus sanctificare gentes per Christum. Sed si lex non eo inducta fuit, cuius rei efficiendæ causa, dicet aliquis, fuit inducta? Nam nullius rei efficiendæ gratia, eam fuisse inductam quis dicat? Hanc quæstionem & Paulus proponit, & ei respondet, sic dicens.

Quid igitur lex? propter transgressionem posita est, donec veniret semẽ, cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.

Lata est, inquit, quoad vsque veniret Christus, propter transgressiones, id est, propter peccata atque scelera, quibus iuris violatur ratio, vel coercẽda, vt nonnulli volunt, vel ostendenda, vt alij, & in lumine constituenda. Nam lex osten-

oſtenſione recti,& pœnarum adhibitione,etſi elidere peccatũ omninò & radicitus extirpare nõ poterat, at coercere in nõnullis poterat, & animũ vitiis diffluentẽ cõſtringere. Poterat porrò omnibus notum facere vtrũ peccarent omni recti iuris ignoratione ſublata. Vtrumq; autem erat neceſſariũ, quoniã vtrumq;, quodq; ſua ratione, Chriſto venienti viam muniebat, in quibuſdã minus peccando, in omnibus ſe eſſe peccatores agnoſcendo. Ideoq; addidit. *Donec veniret ſemen, cui promiſerat.* Ideſt veniret Chriſtus, cui in Abrahamo promiſſum fuerat, vt ex ipſo ad omnes homines iuſtitia atque ſanctitas emanaret: itaque donec is adueniret, lex introducta fuit, quæ homines in officio, quoad fieri poſſet, contineret. Introducta autem fuit, per Angelos, ita enim ait. *Ordinata per Angelos in manu mediatoris,* id eſt, manu, hoc eſt poteſtate & authoritate Chriſti verbi ſtabilita, & quandiu ille ſtatuit, atq; definiuit tandiu duratura, ſed per Angelos ordinata, hoc eſt, illis miniſtris tradita atque lata. Nam & tubæ ſonus auditus, quo die lex promulgata eſt: & nebulæ cacumen montis cingentes, & è nube erumpentes luminis radij, & terræ concuſsio, & excitati & in ſublime elati fumi, igneſque micantes Angelorum opera atque miniſterio extitere. Latio autem ipſa legis Chriſti verbi proprie fuit, qui idem cum Abrahamo & Iacobo congreſſus creditur, vt veteribus placuit ferè omnibus, Auguſtino tamen repugnante & contradicente nonnil. Sed addit.

Mediator autem vnius non eſt, Deus autem vnus eſt.

Quoniam mediatoris Chriſti mentionem fecerat, per digreſsionem quod ſit munus mediatoris explicat. Eſſe enim ait eius, qui diſsidentes duos inuicem conciliat, aut eius, qui pro altero apud alterum intercedit, aliorumque ad alios mandata vltro citroque perfert, neq; deſiſtit commeare atque agere, quoaduſque eorum inter ſe animos atque

atque ſenſus componat, ac fœdere vinciat. Ex quo, quod ad ſuam cauſam pertineat, Paulus intelligi vult, non legis, ſed Chriſti vnius eſſe, quando vnus ipſe mediator eſt, homines conciliare cum Deo, fœdus ferire inter ipſos, hominum Deo voluntates ſubiicere, Dei ad homines deducere ſanctitatem, atque iuſtitiam. Quod ſi quis hæc ex aliorum, id eſt, ex aduerſariorum ſuorũ perſona à Paulo dicta crediderit, & aduerſum ſe ſuamque ſententiã obiecta ab ipſomet, id quod ſæpè Paulus facit, & nonnunquam ita tectè perſonis tacitis, & earum notis remotis, vix vt poſsit cognoſci. Hæc ſi quis dicat non improbabiliter, iſta interpretetur hoc modo. Dixerat Paulus legẽ ordinatam fuiſſe per Angelos in manu mediatoris, hinc ſe effert aduerſarius, ac in Paulum inſurgit, ac ſibi ex eo quod in legiſlatione mediatorem interceſsiſſe, ac intercurriſſe dictum eſt datum telum putat, quo ipſum confodiat, itaque inſtat. In lege ferenda mediator, vt fateris Paule, interuenit: at mediator vnius nõ eſt, nam mediatoris munus eſt, non cum vno aliquo, eoque ſecum concordi agere (apud eos enim qui aut numero, aut animorum concordia vnum ſunt, nullum mediatoris eſt munus) ſed plures eoſque diuiſos animis atque ſententiis componere, ac inuicem placare: igitur, ſi mediator interceſsit in lege ferenda, profectò legiſlatione id actum eſt, vt Deus conciliaretur & placaretur hominibus, quibus erat merito eorum infenſus. Id, inquam, actum eſt, vt lege à Deo lata, & à Iudæis quibus ferebatur mediatoris opera, atque interuentu probata & accepta, illorum obedientia & legis obſeruantia placatus Deus, & ad amorem & benignitatem conuerſus in ipſorũ animos amanter influeret, eos ſanctificans omni ipſorum deterſa labe. Datur igitur per legem iuſtitia, tuque Paule vel inuitus & pro illa, & contra te teſtimoniũ tuliſti. Hoc Paulus animaduertens ſibi poſſe obijci, & pro obiecto illud

illud habens, atque adeò obiiciens ipſe ſibi ex aduerſariorum perſona, tanquã acri petitus telo ſe totum collegit, ac vim irarum ſuſcitans aduerſatiũ referit, & vt referret par pari, ex eo ipſo quod obiecerat, telũ arripit, idq; in ipſum validè intorquet, hoc eſt, telum repellit telo, ſic dicens.

Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? abſit. Si enim data eſſet lex, quæ viuificare poſsit, verè ex lege eſſet iuſtitia.

Quaſi dicat. Bellè tu quidem. Lex ergo leuitatis, ac vanitatis Deum arguet atque conuincet, ſiquidem, quod Chriſto pollicitus eſt, id legi dedit, vt efficeret. At quis iſthuc ferat, Deum ſententiam mutaſſe dici? Nam ſi lex vitam animi dat, dat profectò iuſtitiam, quæ eſt vita animi: itaque iam lex iuſtos facit, & non is, quem Deus principio declarauit, & ſtatuit eius rei futurum effectorem. At hoc perſpicuè falſum eſſe ipſa ſcriptura ſuprà citatis locis nos docuit. Et hoc eſt quod ſubiicit, cum ait.

Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato, vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.

Hoc eſt. Sed falſum eſt legem vlli homini contuliſſe iuſtitiam. Nam vniuerſos, qui Chriſtum antecefſerunt variis inquinatos fuiſſe peccatis diſertè, vti ſuprà diximus, ſcriptura docet, vtpote quę omnes ſub peccato concludat, id eſt, ſub peccati dominatu conſtituat, vt promiſsio, id eſt, promiſſa iuſtitia daretur per fidem Ieſu Chriſti, id eſt, ita daretur atque contingeret, quomodo Deus olim ſe daturum promiſit. Nec verò contentus Paulus, hoc tam acri aduerſarium confodiſſe telo, id quod ab illo intortum, in ſe adhuc inhæſiſſe videbat, nunc à ſe omninò reuellet, hoc eſt, propriè diluit, ſibi quod obiecerat, magis adhuc & vberius explanãs, cuius rei cauſa, quaue fini lata lex eſſet. Hoc enim videbat explanari neceſſe eſſe, ne ſi eius ferendæ nulla alia probabilis appareret cauſa, lata crederetur gratia iuſtitiæ conferendæ. Itaque ait.

Prius

Prius autem quam veniret fides sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo, omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu. Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus, neque fœmina.

Hoc est. Eo fine, si id quæritis & à me vobis explicari vultis, lex lata est, vt tantisper, dum Christi aduentus tempus appetebat, nos quasi domi concluſos, hoc est, intra septa suarum præscriptionum contentos seruaret saluos quoad fieri posset, & incolumes ei fidei & disciplinæ, quæ postea reuelanda erat. Cuius custodiæ, atque inclusionis ea vis erat, primùm secernere Iudæos à reliquis, quo diuini promissi cõstaret fides: nam promiserat Deus futurum vt ex illorum gente nasceretur Christus. Deinde eos, quorum è stirpe atque sanguine totius puritatis, atque sanctitatis nasciturus erat flos, à vitiis arcere quantum rei natura pateretur, & in officio continere, ac præcipuè in vnius cultu Dei. Postremò paulatim illis cultibus illos assuefacere ad veriorem, ac magis spiritualem Dei cultum recipiendum, qui animi puritate, & terræ præmiorũ contemptu, & omnium amorum præter vnius Dei abdicatione præcipuè continetur. Et quomodo qui fundum colunt ante sementem terram aratro proscindunt, offringunt deinde arq; occant, fimo item pinguem reddunt, ac præterea iacto semine hirant ipsum atque sarriunt, segetes vt lætiores faciat: eodem modo Deus legis disciplina illorũ præparare voluit animos ad Euangelicæ fidei arq; doctrinæ fatum melius accipiendum, vt tanquam in subacto & præparato solo Christianæ doctrinæ semẽ postea iactum, vberius ac fœlicius fruticaret. Quod & euenit. Nam, vti Augustinus prudenter animaduertit, scriptumq; reliquit,

quod

quòd Iudæi legis doctrina & obseruantia cultos haberent, & ob id aptiores redditos ad Euangelij doctrinam accipiendam animos, eò factum est, vt quæ ex Iudæis ad Christi fidem conuersis prima extitit Ecclesia, in omni perfectione Christianæ virtutis longè præstiterit cæteris Ecclesiis, quæ ex gentibus constitutæ sunt. Nam de vna illa constat scriptum esse. Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia, possessiones, & substantias vendebant, & diuidebant illa omnibus prout cuique opus erat: quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Act. 2. Quare aptè Paulus subiungit. *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur.* Quia quomodo pædagogi pueris primainitia virtutis instillant, eosq; pro eo, quod ipsorum ætas fert, rudioribus officiis instituunt, vt iis assuefacti, absolutum & perfectum officium postea viri facti rectè præstare possint: sic ipsa lex rudes, atque imbecilles illius populi animos promissis terrenis, atque pœnis propositis condocefaciebat ad id, vt firmata ætate quando perfectior pietatis cultus ipsis traderetur, & eum auidè arriperent, & in eo se magno cum fructu exercerẽt. Et quoniam Paulus pædagogi officium legi dedit: pædagogi autem munus puerili eorum, qui instituuntur ætate terminari videbat, hoc est, non esse perpetuum eius munus, nec pertinere ad omnem ætatem. Puerorum enim est ea institutio: Itaque qui ex ephœbis excesserunt, pædagogo non indigent. Id igitur quia Paulus vidit & simul intellexit suam causam eo non mediocriter confirmari, in rem suam statim vertit, itaque addidit. *At vbi venit fides iam non sumus sub pædagogo.* Quasi ita diceret. Quod si lex pædagogus fuit, vt certè fuit, vel ex eo constare potest,

legi iam in nos ius non esse, vtpote qui puerilem excessimus ætatem, ex eo postquam peruenimus ad fidem Christi. Nã qui in ista fide sunt, filii Dei sunt. *Omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu.* Filios autem vos esse cum dico, id intelligo adulta ætate filios vos esse, & cælesti semine satos, maximique Deo patri charos, & cum ipso Christo penè vnum effectos, & ob id iam à pædagogorum institutione præceptisque liberos. Non enim modo filij Dei estis, sed & Christum induistis, immo ob id estis veri iam & genuini filii Dei, quia ipse verus Dei & genuinus filius in vobis habitans, & per omnes animi vestri sensus infusus vos ex sese format ac fingit, & in sui habitum speciem ac penè naturam transfert. *Quicunque enim baptizati estis Christum induistis, non est Iudæus neque Græcus: non est seruus neque liber: non est masculus, neque fœmina, omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* Et quia vnum effecti estis cum illo, consequens est, vt sicut ille lege solutus est, sic & vos sitis in illo liberi, hoc est, vt iusti efficiamini, neque legis cultura indigentes, neque eius præceptionibus vllo modo subiecti, vtpote qui in vobis ipsis habeatis inditum in animo & penè in venas transfusum Christum benedictionis, id est, iustitiæ, sanctitatis, fœlicitatis Abrahamo promissæ, & in alios diffundendæ fontem & principem. *Quare si vos Christi, ergo semen Abrahæ estis secundum promissionem hæredes*, ac propterea lege non indigetis, quæ vos aut in Abrahami stirpem inserat, aut hæredes constituat, aut constitutos hæreditatem cernere faciat.

CA-

CAPVT. IV.

DIco autem quanto tempore hæres paruulus est nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus, & actoribus est, vsque ad præfinitum tempus à patre: ita etiam nos cum essemus paruuli sub elementis mundi huius eramus seruientes.

Suprà dixerat legem non fuisse datam Iudæis, eos vt iustos efficeret, sed vt eis pro pædagogo esset, qui pœnæ & flagrorum timore coerceret ipsos vti pueros, & in officio contineret eousquedum illi in aduentu Euangelij viri facti, relicto pædagogo fidem Christi colere inciperent, & qui erant filij Dei, non iam quasi serui haberentur, sed pro filijs se gererent. Et quoniam Galatæ à gentibus, & non à Iudæis orti dicerent. Si lex pædagogus erat, animos eorum, quos instituebat, ad fidem Christi accipiendam colens, & præparans, se etiam debuisse exerceri in lege, antequam amplecterentur fidem Christi. Animis enim ipsorum nulla legis cultura sub actis, & ad Euangelij accipiendum semen nunquam redditis idoneis difficile esse, vt Christi in ipsis fides ad frugem perueniat. Hæc igitur quia Galatæ dicerent, eos vt ab hoc errore liberaret etiam docuit, per fidem quam Christo habuerunt, iam id assequutos esse, vt essent veri filij Dei, & ob id legis cultura non egerent. Induisse enim illos sic in baptismo Christum, vt ei viderentur omninò similes, certè patrem cælestem propter Christum in eorum animis emicantem atque elucentem, eos pro Christo habere, & quasi ex se natos filios diligere. At quoniam rursus possent dicere, Paulóque opponere, Iudæos & ipsos filios fuisse Dei, & quamuis fuissent, legi subiectos à Deo esse, & eius seruandæ necessitate constrictos: ideò huic quæstioni atque ob-

iectioni nunc Paulus respondet, dicens. *Dico autem quanto tempore hæres paruulus est nihil differt à seruo cum sit Dominus omnium*. In quo docet, Iudæos ante Euangelij manifestationem, quamuis ad spem filiorum & hæredum occultè educarentur, tamen conditione & specie fuisse seruis similes, & ideò legis seueritate fuisse constrictos: ipsos autem Galatas non solùm re, sed & conditione, & specie esse & haberi filios, & ob id legi seruire illos, neque decere, neq; necesse esse. Nam certè Iudæi ante aduentum Euāgelij ex vi legis non erant filij, sed ex vi fidei, quæ sicut tum occultabatur sub lege, sic filiationis illorum ratio latebat occulta, eruptura postea in maximum splendorem, quando fides Christi illis discussis vmbris luminis sui radios protulisset. Quod exemplum nullo quidem modo poterat ad Galatas trahi: erat enim eorum causa dissimilis, vtpote qui splendente iam Christi fide ad ipsum conuersi, & illustrem adoptionem filiorum nacti, quasi qui pueritiæ excessissent annos filii, eiusmodi legum institutione & pædagogia non egerent. Itaque id declarat exemplo à rebus humanis petito. Nam pueri quamuis paternæ substantiæ futuri hæredes, tamen dum pueri sunt, pædagogis seruiunt, illisque ad nutum parent. *Dico autem*. Sic loqui solet Paulus, cum aliquid obscurius dicit, seque interpretari auet. Quasi ita dicat. Quod autem dico, cum & vos per fidem filios factos dico, & Iudæos sub lege tanquam sub pædagogo fuisse constitutos affirmo, tale quiddam est. Non nego Iudæos fuisse filios, etiam antequam se in publicum daret Euangelium, sed quia dum id latebat, se in lucem proferre eorum filiatio non poterat, idcircò illi etsi filii erant, tamen vt serui habebantur, aut certè vt immatura ætate filii, & vt pueri paruuli. Atque vt hi, tametsi hæredes futuri, pædagogo subduntur, sic Iudæi, quasi si essent serui, sub legis Mosaycæ valde

minaci

minaci imperio constituti sunt, eousque quoad hoc tempus aduenirent, in quo & vos per fidem Christi, in quem antea nullo modo credebatis, effecti filij Dei, & illi per fidem in eundem, quem antea in legis venerabantur vmbris, ab occulta ad illustrem filiorum Dei conditionem translati, liberati planè estis ab obligatione Mosaycæ legis seruandæ. In quo etiam Paulus instituto suo seruit, & à maiori, vt mihi videtur, argumentatur. Nam si Iudæi, quibus propriè lex Mosayca data est, statim atque è pueris excesserunt, id est, statim atque fides Christi proferre lumen suum cœpit, ipso adueniente liberati sunt à legis onere, quis ferat Galatas, quibus de lege seruanda nihil vnquam præceptum fuerit, eodemmet tempore velle subiici legi? *Dico autem, quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo.* Id est, Qui puer est, dum est puer non vt Dominus futurus imperat, sed vt seruus aliis paret, aliorumque imperio regitur. *Cum sit Dominus omnium.* Id est, quamuis in omni domo postea dominaturus sit. *Sed sub tutoribus*, id est, procuratoribus, & dispensatoribus domus, hoc est, iis quibus paterfamilias curam gubernandæ domus committit. *Ita & nos.* Confert simile, & cum, *Nos*, dicit, de Iudæis loquitur. *Cum essemus paruuli*, vel sapientia, vel moribus, vel certè vtroque: aut potius cum tempus aduentus Christi maturum nondum esset. *Sub elementis mundi huius eramus seruientes.* Elementa Paulus vocat religionis disciplinæque rudimenta & initia, vt facit ad Hebræos & ad Colossenses scribens. Ergo institura Mosayca hîc appellat elementa, quòd Euangelij postea annuntiandi & patefaciendi rudimenta quædam erant, & veluti præludia. *Sub elementis mundi huius eramus seruientes.* Id est, Iudæi quòd pueri in inductione animi, & in affectu erga patrem Deum haberentur, Mosaycis institutis ceu pædagogo seruiebant. Sed cur ea instituta elementa mundi nominat, quando non humana ra- *Heb. 5. Coloss. 2.*

tione inuenta sunt, sed à Deo excogitata atque tradita? Quia mundo, id est, hominibus tradita sunt: Sic enim eos
Ioan. 1. istæ literæ nominant, vt in illo apparet. Et mundus eum non cognouit: Aut certè quia ad mundum refert Paulus quod est corporeum atque mortale, illa autem instituta in corporeis & visibilibus versabantur rebus, & caduca erant, & cedere Euangelio debebant, atque ipso exoriente cadere interireque. Sequitur.

At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.

Exequitur vlterius simile quod posuit. Nam vt filii, mox vt viri esse incipiunt, aut certè postquam pueritiæ annos excedunt, pædagogorum imperio liberantur: Sic, inquit, Iudæi ad virilem vbi peruenerunt ætatem, id est, suo & maturo tempore à legum iussis liberati sunt. *At vbi venit plenitudo temporis*. Id est, temporis maturitas à Deo definita quando venit. *Misit Deus filium suum*, id est, legauit in mundum illum, non vt in mundo esset, sed vt noua ratione in mundo esse inciperet humana tectus & vestitus carne. *Factum ex muliere*, Id est, ortum è sanctissima virgine. Ex quo liquet in his literis mulieris vocabulum, & pro integra ac viri experte muliere poni, esseque nomen sexus, vt vocabulum fœmina: quod etiam liquet ex illo, quod in Genesi
Gen. 2. scribitur. Et ædificauit Dominus costam quam tulerat de Adã in mulierem. Quod & Augustinus adnotauit. *Factum sub lege*, id est, ortum ex iis, qui sub lege constituti erant, ex quo & ipse legi subiectus habitus est: certè legem & ipse coluit patrio ritu. *Vt eos qui sub lege erant redimeret*, id est, lege solueret, à legis seruandæ necessitate liberaret. Sed cur quæso ipse legem seruando Iudæos exoluit

ab

ab obligatione seruandæ legis? aut quî hoc consentaneum illi sit? Quia seruauit vnus pro multis, ille enim lege non tenebatur. Quia ergò se sua voluntate Christus subiecit legi, eamque vnus, quod Iudæi exequi nunquam potuerunt, perfectè seruauit, idcircò ipse pro eis patri fecit satis. Itaque quemadmodum Christus, quia pœnas peccatis hominum debitas ipse subiit, à peccati seruitute vniuersos redemit homines: sic Iudæos onere leuauit legis, id suprà suos humeros tollens onus: & vt nasci homo debuit, hominis vt in se deleret culpam, ita oportuit, vt Iudæus nasceretur, id est, vt genus duceret à Iudæis, eos vt liberaret à lege. Nam sicut malis quibus subiecta est vita hominum perferendis, exemit nos ab omni malo: sic legibus seruandis Mosaycis, Mosaycæ legis seruandæ necessitatem remouit à Iudæis. Sed neque mala pertulisset, homo nisi esset, neque seruasset legem nisi à Iudæis ortum duxisset & originem. Itaque sua illi natiuitas, & quod Iudæos maiores habuit, causa fuit patrios vt ritus sequeretur, id est, vt seruaret maioribus suis legem traditam. Vnde rectè Paulus factum ipsum sub lege dicit, id est, natum Iudæum, ac proinde legibus Iudæorum, vt videbatur, subditum, vt eas cum seruasset ipse, eos qui sub lege erant redimeret. Igitur Iudæis Christus dupliciter saluti fuit, & quòd à peccati culpa mundauit eos, & quod legis onus ab ipsis remouit: gentibus autem in altero tantum, quod ad peccati atque culpæ abolitionem attinebat, salutem attulit, ad quas propriè quod sequitur pertinet. *Vt adoptionem filiorum reciperemus.* Nam Iudæi, antequam ex muliere factus & sub lege cõstitutus nasceretur Christus fide in ipsum nascitur filii Dei habebãtur & erant. Quare Christus nascens è fœmina, in eo Iudæos propriè iuuit, quod ipsos

lege soluit. Gentes autem in eo quod ex inimicis, qui erāt, amicos Dei, & filios constituit. Quia Paulus distributione vsus, cum dixisset missum à Deo Christum ex muliere & sub lege factum, eius missionis atque ortus qualis fuerit, quidue ex eo boni peruenerit, ad vtrumque populum exponens subiicit. *Vt eos, qui sub lege erant, redimeret, & vt adoptionem filiorum reciperemus.* Quorum prius de Iudæis propriè dicit, posterius ad gentes, vt videtur, refert. Quamquam, vt ego quidem arbitror, & hoc posterius tam ad Iudæos quàm ad gentes pertinere potest. Nam adoptionem filiorum Dei hoc loco Paulus vocat, non vtcunque censeri inter filios Dei, sed filiationis diuinæ genus quoddam peculiare & eximium, quale ante Christum natum nemo fortasse consequutus est neque Iudæus, neque Græcus. Nam quamuis grati Deo semper fuerint, & ob eam rem eius filij, qui ipsum fide & amore prosequuti sunt vniuersi tamen illi eximiè filij sunt, qui vberiori sancti Spiritus accepto dono Christum, qui ipse Patri est vnicè charissimus filius, in se habitantem & innumera ex se bona præbentem ipsis propè sentiūt. Quod donum ante Christum natum nemini fortasse vnquam cōtigit: ex eo autem tempore plurimi id consequuti sunt Iudæi, Græcique in Christum credentes, qua de re alias enucleatius & copiosius diceemus. Nunc autem Paulum de isto loqui genere docet, vt puto, quod subiicit. Nam, inquit. *Quoniam autē estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra, clamantem abba pater.* Quasi dicat ex eo liquere Galatas iam esse filios illo præstanti adoptionis modo, atque genere quòd spiritum filij, id est, vberius illud spiritus donum, quo agnatio cum Deo, & eximia filiatio illa constat à patre missum in se habeant, cientem ipsorum animos miris modis, & voces fiduciæ erga Deum, atque charitatis plenas edentem. Sed sequitur,

Itaque

Itaq; iam non est seruus, sed filius, quod si filius & hæres per Deū.

Nam quoniam satis euicerat fide in Christum esse consequutos Galatas, non solùm vt essent filij Dei, sed vt etiam dignam filijs erga Deum patrem fiduciam conciperent, & vt ipsum pleno ore appellarent Patrem, ideò iam ex eo id infert, in quod omnis Pauli oratio spectat, quod pertinet ad docendum nihil esse, cuius consequendi spe delabi Galatæ vellent ad ritus Mosaycos, quando omnia, quæ quis optare sibi posset, consequuti essent per fidem Euangelij: Itaque ait. Iam vos ò Galatæ non estis serui, sed filij, id est, non in eam vos ætatem incidistis, quæ ortum antecessit & natiuitatem Christi, in quam si incidissetis ætatē, etsi fidem habere venturo illi & amore ipsum prosequi in animum ipsi induxissetis vestrum, tamen futuri essetis seruis similes, varijs legibus & institutis ceu pædogogis subiecti. Non ergò conuersio in Deum vestra in illud incurrit tempus, sed in hanc ætatem potiùs incidit, quando coruscat Euangelium, & quando qui in Christum credunt, eam vim cælestis Spiritus ab eo accipiunt, vt non modo filij Dei, & eximia ratione filij efficiantur, sed etiam vt palàm se pro filijs gerant, ac Deum confidenter suum patrē vocitent, adoptati scilicet ab eodem modo quodam præstanti & perilluſtri. Quare filij, Gnisij ipsi estis, non re solū sed conditione atque specie etiam, ac proinde nullo modo serui. *Quod si filij, & hæredes per Deum*, manentem in vobis scilicet, & ob id iam quodammodo in possessionē sui, quæ est filiorum Dei hæreditas, vos mittentem. Nam is cælestis Spiritus, qui infusus vobis & per vestros animos permeans, eosque imbuens, atque mouens adoptionem istam in vobis perficit: idem iam nunc cælestem hæreditatem quod cernere vos facit. Est enim pignus eius hæreditatis, quam postea estis adituri. Quæ certè hæreditas, in animi vera iustitia, & sempiternæ vitæ fructu cōstituta Abra-

hæ filijs est promissa. Ex quo fit tandem culturam legis nul la ratione vobis esse necessariam, quando, vt constat, per fidem Euangelij, Abrahamo promissam, iustitiæ hæreditatem iam estis consequuti. Sequitur.

Sed tunc quidem ignorantes Deum iis, qui natura non sunt dij, seruiebatis, nunc autem cum cognouerit is Deum, immo cogniti sitis à Deo, quomodo conuertimini ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis?

Est & hoc aliud argumentum satis efficax ad id adhuc magis confirmandum, sibi Paulus quod proposuit, quod, vt videtur, ducitur ab absurdo. Absurdum enim vt appareret, est, qui Deū pro patre habent, & eius vera cognitione satis imbuti sunt, eos seruire velle inutilibus cæremonijs. Itaq; sic argumētatur. Cùm verā ignorabatis religionē minus non erat vos falsas & inanes religiones coluisse: at nunc quando tanto estis lumine illustrati & perfusi, perabsurdè faciti s, quod vos vltro in seruitutem addicitis Mosaycis cæremonijs, cùm inutilibus, tùm obseruatu difficillimis. *Nunc autem cum cognouerit is Deum, immo cogniti sitis à Deo.* Græcè μᾶλλον δὲ, id est, magis autem: itaque accipi potest dictum, vel per correctionem, vel per comparationē: per correctionem, quasi dicat: aut vt verius dicam, cum vos Deus cognouerit, quod dicit, vt agnoscant Galatæ quod Deum ipsi cognouerint, id diuini fuisse beneficij atque muneris: Aut per comparationem isto modo. Cum cognoueritis Deum, & multo magis sitis cogniti à Deo, tùm quia prius ipse cognouit vos, & ad sui amorem pertraxit: tùm quia eo vos amore dilexit, cui nunquam reddetis parem. Nam cognoscere hoc loco probare, & amare est, vt in Osea, & in Ioanne, & pluries in ipsomet Paulo. Reddit autem eo validius argumentum suum. Nam qui cognitus à Deo sit, id est, probatus atque dilectus, is stultè & absurdè cæremonias Mosaycas, id est, desertam

Osee. 13. Ioā. 5. & 10. Rom. 3. 1. Cor. 8. 2. Cor. 6.

& vir-

& virgultis impeditam viam ingreditur ad perueniendum in gratiam Dei. *Quomodo conuertimini iterum ad infirma, & egena elementa?* Sed cur iterum dicit? Nam Galatæ non è Iudaismo, sed è Gentilismo conuersi sunt ad fidem Christi. Diuus Thomas refert quosdam dixisse Galatas reprehendi, quòd relabi ad Deorum cultum vellent. Perabsurdè. Iudaicis enim cæremonijs se addicere illi volebant iustitiæ consequendæ studio, & errore quodam inducti, vti ex hac epistola apertissimè constat. Nec fieri poterat, vt qui isto studio tenerentur, ijdem dijs sacra vellent facere, quod deorum cultus, vt liquet, cum Mosayca pugnat lege. Quare ideò Paulus dicit Galatas velle iterum ad egena elementa reuerti, non quòd ad Deos colendos redirent iterum, sed quòd suscipere, ac seruare vellent alias cæremonias, ijs quibus vtebantur in deorum cultu haud multũ dissimiles, in eo certe prorsus pares, quòd iustitiæ in animo efficiẽdæ neutræ vim habebant. Et ideò cum proposuisset sic. Sed tunc quidem ignorantes Deũ ijs, qui natura non sunt dij, seruiebatis, non intulit, nunc autem cognoscentes Deum ad eorum, qui dij non sunt, conuertimini cultum, sed intulit. Conuertimini iterum ad egena & infirma elementa, id est, ad religiones, ijs quas superioribus annis repudiastis, similes in eo ꝙ imbecillę omnes sunt & infirmæ. Porrò cultum Mosaycum imbecillum & egenum eò nominat, quia vi gratiæ conferendæ carebat. Quæ autem ista elementa sint statim explicat dicens.

Dies obseruatis & menses & tempora & annos. Quæ pertinent ad legitimum festorum dierum ritum in Mosaycis libris præscriptum, sed addit.

Timeo vos ne fortè frustra laborauerim in vobis.

Et timet Paulus, & meliora sperat, & ob eam causam addubitat inter spẽ & metũ constitutus, idq; illud, ne forte

subin-

ſubindicat. Timebat autem non quidem ne ad Iudaiſmũ deficerent, nam defeciſſe iam eorum nonnullos ſciebat, ſed ne perſeuerarent in eo, ac ſibi perſuaderi ab ipſo non ſinerent, quod ſi feciſſent, tunc verè inanis futurus erat omnis à Paulo de Galatarum ſalute labor ſuſceptus. Id ergò timet ne fruſtra laboret, id eſt, ne tandem omnis ab illo impenſa cura in nihilum recidat, Galatis ſe ab errore reuocare nolentibus. Timetque id iure Paulus, quia libido ſe in horas vertit, perſuaſio autem veri, quando eam quis induit, hæret tenaciſsimè Sed dũ argumẽtatur Paulus, & rationibus contra Galatarum errorem agit, iſte timor ſubito exortus, & in illius inuadens animum fecit, vt ſuæ argumentationi quodammodo diffidere inciperet, ac rationibus in animos eorum ſe introire poſſe non cenſeret. Quare paterna cura & amore anxius, & de eorum ſalute ſollicitus, quos genuerat Chriſto ipſe, & in interitum videbat ruere, & ne funditus interirent metuebat, ab argumentando ad preces ſe conuertit, ac dicit.

Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos fratres, obſecro vos, nihil me leſiſtis.

Orat enim vt ſe imitẽtur. Sed qua in re imitaturi ipſum ſint, non explicat, ſed quodammodo obſcurat, quòd addit, *ſicut & ego vos*. Nam ſi Paulus Galatas imitabatur, in idem cum illis ſtudium conſentiebat, eademque erant inſtituta vtrorumque. Quid ergò orat ſe vt imitentur, cum vtrique inter ſe conuenirent? Orat certè, vt quomodo ipſe, quamuis Iudæus eſſet quod ad delectum ciborum, & id genus Moſaycas obſeruantias attinebat, ipſorũ, id eſt, gentium eſt imitatus libertatem, ſic illi viceverſa perſuationẽ, quam male induerunt, deponant, ac ipſi ſimiles eadem in re eſſe velint, vel ſine dubio orat, vt ſint animati erga ipſum, quomodo ipſe erga illos animatus eſt id eſt, vt quando ipſe illos diligit amore ardentiſsimo ſe illi pari charita-

te

te proſequantur: & quomodo ſe ab illis læſum ipſe non putat, ſic illi nulla in re ipſum læſiſſe credãt. Nam ſuberat læſæ amicitiæ & immutatæ Pauli erga Galatas voluntatis ſuſpicio nonnulla, quod ijs, qui Pauli doctrinæ atque perſonæ detrahebant, illi non aures modo, ſed aſſenſum etiam præbuiſſent. Cuius rei conſcientia ſenſim alienabat à Paulo animos Galatarum, quòd enim iniuriam ab ſe illi factam ſciebant, ideò eum ſibi iraſci putabant. Quod Paulus ſentiens, ac ſimul intelligens quã ea ſiue perſuaſio ſiue ſuſpicio Galatis nocitura, & ſalutari voci ſuæ ad eorũ animos ſe inſinuare cupienti aditum intercluſura eſſet, obnixè illos orat, obteſtaturque vt id de ſe iudicent, quod de illis ipſe iudicat, ſe ab illis læſum non arbitrari, illos iratũ ſibi ipſum putare non debere. Quare ſubiungit. *Obſecro fratres, nihil me læſiſtis.* Quaſi dicat me à vobis læſum eſſe non puto, & vt eſſem omnia vobis condono, tali me erga vos animo eſſe creditote tàm placabili, tàm amico, tàm beneuolo, tã offenſionum atque iniuriarũ immemori, quali vos erga me, & eſſe, & fuiſſe ſemper non modo perſuaſum habeo, ſed exploratum etiam atque compertum. Et ſtatim eorum erga ſe præteriti temporis ſtudia & animi inductionem commemorat, eo vt doceat ſibi illa neque excidiſſe è memoria, neque effluxiſſe ex animo & omnino ſe amiciſſimè de illis, ac de eorum erga ipſum beneuolentia ſentire. Dicit itaque.

Scitis autem quia per infirmitatẽ carnis Euangelizaui vobis iam pridem, & tentationem meam in carne mea non ſpreuiſtis, neque reſpuiſtis, ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum.

Infirmitatem carnis Paulus ſuo more nominat iniurias, quibus caro, id eſt, humana ſubiecta eſt in hoc ſæculo vita propter imbecillitatem conditionis ſuæ exilia, odia, carceres, flagra, criminationes, falſas delationes, proſcriptiones,

1. *ad Cor.* 11. nes, neces, denique aduersa omnia. Sic ad Corinthios. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis in cõtumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo, cũ enim infirmor tunc potens sum. Et in eodẽ loco, cum enumerasset quas ærumnas & quos labores pro Christo exhausisset: dixissetque in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter, & quæ sequuntur cætera, intulit ad extremũ. Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Et de Christo idẽ. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. Ergo premebant Paulũ vndiq; atque circunstabant inimici sui cum Græci tũ Iudæi, quo tempore Euangelii annuntiandi causa apud Galatas versabatur: & vt colligitur ex hoc loco, multi criminabantur illum, & eius nomen ad iudices deferebant, quod impostor esset & impiarum atque impurarum religionum inuentor: & fortasse vincula & plagas has ob res passus est Paulus, & pro nocenti habitus est. Quæ res tametsi cõtemptibilem reddebãt ipsum, & efficiebant vt malè apud multos audiret, ita vt cuiusuis animũ alienare ab ipso possent, cèrtè efficere, nemo vt sanus coniungere secũ illo vellet, aut ei aures præbere: tamen Galatæ non solùm non cõtempserunt ipsum, aut à se repulerunt, sed cõplexi potius omni officio sunt atq; venerati sicut Angelũ Dei, & sicut Christũ Iesum: quod Galatarum erga Paulum summæ obseruantiæ, summique amoris fuit signum certissimum. *Scitis*, inquit, *quia per infirmitatem carnis Euangelizaui vobis*. Id est, Meministis, neque enim obliuisci potestis, probrorum, quæ pertuli dum Euangelium annuntio vobis, vt fuerim contemptui habitus, & irrisioni omnium expositus, & vti imbellis & abiectus iniurijs expetitus omnibus: & tamen vt ipse optimè recordor, *tentationem meam in carne mea non spreuistis, neque respuistis*, id est. Me quod tenta-

tentatum vidistis in carne mea, hoc est, iis malis affectum, quibus caro potest subiici, vinctũ, flagris subditũ, & pro eo atque in fontes fit, ignominiosè tractatũ, abiectum atque afflictum, non spreuistis aut abiecistis. *Sed sicut Angelũ Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.* Id est. Tantum abfuit ab eo, vt contemneretis me, vt summo potius honore sitis prosequuti: nec honore tantum prosequuti me estis, sed & amori indulsistis vsque eo, charior vt vobis esset mea salus quàm vestra vita: vtque cuperetis quacũque in re commodare mihi etiam magno vestro incõmodo, vosque in eo beatos fore putaretis. Quare addit *Vbi est ergo beatitudo vestra? testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Græcè. τις οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν? Quæ igitur erat beatitudo vestra? Quasi dicat. Certè hæc erat, me iacentem subleuare, abiectum non spernere, contemptui habitum venerari, atque colere, vestras fortunas cum afflictis meis rebus coniungere, & vel capitis periculo subleuare cupere, vosque ob eam rem fœliciſsimos arbitrari. Hæc igitur cum recorder, immo hæc cum infixa habeam in animo, & ante oculos posita, quî possum iratus vobis ipse esse? aut minus benè de animo erga me vestro iudicare aut sentire? Quod si nulla res est, quæ animum meũ à vobis alienet, contra autem sunt plurimæ, quæ me vobiscum coniungant, quid est cur arbitremini vobis inimicum me esse, aut cur suspectam habeatis orationem meam, nec ab ea vobis persuaderi patiamini? Quid vnquam egi alienati à vobis animi mei suspicionem quod afferret? quid præmetuli, amicum quod non esset, atque benenolam? vestræ saluti summo studio seruiui: causam vestræ libertatis liberrimè egi. *Ergò inimicus vobis factus sum, verum vobis dicens.* Id est. Ergò quando nullum meum in vos extat male factum, restat vt me vobis inimi-

inimicum arbitramini, quia benè vobis feci, quia benè de vobis merui, quia ingenuè & sine fuco & fallacijs vobiscũ egi. *Ergò*, inquit, *inimicus factus sum vobis verum dicens*. Id est. Ergò ipsi opinamini me vobis esse inimicum, & omninò malè vobis velle, quod vos decipi non sum passus. Quod non sine admirationis quodam sensu dicitur, isque in illa vocula. Ergo, ineſt. Nam erat sane mirandum ob ea Paulum inimicum censeri, quæ ab ipso fiebant amici ſsimè: & inimicè illum credi agere, quia non, vt alij, agebat vafrè & assentatoriè. Et ideò subiungit.

Æmulantur vos non benè, sed excludere vos volunt vt illos æmulemini. Quasi dicat. Alios studioſos vestri creditis, me autẽ vobis aduersari magno errore putatis. Nam illi etsi speciem amicorum præseferant, tamen vos haudquaquã diligunt, sed se obseruari à vobis atque coli cupiunt. Infert autem illorum simulatæ amicitiæ hoc loco mentionem Paulus, quòd videbat Galatis impedimento esse, quominus sibi fidem haberent, quod arbitrarentur alios, nempe Pseudoapostolos illos sui studioſiores esse quàm ipsum. Quare huic nunc occurrit falsæ persuasioni atque noxiæ, & Pseudoapostolorum retegens simulatum animum Galatas docet, qui auertebant ipsos à vera fide, & in Iudaismum inducebant, eos non amore vllo id facere, neque quod ipsos saluos & florentes cuperent, sed partim id conari, quo ipsi Paulo hunc dolorem inurerent, partim quo sibi, commodisque suis in eo consulerent. Ita que ait. *Æmulantur vos non benè.* Fateor, inquit, esse qui præseferãt studium salutis vestræ, cæterùm re ipsa non illi vestram salutem quærunt, sed suam rem agunt. *Æmulantur vos.* Æmulandi verbum Latinorum vsu propriè significat contẽtionis quoddam studium ex inuidentia ortum, vt quando quis aliũ in eo quod præstat, nititur superare, eò quod inuideat eius laudi, qua in significatione hic non ponitur.

Nam

Nam illi falsi Apostoli non contendebant de laude cum Galatis, eos vt in aliquo studio superare cuperent. Quare hic ponitur pro amore Zelotypia mixto, eoque vehementi. Nam ζηλόω, quo verbo Paulus vsus est, id inter alia Græcis significat, quomodo etiam קנא accipi Hebræis solet. Ergò inquit. *Æmulantur vos non benè*, id est, diligunt vos quidem, vt apparet satis impotenter, ita vt non patiantur ab alijs quam à se vos instituí: sed in eo nec officiũ sequuntur, nec vestri charitate ducuntur, sed rem agunt suam. Nam *excludere vos volunt, vt illos æmulemini*. Id est, student vos alienare vel à me, vel ab Euangelio, vel certè ab vtroque, vt à nobis excluſi *illos æmulemini*, id est, cultu & amore prosequamini vt duces, atque magistros. Sed nõne oportet æmulari, id est ducem aliquem atque magistrum studiosè sequi? Sanè oportet. Quare sequitur.

Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud vos.

Aut vt Græci. καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε. Id est, bonum certè est æmulari, quod bonum est, hoc est, æmulatores esse boni Quasi dicat. Cùm dico illos non rectè facere, quod quærunt vt ipsos æmulemini, nõ damno æmulandi studium omne. Nam vt aliquem æmulemini est necesse, id est, necesse est, vt quos duces sequimini, eos etiã studio & amore prosequamini: sed refert quos. Malos enim si æmulamini duces, peribitis & ipsi: sin autem bonos, salutem consequemini. Itaque quando æmulandum est, bonum æmulamini, idque semper, id est, non ad certum aliquod & breue tempus, sed semper: nõ solùm cum is, quem æmulamini coràm adest, sed cum abest etiam, quando ego ipse, quem præsentem studio prosequuti estis, idem erga vos absens sum, qui coram fui, vnde subiungit.

Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis,

Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam, quoniã confundor in vobis.

Mentio facta eorum, qui se Galatarum salutis studiosos & amatores fingebant, & ea re abducere illos à Paulo cupiebant, amorem erga eos in ipso excitauit. Nam accendit amorem æmulatio, & riualitas. Quare consentaneè post illa, *æmulantur vos non bene*, amore ardens ita fatur. *Filioli, quos iterum parturio*. Mirus inest, atque elucet amor in his verbis, illos enim primum appellat filios, quod est maximæ charitatis nomen: Deinde ad teneritudinem in amore diminutiuo vtitur, dicens, *filioli*. Postremò, quoniam matrum est, quàm patrum in filios ardentior amor, à matre potissimum metaphoram ducit, ac dicit. *Quos iterum parturio*. Itaque penè ait. Iactant alij vos diligere, ac vestræ salutis studiosos se esse (ò prædicandam fallaciã) Ego ego sum, qui vos vsque eò diligo, nulla vt mater æquè suum filium amet, atque ego vos vniuersos charos habeo. Nec mirum. Nam nulli matri pluris constitit suus filius, quam mihi vos vniuersi. Ego enim vos multo meo labore Christo peperi, quando ad ipsius vos primum adduxi fidem. Ego, iam Christo natos, sed ad superstitiosas religiones conuersos iterum parturio, id est, iterum de vobis laboro, quoad vos Christo ita gignam, vt eius in vos imago plenè extet, & fides altè infixa permaneat. Et quia hæc cum scribebat, ardebat amore totus, & quia qui ardenter amant amorem suum, iis quos amant, omnibus quibus possunt modis, testificari cupiunt, quod Paulus absens quod esset efficere minus poterat, (nam habet aliquid suum & proprium vultus, & oculorum atque vocis ardor, quod non potest exprimi scripto) ideò adiecit. *Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam*. Quasi dicat. Sed quod scribo præ eo quod sentio minus est, & ideò peruellem præsens præ-

præsentes alloqui, vt ex oculis, & vultu animi mei erga vos sensum cognoscceretis: vellem coràm mutare vocem meam, id est, ipsa vocis mutatione declarare quali animo sim erga vos, aut potius vellem pro eo quod expedire visum esset orationem meam flectere, eamque vertere in omnem formam, vel supplicando, vel conquerendo, vel blandiendo, vel deflendo, si ita opus esset, & lamentando & sortem vestram, & conditionem meam. Nam nunc quidem, qui sim absens quid consilij capiam ignoro. Id enim significat cum dicit. *Quoniam confundor in vobis.* Nam Græcum, ἀποροῦμαι, hærere est in rebus dubijs, & inopem consilij esse. Itaque ait. Explicare consilium non possum, hæsito, quid agam, qualesve literas mittere debeam non satis constitutum habeo. Sed sequitur.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis, scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: sed qui de ancilla secundum carnem natus est, qui autem de libera per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta.

Redit Paulus ad intermissam confirmationem, & ad superiora argumenta nouum addit argumentum ductum ex ijs, quæ tradebantur in lege, quo ijs qui legis cultores volebant videri magis persuaderet, idque argumentum toto hoc capite latissimò exequitur. Eius autem argumenti conclusio talis est. Duo filij, quos habuit Abraham, Ismael nimirum & Isaac duos significant populos, quorum alter obseruat legem, alter fide Christum colit. Isaac huius, alterius autem imaginem sustinet Ismael. Ergò quales illi, tales & hi populi futuri sunt. At Ismael susceptus de ancilla, conditioneque seruus paternæ hæreditatis expers fuit, idem carnalis habitus est, quia ipsum Abraham vi sua genuit, contra Isaac

à sene præter naturæ ordinem procreatus, & ob id spiritualis habitus, & natura & conditione liber fuit, & paternæ domus hæres extitit. Igitur similiter, qui in Christum credit populus, & spiritualis est, & à legis seruitute liber. *Dicite mihi qui sub lege vultis esse.* Id est, qui vsque eò studiosos legis vos esse ostenditis, vt subijcere vos illi velitis, *legem non legistis?* Id est, ignoratis ne ea quæ traduntur & continentur in lege? Legem nominat quinque libros Moysis, nam illis, quod sequitur, continetur. *Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit.* id est, *habuisse illum quantum ad hoc, de quo agitur, pertinet duos filios.* Nã Sara vita functa plures suscepisse liberos legitur, sed ex omni illo numero duo tantum huius rei imaginem sustinent. *Vnum de ancilla*, id est, Ismaelem de Agar suæ vxoris ancillula. *Vnum de libera.* Id est. De Sara eius legitima vxore, sed horum Abrahami liberorum vt conditio dispar, sic generationis ratio fuit multum diuersa. Nam inquit. *Qui de ancilla secundum carnem natus est*, id est, genitus vi naturæ (illam enim sustulit Abraham ætate cum vireret è puella fœcunda.) *Qui autem de libera per repromissionem*, id est, genitus est præter naturæ ordinem, Deo exoluente fidem promissi sui. Nam præter naturam est, senex vt vir ex fœmina item anu, & sterili, qualis erat Sara, liberos procrearet. *Quæ sunt per allegoriam dicta.* Id est. Quæ etsi re ita gesta sint, tamen relata sunt ab Spiritu sancto ad alias significandas res. Ex quo intelligimus primum in diuinis literis esse allegoriam rerum, id est, esse res veras ab Spiritu sancto institutas ad aliarum rerum imaginem sustinendam. Deinde sacros scriptores è sensu allegorico fidei dogmata confirmare solere, quod viris illis conceditur, vt pote qui certò sciant, quæ quibus Spiritus sanctus contulerit. Sed addit.

Hæc autem sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. (Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, qui nunc est Hierusalem) & seruit cum filijs suis.

Expositahistoria confert nunc similitudinem, & explicat Allegoriam dicens. *Hæc autem sunt duo testamenta.* Id est. Istæ duæ mulieres, vt Chrysostomus exponit, è quibus Abraham duos sustulit filios, duo testamenta significant. Testamentum autem Paulus vocat æternæ, hereditatis consequendæ rationem à Deo stabilitam ratamatq, firmam. Sed inquit. *Vnum quidem in mõte Sina in seruitutem generans quæ est Agar.* Id est. Agar significat ex iis, quæ dixi, id testamentum, quod est in monte Sina conditum. Nam eo in monte Deus eas sciuit leges quas Moses postea promulgauit. Quod testamentum *generat in seruitutem*, id est, in seruitutem eos quibus datum est redigit, tùm propter legum, quas continet, varietatem, tùm propter Spiritum timoris, quẽ inserit. Itaque generat seruos sicut & Agar, quę eius testamẽti sustinebat imaginem, & serua ipsa erat, & genera uit seruum Ismaëlem. Præterquam quod & ipsum montem, in quo scitæ sunt atque latę veteris testamẽti leges omnes, Syri atque Arabes Agar nominant, vt, & Theophilatus docet, & scholia Græcorũ. Vnde Agar duplici ratione refertur ad vetus illud significandum testamentum, vnà quod genuit in seruitutem, id est, quia conditione serua erat. Altera quia nomen commune habet cum eo monte, in quo id confectum est testamentum. Quod etiam significasse visus est Paulus cum dicit. *Quæ est Agar.* Id est, qui mons Sina etiam Agar nominatur. Idque adhuc magis declarat subiiciens. *Sina enim mons est in Arabia.* Nam Græci codices, quod & Græci explanatores, & è Latinis Ambrosius agnoscunt, hîc sic habent. Τὸ γὰρ Ἁγὰρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, id est, ipsum enim Agar

Sina mõs est in Arabia. Iterum Agar posito nomine, quo planè significant Agar eius montis, quem Hebræi Sina nominant, etiam esse nomen. Quod & Syriaca editio confirmat, in qua sic Agar mons est Sinai in Arabia. At verò quod addit eodem de monte dicens. *Qui coniunctus est ei, qui nunc est Hierusalem*, explicari non facile potest. Nam & Mello, & Sion, & Moria montes, in quibus Hierosolymæ sitæ sunt, multorum dierum itinere à Sina monte distant. Qui ergo dici possint inter se coniuncti, qui ne vicini quidem sint? Quidam sic. *Qui coniunctus est*, scilicet radicibus non iugis. Nam etsi iuga eorum montium inuicē distant, tamen multorum montium mutuo coniunctorum tractu, atque serie copulantur. Ita OEcumenius. Alij quia is mons ad Hierusalem spectat, cum ea coniungi dici conrēdunt? At hi quomodo spectet non explicant. Alij coniungi dicunt, quia Arabia, in qua Sina est, attingit Iudæam à meridie. Sunt qui contendant, quia ab Sina profecti Israelitæ Palæstinam venerunt, ideò Sina coniungi cum Hierosolymis, non loci vicinia, sed viæ sinuosæ flexu atque tractu perpetuo. Ineptè & frigidè. Plures coniunctum interpretantur non loco, sed allegoria, & similitudine, quod nō abest à vero. Porrò quid ipse sentiam sic explico. Συστοιχεῖν, quo Paulus verbo vsus est, inter alia significat consensum in natura, aut ingenio, ex quo ἀλλᾶς κατηγορίας, quæ in eodem sunt ordine atque serie vocantur Σύστοιχα. Ergò quia Paulus dixerat, Agaris nomine atque persona vetus esse significatum testamentum, quod Deus in Monte confecit Synai, id vt explicaret, & confirmaret magis probationes, subiecit dicens. *Agar Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, qui nunc est Hierusalem.* Quasi diceret. Agar, inquam, meritò typus est eius testamenti, in Sina confectum fuisse quod dixi, quia commune habet cum illo mõte nomen. Nam & Sina mons Syris Agar nomina-

minatur. Is porrò mons illud significat testamentum, tùm quia ibi id confectum est, tùm quia est in Arabia, id est, extra Palæstinam in loco deserto & inculto, in quo eidem est simile testamento, quod & horridum quodammodo & incultum erat, quoniam non satis excolebat ad iustitiã suos, & eos pœnarum metu & horrore terrebat: & erat extra Palæstinam cæleste situm, quia suos cultores in cælum non inferebat: quas ob causas is mons per omnia similis est atque coniunctus, id est, positus in eadem serie & ordine cum Hierusalem, vt pote qui cognationem naturalem, vti ostensum est, habeat cum illa. Nam per metonymiam Hierusalem pro eo ponitur, cuius in Hierusalem potissimum vigebat cultus, id est, pro institutis Mosaycis. Ita que Hierusalem, Mosayca lex, mons Sinai, Abrahami ancilla Agar συστοιχα sunt, quia ad eandem seriem atque ordinem pertinent, quod ex subiecta tabella fiet planum.

	SERVITVS.	ABRAHAM.	LIBERTAS.
		Fœminæ duæ.	
	Agar serua.		Sara libera.
Historia.		Coniugia duo	
	Minus sollemne cum Agar.		Sollẽne & legitimũ cum Sara.
		Filij duo.	
	Ismael in carne seruus.		Isaac ex repromiſſ. ingenuus.
		Ciuitates duæ.	
	Hieruſalem terrena serua.		Hieruſalem cæleſtis libera.
Allegoria.		Teſtamenta duo.	
	Lex in Sina Cæremonia.		Euangelium Spiritus.
		Filij duo.	
	Iudæi, qui in cæremonijs manent.		Fideles qui in lege gratiæ ſunt.
	PROTOXIS.		DEVTOXIS.

Et ſeruit cum filijs ſuis. Quidam ſic. Et Sina mons & Arabiæ regio omnis ſeruituti ſubiecta eſt, vt etiam hac ratione vetus teſtamentum referat expreſsius. Sed rectius videtur, vt Hieruſalem dicatur cum filiis ſuis ſeruire, quæ certè tunc duplicem ſeruiebat ſeruitutem & ciuilem & legitimam: Nam & Romanis parebat, & Moſaycos, ſeruabat ritus. Porrò iuuat hoc loco cernere quibus Paulus gradibus ad id, quod ſibi propoſuit, peruenit: quantoque cum iudicio allegoriam expoſuit. Nam primò docuit in Agar imaginem ineſſe montis Sinai, quod Agar etiam is mons Arabicè vocaretur. Deinde via progrediens oſtendit illi monti cum terrena Hieruſalem natura conuenire. Poſtremò demõſtrauit eam Hieruſalem ſeruituti addictam eſſe, & ob id vetus in ea ſignificari teſtamentum, cuius etiam teſtamenti ipſa erat præcipua ſedes, atque domicilium. E quibus omnibus in vnum collaris, ſibi quod propoſuit, collegit, in Agar ineſſe veteris imaginem teſtamenti. Sed pergit.

Illa autem, quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim. Lætare ſterilis quæ non paris, erumpe, & clama, quæ non parturis, quia multi filij deſertæ magis, quàm eius quæ habebat virum.

Docuit vetus teſtamentum ſignificatum fuiſſe in Agar, & pro conditione Agar ſimiliter generaſſe in ſeruitutem, ideſt, non liberaſſe ſuos cultores à peccato, ſed oppreſsiſſe eos & ſeruili metu, & graui legis onere: Nunc accedit ad aliam partem Allegoriæ, docetque in Sara nouum teſtamentum ſignificatum eſſe, ipſumque fuiſſe liberum, ideſt, libertatis efficiens, ſicut & ipſa Sara libera fuit. Atque quemadmodum vetus teſtamentum Hieruſalem terrenã figuratè nominauit, ſic nouo nomen indit Hieruſalem, quæ ſurſum eſt: quo nomine ſignificat piorum Eccleſiã, in qua & id viget teſtamẽtum, & ea floret libertas. Itaque

ait. *Illa autem Hierusalem, quæ sursum est, libera est.* Opponit Ecclesiam Synagogæ, testamentum vetus nouo, quasi dicat. Hæc Hierusalem terrena, & quæ apud eam religio viget, seruit cum filiis suis, sicut & Agar, quæ eius fuit imago, seruiebat. At Hierusalem, quæ sursum est, quia de supernis ad nos descendit locis, sic enim piorum Ecclesiam vocat, quia de cælo tota pendet, quia que cælestis est eius fides atque testamentum, quo tota illius continetur religio, libera planè est, vti & Sara, quæ typum gessit eius, libera fuit. Sed occurrit quæstio, vtra Ecclesia hic Hierusalem superna nominetur, quæ militat in terra, an quæ triumphat in cælo. Sunt qui triumphantem significatam velint. Sed rectius sentiunt, vt mea fert opinio, qui militantem affirmant. Nam de eo agit Paulus, vt doceat Ecclesiam fidelium præstare Synagogæ, & fidelibus legis cultũ esse inutilem: quam ad rem triumphans Ecclesia parùm aptè in contentionem adduceretur. Igitur quæ militat, ea Hierusalem superna nominatur, quod eius ciues nõ è carne aut è sanguine nati sint, sed potius ex Deo geniti, & in Deum atque in cælum semper intenti. Ex quo idem. Con-
Philip. 3. Coloss. 3. uersatio nostra in cælis est. Et rursus. Quæ sursum sunt quę rite, non quæ super terram, sed restabat, vt doceret pertinere Galatas ad filios Ecclesiæ, quo sic constaret & ipsos esse liberos, & futurum, legi si addixissent se, vt eam libertatem amitterent, & seruorum conditionem subirent, in quem finem tota hæc spectat oratio. Id ergo docet subiiciens. *Quæ est mater nostra.* Quasi diceret, Ecclesia superna libera est, & ea est mater nostra, ex quo efficitur, vt & ipsi liberi simus. Nam nostram cum dicit, non se modo aut è Iudaismo fideles, sed sine exceptione vniuersos, qui in Christum credunt, intelligit. Quod vt constet eam matrem esse omnium, id est, omnis generis fidelium, vt in eis etiam Galatæ intelligantur inclusi, adducit Esaiæ testimo-

nium,

nium, dicens. *Scriptum est enim. Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis, quia multi filij desertæ, magis quam eius quæ habebat virum.* Quibus verbis Esaias in capite quinto cum Ecclesia loquitur, eiq́ue gratulatur de multitudine filiorum, quos erat habitura: tũ ipsam cum Synagoga neutrius expresso nomine cõfert, ac futurũ prædicit, vt fœcũditate, & credẽtium multitudine Ecclesia superet Synagogã. Itaq; sermone ad illam cõuerso cum ipsa vt cũ fœmina ita fatur. *Lætare sterilis quæ non paris*, & quæ sequuntur.

Sed quæritur quam ob causam Ecclesia dicatur sterilis? Nonnulli ob id, quia ante Christi aduẽtũ nullos filios Deo peperit. Sed falso id & inerudite. Nam qui ante Christi aduentum extiterunt iusti, quorum fuit multitudo maxima, ad Ecclesiam Christi omnes pertinuerunt, vt rectè docuit Augustinus, quia ob fidem in Christum omnes illi effecti iusti sunt. Quod si ante Christum natum filios Ecclesia nõ habuit, sequitur ne fuisse ipsam ante natũ Christũ, quando nihil aliud est Ecclesia quã fidelium conuentus. Quare alij sterilẽ dicunt, quia Sara, quę typus eius fuit, & ipsa erat sterilis. At Sara eius in eo nõ esset typus, nisi inesset in Ecclesia aliquid vnde nominaretur sterilis. Pleriq; affirmãt hæc dici de Ecclesia cõgregata ex gentibus: nã hæ ante Christũ natum, quod ad iustitiæ ac sanctitatis attinebat germina, haud dubiè fuerunt steriles. Itaq; Ecclesia propriè non est sterilis, nã conuentus fideliũ Ecclesia dicitur, sed conuentus gentiũ antequam Christum coleret, is sterilis fuit. Qui tamen conuentus vocatur Ecclesia figura quadã, quoniã futurũ erat vt esset Christi Ecclesia, ex illo enim maxima ex parte ducta est atque orta. Verum hęc explanatio à Pauli sententia est aliena. Nam Paulus sine dubio de ea Ecclesia Esaiam arbitratur loqui, qua de Ecclesia ipse loquitur. At ipse de Ecclesia loquitur iam fideli, ac de ea, quæ vniuersos fideles siuè è gentibus, siuè è Iudæis collectos com-

complectitur. Id declarat quod dicit. *Quæ est mater nostra.* Paulus enim natura Iudæus ad collectam è gentibus Ecclesiam non pertinebat. Quapropter dici, vt opinor, debet nominari sterilem quomodo & typus eius Sara sterilis nominatur. Quæ certè dicta est sterilis non quòd nullũ fœtum edidit, sed quòd quem edidit non naturæ suæ edidit fœcunditate, sed cælitus accepta facultate gignẽdi: sic Ecclesia quotquot gignit filios, eos omnes cælesti satu gignit, non naturæ facultate atque vi. Nemo enim pertinet ad Ecclesiam familiæ aut generis iure, quomodo ad Synagogam pertinebãt omnes, qui ad Iacobum Isaachi filium
Coloss. 3. suum referebant genus, sed vt Paulus ad Colossenses scribit. Ibi, id est, in Ecclesia Christi, non est Gẽtilis, & Iudæus, circuncisio, aut præputium, Barbarus, & Scytha, seruus & liber, sed omnia, & in omnibus Christus. Et vt Ioannes de
Ioan. 1. fidelibus. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt. Itaque ait. *Lætare sterilis quæ non paris*, id est, quæ non vi naturæ, & consueto nascendi more, sed virtute cælesti gignis filios. *Erumpe & clama*, præ lætitia, scilicet, *Quæ non parturis.* Nam etsi natura sis prorsus infœcunda, ac nulla certa in gente, ac natione collocata, & hac ex parte deserta, tamen plures es habitura filios, ac ciues. *Quàm ea quæ habet virum*, id est, quam Synagoga quæ carne fœcunda est, quæque habet hominum genus quoddam, ad quod quicũque pertinet, idem ad ipsam pertinere censetur. Sequitur.

Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Sed quemadmodum tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eyce ancillam & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ.

Exposita allegoria, ad id nunc explanandum accedit, cuius causa mentionem eius fecit, itaque dicit. *Nos autem*

fratres,

fratres ſecundum Iſaac promiſſionis filij ſumus. Id eſt. Sicut Iſaac non naturæ vi, aut conſueto naſcendi more natus eſt, ſed promiſsionis virtute: ſic & nos ad id genus Eccleſię pertinemus, cuius filij non carnis propagatione, ſed virtute ſpiritus, & fidei naſcuntur. Quod ita ſe habere vt magis explanet, in medium profert aliud quiddam, in quo illi duo Abrahami filii horum populorum imaginem ſuſtinuerunt. Nam Iſmael puer adhuc cùm eſſet, moleſtus erat Iſaac & ipſi puero, quam rem ægrè ferens Iſaachi mater Sara Iſmaelē paterna domo exegit, vt in Geneſi ſcribitur: Sic ergo, inquit, & nunc Iudæi legis ſtudioſi iis, qui iuxta promiſsionem Abrahami filii ſunt, id eſt, Euangelii cultoribus moleſtiam exhibent, ſed quod tunc accidit, idem nunc etiam euenit. *Nam ſcriptum eſt. Eijce ancillam & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ*. Sic & hi, quorum ille imago fuit ipſorum antiquato teſtamento, è paterna ipſi domo exturbati, & expulſi, Abrahamo promiſſam non conſequentur hæreditatem. Addit tandem.

Itaque fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberauit.

Concludit argumentationem, idque ſubiicit, cuius efficiendi cauſa poſuerat ſuperiora omnia. Sic propè inquiens. Ex hoc fratres conficitur vos non eſſe ancillæ filios, neque ad id pertinere teſtamētum, quod ſeruit, quin legibus ſolutos eſſe Moſaycis, eſſeque filios liberæ, id eſt, promiſsionis filios, & noui teſtamenti alumnos veros, ac proinde liberos ab omni veteri obſeruantia, in quam libertatem Chriſtus vos aſſeruit. Ex quo conſentaneè.

CAPVT. V.

State & nolite iterum iugo seruitutis contineri.

Quasi dicat. Quare cum hæc ita sint, vestrę memores dignitatis, libertatisque, ne subijciatis vos legis seruituti. Iugum seruitutis legem Mosaycam nominat, quod esset obseruatu difficilis. Hortatur autem eos ne iterum in eam seruitutem recidant, non quod ipsi antea legi seruierint, sed quòd antea eas religiones coluerint, quæ & ipse certos deligebant & obseruari præcipiebant dies, & sacrificandi ritus præscribebant varios, atque molestos. Porrò quod Paulus hîc Galatas adhortatur, id ad Christianos pertinet vniuersos, quos à peccati semel liberatos iugo non decet, vitiis se iterum in seruitutem addicere quorum & grauissima est seruitus, & turpissima. Sed quod Galatæ fortasse dicerent, se tãtum circũcidi velle, vt pro filijs haberentur Abrahami, qui & ipse circuncisus est, cæteras legis obseruãtias obseruare nolle: circuncidi autem velle, ita vt conseruarent tamen fidem in Christum, id Paulus magna cum asseueratione reiicit, dicens.

Ecce ego Paulus dico vobis quoniam si circuncidimini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.

Ne existimetis, inquit, obseruantias legis posse diuidi, aut cum illis Christi fidem coniungi posse, si vnam circuncisionem suscipitis, & cæteræ legis onera, necesse est, vt subeatis. Et vel vna circuncisione suscepta, salus animi amittitur ea quam attulit Christus: itaque Christus vobis nihil proderit. Quod vt magis adhuc explicet, addit.

Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.

Id est, Spoliati illo estis, Christum amisistis, redditus est

est vobis ociosus & inutilis Christus. *Euacuati estis*. Hoc est, non solùm nullum ex Christo in posterum haurietis bonum, sed & quæ hactenus hausistis, amittetis omnia, vacuique omninò remanebitis. *Euacuati estis*, verbum Græcum καταργεῖσθαι, aboleri propriè significat, & pro ocioso & inutili haberi, ἀργὸς enim ociosus est. Scholia porrò Græca ita id interpretantur, ac si dictum à Paulo esset, abscisi estis à Christo, ducta metaphora à vite: nam & Christus vitis dicitur, à quo qui abscisi sunt, quia in ipsum non credunt, & ipsi ociosi Christo sunt, & illis Christus, quod neque ipsi salutares iustitiæ edunt fructus, neque Christus influit in ipsis, vt in palmites vitis influit. *Quiin lege iustificamini*. Id est, qui legem obseruatis spe iustitiæ consequendæ. Itaque iustificamini dixit non pro re, sed pro opinione, & existimatione ipsorum, nam lex neminem iustificat. Ergò, inquit, inutilis vobis Christus erit, & à gratia excideris illius, si spem iustitiæ obtinendæ reponitis in lege, & ideò eius cultores esse cupitis. Nam Græci, è quibus erant Galatæ, cur Mosaycam seruare legem vellent nihil habebant, nisi quod à pseudoapostolis in errorem inducti credebant legem vim habere ad efficiẽdam iustitiã, à quo errore semel liberati si essent, reliquus Euangelicæ doctrinæ atque vitæ cursus planus erat & inoffensus illis. Quare id tantũ, aut certè id potissimùm agit Paulus, vt ex eorum cuellat animis, hanc malè susceptam, ac penitus imbibitam de legis iustitia opinionem. Sequitur.

Nos enim spiritu ex fide spẽ iustitiæ expectamus. Id est, Nos ex fide, & non ex obseruãtia legis, accepto Spiritu sancto, scilicet (quo nomine cũ ipsum spiritũ, tũ illius dona charitatis, & gratiæ cõplectimur) igitur eo accepto, & ipsi iusti sumus, & spẽ cõcipimus, spẽ iustitiæ habituros esse nos, idest speratã iustitiã, aut ꝙ ob iustitiã speratur prẽmiũ, sicut alibi coronã iustitiæ vocat, quod redditur ꝙ iustitia, quoniã 2. Tim. 4.

germi-

germinat ex illa, est enim gratia semen gloriæ. Itaque opponit fidelem hominem cum eo, qui ex fideli in Iudaismum delabitur, & de hoc, quia spem consequendæ iustitiæ in lege ponit, affirmat, spiritum Christi si quem habebat amittere, & æternæ vitæ præmium non consequi. At de illo qui in vno Christo spem cõstituit salutis suæ, dicit, & spiritum gratiæ habere ipsum, & ex eo vitæ æternæ consequendæ certam spem. Itaque ex viua in Christum fide tanquam è radice pullulare omnia. Vnde sequitur.

Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur.

In Christo Iesu, id est, apud Christum, neque generis neque obseruantiarum ratio aliqua valet quidquam, nisi viua in ipsum fides adsit. Vel, in Christo, id est, ad percipiẽdum fructũ è Christi morte, nihil illa valent. Præputium vocat gentes, gentiumque vitæ institutа, circuncisionem autem Iudæos, & Iudæorum legitimos ritus: fidẽ autem per charitatem operantem vocat, fidem viuam, quæ, scilicet à charitate vim operandi habet. Nam Lutherani hoc Pauli testimonium, quo illorum detegitur & coarguitur error, falsis interpretationibus variè peruertunt. Dicũt iustitiam constare sola fide: at quia ex fide necessario charitas oritur, ideò fidem per charitatem operari dici, id est, fructicare charitatem, ex quo non sequi charitate iustitiam contineri. At Catholici, quoniã fidem esse posse sine charitate fatentur, ex fide necessario oriri charitatem negant, contra potius docent omne bene operandi principium, omnemque vim duci à charitate, quando neq; ipsa fides operari quidquã cælesti præmio dignum potest, nisi eam & excitet, & fulciat, & imbuat charitas, idque Paulum docere cum dicit, fidem operari per charitatem. Sequitur.

Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire? Nemini consenseritis: persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos.

Abso-

Absolutа confirmatione, & quod Paulus proposuerat legem non iustificare, & inutiliter atque noxiè cum Euangelio coniungi, firmissimis rationibus confirmato, conuertit sermonem suum ad Galatas, eosq; vt ad pristinam mentem redeant adhortatur, & adhortationi intermiscet affectus dulcissimos. *Currebatis*, inquit, *benè*. Cursum figuratè vocat fidem in Christum & institutum Christianę vitę, quomodo & alibi de se loquens scribit. Bonum certamē certaui, cursum consummaui, metaphora ducta à pugilibus & cursoribus, quorum illa ætate vsus in sacris certaminibus erat frequens. Et alibi. Sic currite vt cōprehendatis, & omninò bonorum viuendi ratio cursus vocabulo in sacris literis nominatur. In Canticis. Trahe me post te, curremus. Idq; nominatur propter duplicē causam. Vna, quia nunquā ociantur, semper alia aliis bona opera adiungūt, tempus à bono opere vacuum præterire non sinunt: cum quiescunt, laborant, cū feriantur negotiosi sunt, qua de re sponsa dicebat. Ego dormio, & cor meū vigilat. Id est. Cum dormio, vigilo: cum deses videor, curro, cum ocior, tum bonis operibus maximè insisto, bonorum enim ocia negotiosa sunt, & fructuosa. Altera, quia in huius vitæ bonis non immorantur vti reliqui, qui in eis domicilium vitæ suæ, & quietis sedem constituūt. Nam etsi ea bona fugacia sint, tamen eorum studiosi præterlabi sibi ea non sinunt, & repetendis voluptatibus, voluptatumq; vsu secum ipsa retinent quoad possunt. Iraq; illa quidem, quod necesse est, ipsos deserunt, ipsi autem se ab illis deseri nunquā patiuntur, ne mortui quidem: eorum enim cupiditatem secum vnà ferunt, quæ ipsos excruciet. Iusti vero cursim ista omnia degustant, aut ne degustant quidem, itaq; ad illos Paulus. Hoc autem dico fratres, tēpus breue est, reliquum est, vt qui habent vxorem tanquam non habentes sint, & qui vtuntur hoc mundo, tāquam non vtantur, præterit enim figura.

2. ad Timo. 4.
1. ad Cor. 9.
Can. 1.
Can. 5.
1. ad Cor. 7.

figura huius mundi. *Currebatis benè, inquit, quis vos impedivit.* Id est, prohibuit ne progrederetis viterius, aut certè aliò conuertit cursum vestrum. Et addit interpretationis gratia. *Non obedire veritati*, id est, cùm in veritate cognoscenda, & sequenda tantos progressus feciſſetis ab eius obedientia eximere quis vos potuit? *Obedire.* Græcum πείθεσθαι, & obtemperare significat & sibi persuaderi sinere, quorum alterum ad affectum spectat, alterum ad mentem pertinet, veritas enim Euangelij in vtraque animi nostri parte dominari debet. Nam quæ vera esse quis iudicat, ijs nisi pareat, nisiq; ex eorum præscripto vitam suam regat, grauioris pœnæ reum ipsum constituent. Addit. *Nemini consenseritis*. Hæc desunt in nonnullis exemplaribus Latinis, & in omnibus Græcis atque Syris: & qui ante Hieronymi tempora hanc explanarũt epistolam, eorum non meminere, quibus etiam addendi sunt Augustinus, Theodoretus, atque Chrysostomus, tùm etiam Primasius, Theophilatusque. Itaque Diuus Hieronymus sic scribit hoc loco. Quia neque in Græcis libris, neque in iis, qui in Apostolum commentati sunt, hoc scriptum inuenimus, prætereundum videtur. Quare sequitur. *Persuasio hæc non est ex eo qui vocauit vos.* Id est. Vel ex eo intelligere poteritis hanc vestram persuasionem de Iudaismo sociando cum Euangelio prauam ac pernicioſam esse, quia non congruit cum priore vocatione vestra, ac proinde non est ab eo authore, qui vos de principio vocauit. Non congruere cum priore vocatione manifestum illis erat. Priorem autem vocationem authore Deo fuisse factam, ex eo cognoscere poterant, quòd ea donum Spiritus sancti consequuti sunt. Sequitur.

Modicum fermentum totam massam corrumpit, ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis, qui autem conturbat vos, por-

portabit iudicium suum quicunque est ille.

Fermenti nomen, & res in sacris literis transfertur ad animi significanda vitia, quod ea quamuis specie parua, tamen in animo recondita fermenti instar, facile ipsum inficiant, & contaminent. Ponitur autem interdum pro vitiis in genere, vt id ponit Paulus in illo. Expurgate vetus fermentum, id est, omnem labem animi. Interdum pro vno certo hypocrisis vitio, vt Christus apud Lucam. Cauete vobis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis, interdum verò pro errore doctrinæ, vt fit in hoc loco. Dicit ergò Paulus, modico fermento totam corrumpi massam, id est, errore quamuis paruo inficiveritatem doctrinæ, quia Galatæ non quidem legis omnes admittebant ritus, sed circuncisionis tantum obseruantiam, qua vna admissa vt affirmat, Euangelicæ doctrinæ contaminabatur puritas. *Ego confido in Vobis in Domino quod nihil aliud sapietis.* Dicit se non habere illos pro desperatis, quo tacitè ipsos ad mutandam sententiam cohortatur & inuitat. Aliorum enim de nobis bonæ opinioni atque expectationi respondere ipsi natura cupimus. *In Vobis.* Id est, de vobis, Hebraico loquendi more. Ergò dicit se benè sperare de illis in Domino, id est, ferè exploratum ipsi esse, futurum vt Dominus eorum mentem mutet, eisque ostendat quanto versentur in errore. *Qui autem conturbat Vos portabit iudicium suum quicunque est ille.* Id est, vos, vti spero, mentem in melius mutabitis, at qui vos decepit, in erroremque induxit, is grauissimas pœnas dabit. *Portabit iudicium suum.* Hebraismus est, pro grauiter punietur. Sequitur. 1. ad Cor. 5. Luc. 12.

Ego autem fratres, si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum cru-

cis, Vtinam & abscindantur, qui vos conturbant.

Seductores illi, quò facilius Galatis persuaderent, dicebant & ipsum Paulum probare circuncisionem, vtpote qui Timotheum iam Christianum factum circūcidi fecisset, de qua re mentionem suprà fecimus. Huius ergo rei suspicionem à se remouet, dicens. *Si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Id est. Si author sum suscipiendę circuncisionis, vti isti qui seducunt vos dictitāt, quid adhuc persecutionem patior, id est, cur mihi infesti sunt legis studiosi Iudæi? Colligit igitur falsum esse, quod de circuncisione à se probata iactabāt ex odio Iudæorum aduersus ipsum. Nam quod opinio percrebuerat apud Iudæos Paulum inutilem esse circucisionem dicere, & abrogatam legem esse docere, idcircò illum Iudæi extinctū cupiebant. Et eodem spectat, quod addit. *Ergo euacuatum est scandalum crucis.* Euacuatum est, id est, sublatū est id, quod Iudæos offendit & abterret à fide Christi crucifixi. Nam quod Iudæos maximè auertebat à Christo, id, scilicet erat, quod is sua morte legem antiquasse, & abrogasse diceretur. Sed subiicit. *Vtinam abscindantur, qui vos conturbant.* Id est. Me authorem esse volunt circuncisionis suscipiendæ studiosi ipsi circuncisionis. Itaque, & vos decipiunt, & de me falsa loquuntur, opto ergò, vt tales qui sunt, quiq; tantum circuncisionis studium præ se ferunt, me vt etiam trahere studeant ad suas partes, penitus abscindantur, id est, non solùm circuncidantur, sed abscindantur etiam. Lusit ex ambiguo, aut ex affini elegantissimè, quod ad id genus salsæ orationis pertinet, quod cum acerbitate coniungitur: quodque φοβερὰς χάριτας vocat Demetrius. Hoc tamen ipsum quidam sic exponunt. Vtinam non solum circuncidantur isti, qui circuncisioni tantopere student, sed etiam abscindantur, id est, exsecentur virilibus penitus amputatis. Sic Chrysostomus, Theodoret', Hieronymus,

OEcu-

OEcumenius, ſcholiaq; Græca, quorum aſcribam verba. de vobis mihi cura eſt, de iis autem qui vos labefactant nō amplius laboro: Illi itaque non ſolùm circuncidantur, ſed vtinā etiam ſeipſos exſecuiſſent. Et D. Thom. qui ſic. Vtinam non ſolum circuncidantur, ſed etiā totaliter caſtrentur. Neq; Auguſ ab his diſsidet, niſi quod exſectionem in bonam partem accipit, & Metaphoricè interpretatur pro obſeruātia Euangelij, quod qui colunt, ſe caſtraſſe propter cælorum regnū dicuntur. Cui Anſelmus accedit, & quod vocant Gloſſema ordinarium Sed pudentius, mea ſententia, Ambroſius, & noui quidam interpretes abſcindātur, exponunt, ſeparentur & repellantur. Nam & hoc Pauli pudorem & grauitatem magis decet, & eſt ſimile illi. Qui non amat Chriſtum Ieſum, ſit anathema. 1. Cor. 16.

Sed occurrit quæſtio, an Paulo malè precari licuerit contra Chriſti, atq; adeò ipſiuſmet Pauli præſcriptū. Nam ad Romanos ſcribit. Benedicite, & nolite maledicere. Et alibi. Maledici regnū Dei non poſsidebunt. Hieron. non ſatis excuſaſſe à vitio Paulū videtur. Auguſ dictū interpretatur in bonam partē: optare enim ait, Euangelici vt fiant ſpadones, id eſt, Chriſti cultores. Sed nō neceſſe eſt ad iſta confugere. Conſtat enim optare licere primū vt mali in malum incidant, quod eos in viam reuocet: deinde, vt deleantur mali, nō ipſorum odio, ſed vitiorum, quo peccati regnum aboleatur. Poſtremò ſubintellecta cōditione niſi reſipiſcant vt funditus intereant. Adde ſæpè in ſacris literis imprecationes huiuſmodi non eſſe maledicta, ſed rerum futurarum vaticinia, cuius rei exempla ſunt obuia. *Vtinam excindantur, qui vos conturbant.* Græcè, οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς, id eſt, qui vos de ſtatu dimouent, & vt interpretatur Chryſoſtomus, qui vos patria pulſos, & libertate ſpoliatos in exilium mittunt. Nam vera patria Eccleſia Chriſti eſt, & vera libertas non ſeruire peccato, quibus hi ſeduRom. 12. S. Tho. 2. 2. q. 83. ar. 3.

ctores Galatas spoliabant bonis. Quare rectè subiungit.

Vos autem in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem.

Id est. Nulla causa est, quare istorum monita & persuasiones sequamini, quibus vos ad seruitutem legis vocant, hoc est, in exilium mittunt, propriis sedibus pulsos, alioqui ciues conscriptos in Hierusalem superna, & vera donatos libertate per Christum. *Vos autem in libertatem vocati estis.* Cuius libertatis ea vis est, non vt putetis licere vobis intemperanter agere, & malis cupiditatibus indulgere, sed vt, quæ honesta sunt, liberè tanquã filij, & non vt serui flagrorum metu faciatis. Itaque adiungit. *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.* Nam quoniam sæpius affirmarat liberos ipsos esse, sæpiusq; suæ illos admonuerat libertatis, iure veretur ne eius nominis vi non satis intellecta, decepti arbitrentur se legibus solutos sic esse, vt sibi liceat quidquid libeat. Quare id corrigit, & hanc Christianorum hominum libertatem, duabus astringit legibus. Vna ne ad carnem pertinere hanc libertatem putẽt, id est, ne arbitrentur quod Mosaycis sint soluti legibus, idcò cupiditatibus indulgere posse suis. Altera, vt intelligant, si minus legum Mosaycarum imperio atque metu vt antea, tamen charitatis ductu atque iussu alios aliis mutuò seruire debere. Qua de re sequitur. *Sed per charitatem spiritus seruite inuicem.* Id est, istam quam prædico Christiani hominis libertatem, non ego illam ab officiorum honestate liberam esse volo, sed potius cum mutuæ beneficentiæ charitate coniungo. Quid igitur est seruire legi, dicet aliquis, si hoc non est? aut quæ est ista Christianorum libertas, quæ tuo arbitratu quidquid velis agere non sinit: sed cupiditatibus frænum iniicit, officiorum in alios graue nobis onus imponit? Id vt rectè intelligatur, (nam

prauè

prauè hoc dum intelligunt Lutherani leges Ecclesiæ omnes reuciunt) aduerti debet, Christianæ libertatis omnem vim atque rationem cõsistere primum in eo, vt peccatum non dominetur in membris nostris. Dominatur autem peccatum in animo, quando ipsum maculat atque inficit, & vis illius in ipso viget nullis gratiæ vinculis coercita, aut astricta. Deinde in eo, vt non timore coacti vt serui, sed amore virtutis inducti vt filij quæ sunt recta faciamus. Postremò in eo, vt Mosaycis non iam amplius constricti legibus teneamur. Quæ omnia Christus Iesus iis tribuit, qui se diligũt, & ea planè efficit in ipsorum animis, suorum meritorum, atque virtutis summa efficacia. Nam & eos soluit lege Mosayca, quia quæ illa adumbrabat, re ipse perfecit, itaque euanuit vmbra, aduentu veritatis: & eosdem liberat à dominatu peccati, eorum mundans animos, & spiritum cæleſtem indens in eis, & cupiditatem honesti inserẽs in cordibus eorundem per gratiæ infusionem, qua cum peccatum delet, tum etiam malam libidinem, id est, peccati concupiscentiam coërcet. Hæc igitur est Christianę ratio libertatis, atq; his terminis continetur. Ex quo primum efficitur nõ esse huius libertatis indulgere posse carnis cupiditatibus, sed id potius cum illa pugnare maximè. Nam eius est non esse sub dominatu peccati, cui tunc certè subiicimur quãdo libidini obsequimur: qui enim ei obsequũtur, seruit utẽ seruiũt & quidẽ durissimam. Deinde efficitur nõ esse itẽ libertatis huius rationis ductũ nõ sequi, aut eius legibus non teneri. Nã hãc libertatẽ cupiditates constituũt frenatę, iuxta rationis præscriptũ, vti statim dicebã, id autẽ præscriptum lex rationis est atq; naturæ, ex quo fit necesse esse, vt qui Christianè liber est, his legib⁹ & præscriptis obtẽperet. Postremò efficitur hac libertate humanis & Ecclesiæ legibus solui neminẽ, quia leges istę legi naturę seruiũt & suffragant. Quare si ad pręscriptũ rationis

ſtudio virtutis directa vita Chriſtianam efficit atque continet libertatem, quæ ad ea præſcripta exequenda & melius ſeruanda conducunt, ea non minuunt, ſed potius augent, & amplificant libertatem iſtam. *Vos autem in libertatem vocati eſtis fratres.* Id eſt, vocati eſtis ad religionem, nō quæ ſeruire vos legi Moſaycæ cogat, ſed quæ ab ea liberet. *Tantum ne libertatem in occaſionem detis carnis.* Id eſt. Tamen abuti ad ſcelus, & ad cupiditates veſtras explendas hac libertate vobis conceſſa nolitote: tunc enim profectò verè eſſetis turpiſsimorum dominorum ſerui. *Sed per charitatem ſpiritus ſeruite inuicē.* Id eſt, Sed veſtrū munus ſit ſponte & ſtudioſe & nullo coacti motu, ſed libera inducti charitate ſeruite inuicē In quo duo docet. Primò quod & quale curriculum ſit, in quo decurrere, ac exercere ſe, Chriſtianus debeat homo, ne iuſti vita Moſaycis ſoluta legibus ocioſa exiſtimetur. Nam fortaſſe dicerent, ſi Chriſtiani non tenētur præſcripta Moſayca ſeruare, nullum ergo erit Chriſtiani hominis munus, nullum opus proprium? Quibus Paulus. Exercete vos in benefaciendo, & in mutuis officiis. Secundò docet, idipſum nō coactè atq; ęgrè, ſed liberè, & ſponcanè eſſe faciendum. Ac ne quis putaret leue id præceptum, aut nullius momenti eſſe, aut certè ita ſimplex, & factu facile, vt occupatos nos reddere non poſſet, rectiſsimè adiunxit.

Omnis enim lex in vno ſermone impletur. Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Quod ſi inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem conſummamini.

Quaſi dicat, præcipio vobis vt ſeruetis inuicem charitatem: & qui vos à cæremoniis legis liberos eſſe dico, hæc officia vobis, in quibus vos exerceatis, & veſtræ pietatis in Deum documentum edatis præſcribo, quæ certè officia neque pauca numero ſunt, vt vos ſatis occupatos tenere non poſsint, neque contemnenda atque leuia. Nam primùm

mùm totam legem ista officia continent: itaque si legis obseruatores esse cupitis, his officijs exercendis legem seruatis, nam legis summa hæc est. Diliges proximum sicut te ipsum, deinde, quia si illa negligitis, neque inter vos amatis, pernicioſi vobiſmetipſis eritis, voſque conſumetis inuicem. Itaque duobus nominibus commẽdat id, quod ad officium Christiani hominis pertinere dicit: vno quòd totius legis obseruantiam id vnum in se contineat: altero quòd ad benè atque beatè vitam degendam sit imprimis necessarium. Sed & id adhuc magis explanat subijciens.

Dico autem in Christo, Spiritu ambulate & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus Spiritum, Spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis: quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege.

Id est. Quod dico hoc est, verba mea huc spectant, hæc est illorum summa, vt Spiritu ambuletis, hoc enim vno cõtinentur, quæ dixi, vniuersa. Duo præcepta Galatis Paulus dederat, vnum, ne carnis cupiditatibus fræna libertatis laxarent: alterum, vt charitatis officijs inuicem seruirent. Hæc autem duo vna docet re contineri, vniuersa enim effici si Spiritu ambulent. Nam Spiritu ambulare est, Spiritum sanctum, qui in animis iustorum inest ducem sequi. Vnde infrà dicit. Si Spiritu ducimini non estis sub lege, id est, si illius interiora monita, atque ductum sequimini. Igitur qui Spiritu isto modo ambulet, eum facilè duo illa effecturum dicit. Ac primum de priori agit ita dicens. *Et desideria carnis non perficietis.* Non dixit, nulla carnis desideria habebitis, turbidos enim animi, atque libidinis motus etiam iusti sentiunt: sed non perficietis, dixit, id est, non mandabitis executioni. Quod autem desideria interpres Latinus posuit, id Græcè singulari numero dicitur: Vocat autem Paulus carnis desiderium, fomitem

mitem malæ libidinis à primo peccato in noſtra natura inditum, quem ideò carnis nominat deſiderium, quamuis non in vna inſit carne, ſed in vtraque hominis parte reſideat, quia quod vitioſum eſt, & corruptioni obnoxium, quodque ſpiritui opponitur, id in ſacris literis caro vocatur. Sed confirmat quod dixerat, qui Spiritu ambulent, eos carnis deſiderium non perficere, quia Spiritus, inquit, aduerſatur carni. Sic enim ait. *Caro enim concupiſcit aduerſus Spiritum: ſpiritus autem aduerſus carnem.* Si enim iſta pugnant inter ſe, vt certe pugnant, rectè ſequitur qui alterutrius eorum impulſum ſequatur, eum deſiderijs alterius obſequuturum non eſſe. Et quo magis doceat, non poſſe fieri, vt quis ſimul vtriſque dicto audiens ſit, magis adhuc explicat quàm iſta duo inter ſe pugnent. Itaque ait. *Hæc enim ſibi inuicem pugnãt, vt non quæcunque volatis illa faciatis.* Id eſt, pugnant vſque eò vt nobis ſæpè non permittatur ea quæ cupimus facere. Qui enim ſequitur Spiritum, quæ caro atque ſenſus malè cupit, non facit: contra qui carnis ſeruit affectibus, quæ Spiritus cuperet fieri, minimè exequitur. Ac de to-
Rom. 7. ta iſta pugna plura, & enucleatiora idem ad Romanos ſcribit.

Quod ſi Spiritu ducimini non eſtis ſub lege, id eſt, vt quidam volunt, ſi autem Spiritus vi ducti atque roborati deſiderijs repugnatis carnis, legibus ſoluti procul dubio eſtis, hoc eſt, non ſolum à Moſayca eſtis lege liberi, ſed etiam à conditione legali: non ſolum Moſaycarum cæremoniarum præſcripta atque vincula vos non obligant à quibus ſemper fuiſtis ſoluti vinculis, ſed & à ſeruiendi illa legitima ratione, quæ metu animos conſtringit, & ad honeſta exequenda impellit formidine pœnæ, eſtis liberati: nam in ijs quos Spiritus ducit, dux eſt amor. Reſpondet enim, & occurrit quæſtioni cui-

dam

dam tacitæ, quod fortaſſe quis diceret valde moleſtum eſſe, qui cupiditatibus inflammetur, repugnare cupiditatibus debere, nec exequi eas poſſe: nec minus eum ſeruire, quam qui legibus Moſaycis tenetur. Vt enim ille, etſi graue ducat legitimos obire ritus, exequitur illos tamen dolenter atque grauatè: ſic & hunc ſeruitutis genus ſeruire quoddam. Nam & ad turpia carne moueri, & ſimul cohiberi Spiritu ab eo ſequendo motu, quin ſeruitus ſit grauiſsima negari non poſſe: diceretur autem, vereque liber eſſet homo, ſi Spiritus iſtius quem prædicas Paule dono vacuitatem affectuum aſſequeretur: Ad hoc igitur Paulus, vt reſpondeat, idque diluat dicit.

Si Spiritu ducimini non eſtis ſub lege. In quo breuiter docet id, quod obijcitur tale non eſſe, vt ſeruire ob eam cauſam dici poſsint fideles. Nam quod ad malæ libidinis cupiditates atque motus attinet, non ideò quis ſeruit quòd eos ſentiat in ſeſe, dummodo illis nullo modo obſequatur, ſed eos potius coerceat ac, frænet, & eorum imminuat vires quotidiè, id quod omnes, qui ſe ab Spiritu duci ſinunt, facillimè faciunt. Quod autem ſpectat ad iuſsiones & præceptiones legum in cupiditates latarum, eas lex atque ducatus Spiritus minimè quidem abrogat, ſed effi-cit nos ne premant, neue moleſtæ nobis ſint, hoc eſt, non ſinit nos ſub illis quaſi onere atque metu preſſos iacere, ideoque eos qui ducuntur Spiritu non dixit lege ſolui, ſed ſub lege non eſſe, id eſt, illarum non teneri imperio atque minis: nec vt ſeruos ſed ſicut liberos, omnique pœna atque metu ſuperiores redditos, ac vnius recti, honeſtique amore incitatos, non tam aliunde petere, aut è præſcriptionibus legum ſumere

mere quid in vita sequantur, quàm ex se promere, ac in semetipsis, in animi inductione, in propensione, in studio, in gnauitate, alacritateque id descriptum atque expressum ostendere. Nemo autem in eo seruit, quod cupidè, & alacriter facit: itaque iusti tenentur lege, sed sub lege nō sunt, id est, eos lex non premit, neque in seruitutem metu redigit, quod in ipsis efficit Spiritus Christi is, quo ducūtur, quique suo digito, hoc est, summa sua efficientia, atque adeò semetipso omnem recti legem inscalpit in ipsorum animo. Quadere & alibi, iusto, dixit legem non esse positam, eo quod ipse sibi lex sit summa, atque maxima. Sequitur.

Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

Quoniam admonuit ne solutionem à lege Mosayca in libertatem carnis conuerterent, & docuit, eo, quem acceperunt, Spiritu facilè carnem frænari, nequis carnis appellatione aliud ab eo quod ipse vult intelligeret, quæ isto carnis nomine comprehendat, sigillatim enumerat. Itaque ait. *Manifesta sunt autem opera carnis.* Quasi dicat. Carni cum dico vobis seruiendum non esse, opera carnis intelligo esse vitanda vobis, quæ autem ea sint opera manifestum est, nam sunt hæc: *Fornicatio, immunditia, &c.* Distinctè atque gradatim suam sententiam explicuit, ne quis error in eius intelligentia subesse posset. Primò enim dixerat. *Ne libertatem in occasionem carnis detis.* In quo, quoniam interdicere videri poterat quidquid ad carnem pertineret, mox explanatius ac magis strictè dixit. *Desideria carnis non perficietis.* Quo docuit se carnis naturam non damnare,

sed

ſed deſideria eius velle excindi. At quoniam ne hoc ſatis apertè (non enim liquebat vtrùm vniuerſa damnaret deſideria, eaque vellet excindi funditus) ideò tandem nomen deſiderij atque carnis remouit, operumq; vocabulo vſus eſt, quo doceret non ipſum de carne ipſa agere, quæ certè extinguenda non eſt, neque de omni prorſus carnis affectu: nec enim omnes ſunt vitioſi, & vt ſint ad mediocritatem potius reducendi ſunt, quàm omninò elidendi, aut euellendi, extirpari certè radicitùs, atque eradicari vix poſſunt. Itaque Paulus opera carnis tantum damnat, eaque nominatim recenſet. *Manifeſta ſunt*, inquit, *opera carnis*, ſcilicet, quod eorum turpitudo operum, ſi minus omnibus hominibus, certè fidelibus vniuerſis nota ſit & manifeſta. Nominat autem carnis opera non ſolum ea, quæ humanus animus communiter cum carne operatur, ſed & quæ per ſe ipſe, qua ex primo peccato lãguet atque infirmatur operari ſolet, quales hæreſes ſunt. Nam opera carnis hic opera hominis carnalis & peccato corrupti ſunt, vt interpretatur Auguſtinus. Primum igitur horum eſt, *fornicatio*, quod vocabulum latè quidam accipiunt pro quocunque illicito concubitu, ac fœminæ, mariſque congreſſu, quidã ſtrictè & propriè, iſque rectius, mihi vt videtur. Nam mox ſubijcit adulterium, & fornicari licere vulgò putabatur, & ob eam cauſam neceſſe fuit, vt propriè de illo omnes admonerẽtur. *immũditia*, ſic noſter quod Græcè eſt, ἀκαθαρσία, conuertit, quo nomine, quæ ſine pudore nequeunt nominari, complectitur innaturales libidines, vti cenſet Hieronymus. *Impudicitia*. Hoc deeſt in Græcis & in pleriſque Latinis, & proximè ſuperiori contineri videtur. *Luxuria* Græcè ἀσελγια, quæ propriè eſt laſciuia. Nam luxuria latius patet, nec ſolũ in re Venerea, ſed in cultu atque ſumptu profuſio omnis luxuria dicitur, ex quo & luxus: ἀσελγια verò tantũ ad Venerem ſpectat, ineſtque in ea, ex Venereorũ nimia

Lib. 4. de ciuita. c. 2 & 3.

nimia cupiditate absterso omni pudore procacitas & petulantia quædam. *Idolorum seruitus*. Videri potest positũ figuratè pro vitio auaritiæ, quod Paulo sæpè alibi idolorum seruitus nominatur. Nam Galatis, qui idola colere iã olim desijssent, eaque exosa haberent, vt ab eorum cultu abstinerent se, nominatim præcipere parũ videbatur necessarium. *Veneficia*. Cùm potionibus necantur homines occultè, aut redduntur insani, quod affine est superiorib⁹, nã amor Venereus veneficijs sępè quæritur. Sed quæ sequuntur, hominum inter se charitatem discindunt, nimirum, *inimicitiæ, contentiones*. E quibus inimicitiæ ad odia pertinent occulta, contentiones autem ad lites externas, de quibus Paulus alibi. Seruum, inquit, domini non oportet rixari, sed esse mansuetum ad omnes. *Æmulationes*. Græcè ζηλόυς, quod etsi in bonam sæpè capiatur partem, tamẽ hic Paulus in malam ponit, pro studiosa cupiditate aliorum prauè facta imitandi. *Iræ*, acres scilicet excãdescentię. *Rixæ*. Græcè ἐριθεῖαι, id autem propriè est concertandi, & contradicendi studium, & vt inquit Hieronymus, cum quis semper ad contradicendum paratus stomacho delectatur alieno. *Dissensiones sectæ*, aut vt alij codices, hæreses, sic dictæ ab eligendo, quod quis suo iudicio, & non authoritate maiorum eligat disciplinam & sententiam quam mauult, potestque id in vtramque partem accipi, sed hîc in malã ponitur. *Inimicitiæ, homicidia*. Quibus maximè alterius charitas læditur. *Ebrietates*, in immodico potu. *Comessationes*, in nimio cibo. Pro comessationibus Syra editio habet lasciuas cantiones, est enim luxurioſi conuiuij comes cantus, atque lasciuia. Quodsi lasciuæ cantiones aditu cælorum regni nos prohibent, quomodo qui lasciua spectacula, aut exercent, aut spectant, aut permittunt, se à peccato graui immunes esse arbitrãtur? Corrumpunt bonos mores colloquia praua, vt Paulus ad Corint.

Colos. 3.

1. Cor. 15.

quam-

quãto ergo magis corrũpẽt ſpectacula laſciua, & à laſciuis edita fœminis, quarũ non ſolũ ſermo turpis eſt, ſed & geſtus, & aſpectus impudicus vſq; eo, vt quæ agunt, ea, nõ tãtũ verbis ad auditorũ aures deferant, ſed actione atq; geſtu ſubijciant oculis, atq; infigant animis? Quare exterminari ea res ſine dubio debet à populo Chriſtiano, in quẽ nõ ante multos hos annos apud nos ſe pernicioſè inſinuauit, eſt enim Chriſtiano planè indigna nomine. Cui qui patrocinantur viri, vt fertur, religioſi atque graues, ſi tamen in tam turpi patrocinio grauis quiſquam eſſe poteſt, ſed tamen, qui religioſi cum ſint, aut ſe certè profiteantur eſſe, ijs fauent ſpectaculis, & ſuæ perſonæ obliuiſcuntur, & quid dicant non ſatis attendunt, portabunt certè iudicium ſuum. Sed his enumeratis operibus ſubijcit. *Qui talia agunt regnum Dei non conſequentur.* In quo iure quis dubitet quomodo id ſit verum, quando nonnulla iſtorum lethalia non eſſe conſtat. Ad quod dicendum eſt Paulum iſtorum improbare ſtudium, & addictũ ijs vitijs animum, non autem cuiuſuis generis iſtorum actiones damnare ſingulas, aut eas capitaleis eſſe dicere, earum enim quaſdam vel genere vel certe materia leues eſſe, ſed eis ſtudioſè vacare quenquam rebus, ſeque iſtis vitijs addicere nunquam eſſe leue, ſed capitale ſemper: vt exẽpli gratia ebrioſum, id eſt, ebrietati ita ſtudẽtem ac deditum, paratus vt ſit, quacunq; oblata bibendi cauſa bibere ſine delectu, nulla ſui vel aliorũ nocumenti ratione habita, nõ quidẽ quoties bibit, aut grauiter peccare ipſum, aut peccare omnino: at ipſa animi inductione atq; propoſito in graui peccato ſemper eſſe. Sequitur.

Fructus autem Spiritus eſt charitas, Gaudium. Pax, Patientia, longanimitas, Bonitas, Benignitas, Manſuetudo. Fides, Modeſtia, continentia, caſtitas, aduerſus huiuſmodi non eſt lex.

Expoſitis carnis operibus, ſubijcit nunc contrarios illis fructus

fructus Spiritus, vt quàm inter se pugnent Spiritus atque caro magis ex eo constet: atque etiam vt eo confirmet, quod ante Galatis præceperat, se vt exercerent in charitatis officijs, facile præstaturos ipsos esse, si Spiritu ambulẽt, id quod sibi, vti supra diximus, ad confirmandum proposuit. Itaque ait. *Fructus autem Spiritus est charitas.* In quo primò aduerti debet, quæ à carne proficiscuntur, ea opera appellasse, quæ oriuntur ab Spiritu nominasse fructus, idque non temerè: potest enim eius rei probabilis causa reddi. Nam factum videri potest, primo, vt constet, quæ carnis sunt, intra breue tempus perire, interireque, manere autẽ, & vigere quæ edit Spiritus. Opera enim motu constant, cuius ratio instabilis est: fructus verò res sunt permanentes. Deinde, vt intelligatur, quæ Spiritus profert germina, ea vtilia, & iucũda esse omnia: nã quod suaue capitur quacũq; è re, id fructus trãslatè nominatur. Postremò, vt quod ex carne existit, omni ex parte esse nostrũ, ac nobis imputãdum cognascatur, idcircò operum appellatione censetur: cætera vero dicuntur fructus, quia non tam nostra industria nobis insunt quàm à gratia & Spiritu S. tanquam à radice in nobis germinant. Sed nec illud prorsus ineptè quidam interpres aduertit, carnis opera plurali verbo esse nominata, quod mala sint, mali autem plurimas esse vias: at fructus Spiritus singulari, quia in plura in vnum concurrant, ratio boni non constat, vel certè quia Spiritus sancti vnus est, & germanus fructus charitatis, nam fructus reliqui à charitate omnes oriuntur. Sicut enim ipse sanctus Spiritus amor est, ita charitas est id quod in nobis producit propriè, quo in bono cætera bona continẽtur, ex quo
1. Cor. 12. alibi idem excellentiorem viam nominat charitatem. E charitate porrò gaudium sequitur, qui enim charitate pollent, eos nulla res incidens ægritudine afficit, cuncta enim accipiunt in bonam partem, quæ illos malè habet, vna res

est,

est, qua de re alibi Paulus scribit, sic dicens. Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Rursus ex eadē pax nascitur, qui tertius Spiritus sancti fructus à Paulo ponitur. Nam charitas cupiditates comprimit, id est, litium atque discordiarum causas remouet. Etenim vt alibi scribitur. Charitas non inuidet, non agit perperam, non inflatur, nō quærit quæ sua sunt. Nec solum cum alijs charitas pacem constituit, sed & in ipso cui inest gignit illam, ipsum secum & cum Deo concilians, dum affectus inter se dissidentes componit, & Deum ex irato propitium reddit. Sequuntur *Patientia, & Longanimitas.* Pro his duobus Græcè vna est μακροθυμία, id est, longanimitas. Ea autē est animi quædam lenitas, qua quis quamuis grauia & diuturna mala fert constantissimè: quæ etiam virtus è charitate existit, qua de dicitur, charitas omnia perfert. *Bonitas.* Qua quis prodest, & benefacit alijs. Nam Christianę virtutis est non solum mala tolerare patienter, sed & pro acceptis incommodis bona reddere liberaliter: ex quo iustos hæ literæ sæpè oues nominant, & spoliatæ ipsę alios vestiunt, & occisæ alunt. Huic succedit, *Benignitas.* Græcè χρηστότης, quæ & ipsa parum à bonitate differt. Nā benigni ijdem sunt, qui liberales, nisi quod benignitas ad beneficium addit quandam dulcedinem, & animi in benefaciendo alacritatem. Benignus enim est, qui non solùm alteri benefacit, sed benefacit prolixè & alacriter, estque id proprium charitatis beneficentia lætari. *Mansuetudo.* Id est, lenitas ac morum facilitas, quæ non in sermone existit solùm, sed & in omni vitæ actione perspicitur. *Fides,* siuè moralis, qua fiunt dicta, quæ est constantia conuentorum atque dictorum: siuè theologica qua Deo credimus, nam vtroque potest modo accipi. Tandem addit. *Modestia, cōtinentia, castitas.* Pro quibus Græcè vna ponitur ἐγκράτεια, id est, temperantia, qua fit vt animus superari 1. Cor. 13.

ſe illecebris voluptatum non ſinat: quæ eadem modeſtiam, caſtitatemque continet. *Aduerſus huiuſmodi*, inquit, *non eſt lex.* Primò quia lege non eſſet opus, ſi ex harum virtutum vita duceretur præſcripto. Rectè Chryſoſtomus, ſicut equi, inquit, morigeri ſcutica non egent: ſic qui Spiritu ducitur non eget admonitione. Deinde quia lex in hæc non animaduertit, & ob id neque legi ſeruiunt, neque legis truces minas metuunt. Præterea, quia præuertũt ipſam legem, dũ iniuſtę legis iuſſa exequuntur: Poſtremò quia quę his aduerſetur nulla poteſt lex cõſtitui. Sequitur.

Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs, & concupiſcentijs. Si Spiritu viuimus, Spiritu ambulemus.

Munit adhuc magis quod admonuerat, ne liberationem à lege in occaſionem carnis verteremus. Nam quia videbat illa doctrina de legis abolitione dari viam, qua ſe in animis inſinuare poſſet, iſte error, ideò præter id quod ſupra fecerat, eum aditum magis obſtruit, ne qua rima remaneat Itaque duas rationes de nouo affert, quibus confirmet Chriſtianis, quamuis lege ſolutis, non licere cupiditates carnis ſequi. Vna eſt, quia ſunt Chriſti, cuius ea vis eſt, vt pro ea qualis ille fuit tales & ipſi ſint: ille carnem ſuam cruci affixit, qui eius ſunt, & ipſi cõcupiſcentias ſuas cruci affixas habere debent, id eſt, emortuas habere aut certè temperantiæ tanquam clauis ita confixas, vt commouere ſe vix poſſint. Altera ratio eſt. *Si Spiritu viuimus, Spiritu ambulemus*, cuius hæc vis eſt. Actio conſentanea vitę eſſe debet, nam à vita actio proficiſcitur. Quare ſi Spiritu viuimus, id eſt, quando conſtat Spiritum ſanctum Chriſti dono nobis infuſum noſtris animis dare vitam, res ipſa poſtulat, vt in agendo atque operando eius impulſum ſequamur: vt quem vitæ habemus ducem, eundem habeamus actionum omnium authorem. *Si Spiritu viuimus, Spiritu ambulemus.* Græcè στοιχωμεν, id eſt, ordinem teneamus ſeruę-

ſeruemus ve, quo is, quem diximus, ſenſus innuitur, vt noſtra, ſcilicet, opera ſint vitæ quam viuimus conſentanea, & ad eundem ordinem pertinentia: vt que incedamus ordine noſtro, id eſt, eo qui illos decet, qui Spiritu viuunt, eſſe enim abſurdum, quorum eſt vita diuina, eorũ eſſe humana & carnalia opera. Quare ſequitur.

Nõ efficiamini inanis gloriæ cupidi inuicẽ prouocãtes, inuicẽ inuidẽtes.

Quod in genere præceperat, vt ſub prætextu Euangelicæ libertatis, carnis non exequerentur opera, id nunc magis explicat, à quibuſdam illos ŏperibus nominatim reuocans: ad quæ pro ipſorum conditione atque ratione, & pro temporis illius circunſtantijs erant magis fortaſſe proni Galatæ. Itaque ex hoc loco ad mores accedit componendos. *Non efficiamini*, inquit, *inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.* Verosimile eſt, propter nouã doctrinam de ſeruanda lege Moſayca diſcordaſſe Galatas inter ſe, alijs aliud ſentientibus, & pro ſua ſententia pugnantibus: & è diſſenſione in ſententia animorum alienationes exortas, & ex eo odia ſequuta eſt verosimile. Quare medicinam morbo conuenientem adhibet dicens. *Non efficiamini inanis gloriæ cupidi.* Quaſi dicat, quod in vniuerſum præcepi, vt opera carnis non perficiatis, cùm propter alia huius generis dixi omnia, tùm propriè propter hæc, quæ ſubijciam. Primum enim volo vos non inuidere, neq; prouocare inter vos, ſed cum tranquillitate, ac ſine odio & tumultu ea exquirere, quæ ad Euangelij doctrinam pertinent, veri cupiditate, non inanis ſtudio gloriæ. Par enim eſt plurimos illorum gloriolæ ſtudio, & vt ſe plus alijs ſcire mõſtrarent, atque vt ſtudioſiores religionis reliquis haberentur, ſequutos fuiſſe hanc nouam doctrinam de ſeruãda lege Moſayca. Nã glorię immodica cupiditas orta à ſuperbia in errorẽ ſẽper induxit eos, qui fidei doctrinę vera ac regia relicta via hæreſũ diuerticula ſunt ingreſſi. Adhęc

ista præcipit Paulus, quia vincendi studio paulatim accenso contentione ipsa, non iam disceptabant, aut altercabantur Galatæ inter se veri cognoscendi causa, sed alios superandi cupiditate potius mutuò cõtendebant, & alter utri alteros superarent, illis qui superarentur, mœrori ac dolori erat propter æstimationis suæ iacturã, quã faciebãt.

CAPVT. VI.

FRatres & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui Spirituales estis, huiusmodi instruite in Spiritu lenitatis, considerans te ipsum ne & tu tenteris.

Nam & hoc malum ex dissensione & discordia animorum nasci sæpè solet, vt qui inter se dissident, alij in aliorum vitam inquirant & singulorum dicta atque facta rimentur, & quæ ab alijs prauè facta cognoscunt, ea in publicum efferant, augeantque interdum ac verbis meliora faciant, seque exhibeant censores seueros, & implacabiles. Quare Galatas admonet Paulus, ne aliorum peccata seuerè exaggerent, sed potius vt erga peccantes leneis se, & blandos præstent. Et, vt videtur posse colligi ex ijs quæ ad Romanos scribit, qui in eadem ferè qua Galatæ conditione fuisse videntur, hanc admonitionem prior Paulus ad eos dirigit, quicum rectè de fide sentirent, reliquorum Galatarum errorem atque lapsum insectabãtur criminosè atq; odiosè. In quo eos Paulus multa peccare videbat. Primò enim sibi ipsi vanè placebãt: deinde cõtẽnebant alios: ad hęc ex aliorũ lapsu ipsi volebãt crescere, se inaniter efferẽtes cũ iactatione, & tumore: postremò ea re aliorum animos cum à se, tum à veritate ipsa magis alienabant. Igitur inquit. *Fratres si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.* Id est, si quis vestrũ ab impostoribus deceptus istis in errorẽ abductus fuit, aut omnino deliquit in ali-

Rom. 14. & 15.

in aliquo prius quàm ſibi præcauere ſatis poſſet. *Vos qui Spirituales eſtis*, id eſt, qui non in lege carnali, ſed in Spiritu fidei ſpem iuſtitiæ reponitis, vel certè qui Spiritu imbuti ſancto eoque renouati, carnale quod in vobis à primo inerat, propè omne exuiſtis, *Inſtruite illum*, id eſt, non acerbè ſed leniter & blandè admonete, nempe *In Spiritu lenitatis*. Id eſt, vobis digno modo, qui enim Spiritus vnctione perfunduntur, eos acerbos ac rigidos eſſe quî deceat? Nam & ipſe Spiritus amor eſt, & ob amorem nobis inditur & non intrat niſi amanteis animos. Quis igitur acerbitati poteſt eſſe locus in eo, quem amoris tanta vis obſidet? *Si præoccupatus fuerit.* Admonet Chryſoſtomus non dixiſſe, ſi fecerit, ſed ſi præoccupatus, id eſt, abreptus ignorantiæ, aut infirmitatis impetu aliquo, vt excludat deſtinatam malitiam, cum qua certè ſeuerius eſt agendum. Itaque propriè agit de ijs, qui ignorantia, aut infirmitate delinquunt, quod & delicti vocabulum demonſtrat, pro quo Græcè eſt παράπτωμα, quo lapſus is ſignificatur, cum quis pede impingens corruit, quæ pedis offenſio aut imbecillitate virium ſemper, aut inanimaduerſione accidit. Cum iis igitur lenius, & manſuetius, quod vt abs te impetres, inquit, *Conſidera teipſum ne & tu tenteris.* In quo Paulus ſimul, & rationem indicat qua quis vt ſit lenis in alios poſsit aſſequi: & demonſtrat periculum in quo ni lenis ſit in alios, verſetur, hoc eſt, & docet quæ res efficiant lenitatem iſtam, & propoſito periculo ſuadet illis, lenes vt eſſe velint. Nam efficitur iſta lenitas in vnoquoque conſideratione ſuimet. Vt enim verè Auguſtinus, nihil ita ad manſuetudinem inclinat, quam propriæ infirmitatis cogitatio & conſideratio, vnde in Eccleſiaſtico dicitur. Intellige quæ ſunt proximi tui ex teipſo. Debet porrò quiſque ſe præſtare le- *Eccle. 31.*

nem in alios, ne si propriæ infirmitatis oblitus nimium fuerit acerbus, in simile ipse aut etiam grauius peccatum, Dei permissu postea incidens intempestiuę acerbitatis suę pœnas det. Sed est certè aduertendum quanta accuratione & diligentia tumentes Galatarum animos, & iurgia, & delinquentium reprehensiones pronos leniat, & singulis propè verbis ad mansuetudinem reuocet. Nam primò ponit, *si præoccupatus fuerit*, id est, nec opinatò oppressus, & abreptus quasi per vim, ipsa enim infirmitas venia digna est. Deinde subiungit, *homo*, & ipsum index imbecillitatis vocabulum. Addit, *in aliquo delicto*, in aliquo, id est nō crebro, atque sæpè, id enim, lenius ferri debet, *delicto*, id est, omissione alicuius faciendū quod esset, id enim delinquere est: cui certè generi, vt vere Diuus Thomas scribit, facilius ignoscitur: est enim leuius altero. Ad hæc dicit. *Vos qui Spirituales estis*, vt ipso nomine Spiritus, qui suauis esse in libro Sapientiæ perhibetur, ipsos admoneat lenitatis. Præterea. *Instruite*, inquit, quod non animaduersionis, aut pœnæ verbum est, sed doctrinæ, quam nisi mansuetè atque leniter nemo tradit. Postremò adijcit. *Considerans te ipsum, ne & tu tenteris.* Quæ propriè infirmitatis ac periculi cogitatio suapte natura animi acerbitatem lenit, ac ipsum ferocia exultātem deprimit, atque modestum efficit. Nec his contentus vrget idem ac dicit.

Sapi. 12.

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero, vnusquisque enim onus suum portabit.

Onera vocat peccata, nec peccata solum sed etiam mo-

mores aliorum graues & moleſtos, alij enim ad alia propenſi natura ſunt, quæ communiter omnibus grata eſſe nequeunt. Portare autem, quod dicit, non ſolum eſt aliorum onus perferre ipſe & tolerare patiẽter, ſed etiam ſubire humeris, atque baiulare, vt partito pondere fiat leuius. Sed intereſt vtrùm portes peccata, an mores aliorũ. Nam portat mores, qui æquo animo perfert, neque ſua impatientia exacerbat. Peccata portat, qui alienis tãquam propriis indoluit. Ait ergò. *Alter alterius onera portate*, id eſt, cum alii lapſi ſunt, & vos lapſos putate: itaque porrigite illis, benignam manũ, nam & illi vobis alias auxilio erunt. Adhortatur ergò ſtantes & in rectæ fidei doctrina permanentes Galatas, vt ſi quos ſuorum ab ea deflexiſſe per imprudentiam vident, eos tolerent, hoc eſt, ne acerbos nimium, & per moleſtos ſe illis exhibeant, ſed cùm lenibus verbis, tùm animo manſueto eos corrigant, ſicque exiſtiment malum illud commune illis eſſe cum ipſis, ſeq; in aliis rebus labi, & ob id aliorum item lenitate, & auxilio indigere, diuiſos ruinę patere, at ſi auxilio mutuo ſibi ſint, vix poſſe vinci. Quare ſubiecit. *Et ſic adimplebitis legem Chriſti*, id eſt, ſi vos mutuò iuuabitis, & cadẽtibus vniuerſis, alii aliis in rebus ſi vobis mutuò auxilio fueritis, legem Chriſti omnes implebitis, tùm quia mutua ſubleuati opera, atque adiuti legis tranſgreſsionem facilius vitabitis: tùm quia hoc ipſum, ſingulorum mala communia ducere, & aliorum lapſionibus quaſi ſuis affici, charitatis munus eſt eius, quam propriè præcepit Chriſtus, Mandatum dicens, nouum dare ſe, vti diligeremus inter nos. *Adimplebitis*. Græcè ἀναπληρώσατε, Id autẽ ad verbũ eſt readimplebitis. Aptè verò readimpleri ab eo lex dicitur qui in peccatũ cũ eſſet lapſus, erigitur aliorũ blãda admonitione: eo enim vnde ceciderat redit, ideſt, iterũ obſeruat eã legẽ, cuius cũ *Ioan. 13.*

à principio cultor extitisset, postea trãgressor effectus est. Diuus porrò Chrysostomus non ἀναπληρώσατε videtur legisse, sed ἅμα πληρώσατε, quod est simul atque vnà adimplete, sic enim scribit. Non dixit implete, sed adimplete, id est, communiter omnes implete. Nam certè si inuicem omnes sibi auxilio sunt cum labuntur, siquè aliorum odiosos mores mutuò perferunt, alij ab alijs adiuti omnes stabunt, ac legem Christi adimplebunt. Nam profectò nemo est, qui aut ipse non cadat alicubi, aut non iis moribus sit præditus, vt nisi toleretur sit casurus. Quare meritò addidit. *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.* Nam succurrit Paulo dicturum aliquem, se nullo onere premi, & ob id ope aliorum non egere, ac proinde certare officiis cum aliis nolle, aut mutuas operas tradere. Quam arrogantiam, & animi elationem inanẽ comprimit docens, qui de se talia credit, falsa sui opinione ipsum decipi Etenim vsque eò verum esse aliorum auxilio egere omneis, vt qui contra existimet, ipsum sibi satis, esse aut certè nulla in re ita labi, vt aliorum ope fulciẽdus sit, eo ipso labatur. *Nã si quis existimat se esse aliquid.* Quasi dicat. Quod si quis eam de se opinionẽ habet, itaque magnificè sentit, vt hoc meum prẽceptum ad se pertinere nõ putet, *cum nihil sit*, id est, vt ait Diuus Thomas, cũ ipse ex se, ac viribus suis nihil præmio dignũ agat aut habeat: vel certè cũ ea opinione sui, eius animi quãta sit inanitas doceat: *ipse se seducit*, id est, semet demittit in erroris foueam, seq; ipse non agnoscit, quo nihil turpius esse potest, est enim virtutis fundamentum agnitio vera sui. Quare ad id omnes Paulus reuocat, itaque ait. *Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semet ipso tantum gloriam habebit & non in altero.* Id est, qui sibi vanè placet, ad semet oculos diligenter con-

conuertat, ſuamque in examen adducat vitam : ſic enim verè de ſe ſtatuet vtrùm talis ſit, qui alterius auxilio non egeat, ſitque laude dignus aliqua. *Et ſic*, inquit, *gloriam habebit*. Id eſt, gloriationem. Nam ſi ſe iſto examine præmiſſo inuenerit ex omni parte integrum, tum gloriari certè poterit in ſemetipſo, & non in altero, id eſt, de ſuis bonis, & non de aliorum malis atq; lapſionibus placere ſibi poterit. Nam Galatæ ij, quibuſcum Paulus nunc agit, & ſuperbi qui ſunt vniuerſi, ex aliorum peccatis ſe bonos atq; magnos viros ducunt, ac ob id cum iis qui peccarunt ſe inhumanius, & inſolentius gerunt, qui error eſt maximus. Nam noſtra virtus noſtris operibus conſtat, non alterius. Vnde ἐμφατικῶς, vt mihi videtur, dixit opus ſuum. Suum inquam, id eſt, quod propriè ab ipſo ſine alterius ope, atq; auxilio editur, quodque ſua virtute facit, aut facturus certè eſſet niſi adiuuaretur à Deo : hæc enim ſunt propria cuiuſque opera, in quibus nemo eſt, qui non ſæpius offendat. Ex quo in eo quod addidit. *Et ſic gloriam habebit in ſemetipſo, & non in altero*. Quidam rectè mea ſententia, ironiam ſubeſſe putant. Quaſi dicat. Vires ſuas quiſque exploret, & earum infirmitudinem, & crebros lapſus, vbi ſatis exploratos habuerit, tunc glorietur ſanè in ſemetipſo ſi poteſt, id eſt, tunc planè cognoſcet ſe & vituperatione eſſe dignum, & alterius opis valde indigum: quod & ſcholia inſinuant Græca, quæ iſta interpretantur ſic. Aduerſus ſemetipſum habebit gloriationem, id eſt, ſe intuebitur infirmum & egentem, & ob id ſeipſum accuſabit, & ab aliorum accuſatione abſtinebit. Quare rectè addit. *Vnuſquiſque onus ſuum portabit*. In quo duo docet. Vnum, neminem eſſe qui non aliquo prematur onere. Alterum, ex eo quod quiſque peccat, & non ex peccatis alterius de ipſo rectè, aut ſecus eſſe ſtatuendum. Nam quia dixerat, vt ad ſe quiſque & ad ſuos mores cõuerteret oculos, & ex eo qualem

ſe eſſe vidiſſet, aut placeret ſibi, aut accuſaret ſe, & non pro eo quod alij peccaſſent, benè de ſe ipſe opinaretur: ideò adiecit fore, vt vnuſquiſque ſuum onus portet, quo doceret iudicandum vnumquemque à Deo ex ſua cuiuſque vita, & non ex factis aliorum. Quaſi dicens. Ne glorieris in altero, hoc eſt, ne tibi aliorum placeas ruina, non enim tu propterea iuſtus eris, quod alius prauus ſit, ſed ex tuo ipſius facto tua cauſa pendetur. *Vnuſquiſque enim opus ſuum portabit.* Dicat aliquis hæc videri pugnare cum illo ſuperiori. *Alter alterius onera portate.* Nam ſi quiſque ſuum portare debet onus, quid attinet hortari, vt alterius quiſque onus ſubeat? Ad hoc alii aliter. Quidam ſic. Onus ſuum quiſque portabit, facilius, ſcilicet, ſi quod ſupra præceptum eſt, alij aliorum onera portabunt, ſeque mutuò iuuabunt, itaque hęc vſque eò non pugnare, vt è ſuperiori illo hoc poſterius ſequatur. Alij iſto modo. Vnuſquiſque portabit onus ſuum, id eſt, omnes ſuum onus portant, & quia nemo alicuius oneris expers eſt, idcircò rectè ſuprà præceptum eſt, vt mutuò opem feramus nobiſmetipſis, ne quis ſe non indigere aliorum ope arbitretur, quomodo rectè iſta conſonant inter ſe. Sed rectius, mea vt fert opinio, qui ſic. Alterum portare onera eſt aliis laborantibus pro virili tua parte opem aliquam ferre, aut ſi minus id poſſis, aliorum mores tolerare patienter: portare autem vnumquemque onus ſuum, eſt pœnam peccatis
Exc. 18. ſubire debitam: nemo enim ob alterius culpam à iudice Deo pœna plectitur. s. s. E. Non portabit filius iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filii, id eſt, neuter
» pro altero punietur. Itaque, vt Diuus Thomas ait, ibi lo-
» quitur de onere ſuſtinendo infirmitatis, quod mutuò portare debemus: hic de onere reddendæ rationis, quam quiſq; pro ſe reddet. A quo D. Hieronymi explanatio non abhorret, qui dicit in altero præcipi, quid in hac vita fa-

cere

cere inter nos debeamus, quidque mutua exigat charitas, vt alii aliorum quoad fieri potest subeamus onera admonendo, exhortando, orando: in altero autem ostendi quomodo in futura vita de vnoquoque sententia ferenda sit, ex suis enim quisque & non ex aliorum factis malus iudicabitur, idque Paulus hoc loco docet. Itaque neque pugnantia loquitur, neque hæc superioribus sunt aduersa. Non enim portandi verbum eandem vim habet, aut eodem modo accipitur in vtroque loco. Quod si vnusquisque portaturus est suum onus, consequens est, vt, quod præclarè scribit Augustinus, non laudari ab aliis cupiamus ipsi, sed adiuuari, & subleuari quæramus. Nam qui nos laudant, onere non leuant, sed sæpè grauãt magis, aliudq; addunt super alio. Non enim laudatores nostri, inquit Augustinus, minuũt onera conscientiæ nostræ, atq; vtinã non etiam accumulẽt, cum plerumq; ne illis offensis laus nostra minuatur, cũ obiurgatione illoscurare negligimus, aut iactanter eis aliquid nostri ostentamus. Sequitur.

Communicet autem is, qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare, Deus non irridetur.

Hoc accipi potest primò, quasi dictum exempli causa ad planius faciendũ, quod modo dixerat, vnunquemq; onus suum facilius portaturũ, si omnes sibi inuicem auxilio fuissent: vt, verbi gratia, inquit, accidere videmus doctoribus cũ discipulis, quando inter se tradunt operas mutuas: Doctor cõmunicat, id est, impertitur doctrinã, discipulus victũ suppeditat: alter indigẽtiã subleuat, alter depellit ignorantiã: vterq; adiut⁹ ab altero onus suũ leui⁹ tolerat: vel potest certè accipi vt aliud ac nouũ pręceptũ. Nã sicut ex dissensione sentẽtiarũ & opinionũ mutua apud Galatas odia oriebãtur, quę fuit causa Paulo, vt superius pręceptũ poneret de mutua charitate: ita ex eodẽ fonte sequebat, par certè erat sequi, vt qui à vera se doctrina alienabãt, veros item

doctо-

doctores negligerent, nec victum eis ſuppeditarent neceſſarium, quæ fuit cauſa Paulo huius alterius præcepti ponendi. *Communicet is, qui catechizatur ei qui ſe catechizat in omnibus bonis.* Catechizare, eſt verbo tradere doctrinam fidei, ex quo & catechumeni, qui in ea inſtituuntur. Ergò præcipit, vt is qui docetur ijs, qui ipſum docent gratam rependat vicem. *Communicet*, inquit, *in omnibus bonis*. Rectè ſcholia Græca non dixiſſe aiunt, largiatur, quod eſſet liberalitatis, ſed communicet, quod hæc ſit communio bonorum mutua: ille docet, hic alit, ſuaque vterque in alterum bona confert. *In omnibus bonis*. Bona nominat, quomodo, & vulgò nominantur quæ ſunt ad victum neceſſaria. Hæc enim Eccleſiæ miniſtris à populo debetur merces. s. s E. Qui Euangelio ſeruiunt de Euangelio viuunt: & dignus eſt operarius cibo ſuo. Sed & cũ bona nominat tacitè, mihi vt videtur, ſignificat fideles ea tãtum Eccleſiæ miniſtris ſuppeditare debere, quę quibus dãtur bona ſunt futura, hoc eſt, neceſſaria tãtum. Nam ſuperflua inutilia ipſis ſæpè ſunt, atque noxia. Sed addit. *Nolite errare, Deus non irridetur.* Hoc quidam adiungunt cum eo quod ſtatim dixerat de communicatione bonorum, quaſi eo Paulus occurrat nonnullorum auaritiæ, qui quæſitis coloribus vel denegabant, vel denegaturi credebantur miniſtris Eccleſiæ, ad victum quod eſſet neceſſarium: itaque dicat. Quod ſi quis obtento colore aliquo pertinere ad ſe non putat, ſuos vt doctores alat: is videat ne erret. Sciat enim imponi non poſſe Deo, qui illius auaram intimè videt mentem. Alij cenſent Paulum ad ſuperiora regredi: hiſque verbis adhuc exequi quod ſuprà dixerat, vt ſe probaret quiſque, vt gloriaretur in ſe & non in altero, vt portaret quiſque onus ſuum, nec quod alij laberentur, atque peccarent, idcirco pro bono ac iuſto quiſquam ſe gereret: itaq; in eam ſententiam adiungere, errare nollent, non enim irrideri

Deum,

Deum, id est, hominibus illudi fortasse posse, qui de aliorum factis alios sæpè æstimant, at Deo non posse illudi. Vnde consentanee sequitur.

Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet, quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem, qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes. Ergò dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

Si Paulus adhuc insistit in illo superiori de inuicem portandis oneribus, & de eo vt se quisq; ex suis factis pendat non ex aliorum peccatis seminare pro operari posuit figuratè, quomodo in his literis sæpè ponitur, vt in Osea. „ *Osc.8.*
Qui ventum seminauerũt & turbinem metent. Et in Pro- „
uerbiis. Qui seminãt iniquitatem, metent iniquitatem, id *Prou. 22.*
est, qui operãtur. Sin autem hoc ad posterius præceptum „
de victu ministris suppeditando refert, seminãdi verbum strictius accepit pro largitione & eleemosyna, eaque metaphora est vna ex iis, quibus propriè sacræ vtuntur literæ. Habent enim illæ quasdam metaphoras sibi proprias vt stillare, aut imbres immittere, pro facundè loqui vt in Psalmo. 73 & vbera pro amoribus, Canticorum primo, & molam versare, pro libidini seruire Esaiæ quadragesimo septimo: sic seminare pro liberaliter largiri, vt in illo. Qui administrat semen seminanti multiplicabit semen vestrũ. *2. Cor.9.*
Et in illo. Mane semina semen tuum, & vesperi ne cesset „ *Eccl.11.*
manus tua, & paulò suprà Mitte panem tuum super tran- „
seuntes aquas, quia post tempora multa inuenies illum. „
Sicut enim agricolæ autumni tempore, vt primum imbres cadunt, triticum serunt, nec procrastinantur, sed maturant: vtque alij autumni initio, alij medio, alij hyeme appetente semina spargunt: omnes tamen fructum æstate legunt, alius alio vberiorem pro sua quisque gnaui-

gnauitate, & induſtria: ſic in eleemoſyna facienda omnis occaſio captanda eſt, & vt quiſque in eo ſe exhibuerit diligentem, ac ſedulum, ita fructum percipiet ſuo tempore. Eſt autem hæc nimis apta tranſlatio. Nã vt eſt laborioſum ſemina ſerere, ſic largiri ſua eſt difficile: & vt qui ſementem facit domo producit atque ſpargit per agros & tanquam diripienda obiicit nullo cuſtode, quæ domi aſſeruabat condita: ſic in eleemoſyna quædam videtur profuſio ineſſe, & ſuarum negligentia rerum: & vt ſulcis mandata ſemina agricola aliud agente primò radices agunt, deinde ſe in lucem proferunt, ac poſtremò vberes fruges gignunt, quas meſsis tempore legunt agricolæ: ſic quæ in pauperes conferuntur, iis, qui conferunt nihil cogitantibus magnos ſuo tempore fructus afferunt, id eſt, magno præſidio ſunt in aduerſis atque ærumnoſis
Prou.11. » rebus. S. S. E. Seminanti iuſtitiam merces fidelis eſt. Nam
» iuſtitia in his literis eleemoſyna eſt, vt in illo apparet:
Mat.6. » Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram homini-
» bus: qui enim ſua largitur aliis, is aliena certè non diripiet, ſed ſuum vnicuique tribuet, quod eſt proprium iuſtitiæ. Ergò, inquit, Paulus. *Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet.* Id eſt, merces reſpondebit operi, pro eo qualis quiſque fuerit in vtramque partem, talis eius futurus eſt exitus. *Quæ ſeminauerit homo hæc & metet.* Rectè opus cum ſemente, & mercedem cum fruge contulit, quo doceret, ſicut ſemen natura fruges producit, ſic præmia ex ipſis operibus quodammodo naſci: èque illis ordine oriri. Nam quod ad opera bona à gratia profecta attinet, ea certum eſt cum præmio gloriæ affinitatem habere quandam. Vnde & gratia ſemen dicitur eſſe gloriæ, & merces operum fructus nominatur, quod ea
Heb 12. oriatur ex bonis operibus; quod vero ad praua opera
2. Cor. 9. pertinet, pœna, quæ mala facta ſequitur, ex illis etiam

gigni

gigni dicitur. S. S. E. Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem. Id enim natura ipsa rerum postulat, quia in peccato à Deo, qui vita animi est, homo separat se: item corpus ipsum, corporisque sensus non parent menti, à qua in corpus vita deriuatur. Ex quo fit, vt peccatum cum ad summum peruenit, perfectam in vtraque hominis parte mortem generet, quæ & mors secunda iure nominatur. Primùm quia animam extinguit, dum ipsam à Deo dirimit eousque, vt ab eo nullum vitæ influxum accipiat præter necessarium ad id, se vt cognoscat esse miseram. Corpori porrò etiam lethum affert, disiungit enim ab animo atque dissociat ipsum, & efficit vt ex eo corpus nihil ad se deriuet præter sensum dolendi. In quo Deus mirum in modum suæ iustitiæ ostendit rectitudinem. Vt enim nemo queri posset se quam pro suo merito acerbius puniri, iis in peccata pœnis animaduertit quæ ipsa ex sese germinant atque pariunt peccata: ipsosque sui statuit esse carnifices peccatores. Vnde Esaias. Fructum, inquit, adinuentionum suarum comedent. Et apud Iob dicitur. Virum stultum interficiet iracundia, id est, litium studiosum virum, rixæ extinctum dabunt. Nam stultus eo loci pro litigioso, ponitur & pro contentiones amante, quod idem satis hic Paulus declarat, dum dicit. *Qui seminant in carne sua de carne metent corruptionem.* Consentaneum, scilicet, sementi fructum, nam carnis est corrumpi. *Qui autem seminat in spiritu, in spiritu metet vitam æternam.* Spiritualia enim bona opera pro ratione eius à quo gignũtur spiritu, qui immortalis est, & ipsa fructum edunt vitæ immortalis. *Qui seminat in carne.* Id potest accipi dupliciter, pro vario τὸ in vsu. Nã more Hebraico pro τὸ de capitur in his literis: ergo aut sic, seminat in carne, id est, de carne, quod fit dum ea quæ edit opera quę mala libido suggerit ratione quãuis repugnãte, aut

Iac. 1.

Esa. 3.

Iob. 5.

aut iſto modo potius. Seminat in carne, hoc eſt, in ea ſerit tanquam in ſubacto aruo, quod fit, quãdo quis ſuis indulgens ſenſibus, carnemque molliter fouens ſuam, omne ſuum ſtudium conſumit in cultu corporis. Ac ſimiliter ſeminare in ſpiritu eſt, vel de ſpiritu promere quod ſemines, ideſt, quod operaris duce facere ſpiritu: vel in ipſo ornando & excolendo ponere tuam operam, & ſtudium. Nam pro natura ſoli, quod ſeritur ſegetes prouenire ſolẽt. *Qui ſeminat in ſpiritu metet vitam æternam.* Vitam æternam corruptioni oppoſuit, itaque præmium bonorum, vitam, pœnam malorum, corruptionem appellauit, ſed cur quæſo malorum pœnam mortem & corruptionem appellat? Num mali cùm è vita decedunt omnino extinguũtur, an potius viuunt eorum animi morituri nunquam? viuunt certè, ſed eorum pœnam, iure ſacræ literæ appellant non ſolum corruptionem atque mortem, ſed mortem ſecundam, hoc eſt, mortem acerbiſsimam, idque multas ob cauſas. Vna quia obſcuro in loco mali concluſi vincti tenentur, qua in re mortuos imitantur. Altera, quia ſempiterna obliuione ſepulti iacent, quod etiam mortuorum eſt proprium. Tertia quia quos ſenſus, quaſque animæ facultates habẽt, ad dolorem ad acerbitatem, ad cruciatum ſui ipſorum habent, non autem ad aliquem rectum aut iucundum vſum. Nam oculis præterea quæ horrorem animis incutiunt, nihil vident: auribus niſi auditu triſtia, & ingrata, & formidoloſa non excipiunt: rationis porro & intelligentiæ vis id efficit, vt in ſuorum malorum cogitatione perpetuo defixi, miſeros ſe eſſe & agnoſcant, & doleant. Quare ſi ſenſibus carere mori eſt: & illi ita ſenſus habent, vt non habere præſtaret, ſine dubio mortui cenſendi ſunt mortis genere omniũ acerbiſsimo. Quod mors ſecunda dicitur, non quia priorem mortem, qua à corpore ſeparatur animus ſequitur, ſed quia eſt geminata mors.

Nam

Nam illa prior ſimplex quædã mors eſt, id eſt, mors ſenſibus expers, caret enim ſenſu ſui: at hęc eſt viua mors, id eſt, mors mortem, hoc eſt, ſemetipſam, ſuaque mala ſentiens atque cognoſcens. *Qui ſeminat in Spiritu metet vitam æternã.* Sine exceptione dicit fructum vitæ ęternæ colligi ex eo, quodcunque in Spiritu ſeminatur, vt intelligatur remiſſa Spiritus opera ab hoc fructu immeritò à nonnullis excludi. Quod & planius facit quod ſequitur. *Bonum autem faciẽtes non deficiamus, tempore ſuo metemus non deficientes.* In quo & adhortatur vniuerſos, in bonis operibus vt inſiſtant, quod bona cũcta opera à Dei gratia profecta ſua maneãt vitæ æternæ præmia, & monet itẽ vt in eo ipſo vſq; ad vltimũ vitę perſeuerẽt. Nã & in hoc ſimilis eſt bonorũ vitæ ratio ſationi. Vt enim agricolæ non ſtatim atque triticũ ſerunt, ſed multò poſt fruges colligunt: ſic præmium officij, atque operis ſtudioſe facti non ſtatim datur atque quis rectè & honeſtè quid fecit, ſed reſeruatur dãdum in aliud tempus. *Bonum*, inquit, *facientes non deficiamus*, id eſt, non deſiſtamus à benefaciendo, ipſo operandi labore debilitati, atque fracti. Rectè autem coniungit, aut potius interſe cõmittit tanquã contraria illa duo, bonum facere, & deficere, vt vel ipſa collatione ac nominũ vi tacite induceret Galatas ad virtuti nauandam cõſtantem operam. Nam cui male ſuccedit inſtitutum opus, is ab eo deſiſtat iure. Artẽ deſinat, qui quod facit, facit praue. At cui pro voto ſuccedit opus, quique omnia ex arte facit, ac vbiq; artificis egregij laudem aſſequitur, is ſi deſiſtat, abſurdè faciat & inepte. Sed & adhibet Paulus in his verbis aliam rationem eodẽ pertinentem, cum dicit, *Tempore ſuo metemus non deficientes*, eo ſignificans perſeuerandum in bono eſſe: tùm ob ipſum per ſe bonum, tùm ob maximos, qui ex eo capiuntur fructus. *Tempore*, inquit, *ſuo*. Nam aliud meriti tẽpus eſt, aliud præmij: neque niſi ſtatim exhibeatur, ideò nunquã exhibẽ-

dum eſt, ſua potius tẽpora vnicuique diſtributa ſint, ne ſi vtrũque ſimul cõfunderetur, neutrius ſatis cõſtaret ratio. Dum viuitur bene merendi tẽpus eſt ergò hic ſudandum, laborandũ, nunquã otiandum, vt agricolæ ſementis faciẽdæ tẽpore faciunt, nullũ enim ſibi diẽ labore vacuum præterire patiuntur. Rectè autem, *Metemus*, dixit, verbo ab agricultura tranſlato, vt eo etiam nos ad alacrius in bono perſeuerandum inducat. Nam agricolæ meſsis tẽpore fruges metunt: meſsis autem non longè diſtat à ſemẽte. Ergo cũ dicit fore vt metamus ſuo tẽpore, iubet bono vt animo & confidenti, atque alacri ſimus, ſpẽque in eo noſtram foueat, non ſolum quia futurũ affirmat, vt noſter nobis labor fructuoſus ſit, ſed quia breui talẽ eũ eſſe futurũ cõfirmat. Volat enim ætas, nihilq; ea aut breuius eſt, aut eſſe poteſt fugacius. Itaque metendi tẽpus cunctis propè adeſt s. s. Apo. vlt. Ecce venio cito, & merces mea mecũ eſt. Quod autem addit, *Non deficientes*, id dupliciter accipi poteſt. Vno modo. Metemus non deficientes, ideſt, ſine fine metemus, vt hoc orationis membrũ ad ſuperius relatũ membrum, quo dixerat. *Bonum facientes non deficiamus*, illi reſpondeat, itaque dicat. Perſeuerare in bono decet, ſi enim ab eo in vita non deficimus, nos in æternitate non deſtituet merces. Ergò vnuſquiſque quod ſibi ad benè operandũ ſpatij datũ eſt, id in eo ponat & collocet, ſecũrus ſibi eo in ſpatio, quod præmijs percipiendis conſtitutum eſt, præmiũ nunquam defuturum. Alio modo accipiatur quomodo id accepit Chryſoſtomus. *Non deficientes*, id eſt, non defatigati, aut, vt Ambroſius legit, infatigabiles. Nam quoniam dixerat, *Metemus*, verbo ab agricultura tranſlato, & agricolæ & cum ſerunt laborant, & cum metunt grauiter æſtu vexantur, ne quis crederet & nos meſſuros cum labore, aut eius rei gratia æſtus graues ſubituros addidit, *nõ deficientes*. Quaſi ſi explanatius dixiſſet. Metemus cũ dico, non id futurum intelligo.

ligo, vt fit in meſſe, in qua interdum plus laboratur, quàm in ſatione, ſed ſine labore atque ſine defatigatione noſtra aliqua, immò magno cũ noſtro gaudio atq; lætitia noſtra nobis reddentur præmia, quale eſt illud, Veniẽtes autẽ venient cũ exultatione portãtes manipulos ſuos, cui explanationi Syra editio ſuffragatur, in qua ſic. Metemus tẽpore ſuo & nõ erit nobis tædio. Ex quo etiam alterius & à ſuperioribus diuerſæ explanationis ratio elucet nobis, ita vt dicat Paulus. Magna nos manere præmia ſuo à nobis tẽpore percipienda, quæ nos præmia tædio afficient nunquam, vt certè afficiunt nos tædio corporis & fortunæ bona, corũ poſtquã cõpotes efficimur. Poſsit etiã illud, nõ deficiẽtes, ſic explanari. Deficere hìc, diſſolui eſſe videtur, vti è Græco ἐκλυόμαι, cuius loco ponitur, cõſtat: docet ergo Paulus, qui ſemẽtẽ bonorũ operũ in hoc ſæculo fecerint, eos magna meſſuros in morte præmia, qua in morte, inquit, nõ deficiẽt, id eſt, nõ ita diſſoluentur atq; omninò extinguẽtur, vt bonorũ atq; præmiorũ nullus ſenſus in illis ſit. Etenim immortalis eſt animus. Nam Paulo in eã orationẽ ingreſſo, quæ futuri ſpe monet præſentia contẽnere, id reſtabat docere, animos ſcilicet hominum perpetuò permanere. Quare illo verbo immortales eſſe animos firmat, quod niſi firmaſſet, illius hæc adhortatio plane eſſet inanis. Nec ſolũ, immortalitatẽ animorũ illis affirmat verbis, ſed & eorũdẽ ad ſua corpora aliquãdo futuræ reuerſionis ſpẽ indubiã facit, mihi vt videtur, perinde ac ſi dicat. Metemus præmia ſuo tẽpore nõ diſſoluti, hoc eſt, nõ ſic affecti, quomodo mors afficit atq́ue diſſoluit nos, non animo ſolum, ſed corpore etiam, quod in perpetua cum animo coniunctione, atq; vnà cũ illo gloriæ præmiũ metet ſempiternũ. Nã illud futuræ corporũ reſurrectionis tẽpus in ſacris literis præmijs conferendis propriè aſsignatur. s s.E. Vos qui ſequuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit filius hominis *Pſal. 125.* *Matt. 19.*

2. Tim. 4. nis in ſede maieſtatis ſuę. &c. Et Paulus de ſe, Repoſita eſt, inquit, mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex. Ergò & hîc. *Metemus*, inquit, *ſuo tempore non diſſoluti*, id eſt, metemus, quando corporibus, quæ mors diſſoluit colligatis, & cum animo iterum coniunctis vitæ reſtituti fuerimus. Ac tandem concludens, dicit. *Ergò dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei.* Quibus planum facit, quæ ſuperius de ſemente facienda diſſeruit, ad id quod ante præceperat de victu ſuppeditando miniſtris retuliſſe omnia. Nam eorum, quæ diſſeruit, hanc eſſe ſummam vult, vt ad omnes bonum operemur, id eſt, vt ſimus largi in omnes atque benefici: vtque eorũ maximè indigentiam ſubleuemus, quibuſcum fides atque religio nobis communis eſt. Eos enim nominat domeſticos fidei, id eſt, fidei ſocios & eiuſdem religionis communione penè familiares, vt vel hoc ipſo doceat, quàm inter ſe omnes fideles debeant conſentire, vtpote, qui non tantum ſint conciues, ſed etiam incolæ eiuſdem domus. Omnes enim vna in domo, patrefamilias vno, domeſtica eadem diſciplina enutriti ſumus atque inſtituti. Quam ad ſignificandam animorum concordiam, nec concordiam ſolum, ſed etiam familiarem conuictum, & neceſsitudinem omnium rerum ipſa Eccleſia, vna ab eodem ipſo Paulo domus appellatur.

1. Tim. 3. Quæ eſt, inquit, domus Dei viui. Et Dauid in quodã Pſal-

Pſal. 76. mo ſimiliter. Qui habitare facit vnius moris in domo. Qua ſi hæc fuerit Chriſti laus propria, quod varias & multiplices, & cũ ingeniorũ habitu, tũ inſtituto vitæ inter ſe gẽtes differẽtes ad eã redegerit animorũ & charitatis cõſenſionẽ: vt tãquã, qui vnius domus, atq; familiæ ſunt, ita vnũ morẽ inter ſe omnes & eãdẽ voluntatẽ cõſeruẽt, id quod in illis effecit Chriſtus, dum eas ab ſtudio rerũ terrenarũ auertit, & ad amãda cęleſtia excitauit. Nã ſtudiũ terrenorũ ſemi-

narium

narium est dissensionum ac discordiarum omnium s. s. Vnde bella & lites in vobis nisi ex concupiscentijs vestris. Vnde & in hoc Psalmi versu, pro eo quod interpretes Gręci verterunt μονοτροπους, id est, vnius moris, Hæbraicè est יחידים, quod propriè vnicos, & solitarios & omninò orbos significat. Qui enim se ijs, quæ appetuntur in vita orbant, ac se pro solitarijs atque hospitibus gerunt, ij facile inter se concordare possunt, atque tenere vnum morem. Itaque habitare facit Christus, vti canit Dauid, in domo, id est, in sua Ecclesia varia hominum genera magna animorum concordia, quia solitarios, & ob id vnanimes ipsos efficit, id est, quia omni mala cupiditate vacuos cum reddit, eo ipso causas præcidit omnium discordiarum. Atque huius animorum concordiæ ex terrenarum cupiditatū abdicatione ortæ in primæ Ecclesiæ fidelibus illustre exemplum conspicitur, de quibus sic D. Lucas scribit. Multitudinis credētium erat cor vnum & anima vna, nec quis quam eorum, quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Ideo enim omnium qui credebant erat vnum cor, quia nemo aliquid propriè possidebat, hoc est, quia cupiditatem ab se abdicabant rerum omnium. Sequitur. Iacob. 2. „Act. 4. „

Videte quantibus literis scripsi vobis mea manu.

Postquā ea præscripsit, quæ ad moralē doctrinā pertinebāt, redit Paulus iterū ad principalē quæstionē de legaliū cessatione, cuius obliuisci nō poterat, & ex eo quod tantā epistolā super ea re sua manu ad eos scripserit, quāti ea res faciēda sit illos docet, nec enim nisi magni momēti res esset, tāta Paulus sua scriberet manu. *Videte*, inquit, *qualibus literis scripsi vobis mea manu*, ex hoc enim poteritis intelligere & hîc agi magna de re, & multū pertinente ad salutē vestrā & me de vobis, deq; salute vestra valde laborare. Nā dum commendat suum erga illos studium, eorum tacitè

captat beneuolentiam, atque in ſuam eos ſentẽtiam inducit, *Videte qualibus*. Hieronymus hoc ad quantitatem & magnitudinem literarum refert, ſequutus, vt ipſe ait, ſignificationem Græcæ vocis, quaſi dicat Paulus: videte quam grãdem epiſtolam ſcripſerim mea manu. Nam amanuenſe vti ſolitus erat Paulus in ſcribendis epiſtolis, hanc autem ſua ipſe ſcripſit manu, nequis ſuſpicaretur ſuppoſititiam eſſe, nam in tanta impoſtorum turba, & in tanta diſſenſione opinionum & animorum ſuper re tam difficili, id vereri, Paulo ſuccurrit. Hilarius in Pſalmos illud, qualibus, refert ad magnitudinem ſenſuum. At Chryſoſtomus ad qualitatem, id eſt, ad characterum figuram inconcinnã, & parum bellam. Erat, inquit, Pauli non optima manus. Quo ſenſu ait. Videte qualibus, id eſt, quam deformibus vobis ſcribam literis, nam ſtudio ſalutis incenſus veſtræ imperare animo nequiui meo, amanuenſem vt manerem, ſed ipſe ſtatim arripui calamum, vſque eò omnia mihi tarda videbantur, dum vos alloquerer, & literis reuocarem ab errore iſto tam pernicioſo: itaque malui mea, id eſt, parum ſcita manu citius ad vos ſcribere, quàm ſerius aliena atque optima. Auguſtinus ad qualitatem & ipſe refert hoc Pauli verbum, ſed non de figura characterum illum loqui cenſet, ſed de genere literarum aperto & ingenuo. Quaſi ſic dicat. Videte quàm apertè cauſam egerim Euangelicæ libertatis, neque veſtram indignationem veritus neque Iudæorum offenſione commotus: ex quo etiam intelligetis Euãgelij cauſam in hac præcipuè verſari quæſtione, quòd is ſemel admiſſus error vniuerſam Chriſtianam euertat diſciplinã. Cui explanationi conſentanea ſunt quæ ſequuntur.

Quicunque volunt placere in carne veſtra, ij cogunt vos circuncidi, tantum vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantur. Nec enim qui circunciduntur, legem cuſtodiunt, ſed volunt vos circunci di, vt in carne veſtra glorientur.

Nam

Nã ſuæ libertati,& ingenuitati opponit aliorũ timorẽ, & ſimulationẽ. Nam ego,inquit,non ſum veritus his literis circũciſionẽ apertè reijcere, tametſi non ignorẽ multos mihi mortales ob eam rem futuros inimicos. At qui circunciſionem ſuadent vobis, non ex animo, aut quod ita ſentiant ſuadent, placere enim hac ratione Iudæis volunt, & illorum vitare indignationẽ. *Placere*,inquit, *volunt in carne veſtra,qui cogunt vos circuncidi*. Id eſt,de iniuria & moleſtia carnis veſtræ conciliare ſibi apud Iudęos gratiam volunt,& ſe probare illis quod ſint ſeruandæ legis authores, & ſic declinare moleſtias,quas Iudæi exhibent iis, qui ingenuè prædicant crucem Chriſti, quique eam eſſe affirmant inſtar omnium legis ſacrificiorum. Id enim Paulus perſecutionẽ crucis nominat,vel certè perſecutionem illi ſimilem, quæ in crucem egit ipſum Chriſtum. Itaque,inquit,huius rei ſollicitati metu atque inducti circunciſionem prædicant,non quòd eam probent, aut vim iuſtitiæ conferendæ in ea ineſſe putent. *Nam qui circunciduntur legẽ non obſeruant*. Id eſt,qui vos circuncidi cogunt,quique circunciduntur,ipſi,legem non cuſtodiunt: ex quo apparet ipſos non duci legis ſtudio, ſed comparare ſibi apud Iudæos gratiam & laudem velle, certè vẽditare ſe illis atque iactare cupere, à quo certè ingenuus Chriſti cultor abeſſe debet plurimum. Quare ſubiungit.

Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti,per quem mihi mundus crucifixus eſt,& ego mundo.

Quaſi dicat. Illi laudem apud Iudæos ſibi quærant ex iniuria atque dolore acerbo carnis veſtræ: at ego nihil in laude pono, nihil cupio mihi laudi tribui præter ingenuam crucis Chriſti prædicationem, cæteras hominum laudes & approbationes nihil moror, vt enim illi me pro cruci affixo habent,id eſt, deſpicabilẽ & contẽptibilem, & crucis ſupplicio dignum ducunt: ita ego viciſsim ipſos miſeros

iudico, & maximo infortunio mactandos video, & aperit qua inductus ratione illos flocifaciat, quia scilicet quæ Christus probat, ea tantum iudicat pretio digna esse: & vt subiungit.

In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Circuncisionē Iudæorum leges nominat, præputium gentilium ritus, nouam creaturam Spiritus sancti infusione per fidem Christi animum hominis interius renouatum, id est, nouam gratiæ vitam, hoc est, fidem per charitatem operantem. Nam ea animi constitutio vnicè grata est Deo ob imaginem Christi quam refert. Vocat autē vitam gratiæ nouam creaturam: creaturam, quia cum primum esse incipit in nobis tota est à Deo: nouam, quia senescit nunquam. Etenim hominum studia reliqua, etsi aliquando florere videantur, atque vigere, tamen paulo post quodam veluti senio contabescunt, & conficiuntur: At gratiæ vita nunquam tendit ad interitum, sed ad meliora semper & potiora progreditur itaque quod ad se attinet neque veteraſcit vnquam neque extinguitur. Sequitur.

Et quicunque hanc regulam sequuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei, de cætero nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.

Concludit tandem, & disputationem institutam, & epistolam ipsam bene precando ijs, qui suam istam doctrinā amplexi fuerint. *Quicunque*, inquit, *hanc regulam sequuti fuerint*, id est, hanc doctrinam de legis imbecillitate & efficacia fidei Christi, *Pax super illos*, id est, contingat, atq; adeò continget illis pax ea, quæ est tranquillitas mentis turbidis affectibus vacuę, *& misericordia*, id est, diuinæ naturæ impressio, & Spiritus S. communio indita ipsis, quæ misericordia iure nominatur, quia à misericordia Dei erga nos oritur maximè. *Et super Israel Dei.* Quidam sic. Pax super illos,

illos qui hāc ſequuti fuerint regulā, qui & ipſi alio nomine Iſrael vocari poſſunt. Sed verius mihi videtur à ſingulis ad vniuerſos conuertiſſe Paulum votum & precationem ſuā more in hac ſcriptura recepto. Nam quæ benè precatus eſt vni hominum generi, charitate ſublatus vniuerſo generi piorum benè precatur. Sic Dauid in quodam Pſalmo ad extremum concluſit. Et pax ſuper Iſrael. Et in alio. Et ſuper populum tuum benedictio tua. Denique epiſtolam claudit, ac dicit. *De cætero nemo mihi moleſtus ſit.* De cætero, id eſt, quod reliquum eſt, vt tandem finiam, volo vt nemo mihi moleſtiam exhibeat, falſo iactans de me ſuperiora illa, nimirum legalia obſeruare me, nec idem ſemper ſentire, ſed verſare me ad tempus, & aliud ſimulare, aliud ſæpè agere. Quid enim attinet iſta confingere, quæ rebus ipſis vt falſa refelluntur, nihil tàm præ ſe ferunt facta atque mores mei, quàm me gratiæ & crucis Chriſti præconem eſſe, vſque eò vt liuores eius & ſtigmata impreſſa geram in meo corpore. Vocat autem ſtigmata, quæ ob prædicationem crucis Chriſti paſſus fuerat mala omnia, de quibus ad Corinthios ſic ſcribit. In vinculis ſæpè, in carceribus abundantius: quorum notas, cum inuſtas circunferret, perſpicuum erat ingenuè ipſum agere Chriſti cauſam non ſimulatè atque vafrè, illi vt impoſtores dicebant. Quibus dictis tandem ſic finit. Pſal. 124. „ Pſal. 3. 2 Cor. 11.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit cum ſpiritu veſtro fratres. Amen.

Exorſus à gratia in gratiam deſinit, quod ea Chriſtiani hominis totam vitam contineat, cuius nobis copiam ſemper ſufficiat Deus benignitate ſumma Chriſti, cui omnis gloria per ſempiterna debetur ſæcula.

Amen.

INDEX RERVM PRAECIPVARVM, QVAE IN HOC TOMO continentur.

Numerus paginam indicat.

A.

A Promiſsione Abrahamo facta vſque ad datam legem, quot anni interceſſerint. 837

Ab arbore crutis ductam fuiſſe cauſam, vt Chriſtus ſuum amorem ad gentes præcipuè transferret. 427

abrahami duplex fides. 122

abrahami exemplum qui proſit ad confirmãdum fide iuſtitiam adquiri. 804

abrahamum non ex operibus ſed ex lege conſequutum eſſe iuſtitiam, quomodo ſit intelligendum. 809

abdias quis, & quo tempore vixerit. 515

abdias cur prophetiæ donum acceperit. 517

abdiam non ſcribere in propriè Idumæos. 520

abdias ſuam vaticinationem cur nõ appellet onus. 545

abdias in quos vaticinetur. 526

Acceſſum hominum ad Chriſtũ per Euangelium appellari curſum. 110. & 741.

Aduerſus Chriſtum duorum populorum acerba odia fuiſſe excitata. 319.

aduerſus Iudæorum errorem Meſſiæ aduentum expectantium. 339

aduerſus fictam imputationem Lutheri. 244. & 698

aduerſus hoſtes noſtros nulla eſſe arma meliora, quam cuſtodiam legis Dei. 494

Agar qui referatur ad vetus teſtamentum ſignificandum. 869

Albus color in arcano ſermone quid. 536

allegoriæ duplex genus. 1

allegoricè ſcripta duplicem habere ſenſum. 2. & 88

alle-

allegoricè ſcripta diuidi in ſonum, & ſententiam. 2
allegoriæ ſonum, & ſententiam valde differre. 89
allegoriæ non omnia transferenda ad id, quod ſubeſt. 2
allegorias ipſos ſcriptores interdum interpretari, interdum diſtingue re notis rerum, de quibus verè agunt. 14
allegoriæ traditionis duplex modus. 76
allegorias ſacras interdum ad Ænigmata proprius accedere. 77
allegoriis verborum, quæ dicuntur, ſimilitudinem neceſſario habitura cum re, quam ſignificant. 77
allegoriarum explanationes duabus debere conſtare rebus. 90
allegoriarum in duplici explanatione moderationem eſſe adhibendam. 92
alma Hebræis quid. 35
Amantes peræquè gaudio, atque lætitia lædi. 130
amatores Dei duabus rebus ab amãdo impediri. 278
amantium animos cũ iis, quos amãt verſari, atque adeò ob id languere. 4
amantes quid rerum natura ferat non ſemper attendere. 7. & 11
amantes rerum à ſe geſtarum commemoratione gaudere. 396
amen Hebræis quid ſignificet. 698
aminadabi quadrigæ figuratè quid. 361.
aminadab non eſſe viri proprium nomen. 334
amoris tres gradus in Cantico Canticorum explicari. 26
amoris ſingulos gradus conſtare vocatione, deſiderio, probatione, illapſu, amatorio ſermone, raptu. 28.
amorem Dei erga Eccleſiam, & erga ſingulos iuſtos in Cantico Canticorum explicari. 24
amorem erga Deum ipſa tractatione rerum diuinarum augeri. 54
amores humanos ad diuinos adumbrandos prodeſſe, neque in eo aliquid latere periculi. 97
amor corporeus & incorporeus qui conueniant, & differant inter ſe. 97. & 133
amor Chriſti erga nos qualis. 694
amygdali nomen Hebræis à vigilando deduci. 638
Anathema quid propriè. 716
anathema nomẽ quomodo ad ſacras literas ſit tranſlatum. 716
animæ humanæ tres eſſe partes. 49
animæ vocabuli varium eſſe vſum in ſacris literis. 314. & 362
animam agentem cum Deo ipſo colloquio perfici. 243
animarum duo genera ſagaciſsima ad odorandum Deum. 35
animi imago ſermo ipſe. 236
animi vita quibus rebus comparari poſsit. 776
Ἀποκαλύπτειν apud Priſcos ſcriptores inueniri pro detegere. 724
apoſtoli nomen in ſacris literis prærogatiuam quandã cum principe pote-

potestate coniunctam significare. 686
Aquarum nomine Spiritum sanctum significari in sacris literis. 295
aquarum nomine etiam tribulationes significari. 431
aquila in arcano sermone quid. 581
Arabicæ feræ descriptio. 263
argentum in arcano sermone quid. 197
Auditus nomen ab Hebræis variè vsurpari. 555
augustini sententia de Petri à gētibus subtractatione refellitur. 759
aurum in arcano sermone quid. 197. & 292.
aurum tribus nominibus vocari ab Hebræis. 293

B.

BAalhamon vineti nomen. 400
babylon figuratè pro qua re accipiatur. 533
Beatæ vitæ consequendæ ratio quibus in rebus sit constituēda. 458
benignitas à liberalitate qui differat. 897
Bibere in sacris literis variè accipi. 636
Bonorum vitæ rationem sationi similem esse. 910
bona externa translatè scissuras petrarum appellari. 575
bonis quæ nomina tribuantur in sacris literis. 607
bonos aduersis magis esse obnoxios. 405
bonos exterius despicabiles videri, esse tamē interius admirādos. 565
bonos minimè omnium dignos improborum iniurijs. 607
bonos ad mala toleranda natos, improbos autem ad inferenda. 607
bonorum viuendi rationem in sacris literis cursum appellari. 881
bosphorus quid sit. 679
Bussa apud Hebræos propriè quid. 609
bussa quod dicitur, improborum propria, & digna pœna. 609.

C.

CAietani sententiam de interpretatione Prophetarū non esse admittendam. 541
çama Hebræis quid. 215
canales quid translatè significent. 370
candor in arcano sermone quid. 292. & 323.
canticorū scripturæ genus ad dramaticum genus pertinere. 101
capillos nigros in Orientalibus regionibus formosos haberi. 218
capilli in arcano sermone quid. 229. & 385
carmellus mons qui trāsferatur ad Christum significandum. 385
carnis & sanguinis nominibus homines in sacris literis significari. 732
carnis & sanguinis nomina nō semper in malam partem accipi, vti censet Hieronymus. 732
Cedrus in arcano sermone quid. 197
cella vinaria in arcano sermone quid. 129
certamina eorum, qui Deum amāt, esse

esse dispariapro ratione cuiusque gradus. 180
Charitatem quæ optat, Dei causa optare. 39
charitatem Dei potissimũ declarari, quod pro nobis mori voluerit. 407
Christi morte omnem hominum deletã culpam, & eius vita omnem comparatam iustitiam, in origine tamen. 701
christi vitæ processus humani corporis membris explicantur. 323
christianam virtutem, & humilem & excelsam. 375
christianam disciplinã in vno Christo tradendo, explicando, & pectoribus inserẽdo consistere. 323
christianos qui se profiteri cupiunt, labores, non molle aliquid ostentari. 381
christo solùm dari, vt ipsamet Dei vita, atque luce viuat, & illustretur. 462
christus rore madefieri qua ratione dicatur. 314
christũ ægre à Iudæis admissum. 314
christum neque vllos diligere, neque in suam gratiam admittere, præterquam Abrahæ posteros secundam fidem. 351
christum ipso actu moriendi suos, & præcipue humani generis hostes debellasse. 463
christum Dei Patris ad homines legatum esse, ac dici. 556
christum quæ passus est, ita passum pro omnibus, ac si pro vnoquoque tantum illorum pateretur. 784
christum pro hominibus esse factum maledictum qua ratione dicatur. 824. 831.
chus vocabulo Hebræi quid significent. 667
Cognitionẽ naturæ rerum addi veluti cumulum visioni Dei. 478
columbas Syriacas præstare nitore oculorum. 22
colũba in arcano sermone quid. 152
columbarum in amando mores, & ingenium. 141
columbarum oculis Spiritum sanctum significari. 295
coller in arcano sermone quid. 233
colium in arcano sermone quid. 238. & 384
copher quid. 21. & 119
confusionis nomen varie accipi in sacris literis. 608
consolari pro dolere Hebræos ponere. 401
conuiuas Hebræos vnguento perfundere in ipso accubitu. 20
Currus AEgyptios nobiles tempore Solomonis. 14
cultum externum ex interiori fluere. 236
Cyprus arbor Iosepho. 21
cyprus in arcano sermone quid. 62.

D.

DE argumẽto Cãtici Canticorũ variæ refellũtur sentẽtiæ. 68
delicta perfectorum esse prope immedicabilia. 414
dei amatores inuitari sæpe ab ipso, vt terrenis abiectis per otium illi vacent. 56

dei natura consentaneum esse non solum vt vniuersis benefaciat, sed & offensus ijs, qui se leserunt, facilè placetur. 560

despicere, aut videre in sacris literis quid proprie. 619

dentes in arcano sermone quid. 233

deum quò magis illi se animus submittit, eò intimius in ipsum illabi. 275. & 310

deum in maius prouehere eos, qui quæ acceperunt ab ipso bonaritè collocant. 149

deum, cum auget gratiam, augere etiam virtutem humilitatis. 154

deum duobus modis intrare in animam iusti. 284

deum in Canticis suum amorẽ erga Ecclesiã similitudine ab humanis amoribus ducta patefacere. 84

deum sui amoris similitudinem petere non ab amore lasciuo, sed ab honesto, qualis est coniugum. 87

deum seruis suis in medio malorum constitutis omnem adimere malorum sensum. 481

deum seuerè in illos animaduertere, qui in calamitosos iniurij sunt. 604.

deum animaduertere in eam statim gentem, aut rempublicam, cum ad id, quod Hamaz in flagitio est, peruenerunt. 606

deum & maledicere dici, & eius nomen cum maledictionis nomine cõiungi sæpè in sacris literis contra Hieronymi sententiam. 829

deum cũ de aliquo sumere pœnas statuit, ea celeritate id exequi, nihil vt eo possit esse celerius. 558

deum in puniendo eam seruare rationem, vt contraria adhibeat contrarijs. 578

deũ peccare, & errare facere quando dicit scriptura, quomodo intelligatur ex Hebraica proprietate. 832.

deus quid facturus sit, significari in sacris literis ex habitu, quo inducitur. 672. & 832

deus oleum effusum qui dicatur. 34

Diabolus quos occultè, & quos apertè ad peccandum inuitat. 156

dici pro facere more Hebraico poni. 836

diei nomen varie in sacris literis accipi. 629

dionysius, qui in Canticis monstra scribi dicit, qua ratione sit intelligendus. 98

Doctrina, quam falsi docto. Galatas edocebant, qui aliud Euãgelium appellatur. 710

dolentis esse eadẽ repetere cum orationis incremento. 592

domus Ioseph translate quid. 646

domus Iacob translate quid. 646

Duo esse tẽpora, in quibus suis opem fert Deus. Alterum tamen altero magis & illis, & Deo conueniens. 466.

E.

Ecclesia militans Hierusalem superna appellatur. 874

ecclesia militans quam ob causam dicatur sterilis. 875

ecclesiam Christi domum in sacris literis nominari. 916
ecclesiæ militãtis historiam ab exordio vsque ad mundi finẽ in Cãticorum Cantico contineri. 102
ecclesia primo sui exordio quare nigra dicatur. 112
ecclesia equæ eleganti qua ratione conferatur. 116
ecclesiã in AEgypto commorantem esse velut lilium inter spinas. 160
ecclesiam, nisi fide & amore erga Deum præstet consistere non posse. 249
ecclesiam permanere perpetuò in vno certo & delecto populo non esse necesse. 195
ecclesiæ per deserta iter agentis descriptio, & cum fœmineis membris comparatio. 252
ecclesiæ ætates quatuor fusè declarantur. 300
ecclesiæ ætatem vltimam fœliciſsimã futuram in bonis gratiæ. 304
ecstasis duplex genus. 147
Edonis nomine qui significentur, varia sententiæ. 518
edom figuratè quid vera sententia. 534
Elate quid. 269
electa Hebræos proceraque sunt vocare. 272
eleemosynam in sacris literis iustitiam dici. 910
eloquium quid propriè. 219
Engaddi vrbs ad mare mortuũ. 21
Ephod quod vestis genus apud Hebræos. 454
epistola Pauli ad Galatas quo tempore fuerit scripta. 738
Esaiam præcipuum inter sacros vates de noui orbis ad Christum facta conuersione meminisse. 663
esaiæ caput. 18. de facta ad Christũ gentium nuper conuersione fusè explicatur. 664
esaiam, quod longissima viderit commendari ab Ecclesiastico. 664
esbon vrbs in sorte Ruben. 367
Euangelicæ legis efficaciam à Christi meritorum magnitudine promanare. 693
euangelicæ legis ratio simplicior, quam Mosayca. 44
euangelij propriam esse in medijs malis gaudendi laudem. 482
euangely tres diuulgationes explicantur. 661
euangelium discere, & accipere qua ratione differant. 723
Ex vi Mosayca legis, & eorum, qui illi parebant facultate omnes in ipsius legis maledictiones incidisse. 812
ex desiderio timorem, & spem nasci. 47
ex superbia securitatem oriri. 573
excindi proprie Hebræis quid. 610
Eudoxia Græcis quid. 728.

F.

FAscinare Latinis quid. 788
fascinationem aliquando ex laudatione esse. 789
Fermenti nomẽ in sacris literis translate quid. 883

INDEX RERVM.

Fides Dauidis quanta. 41.
fidem & vni Deo addictam voluntatem à Deo omnia extorquere posse. 355
fideles, quos ad fidem conuertunt infideles deuorare dicuntur in sacris literis. 648
fiduciam aduersis augeri. 40.
filia Hebraïs quæ dicantur. 332
filios in demortui patris locum succedentes, lucernas appellari. 649.
Flagitiosos homines viuere pro natura rerum quas amant. 772.
Fœmora in arcano sermone quid. 376.
Fraternitatis rationem animorum concordia contineri. 691
Fugere pro festinare Hebraïs. 144. 401.
futura pro imperatiuis sumi in sacris literis. 622.
futura pro præteritis quando sumantur apud Hebræos. 623.

G.

GAlaaditis non dominatos esse Iudæos. 651
galatia Asiæ minoris regio, & vnde dicta. 684.
galati fascinati à Paulo cur appellentur. 789
Geminationis eiusdem verbi varius vsus. 249.
gena in arcano sermone quid. 295
gentem noui orbis Ecclesiæ sororem appellari. 433.
gentium noui orbis natura describitur. 434. 668
Gladius in arcano sermone quid. 194
Gradum proficientium veris appellatione significari. 151
gratiæ vitam nouam esse creaturam. 920
greges pecudum in arcano sermone quid. 56. & 115
גיל Guil quid propriè. 45

H.

HAbazeleth Hebraïs quid. 159
hamaz quid propriè. 605
haruzim colli ornamentũ quale. 19
Hebræos in similitudine conferenda indices similitudinis partes vel vnam. l. ambas sæpè reticere. 802
hebræos in amatorio sermone dicere solitos, mi rex, mi frater. 7
hebræorum conuentum verbi Dei matrem esse & appellari. 210
hebræi qua vtantur phrasi ad ingens supplicij genus significandũ. 635
הרם herem Hebraïs quid. 528
Hieronymi sententia de significatione çama, vtrum probari debeat. 215.
hieronymi sententia de significatione sepharad, quomodo sit intelligenda. 678
hieronymi sententia de Petri à gentibus subtractione non admittitur. 753. 760.
hispania alarum cymbalo similis. 665
hispaniã Sepharad ab Hebraïs nominari. 676.
hispaniã rectè Bosphorum appellari. 679.

Hei Hebraicè cuius rei sit nota. 666
homo tandiu dicitur viuere, quandiu benè viuit. 773
hominem ad iustitiam redeuntẽ manere præmia ob bona opera quæ ante peccatum fecit. 800
Hortus in arcano sermone quid. 359
Humalhazen Arabicum capitis ornamentum quale. 18
humilitas quibus rebus comparetur. 58

I.

IAcere in sacris literis qui dicantur. 166
Iana in arcano sermone quid. 419
Idolorum cultum, cui se addicebant Iudæi in hortis significari. 438
idolorum cultores, & impij, qui contemptu digni sint. 664
idumæos non prædici delendos propter bellum quod Syris ducibus aduersus Iudæos gesserunt, neque quia Chaldæis contra Hierosolymam opem tulerunt. 520
idumæos vicinis gentibus inferiores fuisse. 563
idumæorum regionẽ montibus abundare. 570
idumæos calliditate, & prudentia fuisse præstantes. 596
idumæos non fuisse deletos ante Hierosolymorum per Chaldæos excisionem. 625
idumæis deuictis nunquam superstitisse Iudæos. 641
Illapsus diuini duplicẽ esse vim. 58
Imaginum quibus illustrantur prophetæ tria esse genera. 547
Impij quibus nominibus notentur in sacris literis. 607
impios de Ecclesiæ interitu nũquam capturos lætitiam. 628
impios specie tenus magnos, re & veritate viles. 565
imprecationes in sacris literis sæpè non tam esse maledicta quam rerum futurarum vaticinia. 885
improbos in sacris literis nominibus vilissimis significari. 568
improbos omnes prodi à viris pacis ipsorum. 591
improbos ob immisericordiam præcipuè pœna sempiterna mulctandos. 605
improborum pœnam duplicem esse. 608
improborum post mortem nullas remanere reliquias. 611
improbis quidquid aduersi aduenit nimis citò aduenisse videri. 629
In, Hebraico more in significatione instrumenti vsurpari. 709
in Christi resurrectione præluisse Deum iustitiam nostram. 690
in similitudinibus Cantici Canticorum non altitudinem, aut magnitudinem, sed speciem & rectitudinem attendi. 97
in Hœdis cupiditatis inesse symbolum. 115
in omni gente fuisse aliquos, quibus humani generis fore aliquem saluatorem Deus patefaceret. 670
in incarnatione omnes virtutes Dei elu-

elucere. 200
incarnationem ſui vnigeniti Deus hominibus, & antequam peccarent, patefecit, & poſtea pollicitus eſt. 105
incipientes in amore Dei, quo genere voluptatis perfundantur. 33
incipientium amor erga Deum imperfectus. 33
incipientes quare nigri dicantur. 47
incipientes viuere in conuentu aliorum oportere.
incipientes vexari turba vaniſſimarum cogitationum, proficientes non ſic. 230
indorum ad Chriſtum conuerſionem maximam habuiſſe difficultatem. 433
indorum & noui orbis conuerſionem non latuiſſe Prophetas. 663
indos Paleſtinæ regioni partim Antipodes, partim Antiſios. 670
infirmorum ſalutis cura ſollicitari perfectos. 417
innocenti homini eſſe moleſtius ipſa morte ob falſi criminis impoſitionem ad ſupplicium rapi. 497
innocentes homines in mediis conſtitutos malis, non tam ipſis malis cruciari, quàm quod exiſtiment ſe à Deo deſeri. 504
Iſraelitas quadringentis annis incoluiſſe Aegyptum, quomodo debeat intelligi. 842
iſrael quid propriè & figuratè. 531
Iudaiſmum quid appellet Paulus. 726
iudæorum populum vineæ, & horti nominibus in ſacris literis ſæpe ſignificari. 361. & 436
iudæorum populo intra Eccleſiam admiſſo totius orbis inſtare finem. 439
iudæi quid proprie, & figurate. 532
iudæi, antequam in Romanorum poteſtatem venirent, à quibus ſint appetiti bello. 625
iudæorum ſtatui non conuenire, quæ de domo Iacob, & Ioſephi prædicit Abdias. 650
iudæos in Hiſpania ſæpius exulaſſe. 679
iudæos ante Chriſti aduentum ex vi legis non eſſe filios ſed ſeruos. 852
iudæis Chriſtum duabus in rebus ſaluti fuiſſe & in earum altera tantum gentibus. 855
iudæa à quatuor mundi plagis, quibus contermina ſit gentibus. 657
iudicari pro condemnari apud Hebræos. 630
iudicari pro abſolui, & approbari poni. 633
iuſti quomodo de rebus à Deo ſalutis omnium cauſa factis loqui ſoleant. 784
iuſtos ferculi nomine ſignificari. 197.
iuſtorum bona eius eſſe naturæ, vt ab

ipſorum hoſtibus eripi nequaquam poſſint. 472
iuſtos inuictos perſtare eſſe difficile. 503
iuſti in tribulatione poſiti quid faciant. 183.506
iuſti quare dicti vbertatũ flores. 145
iuſti quare rebus aduerſis torqueantur. 182.352
iuſti quod viuant, qui dignoſci poſſit. 775
iuſti in ſacris literis quare oues nominentur. 897
iuſtorum ab impijs diſcrimen. 594
iuſtos homines poſt mortem habere reliquias dici in ſacris literis. 611
iuſtitia pro condemnatione apud Hebræos. 632
iuſtitiæ incrementum ex vario quo quis è Chriſto naſcitur modo prouenire. 703
iuſtitia eadem qua Chriſtus affectus eſt olim quaſi in ſeminibus homines eſſe imbutos. 703.

L.

LAudem ex iuſtorum bonis operibus Deum ſibi vni velle tribui. 275
Lectulus tranſlatè quid. 56.123 190.
legem Moſaycam à Paulo materiæ parietem appellari. 833
legis vnum tantum Chriſtum ſubuſſe maledictum è duobus quæ habebat. 824
legali iuſtitiæ quod ſit præmium conſtitutum. 816
lege Moyſis abſolui omnes per Chriſti mortem. 768.822
legem Moſaycam tranſgreſtionis ipſius quodammodo occaſionem dediſſe. 771
legem Moſaycam ex vi ipſius, nulli vnquam iuſtitiam contuliſſe. 813
legitima opera quæ ſint. 815
legem à legis operibus ex fide factis diſtingui. ibidem
lege Moſayca quomodo non contineatur fides. 817
legem Moſaycam nudè & per ſe ſpectatam duo habere maxima incommoda. 818
legis Moſaycæ obſeruantiam veræ vitæ efficientem non eſſe. 819
lemeſarim de vino dictum Hebræis quid ſignificet. 371
lenitas Chriſtiana qualis. 788
lenitatis conſequenda ratio quæ ſit. 901
leuiſſimis de cauſis homines iuſtitiã deſerere & ad ſcelus conuerti. 706
lex Moſayca qua fini conſtituta ſit. 848
Libertatem, & ſeruitutem Eccleſiæ veris & hyemis appellatione ſignificari. 167
libertatem triplicem humanũ adquiſiſſe genus per Chriſti mortẽ. 696
libertatis Chriſtianæ ratio in quo ſita ſit. 887. 898
lilium tranſlatè quid. 160
lybanus alius in Iudæa, qui & ſaltus Lybani. 225

lyba-

Iybanus mons quare trãsferatur ad Christum significandum. 298.

M.

MAlè alicui precari quomodo liceat. 885
mazeg Hebræis quid. 356
Meghaim Hebræis quid. 296
mentiri pro subijcere se victori Hebræis. 401
meretrices olim capite inuoluto in viarum biuijs residere solitas. 12
meretrices olim in tuguriolo extra vrbem & iuxta viam habitare solitas fuisse. 81
meritum bonorum operum aduersus Lutherum defenditur. 244
meritorum Christi efficacia, & vera laus. 245.699
meßis nomen in sacris literis translatè pro quo accipiatur. 673
metaphoras quasdam esse sacris literis proprias & familiares. 909
Migdaloth quid. 271
miſpath & cedaca iudiciorum verba Hebræis quid. 632
Monilia translatè quid. 60
mons sanctus translatè quid. 635
mors & vita duplex in sacris literis memoratur. 774
mortis, quæ cum Christo est, quæ sit vis. 774
mortem, quæ peccati consummationem consequitur, mortem secundam appelli. 911
mortis nomine pœnam malorum significari. 912
moſaycam legem ijs qui se custodiunt, spiritum seruitutis conferre. 693
Moſaycas seruare cæremonias licitum esse quodammodo Apostolorum tempore. 757
Mulieribus domestica negotia esse curanda, & viris forensia. 23
mulieris nomẽ esse nomẽ sexus. 854
murus in arcano sermone quid. 419
Myrrha transiens quid. 265
myrrhæ flores qui. 21
myrrha in arcano sermone quid. 62.
mysticum scribendi genus sacras literas decere maximè. 71. & 76

N.

נעם *Hebræis quid proprie.* 20
Nardus vnguentum quale. 20
nardus in arcano sermone quid. 61 & 118. 316
naſus translate quid. 368
naſus in arcano sermone quid. 385
naturæ, & gratiæ ingenium explicatur. 283
Negationem positam in priori versu repeti in posteriori à communi ex Hebraici sermonis proprietate. 743
Nomina gentium aut populorum in sacris literis solere poni pro alijs cum quibus aliquam habent similitudinem. 531
nouum orbem cum nostro olim fuisse continentem. 670
nox in arcano sermone quid. 179.

O.

OBseruatio quædam ad plura scripturæ facile enodanda loca. 613.

obtestationis quæ sit ratio. 134
Oculi in arcano sermone quid. 62
oculi in Ecclesia qui sint. 355
Odor translate quid. 34. & 118
odor in arcano sermone quid. 275
Offensionis ex alterius facto duplex esse potest causa. 759
officij Christiani descriptio. 39. 472. 888.
Operum tria genera. 810
operæ carnis regno Dei priuare qui sit intelligendum. 895
Oscula translatè quid. 106
Oratio virtus Christianorum propria. 237
orationis perfectæ conditiones. 239
oris nomen variè accipi in sacris literis. 620.

P.

PAlæstina mons Myrrhæ & collis thuris appellatur. 253
palæstinos ante Iudæorum libertatem fuisse deletos. 651
palma cur transferatur ad Ecclesiam significandam. 386
παρὰ Græcis aliquando significare idem quod contra. 718
pastorum personas in Canticorũ Cantico ad allegoriam assumi. 100
pastoris persona cur potius assumatur ad Christi amores adumbrandos. 100
paulum à solo Deo instructum, & legatum Apostolum. 687
paulus cur & quando Apostoli nomine vtatur in suis Epistolis. 688
paulum qui Deus permisit tot annos in impietate remanere. 730
pauli ascesum ad Hierosolymam, de quo meminit ad Galatas, quis sit ex ijs quos referuntur in Actis Apostolicis. 756
pax per Christum constituenda quæ lis. 340
Peccatores quare & Christum rursum crucifigere & peccati serui dicantur. 779
peccati fons & origo.
peccatum omne ab animi natura alienum. 41
peccatum in sacris literis omniũ malarũ rerũ notari nominibus. 590
pedes in arcano sermone quid. 374 & 382
perfectionis summa in quo sita sit. 778
perfecti cur vrbi similes. 537
perfectos paucioribus rebus egere, vt induci in amorem Dei possint. 413
perfecti quanta animi pace fruantur. 339
perfectos, & palàm, & semper amare Deum cupere. 402
personas à Solomone in Canticis inductas, sicut qui se amant loqui solent, & ipsas loqui. 82
petra in arcano sermone quid. 480 & 574
petrũ ad annuntiandũ Iudæis Euangelium, & Paulum gentibus aptiores fuisse, licet vtriq; prædicãdi plenã habuerint potestatẽ. 748
petrum in simulatione Iudæorũ causa facta, peccasse quæ rationes probare,

bare, quaq; dissuadere videatur. 751
petrum cum se subtraxit à conspectu gentium, neque peccasse, neque simulatò reprehensum à Paulo. 717
petrus in illa à gentibus subtractione quomodo potuisset peccare. 762
Poeticæ præstantiam in imitanda natura consistere. 130
portare iudicium suum phrasin esse scripturæ pro grauiter punietur. 883
Prælati Ecclesiæ quales esse debeant. 124
prælati mali quantum noceant populo Dei. 288
prælati quo fortitudinis genere præstare debeant. 192
præputium, & circuncisio in scriptura quid significent. 747
præter apud Latinos etiam significare contra. 718
præterita pro præsentibus vsurpari apud Hebræos. 359
præterita pro futuris vsurpare prophetis familiare. 562
promptitudo in obtemperando monenti, aut vocanti Deo quanta esse debeat. 557
promissio de Christo nascituro facta primis parentibus quot modis Dei erga homines amorem declaret. 409
propitiatorium lectulum Solomonis figuratè dici. 208
prophetas in Ecclesia oculos nominari. 385
prophetas ad prædicendum duabus rebus necessario diuinitus informari. 546
prophetas suas vaticinationes terminare solitos rerum à Christo gerendarũ latissima acclamatione. 641
prophetas cito futurum id dicere, quod non nisi post multa secula eueniet. 629
prophetarum insomnia qui ab aliorũ insomnijs discerni queant. 548
prophetas, cũ futura eloquuntur sæpe neque distinguere tempora, neque loca. 628
prophetia omne genus visionem appellari. 549
prophetas narrandis ita gestis rebus alia maiora illis similia futuro gerenda tempore significare solere. 537
prophetas nouem loquutos esse de Edonis rebus. 552
prophetas quando ab vna re de qua propriè, ad aliam illi similem sublimiorem tamen inducuntur, multa sæpe dicere quæ priori non satis conueniant. 627
proprium esse sacræ scripturæ quasdam res eo oris habitu significare qui eis more, aut natura debetur. 620. 659
Purgatoriæ virtutis quod sit munus.
purgatoriæ virtutes quare adoratæ dicantur. 61
purpura in arcano sermone quid. 197
Πυρόφοροι in bello qui dicti. 649

πυροφορος quid proprie. 649
Pythagoræ animarum ex alijs in alia corpora transmigrationes quid significent. 773

Q.

QVæ operum genera iustitiam signant. 80
quæ facere debemus ipsi, Deus visitato sacrarum literarum more facere dicitur. 253
quæ de aliqua re dicuntur quæ signum alterius est, vtrique esse communia, licet prius de signo dicenseantur. 541
quinis & si peccator in laboribus constitutus quid facere debeat. 459.
quibus sunt immissa diuinitus in somnia non statim habendos pro Propheris. 548
qui turpia spectacula aut exercent, aut spectant, aut permittunt à graui peccato immunes non esse. 894
qui docendi exercent munus eatantum tradituros, quæ hauserunt ex doctrina sanctorum, & ex scriptis diuinis. 551
quibus boni aliquid conferēdum est Hebraica proprietate expectare dici. 669
quomodo in sacramento Eucharistiæ humanum continebatur genus, quādo id Christus instituit. 700
quos Christus vicit inimicos, nobis & omnibus, & solis vicisse. 486
quo die peccauit Adam, eo iacta fuisse salutis nostræ fundamēta. 409
quò aliqua respublica ad maiorē felicitatem peruenit eò ruinæ propriorem esse. 579
quos Deus ob sua in alios malefacta in hac vita punit, talibus eos malis vexare, qualia ipsi intulerunt. 634
quæ præter Euangelium traduntur, non esse admittenda, qua ratione sit intelligendum. 718
quæ nos in fide Christi maximè stabiliant. 783
quæ à carne oriuntur opera appellari, quæ vero à spiritu fructus. 896
quæ debeat esse inter fideles animorum consensio. 916.

R.

RAbbinum Ionatham Vzielis filium antiquiorem esse Hieronymo. 677
Rectè instituta ratio vnum bonum desiderat. 474
reginarum, concubinarumque nominibus Ecclesiam veterem significari. 356
reliquias nullas remanere quando dicit scriptura, quomodo sit intelligendum vbi quorundam falsa eluitur interpretatio. 526
resurrectionis futuræ tēpus præmijs conferēdis assignari propriè 916
retributionis nomen in his literis quomodo accipiatur. 635
Romanos & Chaldæos Aquilonis & Austri ventorum nominibus significari. 259

Rubor in arcano ſermone quid. 292 323
rubeus color in arcano ſermone quid. 535.
rus ab Hebraïs deſertum appellari. 174

S.

SAcerdotes & Iudeorum principes cuſtodes vrbium & murorum cur dicti ſint. 319
Sacrificium epulum eſſe quoddam. 118
Seculum & ſæculorum ſæculũ quid ſit. 96
ſalutatione eadẽ cur Paulus in ſuis ſemper epiſtolis vtatur. 692
ſancti ipſi Ieſus nomine quare ſignificentur. 681
ſanctorum & ſcripturæ teſtimonia Chriſtum noſtrã eſſe iuſtitiã affirmantia, qui debeant intelligi. 702
ſareptæ vrbes duæ. 660
Scelerati qua ratione ſimul, & cæci, & videntes ſint. 790
ſeminare pro operari in ſacris literis accipi. 909
ſeminandi verbum pro largitione & eleemoſyna interdum accipi. 909
ſeminis nomen in ſingulari pro vno tantum ſolere poni. 836
ſententiam eorum, qui cenſent in cãticis non eos attendi ſermones quos amantium aut mos aut natura ferat, nullatenus eſſe admittendam. 73
ſexaginta viri, qui ambiunt lectulum Solomonis, in arcano ſermone quid. 192
Similitudines canticorum, cur interdum nobis perabſurdæ videãtur. 97. & 212
ſina Mons quomodo Hieruſalem dicatur coniunctus. 870
ſina qua ratione vetus ſignificet teſtamentum. 871
ſingularis numeri voce plura, quàm pluralis ſignificari interdũ. 644
Sol in arcano ſermone quid. 53. & 113
ſpiritus ſancti, vnum, & germanum fructum charitatem eſſe. 896
ſplendor virtutis ſe ipſe prodit. 186
ſuperbiam è cordis vitio manare potiſſimùm, non à bonis externis. 571
ſuperbiæ vitium maximè cum hominis natura, & ratione pugnare. 576
συστοιχέιν Græcis quid. 870

T.

TAbernacula quæ dicantur. 56
tacere in ſacris literis, & ſilere pro extingui ſæpè poni. 587
Terræ nomen Hebraïs interdum maſculini generis. 667
terra viuentium quæ ſit. 501
terram viuentium ab aliquibus appellari Iudeam. 500
terrena quæ dicuntur bona ſpeciem ſolum, & vmbram habere bonorum. 475
Tharſis lapis pretioſus. 272
theologiæ cognitionem epiſcopis eſſe

perneceſſariam. 194
theologicam traditionem eſſe duplicem. 75
themãvariæ ſignificationisvox. 600
thirſa vrbs regia. 329
thus in arcano ſermone quid. 242
Trahere quid propriè. 37
tria cellãria ad quæ incipientes introducuntur. 42
tria cellaria ad quæ Eccleſia introducitur. 111
turtur in arcano ſermone quid. 60.
turtures hyeme à Palæſtina recedere. 140
turtures ornamentũ muliebre apud Hebræos. 17
turtures quod & quale ornamenti genus. 18

V.

Vbera in Eccleſia quæ nominentur. 384
vbera in arcano ſermone quid. 107. & 240
velatos religionis nomine inimicos vere Chriſtianitatis multos latere. 440
venter Eccleſiæ qui ſint. 384
verba alia pro alijs ponere Hebræos, cum res affines ſignificant. 40. 632
verbum item vno in verſu bis poſitũ alias alia in ſignificatione accipi diuinis literis in vſu eſſe. 638
veram doctrinã lactis, & mellis dulcedine ſignificari. 257
vere excitari animantia ad cantum. 140
veros Chriſti cultores aduentum illius optare, atque petere. 423
Vinum tranſlatè quid. 107
virtutem qui colunt, vera pace frui. 692
viuere dici vere, qui iuſtitiam colũt, improbos autẽ appellari mortuos. 772.
viuere in carne quid. 780
vitam quæ ex Deo eſt, morte cũ Chriſto comparari. 774
vitam noſtram reuixiſſe vt in cauſa Chriſto ad vitam redeunte, re autem aduenientе iuſtitia. 703. & 778
vltimi aduentus Chriſti ſpe in aduerſis bonos ſuſtentari, & eius memoria gaudere. 441
vltimi Aduentus Chriſti mentionẽ acerbã impijs, formidoloſam dæmonibus eſſe. 443
vltimi iudicij diẽ inſtare facta tertia Euangelij diuulgatione. 680
vmbra tranſlate quid. 146
vocationẽ fere ſemper Deo Patri à Paulo tribui. 708
vocationis primæ ad iuſtitiã, & aliarum vocationum diſcrimen. 29
voluptatis oſtentatione Deum peccatores ad iuſtitiam ſolere vocare. 32
Vulpibus abundare Iudæam. 142
vulpes in arcano ſermone quid. 155

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE QVAE IN HOC tomo obiter declarantur.

GENESIS.

Ap.i. d.31. vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. 245

ca.ij. a.5. Non enim pluerat Dominus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat è terra irrigans vniuersam superficiē terræ. 743

b.xxij. Et ædificauit Dñs costā quā tulerat de Adā in mulierē. 854

ca.iij. a.6. Et vidit mulier lignum quod esset bonum ad vescendū, pulchrum oculis, aspectuq; delectabile. 791

b.7. Et aperti sūt oculi amborū. 791

b.15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius: ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. 103.408.464

ca.v. d.29. Hic consolabitur nos à laboribus in terra, cui maledixit Dominus. 829

ca.vi c.13 Finis vniuersæ carnis venit coram me, quoniam repleta est omnis terra Hamaz. 606

ca.vij. d.11. Rupti sunt omnes fontes Abyssi magnæ & cataractæ cæli apertæ sunt, & facta est pluuia super terrā quadragintā diebus, & quadraginta noctibus. 558

ca.viij. d.21. Neque vltra maledicam terræ propter homines. 829

ca.xi. a.6. Ecce vnus est populus, cæperuntq; hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis donec eas opere compleant. 579

ca.xij. a.1. Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & dabo te in gentem magnam. 56.122

3 Benedicam benedicentibus tibi & maledicam maledicentibus tibi. 829.

ca.xv. a.4. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur ex vtero tuo ipsum habebis hæredem, vsq; sic erit semen tuum. 122 805

fides quam habuit Abraham liberorum promissioni à Deo facta, quomodo reputata sit illi ad iustitiam. 805
c.13 scito prænoscens quod peregrinum futurum est semen tuum in terra non sua, & subjcient eos seruituti, & affligent quadringentis annis. 837
cap.xvij. a.1. Ego Dominus omnipotens. Ambula coramme, & esto perfectus, ponamq; fœdus meum inter me, & te. 783
cap.xviij. d.19. vt custodiant viã Domini, & faciant iudicium, & iustitiam. 631
cap.xx. c.9 Quæ non debuisti facere fecisti nobis. 623
cap.xxi. c.18. quia in gentem magnam faciam eum. 836
cap.xxij. c. 16. Per memetipsum iurauj, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo propter me. &c.122 806.
17 Multiplicabo semen tuum super stellas cæli & sicut arenã, quæ est in littore maris. 843
cap.xxv. Quomodo Abraham dicatur mortuus esse plenus dierum. 773
c.23 Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi. &c. 537
cap.xxvi. c. 24. Ego sum Deus patris tui Abraham, noli timere. 783
cap.xxvij. f.40. viues in gladio & fratri tuo seruies, tempusque veniet cum excutias iugum eius de ceruicibus tuis. 525
cap.xxxij. f.26. Dimitte me quia iam ascendit aurora. 333
cap.xlv. a.3. Ego sum fortissimus Deus patris tui, noli timere. 783
ca.xlix.b.10. Et ipse erit expectatio gentiũ. 670
b.12. Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes lactecandidiores. 233

EXODI.

cap.i. a.7. Filij autem Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt. 844
cap.ij. b.6. Ego sum Deus patris tui, Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob. 784
7. vidi afflictionem populi mei, in Ægypto, vsque in terram bonam, & spatiosam. 163
c.16. Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, &c. vsque in terram Chananæi. 163
cap.vi. c.18. Anni quoque vitæ Caath, cẽtum triginta tres. 839
cap v. videat Dominus & iudicet, quoniam fœtere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, &c. 165
cap.vij. d.14. congregauerunt Ranarum aggeres aggeres. 249
ca.xij.f.37. Profecti sunt filij Israel de Rameſſe in Sochoth sexcenta fere millia peditũ sine paruulis, ac mulieribus. 838

f.40. habitatio autem filiorum Israel qua manserunt in AEgypto fuit quadringentorum, & triginta annorum. 837
ca.xiiij.a.3. Dicturus est Pharao super filijs Israel, coarctati sunt in terra, concluſit eos desertum, & indurabo cor eius, ac persequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius. 468
b.10. Cumque appropinquasset Pharao, filij Israel leuantes oculos suos, &c. vsq; in solitudine. 203
d.19. Tollensque se Angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos. &c. 204
ca.xv. b.9. Dixit inimicus persequar, diuidam spolia implebitur anima mea, euaginabo gladium meum, & quæ sequuntur. 467
ca.xxxiij. b.8. Cumque egrederetur Moyses ad Tabernaculum, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papylionis sui, aspiciebantque tergum Moysi, donec ingrederetur tentoriũ. 210

LEVITICI.

ca.xviij. a.5. Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis. 819
ca.xxvij. d.28. Omne quod quis cõsecrauerit domino. 717

NVMERI.

ca.v. c.21. Det te Dominus in maledictionem. 829
ca.ix. c.15. Die qua erectum est Dei Tabernaculum, operuit illud nubes &c. vsque quorquot diebus fuisset nubes super tabernaculũ. 206
ca.xij. b.6. Si quis fuerit inter vos Propheta, in visione apparebo ei vel per somnium loquar ad illũ. At non talis &c. 547
ca.xxiij. b.8. Quomodo maledicam, cui nõ maledixit Dominus. 829
ca.xxiiij. a.5. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ. &c. 250
f.17. Videbo illum sed non modo, intuebor illum, sed non propè, orietur stella ex Iacob. 556

DEVTERONOMII.

ca.ij. a.4. Transibitis per terminos patrum vestrorum, filiorum Esau, qui habitant in Seir, & timebunt vos. 563
ca.vi. a.4. Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est. 817
ca.vij. a.2. Cum tradiderit eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas vsque ad internecionẽ. 528
ca.xxi. d.22. Quando peccauerit homo quod morte plectendũ est, & adiudicatus morti suspensus fuerit, &c. 825
ca.xxv. c.13. Non erit in sacculo lapis, & lapis. 249
ca.xxviij. c.49. Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & de

de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis. 586

IOSVE.

ca.vi.c.21. Ceperuntque ciuitatem & interfecerunt omnia quæ erãt in ea à viro vsque ad mulierem, ab infante vsque ad senem, boues quoque & oues in ore gladij percusserunt. 527

d.26. Maledictus vir coram domino, qui ædificauerit Iericho. 829

ca.x.c.28. Eodẽ die Macedã quoq; cepit Iosue, & percussit in ore gladij, regemque illius interfecit & omnes habitatores eius, non dimisit in ea saltim paruas reliquias. 526

f.30. Percusseruntque vrbem in ore gladij, & omnes habitatores eius non dimiserunt in ea vllas reliquias, & 6. vsque sicut præceperat ei Dominus Deus Israel. 527

ca.xi.b.8. Itaque percussit omnes, vt nullas dimitteret ex eis reliquias. 527

b.11. Percussitque omnes animas, quæ ibi morabantur, non dimisit in ea vllas reliquias, sed vsque ad internecionem vniuersa vastauit. 527

I. REGVM.

ca.xiij. Quomodo Saul vnius anni regnare cœpisse dicatur. 773

ca.xv.a.3. Nunc ergo vade & percute Amalech & demolire vniuersa eius, non parcas ei, & non concupiscas ex rebus ipsius aliquid. &c. 528

d.18. Misit te Dominus in viam, & ait, vade, & interfice peccatores Amalech, & pugnabis contra eos vsque ad internecionem eorum. 528

ca.xviij.b.7. & cantabant in Choris. Saul cæcidit mille, Dauid decem millia. 496

ca.xxiij.b.7. Aut veniet dies ipsius & morietur. 630

ca.xxvi.c.19. Si Dominus incitat te aduersus me, odoretur sacrificiũ: si autem filij hominum, maledicti sint in conspectu Domini. 497. 829.

II. REGVM.

ca.i.c.21. Mõtes Gelboe nec ros nec pluuia cadat super vos. 226.

d.25. Quomodo ceciderunt fortes in prælio? Ionathas in excelsis tuis occisus est? 592

ca.vij.b.13. Et stabiliam thronum eius vsque in sempiternum. 538

ca.viij.d.15. faciebat quoq; Dauid iudicium, & iustitiam omni populo. 631

ca.xviij.c.33. Quis mihi tribuat, vt ego moriar pro te Absalõ fili mi, fili mi Absalom.

ca.xxiij.a.3. Mihi loquutus est fortis Israel, sicut lux auroræ oriente sole mane absque nubibus rutilat.

III.

III. REGVM.

ca. xi. g.36. Vt remaneat lucerna Dauid ſeruo meo, cunctis diebus coram me. 649

IIII. REGVM.

ca.ii. d.24. Qui cum reſpexiſſet, vidit eos, & maledixit eis in nomine Domini. 829

ca.viij .e.19. Noluit autẽ Dominus diſperdere domum Iuda propter Dauid ſeruũ ſuum, ſicut promiſerat ei vt daret illi lucernam, & filiis eius cunctis diebus. 649

ca.x.b.11. Percuſsit igitur Iehu omnes, qui reliqui erant de domo Achab in Iezrael & vniuerſos optimates eius, & notos, & ſacerdotes, donec non remanerent ex eo reliquiæ, & quæ ſequũtur. 529

d.17. Et percuſsit omnes, qui reliqui erant de Achab in Samaria vſque ad vnum iuxta verbum Domini. 529

ca.xxv.g.27. Subleuauit Euilmerodach caput Ioachim. 485

IOB.

ca.v. a.2. Virum ſtultum interficit iracundia.

a.3. Ego vidi ſtultum firma radice & maledixi pulcritudini eius ſtatim. 680

b.13. Qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum. 598

ca.viij.d.18. Si abſorbuerit eum de loco ſuo, negabit eum, & dicet, non noui te. Hæc eſt enim lætitia viæ eius vt rurſus de terra alij germinentur. 612

ca.xviii.d.20. Super die eius obſtupeſcent poſteri. 630

cap.xx. a.6. Si aſcenderit vſque ad cælũ ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur. 677

b.14. Panis eius in vtero eius vertetur in fel aſpidum intrinſecus. 593

ca.xxii.c.20. Nonne ſucciſa eſt erectio eorum, & reliquias eorum deuorabit ignis. 612

ca.xxvii.a.2. Abſtulit Dominus iudicium meum. 633

ca.xxxii.d.19. En vẽter meus quaſi muſto plenus. 297

ca. xxxix. d.30. Nunquid ad præceptum tuum volabit aquila. 582

PSALMORVM.

Pſal ij.c.11. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. 347

pſal.iii.b.9. Et ſuper populum tuum benedictio tua. 921

pſal.vii.c.17. Cõuertetur dolor eius in caput eius & in verticem ipſius iniquitas eius deſcẽdet. 635

pſal.ix. d.19. Non in finem obliuio erit pauperis, & patientia pauperum peribit in finem. 743

pſal.xi.a.3. In corde, & corde locuti ſunt. 250

b.7. Eloquia Domini argentum igne examinatum. 197

de extremis terræ finibus in similitudinem aquilæ volantis. 586

IOSVE.

ca.vi.c.21. Ceperuntque ciuitatem & interfecerunt omnia quæ erãt in ea à viro vsque ad mulierem, ab infante vsque ad senem, boues quoque & oues in ore gladij percusserunt. 527

d.26. Maledictus vir coram domino, qui ædificauerit Iericho. 829

ca.10.c.28. Eodẽ die Macedã quoq; cepit Iosue, & percussit in ore gladij, regemque illius interfecit & omnes habitatores eius, non dimisit in ea saltim paruas reliquias. 526

f.30. Percusseruntque vrbem in ore gladij, & omnes habitatores eius non dimiserunt in ea vllas reliquias, &c. vsque sicut præceperat ei Dominus Deus Israel. 527

ca.xi.b.8. Itaque percussit omnes, vt nullas dimitteret ex eis reliquias. 527

b.11. Percussitque omnes animas, quæ ibi morabantur, non dimisit in ea vllas reliquias, sed vsque ad internecionem vniuersa vastauit. 527

I. REGVM.

ca.xiij. Quomodo Saul vnius anni regnare cœpisse dicatur. 773

ca.xv.a.3. Nunc ergo vade & percute Amalech & demolire vniuersa eius, non pareas ei, & non concupiscas ex rebus ipsius aliquid. &c. 528

d.18. Misit te Dominus in viam, & ait, vade, & interfice peccatores Amalech, & pugnabis contra eos vsque ad internecionem eorum. 528

ca.xviij.b.7. & cantabant in Choris. Saul cæcidit mille, Dauid decem millia. 496

ca.xxiij.b.7. Aut veniet dies ipsius & morietur. 630

ca.xxvi.c.19. Si Dominus incitat te aduersus me, odoretur sacrificium: si autem filij hominum, maledicti sint in conspectu Domini. 497. 829.

II. REGVM.

ca.1.c.21. Mõtes Gelboe nec ros nec pluuia cadat super vos. 226.

d.25. Quomodo ceciderunt fortes in prælio? Ionathas in excelsis tuis occisus est? 592

ca.vij.b.13. Et stabiliam thronum eius vsque in sempiternum. 538

ca.viij.d.15. faciebat quoq; Dauid iudicium, & iustitiam omni populo. 631

ca.xviij.c.33. Quis mihi tribuat, vt ego moriar pro te Absalã fili mi, fili mi Absalom.

ca.xxiij.a.3. Mihi loquutus est fortis Israel, sicut lux auroræ oriente sole mane absque nubibus rutilat.

III. REGVM.

ca. xi. g.36. *Vt remaneat lucerna Dauid ſeruo meo, cunctis diebus coram me.* 649

IIII. REGVM.

ca.ii. d.24. *Qui cum reſpexiſſet, vidit eos, & malexit eis in nomine Domini.* 829

ca.viij .e.19. *Noluit autẽ Dominus diſperdere domum Iuda propter Dauid ſeruũ ſuum, ſicut promiſerat ei vt daret illi lucernam, & filiis eius cunctis diebus.* 649

ca.x.b.11. *Percuſsit igitur Iehu omnes, qui reliqui erant de domo Achab in Iezrael & vniuerſos optimates eius, & notos, & ſacerdotes, donec non remanerent ex eo reliquiæ, & quæ ſequũtur.* 529

d.17. *Et percuſsit omnes, qui reliqui erant de Achab in Samaria vſque ad vnum iuxta verbum Domini.* 529

ca.xxv.g.27. *Subleuauit Euilmerodach caput Ioachim.* 485

IOB.

ca.v. a.2. *Virum ſtultum interficit iracundia.*

a.3. *Ego vidi ſtultum firma radice & maledixi pulcritudini eius ſtatim.* 680

b.13. *Qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum.* 598

ca.viij.d.18. *Si abſorbuerit eum de loco ſuo, negabit eum, & dicet, non noui te. Hæc eſt enim lætitia viæ eius vt rurſus de terra alij germinentur.* 612

ca.xviii.d.20. *Super die eius obſtupeſcent poſteri.* 630

cap.xx. a.6. *Si aſcenderit vſque ad cælũ ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur.* 677

b.14. *Panis eius in vtero eius vertetur in fel aſpidum intrinſecus.* 593

ca.xxii.c.20. *Nonne ſucciſa eſt erectio eorum, & reliquias eorum deuorabit ignis.* 612

ca.xxvii.a.2. *Abſtulit Dominus iudicium meum.* 633

ca.xxxii.d.19. *En vẽter meus quaſi muſto plenus.* 297

ca. xxxix. d. 30. *Nunquid ad præceptum tuum volabit aquila.* 582

PSALMORVM.

Pſal ij.c. 11. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore.* 347

pſal.iii.b.9. *Et ſuper populum tuum benedictio tua.* 921

pſal.vii.c.17. *Cõuertetur dolor eius in caput eius & in verticem ipſius iniquitas eius deſcẽdet.* 635

pſal.ix. d.19. *Non in finem obliuio erit pauperis, & patientia pauperum peribit in finem.* 743

pſal.xi.a.3. *In corde, & corde locuti ſunt.* 250

b.7. *Eloquia Domini argentum igne examinatum.* 197

psal.xij. a.2. Vsquequo Domine oblivisceris mei in finem? vsquequo auertis faciem tuam à me? 179

6. Qui tribulant me exultabunt, si motus fuero. 618

psal. xiij. b. 7. Viam pacis non cognouerunt. 692

psal. xvi. b.8. Custodime Domine vt pupillam oculi. 189

psal.xvij. d.46. Filij alieni mentiti sunt mihi. 401

psal.xviij. a.2. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.34. & 56

c.8. Et dulciora super mel & fauum &c. 257

psal.xxi. a.2. Longè à salute mea verba delictorum meorum. 832

b.14. Aperuerunt super me os suum sicut Leo rapiens, & rugiens. 620

psal.xxiij. a.3 Qui sustinent te nõ confundentur. 594

psal.xxvi. De titulo, & argumento huius Psalmi. 453

psal.xxviij.b.9. Vox Domini cõfrin gẽtis Cedros, cõfringet Dominus Cedros Lybani. 601

psal.xxix. b.6. Quoniam ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius. 561

Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. ibidem.

psal.xxx. a.1. In te Domine speraui, non confundar in æternum. 594

b.10. Anima mea, & venter meus. 297

psal. xxxiij. c.21. Dilatauerunt super me os suum, dixerunt. Euge Euge. 619

d.26. Induantur confusione, & reuerentia qui maligna loquuntur super me. 609

psal.xxxvi.d.34. Cum perierint peccatores videbis. 619

37. Custodi innocentiam, & vide æquitatem, quoniã sunt reliquiæ homini pacifico. 612

psal.xxxviij. a.6. Ecce mensurabiles posuisti dies meos. 630

psal.xxxix. b.7. Sacrificiũ, & oblationem noluisti, aures autem aptasti mihi. 770

psal.xliii. c.19. Et non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua. 743

d.25. Humiliatus est in terra venter noster. 297

psal.xliiii. a.3. Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. 291. 296

b.5 Propter veritatem & mansuetudinem, & deducet te mirabiliter dextera tua. 788

8. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. 119

psal.l.c. 16. Libera me de sanguinibus. 536

psal.lvii.a.4. Alienati sunt peccatores à vulua. 729

b.11. Lætabitur iustus cum viderit vindictam. &c. 189. 619

psal.lxiiii. b.9. Exitus matutini & vespere delectabis. 308

psal.lxv.a.3. Mentientur tibi inimici tui

citui. 401
psal.lxx.b.6. De ventre matris mea protector meus est. 729
psal.lxxi.a.3. Assument montes pacem populo, & colles iustitiam. 234.384
psal.lxxiij.b.9. Hunc humiliat, & hunc exaltat, quia calix in manu Domini vini meri plenus misto.
c. Et inclinauit ex hoc in hoc, verumtamen fæx eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ. 636
psal.lxxvij.a.2. Aperiam in parabolis os meum. 620
e 49. Et immissiones per Angelos malos. 556
psal.lxxviij.c.11. Intret in conspectu tuo gemitus cõpeditorũ. 607
psal.lxxxiii.a.3. Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. 45
psal.lxxxiiij. c.11. Iustitia & pax osculatæ sunt. 692
psal.lxxxviij.c.15. Iustitia, & iudicium præparatio sedis tuæ. 631
psal.xciij.c.17. Nisi quia Dominus adiuuit me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. 588
psal.ciij.a.5. Renouabitur vt Aquilæ iuuentus tua. 581
psal.ciij.d.31. Sit gloria Domini in sæculum &c. 698
psal. cxviij. a. 32. Viam mandatorum tuorum cucurri cũ dilatasti cor meum. 741
psal. cxxv. a. 6. Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.
psal.cxxxij.a.1. Ecce quam bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum.
psal.cxxxiiij.c. 16. Os habent, & non loquentur, oculos habent, & non videbunt. 622
psal.cxxxvi.b.7. Recordare Domine filiorum Edom in die Hierusalem: qui dicunt, exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea. 520.630
8. Filia Babylonis misera, quis retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. 635
psal. cxl.a. 2. Fiat Domine oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. 242

PROVERBIORVM.

cap.v.a.3. Fauus stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem eius amara quasi absynthium. 567
c.15. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui.
16 Deriuentur fontes tui foras & in plateis aquas tuas diuide. &c. 17
d.19. Cerua charissima, & gratissimus hinnulus, vbera eius inebrient te omni tempore. 95
ca.viij.d.31. Et deliciæ meæ esse cũ filys hominum. 201
ca.xi.c.18. Seminanti iustitiam merces filio est. 910

ca.xij.a.5. Cogitationes iustorum iudicium. 232
ca.xx.c.27. Inuestigat omnia secreta ventris. 297
ca.xxii.b 8. Qui seminant iniquitatem metent iniquitatem. 909
ca.xxiij.d.31. Ne aspicias cum flaueſcit & cum splendet in vitro: ingreditur enim blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber, &c. 371
ca.xxiij.b.16. Septies in die cadet iustus, & resurget: impij autem corruent in malum. 611
ca.xxv. b. 14. Nubes, & ventus & pluuia sequentur, vir glorioſus & promiſſa non complens. 803
ca. xxvij. b. 9. Vnguento & bonis odoribus delectabitur cor, & bonis amici consilijs anima dulcorabitur. 803
ca.xxx. c. 17. comedant eum filij Aquilæ. 582

ECCLESIASTES.

ca.vij. a. 2. Melius est nomen bonum, quàm vnguenta pretiosa. 108
ca.x. a.2. Cor sapientis in dextera eius, stulti autẽ in siniſtra illius. 572
ca. xi. b. 6. Mane semina semen tuum, & vespere ne cesſet manus tua. 909
ca.xii.a.3. Nutabunt viri fortiſsimi &c. 602.376

CANTICORVM.

4.4. Trahe me post te curremus. 881
5. Nigra sum sed formosa, filiæ Hieruſalem sicut tabernacula cedar, sicut pelles Solomonis. 565
ca.v.a.2. Ego dormio & cor meum vigilat. 881

SAPIENTIÆ.

ca.iiij.b.11. Fascinatio nugacitatis obscurat bona. 707
ca.v.b.7. Ambulauimus vias difficiles, viam autẽ veritatis ignorauimus. 696
8 Quid profuit nobis superbia? & diuitiarum iactantia quid contulit nobis. 575
c.13. Et nos nati continuò deſiuimus esse. 629
ca.vij.d.26. candor est lucis æternæ. 292

ECCLESIASTICI.

ca.iii.b.12. Ne glorieris in cõtumelia patris tui, non enim est tibi gloria, sed confuſio. 608
c.18. Maledictus homo qui exaſperat matrem. 829
ca.iiij.c. 25. Est confuſio adducens peccatum, & est confuſio adducens gloriam, & gratiam. 608
ca.x.c.22. Non est creata natura hominum superbia, neque iracundia nationi mulierum. 576
ca.xi.d.32. Sicut perdix adducitur in caueam, & sicut capreа in laqueum, sic & cor superborum. &c. 573
ca.xiij.a.1. Qui tetigerit picẽ, inquinabitur ab ea, & qui cõmunicauerit superbo, induet superbiam. 318.803

ca.xxxi.b.18.Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso. 901
ca.xli.a.1.O mors quàm amara est memoria tua homini pacem habenti in delicijs suis. 594

ESAIÆ.

ca.i.c.10. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei populus Gomorrhæ. 533
e.18. Si peccata vestra fuerint vt coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra quasi vermiculus, sicut lana alba erūt. 536.
f.24. Ego consolabor de hostibus meis. 401
g.29. Confundentur ab Idolis quibus sacrificauerunt, & erubescetis super hortos quos elegeratis. 438.594
ca.ij.a.1.Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, &c. 387
a.5. Quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. 363.645
d.22. Quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius. 368
ca.iij.a.1.Ecce dominator Dominus exercitu ūauferet à Hierusalē, & à Iudæa validum, & fortem, &c. 597
b.10. Dicite iusto quoniam benè quoniam fructum adinuentionū suarum comedēt, væ impio in malū, retributio enim manuum eius fiet ei. 594.911
ca.v.a.1.Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei & sepiuit eam, & lapides elegit ex illa, &c. 79
b.7. Vinea Domini Exercituum domus Israel est, & vir Iuda germē eius. 16
Expectauit vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitiam, & ecce clamor. 632
f.26. Et eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet, &c. vsque & nō erit qui eruat. 558
ca.x.c.22. Si fuerit numerus filiorū Israel sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient. 528
ca.xi.a.2. Et requiescet super eum spiritus timoris Domini, spiritus sapientiæ, spiritus fortitudinis. 295
b.9. Et repleta est omnis terra sciētia Domini. 322
ca.xiij.b.9. Ecce dies Dñi venit crudelis, & indignationis plenus & iræ furoris. 629
ca.xiiii. c.22. Et perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen dicit Dominus. 612
ca.xvi.c.11. venter meus ad Moab 297

cap.xviij.a.1. Væterra cymbalo alarũ, quæ eſt transflumina AEthiopiæ, quæ mittit in mare legatos & in vaſis papyris ſuper aquas, & quæ ſequuntur vſque ad finem capitis. 664.
ca.xxviij.c. 9. Quem docebit ſcientiam, & quem intelligere faciet auditum. 555
ca.xxxij.d.17. Et erit opus iuſtitiæ pax. 692
ca.xxxiiij.a.2. Quia indignatio Domini ſuper omnes gentes, & furor ſuper omnem militiam eorũ, &c. 535
b.6. Victima Domini in Boſra, & interfectio magna in Edom. 535
ca.xxxv.a.1. Lætabitur deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium, germinans germinabit, &c. 349.390.
ca. xl. a. 4. Omnis collis humiliatur & omnis vallis implebitur. 234
f.31. Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pẽnas ſicut Aquilæ. 582
ca.xli.d.18. Ponam deſertum in ſtagna aquarum, & terram in viam in riuos aquarum, dabo in ſolitudinem Cedrum, & ſpinam, & Myrthum, &c. 426
ca.xlii.a.1. Iudicium gentibus proferet. 633
2. Non clamabit nõ audietur vox eius foras, calamum quaſſatum non conteret, &c. 324
ca. xliij. c. 22. Non me inuocaſti Iacob, nec laboraſti in me Iſrael. Non obtuliſti mihi arietem holocauſtitui, & victimis tuis non glorificaſti me, & quæ ſequuntur vſque ad finem capitis. 531
ca.xlviij.d.22. Non eſt pax impijs, dicit Dominus. 692
ca.xlix.d.15. Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui? & ſi illa oblita fuerit, ego non obliuiſcar tui.
ca.li.a.1. Attendite ad petram vnde exciſi. 574
ca. lii. b. 7. Quam pulchri ſunt pedes Euangelizantium pacem, &c. 321
ca.liii.a.1. Quis credidit auditui noſtro. 555
ca. lv. c. 9. Sicut exaltantur cæli à terra, ſic viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. 294
ca.lx. b. 9. Me inſulæ expectant. 670
c.17. Ponam viſitationem tuam pacem, & præpoſitos tuos iuſtitiam, &c. 644.
ca. lxi. c. 9. Et ſcietur in gentibus ſemen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus. 357
ca.lxiii.a.1. Quis eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra. 533

3. Torcular calcaui ſolus,& è gentibus non eſt vir mecum. Calcaui eos in furore meo,&c. 534
ca.lxv. a.3. Populus qui ad iracundiã pronocat me ante faciem meam ſemper, qui immolant in hortis. 438
b.13. Serui mei comedent, vos eſurietis: ſerui mei bibent, vos ſitietis. 636
ca.lxvi. e.17. Qui ſanctificabantur, & mundos ſe putabant in hortis poſt ianuam intrinſecus. 438

IEREMIÆ.

ca.i. b.12. Virgam vigilantem ego video: benè vidiſti, vigilabo ego ſuper populum meum. 638
cap.iiij. d.13. Velociores Aquilis equi illius. 581
ca.v. c.10. Auferte propagines eius, nam non ſunt Domini. 675
ca.viij. e.14. Dominus Deus noſter ſilere nos fecit. 587
ca.xv. b.11. Si non reliquiæ tuæ in bonum. 612
ca.xvij. c.15. Quoniam tu es laus mea, & diem hominis non deſideraui. 633
cap.xxiij. f.28. Propheta apud quẽ eſt ſomnium, narret ſomnium, & qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem meum. 547
cap.xxx. d.23. In capite impiorum conquaſſatio. 635
ca.xxxi. a.3. Ideò attraxi te miſerans. 37
ca.xlviij. a.2. Ergò ſilens conticeſces, ſequeturq; te gladius. 587
ca.xlix. b.7. Nunquid non vltra eſt ſapientia in Theman. 595
c.12. Ecce quibus nõ erat iudicium vt biberent, bibentes bibent, & tu quaſi innocens relinqueris? non eris innocẽs, ſed bibens, bibes. 637

THRENORVM.

cap.iij. c.26. Bonum eſt viro cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua, ſedebit ſolitarius, & tacebit quia leuabit ſe ſupra ſe, ponet in puluere os ſuum, ſi forte ſit ſpes. 620
ca.iiij. d.21. Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus, ad te quoque perueniet calix, inebriaberis, atque nudaberis. 625

EZECHIELIS.

cap.i. c.10. Et facies Aquilæ deſuper ipſorum quatuor. 582
cap.xvi. a.iiij. Quando nata es in die ortus tui non eſt præciſus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in ſalutem, neque ſale ſalita, nec inuoluta pannis, & quæ ſequuntur vſque expoſuiſti fornicationem tuam omni tranſeunti. 80
cap.xxij. a.6. Viri in brachio ſuo fient in te ad effundendum ſanguinem tuum. 602
cap.xxvij. a.5. Abietibus de Sanir extruxerunt te: Cedrum de Libano tulerunt, vt facerent tibi malum, vſque habitatores Sidonis, & Aradii fuerunt remiges tui

tui. 79
cap.xxxi. a.3. Ecce Assur quasi Cedrus in Libano, pulcher ramis, & frondibus nemorosus, &c. vsque & sub frondibus eius genuerunt omnes bestiæ saltuum. 79

DANIELIS.

ca.ii. Visio statuæ explicatur. 300
cap.vii. c.8. Considerabam cornua eius, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius. 565
ca.viij. c.9. Egressum est cornu vnũ modicum, & factum est grande contra Meridiem, & cõtra Orientem, & contra fortitudinem, &c. 565
ca.xi. g.41. Et introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæ autem solæ saluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & principium filiorum Amon. 525

OSEÆ.

ca.iiij. a.2. Sanguis sanguinem tetigit. 536
ca.viij. b.7. Quia ventum seminabunt, & turbinem metent. 909
ca.xi. a.4. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. 35

IOELIS.

cap.ij. g.28. Et effundam de spiritu meo super omnem carnem. 307

AMOS.

ca.i. d.11. Super tribus sceleribus Edom, & super quartum non conuertam eum, &c. 604
ca.viij. a.3 Et stridebunt cardines templi in die illa multi morientur, & in omni loco proijcietur silentium. 587

MICHEÆ.

ca.vij. c.16. Videbunt gentes, & confundentur, ponent manum suam super os suum. 620

ABACVC.

ca.ij. a.4. Iustus in fide sua viuet. 816
ca.iij. d.17. Ficus enim non florebit & in vineis non erit germen, mentietur opus oliuæ. 644

ZACHARIÆ.

ca.iij. d.9. Super lapidem vnum septem oculi. 295
ca.xii. c.10. Et effundam super domum Dauid & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspicient in eum quem confixerunt. 306

MALACHIÆ.

cap.i. a.4 Quod si dixerit Idumæa, destructi sumus sed reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt. Hæc dicit Dominus exercituum, &c. 585
cap.iiij. b.6. Et conuertentur corda patrum in filios. 437

SACRÆ SCRIPT.

I. MACHABÆO-rum.

cap.v. c.45. Et *congregauit Iudas vniuersos Israelitas qui erant in Galaaditide, à minimo vsque ad maximum, & vxores eorum, & gnatos, &c.* 652

EVANGELIVM SEcundum Matthæum.

ca.5. a.2. Aperiens os suum docebat eos. 620
3. Beati pauperes spiritu. 573
b.14. Vos estis lux mundi. 317
16. Sic luceat lux vestra coram hominibus vt videant opera vestra bona, &c. 124.276
cap.vi. a.1. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. 910
c.22. Si oculus tuus simplex est, & totum corpus tuum lucidum erit. 63
ca.viij. c.22. Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. 639
cap.x. d.34. Non veni pacem mittere in terram sed gladium. 556
ca.xvi. c.17. Caro & sanguis non reuelauit tibi. 732
cap.xvii. a.5. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui. 728.775
cap.xix. c.21. Si vis perfectus esse vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & sequere me. 279
d.28. Vos qui secuti estis me in regeneratione cum sederit filius hominis in die maiestatis suæ, &c. 681
ca.xx. c.21. Dic vt sedeant hi duo filij mei. 836
cap.xxi. d.41. Malos malè perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, & quæ sequuntur. 428
44. Qui ceciderit super illum conteretur. 464
cap.xxiii. d.31. Quia testimonio estis quod estis filij eorum qui prophetas occiderunt. 614
ca.xxiiii. b.12. Et quoniam abundabit iniquitas refrigescet charitas multorum.
cap.xxv. c.29. Habenti dabitur, & abundabit. 191
d.40. Quod vni ex minimis meis fecistis mihi fecistis. 607
42. Ite maledicti patris mei in ignē æternum. 605.829
ca.xxvii. e.46. Deus Deus meus, vt quid dereliquisti mē? 832

EVANGELIVM SEcundum Lucam.

cap.vij. f.35. Et *iustificata est sapientia à filijs suis.* 632
cap.xi. f.47. Væ vobis qui ædificatis monumenta prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos. Profectò testificamini, quod con-

consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea, &c. 614
ca. xij. a. 1. Attēdite vobis à fermento Phariſæorum, quod eſt Hypocriſis. 883
f. 49. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur. 556. 647
ca. xiij. g. 34. Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas & lapidas eos, qui mittūtur ad te. 289
ca. xiiij. Parabola de conuiuio facto explicatur. 304. 315
e. 21. Exi cito in plateas, & vicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. 568
cap. xxi. e. 24. Et conculcabitur à gentibus donec impleantur tempora nationum. 436
ca. xxii. e. 49. Si percutimus in gladio. 709

EVANGELIVM SEcundum Ioannem.

Cap. i. b. 10. Et mundus eum non cognouit. 854
13. Qui non ex ſanguinibus, neque ex voluptate carnis ſed ex Deo nati ſunt. 876. 535
14. Et verbum caro factum eſt. 732
ca. iiij. b. 13. Omnis qui biberit ex hac aqua ſitiet iterū, qui autē biberit ex aqua quam ego dabo, &c. 638
14. Aqua quam ego dabo ei fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. 248. 295
d. 32. Ego cibum habeo quem vos neſcitis, & infra, meus cibus eſt vt faciam voluntatem, &c. 638
e. 35. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menſes ſunt, & non eſt meßis? Ecce dico vobis leuate oculos veſtros & videte regiones, quia albæ ſunt ad meſſem. 638
ca. vj. f. 38. Qui credit in me flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. 295
39. Nondum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus. 106
cap. viij. c. 16. Abraham exultauit vt videret diem meum. 630
d. 34. Qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. 779
ca. xii. e. 32. Et ego ſi exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipſum. 110
f. 35. Ambulate dum dies eſt, ne vos tenebræ comprehendant. 630
ca. xiii. b. 10. Qui lotus eſt non indiget niſi vt lauet pedes. 374
ca. xiiii. d. 30. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. 486
ca. xv. a. 5. Ego ſum vitis & vos palmites qui manſerit in me hic fert fructum magnum. 247
ca. xvi. d. 33. Nolite timere, ego vici mundum. 298
ca. xviii. e. 30. Si hic non eſſet malefactor, non tibi tradidiſſemus eum. 825

ACTORVM APOstolorum.

ca.ix. c.15. *Vas electionis mihi est, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus, & filijs Israel.* 729.748

cap.x. b.13. *Surge Petre, occide & manduca.* 648.748

g.45. *Obstupuerunt qui ex circuncisione erant fideles, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* 362

ca.xi. c.18. *Ergò & gentibus pœnitentiam Deus dedit ad vitã.* 427

ca.xiii. a.2. *Ministrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus dixit Spiritus sanctus. Segregate mihi Saulum & Barnabã in opus ad quod assumpsi eos.* 687

e.17. *Cũ essent incolæ in terra Aegypti in brachio excelso eduxit eos ex ea & per quadraginta annorũ tempus mores eorum sustinuit in deserto.* 838

g.46. *Vobis primum oportuit prædicari, sed quoniam indignos vos effecistis, ecce conuertimur ad gentes.* 428

EPISTOL. PAVLI ad Romanos.

cap.ij. d.28. *Qui in abscondito Iudæus est.* 532

ca.iiij. a.4. *Ei autem qui operatur merces nõ imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secũdum propositum gratiæ Dei.* 809

c.18. *Qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, &c.* 806

d.25. *Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.* 691

cap.v. a.1. *Iustificati ergo ex fide pacem ad Deum habemus.* 339

3. *Non solum autem sed & gloriamur in tribulationibus.* 482

Tribulatio patientiam operatur, patientia spem spes autem non confunditur. 353.470

b.8. *Commendat autem Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* 407

ca vi. a.5. *Si complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.* 777.699

b.10. *Quod enim mortuus est.* 780

11. *Quod autem viuit viuit Deo.* 780

d.22. *Nunc vero liberati à peccato, serui autem facti Deo habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam: stipendium enim peccati mors.* 697

cap.7. a.1. *An ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur*

quanto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi, &c. 768

4. Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, qui è mortuis resurrexit. 769

cap. viij. c. 13. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini, si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. 774

15. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore sed spiritum adoptionis filiorum. 693

17. Si tamen compatimur vt glorificemur. 699

d. 20. Vanitati creatura subiecta est. 405

e. 28. Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum ijs, qui secundum propositum vocati sunt sancti. 708

f. 29. Quos præscinit & prædestinauit conformes fieri imagini filij sui. 247. 776

30. Quos prædestinauit hos & vocauit, quos vocauit hos & iustificauit, quos autem iustificauit, hos & glorificauit. 191

32. Qui etiam proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? 695

cap. x. a. 4. Finis enim legis est Christus. 323

cap. xi. a. 1. Dico nunquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, &c. 350

b. 12. Quod si delictum illorum, diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? 307

15. si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio nisi vita ex mortuis? 307

c. 25. Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret. 428. 532

ca. xiii. d. 14. Induimini Dominum Iesum Christum. 779

AD CORINthios I.

ca. i. d. 25. Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. 777

cap. iij. b. 7. Neque qui plantat, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. 274

8. Dei agricultura estis. 274

cap. iiij. a. 3. Mihi autem pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die, sed neque me ipsum iudico, &c. 630

c. 13. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema vsque adhuc. 607

cap. v. c. 6. Modicum fermentum

tum totam massam corrumpit. 518
7. Expurgate vetus fermentum. 883
ca.ix. d.25. Sic curritе vt comprehendatis. 471
26. Sic curro, non quasi in incertum: sic pugno non quasi aerem verberans. 741
cap.xi. a.4. Caput Christi Deus. 292
cap.xii. d.28. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos. 686
cap.xv. f.50. Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. 732
g.55. Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? 483
cap.xvi. d.22. Si quis non amat Dominum Iesum sit anathema. 885.

AD CORINthios II.

cap.ij. d.15. Bonus odor Christi sumus. 275.
cap. iiij. b.7. Habemus thesaurum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. 565.781
cap.5. b.11. Hominibus suademus, Deo manifesti sumus. 720
12. Vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. 754
c.14. Si vnus pro omnibus mortuus est, ergò & omnes mortui sunt. 776.
21. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. 825
cap.ix. c.10. Qui administrat semen seminanti, multiplicabit semen vestrum. 909
cap.x. a.3. In carne ambulantes non secundum carnem militamus. 781
4. Arma militiæ nostræ non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, &c. 305. 564.
b.7. Quæ secundum faciem sunt, videtis. 754
cap.xii. c.10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, &c. 862
d.11. Cum enim infirmor, tunc fortior sum. 775
cap.xiii. b.4. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex virtute Dei. 862

AD EPHESIOS.

cap.ij. a.5. Cum essemus mortui peccatis. 772
c.14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem macerię soluens inimicitias in carne sua, &c. 834
cap.v. a.2. Qui dilexit nos & tradidit semetipsum pro nobis. 694.

d.14. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. 772
ca.vi.b.12. Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem. 732

AD PHILIPpenses.

cap. i. c. 22. Quod si viuere in carne hic mihi fructus operis est. 780
ca.iii.d.19. Et gloria in confusione ipsorum. 608

AD COLOSsenses.

ca.ij. c.15. Spolians principatus, & potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in se metipso. 463
ca.iij. a.3. Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo. 774

AD THESsalonic. I.

ca.iiij.a.3. Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. 699
ca.v.a.5. Vos filij lucis estis, & filij diei. 630

AD THESSAlonicenses. II.

ca.ij.c.13. Nos autem debemus gratias agere Deo pro vobis fratres dilecti à Deo, quod elegerit nos Deus, ad quod & vocauit vos. 708

AD TIMOtheum. I.

ca.iij.a. 1. Spiritus manifestè prædicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidã à fide &c. 432.

AD TIMOtheum. II.

ca.iij. a.1. Hoc autem scito quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. &c. 432
ca.iiij. b.7. Bonum certamen certaui, cursum consummaui. 881.

AD HEBRÆOS.

ca.i.a.2. Nouissimè autem in diebus istis loquutus est nobis in filio. 550
ca.ij.c.10. Qui pro omnibus gustaret mortem. 483
d.14 Quia ergo pueri participauerunt carni & sanguini. 732
ca.vi.a. 4. Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes facti sunt Spiritus sancti. 415
6. Iterũ crucifigentes filiũ Dei. 779

b.7. Terra enim ſæpè venientem ſuper ſe bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo, &c. 558

CATHOLICÆ Iacobi.

ca.i.c.15. Peccatum cum conſummatum fuerit generat mortem. 911

ca.v. a.3. Aurum & argentum veſtrum eruginabitur, & erugo eorum in teſtimonium vobis erit. 593

PETRI. I.

ca.v. d.13. Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta. 533

PETRI. II.

ca.iij. a.3. Hoc primum ſcientes quod venient in nouiſsimis diebus in deceptionem illuſores iuxta proprias concupiſcentias ambulantes. 432

EPISTOLÆ Iudæ.

c.13. Deſpumantes ſuas cõfuſiones. 609

APOCALYPSIS.

ca.i. d.16. Gladius vtraque parte acutus. 194

ca.ij.b.10. Dicunt ſe eſſe Iudæos & non ſunt, ſed Synagoga Sathanæ.

ca.3. a.4. Ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt. 536

d.18. Suadeo tibi emere à me aurũ ignitum. 197.292

Vt non appareat confuſio nuditatis tuæ. 609

ca.v.b.8. Habentes ſinguli phialas aureas plenas odoramentorum. 242

ca.xij. Huius loci viſio explicatur. 583

ca.xix.b.11. Et vidi & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum vocabatur fidelis, & verax. &c. 534

FINIS.

SALMANTICÆ,

Apud Guillelmum Foquel.

M. D. LXXXIX.

ERRATA.

Pagina.		Erratum.	Correctio.
50	19	cupiditas	cupiditatem
66	30	nec opinata	& inopinata
74	8	amores	amoris
74	19	dicerentur	ducerentur
85	16	vna	vita
98	21	quæ	qua
104	10	adeo	à Deo
105	7	primus	primis
115	24	restituerent	restituerentur
119	9	vocabulum	vocabulo
122	28	minus	minusque
122	31	nemo de me	nemo me
123	28	eum	cum
124	15	id	idco
171	22	abiisse	obiisse
178	15	explanatio	altera explanatio
205	21	& poëtico more in verse	inuerse & poëtico more
348	19	ob e tetur	obtectet
415	21	religionis	religiones
415	vl.	esset	essent.
416	9	toto	toti
433	8	quæ	quæ in
493	27	manere	manare
540	18	dicunt ijs	dicunt singulis ijs
552	24	acceptum	propriè acceptum.
569	5	abroget	arroget
571	30	elatio	& elatio
576	30	לאוה	גאוה
581	15	idem	iam
587	15	constituisse	concluisse
593	12	in nonnullis victuro carpit.	victurum putat
595	18	nominant	nominat
602	18	vniuersa	vniuersi
625	10	Romanis vrbem obsidentibus atque vastantibus Idumæos auxilio venisse	Idumæos auxilio venisse Romanis vrbē obsidentibus atque vastantibus
628	vl.	subibunt	subient
633	20	Ingens	ingenis
646	19	tunc	tum
654	30	Palæstinis	Palæstinæ
661	3	quos ipsi	vtque eos ipsi
674	30	significare	significari
674	vl	הכטישות	הכניעות
677	2	proximos	proximos sæpe iores
677	25	mimum	minimum
686	6	is laudat	is cui detrahitur laudat
690	23	hominem esse	homin m
706	4	ad	ab.
747	31	toto doctore	toto illo tempore doctore
728	5	&	et
731	26	effectum & confirmatum	effictum & conformatum
748	30	doc ndo gentes.	docendi gentiones
759	29	quid animo	quid animi
786	19	co ens	colores
791	15	videant	vident
796	29	ceperan colere,	colere cœperunt
798	7	in Christum	in Christi
799	8	protulisse	pertulisse
803	31	in	ita in
807	16	promittitur	promittit
807	17	quod	quid
809	10	propositum	secundum propositum
815	30	&	vt
818	6	&	& vt
844	3	שרש	שרצ
857	31	quid	quidmodo
867	24	latissimo	latissimè
611	32	quæ	quis